Van en over alles en iedereen

Louis Couperus

editie H.T.M. van Vliet, J.B. Robert, Oege Dijkstra en M. Boelhouwer

bron

Louis Couperus, *Van en over alles en iedereen* (eds. H.T.M. van Vliet, J.B. Robert, Oege Dijkstra en M. Boelhouwer). Uitgeverij L.J. Veen, Amsterdam/Antwerpen 1990

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/coup002vane03_01/colofon.htm

© 2009 dbnl / H.T.M. van Vliet / J.B. Robert / Oege Dijkstra / M. Boelhouwer

Voorrede

Indien ik het waag in deze serie *Van en over Alles en Iedereen* een luchtigen herdruk aan te bieden van mijne Feuilletons en Dagboekbladen, die de laatste jaren, des Zaterdags, verschenen in *Het Vaderland*, zoo hebben mijne lezers hier schuld aan. Zij verzekerden mij dikwijls, in hunne vriendelijke brieven, dat zij gaarne mijne schetsen en praatjes wel eens wilden overlezen, in bed of in bad, thuis of in den trein, in den tuin of in de rookkamer. Welnu, ik voldoe hier aan hunne misschien te flatteuze wenschen en hoop, dat zij bij de wederlectuur dezer vluchtige dingskens aangenaam zullen rooken, reizen, of...slapen desnoods!

En verder bied ik hen mijn hartelijken dank aan!

Louis Couperus.

I Rome

Naar Rome

In Genua vinden wij in ons hôtel een telegram van Orlando: het luidt:

‘Stap in Cecina uit...’

Zij schijnen dus op de Quattro-Torre te zijn.

Het zijn de laatste, triestige dagen van een triestige regenmaand, December. Wij hebben in Nice niets dan regen gehad, het heeft geregend over onzen trein van Nice naar Genua; het regent in Genua. Het regent, nu dat wij den trein, den *direttissimo* naar Rome, nemen; het regent, het regent àltijd door...Ik herinner mij niet ooit zoo veel water uit den hemel te hebben zien vallen, als deze maand...

Het is grijs, en droefgeestig, en nat. Een vreemde, on waarschijnlijk zwoele lauwe atmosfeer drukt bijna lentezwaar, maar zonder de blijdschap der lente, over de zee, die links grauwt, met rotspartijen en pijnboomen aan hare vale boorden. De lucht is laag, grijs violet en vol regen...

Wij spreken niet veel in den trein. Wij zitten ieder gedoken in een hoek bij het raam, onder onze plaid, en de andere hoek van het compartiment is ingenomen door een echt Duitsch *ehepaar* op huwlijksreis. Dat is toch zoo iets belachelijks, een Duitsch *ehepaar* op huwlijksreis! De man is een soort professor, en meestert over zijn onderdrukt vrouwtje; nu moet de *pelzjacke* aan, dan moet de hoed af en het arme schaap doet gewillig alles wat haar professor haar voorschrijft; de hoed gaat af en de *pelzjacke* aan, hoewel het schaap beweert, dat zij het heusch niet koud heeft, en dat haar haar in de war is. Dan onderhoudt de professor-op-huwlijksreis zijn

vrouwtje over zijn eigen voortreffelijkheid: *hij* is bereisd (zij niet); *hij* heeft precies juist nagezien in zijn orario op welke uren wij Nervi, Spezia, Pisa aandoen (wat kan je dat in Godsnaam schelen, als je tóch niet uitstapt aan die stations). De professor, onverbiddelijk, somt aan het arme schaap alle uren op van alle aankomsten aan alle tusschenstations; zij luistert aandachtig toe.

- Sparsam bin ich nicht auf der Reise, zegt de professor; maar die voile, die je te Genua gekocht hebt, *diesen dummen Schleier*, dien hadt je eigenlijk niet noodig gehad; dat is geld uitgegeven voor niets: hoor toch liever voortaan naar *mij*, als ik je verzeker, dat je zoo een *dummen Schleier* niet noodig hebt, aan de Riviera. (!!)

Zoo gaat het door, over een sina's-appel, over hun Baedeker, over het horloge van het vrouwtje, dat geslipt is uit haar *Gurtelband*. God, God, wat een man! Ik beklaag het arme schaap; als ze van avond nog wegloopt van haar professor, begrijp ik het en schenk haar absolutie!

Onderwijl poog ik iets moois te vinden in het triestige landschap, om mij te troosten in mijn melancholie en verveling. En er is wel iets moois in. Het zijn verdronken, overstroomde velden; hooge boomen rijzen er zoo vreemd uit, en bies en halmen schieten er uit op. Wat een water, wat een water...Het zijn vreemd verwarde, woeste, dorre bosschen en zij zijn nog even herfstgetint, om dat vreemde, zachte weêr; het zijn kronkelige stammen, met dorre klimopranken overgroeid en beslingerd en ze zijn vol grijs en grauw omdoezeld van vochtigen nevel. Waar het droog is, aan den zoom der overstroomde weiden, graast, huiverig, een enkel droefgeestig paard. Kudden schapen vlekken plots met vale, wollige vlakken hier en daar over de vuile heuvelen, waar achter de bleeke zon even te voorschijn zwijmt in een poeier van vochtig goud...Heel even. Dan is zij weg en de schapen verschemeren in de vallende nacht. Lange alleeën van schermpijnen voeren naar hoeve-achtige landhuizen. Het landschap wordt wijd, vaal violet en het is van een troosteloos vale melancholie, wegglijdende links en rechts van den trein.

In Livorno stappen de professor en zijn arme vrouw uit: wat

gaan ze in Godsnaam doen op hun *ehereise* in Livorno, in December!!

Daar houden wij stil aan het armzalige station van Cecina...Gelukkig, het regent niet, maar om ons is alles verdronken, overstroomd, overgoten. Daar is Orlando...Er is zorg over zijn voorhoofd; er is bijna een vochtig waas over zijn donkere flonkeroogen. Hij omhelst ons beiden in zijn dichte omhelzing, en de stationchef, beleefd glimlachende, groet...

- Wij zijn voor een paar dagen op den Toren, legt Orlando uit; blijf die paar dagen bij ons...

- Al die groote koffers, zeg ik, op onze bagage wijzende; kunnen in deposito worden gegeven...

- Neen, neen, zegt Orlando, autoritair, en hij fluistert:

- Het depôt is zoo vochtig...

En hij geeft orders. Een man met een kar en een paard zal al die groote koffers brengen naar den Toren.

- Wij hebben ze heusch niet noodig, Orlando, zegt mijn vrouw.

Hij schudt zijn hoofd van neen, dat zij niet mogen in het depôt. En de nuttelooze, groote koffers worden op de kar geladen.

Buiten het station wacht Vico met de automobiel. Orlando zegt alleen:

- Ik moet over drie dagen met de boot, naar Smyrna. Over Napels...

Hij stuurt zelve. Vico zit aan mijn voeten; mijn vrouw duikt in den wagen in haar bont en haar plaid. De avond is vreemd zwoel; het lijkt wel zoel lenteweêr, en overal, overal de plassen met water, waaruit de groene biezen opschieten.

- Het zal nog wel meer regenen, zegt Orlando.

Wij spreken niet meer. Er is om ons de melancholie van het verdronkene avondlandschap; er is in ons de melancholie om het aanstaande vertrek van Orlando. Hij heeft in Smyrna zaken, die niet goed gaan. En hij moet weg, over drie dagen, via Napels...

Daar, plotseling, bij een bocht van den weg, rijst het huis met de vier torens. Het ligt eenigszins op een hoogte, vlak aan zee, in den dorren tuin, met rotsige terrasjes, waar men tusschen agave en

cactus daalt naar het strand. De zee schuimt daar, grauw, somber, tegen gerotste aan, en er rijzen drie pijnboomen. Die pijnboomen kunnen tegen de zon en het azuur soms zoo iets idylliesch antieks verkrijgen; nu steken zij tragiesch in de nacht op.

Er blaft een luide hond. Het is Nerone, die de auto al opsnuift, en nu de oprijlaan, cypressen ter weêrszijde, afrent.

De groote deur van het landhuis staat open; alles is verlicht. Daar wuift al Elettra haar zakdoek, en ik zie Salvatore...

Wij zijn uitgestapt en Elettra weent en omhelst ons en wij schreien allen een beetje. Het huis, eigenlijk voor den winter gesloten, maakt een indruk van slechts voor tijdelijk verblijf nu haastig te zijn ingericht. Behalve onze kamers is alleen de hall open, bewoond. Er brandt een prachtig vuur van groote stukken boomstam in de open Renaissance-schouw, want al is de lucht zwoel, zij is toch vochtig, en kil en koortsgevend. En de hall is gedekoreerd met hulst, en op de voor vier gedekte tafel, in het midden, rijst uit een bloempot een miniatuur-kerstboom!

Kerstmis is al voorbij, maar Elettra heeft dit bedacht, omdat er geen bloemen zijn, omdat zij toch ièts feestelijks wilde geven aan haar huis, dat geen winterhuis is. Het vuur en de hulst en de gedekte tafel met het boompje...het is waarlijk een lieve intimiteit...

Wij hebben geen energie onze valiezen uit te pakken, ons te verkleeden. Ik verander alleen van schoenen...Neen, wij blijven maar als wij zijn. En terwijl Orlando even weg is, om zijn handen te wasschen, zegt ons Elettra:

- Ik ga meê naar Smyrna, want hij is soms zoo weinig ‘pratico’...als er moeilijke dingen te doen zijn...

Wij zitten een beetje droefgeestig, met ons drieën, om het vuur. Elettra, kalm, vertelt van de zaken, die slecht gaan. Zij hebben belangen in tapijtfabrieken...

Plotseling, op mijn knie, voel ik iets warms en tegen mijn hand iets nats. Het zijn kop en neus van Nerone, den zwarten *retriever*, een neger gelijk, en hij kijkt mij aan met gouden oogen. Ik leg mijn hand op zijn breeden, platten, sterken kop en zijn staart

zwiept op en neêr, terwijl de gouden oogen mij dwepend aanzien...Ik hoû niet van honden, maar Nerone bemint *mij*, en poogt mijne liefde te winnen...

Nerveus, sta ik in éens op, loop naar boven en roep:

- Orlando!

- Hier, Gigi...

Hij borstelt zijn haren...De zorg ligt over zijn voorhoofd en diept in zijn donkere oogen.

- Orlando, zeg ik en poog luchtig te doen; je moet niet tobben, hoor, over die zaken...'Zaken' gaan altijd wel eens slecht...Dan, later, gaan ze weêr goed...Denk je, dat *mijn* zaken altijd goed gaan? Maar ik tob nòoit over zaken en nooit over geld...Ik veracht 'geld'. Ik vind 'geld' verachtelijk. Als ik het heb, geef ik het uit. Zoo gauw mogelijk. Als ik het niet heb, geef ik het nièt uit, maar tob er niet over, dat ik het niet heb. 'Geld' is iets héel mins, alleen goed om uitgegeven te worden. Als ik het heb, bezwaart het me; als ik het nièt heb, doe ik zonder...Maar er over dènken, doe ik niet...Er over tobben...doe ik *nooit*!!

Mijn luchtige filozofie werkt alleen *dit* uit, dat Orlando glimlacht, en dat is al veel.

- Gigi, zegt hij; je moest met me meê gaan naar Smyrna. Je kent Smyrna niet en het zoû je interesseeren.

- Je gaat toch niet alleen...zeg ik.

- Wie gaat dan met me meê?

- Gaat Elettra niet meê...?

- Neen, neen, zegt Orlando. (Hij is het dus nog niet eens met zijn zuster.) Neen, neen, Elettra gaat niet meê...Jij, je moest meê gaan met mij, Gigi.

- Ik kan heusch niet naar Smyrna meê gaan, Orlando...

- Waarom niet?

Ik leg hem de prozaïsche redenen uit, waarom ik heusch niet in eens naar Smyrna kan meê gaan. Maar de bel beneden luidt, en, zijn arm om mijn schouder, gaan wij terug naar den hall.

Waarachtig, er zijn kaarsjes in den miniatuur-kerstboom aangestoken, en nu wij er omheen zitten te eten, is er, trots veel

weemoed en zorg, iets gezellig intiems en vertrouwelijk liefs in dit maal.

- Hoor! zegt Orlando en steekt den vinger op. Het regent weêr...

In der daad, buiten kletsregent het weêr.

En terwijl Salvatore de champagne-bekers bijvult met Asti, herhaalt Orlando, met een blik naar mijn vrouw, die hij Bettina of Tina noemt:

- Gigi moest met me meê gaan naar Smyrna...Wat zeg jij, Tina?

Waarop mijn vrouw zacht antwoordt:

- Als hij wil...voor een maand, kan het wel...

- Zie je wel, Gigi, zegt Orlando; je hebt permissie...??

Maar ik glimlach en doe de verstandige en schud mijn hoofd van neen...

Een droefgeestigheid zinkt over ons neêr. Salvatore heeft het ooft neêr gezet en is heen, op punt van zachte pantoffels. Bij het vuur, waar de sintels gloeien, snurkt Nerone in benauwden droom. Nu, druk, spreken Elettra en ‘Tina’ en Orlando, zenuwachtig, zegt:

- Kom meê...kom meê...

Ik sta op.

- Kom meê naar buiten, dwingt Orlando. Het regent niet meer.

Het regent niet meer, maar het is kletsnat. Het doet er niet toe: ik wil Orlando niets weigeren. In de vestibule hangen mijn pet en jas. Orlando slaat mij mijn jas om, en ziet niet, dat ik lage, verlakte schoenen aan heb...

Nu wandelen wij de cypressen-allee af en Orlando, nerveus, snuift breed en ruim de vochtige avondlucht in.

- Je moest met me meê gaan naar Smyrna, Gigi, herhaalt Orlando.

Ik leg hem uit, dat het waarlijk niet kan. Wij wandelen tusschen rots en agave de cypressenlaan uit en dalen naar zee, die grauwt met een schuimzoom: de drie pijnboomen kronkelen tegen grauw zwaar gewolkte op. Ik voel, dat mijn voeten nat worden...

Maar Orlando, tegen zijne gewoonte in, omdat hij nu zorg heeft, praat veel.

- Orlando, zeg ik filozofiesch; heusch, het komt alles terecht, en als het *niet* te recht komt...wel, zet het dan eens even in *rente* om...Hoe veel rente is het minder...

- Een paar duizend francs, zegt Orlando na een heel omslachtige berekening.

- Nu, zeg ik grootzielig. Dat is een bagatel...

Maar ik schrik in eens en vraag:

- Je bedoelt toch...in het jaar??

- Maar natùurlijk! zegt Orlando. Dacht *jij* in de maand??

- Ik dacht niet..., zeg ik vaag. Als het 'in het jaar' is, vind ik het een bagatel: héel min. Niet om over te dènken. Heusch Orlando, het is de moeite niet waard...

Wij zijn even op een uitstekenden rots gezeten. Wat is het toch mooi zoo: die tragische lucht, die tragische zee, die tragische drie pijnboomen geven het dékor aan voor een antieke tragedie.

- Madònna!! vloekt Orlando in eens, vol verbazing. Heb je verlakte 'scarpini' aan??

- Ja, zeg ik en kijk naar mijn voeten, die ik kletsnat nu voel.

- Pezzo di pazzo, die je bent! scheldt mij Orlando uit. Jou stuk van een dwazen kerel! Moet je ziek worden?? Gauw, we gaan dadelijk naar huis...!

Wij gaan naar huis en Orlando dwingt, dat ik verwissel van sokken en schoenen. Als ik dat gedaan heb, dampen er glazen gloeienden *grog Americano* op de tafel om het kerstboompje, en groote stukken boomstam branden op in den open haard.

Nerone, nog stéeds in benauwden droom, snurkt op.

- Nerone!!! schop ik hem wakker.

Hij rekt zich, gaat zitten en legt zijn negerkop op mijn knie en zijn nu brandend geschroeide zwarte neus tegen mijn hand en hij ziet mij dwepend aan met fonkelende gouden oogen.

- Dus...Gigi gaat niet meê naar Smyrna...? vraagt Elettra.

- Neen, zeg ik en schud mijn hoofd. Gigi gaat niet meê naar Smyrna...

Buiten steekt de wind op en voert een schuinen regen meê, die aanklettert tegen de ramen. Binnen is, trots het vuur en den grog,

de zachte, intieme melancholie om zorg en spoedig afscheid...

* * *

De dingen van het leven zijn niet altijd groot. Wij zijn kleine, heel kleine menschen; wij zijn, kleine, heel kleine zielen, en de dingen van het leven, *ons* leven, zijn meestal klein, heel klein en heel onbeduidend. Want zij zijn wel eens samen geweven van slecht weêr, natte voeten en...een beetje geld minder en wat zorg om toekomst en wat droefgeestigheid om tijdelijk afscheid.

Maar door àl die kleine dingen schemeren de groote dingen, de groote dingen, die toch ook heerschen over onze kleine levens en zij zijn de Schoonheid, de Poëzie en de Vriendschap, de Liefde...

En als zij niet *àltijd* met zich meê voeren de zonnegoud-lachen-de Vreugde...zullen wij den goden niet toornen...

Maar ons vroom schikken in den grauwen Weemoed, en dien met een zachten glimlach aanvaarden, als het niet anders kan...

Vooral, omdat in den Weemoed nog zoo veel schoons schuilt, en zoo veel liefs heel éven komt zien om den hoek...

Het pension

- Stap af, als wij altijd iedereen raden, bij Marini, heeft ons Orlando geraden; dat is een goed hôtel, geheel Italiaansch en niet duur...

- Nu je, helaas, niet bij ons kunt komen logeeren, vulde Elettra weemoedig aan...

Want, nu zij beiden naar Smyrna gaan, hebben zij het appartement, dat zij bewoonden in hun eigen huis, verhuurd, aan Amerikanen...

Den volgenden morgen, in Rome, stortregent het. En wij nemen een rijtuig om pensions af te rijden en ons logies voor den winter te zoeken.

Ik herinner mij, vroeger, jaren geleden, hebben wij eens dagen en dagen gezocht, trappen op en trappen af, lifts in en lifts uit, voor dat wij eindelijk iets geschikts hadden gevonden. Dezen keer wil het noodlot, dat wij in het allereerste pension, waar wij binnen vallen, twee goede kamers hebben gevonden.

Orlando en Elettra vinden ze niet heel mooi en kijken elkander bedenkelijk aan...

- Wacht maar! zeg ik. Van middag, als wij de kamers hebben ingericht op ònze manier, zal je wel anders over ze oordeelen. Eén ding alleen is jammer en zal ik *vreeslijk* missen: dat is een open schoorsteen en een houtvuur! Maar waar, in welk hôtel, in welk pension vindt je nog open schoorsteenen en open haarden voor houtvuur!! Nergens!! Overal zijn die ellendige centrale-verwar-mingen ge-installeerd. Ik hàat ze! Ik haat ze zóó, dat ik het niet zeggen kan. Maar wat is er aan te doen! Te vechten tegen de ‘be-

schaving' en de 'vooruitgang' (!!) is je krachten verspillen!

Orlando heeft, na mijn uitval, zijn hand gelegd op den radiateur, en hij zegt goedmoedig:

- Ze stoken!...

Ja wel, ze stoken! Ze stoken als de malen worden bereid, want meestal staan de calorifères van die centrale-verwarmingen in verband met de keukenkachel. Maar als ik eens om vier of vijf uur warme thee zoû willen drinken en mij zoû willen braden bij een houtvuur...zal mijn radiateur zeer zeker niet het minste gloedje uit-radieeren! Ellendige, beroerde dingen! 'Egale warmte'. Jawel! 'Egale warmte' is zoo beroerd, ongezond en oncomfortabel (vooral!) mogelijk! Het kan mij niet schelen even te rillen, als ik daarna mij braad aan mijn houtvuur, en mij zoo wel van binnen als van buiten roosteren laat als een kwartel. Het kan mij niet schelen even een kouden gang door te loopen, als ik dadelijk daarop, droomende, mij doorgloeien laat bij de hooge vlammen van knetterende blokken en stukken boomstam. Terwijl die ellendige radiateur - àls er gestookt wordt - mij doet stikken van 'egale benauwdheid', en àls er *niet* gestookt wordt, mij doet bevriezen van oncomfortable huivering! O, ik ben niet wreed, maar als ik den vent, die die dingen heeft uitgevonden, eens in mijn macht had...ik zoû hem duizend dooden kunnen doen sterven...

Er is niets aan te doen: wij hebben het *dernier-comfort* van centrale-verwarming!!

- Het is je eigen schuld! zegt mijn vrouw, minder om mij iets te verwijten, dan dat zij treurig is om mijn lot; het is je eigen schuld. In Nice, in ons eigen huis, hadden wij open schoorsteenen, en prachtige houtvuren, maar Nice verveelde je en je moest en je zoû naar Rome. Nu zijn we in Rome...maar nu hebben we centraleverwarming, die je haat!

- Ik kan me alleen troosten met het idee, antwoord ik, gelaten mij schikkende in de onvermijdelijkheid; dat er in de Oudheid ook centrale-verwarming bestond. De Ouden kenden even min als de modernen de charme en de poëzie van het houtvuur. Dat begint eerst in de Middeneeuwen. De Ouden verwarmden zich

‘centraal’ (!). (Het is maar wat je ‘verwarmen’ noemt.) Het Huis van Vesta, waar de zon nooit in scheen, werd ‘centraal’ verwarmd; we zien nog de geleidingen van heete lucht achter de brokkelende tichelwanden. Maar ik ben niet *per-se* geneigd alles wat antiek is, mooi en prettig te vinden. En ik ben wel zóo Middeneeuwsch en ouderwetsch genoeg, om een gloeiend houtvuur te blijven verkiezen...

Er niet over tobben: er is *niets* aan te doen. Alle hôtels, alle pensions metselen hun open haardsteden dicht en installeeren beroerde radiateurs...

Er niet over tobben. Dezen winter, in Rome, zal zijn *zonder houtvuur*. Dat is heusch héel tragiesch, voor mij...

- En te bedenken, zegt Elettra en zij omhelst mijn vrouw en zij omhelst mij; dat wij ons zulke illuzie's hadden gemaakt...dat je bij òns zoû logeeren...bij ons, waar *geen* centrale-verwarming is...maar houtvuur!!

- Er niet over tobben, Elettra, herhaal ik. We gaan nu onze koffers uitpakken, en over een uur moet je eens komen zien...

In der daad, over een uur komen zij zien. Nu, wij hebben gewerkt aan onze pensionkamers! Maar in een uur kan je veel hebben gedaan. Omdat ik werk en schrijf, staat mijn vrouw mij steeds de mooiste kamer af en wordt mijn kamer dan ook half salon, terwijl de hare geheel slaapkamer blijft. Mijn hoekkamer heeft twee ramen en één raam ziet uit op...het Zuiden! Als je soms denkt, dat dat iets heel natuurlijks is, tegenwoordig, in Rome! Door mijn Zuiderraam straalt binnen...de zon! Als je soms denkt, dat *iedereen*, in Rome, zon heeft binnen stralen in zijn kamer! Ho maar, hoor! *Zon* in Rome is ‘goud’; zon betaal je; zon is iets heel bizonders! Wij, armbloedige Noorderlingen, wij kùnnen niet zonder zon in Rome! Maar Orlando en Elettra, als echte Zuiderlingen, ze màlen niet om de zon! Ze vòelen het niet eens, als ze slapen in een kamer op het Noorden! En nu ik hen juichende wijs op mijn ‘zon’, die door mijn *éene* raam binnen stroomt, lachen zij mij een beetje goedmoedig uit en Orlando zegt, zijn arm om mij heen:

- CARO GIGI...!!

Als of hij het héel mal - een beetje kinderlijk - in mij vindt om zóo blij te zijn om dat beetje zon, dat ik veroverd heb en welks goud...ik met goud betaal.

Want de zonnekamers zijn immers altijd duurder!

Nu kijken zij, verrast, om zich rond. En ze herkennen bijna mijn kamer niet meer, die ze eerst niet waardig vonden voor 'Gigi', wien ze gaarne het allerbeste en mooiste wel gunnen! Ze herkennen die banale kamer niet meer, want:

Een somptueus fluweelen kleed overhuift geheel mijn bed en maakt er een divan van.

Een laag schut, vol geprikt met fotografieën naar wat ik het liefst heb in Italiaansche muzea, en daartusschen nog artistieke briefkaarten, naar beelden vooral, verbergt het proza van mijn waschtafel.

Een ander somptueus fluweelen kleed ligt over mijn tafel. Al dat somptueuze fluweel is ons eigen en te voorschijn gedoken uit onze koffers.

Op een brokaten tafellooper staat mijn eigen inktkoker, ligt mijn gouden pen; mijn papieren liggen geschikt onder een paar antieke bronzen Atlasjes, die vroeger iets hebben getorst...Een antieke, ivoren Madonna is allerliefst tusschen bleeke, gele winterrozen.

In een hoek van mijn kamer, op een gedrapeerden koffer, staan wat boeken: vooral antieke auteurs, Latijnsche dichters en geschiedschrijvers; ze zijn gebonden in perkament met goud.

Tegen de muur overal fotografieën: een fries van Pompeiaansche briefkaarten.

Een lap van goud en pauweveêren. (Ik reis *altijd* met pauweveêren: hunne prachtige kleuren brengen *geluk* aan, o lezer: geloof niet, wie u zegt, dat pauweveêren ongeluk aan brengen!)

Zachte, glimlachende verrassing van Orlando en van Elettra, nu wij ze ontvangen in onzen 'salotto', waar thee is bereid in ons eigen zilveren serviesje en geschonken wordt in eigen Japansche kopjes, waar koekjes staan tusschen bloemen.

Helaas, er is *geen* houtvuur, o ellendige centrale-verwarming, en ik zoû er om kunnen huilen!

Maar ik huil er niet om. Wat geeft het te huilen. Het doet maar den glans van je oogen tanen. En doffe oogen maken héel oud. Ik huil dus niet en schenk thee, want mijn vrouw - 'Tina' - laat dat thee schenken altijd over aan mij...

De bel luidt voor het diner...

Ons pension is...Duitsch-Oostenrijksch. Vroeger - twintig jaar geleden (wat maakt mij dat oud, dat ik dat zeggen kan!) vroeger was alles in Italië Engelsch en Amerikaansch; stroomen van Engelsche dames, in korte rokken, Baedeker ter hand en 'most interesting' in den mond, tippelden door Rome's straten, muzea en kerken.

- I LOVE RUÏNS, zeide dan de eene.

- I CLING TO CHURCHES, antwoordde dan de andere.

En onvermoeid be-sight-see-den zij *ruïns* en *churches* en wij bewonderden hare onvermoeidheid als zij, zuinig, geen rijtuig namen maar mijlen ver de Campagna in wandelden, om een *most exquisite sunset* te genieten.

Wij lachten ze wel eens uit: er was tòch een zekere poëzie in die tippelende Engelsche dames. Zij vulden hare arme, leêge weduwe- en *old-spinsters*-leventjes met interest voor historie, met vizioenen van schoonheid.

Tegenwoordig...zijn zij heen. Waar zijn zij naar toe...?? Ik weet het niet. Ik vermoed, dat zij, zuinigjes, reizen door Egypte. Den volgenden winter, misschien, kom ik ze bij tweeën op een kameel tegen langs den Nijl. En in plaats van de Engelsche dames zijn gekomen...de *Tedeschi*: echtparen op huwelijksreis, ma's met omvlechte dochters...

Ik vind Duitschers alleen goed, als ze muziek maken.

Als ze dat niet doen, vind ik ze vreeslijke menschen, of ze Hauptman zijn of Assessor; Professor of Kaufmann, *von*...of zonder *von*...

En toch...zijn wij in een Duitsch-Oostenrijksch pension!!

Er is niet tegen te strijden; die krachtige Barbaren overwinnen

de wereld; de verliefde Hermann-und-Dorothea's, de omvlechte Gretchen's zijn nu in Italië sterker dan de *old-spinsters* en melancholieke Angel-Saksische weduwen.

Onze waard dacht eerst, dat wij Franschen waren, die Italiaansch spraken, en hij was van plan ons aan de deur te zetten.

- QUI TUTTI SONO TEDESCHI! zeide dreigend de waard.

- SIAMO OLANDESI, antwoordde ik.

Dat veranderde de zaak.

- Wij blijven den geheelen winter...

Dàt deed de deur toe of, liever, opende ze. Nu is de waard één en al beminnelijkheid en verzorgt ons aan ons tafeltje-apart met vaderlijke zorg en voorzienigheid.

Wij zitten met ons vieren in een gezellig hoekje, want Orlando en Elettra zijn hier voor een paar dagen bij ons gekomen, nu hun appartement is verhuurd, nu zij overmorgen naar Smyrna gaan.

Er is een lange tafel, er zijn kleine tafels. Er zijn ‘vonnen’ en er zijn ‘geen-vonnen’. Al de ‘vonnen’ zijn koek-en-ei met elkander en kijken minachtend neêr op de ‘geen-vonnen’.

Wat ons betreft, zonder ons te storen aan ‘vonnen’ of ‘geen-vonnen’, zitten wij knus in ons hoekje, apart.

Eere den waard en de waardin (die kookt): de keuken is ‘ottima’, in het Italiaansch en ‘vorzüglich’ in het Duitsch. De keuken is waarlijk (in het Hollandsch): alleruitstekendst. Wij krijgen na de soep pasteitjes, gevuld met truffels, die gestoofd zijn in Marsala...

- Als het zóo goed is, zegt Orlando waardeerend, zullen we een flesch Asti bestellen...

Orlando bestelt de Asti.

Onderwijl heb ik opgelet. En toon ik mijn vrouw, aan de lange tafel...den enkelen Italiaan, die daar beminnelijk doet tusschen de Duitsche Gretchens. Mijn vrouw, dadelijk ook, begrijpt en glimlacht. Maar Orlando en Elettra, die Italianen zijn, en *geen* vreemdelingen, en voor wie het Romeinsche pensionleven *terra incognita* is...begrijpen niet.

- Weet je, wie die unieke landgenoot van je is, Orlando? vraag ik.

- Neen...? vraagt Orlando, verwonderd, omdat *ik* dat dadelijk zoû weten.

- Ik zal het je zeggen. Die unieke landgenoot van jou, aan die lange tafel, die zoo beminnelijk doet tegen de blonde Gretchens...is *de* Jezuït, die in ieder Romeinsch pension kosteloos wordt onderhouden...om zieltjes te winnen tusschen de argelooze Duitsche en Engelsche dames...

- E vero?? vraagt Orlando, verwonderd en hij voegt er bij:

- Ja, jullie kénnen de boel, hoor...in zoo een pension!!

Ja, wij kennen de boel...in zoo een pension!

Het leven, het materieele leven, is er geserreerd en wordt er zeer vergemakkelijkt.

De ‘huisvrouw’ heeft er vacantie en in onze beide kamers zijn wij vrijer en meer afgezonderd en veiliger dan in ons eigen huis te Nice!!

En als je zoo een pension beschouwt als een gasthuis, waar je twee goede kamers hebt en uitstekend eet...nu, dan neem je àl de Duitsche vlechten der blonde Gretchens op de koop toe.

En ga je rustig je gang, laveerende tusschen ‘vonnen’ en ‘geen-vonnen’, met wie wij ons, in een supreme onverschilligheid, niet bemoeien...

Want, met de open-haard en het houtvuur, mis ik bijna den vroeger zoo klassieken optocht der Engelsche dames, die, na het diner, allen, zonder uitzondering, een sina's-appel in de hand, (om in de kamer te eten, *for the digestion*) zich geluideloos verwijderden door salon en door hall...

O, tradities van vroeger, waar zijt gij heen! O, Engelsche dames, o digestieve sina's-appels...waar zijt gij heen!

Gij zijt weg! Gij zijt weg!!

Want de Tedeschi zijn gekomen en...gij zijt weg!!

En weg zijn thans Elettra en Orlando. Naar Smyrna...

De Gesù

1 Januari

Het is de 1ste Januari en wij zijn den Gesù in geloopen, om de hoogmis bij te wonen.

Heel curieus, echt typiesch, die morgenuren in een Romeinsche kerk, waar een impozante mis wordt gevierd. Want op die Zondagmorgens is het voor de meesten - niemand heeft iets te doen - een flânerie even een kerk in te loopen, n'en déplaise aan de vrome minderheid...

Het stroomt de trappen op. Heel moeilijk is het de zware lederen tochtgordijnen op te beuren en de kerkdeur binnen te schuiven. De hoeden der dames krijgen een duw, hare pluimen dreigen te worden geknakt. Tusschen de uitstekende handen der bedelaars, door hun gemurmel heen, banen wij ons een weg - wij zijn in de kerk...

Het orgel davert door een wolk van wierook heen.

De Gesù - de kerk der Jezuïten - is misschien de rijkste van Rome. Nu, op dit uur van hoogmis, schittert zij in haren halven schemer van duizende elektrische lichten, die waslicht na doen in honderde kristallen kronen en luchters. Er is een gedempte schittering van goud en metaal en de kerk maakt een indruk van barbaarsche pracht en orientalische, Byzantijnsche mystiek. Tusschen de gouden zuilen, vergulden pilasters, drapeeren de draperieën van rood damast, goud omzoomd en de gouden galonnen, als kronkellinten, wimpelen er tusschen. Een breede bundel zonnestralen schiet boven door de ronde ramen naar binnen en poeiert over het verwulfsel, bont beschilderd tusschen de gouden

kroonlijst. Het is alles bont, goud en overdadig prachtig en dan nog overdadig feestelijk, om die damasten gordijnen, die gouden linten, die duizende lichten...

De kerk is stampvol. Velen zijn verzonken in gebed, maar de meesten flâneeren. Tusschen de biddende seminaristen en knielende geestelijke zusters flâneeren de vreemdelingen, flâneeren zij, zelfs als zij zitten...

Want de oogen flâneeren, ook al is het lichaam in rust...

Zij zijn hier allen binnen gekomen, de vreemdelingen, om het een oogenblik warm te hebben, nu buiten de *tramontana* woedt, om mooie muziek te hooren, om een oogenblik vaag mystiek aangedaan te worden. Want het is vreemd: deze overdadige pracht is tòch mystiek; zij is Zuidelijk mystiek al is zij niet Noordelijk Gothiesch. In een glorie van elektrische lampen, verguld en brons, van waskaarsen, van zonnestralen, in een bliksemende glorie van tòch gedempte schichten en flitsen en schijnen, schittert het zilveren beeld van den H. Ignatius van Loyola, tusschen zilveren engelen, in een nis van zuilen van lapis-lazuli en goud-brons. Boven, de aardbol, van lapis-lazuli. Onder, zijn goud-bronzen sarkofaag tusschen bronzene, brandende luchters. Dat alles flonkert en gloeit en blijft toch gedempt en ter zijde is een kleine kapel, met mirakuleus Madonna-beeld, en er zijn daar rood damasten gordijnen en gouden flonkeringen en robijn-achtige schijnsels uit vergulde hanglampen en het is er een Byzantijnsch hoekje van gloeiende kleur, van brandende pracht, van gloriënde, gedempte mystiek...

De volle geluidgolven uit het orgel verdreunen; plotseling dooven àlle de elektrische lichten. Maar het zonnelicht valt voller en feller binnen en poeiert hellende wemelingen dwars door de kerk. Op den preêkstoel dondert nu een prediker en slingert tegen zijne hoorders vervloekingen uit. Hij beweert, met vele rollende Italiaansche medeklinkers en galmende klinkers, dat wij naar de stem van ons geweten moeten luisteren om het goede te onderscheiden van het kwade...

Ik wil gaarne gelooven, dat hij gelijk heeft. Maar als ik een

dergelijke eenvoudige waarheid met zoo veel donder en bliksem hoor verkondigen van een kansel, in een Romeinsche kerk vòl licht, vol pracht, vol muziek, vol wierook, vol zilver, goud, brons, lapis-lazuli en niet te tellen zoo vele kristallen luchters, vol purper damast en goud galon, vol flâneerende vreemdelingen - en met ènkele devote, oude vrouwen, seminaristen, en knielende geestelijke zusters, krijg ik een heel vreemde gewaarwording en denk ik:

- Ben ik...nù...*heusch* in de twintigste eeuw??

Er is geen antwoord op mijn gedachte, die vraagt. De prediker slingert steeds zijn waarheden af van den kansel, en mijn oog en geest zijn geboeid door het spel van glans en weêrschijn - zonneglans en laatsten schijn van kaarsen, die voor de altaren worden gedoofd door den langsteeligen domper des sakristeins - door zoo veel schittering en weelde, overdadig, maar niet zonder smaak en vooral niet zonder menschenkennis en takt, geschikt en gestapeld in deze rijkste kerk van Rome, in dezen flonkertempel der Jezuïten, in dezen verpletterend impozanten Gesù...

Thee in Excelsior

Het regent. Onze vrienden zijn, in regen, vertrokken en er is, om ons, de weemoed van het afscheid en de grauwe verlatenheid, ook omdat het regent, omdat het zóo regent als of het nooit meer zal ophouden te regenen. Wij zitten samen in mijn kamer, die wel gezellig is, al is er geen houtvuur en het laatste cadeau van Orlando is geweest een kristallen vaas vol prachtige, witte, dikke rozen, rozen, die nu, eene voor eene, in de woordenlooze stilte, hare blaadjes laten vallen...

En op eens wordt het mij te machtig en vraag ik:

- Toe, zouden we niet uit gaan...?

- Uit gaan met dien regen?? antwoordt mijn vrouw.

- Ja, dwing ik. Trek een mooie japon aan, zet een mooien hoed op en laten we samen gaan thee drinken, in Excelsior.

Zij glimlacht en schudt haar hoofd, zoo als een moeder doet tegen een bedorven kind, dat dwingt. Maar zij is heel lief en geeft toe en gaat zich kleeden.

- Wat wil je hebben, dat ik aan doe, vraagt ze.

- Je *bois-de-rose* fluweelen, zeg ik; en je hoed met al de pluimen, en je witte vossen; je moet je èrg mooi maken.

- Dat met dien regen, zegt mijn vrouw.

- Ik ga een dicht karretje zoeken, antwoord ik.

Ik kleed mij zelve, vlug, en met ‘galoches’ wip ik naar de Piazza di Spagna, om zelve het dichte karretje te zoeken, want als ik dat overlaat aan den RAGAZZINO, komt hij terug met een vreeslijke rammelkast.

Op de Piazza - vlak bij ons pension - kijk ik in het rond. Eeni-

ge koetsiers, met coupé-tjes, wenken met de zweep. Ik kies de minst miserabele uit en vraag hem, voor ik in stap:

- Zeg eens...weet *jij* niet waar Giulio Ardenti is? Dat is de VETTURINO, die mij vroeger altijd bediende, en dezen keer vind ik hem maar niet op de Piazza, en mijn vrienden hebben hem ook niet gevonden...Hij is toch niet dood...of ziek...of...?

- Giulio Ardenti?? zegt de koetsier van den coupé. Wel zeker ken ik Giulio! Maar Giulio NON FA PIÙ IL VETTURINO! Giulio is een POSSIDENTE geworden: Giulio heeft *drie* huizen!

- Wat zèg je?? roep ik verbaasd uit.

- Ja, ja, zegt de koetsier. Giulio is tegenwoordig UN' SIGNORE. Giulio is UN' POSSIDENTE, Giulio Ardenti heeft *drie* huizen, die hij verhuurt!!

- Santo Dio! zeg ik. Is het heusch waar? En kan je me zijn adres niet geven?

- Jawel, zegt de VETTURINO en geeft mij Giulio's adres en terwijl ik instap, denk ik:

- Dàt moet ik Orlando schrijven!

Want Orlando heeft te vergeefs naar Giulio gezocht, die verdwenen was van de PIAZZA.

Ik rijd naar huis; thuis vind ik mijn vrouw gereed, in de *bois-de-rose* fluweelen en den hoed met al de pluimen, en de witte vossen.

- Verbeeld je, zeg ik; Giulio is geen koetsier meer...maar bezit *drie* huizen...

- Dat is meer dan wij ooit zullen bezitten! antwoordt mijn vrouw.

Wij rijden naar Excelsior, de portiek binnen. Gegalonneerde portier opent rijtuig-portier. En ik zeg nog aan den koetsier:

- Als je Giulio ziet, zeg hem; dat ik hem wèl zoû willen spreken, aan *dit* adres...

Gegalonneerde portier een weinig verbaasd over die recommandatie aan zoo armzaligen taxi-koetsier.

En terwijl wij gaan door automatiesch glazen tochtdeuren, als kristallen tourniquets, in beweging gebracht door allerdolst deftige roode groompjes, zeg ik:

- Ik kan mij begrijpen, dat Giulio NON FA PIÙ IL VETTURINO, want dat systeem van taximeter is *te* goedkoop: je kan er *onmogelijk* goede rijtuigen meê hebben. Ik neem ze voortaan in een *remise*...

Wij zijn den wintertuin van Excelsior binnen gekomen. Het orkest speelt Lohengrin en heel goed. Ook de atmosfeer in dien mooien hall is gedempt weelderig weldadig. Door het immense, vierkanten glazen dak blauwt nog de laatste schemering. Langs den kroonlijst vloeit het elektrische licht als een gouden stroom, die verijlt tusschen de prachtige, hoogstammige palmen. Aan tafeltjes, hier en daar, in gemakkelijke, gecapitonneerde fauteuils, zitten enkele gasten thee te drinken: geschoren Amerikanen, vrouwen in weelderig bont, een Italiaansche officier, die flirt met een melancholieke Russische; een priester met twee Françaises.

Knechten in blauwe rokken met vergulde knoopen beijveren om ons rond. Wij kiezen, of we héel moeilijk zijn, ons tafeltje. Hier? Neen, hier tocht het...Daar? Neen, te dicht bij de muziek...Misschien hier...

Wij beslissen ons eindelijk. Je moet niet àl te gemakkelijk doen als je in Excelsior thee gaat drinken. De verguld-knoopige ‘larbins’ trekken de fauteuils achter ons een beetje eerst weg..., en duwen ze dan in onze knieën. Het is ook onmogelijk anders in een fauteuil te gaan zitten, (ten minste als je thee gaat in Excelsior drinken).

Ik bestel twee thee. Bij de thee worden gebakjes, toast, *muffins* gediend, *à volonté*. De thee is heel geurig, de gebakjes zijn goed. Het orkest speelt nu een wals, die ik niet ken...

Er is om ons een heel luxueuze atmosfeer van allereerst groot-hôtel. Ik vind dat wel eens aardig, zoo voor een keer. Ik vind het aardig òm de luxe, om de menschen, die ‘rijk doen’, en om de knechten, die idioot deftige of belachelijk onuitstaanbare gezichten hebben. Vooral de knechten vind ik alleramuzantst, en zonder het te laten merken, let ik op hoe ze doen. Wel, de thee mèt de taartjes, toast, *muffins à volonté* kost niet meer dan twee francs de persoon. Ik vind het heusch niet duur. Vóór mij, aan een tafeltje

betaalt een Duitsche meneer, die er met zijn Gattin heeft thee gedronken met een biljetje van vijf francs. De blonde, geschoren, alleramuzantst-onuitstaanbare palurk van een knecht neemt het biljetje op, als of het vies is...omdat de Duitsche heer wil hebben, dat hij...het wisselt!!

De blonde ‘larbin’ wandelt héel langzaam weg met het vieze biljetje...komt na tien minuten terug en telt den Duitschen meneer tien koperstukken voor. De ‘Tedesco’ geeft vijf koperstukken als fooi, en strijkt de andere vijf naar zijn zak...

Het Duitsche vrouwtje, ‘nervös’ om het wachten op de tien koperstukken, is al opgestaan. Duitsche meneer nu ook staat op...De blonde ‘*larbin*’ doorpriemt zijn rug met een allerminachtendsten blik...en toont de vijf koperstukken fooi aan een collega-in-blauwe-rok, die grinnikt...

Het orkest speelt de ouverture van Mascagni's Iris...

Ik luister toe en geniet goede thee, goede muziek, en amuzant-onuitstaanbare palurken van *camerieri* in blauwe rokken, met vergulde knoopen.

Dan betaal ik...met een biljet van vijf francs.

En heb de satisfaktie, dat de palurk - de zelfde van den Duitschen meneer - voor mij buigt en murmelt:

- TANTE GRAZIE, ECCELLENZA...

- Jullie mogen hier wel wat beter stoken, hoor, zeg ik; het is hier *héel koud*...

- Ik hoop, dat het warmer zal zijn...een volgenden keer, murmelt de ‘larbin’.

En hij draait de kristallen deuren van het tourniquet voor ons open.

Zoo drink je ‘chic’ thee, in Excelsior...voor vijf francs.

En de ‘larbin’ denkt, dat ik minstens in het Grand-Hôtel logeer!!!

Bij Pier Pander

Wij gaan - somberen, regenachtigen middag - naar de Via Nomentana en wij treffen Pier aan in zijn atelier, dat is als een werkplaats...Het atelier van een beeldhouwer is meestal altijd zoo heel eenvoudig, zoo kaal, zoo koud, zonder al het gedoe van draperieën en bonte kleuren, waar een schilder zich meestal mede omringt.

Pier werkt; hij is in zijn werkkiel en hij voert ons dadelijk voor zijn *Psyche*...Wat is zij mooi, die vleugellooze, zittende Psyche, in klei nog - wat is zij teeder jong en kinderlijk mooi; wat is zij maagdelijk kuisch en kindrein, dat zittende figuurtje: het haar, even zàcht golvende om het aandoenlijke hoofdje; de neêr kijkende oogen vòl van het mysterie harer eigen jonkvrouw-ziel; het mondje glimlachende, met het geheim harer jeugd zacht speelsch zich nàuw openbarende in de hoekjes aan de lippen, en, op de knieën, beschut zij tusschen haar even gespreide vingers de vlam van haar lampje, terwijl van de heupen af de smedige draperie haar omfloerst...

- Ik ben zoo slecht thuis in de mythologie, zegt Pier eenvoudig; ze heeft geen vleugels, maar ik kàn haar geen vleugels geven aan dat lieve rugje...[1] Ze is misschien geen Psyche, maar, zie je, ik maak éerst een beeldje, en dàn geef ik er een naam aan...

- Het kan héel goed, zeg ik; ze is de vleugellooze Psyche; wel, Psyche kon nauwlijks vliegen met hare vleugels; ik mis de vleu-

1 Ook Rafaël teekende voor de Farnesina Psyche zonder vleugels; Pier zij dus gerust gesteld...

gels niet, en zij is wèl Psyche; ze is zoo jong, onbewust, en allerliefst vol diep geheim, en zij peinst er nu over, terwijl zij haar lampje beziet, of het vlammetje wel goed brandt, hoe zij straks zal op staan en Eros zal zoeken en haar lampje over hem heen zal houden, om hem eindelijk toch te *zien*, haar geliefde...En zij weet niet, dat *dan* de oliedrop zal vallen, als gloeiend, vloeiend goud, op den schouder van haar geliefde en hem wèkken zal...

Onderwijl heeft Pier - *ik* vind het beeldje al àf, maar hij niet - geheimzinnige, *mij* onzichtbare putjes in de klei-figuur dicht gestreeld met een vinger, waaraan een beetje klei: het zijn, mij mysterieuze, liefkoozingen van zijn scheppende handen: iedere liefkoozing een streeling, die nauwlijks wat klei achter laat, geeft een grootere volmaaktheid aan zijne schepping...

Vreemde, geheimzinnige kunst, de beeldhouwkunst! Zij is mij misschien het liefst van alle kunsten, en zij is mij steeds zoo geheimzinnig! Ik kan mij bij voorbeeld, zonder schilder te zijn, heel goed denken hoe een schilder werkt; hij zet kleur bij kleur, de nuance's schemeren op, maar ik kan nòoit, zelfs niet nù, dat ik ben in een beeldhouwersatelier, *begrijpen* hoe een beeldhouwwerk wordt...

- En het is toch zóo eenvoudig, zegt Pier; het is misschien de eenvoudigste kunst van allen, maar wij kunnen niets doen met spontaneïteit; wij moeten ons werk winnen met veeg bij veeg, later, in het marmer, met klopje bij klopje: wij moeten altijd blijven veranderen, herstellen, wijzigen, verbeteren...voor dat wij iets hebben bereikt.

- Pier, zeg ik; toch, al is het dan zulk eenvoudig werk, zulk primitief werk - een vorm in lijnen naar de natuur weêr geven en dat zoo volmaakt mogelijk - het blijft een mysterie voor mij, zelfs in je koude werkplaats...

- Ik zal de kachel aanmaken, zegt Pier, en steekt vlug den brand in het potkacheltje, dat opsnort...

- Toon mij toch eens je instrumenten, zeg ik. Ik zie niets dan klei...

Pier toont mij een paar houtjes en een ijzeren ringetje, aan een

staafje...Maakt hij *alleen* met die klei en die houtjes en dat ijzeren ringetje die aandoenlijk mooie Psyche? Of toont hij mij niet alles...? Heeft hij...als zij...een geheim...dat hij niet zegt en niet toont? Is het *mogelijk*, dat je allèen met wat natte klei en een paar houtjes en dat onnoozele ijzeren ringetje zoo iets moois schept...

- Maar, zeg ik; als je het nu in marmer na maakt...

- Ja, zegt hij; dan heb ik mijn beitels...

En hij toont mij een handvol beitels: sommige hebben tandjes.

- En deze hamer...

Hij toont mij een vierkant, langwerpig, zwaar ijzeren voorwerp, en zegt, eenvoudig:

- Ik geloof, dat andere beeldhouwers wel eens andere hamers, als kleine mokers, gebruiken; ik doe het altijd hier meê...

Dat is alles...Hij toont *niets* meer...Er *is* ook niets meer te toonen.

- Pier, zeg ik; ik wil ook beeldhouwen...Ik wil zoo een beitel en dien hamer hanteeren...

Pier lacht, en zegt:

- Goed, goed...hier, begin maar...

Hij zet mij voor een afgekeurd kinderportret in marmer. Het ‘afgekeurde’ portret is nog iets héel liefs, hoor; een zacht, jong kinderprofieletje en het oortje is volmaakt zacht genuanceerd van lijn.

- Pier, zeg ik; als dat profieletje nu tòch is afgekeurd, dan wil ik een lokje beitelen boven dat mooie oortje.

- Goed, zegt Pier; beitel er maar een spoeglokje bij...

Het bas-reliëf rust tegen een stoel; ik kniel er voor, omvat den beitel, en grijp den hamer. Achter mij hoor ik Pier en mijn vrouw proesten van het lachen, omdat mijn lange vingers, met lange nagels en ringen, die nooit iets hanteeren dan een pen, alleronhandigst den beitel hebben omvat en den hamer hebben gegrepen.

Plots schuif ik mij mijn ringen af van mijn vingers en leg ze op den stoel voor het bas-reliëf.

- Zoo zal het beter gaan, schertst Pier, met een blik op de brillanten en smaragden op den stoel.

Ik begin te bikken, boven het oor, aan mijn ‘spoeglokje’. Maar ik breng het niet verder dan een paar heel onartistieke kratsen. Waarop Pier den beitel grijpt, en vlug, met twee, drie hamerklopjes, een aardig ‘spoeglokje’ fatsoeneert boven het zacht genuanceerde oortje...

Het snorrende potkacheltje verspreidt eenige lauwte door deze Spartaansche werkplaats. Ik heb mij op een hoogen modelstoel geheschen, mijn kilkoude voeten op het plankje. Pier schuift aan mijn vrouw de weelde van een kussen onder de voeten.

- Pier, zeg ik; nu moet ik je eens iets zeggen. Je komt namenlijk in de courant...

- In de courant?? schrikt Pier, want zijn overgevoelige, delicate natuur is tegen alles wat reklame, publiciteit is, is vijandig aan ‘de courant’.

- Je komt in de courant, herhaal ik, zonder erbarmen. Kijk eens, er is niets aan te doen. Alles wat ik bewonder, en allen, die ik lief heb, komen nu eenmaal ‘in de courant’. Ik wil het je alleen maar van te voren aankondigen, opdat jij, trouwe lezer van Het Vaderland, niet àl te zeer zoû schrikken, als je je op eens zoo zag gezet ‘in de courant’.

- Je komt me toch niet *interviewen*? vraagt Pier, een beetje nerveus; zijn lippen trillen in zijn blonden baard, zijn anders zoo kalme, rustige oogen kijken schichtig schuin in mijn richting, en zijn vingers, werktuigelijk, gaan door met streelingen klei hier en daar en onzichtbare putjes bij te werken in de lieflijke figuur van zijn Psyche. Want, zie je, gaat hij door, wel wat angstig; er is *niets* te interviewen, er *is* niets interessants te zeggen of te schrijven over mij...en dan, zij weten het al...zij weten het al, in Holland...

Mijn vrouw komt mij te hulp, en zegt:

- Kijk eens, Pier, als hij zegt dat hij je ‘in de courant’ zet, is daar niets aan te doen; dan doet hij dat, met of zonder interview. Die zachte jongen van mij is daarin zoo onverbiddelijk mogelijk. *Ik* heb hem in den beginne streng verboden mij ‘in de courant’ te zetten, maar...eerst aarzelend, toen met een beetje meer durf, zet hij mij tòch ‘in de courant’, al is het meestal met een hoofdletter: Zij...

- Nu, valt Pier mij bij; dàt is dan toch nog al aardig...

- Onze vrienden, gaat mijn vrouw voort; zet hij ‘in de courant’. Orlando is er den eersten keer heusch héel boos over geweest...maar het geeft niets; de ‘schuldige’ lacht dan een beetje en belooft: ‘ik zal het nooit weêr doen’ - en den volgenden keer zet hij mij en Orlando en Elettra tòch weêr ‘in de courant’, en Elettra heeft hem wel eens verdedigd door te zeggen: Ach, laàt het maar: hij kan het niet laten, *questo caro Gigi*, en daarbij, hij zet méer ‘in de courant’ over *zichzelven* dan over ons...

- Ja, zegt Pier nu; en dan...hij zet nooit het *eigenlijke* ‘in de courant’, zelfs niet over zichzelf...

- Nu, vergoêlijkt mijn vrouw; laat hem dus maar begaan, wees maar niet te bang; heusch, hij zal niet zoo heel veel ‘in de courant’ zetten over jou, maar veel meer over zichzelf...

- Ben ik dan zóo ijdel?? vraag ik.

- Al je ijdelheidjes, zegt Pier; zet je ‘in de courant’, maar ik heb *nooit* iemand ontmoet, die zoo mist...alle Ijdelheid! Met de groote IJ. Dus...kòm ik ‘in de courant’?

- Je komt er in, zeg ik onverbiddelijk; en zonder interview. Jij, en Psyche...en ook Alba komt er in, het eerste beeld, dat ik je zag maken...jaren, jaren geleden...

Pier heeft een gordijn op gelicht en wij zien, in pleister, Alba weêr; zij staat, als de geboorte der Ziel, huiverend uit te kijken, en om haar rijzen Aandoening en Gedachte, Moed en Kracht. Het is een heel volledige groep van vijf bewonderenswaardige figuren. - Kijk, zegt Pier en toont mij een *maquette* van bordpapier: een tempeltje; - zoo zoû de tempel worden, waar ik die vijf beelden zoû willen plaatsen en...nu zal ik je een geheim toe vertrouwen, maar je moet het *niet* zetten in je courant...Het is namenlijk dit: ik begin te sparen om die vijf beelden in marmer te houwen, voor mijzelf, en dien tempel te bouwen...zoo dat ik, o zeker wel over jàren...ze zal zièn...in marmer...ze zal zien stàan...in hun tempel...

Ik ben stil geworden. Mijn scherts, mijn luchtige blague bezwijnien van eerbied voor de illuzie van Pier; hij, anders een

rustige werker, een straf werker zonder eenige behoefte aan weelde, zelfs niet aan wat wij *comfort* noemen, en die mij daar, in de huiverige naaktheid van zijn werkplaats, toe vertrouwt die somptueuze illuzie, dat verlangen van een millionnair: die vijf beelden in marmer te houwen en ze te zetten in een marmeren tempel! Illuzie, wier verwezenlijking hem duizenden kosten zal!

Ik kijk hem aan, of hij het ernstig meent...En ik zie, aan zijn rustigen blik, waarin nauwlijks de dweperij is op gevlamd, dat hij...het ernstig meent: dat hij, de man zonder behoeften aan weelde, dat hij, de eenvoudige, staâge werker...sparen gaat...de duizenden gaat verzamelen, om, voor zich, zijn tempel te kunnen bouwen en de groep, die zijn ziel symbolizeert, te kunnen houwen in marmer...

Zoo dweept, zoo droomt, zoo doet alleen de kunstenaar, de zoon van de goden. Zulk een weelderige behoefte kan alleen gekoesterd worden door een dichter, die beeldhouwer is. Want die tempel zal zijn zonder nut, die beeldengroep zonder nut, en beiden zullen dùizenden kosten...en deze stoere, anders behoeftelooze, weeldelooze kunstenaar heeft in zich deze weeldebehoefte voelen ontkiemen: zich éenmaal dien tempel te stichten, éenmaal voor zijn geheime dweepzucht de groep zijner ziel te zien verrijzen in het kostbare, eeuwige marmer...

Als ik zeer onder den indruk ben, zeg ik een luchtig woord. En daarom zeg ik:

- Beste Pier, ik ril van de koû, trots je snorrende potkacheltje...Ik ga een kopje thee bedelen bij juffrouw de K., bij wie het wel warmer zal zijn dan bij jou...

- Dan verwissel ik even mijn werkkiel voor een passend gewaad, zegt Pier.

En wij beidjes gaan voor in de huiskamer, bij juffrouw de K., die dadelijk zegt:

- Het is veel te koud bij Pier; *ik* hoû het niet bij hem uit...

In de huiskamer is het gezellig warm. Er is, niettegenstaande dat Italiaansche boogplafond, hier iets lief Hollandsch intiems: intimiteit, die alle Hollandsche artiesten komen waardeeren; er is

de eenvoudige, beminnelijke gastvrijheid om die tafel met het theeblad en het trommeltje vol koekjes; er zijn altijd bloemen en groene planten, en er zijn de vogeltjes: de vogeltjes, die soms hunne kooitjes verlaten en, mak en tam, door het vertrek en rondom de gastvrouw fladderen.

En wat er nog meer is in deze lieve, eenvoudige kamer, nu Pier, in zijn jasje, er bij zit, nu de kopjes thee telkens weêr in worden geschonken, nu de schaduwen vallen, en over het beslagen raam de plataan buiten zich Japansch artistiek afteekent met zijn dorre winterranken...dat is het zachte, stille, verlangenlooze Geluk. Het is het Geluk van den kunstenaar, die zich geheel, zonder voorbehoud, zonder bijgedachte, kalm en fier, wijdt aan zijne hooge kunst, aan zijn reine, kuische, ideale kunst, de Kunst, die hem reeds, toen hij een kind was, en speelde op het schip van zijn vader, gekust heeft op het voorhoofd en uitverkoren uit velen, om Hàar te dienen, met een groot, edel, zuiver talent...

Het is het Geluk van de moederlijke vrouw, die zich, zij ook zonder voorbehoud, heeft gewijd aan den kunstenaar, eerst aan zijn ziekbed, later in zijne woning, waar zij de huiselijkheid schept...

Het is voor beiden dat groote Geluk van de Toewijding: de een aan de Kunst, de andere aan den kunstenaar.

En, steeds als ik zit, daar in die lieve, eenvoudige kamer en om mij voel de warmte dier beminnelijke gastvrijheid, word ik mij bewust hoe dit Geluk mijne ziel allerinnigst aandoet...

Omdat het is zeldzaam en zuiver, rein en gróot, aandoenlijk en benijdenswaardig...

* * *

Lieve vrienden, weest niet boos. Gij staat ‘in de courant’. Maar...ik heb u gezegd: wie ik lief heb en wat ik bewonder...komt nu eenmaal ‘in de courant’!

En daarom smeek ik u: doe als mijn vriend Orlando gedaan heeft...: frons eerst de wenkbrauwen...en vergeef daarna uw vriend en onverbeterlijken ‘in-de-courant-zetter’...

Biagio

Voor hij afscheid van mij neemt, om naar Smyrna te gaan, zegt Orlando tot mij, vaderlijk en ernstig, doordringend en overtuigend:

- Gigi...als ik nu wèg ben...zalje dan een beetje verstandig zijn...en geen dwaze dingen doen - en niet des nachts door gevaarlijke buurten loopen...en niet met ieder type, dat je ‘interessant’ vindt, een soort van kennismaking aanknoopen...?? Beloof je me nu, niet te doen als een stoute, ondeugende jongen...en voorzichtig te zijn en op te passen...?

Ik proest het uit van het lachen om Orlando's ernstig vaderlijke, overtuigend doordringende woorden en mijne vroolijkheid maskeert een beetje mijn treurigheid om Orlando's weggaan, en ik antwoord:

- Ja, vadertje...ja! Ik beloof het je...ik zal voorzichtig zijn en oppassen...
- Zoo dat ‘Tina’ niet altijd bang voor je behoeft te zijn, als je alleen uit gaat...
- Ik beloof het je...ik beloof het je, hoor vadertje! zeg ik tot Orlando gedwongen vroolijk, maar Orlando blijft heel ernstig, en herhaalt mij nog eens, dat ik wel eens dol en dwaas kan doen als ‘een stout kind’...

En nu hij mij voor het laatst omhelst, voel ik, dat hij beeft van emotie...

* * *

Den avond, nadat hij vertrok met Elettra, ging ik uit, alleen en...

ik was geen drie passen het Corso in gedwaald, waar de courantenjongens hunne falsetgil slaakten:

- Tribuna!!...Quarta Italia!! (De vierde editie van het Giomale d'Italia.)

Of...

Ik stuitte op...Biagio, die mij beminnelijk tegen lachte.

(Nu, dacht ik; als Orlando dàt wist...!)

Want Biagio is zoo een soort van type, dat ik ‘interessant’ vind, om een ‘soort van kennis meê aan te knoopen’...!!

Volgens Orlando's schilderachtige woorden...

* * *

Biagio is een Napolitaan, die ik in drie jaren niet had ontmoet. En nu moest ik waarlijk, noodlottig, op hem aan loopen, den avond van Orlando's vertrek.

- PER BACCO! zeg ik. Biagio, ben jij het??

- JA, CARO SIGNOR LUIGI! zegt Biagio glimlachend.

- Wel, dàt doet me pleizier je in Rome te ontmoeten! Niet meer in LA BELLA PARTENOPE[1]?

- Niet meer in LA BELLA PARTENOPE! schertst Biagio terug. En ernstig voegt hij er aan toe:

- Ik ben serieus aan het werk...Ik ben *impiegato* bij een assurantiemaatschappij...

Ik schud waardeerend het hoofd en...geloof er niets van. Want Biagio is een van die ‘interessante types’, een van die amuzante Italianen, die zich ten doel hebben gesteld zonder geld *nooit* iets uit te voeren en tòch te leven...ja, zelfs netjes in de kleêren te zijn, FARE IL SIGNORE, naar de komedie te gaan en...de kerk, òveral heen gaan waar misschien...een voordeelig slagje te slaan is.

Biagio is zeer zeker...een gevaarlijke jongen. Daar ben ik ten volle van overtuigd. Maar juist dàarom vind ik het amuzant nu, van avond, met Biagio, die heel grappig en geestig is, te flâneeren over het Corso. Liefst zoû ik nu niet...in de Campagna met Bia-

1 Napels.

gio gaan toeren...Maar op het Corso...dùrfik wel: ik doe mij niet moediger voor dan ik ben.

- Dus je bent bij een assurantie-maatschappij? vraag ik met één oog, ondeugend, half toe.

- Gelóofje me niet?? vraagt Biagio en doet verontwaardigd. Op mijn woord van eer, op mijn woord van eer...

- Ja wel, ja wel, verzeker ik hem. Ik geloof je, hoor, Biagio...

Maar Biagio lacht en zegt: (hij steekt zijn arm door mijn arm)

- Je gelooft me niet...Dat zie ik wel aan je ondeugende oogen...Het doet me toch plezier je weêr, na drie jaren, in Rome te ontmoeten...Herinner je je: drie jaren geleden, in LA BELLA PARTENOPE? Ik heb altijd innige sympathie voor je gevoeld...Zeg, Luigi, gisteren heb ik je ook al gezien...Je liep met een groote, blonde dame...Wie *is* dat??

Nu zeg *ik* Biagio - even min als Biagio *mij*, òoit de waarheid (dit is een principe), en daarom antwoord ik:

- Die dame...dat is mijn zuster...

- En die groote kerel, waar je ook meê liep, een Italiaan zeer zeker, *un bel pezzo d'uomo*...wie is dat?

- Dat is...geen Italiaan, zeg ik (omdat ik tegen Biagio altijd lieg, als hij tegen mij); dat is, net als ik, een...Franschman, want hij is mijn broêr...

- Jou, leugenaar, zegt Biagio; die groote kerel is niet je broêr, maar je vriend, en hij is een Italiaan...Hij sprak Italiaansch. Zeg Luigi, vraagt Biagio nu; gaan we niet eens ergens naar toe?

Nou, dàt wil ik wel. We loopen dus samen, Biagio en ik, een cinematograaf-salon binnen, waar ze scènes voorstellen uit den ‘Inferno’. Natuurlijk betaal *ik* voor Biagio en voor mij...

Want Biagio - en dàarom is hij interessant - is wat nog over is gebleven van den antieken paraziet.

Biagio betaalt nooit zelve iets.

Biagio vindt het héel natuurlijk, dat *ik* de 30 CENTESIMI entrée voor hem heb betaald.

Biagio bedankt mij zelfs niet voor die entrée...

Maar...

Als wij zitten, vindt hij het zijn plicht mij verschillende complimentjes te maken.

-...Ik ben toch zoo blij weêr naast je te zitten, CARO Gigi...Wat zie je er goed uit...MADONNA! Wat een elegante bottines heb je aan! Je kan zoo wel naar het hofbal gaan in het Quirinaal...!

Zoo, in kleine munt van complimentjes, geeft Biagio mij zijn entrée terug...

Nadat wij genoten hebben Paolo en Francesca, samen op de vlaag der passies, doorboord met één zwaard, zwevende door infernale nevelen, verlaten wij den cinematograaf-salon en stelt Biagio voor:

- Willen we nù niet gaan in den Salone Margherita...??

Goed, we gaan naar den Salone Margherita - een heel elegant zaaltje van *café-chantant* - en weêr ben ik het natuurlijk, die de *ingresso* voor Biagio en voor mij betaal...Want ditmaal friemelt Biagio wel zoo even voor de frime in zijn vestjeszakje, maar ik zeg, natuurlijk:

- Laat maar, Biagio...

En betaal.

Wij zitten aan een tafeltje en ik bestel twee Grog-Americano, en Biagio friemelt zelfs niet meer, maar *ik* ben het, die betaal. En ik bedenk bij mijzelven:

- Wat zoû het toch heerlijk zijn, als *ik* ook dat aplomb had, van zoo beminnelijk eenvoudig klap te loopen op den zak van een rijkeren vriend! Helaas...

In het elegante zaaltje is het reeds, om de tafeltjes, stampvol; op de scène trousseeren zich een paar heel onbeduidende, goud-rokkige dametjes, het eene na het andere, waar - arme stakkerts! - *niemand* notitie van neemt, even min als van de inepte liedjes, die ze zonder stem pogen te zingen.

Ik neem Biagio nu kalm op.

Biagio is een knappe, Italiaansche jongen van het courante, banale genre, maar tóch aardig: donkere oogen, zwart snorretje, aardige fijne manieren, ondeugend lachje, geheel geschoren, netjes in de kleêren, Amerikaansche schoenen, dop achter in den nek, brillant(?) aan den pink.

En...omdat hij weet, dat ik niet rook...prezenteert hij mij nu zijn sigarettekoker van verguld(?), waar éene sigarette in ligt.

Ik weiger, maar de *sigaraio* - het sigaren-jongentje - is er al bij de pinken bij en prezenteert zijn draagbakje, en Biagio kiest een pakje sigaretten, die *ik* betaal...

Zie je, ik vind het tòch wel aardig; heusch, het amuzeert me...

Dat rustige, glimlachende aplomb: het is benijdenswaardig!

Want denk je, dat ik me met Biagio amuzeeren zoû, als hij betaalde op zijn beurt??

Wel neen!

Mijn amuzement in Biagio is *juist*: dat er iets in hem over is van den antieken paraziet...

Dat hij op mij klap loopt, en dat hij het zoo kalm, zoo met *aplomb*, zoo rustig, zoo netjes, zoo natuurlijk doet...

Ik ben immers voor hem: een vreemdeling, een schatrijke Amerikaan of Franschman (daar is hij niet heel zeker van); wat zoû dus natuurlijker zijn, dan dat ik voor hem, armen *impiegato*(?) bij een assurantie-maatschappij, betaal?

Er werken nu op het tooneel een paar akrobaten, in *eveningdress*, (heel jammer, die moderne manie van de akrobaten om zich in *smoking* te steken, want zoo zien wij niet het spel hunner spieren). Maar ze werken pràchtig, dat moet ik zeggen: wat die kerels tegenwoordig al niet bereikt hebben, is het ongelooflijke nabij: zij richten elkander op in de handen, ze equilibreeren op champagne-flesschen, op welke ze steunen met één hand...

Ik applaudisseer en Biagio, die het netjes en beleefd vind, alles na te doen wat ik doe, applaudisseert ook, ook al kunnen hèm de akrobaten geen...spier schelen!

Nu, in de pauze, flâneeren wij samen door den *promenoir*; Biagio neemt mijn arm, en, in eens, héel ernstig, imploreert hij met diepere stem:

- Gigi...CARO SIGNOR Gigi...
- Wat is er, Biagio...
- Ik moet je iets heel gewichtigs vragen...
- En dat is?

- Je wèet niet hoe moeilijk de tijden zijn...Ik verdien daar bijna *niets*, bij die assurantie-maatschappij. En ik ben, *diamine*, in moeilijke omstandigheden...In héel moeilijke omstandigheden...Zeg, SIGNOR Gigi, CARO SIGNOR Gigi...zoû jij me niet...vijf francs kunnen leenen??

Ik kan mij waarlijk moeilijk goed houden om de naïve inleiding van die ‘moeilijke omstandigheden’, die leiden moeten tot die leening van vijf francs. Maar Biagio is een menschenkenner. Hij begrijpt héél goed, dat, als hij àl te tragiesch doet en beweert, dat hij vijftig francs noodig heeft...hij *niets* krijgt. En nu, dat hij vijf francs te leen vraagt...nu is hij *zeker* van mijn antwoord:

- Beste Biagio...ik heb heusch mijn laatsten franc juist uit gegeven.

Hij glimlacht nù met ondeugende oogen en hij antwoordt, vleierig, vleiend:

- Toe...zoek nog eens goed...

Mijn vingers zoeken in mijn vestjeszak: ik haal er een tweefranc-stuk uit, en zeg:

- Dat is àlles wat ik nog heb...

En geef het hem.

- Dank je, zegt Biagio; je helpt me heusch, want, waarlijk, de omstandigheden zijn mòeilijk...o zoo moeilijk! Morgen...neen, overmorgen...geef ik je de twee francs terug...

Wel, Biagio was overtuigd, als hij vijf francs vroeg, niet meer te erlangen dan twee francs - hij is dus héel tevreden - en tevens *is* hij overtuigd...mij nòoit de twee francs terug te geven...

* * *

Den volgenden morgen, op de Piazza di Spagna...waarachtig, daar ontmoet ik Biagio. Hij staat bij de bloemenverkoopers, op de onderste trede der monumentale trap en...hij koopt een boeketje viooltjes van twee *sous* en biedt het mij aan! Hij doet dat met de gratie van een *gran signore*, die je zoû overstelpen met schatten en weldaden!

Twee dagen daarna...ontmoet ik Biagio weêr. Hij wandelt,

nota-bene, ditmaal met...een Engelsche ma en dochter!! Hoe heeft hij de kennis dier dames gemaakt?? Wat heeft hij met ze voor? Moet ik die naïve Britsche dames waarschuwen voor dat soupele, gevaarlijke sujet, voor dien smedigen Napolitaan, dien Orlando beweert, dat zèker bij de Camorra behoort?? Biagio heeft mij gezien, hij groet mij met zwier en...knipoogt slinks tegen mij. Hij verbergt zelfs niet, tegenover mij, dat hij met die Engelsche dames *una piccola cosetta* wenscht te beginnen: een klein 'zaakje'...

Ik zie ze over de zonnige *piazza* met interest achterna: de soupele Biagio, héel hoffelijk tegen de moeilijk Italiaansch sprekende ma en dochter...

Wel, is het nu heusch niet amuzant 'een soort van kennismaking aan te knoopen' met zoo een type, dat ik 'interessant' vind??

Maar toeren met Biagio...door de Campagna...: Orlando behoeft waarlijk niet bang te zijn, dat ik dát ooit zal doen!

Want ik beken u, lezer, rond uit:

Dat zoû ik niet durven, omdat, als hij er kans toe zag, Biagio mij *minstens* den zak zoû rollen!!

San-Saba

De lucht is Januari-koud, maar de zonneschijn, hoe bleek ook, smelt reeds, als een lauw goud, over de ruïnes van het Paleis van Septimius Severus. En ik kan daar niet voorbij gaan of ik denk aan mijn eigen boek, aan mijn roman over Helegabalus, en ik *zie* het paleis er rijzen, het paleis van den grootvader, waar *hij* ook woonde, en ik ziè er het trotsche Septizonium, de zeven-verdiepingenhooge muur van torens verrijzen, die Septimius Severus daar had opgericht, in zicht van de Via Appia, opdat wie naar Rome kwam, dadelijk verbijsterd zoû worden door pracht en immensiteit en Babelsche hoogte.

En ik *zie* weêr de scènes van mijn eigen boek: ik zie, in de nacht, het oproer: de Romeinen, die uitroepen Alexander Severus; ik zie Semiamira, de moeder, die vlucht door het volk heen, angstig om haar zoons leven...

Wij rijden door naar den S. Saba...Oud, oud kerkje, gewijd aan den H. Sabas, bisschop van Cappadocië (530 n. Chr.). Zij zijn zoo curieus, die oude kerkjes, even buiten Rome, die kerkjes uit de eerste eeuwen der Christenheid. In den stijl harer portieken sterft nog het allerlaatste paganisme, onbewust...Dit kerkje is nu het eigendom van het Collegium Germanicum der Duitsche seminaristen. En zij zijn vreemde discobolen, in hun zoo dekoratief scharlaken soutanes, bezig schijf te werpen in den ouden, ouden klooscerhof. Er is vóor de kerk een rij van laurierboomen, en in het klooster gouden de vruchten aan een citroenboom. En in het bleeke goud van de zon, in de blauwige lauwte van de winterzon, tegen de grauwige muren van kerk en van klooster, zijn hel rood

die scharlaken soutanes, terwijl de ènkele citroenen fel stippelen: gouden vruchten tegen grijzigen steen, aan ijl bladerende boomen, huiverig in lauwe blauwte van Januari-morgenlicht...

Antieke sarkofagen hier en daar tegen den kloostermuur: er is er éene heel mooi bij, met de voorstelling van een huwelijk en een Juno Pronuba...

Stukken gebeeldhouwd marmersteen, overblijfselen van rijke wanden, vroom geschikt hier en daar, tusschen de sarkofagen...

Palazzo Massimo

Het is een bekoring in Rome zoo maar te dwalen, zonder doel. Telkens komt ge langs iets, dat ge nog niet gezien hadt: een antieke fontein, die ge nog niet kende - er zijn er zóo vele, want er is zoo veel water in Rome; een stuk antieke boog, ingebouwd tusschen moderne huizen...Dan slaat ge even op in uw gidsboek wàt dat is, en dan hebt ge weêr iets nieuws gezien en geleerd, genoeg om uw morgen te vullen met vizioenen van historie en schoonheid...

Zoo dwaalde ik dezen morgen doelloos langs den geheel modernen wijk van het Corso Vittorio Emanuele, toen ik op eens getroffen werd door enkele Dorische zuilen: een portico, waartusschen een somber perspectief zich diepte van een atrium, zwartig en oud...Op een steenen bank, in den portico, zat een oude man: was hij een bedelaar, of was hij het niet?

Ik vroeg hem:

- Wat is dit paleis?

- Dit paleis? vroeg hij, mij verbaasd aanziende en met eenige minachting, vermoedelijk over mijn domheid. Dit paleis is immers het Palazzo Massimo...

Ik kreeg een schok. Ja, wat was ik dom! Zoo vele malen was ik in Rome geweest, sedert jaren en jaren...En zag ik eerst nù, en bij toeval, dat sombere, geheimnis-volle, legende-volle paleis, dat zwartige, donkere, mysterieuze paleis van die prinselijke familie, die zich beroemt niet alleen de oudste adel te zijn van Rome, maar zelfs van geheel de wereld! Het Palazzo Massimo...!

Ik kom binnen, onder den portico...Het plafond er van was

versierd met het bewonderenswaardigste stuc-werk, dat zich denken liet, en het scheen mij oud, oud...

- Baldassare Peruzzi heeft immers het paleis gebouwd, zeide de bedelaar - wàs hij een bedelaar? - en hij zeide het een beetje met een minachtenden grijns, om mijn domheid en naïve verbazing.

- DAVVERO? vroeg ik.

- Zeker, zeide de bedelaar. In 1526. Hij bouwde het op de zelfde plaats, waar het antieke Odeum der Romeinen stond. Dat stucwerk van het plafond is héel mooi...

- Het is pràchtig, zeide ik. Zoo fijn, zoo fijn...Is het paleis te bezichtigen?

De bedelaar - neen, hij was geen bedelaar - haalde de schouders op.

- Vraag het den portier, ried hij praktiesch.

Ik deed eenige passen naar het atrium. Er waren sombere zuilen en duistere schaduwen. Het was of het zelfs, daar reeds, in de open lucht, vlàk bij dat moderne straatgewoel...*spookte*. Ik zag een muurfontein, en om de fontein, in de muur, overal antieke stukjes beeldhouwwerk en lapidariesch opschrift ingemetseld...Toen klopte ik aan de loge van den portier...

De portier kwam buiten. Hij was een jonge, knappe kerel, zeker uitgekozen naar zijn uiterlijk en zijn lengte. Hij droeg een livrei-rok en pet, waarop kleurig galon met het prinslijke wapen der Massimo's...

- Is het paleis niet te zien? vroeg ik.

- Neen, meneer, zei de jonge portier vriendelijk, omdat mijn hand reeds zijn hand te gemoet ging en zelfs een prinselijke portier niet ongevoelig is in Rome voor een zilverstuk. De prins is héel oud, héel oud, en het paleis is niet te zien. Maar het is heel interessant...

- Spookt het er? vroeg ik.

- Hoe wèet u dat? vroeg de jonge portier verbaasd. Ja...het spookt er, meneer, in de groote hal...Daar verschijnt de schim van donna Eufrosina...

De portier leidde mij het atrium door, tot bij de stallen...Het

was er somber en zwart en de paarden hoevestampten, als spookpaarden uit een ballade: ik zag ze niet, maar ik hoorde ze...Een heel antieke, steenen trap, - voor de bediening - was bij de stallen vreemd schilderachtig, en er ging nu een oude lakei op, die even, somber, naar mij heen zag...

Ik weet niet waarom, ik kreeg den indruk...dat hij een schim was. En onwillekeurig voegde ik mij dichter bij den jongen portier...omdat hij leefde, met jong leven.

- Wie was donna Eufrosina? vroeg ik.

- Zij was de tweede vrouw van Lelio Massimo, die leefde in de zestiende eeuw, zeide de jonge portier. Zij was de maitres geweest van den grooten admiraal, Marcantonio Colonna, en zij was een bekoorlijke, maar slechte vrouw: de Colonna had, op haar aandrang, haar eersten gemaal, Corberio, vermoord. Toen zij Lelio Massimo huwde, weigerden zijne zes zonen, uit zijn eerste huwelijk, haar te erkennen als schoonmoeder...En vijf van de zonen slopen binnen in de slaapkamer, en zij schoten haar dood, op de huwlijksnacht. De vader, Lelio, vervloekte zijn vijf zonen, en stierf weldra, van smart, en alle de vijf zonen stierven een gewelddadigen dood. Alleen Pompeo Massimo, die niet zijn handen had willen bezoedelen aan het bloed van de vrouw zijns vaders, bleef leven, kwam tot hoogen leeftijd: van hèm stamt onze prins af...En...zoo als u het reeds wist -, fluisterde de jonge portier, een weinig bleek: *spookt* de schim van donna Eufrosina...soms...door de groote hal...en kondigt ongeluk aan...uit wraak...

- Zeg mij, vroeg ik; de prins stamt af van Fabius Maximus, den ‘Cunctator’, die door te dralen Rome redde...?

- Zeer zeker, zeide ernstig de jonge portier; onze prins stamt in rèchte lijn af van den ‘Cunctator’. Er is geen adel ter wereld zoo oud, als de adel van onze prinsen. Zelfs het Huis van Savoie...zelfs koningen en keizers, in welke landen ook...beroemen zich niet op zóo ouden adel...Napoleon vroeg eens aan den toenmaligen prins Massimo:

- Is het waar, dat u afstamt van Fabius Maximus?

En toen antwoordde die prins Massimo:

- Ik zoû het niet kunnen bewijzen, Sire, maar het is een overlevering, die reeds meer dan duizend jaren in onze familie van vader op zoon wordt over verteld...

De portier had mij de achterpoort van het atrium opengemaakt. Er lag oud ijzerwerk, er lagen vodden; er was, tusschen de antieke stukjes ingemetseld beeldhouwwerk, een atmosfeer van verval en verrotting...

Ik zag den achtergevel van het paleis. Het was geheel beschilderd met verweerde fresco - grisaille en kopertintig -: tafereelen uit de Romeinsche geschiedenis, die de geschiedenis is der voorvaderen van de Massimo's...En toen ik de poort weêr binnen kwam, trof mij de prachtige loggia van de eerste verdieping.

- Is het paleis niet te zien? drong ik aan, terwijl de portier mij nu opmerkzaam maakte op het borstbeeld van den ‘Cunctator’, onder aan de groote trap.

De portier schudde glimlachend het hoofd ontkennend.

- De prins is zóo oud, herhaalde hij; en afkeerig van gestoord te worden.

Ik bekeek, onder het borstbeeld, het prachtige bas-reliëf van de consulaire roê-bundels met de bijlen.

- Maar 16 Maart, hernam de portier; is de kapel van het paleis open, voor het publiek. Dat is ter herinnering van het wonder van S. Filippo Neri, die weêr tot leven opwekte Paolo Massimo...Hij was veertien jaren oud en stierf aan de koorts: San Filippo wekte het doode prinsje weêr op tot nieuw leven: gedurende enkele oogenblikken...Want San Filippo, die de biechtvader was van de prinselijke familie, kwam de sterfkamer binnen, waar de ouders en broeders en zusters weenden; hij legde zijn hand op het voorhoofd van het doode prinsje; en hij riep hem òp, bij zijn naam. Toen, plotseling, herleefde het prinsje, en zat recht, en San Filippo vroeg hem:

- Wilt gij liever niet sterven?
- Ja, zeide het prinsje. Ik wil sterven.
- Zijt ge bereid uw ziel over te geven in de handen van God?
- Ja, zeide het prinsje. Ik ben bereid.

- Ga dan, zeide de heilige; ga, en wees gebenedijd en bid God voor ons allen!

Toen zonk het prinsje weêr terug in de kussens met een hemelschen glimlach en stierf...voor goed...

- Ik zoû zoo gaarne het paleis eens zien, drong ik aan. Zoû het niet mogelijk zijn...?

De portier aarzelde. Toen verdween hij even in zijn loge en kwam terug met een blaadje papier: hij had er op gekrabbeld:

Sua Eccellenza
Don Francesco Massimo
Principe d'Arsoli.

- Kijk, zeide de jonge portier. Schrijft u eens aan den prins. De prins is héel oud...en misschien antwoordt hij u niet. Maar het zoû kunnen zijn...dat hij u antwoordt, en u vergunt het paleis te zien...Kijk, zeide de portier, en hij zag naar den grond. Kijk eens naar boven...voorzichtig. Dan ziet u den prins.

Ik richtte mijn blik omhoog. Voor de kleine, ronde ruitjes der antieke ramen, boven de loggia, zag ik, een schim gelijk, het vage gelaat van een grijsaard, met de vale vlak van zijn grauwen baard. Des grijsaards donkere blik ontmoette den mijne...Maar eerbiedig wendde ik dadelijk mijn oogen af...

- Schrijft u den prins, herhaalde de jonge portier. Misschien, dat...

- Misschien, herhaalde ik, het adres zorgvuldig wegbergende.

Buiten daverden de klokken: het was twaalf uur. De jonge portier geleidde mij door den portiek, naar buiten.

Daar zat, op de steenen bank, de zelfde oude man: was hij een bedelaar...?

De portier glimlachte en zeide:

- Hij wacht zijn maal...Hij krijgt iederen dag zijn maal...Neen, hij is geen bedelaar...Hij wacht, tot hij gespijzigd wordt...

Ik stond op straat, midden in het moderne gewoel van trammen, rijtuigen, duizende voetgangers. Tusschen de moderne winkels spookte somber het paleis omhoog, met een bocht, boven

zijne Dorische zuilen drie zwartige verdiepingen met antieke ramen en ronde ruitjes...

Waar achter, op sommige nachten, spookt de schim van donna Eufrosina: de verleideres, de tooveres, de stiefmoeder, vermoord door haar vijf gevloekte stiefzonen...

De straat

De straat is het Corso; het nauwe Corso van Rome; het Corso, dat de nauwe, maar heftig kloppende harte-ader is van Rome; het Corso, maar het Corso alléen van de Piazza Venezia tot aan de Via Condotti, het hart van modern en beschaafd Rome, want verder dan de Piazza Venezia en verder dan de Via Condotti is niet meer *de* straat.

Ge begrijpt me wel; ik bedoel wat in Den Haag is Hoog-, Veen- en Spuistraat, in Amsterdam la Rue des Veaux, in Parijs de boulevard. De stràat, de straat met de mooie winkels, tusschen welke mooie winkels men flâneert, op en neêr, op en neêr, zonder moê te worden, alleen, of met vrienden, flâneert met den langzamen flâneerpas, die balanceert van den eenen voet op den anderen, flâneert, 's morgens voor het lunch, 's middags voor het diner, 's avonds nog even voor men naar bed gaat...

Ik woon bij de *straat*; uit mijn ramen zie ik op de *straat*. Gelukkig. Ik hoû er van bij de *straat* te wonen, ik hoû er van te wonen bij den hart-ader, waarin klopt het heftige leven eener moderne stad; ik hoû er van te wonen bij dat korte stuk straat, waar geflâneerd wordt en waar ik zelve flâneer...

Uit mijn ramen zie ik op Alinari, de groote fotografiewinkel, op Marchesini, den grooten juwelier...En het doet mij pleizier, zoowel de Sibyllen van Michelangelo, als de navolgingen van Etruskische goudsmeêkunst te zien schemeren dàar ginds in de *straat*, terwijl ik zit voor mijn schrijftafel.

De morgen in de straat begint laat: de Romein is niet vroeg op. Om negen uur des morgens is de straat nog doodsch en verlaten.

De mooie winkels echter openen, langzamerhand; de eerste zonneschijn verwaardigt zich lui tusschen hooge huizen en historische paleizen haar morgengoud zacht en week uit te spreiden; de straat bevolkt zich, maar weinig. Zij is echter aardig te bekijken van uit mijn hooge raam, de morgenstraat. Want over mij tint zich de verweerdheid van het Palazzo Ruspoli in de morgenzon als met bronzen en gulden glanzen en een oud Italiaansch paleis is zoo innig mooi en somber grootsch in de zachte teederheid van het eerste licht. En het eerste licht, als de Romein zelve, is laat, in de straat: het verrijst niet vóor negenen, nu in Februari, over de hooge paleizen en huizen.

Maar nu is de morgenzon eindelijk óp en schiet in mijn kamer, of spreidt over de straat. En in hare eerste verguldingen amuzeeren mij, onder aan het paleis over mij, de schoenepoetsertjes, die, altijd zwart, zich installeeren met hunne, van koperbeslag tintelende schrijntjes, waarvoor zij hunne fleschjes zwarte en potjes gele smeer uitstallen. Dan komen de bloemverkoopers: zij hebben in hunne manden viooltjes en sneeuwklokjes, en het zijn paarsche en blanke vlakken kleur over de straat; hen volgen de vruchtenventers: de manden sina's-appelen en mandarijnen schitteren als fel gouden appelen der Hesperiden en de, over den schouder aan een stok getorste, bananentrossen laten denken aan Orientalische landen. Als nu de bont beschilderde wijnkarren met scheve zonnekappen, blauw, rood, geel verlucht, en behangen met tal van kwastjes, opdoemen, als nu de kaasverkoopers naar de melkhuizen groote bladen vol sneeuwblanke *ricotta*-poddingen brengen - de heerlijke roomkaas, die men met suiker eet - dan is de morgen rijp geworden en mogen de eerste toeristen op straat verschijnen, met den rooden Baedeker in de hand.

* * *

Als ik 's morgens lui ben geweest en het te laat is geworden om naar een muzeum te gaan - de muzea zijn zoo koud in Februari - of naar de ruïne's - de ruïne's zijn zoo kil in Februari, - dan flâneer ik alleen, even voor het lunch, langs de straat. Het is een

loom, indolent genoegen, toch rijk aan zachte indrukken, in den zwakken morgenstraal der Romeinsche winterzon. Ja heusch, het is wèl genoegelijk, de morgenflânerie langs *de straat*; met een leêg hoofd, kijk ik naar de uitstallingen der juweliers en boekhandelaren en voor den bloemenwinkel van Scarlatti sta ik verrukt te kijken naar een prachtige mand orchideeën.

De juffrouw van Scarlatti lacht mij beminnelijk toe, door de ramen en door de bloemen, en nu opent zij zelfs de deur, en zij biedt mij een klein boeketje violettes-de-Parme, voor mijn knoopsgat, en dan een grootere:

- PER LA SIGNORA!

Ze zijn heel duur, die Parma-viooltjes van Scarlatti, maar als ze je zoo beminnelijk worden geboden, weiger je niet, en bebloemd slenter ik verder voort, in *de straat*, die zich langzamerhand vult.

Voor Aragno staan ‘de jongens van Rome’. ‘De jongens van Rome’ noemen wij al die staande heeren en jongelui, die, na even bij Aragno te hebben een *caffé-latte* als eerste-déjeuner genuttigd, verder den morgen zoek maken door, tot aan het lunch, te *staan* voor het café Aragno. Beminnelijke levensopvatting! Charmant dolce-far-niente, geëmailleerd met de fijne indrukjes van flâneerende - ik meen, géestelijk flâneerende - opmerkings-genialiteit! Een genialiteit, een flânerie, een dolce-far-niente, waartoe echter ook, behalve zielerust, esprit en eenige lire in vestjeszakje, noodig zijn en zéer noodig zijn: krachtige kuitspieren en *aplomb* op de schoenzolen! De ‘jongens van Rome’ voor Aragno bezitten - wees er overtuigd van! - alle deze kwaliteiten, materieel en immaterieel, en...*staan*, en genieten hun morgen. Ik doe meê. Al ben ik geen ‘jongen van Rome’, al ben ik maar een *forestiere*, ik doe thans meê: Orlando heeft mij geleerd om te staan in een zonnestraal, te staan op het randje van het trottoir, te staan lakoniek en flegmatiesch, op te merken en mij te amuzeeren...te staan, voor minstens tien, ja twintig minuten, zònder nerveus te worden, en zònder kramp te krijgen in mijne kuiten...en ik moet zeggen: nòoit heb ik mij zoo harmoniesch en evenwichtig van ziel gevoeld als gedurende die beminnelijke oogenblikken, dat ik *sta*

voor Aragno, of op de Piazza Colonna, tusschen ‘de jongens van Rome’.

Het charmante van het *staan* is de solidariteit, die het dadelijk opwekt. Want ge *staat* nòoit alleen. Ten eerste kiest ge zelve een trottoir uit, waarop *gestaan* wordt, en ten tweede voegt zich naast u, zoo ge *staat*, oogenblikkelijk een andere staander, een tweede, een derde, een vierde, tot ge *staat* met een lange ris staanders. In die solidariteit blijft bewaard Italiaansch flegma, want dit naast elkander komen staan der Romeinsche jongens blijft zeer platoniesch: het is niet om kennis te maken, het is met geen ander doel dan om aangenaam mede te *staan*, daar waar gestaan wordt door een ander.

Om en bij het uur van de Vermouth is dus de straat, het trottoir, in het algemeen de *piazza*, zoo als men zegt in het Italiaansch, ingenomen door de ‘jongens van Rome’. Wel, er zijn misschien ook wel vele ‘mannen van Rome’ bij: serieuzer mannen, die het staan-uurtje benutten om hunne zaakjes op te knappen, met woordenweelderigheid en bloemrijk gebaar en vele: *dunque*'s...en *in-somma*'s: de stopwoordjes, waarmede hunne overtuigende oraties beginnen, maar...die serieuze ‘mannen van Rome’ vormen toch eene minderheid: de meerderheid vormen de Romeinsche jongens: ik meen de *giovanotti*, zoo van achttien tusschen dertig jaren, de *giovanotti*, die niets te doen hebben dan zonder heel veel (vooral niet hun eigen) geld uit te geven, te staan en te flâneeren. Nogmaals: beminnelijke levensopvatting! Hoe jammer, dat ik er ook niet mede begonnen ben, toen ik den lieflijken leeftijd telde van achttien...Helaas, ik was toen niet in het Zuiden; ik was toen een heel serieuze *giovanotto*; ik was studieus, ik wilde auteur zijn, ik begon te schrijven en ik was, bij dat alles, nog veel te melancholiek om alleen te leven van flânerie en ‘staan’ in een zonnestraal op een trottoir!

Regrets superflus! Wat zullen wij er erg om treuren! Jubelen wij liever, dat wij thàns op rijperen leeftijd, nog ‘staan’ en...gaan wij verder voort met onze ode in proza op ‘de straat’...

* * *

Intermezzo of liever: entr'acte...De straat is verlaten...Men luncht...En na het lunch zegt mij mijn vrouw:

- Ik ga wat de straat op...

- Wàt? roep ik uit, heel verbaasd. Ga je nù de straat op? Om twee uur in den middag? En wat ga je er doen? En wie hoop je er te ontmoeten? Er is immers niemand! Neen, je moet wachten tot na vijf uur...Dan komen de 'jongens van Rome' weêr op de vlakte!

- Ik ga niet op de straat voor 'de jongens van Rome', zegt, een beetje verontwaardigd, mijn vrouw; ik heb boodschappen te doen en ik wil nog profiteeren van de laatste zonnewarmte...

- Nu maar, *ik* blijf thuis, zeg ik; vóor vijven, wat zeg ik, half zes, kom ik niet op de straat!

In der daad, in die eerste middaguren minacht ik de straat. Zij is onbelangrijk en verlaten, en waarlijk ik begrijp niet wat je er zoû doen en welke indrukken je er zoû zamelen. Maar als na zonsondergang de kille misten zich spannen de een over de andere en dàn optrekken in den glans der eerste lantarenlichten en gloeilampen der magazijnen, huif ik mij in een bontomzette jas en...kom op de vlakte.

Ik tref op de vlakte...de 'jongens van Rome': zij *staan*. O bewonder ze nù met mij: bewonder ze nu met den zelfden nijd, dien ik voor ze koester; bewonder nù het weêrstandsvermogen hunner kuitspieren, maar ook de onaantastbaarheid hunner longen. Terwijl, ik, arme Noorderling, in den bonten kraag van mijn jas terug duik, rillende van namiddagkilte en zonsondergangmist - *l'heure mortelle*, zegt men in Nice - stàan de jongens van Rome te kijken en te klappaaien op het trottoir, in den wind, in den mist, in kilte, met hunne overjassen wel àan, maar wijd open, met zeer open gesneden *vestons*, met nog meer open gesneden vesten, die het slappe hemd zeer zichtbaar laten, met hunne dassen daar gepareld waar de geestige Franschman spreekt van *mon ombrel (le)*...als hij niet spreken wil van *mon nombril*! Ja, die parel der Romeinsche jongens [(soms wel eens een Romeinsche parel, van was), die drie francs kost], wekt mijn hevige jalouzie op, want nooit zoû ik, huiverige Noorderling, mijn parel zoo làag durven

steken als de Romeinsche jongen haar steekt, en ik benijd hem, behalve zijn laag gestoken parel, zijn open jas, zijn heel laag vest en zijn onaantastbare longen!

Vooral nu, dat ik op dit oogenblik Orlando niet naast mij heb, die mij wel eens vroeg:

- Doe je een jas aan?

Waarop ik nederig antwoordde:

- Ja Orlando, in Januari doe ik een overjas aan...

En waarop Orlando dan, uit vriendschap, zeide:

- Ik zal òok de mijne maar aan doen, van daag...

Terwijl hij er niet de minste behoefte toe had!

Zie je, Hollandsche jongens...dàt doet de Italiaansche vriendschap!

* * *

Maar...dit is niet meer van de *straat*. En ik zoû u toch vertellen van de straat, niet waar. Laat mij u dus mede nemen op de *straat*, nu àlle lantarens en gloeilampen op zijn en alle Romeinsche jongens zijn op de vlakte.

Eene dichte flânerie is begonnen. ‘Wandelen’ is eigenlijk niet mogelijk, ja ‘flâneeren’ is het eigenlijk ook zelfs niet: het is schuifelen en schuins-majoren langs elkander heen op het heel smalle trottoir van dat Corso, van die ‘straat’, bijna *in* de wielen der rijtuigen en der automobielen. Maar die nauwte is juist het pleizier en om die nauwte is het geschuifel en geschuins-majoor het ondeugende moment voor de, op de vlakte zijnde Romeinsche, jongens...

En toch zijn er, tusschen de winkelende ‘dames’, bijna géene leden van het vrouwelijke geslacht, die de Franschman de ‘kraanvogeltjes’ betitelt en die in den Renaissance-tijd de ‘*cornacchie*’ heetten - de kraaitjes -; ja, deze, om mysterieuze redenen stéeds met het vogelengeslacht vergeleken, leden van het Ewig Weibliche brilleeren zelfs gehéel door hare afwezigheid...

- Waar zijn zij? vroeg mij een Fransche vriend, heel verbaasd en gewend aan den onafgebroken stroom dezer peripatetische

schoonheden langs boulevard te Parijs, en Avenue de la Gare te Nice.

- Zij hebben, lichtte ik in; hare bejaarde en, haar zelve geen concurrentie aandoende, bemiddelaarsters in de zijstraten van het Corso, en wachten thuis rustig af het mannelijk bezoek, dat deze 'oude tantes' haar in hare vogelnestjes procureeren voor een lichte, o gèldelijke vergoeding: het systeem is voor de 'vogeltjes' zelve veel minder vermoeiend, en het aspekt van de 'straat' blijft meer geëigend aan de fatsoenlijkheid der FAMIGLIA, want de Italiaan - welke àndere kwaliteiten hij ook daarenboven moge bezitten - is een man van het 'huisgezin', zelfs op de 'straat': hij vertoont zich veel met vrouw en kinderen en de 'kraanvogeltjes' behooren te blijven in de donkere nestjes der zijstraten: zij mogen niet komen ibissen in het helle licht der gloeilantarens en-lampen van het Corso...

Dus...géen 'kraanvogeltjes' op de vlakte! Maar wie wèl op de vlakte zijn...dat zijn de 'krantenjongens' en zij, ze overheerschen nu weldra 'de straat'; zij gillen, die kleine ukken van zeven en acht jaar, met zùlke schelle falsetstemmen, dat hun roep langs het heele Corso te hooren is. Zij zijn het, die nu de meester zijn van de nauwe, volle, toe-geflâneerde straat: om hunne drie, vier nummers - aan grooter omzet wagen zij zich niet - van Tribuna of Giornale d'Italia te verkoopen - handelskapitaal: drie à vier soldi - gillen zij òf den deftigen naam van den eersten courant òf het symbolische:

- Italià! Italià!! Italià!!!

uit, doordringend, verscheurend, zonder mededoogen, ons met die à als met een mès snijdende door onze arme gehoor-zenuwen, terwijl de heel oude, bejaarde en oppe kranteventers en...arme 'krantewijven' heel deemoedig op hunne beurt bijna fluisteren:

- Tribuna...! Italia...!

Met een doffen, armzaligen, naar beneden ombuigenden haal van moede aanprijzing, daar zij - zoo goed als nièmand - òp kunnen tegen het erbarminglooze uitgeschreeuw en gekrijsch der zeer jeugdige ukken, die op dit uur de koningen zijn van 'de straat'.

* * *

En toch, niettegenstaande ik telkens mijn hand aan mijn arme ooren moet brengen, want de uk weet juist *in* mijn oor zijn:

- Italià!!

te mikken...is de ‘straat’ ook op dit uur mij lief, en kan ik niet zonder haar. Ben ik melancholiek, dan troost zij mij, omdat ik mijne melancholie verlies in haar bont gewoel; verveel ik mij, dan amuzeert mij gade te slaan het spel en weêrspel der duizende fyzionomieën om mij en langs mij, en...ben ik in een glundere, vroolijke, luchthartige bui...o dan is ‘de straat’ mij het allerliefst, want dan voel ik mij, nederig en dankbaar, niet anders dan, heel demokratiesch, éen van ‘de straat’...en niet meer.

Aragno

Aragno! Naam van betoovering voor den vermoeiden of zelfs niet vermoeiden flâneur en indrukkenzamelaar door Rome's straten, tuinen, muzea, kerken en ruïnes; naam, dien de een uitspreekt met een zacht verteederden klank van blijde dankbaarheid, omdat de goden wel ‘Aragno’ gunnen wilden den sterveling; naam, dien de ander echter uitzegt met een klank van diepe minachting en verachting!

- Aragno!! Ik kom nòoit in Aragno! zegt mij een Italiaansche vriend, een jong charmant graafje. Kom jij bij Aragno? Kom jij in dat volle, drukke, groote café, waar iedereen komt, waar ièdereen komt!?

En als ik be-âam, dat ik bijna iederen dag bij Aragno - en verteederd klinkt de harmonische naam mij de lippen af - minstens een korte verschijning maak, neemt de aardige *conte* Arturo mij den arm en dwingt:

- Neen! Je moet nièt naar Aragno gaan! Je moet nièt bij Aragno komen! Aragno, dat is benauwd, vol, demokratiesch, vulgair, misselijk kosmopolitiesch; je zit er òp elkaâr, je kàn er niet vertrouwelijk spreken: kom meê, kom met *mij* meê van avond, niet waar...

En *conte* Arturo voert mij bij den arm, dwingeland, die hij is, naar een klein, fijn, stil, eenzaam, een beetje achteraf gelegen café, waar tusschen groote spiegels en fluweelen banken en marmeren tafeltjes, vier, vijf stamgasten voedzame kopjes melk zitten te nippen, terwijl achter de toonbank bescheiden glimlachende knechtjes de gebruikte kopjes afvegen en afvegen en afvegen.

- Wel, hoe vindt je het hièr? zegt Arturo en kijkt mij verrukt en beaat in de oogen.

- CARO Arturo, zeg ik; als ik hier nàast je zit en wij drinken hier zoo genoegelijk om elf uur des avonds een blank kommetje vol albasten melk, en wij kunnen vertrouwelijk en genoegelijk intiem hier ons op straat begonnen gesprek voort zetten, dan vind ik dit kleine, selekte café, waar het zoo proper en stil en voornaam rustig is, bepaald een charmante plaats...Maar ik heb je niet steeds aan mijn zijde...Ik ben wel eens alleen...Mijn vriend Orlando is weg, naar de 'Oriente'; mijn Hollandsche litteraire en journalistische vrienden dineeren om negen uur en gaan dan naar bed; het gebeurt dus wel eens, dat ik mij alleen bevind op het nachtelijk pad, en op zulk een oogenblik zoû ik het nooit in mijn hersens krijgen mij te ruste te zetten in dit melk-boudoir, dat je exquize smaak heeft weten uit te vinden, ja misschien wel, met die andere vijf, zes gasten, heeft weten te schèppen, want ik zoû er mij, zoo ik er alléen zat en er een koord aan een ring boven mij - bij toeval - hing, gedecideerd van verveling en louter selektisme...na tien minuten te bengelen hangen...Ik ga dus in zoo een moment van eenzaamheid naar...Aragno, en in die volle, vulgaire, smokerige, lawaaierige, maar gezellige drukte vergeet ik eenzaamheid en verveling, praat zelfs wel eens met mijn buur, als hij ook eenzaam is, zich verveelt en mij sympathiek is...

Ik waag mij niet aan de beschrijving van *conte* Arturo's handen in elkander slaande verontwaardiging over den plebeïschen smaak van den Hollandschen romancier, dien hij meende, dat alleen pleizier zoû hebben in geraffineerde, pure, melkblanke emoties, divertissementen en lokalen. Ik waag mij eerder aan een hymne in proza ter eere het café Aragno, of liever nog: aan een zacht gedoezelde beschrijving van dit brandpunt van koffie en vermouth sippende 'jongens van Rome'...

Maar eigenlijk moet ik vermoeden, dat gij allen, o mijne lezers, in Rome zijt geweest, en dat gij allen Aragno kent. Vindt gij het dus goed, dat ik géene hymne inzet, geene beschrijving doezel...maar alleen uw souvenirs wat op wek? Herinnert gij u dus die

beminnelijke *pasticceria*, waar onder glazen platen u stofvrij de koekjes en taartjes tegen lachten? Herinnert ge u den eersten salon, waar de haastige consommateurs slechts even koffie of vermouth naar binnen slokken, pratende over hun business, doende hunne zaken, soms staande aan den bar, soms zittende, maar altijd tusschen het geklap der eene openende en andere dicht slaande glazene deur? Die glazen deuren van Aragno...herinnert gij u hoe die bij de kruk gegraveerd zijn met allerlei grillige arabesken: sporen van de brillanten aan de pinken der jongens van Rome...?? En herinnert gij u daarna den twéeden grooten salon, vierkant, hoog en tóch steeds benauwd en tòch steeds gezellig, waar de stamgasten, des middags en des avonds, zich installeeren op de fluweelen banken tegen den wand, terwijl de spiegels de volte weêrkaatsen over en weêr in den stroom van het elektrische licht? Ofherinnert gij u liever den stilleren, maar nóg benauwderen en u misschien nòg gezelligeren lees-salon...en de Hollandsche dame, die er steeds gaat *zitten* op Nieuwen Courant en Telegraaf (o, Vaderland, waarom schittert *gij* door uw afwezigheid onder de pressie der Hollandsche dame?), zoo dat geen enkele andere lagelander de dagbladen van zijn geboorteland vermag in te zien?

Hier wemelen de nationaliteiten door elkaâr heen. Hier verdiept zich de Franschman in den Figaro en de Duitscher in het Berliner Tageblatt. Hier - in den grooten salon - omringen vooral de Duitschers de tafeltjes en verorberen er *Kaffee mit Kuchen*. Hier ziet ge iederen dag op het zelfde uur de zelfde koppen: de grijze gelokte en gebaarde van den Duitschen archeoloog; de van groote oorknoppen flonkerende der rijke pandjeshuishoudster, die, aan de zijde van een plooierig vetten gemaal, wacht tot de *cameriere* haar (voor een dubbele fooi) waarschuwt, dat de vèrsche koffie in aantocht is...Ja, behalve Duitsch en Engelsch en Fransch wordt hier ook wel eens...Arabiesch gesproken en ik herinner mij, dat ik kort geleden mijn eerste Arabische les heb gehad van twee charmante Egyptenaren, die het toeval, mannetje aan mannetje, naast mij plakte op de propvolle BANQUETTES van Aragno, en die mij, na dat ik hen had verzekerd den volgenden

winter in Kaïro te willen doorbrengen, eenige onmisbare Arabische fraze's leerden, vol poëzie en suggestie...

Maar tusschen de Egyptenaren, Duitschers, Engelschen, Franschen zijn vooral bij Aragno stamgast...de ‘jongens van Rome’! Zie, er zijn zes, zeven van hen binnen gekomen en met vele ‘permesso's’ dringen en wringen zij zich hoffelijk op en, als het niet anders kan, om de fluweelen *banquettes*. Het zijn Cirillo en Armando en Dario en Licurgo en Socrate en Annibale! Toch zoo aardig, die antieke namen van de ‘jongens van Rome’! Ik ken er zelfs één, die heet Platone, hoewel hij niets platoniesch is aangelegd. Wel, Annibale ziet er met zijn olijfbleek, interessant gelaat heelemaal niet uit als een veldheer, die de Alpen overtrekt; Socrate's filozofie bepaalt zich bij den stelregel, dat de mensch verstandig doet zijn koffie en sigaretten niet zèlve te betalen als een medemensch, b.v. Dario, dat doet, ook al doet Dario het met zacht protest, bewerende, dat hij niet in zijn zak het fortuin van een Perziesch alleenheerscher mede torst...

- Ik betaal jou morgen je verteering, zegt Socrate met gróoten ernst, maar zonder innerlijke overtuiging.

Armando echter, steeds glimlachende en glunder en levensblij, zoo hij slechts drie lire heeft in den zak en niets heeft te doen, verheugt zich *niet* in een klassieken naam, der Oudheid ontleend, maar hij verheugt zich in...spiksplinternieuwe, Amerikaansche, verlakte schoenen. Het is Annibale, die het eerst dit heeft opgemerkt. Wel, Annibale stoot Licurgo en Cirillo aan en wijst en knikt bewonderend naar de nieuwe schoenen van Armando. Nu hebben zij allen, jongens van Rome, Armando's chaussure in de gaten en plotseling zegt Annibale, uitgestoken zijn hand:

- Armando...

- Wat is er? glimlacht droomerig en tevreden Annibale, en steekt werktuigelijk de hand ook uit.

- COMPLIMENTI!! zegt Annibale energiesch en drukt Armando's vingers. Je schoenen...! Ze zijn prachtig! MAGNIFICO!

- Vindt je? glimlacht gestreeld Armando: hij bloost er bijna van.

En, onder het tafeltje, coquetteert Armando nu met zijn nieu-

we schoenen en cambreert zijn voet en àlle zeven jongens van Rome bewonderen Armando's schoenen.

- Hoeveel kosten ze? vraagt Cirillo, geinteresseerd.

- Twee-en-dertig francs! liegt Armando, vol ernst.

Wel, Annibale en Socrate hebben nu den nieuw geschoeiden voet van Armando geheschen òp het marmeren tafeltje, tusschen de kopjes koffie en glaasjes grog-Americano, en zij wenken van andere tafeltjes andere jongens van Rome, en Carlo, Mario, Beppino, Biagio en hoe zij verder mogen heeten, stormen nu toe, allen, om Armando's nieuwen, verlakten, Amerikaanschen schoen te mogen bewonderen, tusschen de Amerikaansche grogjes.

Tot plotseling Cirillo, van ijverzucht, het nièt langer hardt, maar een verguld zilveren sigarette-koker te voorschijn haalt en zegt:

- Nu, maar kijk eens...: *ik* heb een nieuwe sigarette-koker!!

En Cirillo verheft, op voldoende hoogte om het voorwerp te doen bewonderen, zijn nieuwe acquizitie. Alle blikken gaan bewonderend naar den sigarette-koker; Armando, niet meer geacht, trekt zijn voet wèg van tusschen de consommatie's...Want de sigarette-koker gaat van hand tot hand, wordt getast, gewogen, het veertje en knipje van het dekseltje worden aandachtig gekeurd en beoordeeld tot Camillo - ook nog een ‘jongen van Rome’ - het nièt langer hardt, maar zegt:

- Ik geloof, dat jullie *heelemaal* nog niet hebben opgelet...dat *ik* een nieuwe das aan heb!!

* * *

Jongens van Rome, het is misschien met àl te veel toegevendheid, dat ik u observeer wanneer ik bij toeval tusschen u verzeil op de *banquettes* van Aragno. Het zijn geen jongens als gij, die Italië hebben gemaakt het schitterende land van den *Rinascimento*, en het zijn zelfs geen jongens als gij, die het ‘vierde Italië’ hebben gesticht: het zijn geen jongens als gij, die het roode hemd der Garibaldianen hebben gedragen. Ik moest voor u een strenger censor zijn: ik moest u voorhouden, dat het leven geen flânerie is

op het trottoir vóor Aragno, of op de BANQUETTES van Aragno; ik moest u voorhouden, dat alleen stadige arbeid een volk en een land verheft; ik moest u voorhouden, dat er gewichtiger dingen in het leven zijn op te merken en te bespreken en te bewonderen en te kritizeeren dan een paar nieuwe schoenen, dan een sigarettekoker en een das...

Maar...mijn natuur is er géene van Cato en ik laat het aan serieuzer geesten dan de mijne is, over u voor te houden, dat het leven gèene flânerie is, ja, dat uwe moraal, o jongens van Rome, er misschien eene is, onderhevig aan vele bedenking. En de geheime reden, o jongens van Rome, o flâneerende, niets uitvoerende, lichtelijk immoreele, van drie à vijf lire per dag bestaande jongens van Rome...de geheime reden van mijne toegevendheid is...dat ik u eigenlijk, in den grond van mijn lichtelijk immoreel hart...gelijk geef, al zoû ik dit nooit hard-op durven zeggen! De geheime reden van mijne toegevendheid is ook nog deze, dat ik felle ijverzucht op u koester! Ware ik, in de jaren mijner jeugd, een 'jongen van Rome' geweest...wel, ik zoû misschien Nederlands litteratuur niet bezwaard hebben met zoo vele nuttelooze deelen roman als ik als 'Haagsche jongen' gedaan heb...maar ik had genoten van het gemakkelijke leven en het licht geteld en het glimlachend aanvaard met de zelfde gedachtelooze maar levensblijde oppervlakkigheid, die uwe luchthartige, glundere zielen vervult...terwijl nu mijn jeugdige jaren voorbij zijn gekwijnd in den weemoed, die der Noordelijke melancholie was gewijd...

Jongens van Rome, ik houd u *niets* voor en ik wil uw censor niet zijn. Armando, Annibale, Licurgo, gij hebt mij, even als Dario, Socrate en Cirillo, te dikwijls bij Aragno, vóor op het trottoir, of op de fluweelen *banquettes*, geamuzeerd, als ik mij verveelde, doen lachen als ik zwaar was van treurigheid, dan dat ik thàns u zoû voor houden, dat gij eigenlijk Michelangelo zoudt moeten zijn of minstens met vereenigde krachten den Paus uit het Vatikaan zoudt moeten verdrijven...

Want, jongens van Rome, in mijn hàrt...geef ik u *gelijk* en vind ik, als gij, dat het leven...een flânerie is...en niet meer...

Pincio

Wij zijn op den Pincio, vroeger de tuinen van Lucullus en Messalina, thans de plek, waar twee-, driemaal in de week de muziek speelt en de toerende en flâneerende wereld zich verdringt, bont kleurig dicht wriemelig gewoel, dat als in een maalstroom van rijtuigen maar altijd omme en omme draait. Wij zijn uitgestapt en leunen over de balustrade van de *piazzale* en vóor ons opent zich de Piazza del Popolo: recht voor onzen blik, aan den horizon, rijst, in de verte nóg immense koepel, de majestueuze dom van St. Pieter. Die is een kolossale obsessie gelijk, het titanische Altaar der Wereld, de goddelijke monstrans der Christenheid, opgeheven toe naar den hemel. En daar juist op dit uur de zon achter de kathedraal ondergaat en de laatste stralen achter haar uitschiet, is het als of de zon zelve een heilige, goudene ouwel is, die voor onze vrome extaze wordt op geheven.

Een rozige, diafane glans spreidt over de wijdte der luchten. Rechts doezelen de pijnen van den Monte Mario en de berg heuvelt lager weg naar den Janicolo, die geheel de kim van het stadsgezicht ons af sluit. En naar ons toe golven de koepelen van Rome's honderde kerken, een zee gelijk, wier baren zich rossig tinten in den laatsten scharlakenen afgloor der al weg gezonkene zon. Tusschen die golvende koepelen verrijst rechts het Vaticaan, links het Quirinaal, als twee machtige rotsen, over elkaâr: het is als of zij twee reuzen zijn, die elk aâr onbewegelijk in de oogen staren. Het nieuwe monument van Victor Emanuel blankt op, hoogmoedig die glorie van het vierde Italië en rijt zich aan die linksche zijde. Ook dat andere monument van het jonge koninkrijk, het

bijna Egyptiesch immense Paleis van Justitie zuilt uit de golvende koepelen omhoog. Ginds, op den Janicolo, tegen den gloor van de lucht, te bronzene paard, waakt Garibaldi's metalen figuur.

De glorie van het licht is getaand; een blauwige nevel, dadelijk, een opalen mist, stijgt op uit der koepelende kerken zee. Alle kontoeren stompen zich af; alleen, daar ginds - en zij schijnt zich vèrder nog terug te trekken in de diepte van het verschiet - veronstoffelijkt de silhouet van St. Pieters dom, wordt als dun en transparant, immaterieele zwelling van naar de Godheid strevende lijnen...

De municipale muziek klatert hare laatste koperen galmingen uit; de rijtuigen draaien als in een maalstroom omme en omme en vloeien dan weg, in dichte file's, den Pincio-heuvel af, om zich in het nauwe, geheel met een blauwen mist gevulde, Corso, af te schakelen, als een eindeloos snoer...

De schermpijnen van de Villa Medici zijn als groote, gedoezelde parasols tegen de vaalte der avondlucht. Onder de geheel zwartlooverige dommen van de *ilexen* (steeneiken) murmelt de overvloeiende straal van de oude fontein, die is als een verweerde coupe. Daar treedt de monumentale trap van de Piazza di Spagna naar omlaag. In den blauwigen mist van dit uur verschilderachtigen zich fijner de figuurtjes der Romeinsche ‘modellen’: de *ciocciara*'s, de vrouwen in Romeinsche, kleurige dracht: fluweel rijgkeurs en vierkanten hoofddoek; de profete-achtige grijsaards; de kleine, aardige jongens, als miniatuur-bandieten gekleed, die u een *soldo* afbedelen en een bloem u bieden.

Er is in den gevallen avond - het is Maart - al een loomte van vroege lente en er geuren alle de rozen en amandelbloesems, die op de onderste trede de bloemenverkoopers u bieden: er gaat-om de door-dringende oranje aroom van sina's-appelen, wier vertrede schillen scherp opgeuren als met een kleinen gil...

Voor ons gaat de stad schitteren van lichten: de mist en de nevel verijlen in den warmen gloor der lantarens...

Villa Borghese

Zij is nu een publieke stadstuin en een breede *viale* vereenigt haar aan den Pincio, en wie toert op den Pincio, toert ook naar de Villa Borghese, zoo als nog iedereen haar noemt, ook al heet zij nu de Villa Umberto 1. En zij is, trots tal van moderne vernedering en demokratizeering tot publieken tuin, toch nog gebleven van zulk een treffende schoonheid, dat zij nooit vermoeit, dat zij nooit verveelt, dat zij altijd treft en boeit. Waar rijzen zulke prachtige groepen van schermpijnen omhoog, als reuzige baldakijnen dicht bij elkander opgehouden, naar het schijnt voor een feest van woudreuzen of rustieke titanen? Of de lucht is morgenroze, middaggoud, avondblauw, de zware ronde parasolkruinen doezelen tegen den hemel, of etsen er fijner tegen, of inktdonkeren met een fulpen mysterie, en zijn altijd anders: ik heb nooit boomen gezien, die zoo wisselen van schoonheid als de schermpijnen der Villa Borghese. Maar ook de *ilexen*, de steeneiken, zijn er zoo zwaar en zoo donker, zoo dicht gebladerd en zoo forsch van stam, dat zij een woud vormen, met het optiesch bedrog hunner schaduwen: er boort zich tusschen hunne verkronkelde, zwarte tronken een diepte-verschiet, onwaarschijnlijk; nu een morgenzonnestraal schiet door dat perspectief, schijnt het weg te blauwen naar een vreemde verte, een verte, die nièt is, want de weg slingert dadelijk om, maar toch *schijnen* die boomgroepen ons een woud te formeeren. En noch de café's en melkhuizen, noch het leelijke standbeeld van Göthe, dat Wilhelm 11 vereerde aan Rome, bederven de oppermachtige schoonheid van die pijnen en steeneiken: de stammen en tronken en dommen en looverenmassa's be-

hielden hunne majesteit en poëzie, en zoo men de oogen maar half sluit voor al het modern leelijke er om heen, ziet men in de diepteverschieten, in den gouden morgenzonnestraal, in den doezelen avondnevel, er de lichte gestalten der hamadryaden nóg dansen over de tallooze madeliefjes, die zilverstippelen en spikkelen over het gras, en langs de antieke fonteinen der bemoste maskers, die uitspuwen den ronden, zingenden straal in de gebeeldhouwde sarkofagen, gluurt waarlijk nog wel eens de guitige blik van een faun of een sater, hoe spoedig hij ook vluchten moge, en, schaduw, zich op lost in schaduwen, zoo uw blik hem heeft op gelet...

Zoölogische tuin

Een der nieuwe publieke vermakelijkheden aan den zoom der Villa Borghese...Rome had nooit een dierentuin; Rome heeft hem nu! Rome hield altijd van wilde beesten; in Rome's arena's werden de wilde beesten binnen gevoerd uit de wildernissen van Azië, uit de woestijnen van Afrika. Rome heeft altijd, in de Oudheid, bemind tijgers en leeuwen te zien, strijdende met elkaâr of bestreden door gladiatoren: Rome dweepte met olifanten en met nijlpaarden: voor keizer Commodus' onfeilbare werpspies en speer voerden zijne *belluarii* duizende wilde beesten, om niet te spreken van de vermillioen geschilderde struisvogelen uit Mauretanië, die de keizer schoot in den vlucht, en die, door de vaart hunner opene wieken gedragen, stervende nòg voort ijlden!

Thans voerde hagenbeck naar Rome wel geen vermillioen geschilderde struizen, en geen enkele theosoof wordt meer in den dierentuin voor de beesten geworpen, maar de Germaansche dierentemmer voerde toch naar Rome zeer schoone ‘Hagenbecksche Tiergruppe’, bestaande uit ijsbeeren, koningstijgers, en koningen en koninginnen van de woestijn. En de meester over de wilde beesten zijnde, Barbaar, stelde deze dieren in Rome's nieuwen dierentuin op met de zelfde grootsche dekoratie-kunst, die hij reeds te pas bracht in zijn vaderland, ik meen, in Bremen of Hamburg. Zie, daar ijsbeeren de vijf, zes ijsbeeren rond, in hun landschap van witte rotsen, wel theaterrotsen, maar toch meer illuzie òns gevend en misschien zelfs aan de ijsbeeren zelve, van de Noordpoolblanktes dan het de vroegere ijzeren kooien deden...Ik stc mij ten minste voor, dat, zoo een jonge, maar toch aan den Pool geborene, ijsbeer minachtend grinnikt en bromt:

- Moeten die gekalkte steenen hoopjes nu ijsschotsen verbeelden? hem waardeerender een oudere ijsbeer antwoordt:

- Je hadt maar eens in zoo een vroegere ijzeren kooi moeten zitten, jog, zoo als *ik* mij nog heug uit mijn jeugd!!

En de gestreepte heeren tijgers dan! Zij zijn om bang van te worden! Het schijnt mij toe, dat zij vlàk bij mij zijn, nauwlijks van mij gescheiden door een belachelijk ondiep greppeltje. Kijk, de sinjeur heeft mij in de gaten en hij kijkt mij aan met gloeiende kolen van oogen! Hij zoû mij dolgaarne willen oppeuzelen, en nu hij dat nièt kan, ook al dwaalt hij, schijnbaar vrij, door een landschap van rotsig gesteente rond, loopt hij op en neêr, op en neêr, op en neêr, tot mijn groote verbazing, als of hij *nog steeds* in een nauwe ijzeren kooi opgesloten was in plaats van zich vrij te kunnen bewegen over rotsen en stammen van boomen...De kracht der gewoonte? Verleerde hij nog niet op en neêr te schuinsmajoren of...atavisme? Omdat zijn ouders àltijd in kooien hebben geschuinsmajoord? En omdat *hij* niet geboren is in de woestijn, zelfs niet in een Hagenbecksch landschap, maar...in een kooi?

Wat al nuttelooze vragen! Laat ons liever hulde bewijzen aan Nobel, Koning der Dieren. Zie hem daar trotsch liggen, met zijn reuzig manenhoofd, hoog boven de rotsen, vóor een grot, waar hij straks, als in eene kemenade, voor zijne siësta de middagzon zal ontvluchten, terwijl drie gemalinnen, edele leeuwinnen, enkele rotsen lager zich loom en bevallig als op steenige divans gelegerd hebben. Hij is prachtig mooi, die sultan met zijn harem: de beesten geven namelijk even den indruk van *vrij*...daar even te rusten tusschen de agaven en aloë's van Nubië's verzengd rotsgesteente...

Hulde aan koning Nobel en...hulde aan Hagenbeck! Hij heeft ons een *nieuwen indruk* gegeven, met zijn in vrijheid en landschap ten toon gestelde dieren, en zelfs de moeilijke Nero zoû hem geprezen hebben, zoo de Barbaar in de fabeltuinen om het Gouden Huis op deze wijze leeuwen, tijgers en *orsi bianchi* hadde kunnen stellen ten toon!

Villa Madama

Wij zijn langs *il biondo Tevere* - den blonden Tiber - gereden met een blik op de nog lang niet affe gebouwen der Expozitie, en nu, in de felle *tramontana*, die waait, houden wij stil voor een vervallen hek en onze korrekte koetsier (plaatsvervanger van den schatrijk geworden Giulio Ardenti) glimlacht ons pijnlijk toe en verontschuldigt zich, dat hij een beetje opziet tegen dat verwaarloosde, steenige pad, dat geleidt naar de antieke villa van onze landvoogdes, Margaretha van Parma.

Zoo dat mijne vrouw en ik, hoewel beide géen Alpinisten, het er maar op wagen, ons keurig rijtuig verlaten, dat, hoewel een *taxi*, toch schittert van prinsenkronen, waar zij maar konden worden aangebracht [(geen grooter *snobs* dan huurkoetsiers!) onze koetsier verbergt *altijd* zijn meter onder zijn plaid, om geheel en al te gelijken op een eigen-rijtuig!!] en den pelgrimstocht aanvaarden...twee, drie minuten lang, een rotsig, verwaarloosd pad op...

Nu, het is nèt te doen voor luie menschen als wij, ook al is het dwars tegen den wind! Het mooie gezicht troost ons ook: zie, door de sneeuw der al bloeiende appelenboomen schittert, ver, ver, de sneeuw op de Sabijnsche bergentoppen, en die beide blankheden, schitterend door elkaâr, geven een vizioen van pure schoonheid tegen den puur blauwen lucht, waarover de wind de blanke wolkenstoeten statig henen drijft, als stuwde hij blanke zwanen over azuren hemelmeeren voort...

Daar bereiken wij de geheel vervallene villa: er is een open rotonde, in een halven cirkel, met Dorische zuilen; de poort staat open, de wind suist en zuigt de villa in; de *custode* komt ons glimlachend te gemoet.

En in de groote LOGGIA zien wij de fijne FRESCO's en het fijne stucwerk, die Giulio Romano en Giovanni di Udine schilderden en ontwierpen...Achter de LOGGIA, een vierkante tuin vol onkruid met een fontein en een vierkant waterbassin...

Maar dàt is het niet wat ik zeggen wilde...Wàt ik zeggen wilde, is de vreemde poëzie, de roerende bekoring, de innige, gevoelvolle schoonheid, die de atmosfeer is van deze vervallen, eenzame villa, van dit holle, leêge landhuis, van dezen tuin vol onkruid, met den wind zuigende en suizende door de van ooftbloesems vol gesneeuwde takken der boomen. En die poëzie, die schoonheid...zij zijn, denk ik, nièt te zeggen; zij zijn de teederheden, die nauwlijks zijn te omvatten in de concreetheid van het woord. Een juweel is te omvatten in goudsmeêwerk, maar een weêrschijn niet.

Ja, deze villa is een verwaarloosde ruïne, en toch nog maar half ruïne; deze tuin is *niets* dan een vierkante, ommuurde onkruidmassa met een bassin vol water: en die halve-ruïne en die onkruidtuin geven mij eene aandoening, die ik nauw zeggen kan...Want ge zoudt het misschien *overdréven* vinden klinken als ik het zeg en beschrijf, dat deze plek onkruid, dat dit holle landhuis mij aandoen met zoo eene zachte omtoovering van schoonheid en poëzie, zóo...

Dat ik mij betrap op de malle gedachte: hier gaarne te willen wonen! Vooral nu wij, door de *loggia*, de nog bewoonbare kamers zijn ingewandeld. Heerlijke afmetingen van vierkante, hooge zalen, waar vindt men u anders dan in Italiaansche paleizen en villa's! Verrukkelijke open schouwen, waar immense houtvuren òp zouden vlammen, gij laat mij even denken aan de marmeren schouw van een landhuis met vier torens, waar ik dikwijls mij gekoesterd heb aan brandende stammen van boomen...Maar in geen hôtel, in geen pension, in geen stadshuis zijn meer zulke romantische schouwen...

O, breede fries van spelende engeltjes, wat zoû ik het heerlijk vinden tapijtwerk onder u uit te spannen en hier, in deze groote zaal, mijn schrijftafel te installeeren, met den blik over dat terras, naar de sneeuwbergen, die schitteren door bloesemsneeuw...

Ik zeg mijne gedachte aan mijn vrouw. Ik zeg:

- Wat zoû ik het *heerlijk* vinden hier te wonen! We zouden best van den graaf van Caserta (die in Cannes woont en geen jota om deze zijne Villa Madama geeft) dit huis voor een prikje kunnen koopen! Met enkele antieke meubelen richt je het stemmingsvol in, en...

Mijn vrouw is hevig geschrikt. En zij antwoordt mij:

- Beste jongen, als wij alle villa's, kasteelen, burchten en ik weet niet wat nog meer, hadden gekocht, die jij gaarne voor een prikje hadt willen koopen en *bewonen* tijdens ons huwlijksleven, zouden wij meer woningen thans bezitten en te bewonen hebben dan wiè ook! Op onze huwlijksreis is het reeds begonnen: toen was er een antiek bisschoppelijk paleis te koop in Brugge voor 6000(!) francs: wij hebben het *bijna* gekocht. Later hebben wij *ernstig* gedacht bij Pieve di Cadore te koopen de Roccolò di S. Alippio...[1] voor 3000 fr. maar, maar er moest een gehéel nieuw woonhuis worden gezet. Op het oogenblik bezitten wij een véel te groote villa te Nice, die je gehuurd hebt omdat er twee palmboomen in den tuin vóor oud en kronkelig zich naar den hemel verhieven. Ik verzeker je dus *plechtig*...dat ik geen burcht, kasteel of villa, zelfs niet deze stemmingsvolle Villa Madama van Margaretha van Parma wil huren of ook maar koopen, voor een prikje van den graaf van Caserta. Wèl wil ik van het voorjaar hier nu en dan eens terug komen:er zullen dan die wilde rozen bloeien, en terwijl de zon daar ginds onder zal gaan, in een glorie, achter St. Pieter, zal *ik* je eeuwige drukproeven na zien en mag jij in het gras liggen, bij het waterbassin en je verbèelden...dat je de Villa Madama, voor een prikje, gekocht hebt van den graaf van Caserta...

Dankbaar voor deze oplossing, verlaat ik niet al te weemoedig

1 Mijn vrouw had gelijk. Wij hadden bijna dien *roccolò* voor een prikje gekocht: een *roccolò* is een jachthuis op een hooge verhevenheid, regelmatig met boomen beplant, tusschen welke netten worden gespannen om de arme trekvogeltjes te vangen: een wreede jacht, die niet meer geoorloofd is. Ik had den *roccolò* echter alleen willen koopen om er te werken en te droomen: niet om er vogeltjes te schieten...

aan de zijde mijner praktische gemalinne, de Villa Madama en vinden wij beneden, aan den moeilijken weg, bij het vervallen ijzeren hek, onzen correkten koetsier, die zich beleefd informeert of de antieke villa niet héel interessant was...

San Paolo en Tre-Fontane

Hoe kan ik mij langzamerhand begrijpen, dat zij, die Rome jaren geleden hebben gekend, gezien, doordwaald en bewonderd, thans de eene bittere teleurstelling na de andere door maken! Toen ik, twintig jaren geleden, voor het eerst te Rome kwam, waren de prachtige Ludovisi-tuinen al ten prooi aan de woede der spekulateurs en architekten gevallen - ik zag die tuinen nooit - en wij huisden in een nieuw hôtel, verrezen waar kort geleden de stemmingsvolle schaduwen neêrsloegen van schermpijnen en donkere *ilexen*...En ik hoorde en ik las van de smart en wanhoop en verbittering van àlle degenen, die de Villa Ludovisi in al hare poëtische pracht hadden gekend en ik zeide, jong, overmoedig, onverschillig - omdat ik de villa nóoit had gezien en tevreden was in mijn nieuw hôtel:

- Nu ja, maar het aanschijn der wereld verandert...Dat kàn niet altijd het zelfde blijven...En als een stad grooter wordt, omdat de bevolking zich uitbreidt, moèten er boomen vallen...en huizen verrijzen...

Het was een barbaarsche uiting van mijne jeugd! Ik spreek zoo niet meer, sedert ik zelve, nu de jaren zich zachtkens stapelen, de eene teleurstelling doormaak na de andere, de eene verbittering na den anderen, weemoed haar alsem voel verspreiden door mijn ziel...

Wij reden voorbij San Paolo...En ik zeide:

- Laat ons èven ophouden...Ik woû zoo gaarne het mooie klooster nog eens zien...

Wij hielden op...Vreemde, doellooze Baziliek van San Paolo

fuori i muri...! Op een plek van armzaligen buitenwijk rijst, onaanzienlijk, een kerkgevel met klokketoren...Ja, er zijn statige zuilen, prachtige zuilen zelfs van graniet van den Simplon, maar de geheele bouw is toch doelloos leelijk, op die enkele prachtige zuilen na...Waarom? Waarom deze prachtige zuilen aan dien leelijken kerkgevel met dien onbeduidenden klokketoren in armzaligen wijk buiten Rome? Ik weet het niet. Ik begrijp het niet. Wij treden binnen in de Baziliek...

Kènt gij de Baziliek van San Paolo, buiten de muren? Herinnert gij u die schitterende balzaal van nièts dan marmeren zuilen en marmeren wanden en marmeren vloer en goud schitterend plafond...? Een balzaal? Neen, gij dacht zoo éven: deze balzaal is een kerk...Zie: er zijn altaren van malachiet, er zijn kolommen van albast en het geheel is van eene zòo overbluffende weelde - een weelde, heerlijk om hare materie, maar blufferig kleurig om hare bonte beschildering en onbeduidende Pauzen-portretten, dat ik niet anders kan dan mij afvragen:

- Waarom? Waarom deze blufferig prachtige marmeren, albasten, malachieten Baziliek, met dien onbeduidenden, leelijken voorgevel, in dezen armzaligen wijk, buiten Rome? Om den Apostel Paulus te eeren?? Maar er is nooit één groot kerkfeest in deze Baziliek! Waarlijk, ik weet nièt en ik begrijp niet, waarom zij gebouwd werd: het is mij een van die onoplosbare raadsels, die het Katholieke Rome mij tèlkens op geeft...

Maar ik herinner mij, bij de Baziliek, den kloosterhof, het heerlijke klooster...Kènt gij het klooster van San Paolo? Kent gij die sierlijke, vierkant omgaande kolonnade van dubbele zuiltjes: gedraaide zuiltjes en rechte zuiltjes, gevoelige zuiltjes en strenge zuiltjes, fantastische zuiltjes en droomerige zuiltjes, zuiltjes als rietstengelen en bloemesteelen?

Het is een wonder van schoonheid: het is de grootste schoonheid van deze kerk en dit klooster, en het is van zùlk een teedere, wisselende, zangerige, mijmerende schoonheid, dat ik mij afvraag:

- Waarom? Waarom tusschen de naakte, kale, leelijke kloos-

termuren van dit convent der Benediktijnen[1] plotseling deze droom-mooie kloosterhof? Waarom het een zóo onbedacht naakt kaal gelaten, waarom het andere zóo liefdevol, zóo poëtiesch mooi - als een gedicht van zuilen, als een strofe van kleine zuilen - geschapen...

Maar...terwijl ik mij af vraag dit antwoordlooze: waarom...let ik op...dat mooie citroenboomen, die, in der tijd, toen ik voor de éerste maal kwam in Rome, mij troffen, uit den hof zijn verdwenen...O, die citroenboomen met àl hunne gouden vruchten, het blauwe luchtazuur er boven gewelfd en rondomme de zangerige mijmering, de grillige, fantastische droom der wisselende en altijd aan elkaâr ongelijke zuiltjes...Het atrium van een toovervérhaal...!!

Toen...twintig jaren geleden; toen, in de jaren mijner jeugd...

Nu...géene gouden vruchten dragende citroenboomen...

Maar...een naakt, kinderachtig aangelegd stadstuintje, zoo als in Den Haag wordt aangelegd bij een huisje in de Madurastraat, of de Soendastraat!!

En ik voel op eens de smart, die moeten hebben door gemaakt zij, die Rome kenden in vroegere jaren - bij voorbeeld, in de jaren, toen nog de Villa Ludovisi bestond - en die nù Rome weêr zien..Want ièder jaar wordt de schoonheid in Rome minder, en...

Niets. Het kàn niet anders. Wij moèten ons troosten, en de onvermijdelijkheid aanvaarden, dat kazernehuizen verrezen waar *ilex*wouden duisterden...dat citroenboomen in een kloosterhof stierven, en hunne statige, goud doorspikkelde poëzie plaats maakte voor kinderachtige perkjes, waartusschen een kom met wat goudvischjes...

Maar hebt ge wel eens opgelet, dat in het leven, dat in de wereld, dat in een stad...ik zoû *bijna* een beetje bitter zeggen, dat in onze ziel...het er nóoit *mooier* op wordt...maar altijd leelijker??

1 Die plaats moesten maken voor de *Carabinieri Reali*, want her klooster werd opgeheven en herschapen in een kazerne.

Waarom, ja waarom??

Kom, laten wij niet zoo treurige dingen bedenken...Stappen wij weêr in ons rijtuig...Koetsier, rijd ons naar de Tre-Fontane...

* * *

Ik hoû innig veel van dit landschap. En als ge mij vraagt, waarom, dan zoû ik het u niet goed kunnen zeggen. Want dit landschap onder deze *scirocco*-zwoele, vaag blauwe, wolkdoornevelde lucht is niets dan grijsgroene, grazige heuvelachtigheid, soms met ènkele cypressen tegen den horizon of een magere groep van schermpijnen...Over die heuvelachtigheid doezelen wel eens kudden schapen en de silhouet van een ouden herder, als een gebaarde profeet, in zijn broek van beestenvel en langen mantel van plooien zwaar, sombert tegen den hemel, op een heuveltop...

Dit landschap is niets meer dan wat ik u zeg. Het is eentonig, vaal, wijd en verlaten; het is misschien treurig en somber, het is zeer zeker melancholiek. Wijd-uit gehoornde witte buffelen trekken loom, sterk en regelmatig, der landbouwers karren langs den stoffigen weg. Een paard hinnikt plots blijde op, in een weide vòl madelieven...

Maar nu heb ik u dan toch ook àlles gezegd van dit landschap. Meer kleur kan ik het niet geven, ook niet meer lijn, diepte en stoffeering. En toch...toch hoû ik innig veel van deze vale, kleurlooze en wijde schoonheid; toch hoû ik misschien zóo veel van dit armzalige, verlatene landschap, als ik van géen landschap hoû...Waarom? Ik weet het niet. Maar het doet mij aan als of er iets zwellen gaat uit mijn hart naar mijn oogen toe...

Dit is àlles wat ik er van zeggen kan en ik wil u alleen nog maar herhalen: ik hoû *innig veel* van dit landschap...

* * *

Dit is de weg naar Ostia...En langs dezen weg, langs dit melancholieke, beminde en stemmingsvolle landschap wemelen nog de herinneringen aan den H. Paulus.

Reeds vóor wij de Baziliek bereikten, aan den Apostel en Mar-

telaar gewijd, gingen wij voorbij de kleine kapel, die gesticht werd op de plek, waar Petrus en Paulus afscheid van elkaâr namen.

Paulus zeide tot Petrus:

- Vrede zij u, Stichter der Kerk, Herder van de kudde van Christus!

En Petrus, tot Paulus, zeide:

- Vrede zij u, Prediker van de Goede Boodschap en Gids naar het Eeuwige Heil!

En zij gingen ieder hun weg naar den dood en het martelaarschap, neen, naar de extaze en het Leven.

Gaan wij de Baziliek voorbij, dan treffen wij op dezen weg de plek, waar nog bloeit de herinnering aan de legende van Plautilla. Zij was een Romeinsche matrone en bekeerlinge van den H. Paulus. Toen de Apostel den weg naar Ostia opging, den dood te gemoet, had zij zich daar gesteld om hem te zien voor het laatst. Zij weende en vroeg Paulus' zegen en de Apostel zegende haar, en vroeg haar heur sluier, om zich de oogen te blinden, wanneer de beul hem onthoofden zoû. En hij beloofde Plautilla haar den sluier na zijn dood terug te geven. De Romeinsche soldaten en omstanders lachten ongeloovig, maar Plautilla gelóofde en gaf Paulus den sluier. En, in der daad, na zijn martelaarschap en dood...verscheen Paulus voor Plautilla en gaf haar den sluier terug, rood van zijn bloed...

De immense weemoedigheid om de eerste eeuw van de Christenheid huivert langs dezen weg. De oude goden, noodlottig gedoemd ten ondergang, stemmen tot weemoed, want zij waren schoon en hunne schoonheid verschemerde. En de zege van den nieuwen God, Jezus Christus, opstralende als een nieuwe zon uit de zee van bloed aller martelaren, stemt wellicht tot grooteren weemoed...want het Christendom was nóoit de verwezenlijking van de liefdevol nederige gedachte des zachten Galileeërs, en zelfs zij, die het eerst zijn Boodschap verkondden, zèlfs Petrus en Paulus dwaalden, in hunne menschelijkheid, dadelijk àf en gingen niet in de richting van *Zijn* ideaal van nederigheid en alliefde.

De godsdienst van Christus werd er geene van alliefde en van nederigheid, maar een van heerschzucht en eigenzucht: zij werd de godsdienst van de Almacht over de Wereld en zelfs over den Hemel.

* * *

Zie, daar groenen op heuvelen de eerste eucalyptus-boomen, weldadig van geur en verjagende met hunne wolk van aromen de pestilentie van de malaria, die een maal hier deze oorden doodelijk maakte, vóor de Trappisten van de Tre-Fontane deze boomen plantten...Zie, nu wordt het als een bosch, als een schaduwvol bosch van weldadige, welriekende boomen, met de zilverige, sikkelachtige bladeren, met den zwoelen bloei van geurige, leêrharde knopjes, als kleine bekertjes, die doen hun dekseltje vallen en dan uitstralen het pluimige bloesempje. En alle die kleine bekertjes zijn als stoomende cassoletten: zij stoomen geur en gezondheid uit; de arabesken hunner aromen verjagen als met de bezweringen van sluiers weldadiger feeën de helsche larven van de Malaria...

Geurig bosch van eucalyptus...! Geurige allee van eucalyptus...! De weemoed trekt op in den wolk van ùwe welriekendheid...De weemoed om wat het Christendom werd, verzacht in den glimlach van dezen nederigen monnik, die ons te gemoet treedt. Ik wil wel aannemen, dat hij gelukkig is en tevreden, deze eenvoudige, bruin gepijden monnik, dat hij nederig is en de menschheid lief heeft, want alles hier stemt samen om liefdevol, nederig en eenvoudig te zijn...

Op dezen plek, waar de Apostel Paulus den dood vond...

* * *

...Het was een gloeiende morgen van Latijnschen zomer. In den stralenden zonneschijn wemelde de gouden stof, die op wolkte van den weg. Langs dien weg stroomde de menigte, om den Martelaar te aanschouwen. Tusschen Rome en Ostia verdrongen zich de duizenden, belust op het wreede schouwspel. Het waren

kooplui en zeelui, het waren ambtenaren en soldaten, het waren Chaldeeuwsche astrologen, Frygische eunuchen, Syrische danseressen. bedelpriesters uit Egypte. Het waren karren en draagstoelen: het was geschreeuw, gejoel, gejouw...Door dat alles heen, door dat geluid, door die kleur, door die stof, door die wemeling en die gloeiïng, door die bontheid en dat tumult, kwam de kleine groep aan: de Gevangene tusschen zes barre soldaten. In zijn hand hing de sluier, die hem Plautilla had gegeven...Zij volgde; andere getrouwen volgden, weenende en biddende...Maar trots de weening en het gebed, was die gang van den Gevangene als een Triomf. De wemelende menigte zàg dat niet: zij joelde, zij jouwde, zij schold, zij spuwde den Gevangene in het gezicht. Hij ging, zeker van de Zege...In dat oogenblik heeft hij de Zege gezien van den nieuwen God over de oude goden, hoe hunne ziel en schoonheid ook nog toèn glansde en ademde in hunne zuilende tempels en in die blauwende lucht en in dien goudenden zonneschijn...

Neen, *niemand* zag den Triomf. Hier was de plek, hier de steen. De Gevangene knielde, de beul hief zijn zwaard en kliefde hem het gebogene hoofd af, dat voorover gedrukt lag op het blok marmer. En het hoofd sprong op en het riep:

- Jezus!!

en bonsde neêr op den grond, en waar het bonsde, ontsprong een bron van stoomend water. En het hoofd sprong ten tweeden male op en riep:

- Jezus!

En waar het ten tweeden maal neêr was gebonsd, ontborrelde een tweede fontein: het water er van was lauw...Maar ten derden maal sprong het bloedende hoofd op en zacht bad het:

- Jezus...

En viel neêr. Op die plek ontwelde een derde bron: het water was koel en frisch...

En het hoofd lag, bovenaardsch rustig, de oogen toe, en bloedde niet meer aan den gekliefden hals: het hoofd lag als een slapend hoofd en het was rein van bloed gewasschen door de warme, lauwe en koele bron...

En de dichte menigte van matrozen, soldaten, meiden, kooplui en priesters verdrong zich om wèg te komen, wèg van het kalme, reine hoofd, wèg van den nu glimlachenden mond, die driemaal: Jezus...geroepen had, wèg van de drie wonderbaarlijke bronnen: de warme, de lauwe en de koele...

* * *

Drie marmeren altaren verrijzen bij de drie bronnen, voor welke een prachtig antiek mozaïek den vloer bedekt: Herfst, Zomer, Lente en Winter...

En nu wij buiten de bronnenkerk zijn getreden, in den stillen, lieflijken kloostertuin, waar de viooltjes bloeien onder de eucalyptus-boomen, klinkt ons uit de grootere kerk - de Baziliek - toe de zachte litanie der, achter in het koor zingende, Trappisten.

Het is in den tuin doodstil; alleen, uit de kerk, verteedert-aan het eentonig gezang, droomerig en vroom, nederig en liefdevol...

En het is als of de zonneschijn, de aromen der eucalyptussen en der viooltjes, meê zingen, meê bidden, tot alles zacht samen stemt: één gebed van geur, klank en glans in de groote stilte rondom...

Giulio

Eindelijk dan weet ik de waarheid, de waarheid omtrent Giulio en hoewel zij niet verheffend is, deze waarheid, aanvaard ik haar thans, met rezignatie, omdat zij voor mijn artiestengemoed het beeld van Giulio gecompleteerd heeft en hem nu àf voor mij heeft neêr gezet in mijne ‘verzameling van menschen’: eene verzameling, zóo interessant als ik er geene andere weet.

Beeldenspel: géen wassen-beeldenspel, maar spel van beelden, die mènschen zijn: menschen niet van was, maar van vleesch en bloed, en spieren en nerven; menschen vól passie's, die dikwijls somber broeden achter de uiterlijke gelijkmatigheid hunner correcte facades van kalme gezichten...

Zoo een correcte façade, zoo een kalm gezicht had Giulio, heeft hij nog...Giulio: ge herinnert het u misschien, o lezer, als ge mij troùw zijt: Giulio was mijn koetsier in Rome, die mij gedurende lange jaren rond gereden heeft door de Eeuwige Stad en hare Campagna.

Giulio was een zoo correcte koetsier, als er geen tweede stationneerde op de Piazza di Spagna. Giulio zelve was een soort *swell*: glad geschoren zijn kalm, correct, heer-achtig gezicht, onder zijn correct dopje, droeg Giulio keurige pakken, fluweelen vesten, een gouden horlogeketting, ringen aan zijn vingers, een bloem in zijn knoopsgat. Hij was een uitstekend koetsier. Zijn ‘*servizio*’, zijn spannetje was keurig, glom van vernis en van nickel, van Giulio's nickelen initialen; zijn rijtuig had pneu-banden; twee paarden, het een fonkelzwart als git, het andere een goud-ròbige vos, spande Giulio beurtelings voor zijne victoria. Die victoria had wel een

nummer en Giulio had wel een tarief, maar dat nummer en dat tarief waren ook de eenige aanwijzingen, dat Giulio's *servizio* geen eigen spulletje was. Er lag een mollige, zwarte schapenvacht in het rijtuigje; er hing een purperen pluche deken over den bok, ten geriefe van Giulio's klanten.

Giulio was zeer kieskeurig. Als een klant hem niet aanstond, als hij meende, als hij taxeerde, dat de klant zich streng houden zoû aan het BENEDETTO tarief en maar een simpel fooitje zoû geven, murmelde Giulio met zijn Engelschen mond en laatdunkende oogen, dicht geknepen:

- OCCUPATO...

En wees naar achteren met zijn zweep - het koord steèds strak om den stok geslingerd, omdat hij de zweep nooit anders gebruikte -...dan om naar achteren te wijzen - naar een collega-VETTURINO, minder chic, minder kieskeurig dan hij.

Als het regende, spande Giulio uit - beter, *deed* hij uitspannen, want hij had een *garzone* voor het ruwe werk en om rijtuig en paarden te verzorgen en schoon te houden -; als het regende, ging Giulio slapen. Wat zoû hij voor een enkele *course*, voor een paar ellendige lire, zijn rijtuig bederven, zijn paarden afbeulen. Giulio ging slapen.

Giulio zag er ook altijd uitgeslapen en frisch roze, ja vetjes uit.

- Ik woon bij mijn moeder, had Giulio mij vertrouwd. Mijn moeder heeft een *rimessa* en verhuurt rijtuigen bij de maand. Ik eet altijd bij mijn moeder.

Nu, Giulio's moeder liet het Giulio aan nièts ontbreken. Giulio maakte den indruk van een goed doorvoeden ‘jongen van Rome’: zijn rug was impozant in zijn net geruit of gestreept pak, als hij zat op zijn bok: zijn rug was die van een ‘bourgeois’; zijn rug was die van een ‘meneer’ in goeden doen.

Ik was goed vriend met Giulio, maar ik hield mij heusch niet aan het BENEDETTO tarief. Mijn vrouw beweerde altijd, dat ik Giulio bedierf, maar het gebeurde dan ook wel eens, dat Giulio, die reeds zich verwaardigd had een meneer te doen stijgen in zijn puik-karretje...hem weêr liet uitstappen...omdat *ik* aankwam...

en omdat hij beweerde, tegen den protesteerenden, razenden meneer...dat hij met mij had afgesproken...!!

Het geen nièt waar was!

Maar...de meneer móest wel uitstappen...want Giulio deed geen pas verder en bleef rustig wachten...tot de meneer was uitgestapt, razende, vloekende, opschrijvende Giulio's nummer!

Giulio haalde zijn breede schouders op...en reed met mij naar de Campagna...

Soms nam ik Giulio voor een geheelen dag. Wij gingen dan naar Frascati en Tivoli en het was héerlijk: onderweg, stapten wij uit, namen een verversching in een *osteria* en Giulo, taktvol, blijvende tòch op zekeren afstand, was amuzant en gezellig.

Lunchte ik dan onder den portiek van het landelijk hôtel, dan zeide ik:

- Giulio, doe mij het genoegen en eet samen met me...

En Giulio zette zich aan mijn tafeltje. Ik geloof niet, dat ik het ooit in mijn hersens zoû hebben gekregen met een Hollandschen huurkoetsier samen te lunchen...bij Rijswijk of Apeldoorn!! Maar ik verzeker u, beste lezer, dat mijn lunch, samen met Giulio bij Frascati of Tivoli, niets belachelijks had, want Giulio had heel goede manieren en ik prefereerde zijn gezelschap boven de eenzaamheid...

Want noch mijn vrouw, noch mijn vriend Orlando hielden van die heel lange rijtuigtoeren...

- Wil u hem nu eens zien draven?? zei Giulio, als wij terug reden naar Rome.

Ik zat soms naast Giulio op den bok. En de fonkelgitzwarte of de goudròbige vos rende, rende, rende...

- Giulio! zei ik, bang. Het is heusch genoeg! Schei uit!! We krijgen een ongeluk!

Ik was heusch bang, op dien bok, naast Giulio. Giulio, anders zoo correct, was dronken - maar niet van wijn -; Giulio was dronken van lucht en licht; Giulio had in zijn anders kleine, laatdunkende oogjes als een krankzinnige vonk! En hij tikte met den zweep de fonkelgitzwarte of de goudròbige vos: wij renden, ren-

den, renden, wijnkarren voorbij, ja, de elektrische tram voorbij, net gekken: ik dacht tóch aan een antieken *auriga*, al mende Giulio geen vierspan, al zàt hij op den bok, al stònd hij niet in een schulpkar...

In zijn oog vònkte de krankzinnige blik van den antieken *auriga*, die een vierspan ment door de arena...

- Schei uit, Giulio! riep ik. Ik ben bàng!

Ik was heusch bang...en tòch vond ik het heerlijk, die dolle rit door de Campagna: de wijnkarvoerders vloekten ons achterna:

- *Accidenti mattacci*!! (Vervloekte gekken!!)

Op den Pincio, tijdens de muziek, zag ik Giulio bescheiden knikjes wisselen met de *signorile* koetsiers van àlle prinsen en markiezen van Rome.

- Giulio, vroeg ik hem; waarom ben je óok geen koetsier geworden in een groot huis, bij een prins of een markies??

- Dank je wèl, meneertje! zei Giulio. Dàar moet ik niets van hebben! Geen oogenblik vrijheid! Niet te kunnen slapen, als het regent! 's Nachts te moeten wachten tot de *principessa* uitgedanst heeft op het bal! Dank je wèl, *signorino* Luigi! Ik rijd véel liever jou rond door de Campagna! Ik ben ook niet geboren voor een livrei! Ik heb niet nóódig afhankelijk te zijn! Van niemand: ik zal ook nooit trouwen, want een man, die getrouwd is,...is zijn onafhankelijkheid kwijt!!

- Je hebt gelijk, Giulio, zeide ik; je hebt volkòmen gelijk!!

Zeker, hij had gelijk. Zijn leven was vrij, blij en zorgeloos. Zijn leven was om te benijden: ik geloof ook, dat iedereen, die Giulio kende, - iedere eigen-koetsier en huurkoetsier - Giulio benijdde...

* * *

Mijn vriend Orlando - hoewel hij *te* veel aristocraat is om naast Giulio op den bok door de Campagna te rennen (stel je voor!) of met Giulio in een *trattoria* buiten te lunchen: dingen, die hij maar glimlachend hoofdschuddend dùldt in zijn dwazen artiest-vriend Gigi -, begunstigt tóch Giulio als hij een rijtuig noodig heeft en

als er iets mankeert aan zijn automobiel. En Giulio heeft zich éens zelfs verwaardigd mij des nachts van het station af te halen in een soort noodweêr en onder een wolkbreuk!! (Dat heb ik al ergens anders verteld...)

Maar...

Ditmaal, in Rome komende, had reeds Orlando mij van te voren gewaarschuwd:

- Ik weet niet waar Giulio is...Ik heb Giulio in geen weken gezien. De andere *vetturini* zeggen, dat hij géen koetsier meer is...maar weten verder niets van hem af...

- Wat ellèndig vervelend! riep ik uit. Ik kàn niet zonder Giulio, in Rome! Ik zal zijn rijtuig zoo missen! De Campagna zònder Giulio...ik vind het verschrikkelijk! Wàt moet ik doen!!

- We zullen Giulio zoeken! zei Orlando.

Maar Orlando ging naar Smyrna, en wij vonden Giulio niet: ik hoorde alleen, dat hij ‘eigenaar’ was geworden...Ik was al heel blij een anderen netten huurkoetsier te vinden, die mij nu iederen dag, als het niet regent, halen komt.

- Ken *jij* ook Giulio? vroeg ik mijn nieuwen koetsier. En weet je wàar hij uithangt...

Ja, mijn nieuwe koetsier kènde Giulio...En ik merkte dadelijk, en mijne vrouw merkte het ook, dat de nieuwe koetsier mij niet àlles wilde zeggen...omtrent Giulio, den ‘eigenaar’...

Want de Romein denkt soms: ‘praat véel...maar zeg nièts...Meng je tóch niet in een anders zaken...’

Tot ik, op een goeden morgen, òver het Postkantoor...Giulio plotseling zie!

Ik zie Giulio! Hij ‘staat’!

Giulio, nòg keuriger dan anders gekleed, geheel en al een heer, een ‘bourgeois’, een *possidente*, ‘staat’ over het Postkantoor op het trottoir, kalm, rustig, te kijken, te flâneeren...misschien wel te wachten??

Ik loop op hem toe.

- Heb ik je eindelijk gevonden, Giulio!! roep ik uit. Ze hebben me op de *piazza* verteld, dat je geen koetsier meer bent, dat je rijk bent, dat je *drie* huizen bezit!!!

- Neen, neen! verdedigt zich Giulio. Ik heb geen drie huizen. Ik heb...ik heb een NEGOZIO...

- Een NEGOZIO? vraag ik. Wat voor een NEGOZIO??

- Neen, neen, verwart zich Giulio. Het is geen *negozio*...

Hij is eerst vuurrood geworden, en toen bleek...Hij is verlegen...Hij ontwijkt mijn blik. En plotseling krijg ik de gedachte:

- Giulio...heeft misschien wel een 'huis'...of *drie* huizen...maar het zijn misschien héel gastvrije huizen!!

Niet gewoon, als ik het niet noodig vind, àl te diplomatiesch te zijn, vraag ik:

- Giulio...als je geen *negozio* hebt...heb je dan...een 'huis'??

- Neen meneer! zegt Giulio fier, en ziet mij in de oogen. Maar tòch...ziet u...toch...vergeeft u me: het is *beter*, dat men u nièt met mij samen ziet...

- Loop rondom, Giulio! zeg ik. Ik ben geen jong meisje! Ik mag toch wel een praatje maken met mijn vroegeren koetsier? Of ben je te trotsch geworden...om je dat nu te herinneren??

- Neen, meneer, zegt Giulio bijna weemoedig; neen, ik ben daar toe niet te trotsch...We hebben zulke mooie toeren samen gemaakt...Door de Campagna...Naar Frascati en Tivoli...Herinnert u zich hoe de vos rennen kon??

- Ja, Giulio...ik herinner me...En gaan we nu nóoit meer eens samen naar Tivoli of Frascati...??

Giulio glimlacht, weemoedig en pijnlijk verlegen.

- Wat doè je, Giulio? dring ik. Ik wil het weten! Ik moèt het weten!

- U moet hier niet bij mij staan...murmelt Giulio verlegen.

- Loop naar de maan! zeg ik. Waaròm moet ik hier niet bij je staan?? Zeg het me! Ik *wil* weten, wat je nu uitvoert...

- Kom dan meê, zegt Giulio. Kom dan meê...

Hij rept zich met mij, door allerlei nauwe straatjes...In Godsnaam...waar voert hij mij heen??

- Hier woon ik, zegt Giulio.

Het is een somber, donker huis, zoo als er, groot en duister, zoo vele rijzen in de zijstraten van Rome. Voor een der ramen zie ik

een vrouw: een dikke, vette, wel mooie Romeinsche vrouw: er schitteren in hare ooren groote steenen...Zoodra zij ons heeft bespeurd, trekt zij zich, bescheiden, terug...

- Neen, neen, legt Giulio uit. Het is nièt wat u denkt. Het is mijn huis en *zij* is mijn vrouw.

- Je vrouw! zeg ik. En je wilde *nooit* trouwen...om onafhankelijk te zijn!

Giulio haalt zijn breede schouders op.

- Ik heb me laten plakken! zegt Giulio. Ze had geld en ik had genoèg van *vetturino* te zijn...vooral met die taximeters, die ze nu hebben...Alle de klanten zijn niet als ù...Mijn moeder is gestorven: ik heb de *rimessa* verkocht...en mijn vrouw had ook geld en...ziet u...nù...nu hebben we...een *negozio*...neen, eigenlijk géen *negozio*...

- Maar wàt dan toch?? stampvoet ik ongeduldig.

- Een '*negozio di danaro*', zegt eindelijk Giulio.

- Je bent dus...? zeg ik en grijp mijzelven even om den keel: het gebaar, dat '*strozzino*' beteekent - woekeraar -: hij, die zijn me-demensch worgt...

- Già...lacht Giulio verlegen.

En hij wordt rood en bleek onder mijn blik, waarin hij iets las, dat hij nimmer er nog in las. En hij lacht niet meer, en, ernstig, herhaalt hij:

- Daarom, CARO SIGNORINO Luigi, is het béter, dat men u nièt met mij samen ziet, bij de Post...Ik sta daar...des morgens...om mijn cliënten af te wachten...Als ze geld noodig hebben...weten ze, dat ze me altijd daar vinden...Het zaakje wordt dan gauw opgeknapt...En als men u samen met mij zag, zouden de men-schen denken...dat ik u ook...

Hij is het nu, die om zijn keel zich met de open hand even grijpt: het gebaar, dat schetst den '*strozzino*'...

- Het is héel jammer, Giulio, zeg ik, ernstig. Ik vind het héel jammer...En ben je nu tevreden...gelùkkig...met je vrouw...en je 'geldhandel'??

Hij schudt vaag zijn breede schouders.

- Gelùkkig...tevreden...herhaalt hij. We worden wèl rijk...Héel rijk zelfs, ziet u...Maar, ach, ja...- hij lacht - *onafhankelijk* ben ik niet meer...Mijn vrouw...heeft me er ònder: ik doe als ze zegt: mijn bedrijf...nu ja, *bemind* maakt het je niet...Het was vroeger misschien wel...vrijer, prettiger...gelùkkiger...Herinnert u zich hoe de goudvos rènde...van Frascati terug naar Rome...als hij den stal rook??

Ik druk Giulio hartelijk de hand, zijne hand, die reeds eeltloos geworden is, de vette hand van den rijken '*strozzino*'...Ik druk hem zijn hand met medelijden; neen, hij is nièt meer tevreden, hij is niet meer gelukkig...

- Ja, zeg ik zacht; ik herinner me...Giulio, hoe de goudvos naar Rome terug rènde...Ik heb nu wèl een goeden koetsier gevonden, maar ik zal je tòch missen...Dag Giulio, dàg, tot ziens...

- U is *te* vriendelijk, meneer, zegt Giulio zacht.

Aan het raam is even verschenen de dikke, mooie vrouw, met de brillanten: zij vraagt zich zeker af, waar de nieuwe cliënt van Giulio blijft...en of Giulio het niet éens met hem kan worden...omtrent het voor te schieten sommetje...

En ik - terwijl ik, wat treurigjes, door de donkere straatjes het Corso terug zoek - vraag mij af of ze allen - de eigen-koetsiers en de huurkoetsiers - Giulio nòg benijden...zoo als zij vroeger deden...

De Uil

Zoû ik u heden niet schrijven over den Uil? Zoû ik u niet vertellen over dat, mij den gehéelen dag obsedeerende, beest, over dien starenden, zwijgenden Vogel, dien ik daar óver mij zie...? Ik kan het niet laten. Ik mòet u wel heden vertellen, dat er óver mij...zit een Uil...en mij aan staart...en mij aan stàart...met twee gróóte, vreemde oogen, die hypnotizeeren...

Vergeef mij, zoo ik heden zoo vreemd doe. Zoo ik u niet vertel van Rome's bekoringen, maar zoo ik u vertel van...den Uil, van den vreemden, starenden Uil...

Dàar, over mij, zit de Uil. De starende vogel Uil zit òver mij, op het dak van een huis, óver het huis, dat *ik* bewoon: de vogel Uil zit op het dak van het hoekhuis Via Condotti en Corso, boven den juwelier Marchesini. Hij zit er heusch, en hij zit er àltijd. Hij zit er 's morgens, 's middags en 's avonds. Hij zit er *nu*, dat ik over hem schrijf. Hij zàl er zitten...als ik mij óoit zal hebben onttrokken aan zijne obsessie, aan de dag-en nachtmerrie, die hij is...Hij zàl er dan nòg zitten: jàren lang zal...die Uil daar dan nog zitten...en alléen een hevige orkaan...of een heftige aardbeving...zal dat vreeslijke beest, dien vogel van obsessie, dien mij gèk makenden Uil - o groote Uil, o groote Uil!! - kunnen verjagen of doen neêr storten...

Want...o want, want, want...

Die Uil...die mij nog gèk maken zal, die Uil...o lezer, o lezeres, die Uil...is geen vogel, maar...een Schoorsteen...!

* * *

Er is geen twijfel aan. Die vreeslijke Uil is een Schoorsteen. Ik zie

het nu wel, nu de middagzon schijnt. De middagzon is zonder erbarmen: de middagzon toont mij duidelijk aan, dat mijn Uil...geen Valk is, maar wel een Schoorsteen.

Hij is zelfs de Schoorsteen van Marchesini. Maar...is hij wel een schoorsteen? Kàn een schoorsteen zóo op een uil gelijken als deze Schoorsteen gelijkt op den Uil, zoo de schoorsteen niet een uil *is*?

Wij, zijn wij? Bestaan wij? Zijn wij mènschen...of zijn wij uilen? Zijn wij misschien niet schoorsteenen?? Er zijn wijsbegeertes, die verklaren, dat de levens der menschen, dat de menschen zelve ziele-optische bedriegingen zijn...Misschien is deze Schoorsteen wel een ziele-optische bedrieging...

Neen, neen: deze Schoorsteen is eenvoudig-weg...een Uil.

Laat ons toch niet het geval nog gecompliceerder maken, dan het al is! Wèg met de theorie der ziele-optische bedriegingen! *Via*, *via*!! Een Schoorsteen, die een Uil is...het is al wonderlijk en samengesteld genoeg. Ik wil, ik kàn niet anders aannemen, dan dat deze Uil een Schoorsteen is; ik meen, dat deze Schoorsteen een Uil is...

* * *

Al schrijvende, staar ik in de Uilenoogen. Daarom is mijn schrift héel raar, heel onduidelijk, een beetje krankzinnig...Ja, ikzelve...

Lezer, word niet bang. Nu, dat ik mijn koortszwaar en gloeiend hoofd gebet heb in de gróotste waterkom van het pension...nu voel ik mij heusch weêr verstandig worden...Mijne krankzinnigheid wolkt weg.

Ik ben nu èrg verstandig. En in de ergheid van mijn verstand wil ik u nu kalm herhalen, niet waar - o vriendelijke lezer, o gij even geschrikte lezeres, wat zijt gij heden toegevend!:

Dat ik *nooit* van mijn leven een Schoorsteen gezien heb, die zóo op een Uil gelijkt...als deze Schoorsteen gelijkt op...een Uil!!

* * *

Ja. Het is niet te ontkennen, dat deze Schoorsteen zéer veel gelijkenis heeft met een Uil. Want het harde metselwerk van den

Schoorsteen is, heel vreemd, gelijkende op een mollig vederen lichaam van grooten uilenvogel, zelfs met een klauw, die een dakpan omklemt, en boven dat vogellijf is...een uilenkop: beslist, de kop van een uil.

Met twee gróote, gróote, starende, holle, blanke, vreemde oogen. Twee uilenoogen. En aan weêrszijden van die uilenoogen staan, puntig, twee uilenooren uit!

Heeft een uil geen ooren? Heeft een uil zelfs geen uilenooren? Ik weet het niet, lezer, op het oogenblik: ik weet alleen, dat déze vreeslijke Uil, dat deze middag-merrie van een Uilenbeest wèl ooren heeft, ja zelfs uitstekende uilenooren!

Deze Uil is zeker een helsche Uil. Hij is nù niet zoo heel erg helsch, omdat de middagzon schijnt. Deze helsche uil doet nu, in den middag, waarlijk precies als of hij een schoorsteen is. Maar ik laat mij niet beet nemen. Ik ben heusch zoo krankzinnig nog niet...om te denken dat deze Uil...werkelijk een schoorsteen zoû zijn!!

Hij is een Uil. Kijk hem daar zitten, onbewegelijk, zoo als hij al dagen, ja maanden onbewegelijk over mij heeft gezeten! Kijk hem toch naar mij staren...Vreeslijke uil, wat *wil* je?? Ben je een stomme uil, o domme Uil? Of ben je een wijze uil; ben je Minerva's Uil??

Uil, je lijkt een sfinx! Je hebt meer van een sfinx, o Uil, dan van een Schoorsteen! Bewaar je het Levensraadsel? Of stijgt er alleen smook uit je hollen uilenkop omhoog? Als je een schoorsteen bent, o Uil, de schoorsteen van een rijken goudsmid...waarom rook je dan nooit?? Maar je bent geen schoorsteen, je bent een Uil: je bent een vréeslijke uil: je bent *De Uil*! Staar mij niet langer aan! Ik kàn je zwijgenden staarblik niet verdragen! Het is meer dan wat een zwak mensch als ik, o Uil, verdragen kan! Wàt wil je van mij? Waarom ben je daar, zoo roerloos, over mij komen zitten? Je maakt me bang: ik word bàng van je! Ga wèg, Uil...o Uil, ga weg! Als je niet weg vliegt, opfladdert plotseling...zal ik gèk worden...omdat ik niet wéet wat je hebben wilt en waarop je wacht, o helsche Uil, o duivelsche Uil...

Ga wèg, ga wèg, ga wèg!!!
Hoesch!
Hoesch, wèg, wèg!!! Of ik word gek!!!

* * *

Omdat de Uil niet weg vloog en opgefladderd is, heb ik mijn blinden voor zijn staarblik gesloten, heb ik het nacht gemaakt in mijn kamer...En ben, rillende van den koorts en bevende van den krankzinnigen angst in mijn bed gekropen...

Maar ik slaap niet. Ik kàn niet slapen. Want ik vóel, dat de Uil staart naar mijn gesloten blinden, ik voel zijn staarblik de blinden doorboren...ik voel mijn donkere kamer vòl van zijn uilenblik.

Zal óoit mijn arme kamer weêr leêg worden van dat vreeslijke geheim, dat ik niet begrijp? Het geheim van dien uilenblik van den Uil?? Zal ooit mijn arme hoofd...?? O, nu wil ik slapen, slapen, slapen...Rust, rust, rust!!!

* * *

Heb ik geslapen? Ik weet het niet...Maar zeer zeker is het nacht. Het is nacht in mijn donkere kamer, en zeer zeker is het ook nacht, buiten, in de straat, en nacht over de daken der huizen...

Ik staar in de richting mijner geslotene blinden. Het is òm mij zoo zwart en in mij zoo zwart...En door mijn geslotene blinden...voel ik, dat de Uil er henen staart...!

Ik ben opgestaan...in éene beweging. Ik tast uit naar mijn raam, naar mijn blinden...ik voel aan de knippen dier blinden, en...

Ik heb de blinden open gerukt...

* * *

Er is buiten een blauwe nacht. Er drijft door die blauwe nacht een zilveren volle maan. En in dien maneglans, die vloeit over de daken, zit...daar...over mij...en staart...de Uil.

Hij zit er als een zilververederige vogel...O neen, neen, neen, hij *is* geen schoorsteen: zeer zéker is hij een Uil, die Uil. En...o

vreeslijk gezicht..., o afgrijslijk schouwspel, dat mij de haren te berge doet rijzen!!

In de blauwe, zilvermanige nacht zie ik den Sabbath over de daken...Kijk, àlle schoorsteenen zijn heksen en duivels geworden...Er zijn thans vreemde reuzengezichten van dakvensters, met glazige oogen en breede lachende monden, die als galerijen zijn van vierkante tanden. Er hurken over de daken kikkerachtige gnomen: gij zoudt mij zeker weêr willen wijs maken, dat die ook soms schoorsteenen zijn? Omdat gij niet kunt zien den Sabbath, die tiert over de daken, moet *ik* daarom den Sabbath niet kunnen zien...?? Die witte spoken, die daar dansen dwars dóor elkaâr...dat is soms een over de daken opgehangene wasch van beddelakens, niet waar? O uil, uil, die gij zijt; grootere uil nog dan dien Uil, dien Uil daar ginds, dien helschen Uil, dien Sàbbàth-uil! O vreeslijke Sabbath, wat wenkt gij mij? Zie, daar, bij de muziekbladen der telefonen, slaan de vampyrs de maat voor het pianospel op de pannen der daken! De vleêrmuizen doen in de notenbalken, die alle die draden door den maneschijn spannen, als of zij chromatische gamma's formeeren voor den coloratuur van een koor van heksen, die zwieren rondom het kruis van de kerk van de Via Condotti...!! Dat kruis, tusschen twee verschrikte, versteende engelen, rijst in de blauwe nacht op...en de heksen omzwieren het, als of zij het naar omlaag willen rukken, en o...nu wordt het zoo een lokkende zang, o zoo een lokkende zang van heksen...zij lokken mij, zij lonken mij, en zij zingen, de luchtsirenen: kom, o kom...èn...

Zie ik goed??

De Uil...! De Uil...de altijd onbewegelijke Uil heeft gegrijnslacht...hij knipt zijn oogen toe en open, toe en open, en hij nu ook wenkt mij met zijn uilenkop en zijn trillende uilenooren: - Kom...o kom...in den Sabbath! Kom in den Sabbath zwieren over de zilveren daken, kom dansen rondom mijn eeuwig Geheim over de hellende paden van manestralen, waarover de blanke heksen dansen, vóor zij zich herscheppen tot de koolzwarte katten! Kom...opdat ik mijn Geheim u zegge, ik die de Sfinxe-uil

ben! Kom...opdat gij het wéet, mijn Geheim, dat het Geheim is van het Leven en van de Lust! Kom hier! Kom hier!! Kom hier!!!

Ik kàn niet langer weêrstaan! Hij heeft mij te lange gewenkt al, eerst roerloos, die vreeslijke Uil van Obsessie...dàgen lang, twee maanden lang!! Ik kàn niet langer weêrstaan! Ik kom, ik kom, o Uil, gij Bèest, sterker dan ik; ik kom - zie, ik open mijn venster...ik wil nu door de blauwe nacht...o Uil, zweven, naar u toe...naar den Sabbath...èn...-...

* * *

Beste lezer, en gij, o even geschrikte lezeres, ik bid, bekomt van uw ontsteltenis. Ik ben heusch niet uit mijn raam weg gezweefd door een blauwe nacht naar den Sabbath, die daar gevierd werd over de zilveren daken...Bekent, hoe gij reeds bevreesd waart om mijne neêrstorting op de straatsteenen beneden...Daar mijn raam vrij hoog is, - vijfde verdieping - zoû ik zeker na dien val geen feuilletons u meer hebben geschreven...

Bekomt, ik bid u, bekomt. Ik ben niet weg gezweefd en niet neêr gestort; ja, ik wil u zelfs wel gul-uit bekennen, dat - gij waart daar óok al een beetje bang voor, o gij licht ontroerde, maar allerliefste lezeres! - mijne hersenen niet in het àllerminst ook maar gekrenkt zijn door de obsessie - die geen obsessie *was* - van een schoorsteen...

Een schoorsteen, die waarlijk wel een beetje gelijkt op...een uil. Met of zonder hoofdletter...zoo als ge wilt.

En nu ge beiden bekomen zijt, o lezer, o lezeres, wil ik nog even eindigen met déze verklaring van mijn heel dwaas en u een beetje schrik aangejaagd hebbend feuilleton:

Ik wist *absoluut* niet waarover ik dit maal zoû schrijven. Toen zag ik naar buiten, knauwende op mijn pennehouder. En toen zag ik den schoorsteen van Marchesini, den goudsmid over mij,...en heb geschreven over dien schoorsteen.

Dat noemt de Franschman: faire de la littérature. Hoe het in het Hollandsch heet...weet ik niet. Vergeef mij mijn...uilige domheid en...den schrik u aangejaagd!!

De villa van Hadrianus

De zwoele SCIROCCO-lucht, de hooge, zware wind, die waait, heeft ons van morgen niet weêrhouden, omdat de zon tòch telkens doorbreekt, en wij zijn gegaan naar Tivoli en loopen de prachtige cypressenlaan op, die leidt naar de ruïnes van de Villa van Hadrianus.

Maar daar het reeds middag voorbij is en onze waard ons bezwaard heeft met enkele vierkante pakjes, waarin een frugaal koud lunch, stel ik mijn vrouw voor door dezen haag hier binnen te wippen in het poëtiesch mysterie van een olijvenhof, en daar te verorberen wat het frugale, koude lunch samen stelt.

Broodjes met koud vleesch en ham, heel harde eieren, gepeld en luchtig gedoopt in een vloeipapieren zoutvaatje, appeltjes, mandarijntjes, en vijgen...wat smaakt gij goed en zoet, wat smaakt gij óverheerlijk, zoo in de lucht, in de buitenlucht, zóo in de poëzie van dezen antieken olijvenhof! O, deze olijvenhof is zoo mooi, zoo ongelooflijk poëtiesch mooi! Ik heb tegen den eeuwenouden tronk van een dierbaren olijvenboom uitgespreid een idioot wijde Engelsche regenjas, die de wanhoop uitmaakt van mijn vrouw als ik het plooirijke ding heb omgeslagen (de strepen er van loopen in de dwàrste over mijn rug...). Zij moet echter bekennen, dat deze cirkelvormige, idiote jas een allerpraktieschste bedekking formeeren kan over het gras van dezen olijvenhof, tegen dezen boomtronk aan, om op te liggen, en om op te lunchen. Mijn gesmade, dwarsstreepige, Engelsche, plooirijke jas is zoowel tapijt, als divan, als tafellaken voor twee.

De zware wind waait hoog, heel hoog, en speelt met de loom-

zwoele wolkjes. Om ons staan de knoestige olijveboomen, en hun spierige tronken zijn zwaar overgroeid met veil. Tegen de loomzwoele wolkjes, tegen de lucht van blauw en van grauw en van stormig wit, doezelen zoo fijn de looverkruinen van de hooge olijveboomen, ijl zilverig en doorzichtig als een floers van geweven bladeren. Het is die overgroote bekoring van het Italiaansche landschap, dat gij moet leeren zien, die ge moet leeren voelen...Toen ik dit zag voor het eerst, voèlde ik het zoo niet als nu, vond ik deze natuur schraal en mager; ik had mij van 'het Zuiden' een weelderiger illuzie gemaakt. Neen, de natuur van 'het Zuiden' is meestal nièt weelderig, hoe vreemd het ook klinke. De bekoring van de natuur van het Zuiden is een zéer subtiele, is er eene, die niet dàdelijk u omtoovert. Want, ja, deze doorzichtige bladerenweefsels, zij *zijn* schraal en mager, en deze ènkele groote schermpijn is nauwlijks groen, maar vaal grijs, en hier, deze cypressen, zijn dan plotseling zoo ernstig en somber...Dit is volstrekt geen weelderige 'natuur van het Zuiden', wier conventioneele pracht wij, vóor wij waarlijk de Zuidnatuur leerden zien en lief hadden, bedachten in de 'litteratuur' van onze illuzie...

Neen, in lieflijke 'realiteit' is deze Zuidnatuur er eene van nuance en teederheid...Zie, hoe de tinten samen smelten, van het donkere cypressen-zwart, over het schermpijnen-vaalgrijs, naar de zilveren ijltes van de olijven, en dat alles tegen de SCIROCCO-zwoele zwaarte van die lucht, die stormig òp blankt van wolkjes tusschen grauwigen nevel over nog éven azurige kolken heen...Deze schoonheid is niets dan tintteederheid, fijn en zacht, droomzwaar en gevoelvol, pastoraal en innig, en deze schoonheid is die van 'de natuur van het Zuiden', is die ten minste zeer dikwijls...En zij heeft hare melancholie, haren zacht glimlachenden weemoed, even goed als onze nevelachtige, in mist gewaasde Hollandsche natuurschoonheid heeft de hare...

Een vrouw steekt den olijvenhof over, waar wij liggen aan den tronk van den winddoorruischten boom. Zij draagt een groote, bronzen waterkan op het hoofd, en hare hoofddoek is oranje...Zij glimlacht ons, groetend, toe, en die glimlach om blanke tanden,

die oranje doek zijn de éenige glanzen, in de zacht doezelige tinten rond om ons.

* * *

Onze oogen gaan droomende uit...De wind stoort ons niet: hij speelt héel hoog, met de wolken, en hij woelt in de opperste looverkruinen. Hier, onder aan dezen stam, tusschen zijn spierige wortels, is het windstil...

Vóor ons, als een vallei, glooit de olijvenhof af...En ginds schemert Tivoli, tegen de Sabijnsche bergen...Ginds rondt zich de zuilengang van de ronde Tempel der Sibylle, en romantiesch doet het tempeltje tegen dien gekartelden achtergrond, met de watervallen der '*Cascatelle*'...

Die romantiek is dàar, ver weg, aan de andere zijde der vallei...Om ons is alleen de zacht reëele schoonheid, het landschap van een idylle, van onzen olijvenhof...

Zoo nu te blijven liggen, te staren en te droomen...De uren voorbij laten gaan en luisteren naar den hoogen wind...Over mij vallen de geknakte olijvetwijgjes...Vóor mij valt een groote pijnappel...Ik glimlach, omdat hij nièt viel op mijn neus...

Waarom hier niet den gehéelen middag nu zoo te blijven...? Omdat ik beloofd heb u wat te doen zien van de ruïnes van Hadrianus' Villa? Mòet ik dan opstaan? Vooruit dan...O, wat ben ik lui...!

* * *

Zoo ik even reclame mag voor mijzelven maken, zoû ik mijn lezer willen verwijzen naar een kleine novelle, die ik schreef en opnam in mijn *Antieke Verhalen*, in welke novelle ik keizer Hadrianus op riep, den laatsten dag, dien hij, ziek, door bracht, in deze villa...Ik doe dit, om den lezer, mocht hij er belang in stellen, te geven het vizioen van de villa, in hare vroegere pracht...en om niet te vervallen in herhalingen. Ik houû mij dus heden nièt bezig met u voor te tooveren hoe de villa vroeger was: dit leest ge in mijn 'Laatste Morgen te Tibur'. Ik wil u heden alléen voeren door de ruïnes zelve.

Vlak bij de ingang rondt zich het *Teatro Greco*, want deze villa was een stad: er was een Grieksch en een Latijnsch theater, en zoo wel de blijspelen van Aristofanes en van Menander als van Plautus en Terentius werden hier voor de gasten van den ouden, zieken keizer vertoond. Nòg zoû in deze ruïne een Grieksch blijspel wel zijn te vertoonen, maar geen maskers spreken meer hier uit de guitige tiraden; geene geestige verzen weêrklinken meer dàar, waar alleen de bladeren der boomen ruischen op het rythme van den wind, of misschien een saterkop nog even uitloert, nieuwsgierig naar u en dadelijk wèg vluchtende voor uw naar hèm te nieuwsgierigen blik...

Wij loopen de lange cypressenlaan op, naar de ruïne van wat men genoemd heeft de Stoa Poikile: eene imitatie, vermoedelijk, naar den Stoa van Athene, waar Zeno met zijne leerlingen had vertoefd en geleerd had de ‘stoïcijnsche’ wijsbegeerte...De keizer Hadrianus, in zijn immense villa bij Tibur (Tivoli), poogde zich te omringen met tal van gebouwen, die hem herinnerden aan zijne reizen, aan de dagen van zijn ‘toerisme’ door Hellas en door Egypte. Hij had veel gereisd, hij had belang gesteld in veel en met keizerlijke fantazie had hij zijn architekten bevolen hièr het Lyceum van Aristoteles na te bootsen; dáar den Tuin van Akademos, waar Plato geleerd had; verder op den Stoa van Zeno...Wij zien alleen nog maar iets van dien Stoa: de vorm van een vierkanten tuin, met kolonnaden omringd, een groot bassin in het midden...Helaas, wat wij nog over zièn, is niet meer dan een hooge muur, zoo gebouwd, dat ter eene zijde steeds koelte, ter andere zijde zonneschijn was...Maar, neen, de zon schijnt heden niet, de wind blaast alleen langs den langen, naakten Stoa-muur, en in dezen bijna somberen Latijnschen voorjaarsmorgen moeten wij met àl de kracht onzer verbeelding hier zèlve nu opbouwen en schilderen: de zuilen als in een tooverdroom doen verrijzen, de fonteinen van het *nymfeum* doen opspuiten dàar in het midden; hier, langs dezen muur, den Amazonenstrijd vóor ons weêr doen herleven, geschilderd met helle, levendige kleuren...

Dit is de groote bekoring van ruïnes...Niet zien alleen een

naakten muur, maar met de wetenschap hoè eeuwen geleden, *hier ter plaatse*, de zuilen rezen, ze weêr doen rijzen in uwe verbeelding, tot het vizioen volkomen wordt, tot ge nèrgens meer naakte muren en brokstukken van fondament aanschouwt, tot het overal, als met een transparante magie, voor uw blik, op zuilt, in eene illuzie van werkelijkheid...En het is vreemd hoe deze illuzie eigenlijk niet eens zoo heel moeilijk is te bereiken, als men de gewoonte heeft doorgezet ruïnes te zien met den wil haar te zien zoo als zij waren...Wandel ik nu door ruïnes of wandel ik...een oogenblik...door de zuilengangen en tuinen van de Villa van Hadrianus??

* * *

Ruïnes, zeker, ruïnes...Wat illuzie is, duurt ènkele seconden...Maar deze seconden zijn uren waard, in deze seconden heeft het genot zich geconcentreerd van de opleving van het Verleden...En nu ge mij de ruïnes toont van dit ronde *natatorium*, wil ik dadelijk een nieuwe poging doen en u zeggen:

Dit *natatorium* is eerder een zomer-*triclinium*...Een eetzaal voor warme dagen...Dat fondament van een rond eiland, omringd door een gracht, waarover een brug, moet ge u voorstellen als een ruime, ronde eetzaal; de keizer lag daar, in het midden, aan, tusschen zuilen waarover *vela*, en rondom dat ‘eiland’, waarop hij zijn middagmaal nuttigde, vloeide water, steeds ververscht...Ziet ge hem liggen, den ouden, zieken, somberen, treurenden Hadrianus? Ziet gij de zuilen, en het zonnelicht getemperd goud zeven door de vele *vela* boven zijn hoofd...Ziet gij langs de zuilen omgaan die prachtige fries (er liggen dàar de fragmenten...) van tritonen, zeepaarden, nereïden...ja, zeerammen: bokjes met visschestaarten...? Overal in de nissen de beelden; overal, rondom, de groote planten, de gekweekte fabelbloemen; de muzikanten - harpspeelsters, dubbelfluitspelers, - drijven op een gondel rondom den keizer: daar bloeit in het bassin de lotos, de bloem van Antinoüs, 's keizers lieveling, die zich gestort heeft in den Nijl, omdat het orakel bevolen had een ‘vrijwillige opoffering’, dat

Hadrianus gezond weêr zoû worden...Daar bloeit de lotos; rondom staan de beelden van den vergoden Antinoüs, om wien nòg de keizer treurt, en hij is ziek en somber, trots Antinoüs' zelfdood; hij is oud, mistroostig en lijdend, in al de weelde, die hem omringt...

Let vooral op deze afmetingen, zoo u het vizioen een oogenblik taant...Het is alles zóo groot, wijd, hoog, immens, als wij ons nauwlijks meer kunnen voorstellen...Deze keizer smachtte naar wijdte, naar hoogte, naar immense ruimten...Zijn villa is een zomerstad...Zijn paleis is een labyrinth...Zijn zomereetzaal - voor warme dagen alléen - is als het décor voor een Olympische apotheoze...

Hier gaan de trappen nog op der Bibliotheken...Alles, wat der Ouden Wijsheid was - uit Egypte, Chaldea, Hellas en Rome - had de geleerde keizer-artiest daar verzameld...Zie deze Filozofen-zalen, deze Bazilieken - om recht te spreken - deze onderaardsche gangen, deze weêr andere eetzalen, deze ronde exedratronen. Ruimte, immense ruimte overal, en geheel deze immense ruimte voor een ouden, zieken grijsaard, die leed, en treurde en verlangde naar den dood!

Wat hij al niet verzon! De mysteriën der Onderwereld deed hij vieren, daar ginds, in reusachtig onderaardsche gewelven! De genietingen van Canope, Alexandrië's voorstad van pleizier, deed hij smaken aan dat smalle, lange kanaal, met pavillioenen en lustkameren en mooie vrouwen, rondom een waterwerk en een kolossus van Serapis! Hij zelve was oud en ziek! Hij zelve klaagde en kreunde, regeerde niet meer: zijn aangenomen zoon Antoninus Pius regeerde reeds! Maar rondom zijn ziekte en zijn leed en zijn wroeging, om Antinoüs, door hèm als in den dood gedreven, had hij bevolen, had hij opgeroepen deze pracht, deze immensiteit van hallen en zalen, eindeloos door...

Zie, deze ruimte wordt nu de Piazza d'Oro genoemd...De archeologen geven gaarne namen om te onderscheiden, om te herkennen...Wat was deze Piazza d'Oro?? Niemand weet het...- *In somma*, verklaart de *custode*; strekte zich tot hier het paleis van den keizer uit...en vond men hier, in den grond, vele kostbaarheden...

Zijn hand maakt een wijde beweging...Ja, hier strekte zich het paleis uit van Hadrianus...Het strekte zich uit, altijd maar uit...Het was hem nooit groot, wijd, ruim, immens genoeg...En hij beval zijn architecten te bouwen, en hem de Vallei van Tempe aan te leggen, zóó, als die vallei zich voor zijne oogen vertoond had bij Athene zelve...

Het landschap deed hij dus wijzigen...De lijnen der heuvelen wijzigen, voor zijn somberen, starenden blik...Het hielp niet: hij leed, hij treurde, hij was ziek, hij smachtte te sterven...

Zie, de *custode* heeft een zinken plaat opgelicht...En met de hand het zand òpgeveegd...Kleuren schitteren ons toe...Over *dit* mozaïek heeft de zieke keizer zijn gezwollen voeten gesleept...En hièr vond men dat mozaïek, dat gij kent: de duifjes rondom de sierlijke vaas, nu bewaard in het Kapitool...

De *custode* veegt weêr het zand over dit kostbare overblijfsel, over deze schitterende kleuren...En het vizioen verzwijmt, maar de ruïnes zelve, zij rijzen verteederend aandoenlijk rondom ons op, in de schemering, in den wind, die waait door de barstende muren en langs de gevallene zuilen.

Terwijl steeds rondomme de luchtstemme suist door de hooge looveringen der nu zilver tanende olijveboomen, de meer en meer fluweelzwarte cypressepluimen...

De vroege nacht zinkt langs de ruïne van de *Cento camerelle*: der wachten en slaven honderde kamertjes, die zich daar rijen, ter zijde van wat het paleis was...En in de vroege nacht wemelen de duizende schimmen dier dienaren als vage schaduwen, de schim te gemoet van Hadrianus, die ginds, in den wind, gegild heeft van pijn, van smart, van leed...

Boven ons jagen de eeuwige wolken...

De Opera

Blijft een mensch de zelfde of verandert hij, naar mate de jaren wentelen? Dat is het wat ik gaarne zoû wenschen te weten, en...hoe meer ik er over denk, hoe minder ik er achter kom. Het beste zal dan ook zijn er *niet* meer over te denken, en er u, o lezer, geene vragen over te stellen...

Soms denk ik, dat ik de zelfde ben, die ik altijd geweest ben; soms denk ik, dat ik veranderd ben...Bij voorbeeld, van de Opera hield ik vroeger dól veel, en tegenwoordig...zit ik er altijd een beetje te grinniken, hoe mooi ze ook spelen of zingen...

Ja, de Opera vond ik vroeger héerlijk! Zoo een tooverachtig oud of romantiesch Middeneeuwsch brok leven, met ridders en monniken en dames in lange sleepgewaden - de tweede *dugazon* had altijd een kortere sleep dan de *falcon* of de *chanteuse légère* - en die absoluut *niets* voelden of dachten of zeiden, of ze gàlmden het uit, terwijl het orkest altijd symfoniesch samen klonk met wat ze uitgalmden...Vóor dat ze galmden, hadden ze wel eens een rustiger moment en zongen op één toon een inleidende gedachte: dat heette een recitatief. Maar of ze haatten of beminden, zich wreekten, vermoordden, omhelsden, van den oorlog kwamen of er heen gingen, de goden aanriepen of ze vervloekten, zich lieten schaken of hun dorst leschten aan bliksemend vergift, de operamenschen deden àlles op muziek, op maat en rythme, en dàt vond ik - vroeger - juist zoo heerlijk mooi! Wat een poëtiesch, vooral muzikàal leven was dat toch, van de opera-menschen! Toch dacht ik wel eens: als ze nu zeggen willen, dat ze, bijvoorbeeld, boodschappen hebben te doen, of dat er één hunner zakdoeken ont-

breekt in de wasch, of dat ze een oogenblik...zich moeten af zonderen...zouden de opera-menschen dan dat alles óok mede deelen op rythme en maat en met een aria of arioso, minstens met een recitatief?? Maar...de opera-menschen - monniken, ridders, vorsten, krijgers, pages en edelvrouwen met lange sleepen en ‘suivantes’ met korte sleepen - deden nóoit boodschappen, bemoeiden zich nóoit met hun wasch en...waarlijk, ik kreeg den indruk, dat zij nóoit, deze schepselen van louter muziek, zich behoefden...af te zonderen!

Ja, vroeger hield ik dòl van de Opera en tegenwoordig vind ik de Opera altijd een beetje gek! Wat verliest een mensch toch véel, naar mate de jaren wentelen. Maar laat ons, in plaats van hier weemoedig over te zijn, liever gaan...naar de Opera in ‘Costanzi’ te Rome...

Het is immers iets heel bizonders. Het ‘Comitato Esecutivo per le Feste Commemorative del 1911 in Roma’ annonceert immers een soort van retrospectieve ‘tentoonstelling’ van muziek, van het midden der vorige eeuw tot Puccini toe. Wij moeten er toch heusch *ook* bij zijn en de première van die *Feste* zal zijn een...vergeten opera van Verdi...

Die heet ‘Macbeth’, maar de held-baryton heet er in: Macbettò, dat is gemakkelijker uit te galmen. De heldin heet ‘la Lady’...

Wat een mooie, volle zaal! Van uit onze *poltrone* - (19 lire de fauteuil: waarom maar niet 20!) zien wij naar de van prinsessen en markiezinnen schitterende loge's, met al de familie-juweelen van Rome geparsemeerd over glanzende halzen en in blonde en raafzwarte krullen...En daar zit ook het Hof: de wat te kleine, maar sympathieke Koning, die pas dien morgen de hand heeft gedrukt van een socialistischen *deputato*, die misschien wel eens minister zoû kunnen worden en naast hem zit Elena, zoo ‘simpatica’ ook, met haar lieve, kalme, jong moederlijke gezichtje en hare rustige, donkere oogen, een brillant als een duive-ei aan haar corsage, en daar zit de Hertog van de Abruzzen, nonchalant het hoofd in de palm van zijn hand als of de heele ‘Macbetto’ hem geen jota schelen kan: denkt hij aan de Himmalaya of...aan lovely Miss

Elkins?? Beiden even onbereikbaar...

Flap! Het licht gaat uit, of bijna...Niets is meer te zien van de mooie zaal, maar ter vergoeding wijkt open een echt rood fluweelen gordijn, met een heusche, heel lange gouden franje er aan, zoo wat een meter lang.

Ik bewonder nog vlug dat open wijkende theater-gordijn.

- Het is Sarah geweest, die het eerst zulke echte gordijnen heeft bedacht, beweert mijn vrouw apodiktiesch.

Donkere, sombere akkoorden...Een donker, somber woud voor onze starende blikken. En in het donkere woud vele dames in grijze peignoirs met roode arabesken aan mouwen en hals, die kweelen een zachte melodij.

Wel neèn! Het zijn de 'Heksen'! Nu maar, ik dacht heùsch, dat het dames waren in peignoir en dat zij kweelden, maar zij kweelen nièt: het moet héel somber verbeelden, hoor...

Wat staan die opera-heksen keurig op een rij geschaard nu Macbetto en Banco optreden...Zij zijn heusch niet om bang voor te worden, deze wouddames in grijze robes-d'intérieur. Battistini, de bariton, wordt ook niet bang en zet zijn machtige stem uit of laat haar smelten in baritonale weekheid...

Bravo! Bis!! *Bis*!! Chtt!!! Bravo! Bravissimo!!...

Maar gelukkig geen *bis*. Waarlijk, de Italianen worden verstandig in de Opera. *Ik* herinner mij nog de jaren, dat een *geheele* opera werd gebisseerd en dat het *geheele* publiek de *geheele* opera meê neuriede...

De tijden zijn ook veranderd. En daarbij, het publiek kent ook deze 'retrospectieve' Macbetto zoo weinig: ze neuriën *niet* meê...

Rs...slss...s...: dat zijn alle de tekstboekjes, die worden omgeslagen in de sombere zaal, waar maar dof de familie-juweelen van Rome nu vonken: rs...sls...s...Het is héel moeilijk dat geruisch weêr te geven...

Rts! Het décor verandert en nu, tusschen twee kasteeltorens, treedt la Lady op, met een heel lange sleep natuurlijk. Er is heelemaal geen *dugazon* bij haar, met een korte sleep, maar zijzelve heeft een prachtige, kristalzuivere stem, en zij zingt, met een brief

van Macbetto in hare handen, en zij beweert, dat *zij* dien aarzelenden, kouden man van haar wel zal ontvlammen doen van eerzucht...zelfs als er bloed moet vloeien.

Het is bijna net als bij Shakespeare...alleen er is muziek bij! En wat een muziek! Waarlijk, die Verdi is toch wel een heel knappe kerel geweest, maar je moet hem hooren zingen in Italië, door Italiaansche artiesten. Want nu Macbetto en la Lady, na somber te hebben gedaan en den Koning stilletjes te hebben vermoord en de wachten te hebben met bloed besmeurd - zij beweren er vuile handen van te hebben gekregen, die de oceaan niet zal schoon wasschen, maar...ze hèbben geen vuile handen en geen spatje op hun kleêren - nu gaan ze àllemaal zingen, Macbetto, Lady, Banco, Malcolmo, Macduffo, en het héele koor, en ze zingen...wàt ze maar zingen kunnen, maar ze zingen pràchtig hunne finale van de Eerste Akte.

- Wàt vertellen ze toch? vraag ik mijn vrouw, die het tekstboekje poogt te ontcijferen in de half-donkere zaal.

- Ze roepen Onzen Lieven Heer zoo een beetje aan, en beweren, dat het verschrikkelijk is, dat de koning vermoord is, beweert mijn vrouw.

Het dòet er niet toe, wat ze beweren, die opera-menschen! Ze zingen, omdat ze toch de finale van de eerste akte moeten zingen, en ze zingen pràchtig...Heusch, zónder gekheid, zoo een finale van Verdi mòet je hooren in Italië, in een Italiaansche Opera, door Italianen gezongen. Zelfs mijn sceptische, ricaneerende geest kan nóg genieten die vólle massa van klank...en ik heb nòoit, noch in Den Haag door de Fransche Opera, noch in Frankrijk, zelfs niet te Parijs, zoo een indruk gekregen van schoonheid, ook al is deze muziek ouderwetsch en ‘retrospectief’,...als ik hièr heb ontvangen van deze, Onzen Lieven Heer een beetje aanroepende, operamenschen, die Italianen zijn.

Zoo is er nóg een finale in deze opera, waarin de opera-menschen alleen maar beweren, dat het toch vreemd is, dat Macbetto, in plaats van rustig te dineeren, zoo een beetje verward doet en spoken schijnt te zien...Maar hoè ze het beweren! Met al de kracht

hunner longen, maar dan ook met een pràcht van een muzikale fraze...

Bravo, hoor...neen, bravi...zoo moeilijk, in het Italiaansch...: als de prima-donna gezongen heeft, juich je, brava: maar nù kan je niet anders jubelen dan: bravi!!

Bis! Bis!! *Bis*!!!!

Natuurlijk, het wòrdt gebisseerd...

En la Lady, daarna, die met de heel mooie soprano-dramatique, gaat, ter bedaring van haar gasten, een *brindisi* kweelen: krulletjes, héel fijne fiorituretjes, een triller làng, làng, eindeloos...alles om te beweren, met een beker in de hand, die ze zóo schuin opbeurt, dat we niet kunnen twijfelen aan zijn ledigheid, dat de wijn zoo lekker is en de zorgen verjaagt, en dat alles vroolijk wordt, als je maar drinkt...maar drinkt met heel veel fiorituretjes, krulletjes en lange trillers er tusschen...

Ik word een beetje onrustig. Ik heb wel even eenige passen mogen doen door den foyer - de dames blijven zitten - maar nu ik een keurig heksenballet heb gezien, met mooie, vlinderachtige Loïe-Fullers er tusschen...en nu Battistini, plomp, tusschen al die lieve, gazig-vleugelige verschijningen op den scène-vloer is neêr gekwakt...nu word ik vreeslijk onrustig...Ik krijg een kriebel in mijn beenen, een kriebel in mijn ooren, een kriebel in mijn oogen...En als la Lady weêr gekweeld heeft, in een wit gewaad met allerlangste sleep en een lampje in de hand, en op de allerlieflijkste melodie ons heeft verteld, dat àl de geuren van Arabië hare handen (die den geheelen avond sneeuwblank waren) niet zullen kunnen schoon wasschen, terwijl ‘ter zijde’ kamermaagd en geneesheer tegen elkaâr staan te knikkebollen van louter erbarmen met die arme, slaapwandelende Lady, kijk ik smeekend mijn vrouw aan...

- Wil je weg gaan? vraagt mijn vrouw.

- O zoo gaarne, zeg ik. En kijk, het Hof is ook al verd wenen! We kùnnen voor ons fatsoen niet langer blijven...

Mijn vrouw heeft medelijden en wij gaan, terwijl Macbetto met al de kracht zijner longen uitzingt, dat het leven een vertelsel-

tje is van een idioot en niet meer waard dan wind, die waait...
Waarlijk, net als bij Shakespeare: alleen er was muziek bij...
En toch wel soms mooie muziek, vooral als ze *allemaal* te zamen zingen...

De Cinematografo

Den volgenden avond - mijn vrouw zit de lieve te doen tusschen generaalsvrouwen en majoorsweduwen - Duitsche - in den salon van het pension - loop ik met mijn ziel onder den arm, en met die zelfde ziel een CINEMATOGRAFO binnen, voor de somma van 20 CENTESIMI...

Ik hoû nu eenmaal van kontrasten. Ik hoû er nu eenmaal van den eenen avond, chic, met mijn vrouw, te zitten op vrij dure *poltrone* in een gala-voorstelling, en den volgenden avond door te dringen in die publieke vermakelijkheden, waar de kleine man voor enkele SOLDI zich de illuzie geeft van iets heel moois, treurigs, vroolijks, vooral sentimenteels.

Ik heb eens gelezen, dat Edison de *cinema* had uitgevonden om den kleinen man zijn theater te geven. Ik vind het héel goed, maar...

Maar wat ik zeggen wil, zal ik nog niet zeggen nù: ik wil eerst zeggen hoe de wachtsalon er uit ziet...

Want als je dertig CENTESIMI betaalt, wacht je niet: dan is er altijd plaats; maar als je twee SOLDI goedkooper wilt uitgaan, moet je wàchten...in den wachtsalon.

Gij begrijpt, lezer, dat *ik* wel zoo zuinig ben...om te wachten, niet waar...

Vooral omdat het wachten mij amuzeert, liever, mij interesseert...

Deze wachtsalon is heel vuil. Er wordt veel gespogen over den grond met lange stralen, en niemand vindt daar iets in. De grond is behalve met ‘flùpjes’ ook nog bedekt met mandarijneschillen,

afgebrande lucifers, uitgerookte sigaretten en verscheurde entréebiljetjes. Op een estrade krast een strijkje van enkele bleeke meisjes in het wit. In het rond staan krachtmeters, schietgelegenheden, automatieke snoepmachines...

Stoelen tegen den wand: iedere stoel is ingenomen; het is stampvol. Zie al die moede gezichten daar grel opspoken in het felle, wreede, elektrische licht. Dit zijn niet de, met familie-juweelen geparsemeerde, Romeinsche markiezinnen, prinsessen; dit zijn geen heeren in rok en goud schitterende, elegante luitenants, dit is niet de voorname *spleen* van den Hertog van de Abruzzen...Dit is de moede wachting van den 'kleinen burger', met vrouw en kinderen, met zuigelingen dik wijls - nu de kleineburger zijn werk heeft gedaan. Hij is uit, hij gaat zich amuzeeren; hij wil iets zien vooral. Als hij uit is met zijn familie, kost het hem nog wel bijna een LIRA. Maar hij heeft er héel veel voor. Hij begint met er te rùsten op een stoel, tegen over een immense spiegel, die hem vreemd zijn bleek, moê gezicht terug spookt. Hij heeft er verder voor elektriesch licht aan wanden met nieuwekunst-krullen en hij heeft er voor het gekras van het strijkje. Mag hij eindelijk, met zijn familie, binnen, dan heeft hij en hebben zijn afgetobde vrouw en zijn al wereldwijze kinderen er voor, eerstens, iets *dal vero*: een optocht of een leerzame industrie-film of een reis door Noorwegen of Zwitserland. Tweedens: een sentimenteel drama, het geen hunne klein-burgerzielen zoo heel erg mooi-weenerig aan doet: gestolen kinderen, edele schoorsteenvegertjes, beloonde deugd vooral...En ook wel eens iets van de opera of de heusche komedie, maar dan zonder woorden en zonder meer muziek dan het tjengelende piano-accompagnement. En omdat tóch het leven zoo heerlijk-vroolijk is, eindigt de heerlijke voorstelling dan met een 'klucht': vooral dronken mannen, en lieden, die over elkander vallen en elkander na loopen langs velden en wegen: o zulke heerlijk-vroolijke, uit het heerlijkvroolijke leven gegrèpen 'kluchten'! De kleine burger, voor zijn vier SOLDI, wordt onderwezen, een traan uit het oog geperst en de lachspier gekieteld...

Goed, ik gun het hem wel. Ik gun hem wel dit goedkoope theater van Edison.

Màar...

En nù zal ik het zeggen...

Waarom kan hem, als hij onderwezen is, niet de traan uit het oog worden geperst...in schoonheid? Niet de lachspier worden gekieteld...met gratie? Moèt het...*kan* het niet anders gebeuren dan met grove, valsche, huilerige sentimentaliteit...en met nog grovere, noch valschere dronkemans-kluchtigheid?

De voorstelling is gedaan. Ik ben tot het einde gebleven - en niet als gisteren, in de chique Opera, weg gegaan vóor het einde.

Omdat ik heb willen zien die navrante exode van de kleineburgers, met hunne bleeke, afgewerkte gezichten, aan hunne moede armen hunne afgetobde vrouwen, achter hen hunne wereldwijze kinderen...

En zij schenen mij toe nòg moeder te staren, dan toen ik hen wachten zag in den ‘wachtsalon’...

En zij schenen mij heelemaal niet opgevroolijkt te zijn door de vulgaire dronkemans-klucht...

Lezer, vergeef mij, dat ik u gevoerd heb van een gala-voorstelling naar de CINEMATOGRAFO...Ik hoû van contrasten, weet ge.

Heilige Week

De Heilige Week in Rome! Er is wel een vreemde poëzie in, een antiek religieuze poëzie, die de Heilige Week misschien mist in andere steden...Ten minste, ik heb haar nooit zóo gevoeld, als in Rome, die vreemde poëzie om het immense Werelddrama, waarvan de roerende tragiek in deze Heilige Week ons herinnerd wordt...

Het is Palmzondag en de Roomsch-Katholieke Kerk herdenkt de binnenkomst van Jezus Christus in Jeruzalem. Het was de zelfde dag, dat het Lam ten Tempel geleid werd, om geofferd te worden ter viering van het Pascha der Joden: de Uitvaart uit Egypte...En de Zaligmaker, dien dag, reed Jeruzalem binnen op zachten ezel, en zij, die in hem geloofden, stroomden hem te gemoet en wuifden hem toe met vredetwijgen van palmen en van olijven en zij bestrooiden zijn pad met bladeren en met bloemen...En in Zijne oogen weemoedigde al het voorgevoel van Zijnen spoedigen Dood...

In alle bazilieken en kerken van Rome worden de palmen op dezen dag den geloovigen uitgereikt. En het zijn takken van palmen en olijvetwijgen, gezegend, maar het zijn ook kunstig gevlochten ‘palmen’ van buigzaam bies. Des morgens vroeg ontvangt de Paus het allereerst den heiligen palm: deze Pauslijke palmtak wordt sedert Sixtus v, om bizonder previlege, aan Zijne Heiligheid geboden door de familie Bresca van San Remo. De oorsprong van dit previlege is de volgende:

Toen de Obelisk, die thans rijst op de St. Pieterplaats, zoû worden opgericht, was zij, als een heidensch idool, eerst onttooverd

geworden, en toen gewijd aan het Heilige Kruis. Er was een hoogmis in St. Pieter en Paus Sixtus V zegende den ingenieur Domenico Fontana en zijn schaar van werklieden: er waren er achthonderd, en er werden honderd-vijftig paarden en zes-en-veertig hefboomen gebezigd om de Obelisk ter plaatse te stellen. Er was streng bevel gegeven, dat gedurende de moeilijke, gevaarvolle oprichting der Obelisk, niemand mocht spreken, op straffe des doods. Langzaam, aan koorden over katrollen, werd de Obelisk omhoog getrokken, maar plotseling staakte de Obelisk hare schuine rijzing, en sidderde en bleef stil...en men hoorde de koorden kraken...In dit huivervolle oogenblik klonk een stem en riep:

- ACQUA ALLE FUNI!! (water over de koorden!)

Men volgde ijlings den raad op, de werklieden wierpen emmers water uit over de reeds krakende koorden...de paarden trokken en trókken en...de Obelisk, langzaam, rees en zette zich recht op haar bazis...

De man, die, trots het bevel van stilzwijgen, door zijn roep de Obelisk had gered, was een matroos van Bordighera, Bresca, en Sixtus v verleende zijne familie erfelijk het voorrecht den Pauslijken palmtak te bieden. Nog steeds biedt de familie Bresca haar Paaschpalm aan den Paus...

* * *

Wij zijn in San Giovanni-in-Laterano: *Omnium Ecclesiarium Mater et Caput*, als deze Baziliek wordt betiteld...Het is half-vijf...en wij zijn juist bij tijds om den Kardinaal-Penitentiarius te zien binnen komen...Zonder orgel is de Vesper gezongen, en de processie treedt uit de sakristie...Zijne Eminentie, onder een troonhemel, schrijdt voorwaarts...alles zinkt op de knieën langs zijnen weg: vier kanunniken treden hem te gemoet en bieden in een gouden schaal hem het wijwater aan...De processie, in een wolk van wierook, schrijdt naar het Altaar van het Heilige Sacrament, waar de Kardinaal neêr knielt en bidt. Er is een plechtig huiverige prachtstemming, vol religieuze glorie, in de zacht aan-duisteren-

de vergulde ruimten der Baziliek, waar de kaarsen starrelen en de wierook verijlt.

De Kardinaal is opgerezen; hij wordt door priesters aan de ellebogen eerbiediglijk ondersteund en in voorzichtige statie geleid naar een *cathedra*, waar hij troont. Een prelaat biedt hem met genuflexie een lange vergulde roede, waarmede Zijne Eminentie het voorhoofd tikt van àllen, die nu voor hem knielen: prelaten en priesters, Romeinsche prinsessen en *contadine*, seminaristen en bedelaars: een dichte, dichte menigte, die met den tik van des kerkvorsten langen stok de indulgentie deelachtig wordt.

Meer en meer duistert de kerk; mystieker starrelen de duizende kaarsen en vreemder, in die schemering en schittering, is het telkens herhaalde gebaar van den getroonden Kardinaal, die zijn roede, als ware zij een buigzame hengel, richt naar den telkens vóor hem knielende geloovige...

Ben ik in de twintigste eeuw...??

* * *

Wij zijn in Santa Prassede...en wij zien de Zuil, aan welke onze Zaligmaker gekneveld werd en gegeeseld...Deze zuil is van het kostbaarste bloed-jaspis en zoû door de Sarrazenen zijn afgestaan aan den kardinaal Giovanni Colonna, Legaat der Kruisvaarders en kardinaal dezer kerk, die eene der oudste is van Rome, over uit de eerste eeuwen der Christenheid...En de kapel, waarin deze zuil wordt bewaard - slechts dézen dag is het vróuwen vergund hier binnen te treden - is een wonder van mozaïek, zóo schoon dat zij genoemd wordt de Tuin van het Paradijs - *Orto del Paradiso* -; de mozaïeken, gedempt en gedoofd goud, zijn van een weemoedige glorie, van een schaduw-overwaasde flonkering: hier bloeit een oude, oude pracht als met onsterflijke mystieke paradijsbloemen over wanden en zoldering: bijna cel-klein is de kapel misschien echter eer nog te vergelijken bij een dofgouden kistje als bij een tuin: er zijn vreemde, starende, Byzantijnsch-strakke mozaïekportretten van heiligen tusschen dat goud: zij kijken ons aan met hunne extaze-oogen, als leefden zij...

Er valt een huiverig duister, er weeft een schemering als met dof goudene draden...In de kerk zelve is het nacht - nacht vól litanie, opneuriënde achter het hoog-altaar; hier, in deze kleine, heilige kemenade, rijst vreemd hel de jaspis-zuil, als doorbloed met het bloed van Jezus, dat hem onttappeld is onder de geeselslagen der beulen...

* * *

Het is Woensdag...Deze drie héél heilige dagen zullen tegen de schemering de *Tenebrae* worden gezongen...Géen hymne van vreugde wordt dezer dagen, waar ook, gezongen: enkel die verzen uit de H. Schrift of bladzijden uit de H. Kerkvaders, welke schilderen de smart om den dood des Heilands, worden in lange, eentonige klacht gezegd, of gezongen op den Gregoriaanschen, eentonigen zang en, in de duisterende kerken, wordt in dien zang herdacht de Duisternis, die heel de aarde, heel den hemel omhuifde, toen Jezus slaakte zijn ziel aan het kruis.

Deze nacht heeft de aarde gebeefd, en deze dag weeft zich donker, onheilspellend en somber boven Rome. In San Giovanni-in-Laterano hooren wij in de geheel duistere baziliek - hier en daar slechts één enkele kaars - de *Tenebrae* zingen: een eindelooze klacht, zingend gereciteerd door kristalzuivere, vreemd aanklinkende mannelijke sopranen, als helhooge engelestemmen, die klagen, die weenen, die treuren, eindeloos door...Over een bank ligt, geknield, een vrouw in het zwart, snikkend te bidden, het gelaat in de handen...

- Gesù! Gesù!! snikt zij, als of zij een geliefde verloren had, wiens uitvaart men viert.

Buiten rommelt de donder: men hoort den zwaren regen dwars door den treurzang der Duisternissen ruischen...

* * *

Donderdag: Witte Donderdag, omdat deze is de *Lavanda*, de Voetwassching, en Wassching des Altaars...De dag is genaamd: *in Coena Domini*, want het Laatste Avondmaal wordt herdacht...

In de Hoogmis wordt niet de kus der *Pax* gegeven, om der Kerk afschuw te toonen over Judas' verraderskus, voor hij den Meester over gaf in handen der vijanden. Het H. Sacrament is niet ten toon gesteld op het altaar: dit blijft zonder crucifix, kandelaren: het blijft geheel naakt van ornament en het koor zingt de antifone:

- *Diviserunt*...(zij verdeelden mijne kleederen...)

En de Psalm:

- *Deus*, *Deus meus*...!!

De vromen gaan de Zeven Kerken bezoeken, waar het Graf is ten toon gesteld. De kerken zijn donker: alleen de Graven of Rust-altaren zijn helle verlicht met honderde kaarsen...Er is geen zang; er is geen orgelgalm: er is alleen de mystieke glans der kaarsen om het symbolieke Graf...

En rondom dien glans de Duisternis...

In San Giovanni-in-Laterano is de Tafel ten toon gesteld, aan welke onze Heiland zelve heeft aangezeten tijdens het Laatste Avondmaal...De Tafel is achter glas, in een schrijn van verguld, vaag zichtbaar...Een kardinaal zegent de olieën, terwijl het koor zingt:

- *O Redemptor*...!

* * *

Wij haasten ons naar St. Pieter...Het is geheel duister in de reuzebaziliek, als wij binnen treden...Er is een zee van menschen, die golft door deze immensiteit van architectuur, door mènschen bedacht en gebouwd, en die menschenzee ruischt als met de ruisching van een zee - om onophoudelijke sleeping der duizende voeten...De Duisternissen weven zich dichter en dichter: de eindelooze klacht der *Tenebrae* wordt, dàar, aan het einde der kerk, gezongen door kristalzuivere, vreemde mannesopranen, door de klagende engelestemmen...

- *Miserere...Miserere*...

De weemoedklacht overruischt de ruischende zee der duizende menschen...De kardinaal Vanutelli zit op een troon, een hengelachtige roede in de hand...Voor hem verdringen zich de ge-

loovigen: zij knielen haastig...en de roede zegent met een nerveuzen tik neêr op de bloote hoofden der mannen, in de pluimenhoeden der dames...Er wordt gelachen: de kardinaal heeft een dame haar struisveder geknakt...Hij is moê, de kardinaal, maar nu een min voor hem knielt met een zuigeling, tikt hij héel zacht het kinderkopje, om het niet pijn te doen...

- *Miserere...Miserere*!!

In de kerk is niets meer te zien: er branden slechts twee, drie kaarsen in deze immensiteit van Smart, doorgalmd in Duisternis...

- *Miserere*!!

Vijftien waskaarsen nu glimmeren op een driehoekigen kandelaar: zij zijn zoo vele als de psalmen, die worden gezongen; na elke psalm wordt éen kaars gedoofd, maar de middelste, hoogste kaars blijft branden: symbool der Resurrectie...De veertien andere kaarsen symbolizeeren de twaalf Apostelen en de twee Maria's; de gedoofde kaarsen symbolizeeren daarna der Apostelen afval. De brandende kaars beduidt het Licht van Christus, eenzaam, en der Wereld glanzend Heil...

In de duistere, maar even hier, daar òpschemerende baziliek hebben de duizende menschen zich nu opgesteld...Er zitten er op vouwstoeltjes; er liggen er over de treden van altaren en biechtstoelen; vreemdelingen installeeren zich comfortabel tusschen de vergulde luchters van het Graf van St. Pieter en leunen tegen die luchters...Het ergert niet...het is zóo vol en zoo duister...

- *Miserere*...!!

De Sixtijnsche kapel heeft gezongen...Er is een processie: het is de kardinaal Rampolla, met twee andere kardinalen, en tal van geestelijken, die onder den baldakijn van gedraaide reuzezuilen het Pauslijk Altaar komen wasschen: dat altaar, waar, om rouw over het Wereldlijk Gezag, de Paus nooit meer officieert. Kanunniken - zij gelijken op oude dames, met hunne bonte pelerines - gieten olie en wijn over het altaar uit. De kardinalen daarna, met hunne *aspergilla* - groote kwasten - vegen de olie, den wijn op en doen de altaarzuivering...

Plotseling, in de caissons van het goud-en-witte *stucco* plafond, hier en daar, ontbloeien groepen van elektrische kelken...Er is een zachte schemering van veel licht...

De *Tenebrae* zijn gedaan...De Duisternissen lichten op...Er is een diepe zucht van verademing...De immense Baziliek straalt óp, goud, wit, veelkleurig marmer...

Maar alle mozaïek-schilderijen zijn behangen, bedekt, om rouw...Het crucifix is omhuifd...Alleen de immense, marmeren beelden spoken duidelijker op met de heftige bewegingen hunner reusachtigheid: de zegenende Pausen boven hunne sepulkers...en de H. Longinus met den Lans, waar meê hij, Romeinsch soldaat, Jezus' zijde doorstak, en de H. Veronika met den Zweetdoek, en de H. Helena, Constantijns moeder, toonende het H. Kruis, dat zij vond te Jeruzalem.

Aller duizende oogen richten zich naar een met kaarsen verlicht balkon, waarboven een baldakijn...De Zeer Heilige Reliquieën worden vertoond...

Het is eerst een Drop van het H. Bloed: de kardinaal houdt een gouden vaas omhoog, waarin die drop nòg purpert als een robijn...Hier en daar een zachte uitroep van medelijden, huiverig...

Het is dan een Splinter van het H. Kruis; de kardinaal vertoont een kruis van goud: de splinter - van zoo verre - is niet zichtbaar...Overal kruisigt men zich: sommigen, in de menigte, pogen te knielen: het is niet doenlijk...Het is eindelijk die allerheiligste reliquie: de Doek van Veronika...Zij veegde met haar doek Jezus' bezweet aanschijn af, toen hij bezweek onder het kruis...En zijn gelaat drukte zich af in den doek...

De kardinaal toont den doek, in den vorm van een gouden schilderij, zóo zwaar, dat de andere geestelijken, rondom hem, mede beuren dien zwaren lijst...En van zoo verre is de Afdruk van het H. Gelaat nòg te zien op den geheel verbruinden doek achter het glas, in den lijst van goud...

Er zijn uitroepen van ontzetting, van smart, van blijdschap, van extaze...Gevouwen handen beuren zich...Alles kruist zich; moeders heffen hun kinderen op...

Wij hebben, omdat wij de Heel Heilige Reliquieën hebben aanschouwd, drie-duizend jaren aflaat ontvangen...

De zee van menschen bruischt weg naar de opene hoofdpoort. Buiten stortregent het, in donkere, duistere stralen...Er is geen rijtuig te krijgen...Dames, met pluimenhoeden en kostbaar bont, beloven *tien*, *twintig* francs, voor een rijtuig...

Er is geen rijtuig te krijgen...

Boven Rome rommelt de donder: de huiveringwekkende donder der Tenebrae, die omweefde den dood onzes Zaligmakers...

Christus factus est...

Overmorgen zullen de klokken jubelen: Paschen!

Mijn vriend Jan te Rome

Ik ga uit, sla bij het Palazzo Ruspoli òm, en het Corso in, en bons tegen een meneer, die loopt onder een grijzen parasol, met een eenigszins passer-achtige beenbeweging van links-rechts, linksrèchts...

- Mijn God, Jan!!

- Ik ben juist op weg naar je toe en zoek je straat...Hier vlàk bij? Des te beter...Het is al heel warm in Rome, in April: *ik* ten minste, stik al...Heb je mijn briefkaart nièt gekregen? Zoo, zoo, gaan er zóo veel brieven verloren? Ja, dat zal wel; Orlando zegt zelf, dat ‘administratie’ en ‘organizatie’ niet het *fort* zijn van de Italianen: de post is nòoit hun *fort* geweest...Ja, ik ben een beetje aan het rond-reizen, maar *mij* is het al te warm in jou Italië...Hoe hoû je het uit, een heelen zomer in Italië! Die zon...dat is een manie van je! Je schrijft er altijd zoo mooi over, over de zon en over Italië: nu hoor, *ik* vind zoo veel zon en zoo veel ‘zuidelijkheid’ verweekend op den duur...Zoû je vrouw thuis zijn? Nou, dat zoû me pleizier doen! Véel verstandiger dan de half-gare, overdreven extatische enthoeziast, die *jij* altijd bent geweest...! Vooral ‘in en over Italië’...Een titel voor een nieuwen bundel van je: *In en over Italië*...Beste kerel, wat schrijf je tegenwoordig! Zoo veel, zoo veel! Het is niet om bij te houden! Wàt zeg je? Is het je *mètier* om zoo veel te schrijven?? Schàam je je niet? Nou, maar daar zullen wij het nog eens kàlmpjes over hebben, hoor...Zoo, is dit je ‘palazzo’? Wie woont er beneden? Een prins? Prins Buoncompagni-Ludovisi! Wat een *snob* ben jij toch! Jij moet altijd boven of onder een Italiaanschen prins of markies wonen. In Flo-

rence is het een markies met een hangenden tuin. In Rome is het een prins, met een terras op de daken, zie ik?? O, o wat een *snob*! Neen, beste kerel, *ik* hoû niets van een pension. Je bent niet vrij in een pension om te eten, waar je wilt...Je moet thuis zijn klokke-zoo-veel...Ik logeer in het Grand-Hôtel...Wat zeg je...? Dat het me duurder uit komt...? Al logeerde ik in jou pension en was ik nièt thuis klokke-zoo-veel, dan nu, dat ik ben in het Grand-Hôtel...?? Ik weet het niet: dàt zoû ik eens moeten berekenen...Ja, jij làcht nu wel, maar rekenen, hoor, Louistje-lief, is heelemaal niet je *fort*! Gaan we met de *lift*! Waar is de portier? Is die uit op het moment? Zeg, manoeuvreer *jij* alléen met die lift naar boven??? - Daarom alléen zoû ik niet willen wonen in een pension...Ik ga nóoit in het Grand-Hôtel alleen met de lift naar boven...Gelukkig, we zijn ge-arriveerd, en dat zonder accidenten...Ja, ga me maar voor...Ik ben het, mevrouw, ik...Jan...Heb Louis juist om het hoekje geloopen, vlak tegen zijn bevalligheid aan...Hoe gaat het u? Nu, u ziet er bèst uit, hoor! Dat doet me pleizier...Ja, ik ben voor één-en-een-halven dag in Rome...Om de Expozitie te zien...Ben een beetje aan het rond-reizen...Woû eens naar Napels en Sicilië...U weet, ik blijf nooit lang...Ben geen man van séjours...Gaat u meê met me naar de Expozitie...Wàt zegt u? Nòg niet af?? Dus...Is u heelemaal nog niet geweest??? Nu ja...de 'Hollandsche Schilders'...die wel...: ik heb Louis er al over gelezen...Altijd even 'sympathiek' en 'enthoeziast'! Beste kerel, je hebt één fout: je ziet alles veel te 'mooi'! Maar mijn God, de boel *is* zoo mooi niet! De 'Hollandsche schilders' zijn zoo mooi niet! Italië *is* zoo mooi niet! De Italianen *zijn* zoo mooi niet...Nou ja, Orlàndo, dat weet ik nu wel...*die* is *mooi* en we mogen geen kwaad van hem zeggen...Hij is ook een brave kerel...Ver...ja Smyrna, beroerd...ja, zàken...zàken zijn altijd beroerd...Wel, dat is aardig: met *zijn* automobiel naar Tivoli...? Naar Ostia...? En mogen jullie niet éens de kosten betalen...? Royale vent: ik heb het altijd gezegd...Ja, zie je, kerel: ik kom eigenlijk voor de Expozitie...Ach man, je 'Hollandsche schilders', die zie ik zoo veel al in Holland...Ik wil dat oud Romeinsche

schip zien: zoo een *bireem* of een *quadrireem*...waar jij het altijd over hebt...Beste kerel, van ‘quadriremen’ gesproken...mijn compliment over je Antiek Toerisme in Egypte: knap, hoor, heel knap en leuk: ‘*verdòmd lèuk*’ zoû Orlando zeggen...Dus dat antieke schip op de Expozitie is...nog niet àf? Ben ik dus te vroèg...voor de Expozitie?? Wel allemachtig...en dan al die berichtjes in de couranten?? Alleen maar ‘inauguratie’? Zie je...dat is nu weêr die blague! Die eeuwige blague! En jij...doet er aan meê...met je eeuwig ‘enthoeziasme’ en ‘mooi-vinderij’! Italië! De Italianen! De kunst! De natuur! De zon! Beste vriend...het is allemaal aanstellerij van je...Overdreven, aangeschroefde ‘dichterlijkheid’! Italië is een vies land, met sporen, die in de war zijn en *altijd* te laat aankomen, met een postwezen, in de war, want mijn briefkaart is niet terecht; met een Expozitie, in de war, want nòg niet klaar als ik kom...Rome, met zijn nauwe Corso, waar ik me niet verròeren kan tusschen al jou ‘jongens van Rome’; Rome, met al die stukjes muur van vroeger, waar je zoo heerlijk mooi over schrijft...de ruïnes, de ‘poëzie der ruïnes’...is lang zoo gewoonamuzant niet als Parijs of Londen: ik kèn Rome...en was het niet om jullie...dan was ik...door gereisd...want eigenlijk...kunnen de Expozitie en het ‘Romeinsche schip’ me...niets schelen...

Als de sluizen van Jans welsprekendheid nu eenmaal zijn geopend, gaat het zoo door...altijd maar door, zoo dat eindelijk mijn vrouw - het gaat tusschen mijn vrouw en vriend Jan heel goed - zacht en minzaam weet in het midden te brengen:

- Bcste Jan, nu moet je eens even hóoren naar mij, wil je...Kijk, we vinden het héel gezellig je weêr te zien en anderhalven dag - lang is dat heusch niet - met je samen te zijn in Rome, maar...met je naar de Expozitie te gaan...beste kerel, dat is heùsch - zelfs met jou - nu nog niet zoo een dol genot; ‘buiten’ is het op het oogenblik veel mooier dan op ‘de Expozitie’ en...

- Ja, ziet u, lieve mevrouw, zegt vriend Jan; als ù met Louis nu meê gaat doen met het dwepen met de ‘natuur’ en de ‘zon’, de natuur, die Louis zelf zegt, dat schraal en mager is in dit opgeschroefde land, de zon, die mij al onaangenaam prikt over mijn

huid door die magere en schrale natuur heen...dan ga ik van morgen maar alleen naar de Expozitie, ziet u...neen, niet naar de ‘Hollandsche Schilders’, maar ik wil nu eens zien zoo een ‘*navigium*’, zoo een Romeinsch ‘*navigium*’, waar Louis het in zijne Antieke Verhalen altijd over heeft als of hij er zijn halve antieke leven in heeft gespelevaard en omdat *ik* niet als Orlando een auto bezit, maar u toch een beleefdheid wil doen, noodig ik u uit om klokke één uur bij mij te komen lunchen in het *Groot-Diversorium*...ik meen: het Grand-Hôtel...U ziet, ik heb na de ‘Reis door Egypte’ mijn Latijnsche terminologie beet gekregen...

Zoo blageerde vriend Jan gezellig, grappig en amuzant nog een *half uur* door - het was elf uur geworden - haastte zich toen met een van Rome's vreeslijke taximeters - Giulio niet meer te krijgen! - naar den Tiber, de Expozitie en het ‘navigium’, terwijl wij gingen wandelen op den Palatijn, tusschen de door Jan geminachte ‘stukjes muur’...Of liever: mijn vrouw zette zich comfortabel op de balustrade van de Villa Farnese al daar en droomde over het Forum, dat een bloementuin geleek, een toovertuin om Armida's verbrokkeld paleis beneden de blikken der droomster...en ik legde mij tusschen bloeiende iris, die paarsche, blauwe en witte schepters rondom mij omhoog stak bij de fontein, tusschen wier wateren eene zittende Venus op hare beurt zat te droomen en zoo droomden wij zalig alle drie...

Tot het kwartier voor éenen sloeg...

Wij opschrokken: Venus bleef droomen...

En ons haastten naar het Groot-Diversorium, ik meen het Grand-Hôtel...

Het is wèl aardig: een brave Hollander, die reist, als vriend Jan...stapt nòoit ergens anders af dan...in een Groot-Diversorium: ik meen een Grand-Hôtel!

Maar ik mag er geen kwaad van spreken want vriend Jan, reeds terug van zijn bezoek aan de Expozitie en het ‘Romeinsche Schip’, wachtte ons en bracht ons aan een tafeltje, beladen met hoogst fijne hors-d'oeuvres...

Toen begon Jan echter uit te pakken - de flesch Asti bleef,

zònder dat hij schonk, wel vijf minuten in sierlijke half-buiging tusschen zijn vingers...

- Nù hoor...pakte vriend Jan uit; dat is éens, maar nooit meer...Ik ga nièt meer naar de Expozitie en niet meer naar het Romeinsche 'Navigium'; quadrireem, trireem of bireem of war het ook is. Ik lees er maar liever over wat Louis er zoo van vertelt in de 'Antieke Verhalen'...Verbeeld je toch, lieve mevrouw, ze timmeren, metselen, behangen nog overal, overal...boven mijn hoofd, onder mijn voeten...Je struikelt over de tapijten, die ze voor je uitspannen; je wordt doof van het gehamer boven je hoofden...Op het '*navigium*' heb ik niet eens nog een kopje koffie kunnen drinken...Ziet u, dat is voor éens, maar nooit weêr...Ik ben nu geweest op de Romeinsche Expozitie...ik zeg met een gerust geweten, dat ik gewèèst ben op Expozitie en op Navigium en den heelen dag van morgen wijd ik...aan u en Louis, als die ten minste niet vinden zal, dat ik hem doof klets aan zijn ooren...omdat ik nu eenmaal niet bezit de zalige stilzwijgendheid van vriend Orlando...

Ik haastte mij vriend Jan te verzekeren, dat ik te veel vriendschap voor hem gevoel om niet één dag zijne onvermoeide welsprekendheid aan mijn trommelvliezen te dulden, terwijl mijn vrouw, steeds er op uit te verzachten wat er voor schertsgrage ironie prikkelt over en weêr tusschen Jan en mij, er aan toe voegde:

- Nu Jan, als je dan morgen den geheelen dag aan òns wijdt, dan zoû ik je toch eens willen voorstellen met ons ergens 'buiten' heen te gaan, naar de 'schrale en magere' natuur van dit 'opgeschroefde' land...Kijk, we hebben morgen juist de auto van Orlando ter onzer beschikking: ga je dan met ons ergens meê...

- Dol gaarne, mevrouw! Weet u, dàn zoû ik toch eens willen zien of die Villa van Hadrianus, waar Louis over schrijft, als of hij in levenden lijve gelogeerd heeft bij dien ouden, zieken brombeer van een keizer...nu heusch zóo interessant is...als Louis het beweert...

- Kijk Jan, zei ik; ik wil dolgaarne met je ergens naar 'buiten'

gaan, maar ik ben pàs in de Villa Adriana geweest, ik heb er pàs over geschreven, ik probeer altijd zoo veel mogelijk mijn feuilletonlezer iets *nieuws* te geven iederen Zaterdag; ik kàn het heusch niet *weêr* hebben over de Villa van Hadrianus...

- Jawel, jawel, dwingt Jan en wenkt den *cameriere* nog eens rond te gaan met een heerlijke duivenpastei, terwijl hij dezen keer een nieuwe Asti-flesch niet al te lang sierlijk laat buigen voor hij de glazen bij schenkt; jawel, jawel: ik mòet nu eens contrôleeren of wat jij met je enthoeziasme uitpakt over die kapotte villa bij Tibur heusch zoo *is*, beste kerel, zoo *is*, eenvoudig-weg en absoluut, en als je dan géen nieuw onderwerp hebt voor je feuilleton...dan mag je schrijven over mij: over ‘vriend Jan te Rome’: nu, dan zal je geestige pen wel ‘spanseeren’ over het papier met wellust en ironie als nooit!

Zoo dat ik mij gewonnen gaf, zoo dat wij den volgenden morgen - Jan naast mijn vrouw achter, ik naast Vico - tuf-tuften naar Tivoli, naar de Villa Adriana...De weg is misschien de minst mooie van Rome's buitenwegen...Jans aandacht werd er ook niet door geboeid: slechts nu en dan werd zijne welsprekendheid afgebroken door het ploffen in een kuil of het huppen in een afgrond, waaraan rijk is deze weg...Maar daar zijn wij aangekomen, stappen uit, loopen langs het Teatro Greco en...de cypressenlaan rijst voor ons op, maar beneden aan die cypressenlaan zijn cascades van, in vòllen bloei staande, wilde witte amandelen: golven van blanke bloesems, die tuimelen en schuimelen omlaag, die als bloesemspoelen tot aan onze voeten, over den weg, die als omhoog sproeien en krullen boven onze hoofden, die met het minste windje schuim van bloesemblaadjes uit strooien over ons heen...Wij beiden zeggen niets, kijken ter sluiks naar vriend Jan...Vriend Jan, parasol toe, passert voort, twee passen vóor ons, kijkt links, kijkt rechts naar de bloesemfonteinen, de bloemencascades, de bloemenval als van geurige sneeuw en schuim...en blijft steken midden in zijne ge-indigneerde peroratie over de slechtheid van Rome's buitenwegen, vol afgronden en kuilen, en de ruïne voor Orlando's auto...Hij zegt niets meer, maar ik bespied in zijn

linkschen en rechtschen blik iets, *dat ik ken* en hèrken...in mijn vriends Jan niet zich willende uiten gemoedsstemming...Tot eindelijk Jan het niet meer kan harden en waardeert:

- Een mooie laan...

- Een beetje ‘schraal en mager’, plaag ik...

Hij kijkt mij aan en lacht fijntjes...Wij komen aan den muur van den Stoa-Poikile en Jan probeert te oreeren over de ‘stoïcijnsche’ wijsbegeerte van Zeno...maar wij legeren ons aan den rand van het ruïne-terras tusschen wild bloeiende irissen - blauwe, blanke, paarsche -: verder op golven de bloeiende bremstruiken en leeuwenbekplanten als stralend goud; om ons walmt de wierook der lage cyclamens en vèrder strekt zich uit het gehéel witte tapijt der madeliefjes...

- Is dat alles zoo geplant...om ons? vraagt vriend Jan. Om de vreemdelingen??

- Neen Jan...dat groeit alles van zèlve, zeg ik; het is altijd weêr die zelfde ‘schrale, magere’ natuur...

- Het is pràchtig! bekent vriend Jan. Al die bloemen, al die bloemen in het wild...Nu ja, madeliefjes, maar dan al die aardige cyclamens, die brem en die leeuwebekken...die irissen...

- Niet plukken, Jan, houdt mijn vrouw tegen; het is verboden...en heusch, als iedereen ook plukte...

Wij gaan verder...

- Mijn God! zegt vriend Jan plotseling, als schrikte hij. Wat *is* dit??

In der daad, hij is geschrikt...Voor ons strekt zich uit een lage vallei, maar als een tunnel van teeder groene en zongoude blaadjes...er zijn telkens zonneverschieten, ver, ver, naar wèg schitterende berglijnen...en er is een heel vreemde, bijna tòoverheilige atmosfeer van gezeefd licht, gouden lucht, teêr groene schemering, zacht gulden schijnsels, heldere verte's, duistere stammen dicht bij, weefsel van looveren aan netwerk van twijgen boven ons, aan onze voeten kabbelende wateren over starrelende anemonen: er zijn lichte schaduwen en schimmen van glans - waren het verijlende zonnestralen of faunen en nymfen? - en bóven ons

is één zang van vogelen, klokjes lucht uit keeltjes gezwaaid over en weêr, kristallene trillers en melodietjes van parelen, nachtegalen en lijsters, die galmen van liefde en orgelen van zalig lentegeluk...

- Wat is *dit*? herhaalt vriend Jan, want hij is zich bewùst...dat deze tooverlaan *iets is*...méer dan een mooie lentevallei...

- Dit is, zeg ik; nog altijd de Vallei van Tempe, die keizer Hadrianus liet aanleggen, met wijziging van de heuvels daar, opdat zij hem zoû herinneren de Tempe-vallei in Hellas...en troosten zoû voor den zelfmoord van Antinoüs...

Jan zegt niets meer...Hij kijkt naar boven, hij ziet uit naar de orgelende lijsters en nachtegalen; hij hoort uit naar de trillers en klokjes; hij spiedt uit naar de tooverperspectieven van louter licht, glans en glorie...en eindelijk zegt hij, verbaasd, verplet, eerlijk open zijn brave, grauwe, Hollandsche oogen:

- De Vallei van Tempe...? Het is een paradijs! Het is alles een paradijs...!! Italië is hièr een paradijs!!! Een paradijs! Een paradijs!!

Méér weet Jans welsprekendheid nièt te zeggen...

En met tranen in de oogen, is Jan, wiens hart heel gevoelig is, met ons weg gegaan, eindelijk, uit ‘het paradijs’...

Want het was er *te* mooi om er te eten ons frugaal lunch van broodjes en harde eieren...

En wij hebben dàt gedaan in den dierbaren olijvenhof...

Worstelwedstrijd

Er is op de Piazza Colonna een soort van tijdelijk gebouw, over de zuil van Marcus Aurelius, in elkaâr geblazen: het bestaat, geloof ik, van gewapend-beton en van bordpapier; heel zeker weet ik het niet; wat ik wèl weet is, dat iedere 'jongen van Rome' zijn wandelstok of zijn wijsvinger *in* de muren van het 'tijdelijke' gebouw poogt te steken en...dat die poging, tot de groote hilariteit van Dario, Cirillo en Socrate, een spoor, een holte, een gàt achter laat. Is het nièt onverwrikbaar vast gesteld, dat dit 'tijdelijk gebouw', 'dàar gesteld' om de niet-affe Piazza Colonna tijdens de Expozitie in Rome voor des vreemdelingen oog te 'systematizeeren', als het heet - de vàste overtuiging van àlle Romeinsche jongens is, dat het geblazen gebouw, zoo de zon eenmaal zijn zomergloed er over heen zal stralen, onvermijdelijk...vlam zal vatten en in rook en gensters zal opgaan...

Dit 'tijdelijke' gebouw heet het Pavillioen of ook wel Teatro Frattini, en er is een restaurant, een café, een cinema, een 'varietà'...Heden avond is er de première van een Internationale '*lotta*' of worstelwedstrijd, en er is een zekere agitatie in mij. Trots brandgevaar en gevaar om door het puin van het, overal door de 'jongens van Rome' doorstoken, 'tijdelijk' gebouw, bedolven te worden, dring ik binnen in de vestibule of 'wachtsalon', dring ik binnen in de zaal. Die zaal is vol, vol, vol; een dicht publiek deelt mijne agitatie, schijnt het. Ik ben dòl om te zien 'worstelen', als er goede worstelaars zijn. Ik vind in dat schouwspel een antieke schoonheid herleefd, wat ik, bij voorbeeld, volstrekt niet kan vinden in moderne paardenrennen. Deze interesseeren mij dan

ook heelemaal niet, terwijl de *lotta*, *lutte* of worstelwedstrijd mij interesseert, mij zelfs agiteert. Gelukkig, ik heb een goede plaats: ik zal goed kunnen zien; vlak bij. Het laatste nummer van de 'varietà' wordt afgespeeld: dat is een equilibrist met vlammende toortsen...

Ik lees onderwijl het sportblad: *Lo Stadio*...Jawel, de Fransche termen, die kèn ik wel, want in Nice ben ik de intime vriend van twee worstelaars, Bébert le Boucher en André le Pêcheur, die mij in de geheimen dezer sport hebben ge-initieerd en de Italiaansche termen, die begrijp ik wel...maar bij Herkules en Apollo! als ik toch na dezen avond een feuilleton of Dagboekblad geven wil over de LOTTA...moet ik toch wel op de hoogte zien te komen van...de Hollandsche terminologie over worstelen! Wat drommel, ik ben toch een Hollandsch schrijver! En...ik weet *niets* van de Hollandsche worstel-terminologie af? Hoe heet in het Hollandsch een *cravatte*; hoe een *ceinture*; hoe een *pont*-ÉCRASÉ?? Spreekt de Hollandsche worstelaar van een halven *Nelson*??[1] Ik weet het waarachtig niet. Wat is een *tour de bras*?? Ik weet het niet, ik weet het niet...God, God, wat ben ik toch aartsdom, en wat is mijn Hollandsche taal toch àrm...als ik eenmaal aan het schrijven ga...

Wat zie ik?? Onder de namen der worstelaars in *Lo Stadio* zie ik...Eigenman: CAMPIONE OLANDESE! Een Hollandsch worstelaar! Een Hollandsch worstelaar!! Wàar is hij! Ik mòet hem bij de kladden hebben: hij moet mij eventjes, terwijl op het tooneel nog de equilibrist bezig is met de vlammende toortsen, inlichten over de Hollandsche terminologie...

Ik sta op en juist gaan er langs mij heen, bewonderend nagestaard, nagewezen door de 'jongens van Rome', drie, vier kolossale worstelaars, nog in hunne civiele pakjes, om zich achter het tooneel te begeven...En, als met een ingeving, vraag ik bot weg, den weg barrikadeerend voor deze breedschouderige kolossen:

- Meneer Eigenman??

1 De Italiaansche bladen spreken van een...*Elson*.

-...Dat benne ikke...antwoordt werkelijk een mooie, groote, blonde kerel. Ikke benne Eigenman...

- O, mag ik me even voorstellen...Couperus...Louis Couperus: u heeft misschien mijn naam wel eens gehoord; ik ben schrijver...

- Neen...

O gevoelige knak van mijn ijdelheid! De heer Eigenman heeft zelfs nóoit...mijn naam gehoord!!! En ik, die dacht nog wel in mijn vaderland veroverd te hebben een klein lauwertwijgje van den boom der Bekendheid! Veel gelezene Hollandsche romanciers, o collega's, meen toch nooit, dat een worstelaar tijd heeft uw litteraire ‘scheppingen’ te volgen!!

- O...zeg ik, een beetje ter neêr geslagen, maar Eigenman troost mij door te zeggen:

- Ikke kenne wèl een Hollandschen *worstelaar*, die heet Couperus, waarachtig...

- Dat zal een Friesche neef van mij zijn, licht ik nederig in; maar ik woû u vragen, meneer Eigenman...ziet u, *ik* ben schrijver, ik ben journalist, ik *schrijf* over de LOTTA...en ik woû over ù schrijven...maar ik weet *niets* van de Hollandsche termen af...ken ze alleen maar in het Fransch en in het Italiaansch: kan u me niet eventjes...de Hollandsche termen leeren??

- Ja...ziet u...zegt onze blonde, reuzige kampioen, en ik zie aan zijn blauwe oogen, dat hij na denkt; ikke benne eigenlijk...van de grenzen...van Cleve...ik zoû de termen wèl weten...als ikke ze eens kon *bedenken*...maar u kan in uw artikel best spreken van eene *ceinture* en ook heel goed van een *tour de bras*...Ik moet me verkleeden...

En Eigenman drukt mij de hand en verdwijnt. Ik herover mijn plaats, die reeds door een ‘jongen van Rome’, ik meen Annibale, slinks was ingenomen en ik neem mij vàst voor, mijn ziel vòl teleurstellingen, dat als ik ooit Dirk Van den Berg te pakken krijg...*hij* mij de Hollandsche terminologie mòet leeren, al kost het mij ook een fijn diner, ik meen *twee* fijne diners, één voor Dirk en één voor mij...

* * *

Maar...op dit oogenblik...o lezer...zal ik de *lotta* zien en daarna...zal ik er u van vertellen...zonder één Hollandsche term te weten!!! O, armoede van mijn taal!

* * *

Vreemde indrukken, die je krijgt van het publiek van zoo een worstelwedstrijd! Wel, ten eerste deze indruk, dat niemand betaald heeft...dan jijzelve. Op de eerste plaatsen zitten chauffeurs, koetsiers en matrozen; op de mindere plaatsen kruiers en schoenpoetsers, met hun vrouwen en kroost! Want ik herken tal van straatkennissen: een paar chauffeurs, waaronder waarachtig Vico - het chauffeurtje van mijn afwezigen vriend - en hij heeft zeker geen vijf francs gegeven voor zijn *poltrona* als ik! Ik herken de koetsiers en de schoenpoetsers: een is er bij, die prächtig gele schoenen poetst op den hoek bij het Postkantoor...Hoe kan de Directie, met zulk een publiek, klaarblijkelijk binnen gekomen op faveur-biljetjes, premies uitlooven tot 30.000 frs. toe?? En in eens herinner ik mij, dat wat mijn vriend André le Pêcheur mij eens vertrouwelijk heeft in het oor gefluisterd, terwijl wij samen spelevaarden in zijn bootje, de Jeune Jeannette, in de Baie des Anges voor Nice, in den zilveren maneschijn:

Dat de *lutte*...altijd een voor-den-gek-houderij is van het publiek, die dàt dikwijls wel weet, maar het niet weten wil, als het toekijkt...Dat de *lutteurs* even goed hun geld geregeld moeten verdienen als akteurs en soldaten...Dat hun *esprit de solidarité* hen met elkaâr af laat spreken, dat de een nu wint en de ander dan wint, dat ieder wint op zijn beurt, zonder te lange tusschenpoozen, zoo dat ieder *lutteur* zijn kostwinning kan blijven uitoefenen zoo lang hij spieren heeft en *endurance*...Dat er niet meer naijver tusschen hen is - en màg zijn - dan tusschen alle uitoefenaars van één zelfde bedrijf...En dat al die sommen, van zooveel mille en zooveel mille, die de kampioenen als zij uitdagen, deponeeren bij de een of andere bank...maar blague zijn, en dat iedereen dat weet, maar doet of hij het niet weet en dat iedereen doet of hij de blague gelooft...

In der daad, nù word ik het mij weêr bewust...Er is een soort van professionaal mysterie rondom de *lutte*: een geheimzinnige atmosfeer en André heeft mij niet te veel verteld, want ik vóel ze nu om mij, die geheimzinnigheid, terwijl hièr de koetsiers en matrozen smoezen...en daar, vóor zij, om zich te verkleeden verdwijnen, smoezen de heeren met de kolossale ruggen en de enorme dijen...

Wel, daar staan zij, op het tooneel, in een ronde rij, en aan een tafeltje zit de *stampa*, waar ik ook wel, als ik mijn perskaart vertoond had, een plaatsje had kunnen veroveren, maar ik dweep met mijn onafhankelijkheid om te zitten wàar ik wil en ik zit heel goed - hoewel Vico nog beter zit, guitig lachende naar mij om - en de arbiter stelt nu de heeren voor aan het publiek, die buigen dan even, bombeerende borst en biceps, en zij worden uitgefloten en toegejuicht, naar mate de sympathie hen toe gaat.

En ik zie Walter Eigenman weêr: hij is misschien niet...heel erg Hollandsch, (er *is* óok een Pruisiesch kampioen bij de sterke heeren, en we moeten niet al te veel *Tedeschi* hier hebben) maar hij is een kranig athleet, een prachtige kerel: hij lijkt, blank en blond, op een dier Germaansche gladiatoren, wier prachtige portretten in mozaïek gevonden zijn in de Thermen van Caracalla en nu ten toon gesteld zijn in het Lateraan, en nu hij samen worstelt met Emilio Raicevitch - een der beroemde Italiaansche kampioenen - is waarlijk die strijd niet anders dan een worstelkamp van antieke vuistvechters; de beide reuzen zijn aan elkander gewaagd; de beide athleten, wier bovenmatige forsche spiermassa's zwellen blank in den vloed van het elektrische licht, en zich afteekenen uit hun zwarte *tricot* met sculpturale heldenarmen en -beenen, kronkelen nu massief en zwaarwichtig om elkaâr heen...en de emotie doortrilt het publiek...de strijd is nu geen *blague* meer, maar vreeslijke ernst, want...de ‘sympathie’ is opgewekt, dadelijk...

Dit is heel vreemd. De ‘sympathie’ is opgewekt - wij zijn in Italië - door den Italiaanschen kampioen, door Emilio...Zijn naam klinkt al overal, gemeenzaam: Emilio, Emilio...*Hij* is het, die winnen mòet, die winnen zàl, die, als hij niet wint...Maar die

mogelijkheid zelfs is niet àan te nemen! Wat geeft het publiek om onzen ‘Hollandschen’ kampioen? Hij moge nog zoo een krachtig vuistvechter zijn, hij moge worstelen met geheel zijn massieve, zwaarwichtige, pràchtige worstelkunst, die slechts even nu en dan uit de band springt met een plòts driftig gebaar en een verboden greep, weggedònderd door publieks gejouw...wat geeft dit publiek van Romeinen om onzen ‘Hollandschen’ kampioen? Emilio, Emilio moet winnen...en Emilio wint ook, en...

In het donderend gejuich, glimlacht de twijfel sceptiesch om mijn mond. Heeft Emilio nu wèrkelijk gewonnen of...moest Emilio winnen...omdat we zijn in Italië en in Rome toch niet een zoo beroemd kampioen kàn gelegd worden, zelfs niet door een ‘Hollandschen’ reus...

En het is, als of ik achter mij hoor fluisteren mijn vriend André le Pêcheur...

Ik heb de anderen ook zien worstelen. Ik heb zien worstelen dien jongen leeuw, Carlo Re, met den neger Anglio...O, die Anglio van Martinique...Die ebben reus, die mij, wat zijn *croupe* en zijn geweldige armen aangaan, laat denken aan...de Sibylle van Cumae van Michelangelo! Ge herinnert u, lezer, hoe gespierd Michelangelo ook zijne titanische vrouwen schilderde! Deze titanische Herkules van Martinique laat denken, hier en daar, aan zoo een vrouw...aan die Cumaeïsche Sibylle...Maar hij worstelt als een worstelaar *de primo ordine*: en de blanke leden van den jongen Carlo, de zware, zwarte massiefheden van IL MORO wringen antiek prachtig tegen elkaâr: een Numidische gladiator en een Latijnsche gladiator in het Colosseum, kunnen zich nauwlijks anders hebben vertoond...Maar er vloeit géen bloed, en als Anglio, naar wiens exotische reuzigheid de sympathie van het publiek wèl uitgaat, al is die lieve Carlo ook een Italiaan, maar nog zoo jong (en daarom màg en kàn hij niet winnen van den beroemden neger, fluistert mij de schim van André in) - als Anglio Carlo heel correct heeft gelegd met een *ceinture en souplesse* (o taalarme LOTTA-beschrijver, die ik ben), drukt de gentlemanlike ‘Moor’ heel hartelijk jeugdigen Carlo's vuist en...wordt de overwonnene

daarna toegejuicht als of hij gewonnen had!

Want...hij is Italiaan, hij is Italiaan...die jong-gevelde leeuw, die aardige, mooie, lieve Carlo!

* * *

En toen, lezer, die zich even interesseert, voor dit prachtige schouwspel van bedachtzame kracht en wijsheid der spieren, toen heb ik Hèm zien worstelen...toen heb ik zien worstelen Hem, om wien wij eigenlijk allen hier waren gekomen. Toen heb ik gezien Giovanni Raicevitch, de jongere broêr van Emilio, de Wereldkampioen, dien zijn machtige broeder zelve heeft opgeleid tot dit edele werk van schoonheid en kracht. Toen heb ik Giovanni gezien...dien Paul Pons ontwijkt, omdat hij - de andere Wereldkampioen en houder van den Ceinture d'Or - liever niet den jongen Italiaan met den Dalmatischen naam (de Raicevitchen zijn van Triëst) zoû knellen in zijne armen. Want Paul Pons deelt met ons àllen het treurige noodlot, dat hij...oud wordt en Giovanni, die ik nu zie optreden, en die drie worstelaars - wat doen hun namen er toe - legt den een na den ander, is jong...Hij is als een kind, als een reuzig kind, zoo jong...Herinnert ge u de beelden van den knaap Herakles, die twee slangen in beide handen vermorzelt, hem door de nijdige Hera gezonden? Aan hem, aan Herakles-kind laat mij Giovanni Raicevitch denken. Op zijn zwaren bouw van spierleden, op de enorme breedte van zijne blanke schouders, op de korte kolom van zijn nek staat een zacht blikkend, vriendelijk ernstig kinderhoofd. Heet bruine haar is zorgvuldig ter zijde gescheiden, en valt telkens met een lok op het heel smalle voorhoofd: het mooie voorhoofd van de beelden der Grieksche athleten...En Giovanni is wel niet *mooi* in den zin van gewoon móoi, maar hij is pràchtig, omdat hij een kind-Herakles lijkt; hij is prachtig om die zacht ernstige, zijn reuzekracht zich zoo bewuste kalmte, de kalmte van een braven, boven-menschelijk sterken knaap.

En ik behoef u wel niet te zeggen, dat geheel de ‘sympathie’, van de geheele zaal, en dat mijne ‘sympathie’...toe gaat naar

‘Giovanni’. Wij noemen hem niet anders dan ‘Giovanni’, dezen held, dezen knaap, dit kind. Onze beminde ‘Giovanni’ mòet winnen, mòet drie *lutteurs* den een na den ander leggen. En hij legt ze ook en wij zwelgen in zijne overwinning, als waren wij oudRomeinen! En hoè hij ze legt! Met welk een kunst, met welk een bijna onbewogen kalmte! Die dolle Aimable de la Calmette, met zijn *oho! oho*! - de heele zaal bulkt dan! - danst als een verwoede stier rondom Giovanni. En onze Giovanni blijft als een rots, zoo kalm, zoo ernstig, zoo epiesch rustig, blijft zoo kinderlijk zàcht bijna - als dit woord hier is te gebruiken...En pakt hij eenmaal aan, drukt hij neêr, dan is het de rustige onweêrstaanbaarheid, de rotsharde gestadige neêrplet-te-ring...van den hijgenden antagonist, tot deze met beide schouders het tapijt drukt...en Giovanni hijgt niet, kijkt steeds ernstig kalm zijn kinderoogen uit; zijn blanke kindreusleden zijn nàuwlijks overglommen van zweet terwijl de anderen ruizelen en...heeft hij er zijn tweeden ‘vijand’ gelegd, daar staat hij bereid den ‘derden’ te leggen en lègt hem...kalm en onweêrstaanbaar...

Hij is prachtig. Giovanni is pràchtig. Zijn werk is veel klassieker, rustiger, edeler, sculpturaler dan het werk van Paul Pons. Zijn werk is de herleving eener antieke sport: zijn werk *is* de Greco-Romeinsche worstelkunst...

En iedere nacht, deze week, tegen twaalf uur, ga ik Giovanni zien en bewonderen en gaat heel mijne ‘sympathie’ naar hem uit en moèt hij winnen, telkens en telkens...

Wat hij ook altijd doet.

De Hollandsche schilders[1]

Het scheen dan, dat er een Expozitie geopend was in Rome! Want terwijl ik dwaalde door de ruïnes van deze onze eeuwige Moederstad, of terwijl ik droomde in hare prachtvolle muzea van antieke beeldhouwwerken of Renaissance-schilderkunst, las ik tevens in mijn trouw ‘Vaderland’, dat er in Rome een Expozitie scheen geopend te zijn en ik ben zoo naïef om te gelooven, dat alles wat in de courant staat, zóó is. Ja waarlijk, het wàs wel zoo: er wàs een Expozitie, ergens in Rome, geopend en nù begreep ik ook, op eenmaal, wat al die vlaggen beduidden, die troepen, vier lichtjes meer langs de huizen, en de walmende fakkels aan Castel Sant'-Angelo en het wittige zoeklicht over het Paleis van Justitie! Illuminatie! Het was feest en illuminatie geweest: er was geen twijfel aan, en er wàs een Expozitie geopend, want den volgenden morgen verzocht mij mijns trouwen Vaderlands Redaktie toch niet te vergeten een bezoek te brengen aan de Nederlandsche Afdeeling ‘Schoone Kunsten’ en mijn indruk in woord te brengen.

Een plotse emotie golfde door mij heen! Ik zoû Nederlandsche schilders weêr zien. Nederlandsche moderne schilders! Ik had ze niet gezien...sedert de laatste tentoonstelling te...Venetië!! En nu: ze expozeerden in Rome!

Ik verzeker het u, o lezer, ik ging den volgenden morgen naar de Belle Arti met een hart, kloppend van aandoening. Het was zóo vreemd: het was of ik naar mijn land terug ging. Dat verre, vochte, koele, mij soms zoo onhartelijke land, dat land vol koele, mij soms zoo onhartelijke Nederlanders, Nederlanders, zoo stroef

1 In 1911, te Rome.

en strak voor *mij*, die zoo verwend was door Zuidelijke zon en Zuidelijke hartelijkheid. Ja, ik betrad den drempel van *mijn* land, en het was wel vreemd: mijn hart zwol van emotie...Ik was in mijn land...Ik voelde mij zóo vol emotie, als ik mij voel wen ik weêr, na jaren afwezigheid, de lage landen rondom mij zich zie strekken...

Het waren geen lage landen, het waren slechts enkele zalen en het bovenlicht viel neêr grijs en bewolkt, zoo als het valt in de lage landen zelve.

Ik drukte de hand van de heeren Steelink en Gorter, die mij zoo vriendelijk ontvingen in dat kleine 'Nederland' van niet meer ruimte dan enkele zalen, en, het was vreemd, ik was zóo vreemd ge-emotioneerd...dat ik nauwlijks dorst rond kijken òm mij, dorst kijken naar 'de Hollandsche schilders', die ik daar aan de wanden zag schemeren, zag schitteren.

Ik bleef zitten op een rustbank en naast mij zat de heer Steelink en vóor mij stond mijn vrouw te praten met den heer Gorter. En er was in mij als een machteloosheid om òp te staan, als of te veel emotie iets brak in mij, als of ik bijna vreesde mijn blikken langs die wanden te laten weiden, die wanden, van welke mij 'de Hollandsche schilders' toeschitterden en toeschemerden...

Want ik voelde om mij de atmosfeer van mijn land, dat ik, zoo vreemd, lief heb, al woon ik er niet, al ben ik er weinig: ik voelde om mij de atmosfeer, die geweefd had rondom mijn jeugd en jongelingsjaren; ik voelde om mij de atmosfeer van vele mijner eigene boeken: de atmosfeer van de Boeken der Kleine Zielen...En het is vreemd hoe die atmosfeer, die ik ben ontvlucht, toch mij lief is als een atmosfeer vol herdenking en weemoed, vòl van de dingen van het verleden, het leed van vroeger, en ook den enkelen, bleeken zonnestraal, van vroeger ook...En ik wilde mijn emotie niet verraden, want wat ik verraad in het geschreven woord is niet meer dan mijn ziel, door mijn kunst gesluierd, maar wat ik verraden zoû in het gesproken woord...ja, misschien in het dichte waas over mijn oogen, zoû de naakte waarheid zijn en zij is misschien wel móoi...maar nooit betamelijk!!

Ik heb de naakte waarheid niet verraden. Ik heb mijn emotie in mij kunnen verbergen door dat ik zitten bleef op dien divan, naast den heer Steelink, tot dèze mij vroeg:

- Willen wij niet eens de zalen rond gaan?

≨sp;

* * *

'Schilderkunst in Italië'...Ja, maar 'de Hollandsche schilders': zij, die wij zien op de Expozitie te Rome...Hier, in deze zaal, zijn de juweelstukken van onze groote, hedendaagsche meesters en zij moeten den vreemdeling wel dadelijk als verblinden...Wat doen die Bosboomsche kerkjes mij aan...Wat zijn zij mooi en gevoeld, met dat witte licht over hare strenge wanden, en die enkele vonk in de koperen luchters...Plotseling zie ik den schilder zelve weêr voor mij, zoo als ik hem tegen kwam in Den Haag, op de Veenlaan - heette het niet zoo? - grijs, vriendelijk en joviaal en hij greep mij bij de knoop van mijn jas en hij sprak en sprak en hij vroeg dan:

- Kom je niet weêr eens thee drinken...??

En ik kwam, ik kwam thee drinken, ik, het piepjonge auteurtje; ik kwam thee drinken en, schuchter, bracht ik aan mevrouw Bosboom-Toussaint mijn historische novelletjes: '*In het Huis bij den Dom*' of '*Een Middag bij Vespaziano*'...vol stillen angst, of de groote schrijfster er wel iets goeds in zoû vinden...En ik zat daar thee te drinken, ik, het bedeesde, piepjonge schrijvertje, ik zat bij de groote Schrijfster, en bij den grooten Schilder - hij, die in *zijne* kerken de atmosfeer gaf van *hare* zoo eerlijk-vrome romans -; en het was mij een curieuze gewaarwording, dat die beroemde vrouw - een zwarte kant om het grijze haar en het energieke gelaat - met even van ouderdom bevende vingers mij dat kopje thee schonk of dat glaasje punch bereidde...En *zij* sprak en *hij* luisterde toe en ikzelve ook sprak niet veel, een beetje bedeesd en onder den indruk, dat ik daar zat...

Het is zoo lang, zóo lang geleden...Ik was nauwlijks twintig jaar...maar ik zie ze nog àltijd voor mij: ik zie ze beiden nù voor mij, terwijl mijn oogen hier, in Rome, weêr Bosbooms kerken

herkennen en bewonderen met eerbiedige genegenheid...

Wat hebben wij toch veel moois en grootsch om trotsch den vreemdeling op te wijzen. Die wonderfijne binnen-atmosfeeren van Israëls, dat transparant gewevene van lucht en van licht, dat los van alle vaste kleur zich oplossende in den verijlenden nevel, zoowel *in* huis als buitenshuis; de grauwheid, die gevoel is; de melancholie, die verteedering is; de somberheid, die wèl is eens grijsaards weemoedige teederheid maar nooit troostelloosheid wordt...wiè is met hèm te vergelijken om zoo vele schoonheden, die niet schitteren van kleur, maar die de droomen zijn van den dichter onzer floersende misten, den schilder van het bedekte licht, dat nauwlijks doorbreekt, maar slechts waast met een grauwende peinzing door de huizen van zorg en weemoed of oplicht in de starende oogen van moede zwoegers en zwoegsters...? Hier is het zelfportret van den Meester, en ja, *hij* is het...en achter zijne gelijkenis wemelt de somberheid van Saül en trilt het harpenspel van David, omdat *hij*, behalve de grauwe schoonheden van het Heden, ook zag de schitterende legende van het Verleden...

Eendjes, die spanseeren in tintelende groene waters of zoetjes rusten onder even door gewuifd bies, wie heeft als Willem Maris gezien, dat gij poëzie waart; wie heeft de kleine idylle van uw vochtig dwalen en stille droomen met zulke gróote kunst ooit kunnen weêr geven, zóo, dat wie er henen staart glimlachend bekoord is...Ja, dit zijn - van dien Meester - onze Hollandsche luchten weêr, onze strijdende Hollandsche wolken, geheel de epische beweging in onze hemelen van woeligheid, waar de wolkstoeten komen en gaan, elkander bekampen, met zege en nederlaag, met uitflitsen van stralendegens en zonneschichten...en onder dat epos van onzen hemel rijzen kalm de molens en droomen de koeien...

Ik adem de lucht van mijn land...Dit kleine, fijne duinstukje van Mauve, en hier, de obsessie van die zwart donkere lucht, waartegen tragiesch een molen gebaart van Weissenbruch -; telkens ànders is de atmosfeer van mijn land om mij; Gabriël geeft mij de wijde Hollandsche plassen onder wijde, wolkige lucht;

Van Assen de wijde hei, die een kim van geboomte afsluit, Van Soest de dezolaatheid van onzen winter; Breitner de stille schoonheid van onze stedegrachten, langs welke de triestige paarden trekken...

En, zoo ik het zeggen mag, wat mij het meeste hier aandoet van natuurstemming uit mijn ver land, dan zoû ik mijne verteederde, ontroerde bewondering willen doen uitgaan naar deze vollemaannacht van Wiggers, met den droom van het zilveren licht over de effene zee en de verschitterende daken van het sluimerend stadje: iets, van een zoo lichte en innige bekoring, dat ik er telkens weêr voor terug kom, terwijl - een geheel andere pracht! - die zongloor van Gorter, gloor, die henen breekt door zware sneeuwwolken en dan neêrzegent in een plotsen stroom van winterlicht, dat zeker aanstonds weêr zwijmen zal, neêrzegent in rechte gouden stralen over wijde sneeuw en winterdorheid, zulk een glorie voor onze oogen toovert, als goud en blank maar tooveren kunnen.

Juist wil ik den heer Steelink mijn dankbaarheid zeggen, voor zijn mooie kunst, die ik hier herken in zijn glunderen schaapsherder tusschen zijn kudde - een kunst zoo vòl van onze echte Hollandsche kwaliteiten: zuivere eerlijkheid en waarheid en trèffende eenvoud, die niets willen dan de ernstige schoonheid geven, in een voorname minachting van alles wat maar ook zoû kunnen zweemen naar ‘effekt’...maar hij maakt van de gelegenheid, dat ik zijn werk nader, gebruik om zich modest terug te trekken...

* * *

Wie heeft gezegd, dat onze schilders alleen den weemoed weêr geven onzer grauwe weemoedsluchten! Laat mij hem hier voeren voor Blommers; laat mij hem doen zien dit nederig interieur, dat schittert van vroolijkheid en licht, van allen weêrglans en afschijn, die Hollandsche zon door gelig valgordijn kan tooveren op vaatwerk boven een schouw, waarin de vlammen vonkelen, kan doen tintelen op blauw vrouweschort en in spiegeltje aan den wand, als of het het geluk zèlve is van dien man, die vrouw en dat kindje,

die tintelen en vonkelen in hun armoedige huisje, waar het op dit oogenblik, dat de schilder het zag, gloeit als van email en kostbare toovermaterie. Wie heeft gezegd, dat wij, Noordelijken, zijn de prozaïsche geesten, die slechts zagen de realiteit rondom ons heen en wier fantazie bleef zonder vlucht? Laat mij hem voeren, hier, voor deze wondere diepe moskee-poorten van den droom-etser Zilcken, voor dit fantastiesch-teedere werk van Bosch, voor deze Duizend-en-Een-Nacht betooveringen van Bauer. Dit zijn de prachten der fantazie van Noordelijke geesten, die de fabel van het Zuiden gingen beminnen en de weelderige Arabische legende opriepen, als ik het op deze Expozitie geen meridionalen en...Italianen zie doen, hoe ik de Italianen ook lief heb!

* * *

Ik kan het niet helpen: ik ben een beetje trotsch als ik hier dwaal door dit Klein-Nederland. Ik ontmoet nu Duitsche en Engelsche kennissen: de Duitschers zeggen mij ronduit, dat hùnne afdeeling afschuwelijk is...de Engelschen echter verzoeken mij ernstig te willen gelooven, dat hùnne afdeeling heel veel moois biedt. Ik heb nog geen lust, noch in Duitsche kunst, noch in Engelsche kunst, want ik kan het niet helpen, ik toon met een ietwat trotsch handgebaar *mijne* afdeeling: de Hollandsche...

- Hier is onze Koningin...zeg ik, trotsch.

Het doet mij pleizier die Duitschers, die Engelschen dit portret onzer Vorstin te toonen, geschilderd door Thérèse Schwartze. Het geeft mij een voldoening hun opmerkzaam te hebben gemaakt op dit voorname, elegante portret, waar onze Koningin zich vertoont fier en glimlachend, hoog en toch beminnelijk, in de fijne weelderigheid van satijn, kant en paarlen...

- Het is een *chic* portret! bewonderen de Engelschen en de Duitschers.

Ik geef hun volkomen gelijk: het is een *chic* portret en ik ben heel blij, dat het dit is...

Want waarom zoû de Hollander, die ik toch altijd nog ben, niet trotsch mogen zijn, dat Thérèse Schwartze een *chic* portret heeft

geschilderd van onze fier-hooge en toch beminnelijk glimlachende Vorstin?

* * *

Terug te komen in dit Klein-Nederland, nu en dan weêr te dwalen door deze vaderlandsche atmosfeer is zeer zeker een weldadigheid. Op deze terugkomingen heeft mij getroffen het mooie portret van Huib Luns...Wie deze blonde 'Dichter' is, weet ik niet: misschien heb ik wel dikwijls zijn verzen gelezen...Maar ik weet het niet, het is het mysterie...'*Un poète*' noemt de schilder dien kalm gedistingeerden, jongen, blonden, zittenden man, met de mooie handen. En ik vind dit portret héel mooi, omdat ik er weêr onze goede vaderlandsche kwaliteiten in tref: onze stille, voorname eerlijkheid, die zoo geheel wàrs is van alle effektbejag...

- Wat is dat portret...eenvoudig! zeggen de Engelsche en Duitsche vrienden, die wèl goeden smaak hebben.

- Ja, zeg ik; en wat is het...mooi, niet waar?

Ook hier dit zachte meisjesportret, wit en donker, met de fonkeling van het parelsnoer om den hals, van W. Maris Jr. is in dezen voornamen, eenvoudigen stijl...

* * *

Ik ben op mijn passen terug gekeerd en terug gekeerd: het is moeilijk van dit alles te scheiden. Er is zoo veel, dat mooi is, er is bijna alles mooi, en er is zeer zeker *niets*, dat leelijk is...Dáar kan ik trotsch mijn Duitschers en Engelschen op wijzen...

Er is *niets*, dat leelijk is en dan...onze schoonheden zijn veelvuldig. Onze schoonheid kan zijn als Coerts 'Winter', droomerig melancholiek hoog brugje, waarover een gebroken vrouw opgaat door den weemoed der vallende schemering - en onze schoonheid kan zijn tintelend van licht, fonkelend van zonneglorie, zangerig van volle-maanlichtzee, fabelachtig van sprookjesprachten...

Ja, nu ik gegaan ben, even, door 'Spanje' en door 'Italië', door modern Spanje en modern Italië, nu mag ik trotsch zijn op Klein-

Nederland. Nu ik gegaan ben langs die geëxaspereerde zoekingen, langs die gele en blauwe effektjachten, langs die afschuwelijk naakte en half naakte groene dames op violette divans tegen okeren landschappen, langs die cauchemars van tanden toonende Andaluzische schoonen, met bella-donna-oogen, langs die vooral heftig helle, grillig grelle doeken - één is er, waarop geheele tuben zijn uit gedrukt, als om te willen bewijzen, dat verf geen geld kost, als je zóo iets kostelijks maar weet op te roepen met uitgeperste tuben verf - dan waardeer ik, buiten in de wemelende lente van de Villa Borghese, waar de echte looveren weven tusschen de werkelijke twijgen en de heusche madeliefjes zilverstippelen in het jonge gras...de voorname kwaliteiten van *onze* schilders: hunne edele eerlijkheid, hunne gedistingeerde oprechtheid, hunne aristocratische minachting voor al dat kleurgeschreeuw van spinazie-groen, violet en oker; hun rustig streven en bereiken wat wàarlijk schoon *is* en de eeuwen door schoon zal blijven, zonder zich te bekommeren aan mode en maniertjes, zonder vooral te zoeken naar iets ‘nieuws’, zoo onmogelijk, gedrochtelijk en kleurschreeuwerig maar mogelijk...

Hollandsche schilders op de Belle-Arti te Rome...ik ben, ik blijf trotsch op u!

De tentoonstelling in de Terme Diocleziane[1]

Het is zeker wel een aardig idee. Ik kan niet anders zeggen. Om te verzamelen in de groote, holle ruimten van de Thermen van Diocletianus - nog korten tijd bewoond door gezinnen van arbeiders of gebruikt als schuren en bergplaatsen - wat maar te verzamelen was - in gips, fotografie, in beeld en reproductie - van wat over bleef van het Romeinsche Rijk in Europa, Azië en Afrika: het is zeer zeker wel een aardig idee. Waarom deze Expozitie - dit deel der zoo verspreide Expozitie - dan toch mij een teleurstelling geeft...ik zoû het nauwlijks kunnen analyzeeren. Misschien eenvoudig omdat ‘expozities’ mij nooit sympathiek zijn, vooral als ik den aanblik er van moet deelen met horden in gekleede-jas en hoogen-hoed, insigne's aan het knoopsgat, congres-heeren en andere expozitie-heeren, om van de horden dames niet te spreken...

Eigenlijk, stilletjes u toevertrouwd, *begrijp ik deze Expozitie in Rome niet*. Maar het klinkt zoo vreeslijk dom, o lezer mijner intime Dagboekbladen, dat ik u smeek het nooit en aan niemand over te vertellen...Maar u wil ik het wel in vertrouwen mede deelen: *ik begrijp deze Expozitie niet*...Ziet ge, ik heb een zwak...Ik heb de ijdelheid rond-uit er voor uit te komen als...*ik iets niet begrijp*...

Wat beteekent deze steeds niet-affe, over Tiber, Valle Giulia, Castel S. Angelo, Diocletiaansche Thermen verspreide archeologische, ethnografische en aesthetische Expozitie...die toegankelijk voor het publiek einde Mei...in Oktober weêr wordt gesloten? Vat gij, lezer, er de beteekenis van? Ik, helaas, niet. Wie

1 In 1911.

moet kòmen op deze Expozitie? Pakken de overwinteraars in Rome niet reeds hunne koffers? Ik geloof het wel. Komen er opzettelijk, met heel goedkoope spoorweg-*tessere*, velen om de expozitie te zien...? Ja, ja...denk aan de horden, de congres-horden, de heeren met hooge-hoeden en gekleede-jassen, en beiden steeds uit de mode! Maar...zullen er opzettelijk velen komen als de congressen zijn afgeredekaveld...In Juni...Juli...Augustus...?? Ik geloof het niet...Ik stel mij dàn voor deze vier deelen 'expozitie' verlaten als woestijnen en doorbakken als château-briands door de milde zomerzon van Rome, die allen heeft doen vluchten...

Maar...ik kan mij vergissen. Ik vergis mij zeker...Misschien is, om de 'Expozitie', Augustus dit jaar *full-season* te Rome...Het is mijne eigene domheid, dat *ik* de Expozitie niet begrijp...En misschien begrijpt gij haar wel en zijn er meerderen met u, die begrijpen...

Ik herhaal echter nederig en stijfkoppig te gelijker tijd:

Dat *ik*...de expozitie niet begrijp...

Dat de hooge hoeden en gekleede jassen mij geweldig vervelen in Rome...

Dat ik snak naar het moment, dat ze wèg zijn...

Dat ik echter pòog te waardeeren, omdat dit aangenamer is, dan niet begrijpend te brommen en hooge wenkbrauwen te trekken...

En dat ik daarom, mijn domheid ten spijt, heden morgen gegaan ben naar:

De Expozitie der Diocletiaansche Thermen: die van het aardige idee.

* * *

Dit zijn de aquarel-teekeningen, de fotografieën en schetsen, de reproducties en *maquettes* van wat over is van Diocletianus' immens paleis te Spalato in Dalmatië...Niet kwaad: zelfs heel interessant...Het is een echt keizerspaleis geweest, schijnt het mij toe...Maar één blik - als ik ooit eens kom te Spalato - op de ruïnes zelve, die schijnen ingebouwd te zijn aan een lange kade,

zullen mij meer voor tooveren, dan uren lang hier staan studeeren voor deze aquarellen en teekeningen...

- Hè...is er nog zoo veel over van een groot paleis van Diocletianus...te Spalato...Wij moeten toch heusch eens gaan naar Spalato...

Ik zeg dit niet eens als ik ga naar de expozitie-zaal van ‘Dacia’ en ‘Moezia’: de oude namen van Rumenië. In deze barbaarsche provinciën van het Romeinsche Rijk werd eertijds den keizer Trajanus een monument gesticht: wij zien nu de gips-reproductie der ruïne...Bas-reliëfs, waarop de gevangen barbaren, als steeds op zulk een triomf-monument...Wat zijn die gipsen koud en kil van kleur...

- Wel interessant...als je reist door Rumenië en *in eens* die Trajanus-ruïne ziet...Maar niet interessant genoeg om er expresselijk voor naar toe te gaan...

- Neen, dàt wel niet, antwoordt mijn vrouw; maar kijk hier dit oud-Romeinsche vaatwerk uit Hongarije! Mooi, dat oude goud...

- Ja, maar het is maar een reproductie en het is géen goud...Het echte is ergens in een muzeum in Buda-Pest...Is er geen catalogus?

Neen, die is nog niet klaar...Zal ze ooit klaar komen...Misschien met Oktober...als de expozitie weêr gesloten wordt...

- Ik zoû heel anders een expozitie inrichten, zeg ik. En als ik koning was, nooit een expozitie openen of inaugureeren, die niet den volgenden dag, àf, kon worden getoond aan het publiek...

- Toch wel curieus, dat er *overal* overblijfselen zijn van de Romeinsche beschaving...Kijk eens, die Apollo van Ursani...

- Waar ligt dat?

- In Hongarije...

- Neen, neen, we zijn al weêr in Bosnië-Herzegowina...Het vroegere Illyrië...

- Wat een dikke Apollo...Net een Venus.

- Bijna...

- En kijk hier deze curieuze Diana van Taleza...

- Zijn we nog altijd in Illyrië...?

- Ik geloof het wel...Ze heeft een broek aan...

- De Barbaren droegen broeken, wat de Romeinen niet deden. Deze Diana volgt de kleederdracht van haar kunstenaar...Ze is meer curieus dan mooi...en weinig geïnspireerd door Latijnsche kunst...Wat doèt ze hier? Dit is beter en meer 'Latijnsche invloed': deze Meduza, en dit mozaïek van den Minotaurus: hij kijkt bijna weemoedig, omdat hij een monster is...

Plotseling zijn wij in Trier...Je reist op deze Expozitie zoo als de kinderen reizen...Ik herinner me, toen ik een jongentje was, verdeelde ik de kinderkamer in Frankrijk, Spanje en Amerika, waar het karpet uitscheidde, over de zee...Ik reisde op een stoel van Spanje naar Amerika...Zoo reizen wij ook hier, zonder stoel en zijn nu plots in...Trier.

- Kijk eens, hoe curieus deze tombe van een wijnhandelaar in den vorm van een bark, vòl wijntonnen, en één rij roeiers...

- En hier een tombe van een schoolmeester: hij is voorgesteld tusschen zijn leerlingen...

- Verbeeldt je, zeg ik; dat ze voor mij een tombe zouden oprichten, mij voorstellende feuilletons schrijvende voor 'Het Vaderland'...

- Kijk, hier zijn we in Bonn...Dàt is aardig! Eereteekenen, ridderordes van Romeinsche officieren! Hun helmen en degens...Toch wel interessant! Kijk, daar zie je een officier, een *tribuun*, met al zijn plaques op zijn borst!

- Gallia! Gallia!!

- Ja wel, maar dat herinner ik mij...Dat heb ik gezien waar het was...De mooie ellips-arena van Arles; het halve-maan-amfitheater van Orange...

- Herinner je: Oedipe-Roi, Mounet-Sully en Segond-Weber...??

- Jawel, het was wèl mooi...Kijk, Nîmes; de Maison Carrée...Zeg (dit aan mij), waarom heb je nóoit wat geschreven over die antieke, Fransche stadjes??

Ik:

- Ik heb het al sedert *tien* jaren willen doen...Geen tijd gehad...

Het leven is *te* druk; je kàn niet alles doen, wat je je voorstelt...O, kijk, die heerlijke beeldjes! Uit Autun: die dansende, grove, komieke vuistvechter!! Hij is prachtig! Omdat hij zoo reëel-kluchtig is in zijn gespierde grofheid! Hij is alleramuzantst, met zijn kolossale voeten en monster-rug! Een bakkes als van een Sileen, die een Herkules is! De Ouden konden toch ook wel grappig zijn...

- Wat! Zijn we in Spanje...?
- Neen, ik geloof in Creta...De opschriften zijn niet heel duidelijk...
- Het is nog al geen eind van elkaâr...Jawel, het is Creta...Herinner je: net als in het Museo Barracco...? Die wajang-pop-types, héel verfijnd...Primitief of decadent??
- Wie zal het zeggen...
- Ik ben al suf...
- Ik nog niet...Kom toch hier, dwing ik. Kijk toch eens in die vitrine's...Reproducties van het gouden en zilveren vaatwerk van een Romeinschen PRAEFECTUS-PRAETORIO...
- Generaal?
- Ja, Excellenz, èrg hoog! Kijk toch eens, hoe pràchtig! Zijn luchters, koelvaten, al zijn potjes en pannetjes...Wat een luxe had de vent. en wat was hij omringd van mooie dingen...
- Zijn dat zijn aschbakjes?
- Ik weet het hèusch niet...Catalogus nièt af...Maar waar zijn we?
- In Würtemberg...Neen, in Berlijn...Dieu, Dieu, wat word ik moê van al dat gereis te voet...

Wij haasten ons nu door Hellas...Want de gipsen en fotografieën zijn wel mooi en suggestief, maar wij *kennen* ze: we kunnen thuis het Parthenon en het Erechtheion ook bestudeeren...

- Ik begrijp niet...vraagt mijn vrouw; dit van Griekenland is toch niet...wat ‘over is van het Romeinsche Rijk’?
- Doet er niet toe, zeg ik. Het is ‘wat over is van het Helleensche Rijk’...Griekenland woû toch óok wat zenden...uit beleefdheid...

Wij steken de zee over, dat wil zeggen, we gaan een *cour* door,

die niet af en heel leelijk is en komen in...Afrika. Net als vroeger in de kinderkamer...

Plots is onze aandacht zeer geboeid. En zijn wij zeer serieus geworden.

- Timgad? Bij Carthago...?? vraagt *zij.* Neen, maar kijk eens, ruïnes van een immènse antieke Romeinsche stad!! Wist jij, dat er zóo veel bij Timgad was opgegraven...

- Ik zal je een bekentenis doen, zegt *hij*.

- Nu dan?

- Ik wist niet, dat Timgad *bestond*...

- Zwijg toch: er zijn misschien Hollanders dàar...En dan staat het morgen in de courant...

- Maar nu ik weet, dat Timgad bestaat...wil ik er naar toe...Kijk toch eens: bazilieken, fora...pleinen en straten...Het is minstens even veel als in Pompeï...Wanneer kunnen we naar Timgad gaan?

- Vooreerst niet...Het wordt zomer...Je zoû er bakken.

- En kijk: Thugga...Dat kende ik óok al niet...Wat weet een mensch toch weinig...En wat heeft hij weinig gezien...!

- De Expozitie leert je dus weêr wat...Je moet dan ook niet zoo brommen op ‘de Expozitie’...

- Neen, maar ik word doodmoê van al dat reizen te voet...Aardig, al die Egyptische portretten...

- Die zien we den volgenden winter in Alexandrië en Caïro...

- Illuzie, illuzie...

- Lieve hemel, we zijn in België...Wist jij, dat er zoo een prachtige Romeinsche villa bloot lag bij Hosté, in Brabant??? Kijk, de verwarmde vloeren, de *hypocausti*...Je ziet de geheele centraleverwarming.

- Je begrijpt, die Romeinsche proconsul in Brabant...die heeft zich lekkertjes de voeten verwarmd in dat hondenklimaat van het Noorden.

- Ik kàn niet meer...

- Ik ook niet...Wat is dat voor een tempeltje...? Willen we wat in dien tuin, daar om dat tempeltje, gaan rusten...?

* * *

Wij hebben het gedaan. Het was een reproductie, heel aardig, van den Tempel, Augustus gewijd te Ancyra, in Galatië. Wij hebben ons eindelijk kunnen neêr zetten op een bankje...Er bloeiden gele, witte en roze rozen tegen een stuk muur van de Thermen van Diocletianus...Ik poogde te lezen de Latijnsche en Grieksche opschriften, op de muren van het aardige tempeltje: Augustus' lofredenen en testament...Ik kwam niet heel ver...het was èrg moeilijk, vooral het Grieksch!! Toen bleef ik, moê, maar tevreden, turen naar het aardige fries-ornament, boven aan het tempeltje...

En zeide mijn vrouw:

- Je moet nu hèusch niet altijd brommen op de Expozitie...Kijk, er is geen ènkelen hoogen-hoed in dit mooie tuintje, er dwaalt geen ènkele gekleede-jas door dezen tempel...En (fluisterend) je hebt van morgen geleerd, dat Timgad bestaat...

- Ik wil er zoo gàuw mogelijk naar toe!!! dwong ik, als het bedorven kindje.

De expozitie in Castel S. Angelo

Ook hier prezideert ‘het aardige idee’, want het is zeker wel een aardig idee ten toon te stellen zoo veel mogelijk van het werk van allen, die bezield zijn geworden door Rome...Deze afdeeling van het Leven der Vreemdelingen te Rome boeit mij dadelijk door een Klein-Nederland van Hollandsche artiesten uit de 17de eeuw: Jan Asselijn, de oude Terborch, Jan Both, Bril, Pollenburg, Willem Romeijn: zij hebben op een oogenblik behoefte gevoeld hun land te verlaten, zij zijn ten Zuiden gelokt door de schoonheden van Italië: zij hebben hier gedroomd en gewerkt: wij zien hunne schetsen in sepia en rood krijt: wij zien de ruïnes, zoo als zij toèn waren - vóór Piranesi, den Venetiaanschen etser - in hunne teekeningen op geroepen, en de jolige artiesten, die zich noemden de ‘Roomsche Bentvogels’ hebben op het papier afgebeeld een hunner festijnen van jolijt, rondom een Bacchus op een ton: een feest ‘ten coste van het Nieuwe Lid’...

Maar mag ik nu ook maar ronduit bekennen, dat ik, arme van geest, ook hier de Expozitie niet ‘begrijp’ en met een hoop verwarde indrukken mij door en door vermoeid heb, verdwalende mijn morgen lang langs de ‘afdeelingen’ in dit labyrinth, dat is de Renaissance-forteres, gebouwd op de grondvesten van het Mauzoleum van Hadrianus...En dat de ‘tentoonstelling’ mij maar matig interesseerde? Terwijl het mij wèl interesseerde te dwalen, niet langs de Expozitie, maar wèl door forteres en tombe...Ik vrees dan ook, dat ik weinig neêr zal boeken van de Expozitie en wat meer van het Castel S. Angelo zelve...Heb ik niet dadelijk hulde bewezen aan mijn vaderland? Ben ik dan nù niet vrij om te

dwalen waar ik wil, te droomen zoo als ik verkies?...Of eischt ge heusch van mij, dat ik vertel en laat zien hoe Denemarken, Zweden, Duitschland, Frankrijk etc., etc. ‘bezield zijn geworden door Italië’...Eischt ge, dat ik u zeg, dat, omdat Napoleon een Italiaan was...er meubels en schilderijen zijn over gebracht uit Fontainebleau en hier in een Empire-vertrek zijn ge-expozeerd...?

Neen, ge eischt het niet en ge hebt medelijden met mij. Ik juich, dat ik geen ‘verslaggever’ ben. Ik waardeer, dat ik maar ben de verteller, die zich laat gaan, zoo als zijn dartele ziel hem geleidt. En ik ben overtuigd, dat ge het mij vergeeft, indien ik mij van morgen, als steeds, weêr laat bekoren door de charme van Oudheid en Renaissance en u nièt beschrijf het kostuum van Ristori als Maria-Stuart, dat ik òok al heb gezien ten toon gesteld...

Moge een ander dus ‘begrijpen’ en harmoniesch in zijn geest combineeren alle de heterogene indrukken van heterogene voorwerpen, alhier ten toon gesteld, ik, voor mij, zeg u liever: kijk, dit immense gebouw was eenmaal de Tombe van Hadrianus...Ja, wij zagen het reeds in zijn Villa te Tibur: hij smachtte naar immensiteit...Zoo als zijn villa, zoo was ook zijn Tombe...Hij had gereisd in Egypte, de oude, zieke keizer en hij had de pyramiden gezien...Hij wilde niet mindere grootschheid zich stichten ter bewaring zijner asschen en die zijner verwanten en vrijgelatenen. Op het Marsveld bij den Tiber verrees het Mauzoleum van Augustus...Dat was wel een eerwaardig voorbeeld, maar Hadrianus wilde het grooter hebben, grootscher, reusachtiger...En hij stichtte het zoo en de massa verrees op zijn bevel. De ronde massa torende op, als een Babel. Deze breede ronde toren, met verschillende ommegangen, was niet meer dan een graf. Honderde beelden rondom schitterden, blank marmer of goudbrons, het gebaar hunner antieke schoonheid uit tegen het felle azuur. Een tuin van cypressen groende met zwarte schaduwen boven op het ronde terras. Uit dat terras verhief zich de opperste toren, bekroond met een bronzen *quadriga*...of misschien wel met de groote bronzen *pigna*: de pijnappel, dien ge nu ziet in een hof van het Vaticaan...

Stel u alles voor groot, immens, een ronde toren, met park op

het terras, door dat vierspan of dien reuzenpijnappel bekroond...Stel het u voor, zoo als Procopius het beschreven heeft, die het zag in de zesde eeuw, dus eeuwen en eeuwen na zijne stichting:

‘Het Mauzoleum is opgetrokken van marmer van Paros: de vierkante blokken sluiten vlak aan elkaâr, zonder cement...’

Of zie het voor u zoo als Canina het in de Architectura Romagna weêr geeft: een vierkante bazis, drie ronde verdiepingen hoog, de eene met Dorische, de tweede met Ionische, de derde met Corinthische zuilen omgeven...

Reeds in de vijfde eeuw herschiep Honorius het Mauzoleum tot een gevangenis; ook Theodorik bezigde de in een forteres herschapen reuzentombe voor een kerker; Belizarius verdedigt wat nu een burcht is tegen Totila's Gothen; sedert Paus Gregorius de Groote, leidende een boete-processie naar St. Pieter, om de pest te bezweren, de engelen hoorde zingen en ze zàg in vizioen boven den burcht, rondom een aartsengel met bloedig zwaard, heet het kasteel Sant'-Angelo...

Maar ik wil u, o lezer niet vermoeien met meerdere historische bizonderheid, vooral niet omdat ik u reeds moet vermoeien door u meê te voeren, ophaalbruggen over, wallen langs, steenen *viale*'s omhoog - hier mogen wij even rusten in een verrukkelijke *loggia*, die uitziet over geheel Rome - maar dan ook weêr: trappen neêr, levensgevaarlijke valluiken over, eindelooze gangen door, om eindelijk na deze dwaling door een doolhof, die de zekere veiligheid was der Pauzen, bekoord te worden door het mooie appartement van Paus Paolo 111 (Farnese).

Niet waar, is dit appartement, hier en daar, de Expositie ter wille, een beetje ‘retrospectief’ ingericht, nu eigenlijk niet veel mooier en interessanter te bekijken dan de ‘bezielingen’ van Duitschland, Zweden en Denemarken en de kostumen van Ristori?

Kijk eens, dat aardige hokje voor de *Corpo di Guardia*, met de antieke wapens tegen de muur; is het niet of de hellebaardiers straks hier zullen gaan zitten drinken en dobbelen...Langs deze ‘wacht’ komen wij nu in de ‘kamers der Edellieden’; kijk eens, dat

prachtige bed van gesmeed ijzer; het is magnifique en heel dit vertrek van een kamerheer uit de Renaissance ziet er zóo gezellig uit met die zware, donkere meubels, dat je er wel zoû willen *wonen*...ook al is er geen elektriesch licht, ook al zullen we des avonds die kolossale vetkaarsen moeten opsteken...Nu gaan we door de *Sala d'Apollo*, met een prachtig plafond, stucco en fresco, geschilderd door Rafaëls leerlingen; kijk toch al die mooie friezen vol tritonen en nereïden: ook dèze Paus vreesde niet zich te omringen met de schoonheden der mythologie; ook deze Paus riep de oude goden op, rondom zich heen, al bleef zijn eeredienst enkel schoonheidsdienst. En dan betreden wij de mooie Bibliotheekzaal, en dan zijn geheim-archief, waarin drie ontzettend groote opene en...leêge, ijzeren schatkisten; in de grootste zoû je wel kunnen huizen! Nog een mooie audiëntie-zaal, de *sala Paolina* en dat aardige corridortje, heelemaal verlucht met fresco als een prentenboek en dan...de twee mooie zaaltjes: het voorvertrek en des Pauzen eigene slaapkamer! Ze zijn alleraardigst 'retrospectief' gemeubeld, met mooie meubels, tapijtwerk, schilderijen, een prachtig verguld ledekant, maar het allermooiste er van...dat zijn die heerlijke friezen, daar boven aan den wand; in het voorvertrek de geschiedenis van Perseus en Andromeda; in 's Pauzen slaapvertrek niet meer of minder dan...raad eens??...: de geschiedenis van Amor en Psyche!! O, die gezellige, aardige, vroolijke Paus: wat heeft hij hier, als hij niet slapen kon, van uit zijn gouden ledekant, met een schalk lachje kunnen opkijken naar die allerliefste *grisaille*-figuurtjes! Pierino, Pierino del Vaga, o kleine Piero, o Rafaëls knappe en kleine leerling...wat heb je allerliefst, in des Grooten Meesters geest, die schattige figuurtjes geschilderd! Je krijgt een *tien*, hoor, kleine Piero, jij kleine Pierino del Vaga, want je Amor en Psyche zijn eenvoudig om te stelen, zoo lief en zoo mooi...Vooral daar waar de nieuwsgierige Psyche zich buigt over haar slapenden minnaar - dien zij immers niet *zien* mocht -; vooral dàar, waar zij hem wekt met den oliedrop, die haar lampjes tuit ontvalt, en die brandt op zijn blanken schouder...Als *ik* zoo een slaapkamer had, ik stond nooit op, geloof ik! Ik zoû, uit dat gou-

den bed, maar altijd liggen te glimlachen tegen die mooie figuurtjes van kleinen Piero del Vaga...Waar het al niet goed voor is, dat ik nooit kans heb hier te logeeren...

Maar ook die kleine badkamer, voor Clementius VII, verlucht met fresco, is alleraardigst...We verdringen ons op een nauw, steenen trapje, om het grappige, antieke badkamertje te zien: de gemetselde kuip is wel heel klein!

Daar komen weêr de heeren in de gekleede jassen met de hooge hoeden, de congres-heeren, de expozitie-heeren, en...ik vlucht heen, het nauwe badkamertrapje af...Waar zijn we nu? Was dit heusch Hadrianus' Tombe?? Wel neen, al die gangen, viale's, valluiken...ze zijn van de Pauzen natuurlijk en hier heeft de arme Beatrice Cenci gevangen gezeten, hier de geestige Cagliostro, hier de heethoofdige Benvenuto Cellini...Zullen wij die burchtverliezen binnen treden...?

Neen, ik vlucht ook al die donkere afschuwelijkheid; ik vlucht ook de *trabochette*, de oubliettes, ik vlucht ze even als ik vluchtte de hooge hoeden en gekleede jassen...Mijn geest is noch voor het ‘officiëele’ gestemd, noch voor het angst verwekkende...Ik voer u liever terug naar de gezellige *loggia*: zie, het plafond er van is ook al versierd: stucco en fresco, en die getaande arabesken, en die gebroken reliëf-versieringen zijn nòg mooi...zijn nog allerliefst...

Wij rusten nu, wij droomen, wij kijken uit...beneden onze blikken vloeit de blonde Tiber, stort hij ùit zijne gele wateren...

En terwijl wij - op kussens! - in den nis van een ronden open boog zitten, wil ik even nog deze scène op voor u roepen:

Een bedekte, geheime gang voerde van Castel Sant'-Angelo naar het Vaticaan...Eens vluchtte Alexander VI, de demonische Borgia, hier door heen en verborg zich in het Kasteel voor Karel VIII...Twee malen vluchtte door de lange gang Clementius VII (Giulio de' Medici), de eerste maal voor Moncada, vice-koning van Napels; de tweede maal voor den Connétable de Bourbon...De Fransche troepen plunderden, moordden Rome...De Paus vluchtte, de eindelooze gang door...De nauwe, eindelooze, eindelooze gang...Duurde ùren die vlucht? De Paus hoorde schieten,

schreeuwen, brullen van ruwe jool, kermen om genade...De Paus vluchtte, zijn lang slepend gewaad in de handen...Plots kwam hij op een opene brug, die hem zichtbaar maakte aan de Fransche soldaten in de straat...De geschiedschrijver Paulus Jovius, die den Paus vergezelde op zijn vlucht, wierp zijn mantel over den Paus heen, opdat de lange, witte kant van zijn gewaad hem niet den Franschen kenbaar zoû maken...de Paus bereikte, over de open brug, de weêr zich eindeloos uitstrekkende, overdekte gang en vluchtte, vluchtte, vluchtte...

Ik heb u niet veel verteld van de Expozitie, omdat zij mij niet veel vertelde. Maar eene wandeling door Castel Sant'-Angelo zelve...zij is mij meér waard dan wat ook hier werd ten toon gesteld, omdat bij deze omdoling voor ons herrees dat wat nog restte van de Middeneeuwen gedurende de Renaissance...

De Renaissance, die wij, zoo allerliefst paganistiesch, zagen bloeien, tot zelfs in een Pauselijk slaapvertrek toe.

De expozitie op de Piazza D'Armi

- Dat is éens maar nooit meer! heeft mijn vriend Jan gezegd, toen hij terug kwam van de Piazza d'Armi en ons opwachtte met een heerlijk lunch in het Grand-Hôtel en ik zeg het hem gul-weg na: dat is éens maar nooit meer!

Ik heb van de groote Wereldtentoonstellingen van Parijs wel gezellige souvenirs. Het was mooi, grootsch, impozant, het was vooral àf, er waren steeds aardige ‘clous’; je bleef er een morgen, ja zelfs een heelen dag altijd met pleizier, lunchte hier, dronk je koffie daar...Ik heb van Expozities in Milaan en Turijn den zelfden indruk als van deze op de Piazza d'Armi: balken, kalk, gewapend-beton, bordpapier,...hier en daar wel aardige idee's...maar dan ook weêr grof grint, waarop je niet loopen kunt, modderpoelen en kalkpoelen: chocolade en crême-fouettée, maar in reusachtige vladen, die je je weg versperren: karren, werklui, gemis aan schaduw en gemis aan publiek...

Ben ik te vroeg naar de Expozitie gegaan? Maar de Koning heeft reeds *een maand* geleden deze Expozitie geïnaugureerd, mijn vriend Jan is er expres voor naar Rome gekomen; de hôtels zijn stampvol vreemdelingen...maar vreemdelingen, die klaarblijkelijk als vriend Jan en ik uitroepen:

- Dat is éens...maar nooit meer!!

Want er is geen publiek op deze Expozitie...Wanneer zal er publiek komen? In Juni, Juli of Augustus?? Ik heb een heimelijk vermoeden, dat de Tentoonstelling nu reeds geopend werd om wat entrée-tjes te innen maar eigenlijk *bedoeld* is voor...den volgenden winter...

Lezer, ik zoû u zoo gaarne er wat aardigs van vertellen. Het is tegen mijn hart in, dat ik brom en mopper op iets wat door Italianen wordt gedaan in *la bella Italia*, in Rome...Maar ik kàn niet. Het is mij onmogelijk. Zulke eeuwig on-affe Expozitie's zijn mij te antipathiek dan dat ik er gezellig over schrijven kan. Ik prefereer kapotte ruïnes boven on-affe Expozities. Vrees ook niet, dat ik het héel lang zal maken. Ik ben - al lijkt het zoo niet altijd - een man van methode. Ik heb geschreven over onze Hollanders in de Belle Arti der Valle Giulia; ik heb geschreven over de Expozitie's in de Diocletiaansche Thermen en in Castel Sant'-Angelo: ik moet nu ook in een Dagboekblad iets boeken, voor u en voor mij, van de Piazza d'Armi...

Als deze ‘regionale’ paleizen ooit àf komen, zullen ze wel aardige specimen van architektuur geven. Oppervlakkig-weg. Voor den Romein. Voor den Romein, die *niet* reist. De Romein, die niet reist, zal een indruk krijgen - heel vaag, onvolkomen, oppervlakkig en...onjuist - van wàt er voor moois is in de steden zijns vaderlands...die hij niet kent. Maar de toerist, de vreemdeling, de eenvoudigste ‘Engelsche dame’ of ‘Duitsche ma met dochter’, die Italië wat heeft door getrokken, hebben *niets* aan deze Expozitie. Ik ook niet. Wat kan mij dat stukje ‘Venetië’ schelen: een grachtje groen gemaakt water, met een bordpapieren bruggetje en twee gondels?? Ik heb Venetië gezien en geef niets om dit stukje décor. Ik herhaal: het is misschien interessant voor den Romein, die *niet* Venetië kent...Er zijn misschien Romeinen, die nooit de Eeuwige Stad uit komen...En moet ik het nu mooi vinden als een architekt een ander, Lombardiesch, expozitie-paleis construeert van éen zaal uit Brescia, drie zalen uit Milaan, een andere zaal uit Bergamo...??

- Kijk, daar heb je die zalen uit het Palazzo Borromeo...Kijk, daar heb je die zaal uit Brescia...

Zoo zeg je, en...loopt door...Verwarring, disharmonie, rommel: ik kan het niet anders noemen...En was nu dit alles àf, waren er schaduwgroepen en gezellige café's, en fonteinen, en muziek en bloemen, en een bonte, elegante menigte, nu, dan zoû ik die

rommel en disharmonie nog aannemen op den koop toe, en tòch nu en dan hier eens gezellig gaan zitten, en wat gebruiken, en wat rond kijken, met niet al te grommig gemoed. Maar nù...kan ik heusch niet in de stemming komen, om deze rommel te apprecieeren. Zeker, er zijn wel aardige ‘paleizen’ en ‘kasteelen’ zoo opgezet...als dat eenmaal *af* is, zal het wel aardig zijn, hoor...Den volgenden winter? Als de goden het gunnen, zit ik dan in Caïro en schrijf Dagboekbladen over de Pyramiden...Hier kom ik niet meer terug...Het leven is te kort, om je meer dan eens te laten foppen...

Arme Jan! Hij had zoo gaarne eens een *trireem* of een *quadrireem* gezien, omdat hij beweert, dat ik het daar altijd over heb, in mijn Antieke Verhalen: over zulke oud-Romeinsche schepen, die voort geroeid werden door drie of vier rijen roeiers...Arme Jan! Hij heeft heelemaal geen *trireem* of *quadrireem* gezien...Wat hij gezien heeft, niet af en ontoegankelijk, is een soort fantastiesch vlot, dat genaamd wordt: *navis romana*, met een tempel er boven, en een zuil er voor, en een restauratie er onder (waar nog nièts is te gebruiken). De architekt heeft zoo een beetje gedacht aan het lustvaartuig van Tiberius, waarvan de bronzen overblijfselen - Meduza- en wolfskoppen - zijn gevonden op den bodem van het lieflijke Nemi-meer...Maar hij heeft misschien méer gedacht hoe de restaurateur geld te laten verdienen...Ik heb niets geen sympathie voor zulk een moderne eet- en drink-gelegenheid op zoo een onbestaanbaar Romeinsch schip...Het moderne eten en drinken en café- en restauratie-leven is *te* weinig in harmonie met de antieke schoonheid van een keizerlijk lustvlot...Ik kan mijne waardeering niet toe laten gaan naar deze *clou* van de Piazza d'Armi en zelfs al kòn ik dat...dan had ik nog, even min als Jan, er een ‘*gelato*’ kunnen hebben verorberd. Misschien is het ‘vlot’ toegankelijk, den volgenden winter...

Maar dan zit *ik* boven op een pyramide...

* * *

Maar nu ben ik blij toch even niet te behoeven te mopperen en iets

goeds te kunnen zeggen, van twee aardige, Middeneeuwsche ‘retrospectieve’ kamers, die ik in het paleis van ‘Veneto’, dus in de Venetiaansche afdeeling heb bewonderd. Het eene vertrek is een trouwe opbouwing van het studeervertrek van Francesco Petrarca te Padua, zoo als het ons wordt afgebeeld in een miniatuur, uit het Muzeum van Darmstadt, genomen naar een verloren Padovaansche fresco. Dit is waarlijk heel aardig. Op een lezenaar ligt een reproductie van de miniatuur-schildering en onze blikken gaan van die reproductie het studeervertrek rond. Het is mooi bruin van tint; de gebalkte zoldering is zoo studieus gezellig; een breede fries, boven aan den wand, vertoont in fresco de deftige allegorieën der kunsten en wetenschappen: Aritmetica, Dialettica, Astrologia, Retorica, Poesia, zij rijen zich daar, als deftige muzen rondom de kamer, met hare attributen...Een hooge, open schouw, die laat denken aan de toren van Pisa...Twee lederen fauteuils bij het vuur, dat wij ons verbeelden met heldere vlam...Over de schouw de schrijftafel en voor de schrijftafel, tegen den wand, een soort Gothische troon: alles getrouw zoo gemaakt en gemeubeld naar het voorbeeld van de miniatuur-teekening...Het is wel aardig op een Gothischen troon te zetelen voor je schrijftafel: Petrarca heeft het gedaan...Ik zet mij o profanatie! op den troon...De schrijftafel is iets te vèr geplaatst, om gemakkelijk te schrijven...Een aardige, pyramide-achtige, boekenstandaard op de tafel...De matten inktflesch hangt ter zijde...Op tafel ontbreken zelfs niet vergrootglas en mes...En het geheel is heel aardig: wij wachten of wij in deze opgeroepene atmosfeer van gedempt, studieus licht niet zullen zien verschijnen de schim van den zanger van Laura en den vereerder van Cicero en Vergilius, in zijn lang fulpen huisgewaad met wijde oppermouwen, neêrvallende tot de knie, met de kap het ronde, geschoren gelaat geheel omvattende als in een lijst (had Petrarca het nooit te warm in dien hoofddoek??) en, uit lichte ijdelheid, de fijne lauwerkrans rondom de kap heen, sedert hij die dichterkroon ontvangen had op het Capitool...

De tweede kamer is ook alleraardigst. Want dit vertrek is de

kemenade van de H. Ursula, zoo als wij die zien op de schilderij van Carpaccio, die te Venetië schilderde, in een zeer fijne serie van kunstwerken, het leven dezer lieflijke heilige...Vóor wij binnen treden zelfs, herkennen wij het vertrek: de val van het licht door de vensters is zeer verzorgd en getrouw...Daar rijst het groote, vergulde bed van de vrome prinses, - en wij missen alleen hare slapende, kuische figuur: het groote twee-persoons-ledekant, waar op de schilderij Ursula ter eene zijde sluimert, latende de andere zijde vrij en onberoerd in afwachting, dat haar bruidegom haar gemaal zal zijn...Aardig, de Middeneeuwsche peluw, met de kwastjes; wij missen voor het bedde de muiltjes en het hondje, en zelfs de kroon, de prinsessekroon, ter schilderij op de bedtrede gezet, het geen jammer is...Maar verder is alles heel getrouw naar de fijne beelding van Carpaccio: het eene opene kruisraam, met de twee bloemvazen; het andere raam met de luiken half dicht; het lieve schrijftafeltje der Middeneeuwsche jonkvrouw, haar boekenschrijntje; het heilige beeld aan den wand, met de koperen wijwaterbak...De jonkvrouwelijke atmosfeer is allerliefst opgetooverd, vooral omdat de lichtverdeeling uitstekend is en geheel weêrgeeft het goud en bruin van de atmosfeer dier bevallige schilderij: de heilige Ursula, wie, sluimerend, een Engel in droom doet zien hare taak en haar marteldood: te gaan met elfduizend maagden tegen Attila in, den wreeden heerscher der Hunnen, die naderen aan de grenzen des rijks...

En ik ben heel blij, dat ik deze twee kamers gezien heb, dat ik deze twee indrukken heb ontvangen, dat mijn morgen niet voor niets was een dwalen en strompelen door grof grint en modder en kalk: door chocolade en *crême-fouettée*...Ik ben heel blij, dat ik toch iets sympathieks heb gezien op de Piazza d'Armi en een kleine bewondering heb kunnen boeken...

En dat ik heden zoo kort ben en niet meer weet te boeken van de Piazza d'Armi, lezer, het is niet *mijn* schuld. Het is de schuld van de Tentoonstelling, die...niet af is, waar ik niet meer over wil of kan schrijven, en waar ik ook niet meer terug kom...Ik eindig dus met: - - - - - - - - - - - - - - - - - -

Afscheid van Rome

Partir, c'est mourir un peu...Welke gevoelvolle Franschman heeft het eerst dat weeke woord gezegd, terwijl hij zijn koffer pakte? Ik weet het niet; ik weet alleen, dat deze Franschman wel eenige sentimentaliteit koesterde in zijn ziel van weekheid: anders een zeer weinig Fransche eigenschap...

En ik, die geloof, dat ik heel sentimenteel ben, zeg het hem na, terwijl ik mijn koffer open: *partir, c'est mourir un peu*...Ja, het is de weeke, sentimenteele waarheid...Vijf maanden van mijn leven, ik ben nu bezig ze ter aarde te bestellen, terwijl ik dwaal door de rommel van mijn kamer...Ik maak de fotografieën en briefkaarten los van den wand, dien ik verlucht had met kleine weêrschijntjes kunst; ik vouw de stoffen op, die mij een beetje hebben doen vergeten de banaliteit dezer pensionkamer; ik pak zorgvuldig mijn enkele antieke dingetjes in, die ik altijd mede sleep en die kleur geven aan mijn ge-improvizeerde schrijftafel...hier liggen pantalons netjes in de vouw...daar slingeren stapels linnengoed...en dan al die vervelende paren schoenen, die ieder in een zakje moeten en zoo veel plaats weg nemen...

Het is de onvermijdelijke rommel...Verkleurd behangselpapier komt te voorschijn, leelijke houten meubels ontdekken zich; ik zie, dat mijne vijf maanden leven het tapijt een beetje méér hebben doen slijten dan het zich vertoonde, toen ik kwam...En even als dat tapijt...ben ik zelve...vijf maanden afgesleten...Er is niet veel aan te doen...: *Partir, c'est mourir un peu*...Misschien alleen wie rustig vertoeft in zijn huis, in zijn dorp of stad, tusschen de zijnen, misschien alleen wie rustig afwandelt zijn aangewezen

loopbaan, of afspint den draad van zijn leven in een onveranderd milieu, voelt het nièt: dat vertrekken een beetje sterven is...Wij nomaden, wij voelen het...Want wij *zijn* nomaden: wij zijn zij, die steeds veranderen, die steeds den nieuwen horizon oproepen om ons bestaan; wij zijn de nomaden, zoo goed als de zigeuners, die voort trekken, altijd voort, langs het stof van de wegen, in hun woonwagen: wij zijn de nomaden, al zijn wij misschien, zoo ik het zoo zeggen mag, de elegante nomaden, de nomaden met de correcte facade; de nomaden met koffers, veel koffers, vol kleêren, schoenen, hoeden, boeken, stoffen en bibelots: de artistieke nomaden, de onverzaadlijke indrukverzamelaars, de herinneringen-aanleggers, maar tóch de nomaden, die al bezitten zij ook meer dan een woonwagen, al bezitten zij mooie meubels, en eigene bedden...nauwlijks een paar maanden kunnen slapen op die eigen bedden, kunnen huizen tusschen die met zorg en smaak gekozene meubels...

Het is gedaan: onze winter in Rome is uit, en wij gaan nu de bergen in, de bergen òm Rome en het nieuwe leven zal weêr zijn geheel anders en geheel nieuw...Onze winter in Rome: hij was niet heel lief...Ik mag het nu wel bekennen, nu ik hem gedragen heb, en nu ik vertrek...Onze winter in Rome was de winter van de vele désilluzie's, de winter der moeilijke dingen, de winter der lastige levensverwikkelingen...en dat ik ze u niet gezegd heb, o lezer, gij zult het niet wraken; gij zult mij eerder een beetje prijzen, dat ik mijn best heb gedaan u niet àl te veel te vervelen met de jeremiade mijner désilluzie's, dat ik gepoogd heb zoo veel mogelijk het mooie, het lieve, het artistieke te zien, dat deze Romeinsche winter mij tòch nog gegeven heeft. En dat ik er u zoo, nu en dan, een beetje van heb verteld. O toe, prijs mij een beetje, dat doet mij goed, dat geeft mij weêr nieuwen moed mijn deuntje voor u te zingen, als ik vertrokken ben en...een beetje meer ben gestorven...Ge weet niet hoe goed het doet nu en dan een beetje geprezen te worden; ge weet niet hoe lief het is nu en dan den klank te hooren van het verre applaus, daar in Holland, en den glimlach te zien afglanzen der sympathie...

Ge vindt misschien, dat ik bedel, om dat ik ben in een weeke bui? Ik behoefniet te bedelen, want waar ik om vraag...ik heb het dezen winter nu en dan reeds al ontvangen. Ik heb van enkele getrouwe toehoorders en toehoorderessen, voor wie de Zaterdagsche minnestreel zijn liedje zong op de rez-de-chaussée van dit Vaderlandsche Huis, reeds het een en ander ontvangen in den vorm van zoo weldadige brieven, als ik nooit gedacht had, dat mijn dikwijls dartele, luchtige, oppervlakkige zang zoû hebben ingegeven om mij toe te zenden. Het waren brieven van gevoelvolle vrouwen, het waren zelfs brieven van enkele mannen, die zich het gevoel niet schaamden, en zij hebben mij, den minnestreel, gezegd hun dankbaarheid en hun lof voor het Zaterdagsche deuntje, dat nu eens wat darteler, dan eens wat ernstiger, hen toch zoo dikwijls schijnt te hebben getroffen door den klank, die even trilt met wat de minnestreel poogt te verbergen: de weêrklank zijner vaak àl te sentimenteele ziel...

En deze brieven - zij waren steeds onderteekend door mij geheel onbekende namen - zij hebben mij veel liefs en goeds gedaan. De briefschrijvers, die mij zeiden, dat ik hun iets gaf, zij gaven mij op hunne beurt. Zij gaven mij moed, lust, werkkracht. Dat is veel. En ik ben zeer dankbaar, dat zij mij zoo veel dezen winter hebben gegeven: ik, die mij stil in mij bewust ben, dat ik hen maar heel weinig gaf: nauwlijks een atoom nu en dan van de Eeuwige Schoonheid van Rome.

Mijn geest was niet gestemd om méer te geven dan atomen; ik hoorde zelve mijn stem nu en dan breken. Ik zal blijde zijn als gij mij zegt, dat gij die breking niet hebt vernomen...Maar des verren vinders dartele fluitje klonk niet altijd oprecht dartel...

De sluier der liefde er over! De sluier, o lezers, van uwe liefde, van uw sympathie, en ik zal zoo dankbaar zijn...méer dan ge zelve vermoedt...

* * *

- Je moest dan ook nu een tijdje uit scheiden met die Dagboekbladen, zegt mijn vrouw van uit hare kamer, waar zij inpakt

tusschen hare eigene rommel. Je moet nu iets anders verzinnen. Heusch, het publiek heeft nu genoeg gehoord van mij, van jou, van Orlando, Elettra, Jan...Je moet nu iets meer onpersoonlijks verzinnen...

- En die brieven dan? zeg ik en wijs op de lieve epistels, die ik juist rangschik om ze te bewaren.

- Ja, die brieven zijn zeker charmant, maar zie je...tòch moest je nu iets anders verzinnen...Je moest nu maar geen Dagboekbladen meer schrijven...Je zegt maar alles in die Dagboekbladen, wat wij doen en niet doen, wat Orlando doet en wat Jan doet...en daarbij: het is nu niet zoo héel interessant...

Mijn vrouw is een beetje uit haar humeur, merk ik, wat zij altijd is als zij haar koffer moet pakken.

- Blijf je liever nog wat in Rome? vraag ik lamzacht. Willen we maar niet naar de bergen gaan?

- Ja wel, ik wil wèl naar de bergen, naar Olevano en Subiaco, zegt mijn vrouw. Maar daar...in de bergen...moest je nu eens...iets *anders* verzinnen...

Partir, c'est mourir un peu...Maar al sterf ik ook een beetje, vertrekkende, mijn vrouw vindt toch, dat ik herleven moet, mij moet 'veranderen'...iets *anders* verzinnen moet...

Zij heeft misschien gelijk...en ik zal het doen: het is het métier...en het is eigenlijk de charme van het métier...

* * *

Sympathieke briefschrijvers, ik eindig dus heden met de Dagboekbladen. Wat ik u den volgenden Zaterdag geef? Ik weet het niet, maar misschien als ik het dartele fluitje verwisseld heb voor luit, lier, guitaar of mandoline, om niet te spreken van viool of theorbe, dat ik het wèl weten zal en het *andere* zal hebben gevonden. Nu ben ik nog zoo vreeslijk bezig met die boeken, die hemden, met die lamme schoenen vooral...Waarom heb ik toch zulke verzamelingen van alles...Dassen, dat is een discrete verzameling...Maar schoenen...Maar boeken...

Een mensch heeft te veel. De elegante zigcuner, die ik de pre-

tentie heb te zijn, heeft te veel. En al dat *te veel* moet ik *zelve* in die drie koffers zien op te bergen...Wintergoed hier...Zomergoed daar...Oude pakjes (voor de bergen!!) hier...O God, hoe kom ik er door...Salvatore! Salvatore!! Help mij eens inpakken...

Helaas, Salvatore antwoordt niet! Hij is ver: hij verzorgt zijn meester te Smyrna...En hij komt wel gauw met zijn meester terug, maar zoo hij mij misschien ook zal helpen uitpakken, aan inpakken helpt hij mij niet...

* * *

Ik ben er uit weg geloopen. Ik ben, struikelend over stapels hemden, boeken, schoenen, mij verwarrende in de japonnen van mijn vrouw, mij een doortocht banende door de barricade harer hoeden, onze kamers eindelijk uit gekomen en ik ben zonder links of rechts te zien, gerend naar het Forum...voor het laatst...Ten minste, dézen keer...Ik loop door de Basilica Giulia naar het Huis van Vesta...En ik zet mij op een zuil en ben nu kalm en ben nu tevreden, en droom mij nu weg in de pracht, die ik om mij zie...Purperen rozen bloeien om het vierkante *vasculum* van het *atrium*; blanke rozen klimmen, weligen en weelderen tegen de verbrokkelde muren; tusschen blanke rozen rijzen de standbeelden der Oppermaagden...O, de schoonheid, die Rome is in Mei; die het Forum is in Mei, die dit *atrium* is in Mei...Rozen, rozen, overal rozen...Zij klimmen: zij kronkelen hare sneeuwen arabesken, zij stapelen hare bloedroode wierookcassoletten overal en overal om mij rond...Hare aromen wolken in het rond: er zijn vlinders en bijen, die fladderen en zoemen; er zijn hagedisjes, die glippen over de gebarstene vloeren van mozaïek...

Partir, c'est mourir un peu...Ik moet van dit alles een beetje wègsterven...

- Maar blijf, murmelen de blanke Vestalen, die ginds rijzen tusschen de rozen. Ga nog niet heen...Waarom ga je, als het je verdriet doet te gaan...Als je iets moois hebt gevonden, waarom verlaat je het dan...Waarom koester je het dan niet als een schat...

- Ik ben de nomade, o Vestalen...Ik ben de zigeuner: de wande-

laar zonder rust...Ik ben de dwaler door de gulden misten van het Verleden, maar die ook zijn eigen leven opdwaalt en afdoolt, als ware het een pad, dat golft naar beneden en kronkelt naar boven...Ziet ge die blauwe bergen ginds verschieten achter het Colosseum! Die wil ik òp, daar wil ik heen en ben ik daar geweest, dàn...

- Dan wàt?? dringen de Vestalen. Dan wàar??

- Ik weet het niet, zeg ik nederig. Maar ik zal gaan waarheen ik moet gaan en ik kan niet meer blijven...Ik moet vertrekken...Ik moet een beetje weêr sterven...o éen klein beetje maar...en wanneer ik u, o Serenissime, terug zie...weet ik niet...

* * *

Er valt een schot...

Er slingeren over het Forum de bronzen klankenreeksen der klokken...Het is het midden des dags en het azuur, waarover blanke wolkstoeten trekken als Romeinsche triomfen, met steigerende paarden, zegewagens, standaarden, gevleugelde *Nikè*'s, weêrkaatst àl het geluid naar omlaag...Door den bronzen zegezang van de klokken orgelen de nachtegalen, de zoete, Romeinsche nachtegalen, die niet vreezen de zon en het azuur, die niet enkel de nacht kiezen om lief te hebben en te zingen...

Ik voel, dat het Leven voort gaat; ik voel, dat alléen het Leven niet afsterft: hier in deze glorie, die gouden atmosfeer welft rond om het gestorven Verleden...voel ik, dat het Leven nooit sterven zal...wat er ook òm dat Leven is heen gegaan...

Maar ik...wat ben *ik* in het Leven!!

Atoom...atoom van vluchtige woorden!

En die atoom...en die vluchtige woorden...zullen vergaan, zullen versterven...met beetje bij beetje...

Met èlke verandering, met èlk vertrek...

Partir: c'est mourir...un peu...

Toen heb ik mijn oogen vol tranen gekregen...

En ben naar huis gegaan, waar mijn vrouw, vol berouw, dat zij uit haar humeur was geweest en mij harde dingen had gezegd over de zoo weinig interessante Dagboekbladen...mijn schoenen had ingepakt!!!

II Genève, Florence

De wolken der goden

Waarom denkt ge dan toch, dat steeds, hier in Italië, de hemel blauw is en de zee blauw is, dat hemel en zee hier zouden zijn als twee blauwe eentonigheden, die met hun licht en donker azuur den blik vermoeien en den Noordelijken geest vervelen, op den langen duur? Zoo deze legende waarheid ware, zouden dan de leerlingen van Rafaël in het Vaticaan, in het Appartamento Borgia, hebben kunnen schilderen die fresco's, die men noemt: de Loop der Planeten, maar die ik liever de Dagen noem, daar zij zijn: Zon, Maan en Mars, Mercurius, Jupiter, Venus, Saturnus, op hunne zegekarren over paden van wolken gaande, door wolkige hemelen heen?

Maar het eeuwige azuur van het Zuiden, o gij, die op uw Hollandsche luchten pocht, *is* de legende en niet de waarheid, en de waarheid, ik heb ze gezien deze week, aan den boord der Tyrrheensche zee...Ja, het schijnt mij zelfs toe, dat ik niet alleen heb gezien de waarheid der wolken, maar ook de waarheid der goden...de waarheid van de Goden der Dagen, en dat ik de Dagen gezien heb, mèt de Goden, aan wie zijn de Dagen gewijd, op hunne zegekarren over de wolken heen gaande...en zoû ik er u niet van vertellen, zoo het mij voorkomt, dat ik zulke grootsche en wonderbaarlijke vizioenen gezien heb, in de luchten boven de Tyrrheensche zee, de lucht en de zee, die gij meent dat alleen eentonig azuur zouden zijn, afmattend den blik en vermoeiend den geest...?

* * *

Het was de Zondag en het was heel vroeg...Het was in den vroegen morgen van den Dag van Apollo, den Zonnegod: het was, volgens onze tijdrekening, de zesde ure, die de Ouden noemden de éerste ure des Dags...En ik was afgedwaald langs een rotsig pad, tusschen zwaarden van ópstekende agaven en blad aan blad woekerende cactus naar de zee, die de Tyrrheensche is...Daar lag zij voor mij, lichtelijk bewogen...Wat spelde hare bewogenheid? Ik wist het niet, maar zij was éene bewogenheid van rozige golving en over hare rooskleurige golvingen schitterden-óp blanke kammen van schuim...En de zee, de Tyrrheensche, was schoon als een door liefde bewogen en bijna vertoornde godin...

Langs het smalle strand, rozig blond, klom ik over klippen, aan welke de blanke tanden der zeegodin vraten en schudden in haren opkomenden hartstocht en legde ik mij neêr, langs een rots, waar op rezen drie schermpijnen, drie vreemde boomen, wisselend van uitdrukking, naar mate wisselen tint en stemming van lucht en zee. Dezen morgen, al ried ik ook in de godin der Tyrrheensche zee haar òpkomende woede, waren de drie boomen toch nog gebleven wat zij zoo dikwijls zijn: het kleine landschap van een idylle...Onder deze drie boomen is te verbeelden een antiek herdertje, aan de lippen het fluitje van rietjes zes, kort en lang, met enkele geitjes, die gelegerd zijn over de klippen...

Ik legde mij langs den rots en steunde mijn hoofd in de palmen en zag naar de lucht en ik zag, boven den horizon, een breede bank van rozig grauwe wolken. De breede wolkenbank strekte zich uit langs den geheelen horizon en ik ben vergeten of ik ooit boven de Noordzee, die u lief is, zich zulke vreemde, lage, breede, lange wolkenbanken heb zien strekken...En terwijl ik reeds dacht: die wolkenbank is als een pad voor een god, die òp zal doemen zoo aanstonds, begon de booze zeegodin vuriger te blozen, begonnen de grauwe wolken der bank zich te omzoomen met roode krularabesken en gouden meanders, begonnen, hier, daar, overal, door het grauwe gewolkte felle schichten te flitsen, begonnen goudene kolken zich te boren...en steeg plotseling de god zelve, de Zon, de Zonnegod vóor mijn blik te voorschijn, mij

verblindende met de glorie van zijn hel den hemel doorstralenden aureool...

En ik lag onder de drie boomen, en ik zag hem rijzen, de Zon...en in mijn verheerlijkt ochtendvizioen zag ik hem rijzen, den Zonncgod, zoo als de leerlingen van den Grooten Meester hem geschilderd hebben in een zaal van een paleis te Rome. Ik zag hem rijzen, rozig blank en rozig blond, staande op zijn stralende kar; met de eene hand steunde hij zich aan den wand der kar, met de andere - luchtig, als speelde hij een gemakkelijk spel - mende hij zijn schitterwit vierspan van vuur blazende, steigerende, hals krommende hengsten, hoog de voorhoeven òp, nervig gekrampt de achterbeenen, de staarten als fladderende zilveren vlaggen uitwaaiende...En over het wolkenpad van de lage bank mende de Zonnegod zijn vierspan, terwijl ik te staren lag.

Toen zag ik de wolken van den Zonnegod, wien een rood purperen mantel waaide de schouders af; toen zag ik de Wolken der Goden. Want geheel de hemel boven de Tyrrheensche begon zich te vullen met opkrullende goudene wolken, de eene gouden wolk krullende boven de andere, tot geheel de morgenhemel des Zonnedags één glorie geworden was van goudene, goudene, krullende wolken, die schel schitterden aan de randen. En zoo waren de Wolken van den Zonnegod purpergrauw onder zijn triomftocht en purpergoud boven zijn triomfatorshoofd: grauw, purper en goud en heel den hemel was vòl van de wolken.

En onder de wolken, onder de morgenwolken van den Zonnegod, bleef de Tyrrheensche zeegodin vreemd bewogen, als woelde het in haar diep vrouwehart van liefde, van hartstocht, van woede misschien...misschien wel om den Zonnegod zèlven, die, haar minachtende, zelfs niet toeblikte, maar nù, hooger oprijdende het steile hemelpad, verliet den lagen weg der grauwe wolken en, de gouden wolken langs, hooger òp steigerde, in den zege zijns eigenen Dags...

De tweede dag van de Week was die der Maan, aan Diana gewijd en ge zult u misschien herinneren, dat Giovanni da Udine, Rafaëls leerling, haar geschilderd heeft staande op haar wagen,

die twee nymfen voort trekken, over een pad van wolken...

Het was dus de Maandag, of liever, het was de Maan-avond...En zooals ik den Zonnemorgen gezien had vòl goudene wolken aan den morgenhemel, zoo zag ik den Mane-avond vòl zilveren wolken aan nachtelucht.

Ik heb nooit zóo veel zilveren wolken gezien! Ik was gegaan, aan de andere kant van den blanken weg, waaraan het landhuis verrees, vier lage torens schuchter òp stekende tegen àl de zilveren wolken aan; er zijn aan die andere wegekant glooiende olijveheuvelen, die golven weg naar het binnenland en op de hoogste dier heuvelen, waar de olijvestammen kronkelen als met Danteske wanhoopsgebaren, strekte ik mij uit op een open verhevenheid en staarde uit. En ik zag de Tyrrheensche zee, en zij was bewogen als den dag te voren; zij was zilverwit en schuimwit en zij woelde heftig en sloeg hare blanke sluiers aan flarden tegen de klippen; en ik zag de drie pijnboomen op den schuim-omspoelden rots, en zij waren steeds antiek schoon als boomen uit een ode van Horatius en toen, toen zag ik, mijn blikken heffende, het vizioen van de godin zelve, de godin Diana, met den maansikkel gekroond, en haar wagen was een groote maansikkel en twee witte luchtnymfen trokken haar voort over een hoog pad van grauwe wolken. En er waren grauwe wolken, en er waren blauwe wolken, maar vooral waren er zilveren wolken, zoo vele kronkelende de eene achter de andere, als ik nog nooit gezien had, en om zóó vele wolken van de Maangodin op den Mane-avond waren de starren slechts heel enkele: enkele zilveren madeliefjes over haar weg...

Zoo zag ik de wolken van de Maangodin terwijl ik in de nacht lag te droomen, en toen ik weêr dalen mijn blikken deed, toen zag ik...o toen zag ik rondom de drie schermpijnboomen, op den blank en schuim-omspoelden rots, de schimmen van àndere nymfen dansen, de luchtige blijde gedaanten van Diana's jageressen, die vierden rondom de boomen het kuische mysterie der, ginds hoog aan de Maannacht, voort rijdende godin...

* * *

Den geheelen volgenden Marsdag waren de wolken niet van den hemel en schaduwden zij somber neêr over de zee. Toch was zij, de zee, de Tyrrheensche, als moê van haar woelen en lag zij mat uit, in treurenis van verdriet, in smachting van wanhoop, als een door het Noodlot geslagen godin die nauwlijks in hare groote smarten meer de kracht heeft de blanke armen te bewegen. Zij lag, de Tyrrheensche, mat en moê onder den druk van scirocco ter neêr en dien geheelen dag, die de dag was van Mars, waren de zwoele wolken niet van den hemel. Nauwlijks boorde zich hier en daar de azuren kolk tusschen het grauwgewolkte, dat hing als lage stoom in de lucht en benauwde en òp deed hijgen naar adem...

Het was in den laten morgen, het uur, dat gij het tiende noemt en ik kwam uit op een terras, van waar ik de Tyrrheensche zeegodin vóor mij zag liggen, moê, mat, lusteloos, troosteloos...En de morgen, die zuidelijke zomermorgen, was grauw gewaasd van droevige atmosfeeren, getemperd...tot ik plots het àan hoorde rammelen...en ik zàg, in vizioen, den god Mars zelve, somber fronsende, maar krachtig jong schoon als een jeugdigen heros, wien de krijgshaftige helm sierde het jeugdig gebaarde gelaat en hij stond op zijn zegekar, zijn eene vuist in de heup, zijn andere luchtig mennende twee donkergrauwe steigerende rossen, en, met een korten weêrlichtglans, zag ik flikkeren in zijn wagen zijn gestapelde wapenrusting en zijn lange lans en zijn ronde schild...

Hij reed zijn hinnikend tweespan over een brug van wolken heen en zijn sombere schaduw sloeg neêr over de moede, matte, Tyrrheensche godin en het scheen mij toe, dat zij óp hijgde naar zijner liefde troost...Maar hij daalde niet van zijn wagen...hij mende zijn tweespan steeds voort; nog even blikkerde zijn wapenrusting en rammelde zijne kar...en toen was hij verdwenen en zwaarder drukten de duizende uitgespreide handen van droefgeestigen scirocco neêr over zee, land, huis en over de klippen en den rots, waarop de drie nu sombere boomen rezen, boomen, om welke het mij toe scheen, dat drie Korybanten gingen in statigen, pyrrhischen dans, de schilden slaande tegen elkander, voorspel-

lende onheil en somberheid, die gebeuren zoû gaan...

Maar wij, menschen, verbeelden ons vaak, in onze angsten, het Noodlot, dat talmt ons te slaan en den volgenden dag, die de dag was van Mercurius, was er nièt wat wij verwachtten, maar was er een glimlach aan den hemel, een blauwe glimlach, een lieflijkheid van bleek azuur en er was een bries en een frischheid en er waren wel vele wolken, heel vele wolken over dat azuur heen, maar al die wolken waren als slank geschachte, blanke vederen en alle die vederen waren als slank geschachte, blanke vleugelen en alle die vleugelen schenen mij plots aan te voeren den blijden god Mercurius zelven, hijzelve gevleugeld aan reishoed, aan enkelriem en aan staf, waar hij stond op zijn triomfwagen, met wielen gevleugeld, en de blijde wind voerde hem in het òpfrisschende namiddaguur snel, snel over de blauwe maar wolkige hemelen heen en er was een stuiven van pluimen uit zoo vele vleugelen, en zelfs de Tyrrheensche lag behaagziek te glimlachen onder Mercurius' glimlach en het was mij of ik rondom de drie boomen een slingerende rei zag huppelen van naakte, beeldschoone knaapjes, zoo als de Italiaansche schilders ze zoo gaarne schiepen, mollig en dartel en blij...

* * *

En wij, menschen, wij hadden om de blijdschap van den over blanke wolken voort snellenden god Mercurius vergeten, dat het Noodlot soms talmt te slaan, maar niet afweêrbaar is wat besloten is in den raad der goden, die verzamelen om Jupiter heen...En zoo kwam het, dat dien volgenden dag, den dag van den Oppergod, wij reeds des morgens vroeg gewaarschuwd werden, dat zijn toorn zich over ons, arme, ons de zonde onbewuste stervelingen, zoude ontlasten...Er was een angst in geheel de natuur, er trilde een angst in de zee, de Tyrrheensche; er huiverde een angst over de olijveheuvelen; er breidde een angst over het huis, dat schuchter vier lage torens op stak: een angst om het lang aangehoudene gerammel van het naderen des Dondergods en de hemel was vòl van de zware wolken des gods: het waren zwarte, zware ónheil

spellende noodlotswolken; het waren zwarte wolken over grauwe kolken en de Tyrrheensche sluierde zich dicht in mistige floersen en duisterende dampen als ware zij bang Jupiters aanschijn te zien, dat ik plots te voorschijn zag donderen, fronsend, de lokkende haren en baard golvende door de luchten, de Oppergod staande, razende, op zijn wagen, waarvan hij de adelaren mende door het onweêr heen en den stormwind, terwijl hij de felle zigzags zijner bliksems links en rechts uit wierp in zijne woede of met den donderknots de zwarte wolken trof, zoo dat zij los barstten met zoo vervaarlijk geweld als zoude splijten het hemelgewelf en in duizende stukken neder storten op de niet zich verschuilen kunnende aarde.

En ik zag den hemel vol zware, vol zwarte noodlotswolken en ik zag de Wolken van den Dondergod en zij woelden dien geheelen dag, die de zijne was, aan den hemel, met onweêr op onweêr op onweêr...

En ik zag over den rots, onder de drie nu tragische schermpijnboomen, tragische gedaanten bewegen, onder den voortzwiep der geesels van door de takken zichtbare Eumeniden: ik kon nièt onderscheiden of het de blinde, oude Oidipos was, dien Antigone leidde van klip tot klip...of de jonge Orestes zelve, de moedermoordenaar, die voortvluchtte voor zijn eigene wroeging...

Toen stortte ten laatste de slagregen, naar welken wij snakten, neder in watere vloeden en de Tyrrheensche ontsluierde zich en ik zag haar zich baden in de milde hemelwateren...

* * *

En geloof mij, zoo ik u zeg, dat de daarop volgende dag, die de Dag was der lieflijke Venus zelve, de hemel nièt eentonig en afmattend azuur zich welfde, maar gevuld was met tal, o tàl van lieflijke wolkjes, met zoo vele lieflijke blanke en zilveren wolkjes, dat het mij toe scheen of de hemel vòl klapperende duiven was en wapperende sluiers en fladderende gazen sjerpen, zoo dat geheel het hemelazuur overwaasd en gesluierd was met dons van stuivende pluimen en flarden van tulle, uitrafelend rondom de

lieflijke godinne zelve, die, staande parele-blank en onverwelkbaar lieflijk op haar parelmoêren karre, haar duivengespan mende de wolkjes door, de wolkjes over...Wèl was onder hare troostrijke schoonheid de Tyrrheensche een azuren zeegodin met kalmen, gouden lach geworden; zekerlijk beloofde de almachtige Venus haar troost en liefde en geluk, want zij was zóo schoon en blijde, als ik haar nog nimmer gezien had; zij was niet vertoornd meer, zij was gelukkig en zij spoelde hare gelukkige wateren tegen den rots aan, waar, rondom de drie pijnboomen, boomen van liefde nu, àlle Venus' nymfen, najaden, dryaden en hamadryaden zich rijden in parelblanken dans...

* * *

Saturnus' Dag was de dag, die volgde...O, de zonsondergang, dien ik vlammen zag, over de scharlaken gloeiende Tyrrheensche, de zonsondergang, dien ik branden en blaken zag uit wolken, een land van wolken, een purperen strand van wolken, een koperkleurige luchtzee, waarin karmozijnen luchteilanden dreven, terwijl over die eilanden en die zee Saturnus zelve aanreed in zijn kar door de, vlam spuwende, draken getrokken...

* * *

Maar den volgenden dag, o lezer...ja, toen, ik moet het bekennen, toen was de hemel zònder wolken, toen was de lucht zonder godenwolken, toen was het uitspansel de blauwe turkooizen effene koepel...

En de zee, de Tyrrheensche, was het blauwe saffieren meer. Maar die beide azuren van hemel en zee, ze waren nièt afmattend den blik en vermoeiend den geest...

Want nog nimmer heb ik de drie schermpijnboomen, diep groen de ronde, schaduwduistere dommen van twijgen en bladeren, zoo schoon gevonden, als toen...

Cirkelend tegen de effene blauwe lucht en de stammen donker aankronkelend tegen de effen blauwende zee.

Wonen of niet wonen?

Dat is de vraag. En voor velen houdt deze vraag de zelfde moeilijkheid in, voor velen is deze vraag even moeilijk te beantwoorden en haar raadsel even moeilijk op te lossen, als eenmaal voor Hamlet die andere vraag:

- To be or not to be...

Gij zult mij misschien verwonderd aankijken en mij vragen welke bizarre paden ik u nu, o lezer, weêr op wil voeren. Maar gij...ge wòont misschien, ge bewoont misschien reeds sedert tien, sedert twintig jaren uw zelfde huis in Den Haag of uw villa aan den Scheveningschen Weg: uw belang, uw voorkeur, uw familie, uwe relaties, uwe carrière of louter uw gril boeien u aan dat huis of die villa, en terwijl gij mij de eer aandoet mij te lezen, denkt ge bij uzelven, lichtelijk verwonderd:

- Waar wil hij nù weêr naar toe? Wie geen vagebond is, woònt toch: daar is niet aan te twijfelen...

Daar is ook niet aan te twijfelen. Wie geen vagebond is, woont, en voelt niet de vraag, die mijn titel is, opkomen in zijne weifeling. Wie echter wèl vagebond is...woont dikwijls niet en *hij* vraagt zich vaak af:

- Wonen...of niet wonen? Wàt zal ik doen...

En nu wil ik u verzekeren, dat niet alleen ik, vagebond, die vraag vaak in mij voel opwemelen met de sierlijke krul van haar vraagteeken. Nu wil ik u verzekeren, dat ik zoo velen, vagebonden, ontmoet, o fatsoènlijke vagebonden, voor wie het zelfde vraagteeken opkrult in hun weifelend gemoed.

Op *dit* oogenblik woon ik niet. Mijn meubels zijn opgeborgen

en ik vagebondeer met vrij veel koffers, en naast mij aan tafel, in het pension, waar ik neêr ben gestreken, zit een heer. Hij ziet er verhit, vermoeid, en nerveus uit en daar hij behoefte heeft te praten, naar het schijnt, richt hij in eens het woord tot mij, en zegt:

- Ik heb veel te doen gehad met mijn loodgieter, mijn behanger en mijn 'fumiste'. Ik heb namelijk een appartement gehuurd (wij zijn, lezer, in het buitenland). Ik ben niet getrouwd, maar ik word oud, en ik heb altijd, op kamers wonende, de illuzie gehad: o, mijn eigen *thuis* bewonen...! Eénmaal een *home* veroveren! Daarom...heb ik eindelijk...nù...een appartement gehuurd...en meubels gekocht...

- En...vraag ik met beleefde belangstelling; is u nu niet gelukkig...uw illuzie te hebben verwezenlijkt?

- Neen, zegt de heer en ziet mij radeloos aan, als smeekt hij om mijne erbarming. Heelemaal niet gelukkig. De keukenmeid, die ik gehuurd had, vond mijn keuken te klein en is verontwaardigd heen gegaan, hoewel zij bij een vrijgezel als ik ben, toch een benijdenswaardige pozitie zoû hebben bekleed en dan...en dan...

- En dan? vraag ik mild en belangstellend.

- Heb ik vlàk voor het raam van mijn zitkamer...de schoorsteen van een fabriek...het geen ik niet opgemerkt heb...toen ik huurde! Nu is die schoorsteen, vlak voor mijn raam, mij zulk een obsessie geworden...dat ik overmorgen naar Parijs vertrek...

- Om daar een ander appartement te huren? vraag ik.

- O neen...om daar in een prettig, klein hôtel, dat ik ken, twee kamers te nemen...bij de maand.

- Ja...zeg ik weifelend; wonen of nièt wonen: dat is de vraag...

- Nièt wonen, meneer, nièt wonen! valt beslissend een oude, deftige dame in, gezeten naast mijn vrouw.

- Woont u dus nièt, mevrouw? vraagt mijn vrouw aan de deftige dame.

- Jawel mevrouw, dat is te zeggen...ik bezit hier vlak bij, aan het meer, een waarlijk heel mooie villa met een verrukkelijken tuin...Maar ik bewoon mijn villa *niet*: ik bewoon in dit pension éen kamer, en ga nu en dan eens zitten in mijn salon of mijn tuin: u

moet heusch eens thee bij mij komen drinken, niet waar? Dus eigenlijk...woon ik niet, hoewel ik wèl woon. Het is zoo als u het uit wilt leggen. Zoo als *ik* de vraag van uw echtgenoot voor mij heb opgelost...ben ik van alle moeite met dienstboden ontheven...dat is te zeggen: ik heb nù nog maar een stokouden portiertuinman en zijn vrouw, die onderhouden mijn villa en tuin, het geen heel gemakkelijk gaat, om dat ik haar eigenlijk niet bewoon. Vroeger had ik zeven bedienden, en als ze mij niet bestalen,...bleven ze niet. Ik heb dus alles gesimplifieerd en woon dus niet...hoewel ik eigenlijk wèl woon: u moest van middag eens mede gaan en bij mij thee drinken aan den boord van het meer...

- Ik woon niet, sedert zeven jaren, klaagt een Engelsche dame, tusschen twee leeftijden; maar ik verlang nù naar mijn interieur en denk er over...weêr te gaan wonen. Ik vrees echter voor veel deceptie...als ik weêr tot wonen kom. (Tot mij:) Kan u wèl werken, meneer, zoo niet wonende?

- O zoo goed, mevrouw, heel goed...Als ik niet woon, verlang ik wel eens naar mijn gebeeldhouwde schrijftafel, mijn bibelots en àl mijn boeken, maar dan troost ik mij met het feit, dat, als ik nièt woon, mijn vrouw iederen morgen met mij uit gaat...wat zij nooit doet als wij 'wonen'...

Andere echtparen en dames, hier en daar aan tafel, vallen in met een belangstellend woord en het blijkt...dat wij allen, zoo als wij hier zitten aan een pensiontafel, vagebonden zijn, o zulke fatsoenlijke vagebonden, die nièt wonen, om deze of gene reden...

En dat wij geen van allen eigenlijk een oplossing hebben gevonden op de vraag, die haar sierlijk vraagteeken voor ons op doet krullen: wonen of niet wonen...

* * *

In der daad: wàt is voor deze bohémien-zielen het beste?

Zij weten het niet.

Als zij wonen, verlangen zij nièt te wonen; als zij nièt wonen, verlangen zij te wonen.

En het is geen kwestie van geld, hoewel...niet-wonen *altijd* goedkooper is dan...wonen...

Het klinkt vreemd, maar gij, die uw huis in Den Haag of villa bewoont te Scheveningen...informeer eens bij àlle fatsoenlijke vagebonden, die hébben gewoond.

Zij zullen u allen verzekeren en zwart op wit voorrekenen, dat niet-wonen véel goedkooper is dan...wonen.

- Ten minste, wat *ik* dezer dagen uitgeef aan mijn 'fumiste', mijn behanger, mijn loodgieter!! klaagt de teleurgestelde meneer, die naar Parijs gaat.

Maar...zal hij het vinden in Parijs??

Neen, lezer, en *dit* is juist het tragische van de kwestie:

Deze vagebonden, deze fatsoenlijke zwervers vinden het *nooit*.

Zij zijn de eeuwige zoekers. Hun tragedie wortelt dieper dan alleen in het ongemak en de last met dienstboden en leveranciers. Soms zelfs is de geldkwestie er geheel buiten: de dame van de mooie villa aan den boord van het meer...is schatrijk. Ik heb nù gehoord, dat zij haar villa niet meer bewoont omdat zij er veel verdriet heeft gehad en tòch de villa niet wil verkoopen. Zij zoekt dus elders wat vrede, rust, vergetelheid dan...in haar eigen huis. Helaas, zij is de zoekster zoo als wij allen de zoekers zijn, de zoekers, die nooit vinden. Want hebben wij onze koffers, dan missen wij onze meubels, en zijn onze meubels harmoniesch om ons rond, dan voelen wij ons de slaven hunner zware onbewegelijkheid. Wat geeft òns, zoekende zielen, ùw uitstapje van drie of zes weken? Wij zien er op neêr met minachting. Wij, zoekers, wij willen ten minste onze onafhankelijkheid genieten. Meubelen binden, wonen bindt. Wij willen niet zijn gebonden. Onze vreemde nostalgieën dwingen ons telkens andere horizonnen op te roepen rondom onze ziel, die smacht, naar iets, dat zij zelve niet zeggen kan. Zijn wij in de bergen, dan verlangen wij terug naar de stad; is om ons heen de weldadige eenzaamheid van bosschen en velden, zoo nemen wij een automobiel, om even het trottoir van de straat op te zoeken en een café vol menschen en een Kursaal. Zijn wij den volgenden morgen terug in ons buiten-hôtelletje, dan voelen wij ons zoowel gedegoûteerd van de stad, als rampzalig ongelukkig om veld en om bosch. Wàt verlangen wij

eigenlijk? Des zomers een modieuze badplaats? In Gods naam niet: wij kènnen dat leven; het is dom, banaal en vermoeiend. De hoogte der eenzame bergen? Zij maakt ons melancholiek...De bosschen? Maar als het regent...De zee? Maar aan het strand is zoo weinig schaduw! De stad...? Maar daar is stof...Een lief dorpje...? Maar het is er zoo peuterig klein...

Welnu dan...ons eigen kasteel?? Neen. Het is er te eenzaam zonder kennissen en mèt kennissen...is het er druk. Maar wàt dan, wàt dan...als zelfs geld, veel geld deze zoekers niet kan oplossen het enigma, dat schuilt in de vraag: wonen of niet wonen, en zoo wij nièt wonen...waarheen dàn??

Wij weten het nooit, wij tragische zoekers, wij vagebonden met koffers. Neen, wij weten het niet meer. Onze verwende lichamen zochten eenmaal de zon op van het Zuiden, maar...de zuiderzon omsluiert zich de laatste jaren in floers van kille wolken en het azuur werd een legende. Onze verwende zielen zochten de emotie's der kunst en zij misschien, alléen, bleven dat wat nooit de teleurstelling baart...Maar verder, of ge woont, of nièt woont, wat hebt gij gevonden, o gij arme zoekers, o gij arme vagebonden, rijk aan koffers??

De echte landlooper is gelukkiger dan gij. Hij, die zorgeloos zijn hoofd neêr legt op een bemosten steen aan den weg, de blauw gestarrelde hemeltent boven zijne zorgeloosheid, is gelukkiger dan gij, in uw Grand-Hôtel, of ik, in mijn goedkooper pension...Tusschen mij en ú is nauwelijks eenig verschil: beiden wonen wij *niet*, al zijt gij ook een niet-woner met een goudpettigen portier tot uw dienst, dien ik mis; tusschen ons en hèm is dit verschil, dat *hij* dwaalt en niet zoekt en daarom gelukkig is, terwijl wij dwalen en...zoeken...en daarom ongelukkig zijn...ten minste zoo vaak...

* * *

Zouden wij misschien gelukkiger zijn...zoo wij woonden?

Maar toen wij ‘woonden’...gingen wij gebukt onder alle onze banden!

Zijt ge dat dan vergeten?

Wonen of...nièt wonen? Dàt is de *vraag*...Wie lost ze ons, zoekers, op...??

Diverse pluimages

Zwanen

Daar ik op dit oogenblik[1] vertoef bij de blauwe wateren van het meer van Genève, - den vijver van mevrouw Genève, heb ik het wel eens genoemd - heb ik alle gelegenheid de zwanen te bestudeeren. In mevrouw Genève's waterpartij zwemmen tal van zwanen rond, ja, misschien wel hònderd, als we goed tellen, en, lui hangende over een brug of over een balustrade, bekijk ik de zwanen...

Wat zijn wij menschen toch gelukkige wezens! Omdat de goden ons hebben gegeven de ‘poëzie’ in ons hart en de ‘litteratuur’ in ons hoofd en het ‘idealisme’ in onze zielen, zien wij sedert eeuwen lang vele dingen en dieren, - de zwanen in dit geval - poëtiesch, litterair en ideaal. Wij kunnen het woord ‘zwaan’ niet zeggen, of wij verbeelden ons minstens een zeer poëtischen vogel, sneeuwblank, niet waar, of wij zien Lohengrin (eigenlijk allerdolst!) voort getrokken, staande in een bootje, door een zwaan, of wij hooren den zwaan, stervende, zijn doodeslied zingen:

> Stervende singt se een vroolijk liedt
> In 't suickerriet,
> In 't suickerriet...

Onze Vondel heeft ook den zwaan zoo ideaal gezien en ik ben er wel blij om, want zijn rei van dartele jofferen in den Noah is

1 Zomer 1911.

heerlijk van rythme, van klank, van onbezorgdheid en van levenslust...

Ik herhaal dus: wat zijn wij menschen toch gelùkkige wezens!! Want wij hebben in den zwaan zulk een idealen vogel gezien, dat onze verbeelding bijna even verliefd op den vogel zwaan is geworden als Leda werd op Jupiter, toen de oppergod zich herschiep in een grooten, blanken, klapwiekenden prachtzwaan om de schuchtere, die rustte in ‘het suickerriet’ te naderen. En toch...

Nu ik lui hang over brug en balustrade en den zwaan rustig bekijk en bestudeer...nu word ik mij bewust, dat de zwaan een heel ander beestje is dan die sneeuwblanke zingende, legendarische vogel, dien onze, door de goden gezegende, verbeelding bemint...

Ten eerste...is de zwaan heelemaal niet blank. De zwaan is over zijn langen hals, dien hij dikwijls zeer malgratieus mager en recht in de lucht houdt, als of hij een stok had ingeslokt, grauw vuil, altijd grauw vuil, hoe hij zich ook baadt en bijt met zijn snebbe: het laatste, ik vermoed, omdat hij veel jeuk heeft van minuscule beestjes. De zwanen hebben nijdige zielen, vechten altijd met elkaâr, trekken elkaâr de veêren uit...louter uit nijdigheid, want ge zult me toch niet willen wijs maken, dat deze zwanen, wie mama Genève het aan nièts laat ontbreken en die dàn nog gevoed worden door de vreemdelingen - ik doe nièt meê - elkaâr bevechten om den strijd huns bestaans?? Neen, ze behoeven heusch niet te strijden, maar ze zijn nijdig; het zijn kwade, nijdige vogels, die elkaâr misgunnen elk vliegje, elk vischje, elk kruimeltje brood, en die elkaâr bijten en happen waar zij maar kunnen...het liefst achter...in den staart. En dan wat een manier om dien staart te dragen, zoo hoog òp, en dan wat een manier om dien leelijken, langen hals diep te dompelen in het water en dàn den staart nòg hooger in de lucht steken, zonder de minste decentie, zonder de minste gedachte aan mij, die daar over brug en balustrade lig te kritizeeren dezen onbehoorlijken, waarlijk al eeuwen lang te veel geïdealizeerden vogel zwaan!

Ik meen u dus overtuigd te hebben, dat de zwaan heùsch niet

zoo blank is als versch gevallen sneeuw, en zelfs zult ge al begrepen hebben, dat ik, op mijn woord van eer, den zwaan niet altijd zoo een toonbeeld van gratie vind. Die lange, magere hals met den stok er in; de indecente, opgewipte...staart zijn alles behalve gratieus; dat altijd door beestjes-zoeken is ook niet bevallig; en dan dat malle voort huppen, met schokjes, over de golfjes van het meer...heusch, dat is heelemaal geen ‘statig drijven’. En...hebt ge ooit den zwaan wel eens zien vliègen?? Dàt is eenvoudig om je dood te lachen, want vliegende is deze vogel zóo leelijk komiek als geen vliegende vogel is!! De magere hals làng uitgerekt, de vleugels zenuwachtig klapperend als denkt hij: ik kom er niet! ik kom er niet!; de...staart den anderen kant uit gerekt vliegt onze gratieuze zwaan heel laag over het meer en is blij, als hij, weêr op het kabbelende water neêr gestreken, voort schokt niet hobbelschokjes...

Onzindelijke vogels zijn zwanen. Zie ze daar toch eens nestelen, waar zij hunne kooien hebben, bij het eilandje van Jean Jacques Rousseau! Hoe zij ook worden schoon gehouden - en mama Genève is heusch een keurige huisvrouw en onderhoudt villa, park en waterpartij met grooten zorg - de zwanen weten...dádelijk hunne verblijven te bevuilen-in plaats van de wijdte des meers te kiezen! - en er stuiven àltijd hun pluimen rond, die zij elkander nijdig uittrekken, zelfs mannetje vrouwtje en vrouwtje mannetje. Alleen tegen hun kinderen zijn de zwanen wel lief: herinnert ge u ‘het leelijke eendje’ van ook al weêr zoo een idealist onder de menschen, zoo een dichter...: Andersen?? Nu, tegen de ‘leelijke eendjes’ zijn pa en ma zwaan wel lief, maar zelfs haviken en gieren zijn lief tegen hun kinderen: om die eigenschap idealizeer ik dus den vogel zwaan niet.

Wat een gezicht heeft zoo een zwaan! Wat een valsche, kleine, nijdige oogen, en onder die oogen een zwart masker, met een knobbel er op, en uit dat masker steekt zijn vermillioen roode sneb venijnig nijdig kwakende uit - het heeft niets van elegiesch zingen, hoor - en dan die flàppende zwemvliezen, achter aan bengelende aan zijn sleepende pooten!! Is dàt nu de sierlijke, gratieuze zwaan??

Wat zijn wij menschen toch gelùkkige wezens!! *De Zwaan*...Wij lezen, schrijven, hooren: *De Zwaan*, en...een reeks van bevallige beelden schakelt zich voor onze verliefde verbeelding...

Omdat wij den zwaan wel eens bevallig, gratieus en sierlijk hebben gezien. Als de zwaan zijn te langen hals heeft gekromd, of dien neder vlijt langs zijn flanken; als de zwaan zijn vleugels, lichtelijk van de flanken àf, rondt en dan niet voort schokt, maar aandrijft, een donzen gondel gelijk...dan is de zwaan schoonheid geworden. In een zonnestraal, in een maneglans, is de schoone zwaan dan ook blank als sneeuw of lelie, is hij goudblank of zilverblank...

En wij, gelukkige wezens, wij die wèl eens den zwaan schoonheid hebben gezien...wij roemen hem dan daarna àltijd schoon, àltijd blank, altijd sierlijk en gratievol en wij roemen hem zoo, den *dikwijls* onsierlijken, nijdigen, bitsen, leelijken vogel zwaan, omdat *wij* dankbare, gelukkige, mooie zielen bezitten, onder welke Andersen en Vondel van de àllermooiste waren...

Nachtegaal

Het was in de maand April, en wij bezochten met onze vrienden eene hunner vriendinnen, een jonge vrouw, weduwe, die een wonderschoone stem heeft en zich geheel aan de zangkunst wil wijden. Zij vertelde ons, terwijl wij bij haar zaten op het bordes harer kleine villa, die geheel met klimrozen begroeid was, het volgende van den nachtegaal.

- Ik woon hier sedert enkele weken, niet waar. Wel nu, heel spoedig na mijn komst, merkte ik, dat er nachtegalen waren om mij heen. Een paartje: ik hoorde het mannetje orgelen; zij waren zeker bezig hun nestje te maken. Ik was klaar met mijn installatie; eindelijk, meende ik, zoû ik weêr rustig kunnen studeeren gaan. Op een avond opende ik de vensterdeuren, zette mij aan mijn piano, en begon mijn trillers te zingen. Den eenen triller na den andere...Plotseling, hoorde ik in de boomen den nachtegaal: hij

zong. Ik ging echter door met mijn trillers, wilde mij niet laten afleiden. En toen...toen plotseling hoorde ik den nachtegaal zingen vlàk bij mij...Ik keerde mij om, mijn handen nòg op de toetsen. En ik zag, daar, op de ijzeren balustrade van het bordes...den nachtegaal zingen. Hij zong...hij zong...hij zong bijna uitdagend. Ja, hij daagde mij uit. Hij wilde mij overzingen. Ik lachte er om, en ik zong mijn trillers, ik zong ze met bravoure. En plotseling zag ik, dat de kleine nachtegaal zòng, zòng wat hij kon...Hij trilde van emotie. Zijn eene pootje alleen klemde zich rond de ijzeren balustrade, zijn andere pootje was opgeheven, als sloeg hij de maat. En hij beefde van zenuwachtigheid en hevige aandoening. Zijn vlerkjes uitgespreid, trilde zijn keeltje en zijn bekje was wijd open en hij zong, hij zòng...Hij zong wat hij kon; hoog, hoog, hoog steeg zijn lied en het klaterde als met zilveren k'okjes. Ik dacht: straks zingt hij zich dood, valt hij neêr...Ik had gelezen, dat nachtegalen zich somtijds dood zingen...Om hunne wijfjes, uit jaloezie, als er een ànder mannetje ook zingt, dat het zelfde wijfje bekoren wil...Toen *begreep* ik plotseling...Het nachtegaaltje dacht...dat ik een ander mannetje was, of hij dacht misschien, dat ik een vogel-toovenaar was, die met zijn trillers het reeds aan hare eitjes denkende vrouwtje wilde bekoren...En hij had gezegd tot zijn vrouwtje: je màg niet naar dien toovenaar luisteren; *ik* zal voor je zingen, ik alleen...En hij was mij komen uitdagen...En hij zóng daar, op de balustrade en...als hij nog een half uur zóo zoû hebben gezongen, zoo hoog, zoo zilverschel, zoo wanhopig, zoo heel zijn ziel van jaloersche smart gévende in zijn wanhoopslied...zoû hij dood neêr vallen tusschen de rozen...

Toen staakte ik mijn trillers...En het vogeltje, zeker, dacht, dat hij mij overzongen had; hij zong nu niet meer wanhopig schel, hij zong nog alleen maar zijn zege, zijn klaterende overwinningshymne...terwijl ik, stil in mijn stoel gedoken, hem zingen liet...De nacht viel, er was geen maan...Plotseling zag ik, dat de nachtegaal den greep van zijn pootje slaakte, de wiekjes breidde; hij vloog weg...En de nacht, verder, was donker en stil...

Den volgenden avond glansde de maan door de wolken. Ik

zette mij voor mijn piano; ik begon - heel zacht - mijn trillers...maar er kwam geen nachtegaal mij uitdagen op de ijzeren balustrade van mijn bordes. De nachtegaal...was heen met zijn vrouwtje. Hij had zeker tegen zijn vrouwtje gezegd: van avond heb ik den toovenaar stil gezongen...maar dood is hij misschien niet...en het is misschien niet goed te nestelen in deze betooverde dreven, al zijn zij ook schoon van rozen; laat ons liever heen gaan, laat ons den toovenaar vlùchten..., laat ons elders een nestje bouwen voor je eitjes, o mijn lieve vrouwtje...En het vrouwtje, dat zeker al vreemd in haar hartje ontroerd was geworden door de trillers van den onzichtbaren toovervogel...is haar mannetje gevolgd en...er *zijn* geèn nachtegalen meer in mijn tuin...

Zoo vertelde ons de zangeres, en zij voegde er aan toe, weemoedig, - een weemoed, dien ik begreep, omdat ik haar leven wist -:

- En zoo is het altijd geweest: mijn stem is alles wat mij rest; mijn zang, hoewel men dien prijst, heeft uit mijn leven *al het andere* verjaagd...

Toen zong ze voor ons...en wij waren doodstil...en geèn nachtegaal tartte haar uit...en haar tooverlied verstierf in de blanke mane-melancholie en de eenzaamheid...

Zwaluwen

Ik zoû na deze poëtische, maar heusch ware en historische anekdote van den nachtegaal, den zwaluw eens op zijn plaats willen zetten. Want de zwaluw heeft, even als de zwaan, de dichterlijke verbeelding der menschheid, ik weet heusch niet waarom, getroffen en de zwaluw is, sedert Mignon en Mireille beiden, maar vooràl de eerste, den zwaluw sentimenteel hebben toegezongen tot den rang van poëtischen vogel gestegen, rang, die hem volstrekt niet toekomt. De zwaluw wekt steeds bij den dichterlijken mensch, vooral de dichterlijke jonkvrouw, de gedachte op aan gaan en terug komen, aan afscheid en weêrzien, getuige in de

galanteriewinkels de vele broche's met zwaluwen er op, en er onder: Je reviendrai...

En wat is nu het geval? Dat de zwaluw volstrekt geen poëtische, maar een futiele, mondaine, egoïste vogel is, altijd bang voor zijn delicate gezondheid; bij het minste herfstbriesje neemt de zwaluw dadelijk den wijk, naar het wufte Zuiden; in plaats van te blijven in het degelijke Noorden, wiekt de zwaluw weg naar alle ondegelijke modeplaatsen, als daar zijn Nice en Caïro, om slechts terug te keeren als het mòde geworden is naar het Noorden terug te keeren, terwijl die malle manier van een zwaluw om altijd een rok te dragen, als of hij ook in den vroegen morgen al naar een bal moet, mij steeds allerbelachelijk wereldsch is voor gekomen, en daarbij burgerlijk: een vogel-van-de-wereld zoû alleen een rok in den avond dragen. Den zwaluw hoop ik dus nu eens en voor altijd op zijn plaats te hebben gezet, terwijl ik u ten slotte, wat dezen schril krijschenden vogel betreft, wil doen opmerken, dat de vlucht, steeds in het rond, van den zwaluw op dien...van een vleêrmuis gelijkt: ziet men zwaluwen, zoo tegen den avond, terug komen naar hunne nesten, die gebouwd zijn zonder de minste idee van esthetiek, onder aan de kroonlijsten der huizen, gezwellen gelijk, dan vraagt men zich af:

- Vliegen daar vleêrmuizen...Of zijn het zwaluwen? Neen, waarlijk...het zijn zwaluwen!! Ik dacht, dat het vleêrmuizen warer...

Dàt is voor de zwaluwen, ten spijt van Mireille en vooral van die sentimenteele Mignon...

(N.B. Het komt mij voor, dat ik van zwanen en zwaluwen ook andere karakteristieken had kunnen geven en...het omgekeerde had kunnen beweren van het geen ik beweerd heb.

Terwijl het mij tevens voorkomt, dat ik nòoit een persiflage had kunnen leveren van...den nachtegaal.)

Roodborstje

Ook niet van het roodborstje. Het roodborstje heeft reeds mijne kinderverbeelding zoo getroffen, dat ik, als kind, van het roodborstje heb gedroomd, en dien droom wil ik u vertellen.

Ik was een klein jongentje en ik droomde, dat ik lag onder een boom, met mijn handen onder het hoofd, precies zoo als ik nù nog, dat ik geen jongentje meer ben, kan liggen onder een boom. En voor mij, op een lagen tak van den boom, die, ik geloof, een beukeboom was en bij een vijver stond, en zich weêrspiegelde in dien vijver, kwam een roodborstje zitten en zeide tot mij:

- Dag...

- Dag, roodborstje, groette ik terug. En ik vroeg verder, in mijn droom:

- Zeg mij toch eens, roodborstje, waarom heb je alleen een rood borstje en ben je verder zoo grauw van kleur?

- Dat zal ik je vertellen, jongentje, zeide tot mij het roodborstje. Vroeger waren àlle vogeltjes grauw, en ze leken allemaal op elkaâr. Toen vond Onze Lieve Heer dat toch eigenlijk nièt mooi, en toen liet hij een zonnestraal vallen door een groot rond kristallen glas, dat hij tusschen de vingers hield, zoo dat een prachtig prisma van kleuren neêr viel van den hemel tot op de aarde toe en toen riep Onze Lieve Heer àlle vogels, die grauw waren, en zeide tot hen:

- Vogels, jullie mogen elk de kleur kiezen, die je wilt, en er door heen vliegen; ben je dan door dien kleurigen straal gevlogen, dan ben je niet meer grauw, maar blauw, of rood, of geel...

- Zoo gebeurde het, vertelde het roodborstje. De kanarie koos geel en vloog door den gelen straal; de paradijsvogel, dat ijdele dier, woû van alle kleuren hebben en vloog door het geheele prisma; *ik* vond rood zoo mooi, maar...ik was zóo zenuwachtig, dat ik mijn vlucht niet goed berekende en niet dóor den rooden straal, maar làngs den rooden straal vloog...En zoo kleurde alleen zich mijn borstje rood, jongentje, en bleef ik verder een grauw vogeltje...Dag!

Toen vloog het roodborstje weg...en werd ik wakker...

En omdat ik vroeger zoo lief gedroomd heb van het roodborstje, kan ik nu, dat ik een groot mensch ben, ook nooit iets minder aardigs van het roodborstje zeggen...

Musschen

Er zijn musschen en musschen. Er zijn stadsmusschen, en buitenmusschen, en dat zijn geheel verschillende vogels.

Ik bracht eens een zomermaand door in Barbizon en voor mijn venster stond een boom, die zijn takken bijna drong tot in mijn kamer. En die boom was de woonplaats van wel honderde musschen, buitenmusschen natuurlijk. Die buitenmusschen waren lieve, zachte, eenvoudige, vrome vogels. Zoo tusschen drieën en vieren, als de zon opging over woud en weide, ontwaakten zij, en die het eerst ontwaakt was, riep zacht en lieflijk:

- Pièt!

- Piet-piet! antwoordde een tweede, die ontwaakte.

Een derde, een vierde vielen mede in, en daar ik soms de vogelentaal begrijp, begreep ik wat al die zacht-lieflijke ‘piet-piets’ beteekenden. Het beteekende: komt, musschen, ontwaakt en zingen wij een lieflijke ochtendhymne, Gode ter eere; komt!

Want waarlijk, na ènkele minuten waren àlle musschen - buitenmusschen natuurlijk - ontwaakt en zongen zij hunne ochtendhymne. Ik heb nooit zoo vroom een hymne hooren zingen, als door die buitenmusschen van Barbizon. Ik heb zelfs nooit in een kerk zoo vroom hooren zingen ter eere van God, als die buitenmusschen het deden. Ik lag, raam open, in mijn bed er naar te luisteren en het was niets dan ‘piet-piet! piet-piet’, maar ik verzèker u: *het was een vrome hymne* en het zwol, hooger en hooger, hooger en hooger: ‘piet-piet-piet! piet-piet-piet!’ en toen...stierf het weg, heel zacht, stemmingsvol, gevoelvol en vroom: ‘piet-piet, piet...piet...’

En toen was het gedaan; de vogelen, na hunne hymne, hadden

den boom verlaten; het werd héel stil en ik...sliep weêr in, met zoo iets vreemd kinderlijk kalms in mijn hoofd en mijn hart, dat ik het u niet beschrijven kan...

Maar in Florence, waar ik woon in het paleis van een markies, met een hangenden tuin, daar is die tuin - de eenige in de wijk - de verblijfplaats van wel...ja wel duizend musschen: van àlle musschen tusschen Arno, Dom en St. Maria Novella. En die musschen zijn stadsmusschen. Dat zijn heel andere musschen, hoor. Die worden ten eerste pas twee uur later wakker, en dan zingen ze ook wel:

- Piet-piet! Piet-piet, piet...

Maar al die piet-piets beteekenen:

- Hè, is het al weêr dag! Ik heb het zoo druk van daag! Ik heb hier wormen te zoeken en daar wormen te zoeken...Toch even de hymne zingen, hoor...Maar vlug, hoor...Jawel, jawel, even de hymne zingen: zie je, het is altijd *fatsoenlijk* toch even God te looven met de hymne...Alleen, veel tijd heb *ik* niet: ik heb het zoo druk, ik moet wormen zoeken hier en wormen zoeken daar...

Lezer, de buitenhymne, die in Barbizon rustiglijk een statig halleluja is, dat één uur duurt...is in Florence een stadshymne geworden, die in vijf minuten is afgeroffeld...Na een helsch kabaal van vijf minuten de Godheid looven...zijn àlle de duizend Florentijnsche musschen weg, vermoedelijk, langs de boorden der Arno, bezig om wormen te zoeken...

En kwamen, zoo tegen den avond, de Barbizonsche buitenmusschen met een melodieschen avondzang terug in den boom voor mijn raam...de Florentijnsche stadsmusschen komen terug wederom met een helsch kabaal en piet-pieten nijdig en zenuwachtig tegen elkaâr:

- Ik wil hièr zitten! Neen, neen, dit is mijn tak! Het is nièt waar, het is *mijn* tak; het is altijd mijn tak geweest! Wèg, wèg van mijn tak! Wie het eerst zit op een tak, die zit en blijft er. Weg, weg! Ik wil niet, ik wil niet! Zijn jullie toch stil: vertel me liever: heb je véel wormen gevangen? Neen, een slechte dag: er zijn te weinig wormen en veel te veel musschen in de wereld...Hè, wat ben ik

moê, toch even - piet - piet - een avondgebedje afroffelen...Ja, dat is altijd *fatsoenlijk*...:

- Heere, wij danken u voor al de wormen...

Na vijf minuten geharrewar, lezer, over eigendomsrecht op dit takje en dat twijgje, is ook het fatsoenlijke avondgebedje door de Florentijnsche musschen afgeroffeld...en valt de stille nacht over den hangenden tuin van den markies...

Zóo, lezer, zijn de buitenmusschen en zoo zijn de stadsmusschen...

Aan den boord van het meer

Een kwartiertje met de auto den weg van Versoix op en voor ons weven de groene schaduwen van een groot park een zwoele zomeratmosfeer van doorzichtigen dageschemer, die als doorschenen zoude worden met de vage lichtstralen uit de smaragden lens van een toovenaar...Er blokt een groot huis, bijna een kasteel, grauw van steen, grijs van pannen, zwartgroen van klimop en er is een weemoed om het huis heen, omdat de kleurlooze blinden gesloten zijn...Wij loopen in den groenen schemer een breeden laan af van eeuwenoude, zwaartronkige kastanjeboomen, die alle hunne zomerwaaiers uitgespreid houden tot dichtlooverige baldakijnen; wij gaan langs het stille, gesloten huis en plotseling aan de andere zijde van een wijd grasveld, bespikkeld met madeliefjes, ligt voor ons, als een breede beker, het meer van Genève, tusschen een gekartelde rand van heuvelen, lieflijk stil rustig van lijn.

Lezer, deze villa, dit park behooren aan een oude, deftige dame, die beiden niet meer bewoont, en die ik verleden, even, een kort oogenblik, voor u verschijnen deed, omdat ik nu eenmaal de slechte gewoonte heb voor mijne lezers te doen verschijnen de silhouetten der personen, die mijne sympathie wisten te winnen. Deze slechte gewoonte heeft mij reeds dikwijls berispingen op den hals gehaald en voorhoofdfronsingen voor mij doen somberen, zoo dat ik mij ook eindelijk beteren wil en niet verder over de lieve, oude, deftige dame, *die niet meer woont*, wil uitweiden, en ik u verder dus alleen nog maar wil mededeelen, dat ik hier, in dit park, mij nu neêr vlij, onder een zwarten beuk, aan de zijde van hem, *over wien ik niet meer schrijven mag*, terwijl zij, *over wie ik niet meer schrijven mag* (zij zijn twee), ginds, op een terras, voor de

eenig geopende tuindeur gezeten zijn in rieten stoelen, naast de oude, lieve, deftige dame zelve...

Maar verder durf ik van de personen, die mijn melancholiek park stoffeeren, *niets* meer zeggen - ik heb al zóo vaak brommen gehad en verdiend, dat ik voortaan zal weten te zwijgen...en alleen u nog smeek: zie niet meer naar mijne personen...laat ze in een vagen nevel voor u blijven, en zie alleen, met mij, òp in de boomen, de lucht, òp in de wolken...zie met mij over het kalme meer, naar de lage heuvelen; zie met mij naar wat daar ginds sneeuwwit oprijst: de keten van den Mont-Blanc.

Ik hoop, dat ge dit alles belangrijk genoeg vindt, voor heden. Een oud park, een gesloten huis, vage silhouetten, groene namiddagschemer, zacht violette schaduwen, éven wèg goudende schuine stralen...een verwaarloosd grasveld, dat niet gemaaid werd, vol rood gelakte klaprozen, en blanke madeliefsterretjes; ginds het kalme, kalme water, blauwgrijs gemoireerd, onder grauwblanke wolken, die drijven, drijven, drijven...en dan de lage, lieve heuvelen, en dan, héél ver, die vreemd diamanten tinnen van dat altijd Witte Gebergte...

Want meer heb ik voor u niet. Het komt omdat mijn hoofd, als de hemel zelve, vol zomerzwoelte is, en omdat ik héél lui ben en omdat ik eigenlijk slaap heb. Ik heb echter niet zóo veel slaap, dat ik met u niet zoû kunnen zien in het mysterie dier zwart satijnen blaadjes van den donkeren beuk, die over mij spreidt een tente van duister, of u niet zoû wijzen hoe voornaam bleek aristocratisch, als fijne freuletjes, tegen zijne krachtige somberheid uitstaan die drie bonte esschen, die ik liever blonde esschen zoû willen noemen: witblonde esschen, boomen van een zeer gedistingeerde anemie, en waarop de bruine beuk - om het contrast - verliefd is. Zoo beminnen donkere mannen blonde vrouwen, en...

...Wat meent ge? Was ik in slaap gevallen? Neen, heusch niet, ik soesde alleen maar even, maar als ge het nu belangrijk vindt, kan ik wel met u zien naar het drijven der wolken...Zijn ze niet een vlucht van kalme, statige zwanen, over een blauw meer...? Maar, zult ge zeggen, waarom zóo hoog het meer en de zwanen te

zoeken, als aan onze voeten het meer zich uitbreidt en de werkelijke zwanen drijven...Ja waarlijk, de werkelijke zwanen, die vogels zijn en geen wolken...De werkelijke zwanen, zij drijven als donzen gondels langs ons heen, en zij kijken mij minachtend aan, omdat zij gehoord hebben, dat ik véel kwaad van hen heb verteld, en zij doen èrg trotsch en overdreven sierlijk coquetteeren zij met hunne halzen en halfronden hunne wieken en kijken mij verder nijdig aan, en er is onder hen éen zwarte zwaan, een gehéel zwarte zwaan met hel vermillioenroode snebbe en zijne wieken zijn als gefrizeerd aan de uiteinden, als hadde hij gefrizeerde struisveêren zich gestoken tusschen zijn zwarte pennen en hij is bijna zoo zwart en satijnig als de donkere beuk zelve is, maar de beuk zelve...die zingt nu in eens met àl het plotse ruischen van zijn bladeren een zwarte-zwanezang en...

Wàt! Ben ik tòch even in slaap gevallen en droomde ik en verwarde ik beuk en zwaan, omdat beiden zoo zwart zijn...? Ik kon het niet helpen...Een onoverkomelijke zomerloomte omving mij. Ik lig nu recht op mijn rug te staren in het loover, en naar de diamanten bergtinnen daar ginds...Interesseert het u meer daar heen te staren? Ik vind den Mont-Blanc, van Genève uit gezien, zoo mooi als nergens. Als ik te Chamonix ben, omringd van de Alpreuzen, vraag ik steeds: waar is de Mont-Blanc...en ben mij bewust dan héel dom te zijn. In Genève vraag ik het nooit. Ik zie den Mont-Blanc dadelijk en duidelijk en wat is hij betooverend van hier! Hij is nu licht rozig blank, als een ver albasten tooverpaleis, waarover de toovenaar licht laat schijnen door lenzen heen van robijn. De Mont-Blanc is geen berg, maar een ver, onbereikbaar tooverpaleis van albast,...en dat ik toch zoo duidelijk ziè, terwijl ik hier lig in de klaprozen, onder een bruinen beuk.

Ik ben bekoord door dit uur, hoewel ik heel lui ben en zoo een slaap heb, o zoo een slaap...Ik ben bekoord door dit even verwaarloosde park, omdat de boomen eeuwenoud zijn en omdat er door de schaduwen iets weemoedvols omme sluipt van ontroostbaar verdriet en durende rouw...Ook ademt dat om het gesloten huis...En dan vóor het gesloten huis de vage silhouetten...

Hoor toch de vogels zingen! Wat een vogels, wat een vogels! Er zijn meerlen en meesjes, lijsters en leeuwerikken, en er is een lieflijkheid van kristallen muziek boven mijn slaperig hoofd...Er is toch eigenlijk niets beters in het leven te doen dan te liggen onder een bruinen beuk, die verliefd is op twee blonde eschjes, en te hooren naar der vogelen gezang...Vooral als uw belangstellend oog nog geboeid wordt door drijvende, drijvende wolken, door lage, lieve, weggedoezelde heuvelen - als of Corot er even langs ademde - en door den Mont-Blanc, die nu gloèit...De Mont-Blanc alpgloeit!!

Ik heb mij even opgericht...Is het al reeds zóo laat...Zie, de vage silhouetten op het terras zijn verdwenen...En wie naast mij lag, en dien mijn hand uit zalige mijmeringen heeft gewekt om heen te staren naar dien korten brand van het tooverpaleis, daar ginds, die al weêr dooft, is nu opgestaan, en...

Ik mag vooral niet meer van hem zeggen. Ik mag van niemand iets zeggen meer...Alleen van mijzelven, die slaap heb...Maar het is vreemd, ik heb geen slaap meer. Nu de zon onder is, nu de parkschaduwen aanduisteren als stapelen zij hoopen paarsch fluweel, heb ik geen slaap meer...Zie, ginds sluipt een schim...Neen, het is alleen de stokoude tuinman-portier...Zijn figuur is gebogen; zijn kromme beenen sleepen...En hij sluit nu de eenige opene vensterdeur op het terras, waar de vage silhouetten verdwenen zijn...

Er is om het huis, in het park, aan den boord van dit meer een onoverkomelijken weemoed van verledene dingen, die vaag nog zweven als schimmen. Vroeger woonden hier gelukkige menschen en blijde kinderen en er was levenslust in het huis en vreugde in het park en langs het meer dreven niet allèen de zwanen, maar ook de kleine, vroolijke bootjes, met de zeiltjes als meeuwewiekjes...Nu drijven er alléen de zwanen, de blanke, en plots schijnen zij mij schimmen toe en de zwarte zwaan, plots, vliegt op, en schaduwt als een demon over het meer...

En toch ben ik bekoord door dit alles, en juist ben ik bekoord door dien weemoed der verledene dingen. Ik heb deze menschen

niet gekend, en alleen de oude dame is van hen over...Maar de weemoed dier aller levens weeft hier, aan den boord van het meer, de bekorende atmosfeer van het wèg zinken van wat geweest is, als of het meer een tooverschrijn was, diep, waarin alle de schatten zonken van het geluk der menschen, die hier hebben gewoond...Zoo wij neder daalden en dwaalden over den meere-bodem zouden wij de schatten wellicht blinken zien: het goud van de liefde, en den onnoembaren edelsteen van het geluk...

Zie, de maan is gerezen, de bergen uit...Nu zijn de twee blonde esschen als schimmen van nymfjes tegen de donkere schaduw van den reuzigen bruinen beuk en het water zelve is geworden een opalen weêrschijn, en de lucht is opaal, en alles is zoo bleek of zoo duister, dat zelfs de zilveren glans aan het albasten tooverkasteel daar ginds niet de melancholie kan verhinderen...De melancholie om wat hier geweest is, nu nog schimmevaag rond zweeft en...eenmaal niet meer zal zijn...

* * *

Want als de oude, lieve dame gestorven is...dan zullen de forsche beuk, de teedere esschen, de waaierkastanjes der statige baldakijnallee worden òm gehakt door de hoog gezwaaide bijlen der gespierde hakkers en aannemers zullen komen en plannen teekenen en banale huizen zullen gebouwd worden, met vijf en zes verdiepingen, het eene naast het andere, en waar wij gerust hebben in namiddaggeschemer van zwart satijnen beukebladeren, zullen auto's snorren over een nieuwen, breeden boulevard, en de vogelen - meerlen en meesjes, lijsters en leeuwerikken - zullen vluchten, vluchten verre, en de zwanen zullen alleen nog over gebleven zijn, omdat zij onverschillig bleven aan àl wat er gebeurde aan den boord van het meer, en egoïst tevreden zijn, zoo *zij* slechts het water des meers behouden om zwierig in te zwemmen, en zij zullen, als ik hier weemoedig voorbij zal loopen op den nieuwen boulevard, mij met nijdige oogjes aanzien en sierlijk hunne ijdele halzen kronkelen en dan minachtend verder drijven, mij nooit vergevende, dat ik eenmaal heel veel kwaad van hen heb durven zeggen...

De teedere dingen

De teedere dingen zijn de tintspelingen en weêrschijningen, welke wij zien door doellooze mijmeringen en droomerijen, die dwalen door het zomerlicht. Die dingen zijn des zomers het teederst, teederder dan in het voorjaar, wanneer er te veel verwachting en vreugde in ons is, teederder dan in den herfst, wanneer er te veel weemoed neêr om ons zinkt met de vallende bladeren mede. De teedere dingen zijn het teederst, en ook het rustigst, te zien, te bewonderen en te bedroomen in het zomerlicht, dat de glans heeft verkregen van het bereikte, van het vervulde, van het eindelijk aangekomene en verkregene. In het zomerlicht verlangen wij niet naar de toekomst of betreuren wij niet wat voorbij ging. In het zomerlicht staat het oogenblik van ons leven éven stil. In het zomerlicht, door de wisselende glansmisten onzer droomerijen en mijmeringen zien wij de teedere dingen der weêrschijningen en tintspelingen als wij ze nooit te voren zagen, als wij ze nooit later zullen zien.

Dezen morgen waren er over het water groote wateringen van wit zilver, die uitsmolten in het gladde, ongekabbelde opaal van het meer. Het meer was te zien langs drie, vier donkere stammen van kastanjeboomen, en tusschen het grasveld en die donkere stammen en de gedoezelde verdere heuvelen lag het meer als iets betooverds in sluimering. Over de heuvelen was wazigheid van tè intense warmte, die trilde en een lichtende mist uit streek over het verre, vage, rondkruinig gedoezeld geboomte en de verre villa's hadden vreemde gevels van mysterie. De zon school telkens achter zware, witte, koppige wolken, en dan doofde gehéel het opaal

van het meer; dan was er niet meer die glanzende melkstreep door het uitvloeiende bleeke blauw; dan werd het meer als een strak getrokken bleek laken tusschen de donkere boomstammen, achter de donkere boomstammen...Maar telkens schoot de zon weêr uit en dan waren er goudene oplichtingen, zàcht goud, om het morgenuur, en de wieken der zwanen hadden felle glanzen van goudblanke sneeuw en op hunne vermillioenen snebben trilde een zwarte karbonkel, tot zij plots weêr - de zon bezwijmd - vervaalden van gepluimte, en verrozigden van sneb en hun edelsteen een zwart vlakje was...

Over het grasveld liepen schaduwen elkander na als lichte, doorschijnende schimmen of schijnsels dansten even rondomme een boomstam als zonnige nymfen. Als de wind, loom, zich uitrekte en opwoei met tragen wiekslag, vielen er als ronde, gouden munten uit de bladerdichte boomen over het gras. Het gras was lang en wuifde of boog voor over en donkerde naar de aarde toe en verteederde bij de pluimen. Wat waren de klaprozen hel gelakt! Met dien brand van scharlaken kleur zijn zij als de bloemen der liefde. Maar zij zijn geene liefdebloemen, want wie ze plukt, ziet ze dadelijk verworden in vluchtige vlindertjes, die weg vliegen met roode wiekjes en dadelijk sterven, mat op den grond.

De madeliefjes waren roze, al zijn ze anders wit. Zij waren net kleine betooverde danseresjes in uitstaande roze rokjes, met een goudgeel lijfje en ze stonden allen stil òf bewogen alleen de hoofdjes. De geur van de kaarsbloeiende denneboomen vulde plots het geheele zomerlicht met walmen, die weêr verwoeien, en de vogels zongen mat.

Er waren vele vinkjes. De vinkjes hadden blauwgrijze kopjes en roze vlakjes aan de oogjes en allerlei zachte mooie tintjes aan de wiekjes: de vinkjes waren heel mooi. Zij waren zoo glad van veêrtjes als of zij met een borsteltje zich hadden gestreken. Zij waren heel voorname vogeltjes en aten alleen het héel fijne van het witte brood, dat wij ze strooiden. Zij hadden een groote minachting voor de musschen, en die aten alles op, wat de voorname vinkjes versmaadden...

Er waren ook meerlen, die waren gitzwart met gele snavels, en die hupten meesterachtig de kleine vogeltjes achterna, want zij waren bang voor de menschen en zij wilden wel het brood, dat wij strooiden, maar roofden het den kleinen vogeltjes af, die het waren komen pikken vlak bij onze handen.

Het geel en gitzwart van meerlen, het blauwgrijs en roze der vinkjes, en zelfs de donkere overhemdjes der mannetjes-mus-schen waren héel teedere dingen tusschen ongemaaid gras en fel gelakte klaprozen en we moesten lachen als we de vogels huppen en pikken zagen - niet te hard, om ze niet te verschrikken.

* * *

Een boerenjongen was gaan maaien. Zijn zeis zwaaide een helle flits van metaal voor de oogen, verblindend, zoo dat het beter was de oogen naar het stille meer te richten, waar twee puntzeilen hoog opstonden als groote vogelwieken. Het eene zeil was zacht bruin-rood en het andere geelachtig roze. Zij waren heel fijn versteld met regelmatige vierkante stukjes aan één kant, die vormden als het ware een fijn trapjesfiguur van blokjes. Het waren de zeilen van een vrachtboot - er stapelden grauwe steenen aan boord en er stonden gespierde, bloot-armige mannen, moor van verbruinde tint en fluweelen werkbroek, bruin, en de boot - om al dat bruin-rood en het rozige geel en grauw - en vooral om de bevalligheid der twee zeilen, was veel mooier dan de witte passagiersgondel, die juist aandreef, of het zenuwachtige motorbootje, dat het meer doorsnorde, hoewel de schuimende striem, die het achter liet, wel de aandacht trok, daar die het zelfde blank vertoonde als de zwanenwieken van sneeuw.

Er waren een hagedisje en twee gele kapelletjes: ik dacht een oogenblik, dat zij elkander iets te vertellen hadden, want de kapelletjes fladderden samen vlàk om het opgerichte kopje van het hagedisje en het scheen mij toe, dat zij elkander aanzagen en toelachten. Maar ik geloof, dat ik mij vergiste, want toen de kapelletjes wèg waren, hield het hagedisje nog àltijd het kopje op: hij liet zich in de zon stooven en zijn flankjes hijgden van zaligheid. De

gele kapelletjes over de lakroode klaprozen waren heel mooi, omdat al de madeliefjes, rozig wit en ook geel van hart, die felle kleurtjes samen regen.

Waar het gras reeds gemaaid was - het lag met groote hoopen moê en vol stervende bloemen neêr - had de tuinman een waterstraal opgericht, die wijd uit besproeide. Het water, dik zwellend strevende uit de spuit, was een zilveren kolom, een slanke zuil van transparant zilver, maar de zuil brak uit en boog op en boog neêr in honderde stralen, die, gebroken en gebogen, uitsprenkelden in parelen, verdroppelend in het stille zomerlicht. En het was of die parelen nooit vielen ter aarde, altijd de zelfde bleven, altijd bleven zweven op de zelfde plaats, als druppelen glans, en het besproeiende water was er om een boeket van even buigende, glanzige halmen en glazige pluimen, waar tegen de dansende gouden vliegjes tikjes stieten van flikkerend brons...

* * *

Maar met den middag was er een trillende waas van hitte gerezen over het water, dat bijna blank was gekookt van hitte, en in dat waas waren vele der teedere dingen geworden als verre droomen. Want de hitte zigzagde over de bijna geheel in het warme waas uitgedoezelde heuvellijnen en het rondkruinig verre geboomte verwerd tot een fata-morgana van middagglans, terwijl in het wit brandende blauw van den hemel de koppige wolken verteederden tot zachte hemelkudden van grijsblanke schaapjes, weggrazende over wijde luchtweiden heen...En heel teeder waren op het witte meer, in den trillenden glans, de witte zeiltjes der booten, die op stonden als vogelwiekjes, puntig fijn, bijna doorschijnend...en heel teeder waren alle de lange vraagteekens, die vóor mijne oogen wemelden in de gestoofde atmosfeer, en die altijd neêr vallen uit den hemel, en dan zinken en zinken...om plots, bij één blik, weêr op te schieten de lucht in: de wemelende vraagteekens, die de oogen vermoeien van wie ze blijft volgen en na staren...

* * *

Ik was geslopen onder een tulpenboom, die zijne takken sleepte over het gras en de tulpenboom was om zijn langwerpige bladeren en ènkele violetroze tulpbloemen als de boom van een sprookje, vooral omdat ik er onder lag te droomen. Ook de katalpaboomen, die vòl stonden in bloei, met groote sprookjestrossen van als even gechiffonneerde en heel diepe kelkjes, aangenaam voor bijen om diep in te dompelen, hadden een rijke en tegelijk teedere en irreëele schoonheid. In de zigzaggende hitte-atmosfeer waren de geuren bijna zichtbaar van die bloemen en trossen, van het gemaaide gras, van de harst-aromen der stoovende pijnboomen.

Om het waas was de Mont-Blanc niet te zien. Er hing in den lateren middag nu als een moede nevel neêr, als een verwelkte feeë-sluier en er was als een mat stof, dat neêr lag over boomen en bloemen en gras, over het vale blauwwit van het meer, zelfs over de schilden der kevertjes. De lucht was laag en zwaar van een geurige, stoffige benauwdheid: eene even melancholieke zwoelte. Het wilde àlles het weldadige bad van den regen en het was of àlles heen staarde en smachtte naar de wèg en verder weidende kudden der teedere wolkjes, die den regen met zich voerden...

* * *

Dat was het moede, weemoedige uur. Dat was het wel teedere, maar zomerstof overdonsde namiddaguur, als het zomerlicht gaat kwijnen en de matte dag toch heel lang blijft, te lang van licht, dat wil zwijmen en nog niet mag...

Tot de schemering spon de violette draden der nachtesluiers. Over de heuvelen waren het zacht lila mousselinen, over het water was het een vale paarschheid van verschietend satijn, over de lucht plotseling...

...Over de lucht was het het teedere drijven van heel langzaam weg zwevende feeën, met lange haren, lange lijven, lange wieken, lange sjerpen, en zoo doorschijnend en ijl, als hadden wij ze kunnen weg blazen met niet meer dan onze eigenen adem. En aan die lang in de hooge lucht uitgestrekte feeëlijven, aan heure haren,

aan heure wieken, aan de zoomen harer dunne sjerpen begonnen plots zacht oranje zoomen te tinten om den afglans der reeds gezonkene zon. Zoo dat de lucht was vol avondvaal violet en even grauw blanke feeëzwevingen en tal van oranje vegingen aan deze, maar van een oranje, dat slechts een ondeelbare pooze optintte hier, daar, overal over geheel den nu nachtenden hemel en toen overal, overal uitdoofde te gelijker tijd...

Als de laatste teedere dingen van dien dag van zomerdroom en zomerlicht, van dien dag van zomerleven...

Klein-cosmopolis

- Ik zie, zei de Fransche schrijfster tot de dame van het pension, dat u balkons heeft aan enkele kamers. Ik moet een kamer hebben met een balkon, dat uit ziet over het meer. Als ik den zomer in Zwitserland door breng, leef ik op mijn balkon...

- Ik kan u juist een kamer geven met een balkon, zei de gezellige, vriendelijke dame van het pension.

- Maar dàn moet ik nog iets anders hebben...Ik moet Russische anarchisten in huis hebben, want ik schrijf juist een roman over Russische anarchisten: er *zijn* er in Genève en ik moet absoluut een pension vinden, waar Russische anarchisten zijn...

- Ik heb er geen, zei de dame van het pension ontsteld; waarlijk, ik geloof niet, dat ik onder mijn gasten één enkele Russische anarchist heb. Hoewel ik wèl Russen heb...maar heel chique...

Juist op dit oogenblik kwam de Hollandsche romancier in den salon van het pension, waar bovenstaand gesprek gevoerd werd.

- Cher maître!! riep de Fransche schrijfster uit.

- Beste vriendin en collega! riep de Hollandsche romancier uit.

Want zij kenden elkander uit Nice.

- Wat een gezellig toeval! zei de romancier.

- Ja, maar ik blijf niet, zei de romancière. Er zijn geen Russische anarchisten in het pension en ik schrijf juist...

De eerste bel voor het diner luidde.

- U zoû misschien een ander onderwerp hier kunnen vinden, bedacht peinzend de romancier.

- Ik zoû ook heelemaal geen roman behoeven te schrijven, peinsde bedenkend de romancière.

- Dat zoû nog beter zijn...

De chique Russen waren binnen gekomen, moeder en zoon.

- Dat zijn de Russen, murmelde de romancier.

- Geen anarchisten? lispelde de romancière.

- Héel weinig. Mag ik je voorstellen, lieve vriendin? Prinses Niatowsky, mag ik u Corisande de Traille voorstellen...De prins Constantijn...

- De schrijfster?? riep de prinses verheugd. Ik dweep met litteratuur.

- De zelfde, zei de romancière. Ik dweep met anarchisme. Prinses, is u niet anarchist? U ook niet, prins?

- Neen, neen, haastten zij zich beiden te ontkennen. Nog niet...

- Ik zocht een pension met Russische anarchisten...om te bestudeeren voor mijn nieuwen roman...Maar ik denk geen roman van den zomer te schrijven...Het is te warm...Vindt u de silhouet van de moderne vrouw bevallig, prinses...?

De Grieksche familie kwam binnen. Zij was als een gezellige invazie. Het was de mooie, lieve, nog jonge, toch moederlijke mama; het was het allerliefste dochtertje met de gazelle-oogen, Aspazia; het waren de twee jonge studenten, die studeerden te Yverdon; het waren de twee nichtjes, die mede reisden, nu tante uit Egypte, waar oom om de zaken bleef, naar Zwitserland, was gekomen om samen met haar zonen vacantie te hebben. En de vrouwelijke stemmen kweelden en lispelden heel snel het Nieuw-Grieksch, als veel te vertellen hebbende vogeltjes, en de twee heel jonge jongens hadden diepe bassen. Maar eene groote bekoring vooral waren hunne namen: zij heetten: Aspazia, Polyhymnia, Demeter, Themistocles, Agamemnon, zoo als gij Piet, Jan en Marie heet en ik Louis, wat niet mooier is.

De Hollandsche romancier kende een beetje Nieuw-Grieksch; hij had die taal gestudeerd, las ze, had er zelfs een tragedie uit vertaald en wist drie, vier woorden te zeggen. Hij naderde de Grieksche familie uit Egypte en begon in het Fransch:

- Heeft u veel gesouffreerd van de warmte? vroeg hij.

Ja, zij hadden veel gesouffreerd. Maar zij waren ook den gehee-

len morgen in hun kamers gebleven - op de zonnezijde - en hadden als vogeltjes gegazouilleerd en *loukoumes* gegeten, heerlijke Grieksche bonbons, en na het dejeuner hadden zij, in de stad, japonnen en hoeden besteld.

- En u? vroegen Aspazia, Polyhymnia en Demeter den Hollandschen romancier. Heeft u een roman van daag geschreven?

- Neen, antwoordde de romancier. Ik heb den geheelen middag in een hoop afgemaaid gras naar de wolken liggen kijken en ik heb het heerlijk koel gehad in den schaduw van een purperzwarten beuk...

Dat alles zei de romancier in het Fransch, maar hij eindigde in het Nieuw-Grieksch:

- En, heb, heelemaal, geen, last, gehad, van, de, warmte...

Hij had die fraze vooruit met véel zorg bestudeerd. Maar Aspazia, Polyhymnia, Demeter wrongen zich van bevallig lachen, want de Hollandsche romancier had niet alleen zich vergist in *vijf* woorden van zijn korte zinnetje, maar tevens *tien* fouten gemaakt tegen de Grieksche accenten, die telkens als vlooien van de eene sylbe op de andere huppen, volgende wijze, tijd en persoon, terwijl hij de R, de D, de T, de U en de M absoluut verkeerd had uitgesproken.

- Ik geef het op, zei de Hollandsche romancier. Laat ons liever in het Fransch een ‘interessant gesprek’ voeren...

Dat deden de jongelui en de meisjes gaarne. Zij spraken, zonder zich meer te wringen, onbevangen over het huwelijk, de liefde, over het aantal kinderen, dat gewenscht was in een huwelijk. Zij warer vóor vrije liefde. Zij waren over het algemeen voor véel vrijheid. Demeter, de oudste van hen, telde twee-en-twintig. De Hollandsche romancier voelde zich héel, heel oud en dorst niet goed zijn opinie's te zeggen, vooral omdat hij er niet vele had...

Maar de bel van het diner luidde.

Zij gingen allen aan tafel.

Aan tafel zat reeds de Amerikaansche mama, met hare twee woest elegante meisjes. Zij waren in den zomer in Genève gekomen om bont te koopen in den Tigre Royal, het mooie bont-

magazijn. En zij vertelden in Fransch, dat over hazelnoten in hare monden te draaien scheen, van groote moffen en lange étoles, van zibeline, hermelijn en zwarte en witte vossen, terwijl de temperatuur in de eetzaal naar de 40° steeg.

De Hollandsche romancier zat tusschen de Amerikaansche mama en naast zijn eigen gemalin. En de Amerikaansche mama zeide, tuk op adel:

- Weet u, de Russische prinses is eigenlijk verwant aan de keizerlijke Russische familie...Om staatsredenen zijn zij niet in Rusland...Ik heb kennis met haár gemaakt,...dat wil zeggen...*zij* is zoo beminnelijk geweest naar *mij* toe te komen, want ik wéet hoe ik doen moet, meneer, tegen over menschen van zóo hoogen adel, die nièts dan getitelde kennissen hebben...De prinses is toch zeker ook het eerst naar uw vrouw en ù toe gekomen?

- Ik herinner het mij heusch niet meer, mevrouw, zei de Hollandsche romancier. Ik ken de prinses al sedert tien jaren, uit Nice...

- Maakt het dan zóo weinig indruk op u, een prinses sedert tien jaar te kennen?

- Mevrouw, zei de Hollandsche romancier, fluisterend; laat mij u bekennen, dat ik zelve *prins* ben en verbannen uit Holland: ik ben zoo wat pretendent naar den Hollandschen troon...

De Amerikaansche dame werd bleek van ontzag. Zij aanbad prinsessen en prinsen, die afstegen in pensions, waar men, trots de balkons aan enkele kamers, matige prijzen betaalde.

- Ik houû van mooie menschen, fluisterde Corisande, de romancière, tot de gemalin van den Hollandschen romancier. Is er niet met hem te flirten? Ik vind hem bizonder knap.

- Ik denk het niet, antwoordde de gemalin.

- Man en vrouw?

- Neen. Broêr en zuster. Italiaansche kennissen van ons. Maar hij houdt niet van flirten: hij is er te lui toe. Vooral als het zoo warm is.

- Als ik nièt met hem flirten kan, zal ik liever toch maar een roman hier schrijven. Maar dan nièt over Russische anarchisten.

Over zomersche cosmopolieten. Cher maître...*jij* bent daar toch niet juist aan bezig? Ik wil je geen vlieg afvangen!

- Neen, collega, en al ware dat zoo...het Hollandsch lijkt zóo weinig op het Fransch en is veel eleganter...Maar *ik* schrijf geen romans meer: ik hèb er geschreven...

- Dat is eigenlijk véel chiquer, zei de collega Corisande.

Nieuw-aangekomenen kwamen binnen, werden ge-installeerd aan tafel. Hij, strak wijd kijkende met Angelsaksische blauwe oogen; zij...vijftig jaren, licht grijzend haar, zacht geel van teint en hard knokig van hals, met een gelukkigen lach over nieuwe tanden en gehuld in een matrozenblouse, een *sailor-suit*, zoo als lief zoû staan aan uw twaalfjarig dochtertje, mevrouw...

Een heerlijk jeugdige gichel vaart door de gezellige Grieken, maar dadelijk na den gichel hervatten de jongelui hun ernstig gesprek, over liefde, man-en-vrouw, kinderen of geen kinderen, als bereiden zij zich voor op het moeilijke leven...

- *Ik hoû dolveel van loukoumes*! komt de Hollandsche romancier, wuft, oppervlakkig en lekkerbekkig, in het midden, in zijn Nieuw-Grieksch.

Maar hij heeft drie verkeerde woorden gebruikt; zijne vlooaccenten zijn totaal ongedresseerd op de verkeerde sylben neêr gehupt en *alle* medeklinkers en klinkers heeft de overmoedige polyglot ditmaal verkeerd uitgesproken.

- Ik spreek maar liever Italiaansch!! roept de Hollandsche romancier terug tegen het heerlijk vroolijke vogelen-gegazouilleer en de daverend diepe jongensbassen in. Als ik fouten in het Italiaansch maak, verbeteren mijn vrienden mij...*nooit*, omdat ze mijn fouten ‘aardig’ vinden!

- Maar wàt is uw oordeel, meneer, over het huwelijk? vraagt Agamemnon, die zestien jaar is. Gelooft u eigenlijk ook niet, dat het een ouderwetsche instelling is, die op stel en sprong staat van...te springen?

Aspazia, Demeter, Polyhymnia kijken aandachtig den Hollandschen romancier aan: hij is toch een intellektueel mensch! hij mòet een opinie hebben...

- Wat zal ik in Gòdsnaam antwoorden, denkt de Hollandsche romancier, die intusschen, als peinzende, zich éerst kleine ijsgletschers stapelt in zijn glas.

- Zij is gelukkig *geen* Amerikaansche! fluistert de Amerikaansche mama naar de Italianen en Hollanders toe. Het zijn alleen Engelsche vrouwen, die zich zóo mal kunnen toetakelen...Stel je voor: een *sailor-suit*, als je vijftig bent...

De atmosfeer in de eetzaal heeft de 40° bereikt...

Het onoverkomelijke verschil

Ik meen het verschil, dat wij opmerken tusschen de verschillende nationaliteiten, wier types wij òf in hun eigen land of zèlve op reis mochten ontmoeten en bestudeeren.

Het is wel een der grootste amuzementen en belangwekkendheden de nationaliteiten op reis, in een hôtel, in een pension of zelfs in eigen land en huis met kritiesch oog gade te slaan. Vooreerst hebben àlle nationaliteiten een belachelijk kantje en wat is belangwekkender en amuzanter dan ons vroolijk te maken over de belachelijke kantjes van onzen medemensch, vooral wanneer hij of zij is van een andere nationaliteit dan de onze? Eigenlijk lachen wij elkander allemaal uit: ik lach u uit en gij mij, vooral wanneer wij van nationaliteit verschillen. En die heimlijke, geamuzeerde lach, die onbedwingbare spotzucht is om het onoverkomelijke verschil. Wij vinden ònze nationaliteit eigenlijk de beste, en een andere altijd een beetje mal. Wij kunnen wel meer of mindere sympathie koesteren voor een àndere nationaliteit, maar die sympathie kan ons niet verhinderen ons toch te amuzeeren over wie niet van óns volk zijn en die anderen te bespotten en te belachen.

Elkander uit te lachen is een onschuldig, aangenaam, goedkoop en daarbij veel leêgen tijd vullend genoegen der kleine zielen, die wij allen zijn. Wat zouden wij doen den tijd, dat wij elkander uitlachen, zoo wij om humanitaire redenen dit na lieten? Het leven zoû voor velen nòg leêger, nòg vervelender, nòg saaier en kleurloozer zijn, dan het reeds is...Laat ons dus, o grootzielige, humanitaire lezer, elkander uitlachen: gij mij, maar pas op!...ik

ook u! Uw humanitaire, groote ziel oefent niet het minste respect op mijn spotzucht uit, vooral...als zij Fransch, Engelsch of Duitsch is!

Wij komen onze grenzen over en ontmoeten elkander op reis. Een hôtel, liever nog een pension, waar men kènnis maakt, is *de* plaats om elkander uit te lachen en het onoverkomelijke verschil met guitige spotzucht te kritizeeren.

Hier komen de Franschen aan. De Franschen zijn een beetje gaan reizen. Er was een tijd, dat de Franschen *niet* reisden. Eigenlijk houden zij er nòg niet van. Zij vinden het vréeslijk hun stad of dorp te verlaten, vooral als die stad of dorp...*Paris* is. Er is eigenlijk niets dan *Paris*. De beste keuken ter wereld is die van de restaurants der boulevards en de beste Italiaansche kunst is die in het Louvre zoo liefdevol en zorgzaam bewaard wordt. Daarbij is de meest interessante nationaliteit voor den Franschman, vooral voor den Parijzenaar, de nationaliteit van *Paris*. De anderen zijn voor den Parisien, zelfs voor den Franschman eigenlijk àllen...een beetje belachelijk.

Daarom lacht de Parisien mij uit...Maar ik neem wraak en lach hem uit op mijn beurt. Mijn Gòd, wat lach ik hem uit! Ik lach hem uit met wellust en weelderig genot. Ik lach hem uit, omdat hij niet slapen kan dan in zijn eigen bed en niet eten kan dan wat hij in Parijs gewoon is te eten. Ik lach hem uit en ik lach iederen Franschman uit, omdat hij op reis niets ziet, niets hoort, niets ondervindt...dan zijn heimwee naar Parijs. Een heimwee, dat hij poogt te verstikken onder woorden, woorden, woorden. Het kletsvermogen van den Franschman, vooral van de Fransche vrouw, te bespotten is een mijner weelderigste wellusten in een pension, ik meen op reis. De Franschman - man of vrouw - praat, praat steeds door. Terwijl hij of zij de ruïnes van het Forum bekijkt of den Mont-Blanc bestijgt, praat hij, praat zij door...over mevrouw die-en-die, en den *amant* van mevrouw die-en-die en den nieuwen japon van mevrouw die-en-die...Het scheidt niet uit. Als zij in een afgrond storten of een antieke tempel op hèn neêr stort, praten zij nog steeds door over de dingen en menschen van Parijs.

Het grootste pleizier van een Franschman op reis is...zijn vrienden en kennissen te ontmoeten, die hij in zijn stad of dorp heeft achter gelaten. Als hij die ontmoet, is hij gelukkig. Gaat hij dus op reis, dan kiest hij vooral die plaatsen uit, waar hij meent te mogen ontmoeten ‘ses amis’, die hij gewoon is te ontmoeten in salon of café zijner inwoningplaats. De ‘amis’ van den Franschman zijn legio. Als ik hem op een trap ontmoet heb en wij zeggen even tegen elkander ‘pardon’, ben ik zijn ‘ami’. Ik lach hem om die vriendschap uit...en hij lacht mij uit omdat ik van een ‘vriend’ iets meer verlang dan mij niet op de teenen te trappen.

De Franschman heeft weinig voor op andere nationaliteitenop-reis, en toch heeft hij véel voor. Gij zult zeggen, hoe kan dat. Wel, de Franschman praat geen talen en iedereen praat Fransch. Hij lacht dus - in zich - iedereen uit, want niemand praat Fransch als een Franschman, maar zijn gemis aan linguistieke opvoeding doet *mij* hem een beetje meêlijdend uit de hoogte beschouwen en zelfs bespotten. Ik maak wel eens een fout als ik Fransch spreek, maar ik spreek het en hij spreekt *geen* Hollandsch: hij spreekt niets dan Fransch. Hij heeft dus véel voor, en niet veel voor.

Een Franschman-op-reis is wèl geestig. Een Franschman is de geestigste reiziger, die er bestaan kan. Zijne opmerkingen zijn vol *esprit*. Maar...nu ik hem bestudeer, zie ik, dat àl die *esprit* van den Franschman...een *truc* is, een handigheid, een eigenschap van zijn taal: de *esprit* van den Franschman bestaat vooral uit woordspelingen en de taal leent zich tot woordspelingen. Toch, als mijn Fransche reiziger geestig is, ontwapent hij mijn spotzucht en vergeef ik hem, dat hij zoo weinig cosmopolitiesch kan zijn.

De Fransche vrouw-op-reis heeft wèl iets voor, op andere vrouwen. Niet àlle Fransche vrouwen, maar zeer velen kleeden en kappen zich als geene andere. De elegante Parisienne oefent op de vrouwen van andere nationaliteiten een *prestige* uit, dat gerechtvaardigd is. De malste modes draagt zij nòg met bevalligheid, zoo dat zij er ons meê verzoent. Haar kapsel en hoed zijn steeds *een geheel*, het geen zeer zelden het geval is met dames van

andere nationaliteiten. Zij lacht dus àlle andere vrouwen - o, wij zijn beléefd: nooit hard op - uit en alle andere vrouwen wreken zich door minachtend te spotten, dat de ‘ziel’ der Parisienne die is van een mannequin en een kapperspop...

* * *

Genoeg van de Franschen. Niet, dat er nog niet heel veel over hen te zeggen valt. Maar wij zullen nu eens de Duitschers bij de kladden pakken. Wat lachen wij, om het onoverkomelijk verschil, de Duitschers toch uit met pleizier! Alleen reeds als zij den salon of de eetzaal binnen komen, gaat er een grinnik van genot door ons heen. Hun silhouet, zoowel de manlijke als de vrouwlijke, wekt onze beleefd gemaskeerde spotzucht op. Waarom? Het is moeilijk te analyzeeren. Het is de lijn van een nek, van twee schouders, van een rug, van een vlecht roze-blond haar, het is een blik, een intonatie van de eigen taal, die zij spreken, die onze boosaardige spotvreugd opwekken. Dan is het hun voorgestel, met een sleep titels, waarbij ze u vertellen of ze nog ‘in dienst’ of ‘buiten dienst’ zijn, de buigingen hunner reeds ons een beetje belachlijke ruggen, ja hunne beenen, hunne voeten - weet ik het! - *alles* aan de Duitschers, dat wij stilletjes - o altijd beleefd: ze merken het niet - uit lachen. Ze zijn, wat de Franschen weêr nooit zijn, ze zijn zoo naïef. Ze zijn zoo verschrikkelijk, goedig en burgerlijk naïef. O, die zware grapjes van de ‘geestige’ Duitschers! Wat wekken zij onzen spot op vooral als wij er met Franschen over kunnen spotten! De conversatie met Franschen heeft wel *dit* voor, dat, als er geen jonge-meisjes bij zijn, het gesprek kan loopen over *alle* onderwerpen, zonder uitzondering. De Fransche taal leent zich, zoowel tot woordspeling als tot het vlug en luchtig aanroeren van de meest gewaagde onderwerpen. De Duitsche conversatie is nog gebleven die der antieke Germanen, vermoed ik. Zóo zwaar, met die dikke, plompe woorden! Toch...kan een voorname Duitsche vrouw wel fijn hare taal *zeggen*; ja, een voorname Duitsche vrouw kan zelfs héel voornaam zijn. De Fransche vrouwen zijn dikwijls elegant, maar zelden voornaam. En dan, als de Duitschers

muziek en goed muziek maken, ben ik gehéel met ze verzoend, amuzeer ik me niet meer om hun Germaansche ruggen en schoenzolen en lach ik ze niet meer uit om het onoverkomelijk verschil, dat zij met mij en mijn Fransche mede-spotters vertoonen.

* * *

Want we mogen wel lachen en zelfs uit lachen, maar we moeten rechtvaardig blijven in onze onschuldige jool. Kijk eens de Engelschen. Er is heel veel te belachen aan de Engelschen, al is het operette-genre maar een grof grapje, uitgevonden door de vroegere hbrettisten. Ook zonder hel geruite pakken, groene voiles en groene brillen blijven er aan de Engelsche reizigers en reizigsters heel veel ridicule kantjes. Maar liever dan op deze te wijzen, wil ik nu eens op de aardige kantjes wijzen, bij voorbeeld op die van de min of meer bejaarde, alleen reizende Engelsche dames. Wat kunnen die Engelsche dames, - laat ons zeggen, in Italië - toch aardig dwepen met kunst en natuur en, door er zoo mede te dwepen, iets liefs en moois en belangwekkends maken van hare treurige, vereenzaamde oude-vrijsters-of weduwe-leventjes. Neen, ik lach die aardige Engelsche dames niet uit, als ik een Duitschen rug of dito vlecht uit lach. Ook al is hare silhouet - met de sina's-appel, voor de digestie, ter hand, om in de kamer op het *juiste* moment op te peuzelen - wel eens kluchtig; ik lach die aardige, Engelsche, oude dames nòoit uit: trouwens, ik lach *nooit* oude dames uit, want ik heb altijd een zwak gehad voor...oude dames...ten minste, als ze aardig en lief zijn!!

* * *

Laat ons ook niet altijd grinniken om het onoverkomelijk verschil, en kijk eens van de oude Engelsche dames naar de jonge Engelsche mannen. Wij kunnen ze zonder voorbehoud bewonderen. Bewonderen wij de Fransche en Duitsche jongelingen, als ze, onder het kruisvuur onzer ondeugende blikken, gaan door den salon of binnen treden in de eetzaal? Zelden. De jonge, En-

gelsche mannen bewonderen wij. Nu ja, als ik zoo iets verkondig, is het slechts ‘in het algemeen’, hoor, en geen wet van Meden en Perzen. De jonge Engelsche man is zeer dik wijls het toonbeeld van fyzieke en elegante mannelijkheid. Duitschers...zijn die elegant? Franschen...vindt ge die dikwijls mooie kerels? Aan de Engelsche jongens de palm. Ook voor hun wijze van kleeden. Die kàn ten minste dikwijls uitstekend zijn...

* * *

Goede Amerikanen, die hun modern moederland verlaten om de oude, decrepite wereld nog eens te beschouwen, voor ze geheel in elkander stort, wat hebt ge mij dikwijls geamuzeerd om uw klein-menschelijke zwakheidjes: heerlijk studieveld voor den ondeugenden, in zich grinnikenden psycholoog! Wat heeft ‘democratic America’ toch een zwak gevoelentje voor al wat getiteld is in die oude, decrepite wereld! Durende uw jaarlijkschen, vluggen stormloop door Europa - hoofdsteden, Zwitsersche meren, Italiaansche meren, muzea en vooràl vorstelijke paleizen - heb ik mij dikwijls geamuzeerd om uw onoverkomelijk verschil met mij! Gij stormloopt, terwijl ik flâneer; gij berekent mijlen en afstanden, terwijl ik droom; gij blijft matter-of-fact terwijl ik dweep; maar vooral, o democraat, die ik niet ben, lach ik u uit om uwe aanbidding en naïef opzien tegen wat toch maar een kroontje draagt, omdat ge niet dadelijk voelt, als wij van oud-Europa het zoo heel gauw instinctmatig doen...dat vele van die kroontjes, op reis ontmoet, maar van blik zijn met valsche pareltjes...Gij, beste, brave Italianen, zoû ik u niet uitlachen, hoe lief ik u anders ook heb, zoo ik u tegen kom op reis?? Ik lach u uit, omdat ge op reis, bijna de Franschman gelijk, heimwee gevoelt naar ùw vaderland, terwijl ik *nooit* heimwee voel naar mijn vaderland (o, hoe onaardig dat zoo maar te zeggen!! -) maar wel...naar het uwe, Italië -; ik lach u uit omdat ge, op reis, dadelijk verlangt naar ùw macaroni en ùw risotto, maar ach mijn lach maskeert *eigenlijk* mijn eigen heimwee naar die smakelijke gerechten...Ik lach u dus nièt uit van harte - hoe zoû dit voor *mij* dan ook mogelijk zijn

- maar ik moet mij toch éven vroolijk maken om uw pogingen in het buitenland te verzamelen zoo veel Italianen, zoo veel *famiglia* als maar mogelijk is, om een ronde tafel, waarop, o weemoed, alleen de fiasco ontbreekt!!

* * *

Maar er klinkt een valsch toontje in mijn vroolijkheid door, want *ik* - aan die zelfde ronde tafel - mis de fiasco geurigen Chianti of Orvieto als gij. Laat ons dus liever eens kijken naar deze Grieken, en merken wij op hoe prettig het is op reis Grieken te ontmoeten van de ‘bonne société’, hoe zij spoedig een gemakkelijken, beminlijken toon hebben, iets zeer innemends, overwaasd met een licht floers van melancholie, je zoû zeggen bijna iets Noordelijk weemoedigs, iets, dat geheel niet waast over hun Latijnschen stamgenoot, den Italiaan! Maar ge wijst mij op die Russen daar: de *nitschewo's*, als wij ze noemen met een der weinige Russische woorden, die ons eigendom zijn! Wel, ik geef u toe dat ook zij beminnelijke genooten kunnen zijn aan de pensiontafel, maar ik wensch u ze liever niet toe als kamerburen! Russen beginnen eigenlijk eerst te leven tegen drie uur 's nachts, als gij slaapt! Dan is het oogenblik daar, dat Russen gaan bridge spelen, thee drinken, *balalaïka* bespelen, ja dànsen! En ze begrijpen dan nóoit, dat hun kamerburen protesteeren, want ieder is toch vrij om te doen wat hij wil in zijn kamer: de een slaapt en de ander zingt bij de *balalaïka*!

Spanjaarden, Denen, Scandinaviërs...? Beste lezer, een volkenkundige studie als deze moet uitmunten door twee beminnelijke eigenschappen: die van onvolledigheid en vooràl die van oppervlakkigheid. Ik wil naar beiden streven om de volmaaktheid in mijn cauzerie te bereiken. En ik dring dus niet verder door in de geheimen van *het onoverkomelijke verschil*; gij zult zeker ‘op reis’ dat verschil eigenlijk wel éven goed hebben waar genomen als ik, en daar ik mij dus rekenschap geef, dat ik u eigenlijk niets nieuws verteld heb, zal ik ten minste zoo véel tact nu bezitten te eindigen, vóor wij gekomen zijn aan een karakteristiek der Azteken en bewoners van Patagonië.

De Angst

Kent gij de vreeslijke Angst? Kent gij de duistere, de zwarte, de beklemmende, de verstikkende Angst, kent gij het u hardnekkig achterna volgende spook Angst; kent gij de Angst, die u op de hielen zit en dreigt in te halen, of kent gij de Angst, die in één zit gedoken in de schaduw der duistere kamerhoeken; de Angst, die u opwacht boven aan de wending van een sombere, nauwe trap, aan den kronkel van een duisterenden woudweg, aan den hoek van een nauw-zwarte nachtstraat, of in de diepste spelonk van uw eigen ziel? Kent gij de Angst?

Een oud boek komt mij in de gedachte. De schrijver er van was geboortig uit de stad, waar ik thans vertoef: de schrijver heette Töpffer en het boek *Nouvelles Genevoises* en het boek was een der eerste Fransche boeken, die ik als jongen las. En ik heb het oude boek altijd heel mooi gevonden en er waren mooie, lieve houtsneden in als illustraties en een der verhalen heette: La Peur, en er werd in verhaald van een jongen man, die, als hij in bed lag, meende een hand, een dònkere hand te zien steken onder zijn bed uit, en er was een donkere houtsneê bij, met den jongen man in bed, en de hand er onder, die uitstak; en dan stond de jonge man op en keek onder het bed en er wàs geen hand, maar zoodra hij weder in bed lag...was de hand er weêr...

* * *

Als kind kende ik de Angst...De Angst wachtte mij op, boven, aan de duistere zoldertrap, die geleidde naar den grooten, hollen zolder en de Angst loerde op mij onder in den diepen, diepen

kelder. De Angst loenschte naar mij met schuin kijkende, valsche schitteroogen van uit de donkere hoeken der kinderkamer, terwijl ik lag in mijn bedje...Als ik vroom in een was geknield en mijn gebed had opgezegd, had de Angst zich dieper wèg getrokken in den hoek als ware zij zelve bang geworden, voor de vrome incantatie van het kinderwoord...In mijn droomen zag ik de Angst...De Angst riep er om mijn dwalende kinderziel op de hooge, donkere, duistere, diepe, dichte en onuitkoombare wouden, waar de wolven wachten op hun prooi, en de voetstap der reuzen ritselt door de gevallene bladeren...Maar soms, als de droomdemon meêlijden had met het huiverende kind, deed het hem in zijn droom in steê van de reuzen en de wolven...de roovers ontmoeten en het was wèl heel vreemd, maar de roovers waren lang niet zoo boos als de reuzen en de wolven, en het kind zat bij hun vuur en at en dronk en sliep in den slip van den mantel van een der roovers...Maar dan, in eens, was hij weêr alleen in het nachtwoud en de Angst was een reusachtige, zwarte giervogel geworden, die maar draaide in vlucht boven de boomen en de nacht nòg zwarter maakte.

* * *

Het kind kende later de Angst, in geheimzinnig Indië...Kent gij de tropische ure der schemering, kort maar huiverig angstig, als alle geluiden plotseling zwijgen: de huivervolle, angstige pooze, als tusschen de loovering van de waringins de bleeke spokegezichten uitstaren...In de schaduwen der duisterende tuinen liggen de gekronkelde python-slangen op de loer en in de schaduwen der groote huizen, waar de lampen nog niet alle ontstoken zijn, schuifelen de witte schimmen langs de witte kalkwanden...Het is het oogenblik, dat de geesten mèt u meê gaan door de overdekte gangen, die, door de tuinen, naar de groote badkamers geleiden...Neem uw tweede bad toch niet zoo laat...Het is het oogenblik, dat de zwarte schimmen dansen langs de gitkleurige teerranden der groote badkamers, en uitgrijnzen tusschen de groote martevanen...De martevanen zelve zijn groote gnomen geworden...

Als het kind school had moeten blijven en heel laat het tweede bad moest nemen, goot hij zich het water over zijn rillende lichaam uit terwijl de zwarte schimmen rondom hem dansten en boven hem drie vleêrmuizen in dreigende kringen zwapperden.

* * *

Ik heb de Angst altijd gekend...En ik ben niet bang en ik ben nooit bang geweest...Maar wie niet bang is en zelfs overmoedig, kan de plotselinge Angst toch wel ontmoeten in de donkere huizen, de donkere straten, de donkere wouden of in zijn eigen donkere ziel...Want wie bàng is, is bang voor iets of voor iemand...Maar wie de Angst kent, voelt die Angst als een geheimzinnigheid, in hem, om hem: als een geheimzinnige dreiging van wat gebeuren of komen gaat...

* * *

Dezen zomer zag ik het Angstige Landschap...Het was in Savoie en het was een vreemde vallei, die glooide maar dieper en dieper tusschen de wanden der bergen en de muren der rotsen, naar beneden, als naar een diepen afgrond. De bergen hakten zich tegen den hemel uit met breede terrassen en wreede torens, als was geheel het gebergte een helsch kasteel en de rotsen schenen gestapeld op elkaâr als door gigantische handen, en er waren trappen van rotsen en tinnen van rotsen, er waren kanteelen van rotsen en wallen van rotsen en er waren poorten in de rotsen en ramen in de rotsen, en over geheel die stad van rots welfde een lage hemel van zware, zwarte wolken, die dreigden met een vroege nacht. Tusschen de rotsen tuimelde een wanhopige stroom te voorschijn, en schuimde heel blank en de stroom vluchtte als achtervolgd door de Angst; hij sprong hier op, hij wierp zich daar, blind van angst, in de diepte; hij liep met àl zijn witte voeten snel naar omlaag...hij gooide zich achter de rotsen om, als wilde hij ontsnappen; hij vond geen uitweg, hij sproeide weêr te voorschijn; hij liet zich eindelijk vallen, radeloos, in een diepen, diepen plas, een plas, die een afgrond was...Over den stroom helden de sparrestammen, of

zij hadden zich ontworteld als hadden ook zij, de roerlooze boomen, niet willen blijven in het Landschap van Angst, maar zij hadden niet met hun wortelvoeten kunnen ontvluchten en zij lagen neêr gesmeten, òver den stroom, of zij hingen over de rotsen, en die niet waren ontworteld, keken hellende, angstig, in de kloven, bogen zich geheel voor over en strekten de takken uit als met een smeeking om erbarmende verlossing.

* * *

En onder aan het Angstige Landschap...stond het Huis van Angst. Het was, daar geheel beneden, in de vreemde, vervloekte vallei, een donker kasteel, dat geen andere kleur had dan die der rotsen, dan die der vallende nacht. Er was een brug over den stroom, die, angstig, achter het kasteel weg kroop, vóor hij zich in den afgrond stortte, radeloos en geen redding meer hopende; en er waren torens, die niet verschilden van de rotsen zelve en er waren ramen en er waren poorten en het was alles het zelfde, dat mij reeds met de vreeslijke Angst had omgeven, tusschen de rotsen zelve...en aan een der ramen brandde een licht. Het was het eenige licht in de Vallei van Angst en het eenige licht aan het Huis van Angst: het was diep, daar in de diepte, éen licht aan een der ramen...en het deed mij zóo angstig aan, zoo huiveringwekkend angstig, dat ik plotseling besloot niet verder meer naar dat vreeslijke, helsche, geheimzinnige te dalen...Neen, ik wilde nièt naar dat licht van onheil en demonische verlokking heen: ik wilde op mijn weg terug...Ik zag om en òp...Ik zag de rotsen en ik zag de nacht...Ik zag de bergen en ik zag de wolken. Ik was als in een gruwelbalg, ik was als in een koker der Hel...En de nacht was zoo vreemd vroeg en duister neêr gezonken over de vreemde Vallei van Angst, en nu zag ik in die vroege nacht de witte schimmen rijzen...Zij rezen over den radeloozen stroom heen, en zij kronkelden hare slappe lijven langs de hellende sparreboomen...Ik moest door hunne verschrikking òp en héen...Er was geen anderen uitweg, dan nog meer te dalen, naar het licht...of òp te stijgen van waar ik kwam...Ik zag naar het licht...Was ik niet dwaas? Woonden daar geen

menschen, die een verdwaalde wel zouden willen behulpzaam zijn...Hem herbergzaamheid bewijzen in de duistere nacht...? Was het niet dwaas nièt naar het licht te gaan...Plotseling omving mij de angst, voor het licht, voor het huis, voor *alles wat daar beneden was* zoo hevig, dat ik mij om wendde...Ik steeg op, ik vluchtte...Was ik bàng? Neen, ik was niet bang. Men is niet bang voor een kasteel, men is niet bang voor een licht aan een raam...Men is zelfs niet bang voor een somber landschap van rotsen en wanhopige sparren...Maar de Angst heerschte hier over àlles; over boomen en steenen en bergstroom en kasteel en huiveringwekkend opgelicht raam; de Angst drukte hier als de nacht zelve over deze nauwe, diepe vallei; de Angst loerde en loenschte de kloven uit...Mijn hart klopte, maar ik besloot...Voor geen schatten der wereld had ik naar het licht nu gewild...Ik zoû de Angst doorwaden, naar bóven toe, van waar ik kwam...En ik steeg op...Het was heel donker geworden, en nooit zoû ik mijn weg hebben terug gevonden, zoo ik mij niet steen heugde bij steen, langs welken ik overmoedig was neêr gedaald...Maar ik heugde mij de steenen, ik vond mij den weg, het steile pad...Ik was het als betooverd en toegelokt zoo vlug afgedaald, bijna afgetuimeld...nu klom ik het moeizaam op...Mijn hart klopte naar mijn keel, mijn slapen bonsden...Maar de lichamelijke inspanning, zij was nièts, vergeleken bij de angstige dóorwading van die dreigende atmosfeer, die ik dóor moest...Ik waadde dóor de schaduwen, ik waadde dóor de schimmen, door al het vormelooze zwart en het vaagvormige wit: ik waadde door de Angst zelve! Nu begreep ik, dat *alles* mij zoû kunnen gebeuren! O, niet het gewone, den val in den bergstroom, het neêr slippen de rotsblokken af! Maar het ongewone: het Verschrikkelijke; dat wat de Angst ons aandoet...Het opgenomen worden in zwarte wervelwinden en door het heelal worden meê geslierd in groote cirkels van duizeling...De bergstroom, die eensklaps rècht op gaat staan, een waterval gelijk en dan verdoovend over mij heen zoû storten...De takken der sparren, die mij, van achteren, aan mijn kleederen vast zouden grijpen, terwijl ik naar bóven wilde vluchten...De lichtende

oogen van de Angsten, die loenschten in de spelonken, en die naderen, naderen zouden...

Ik waadde door àlles heen. In de doodestille nacht bruischte alleen de zelfde radelooze bergstroom, en nu voelde ik hem bijna als een vriend. Want, omdat hij bruischte, hoorde ik *niet* de duizende ruischende geluiden van de doodestille nacht! O, die verschrikkelijkheid van àl die suizende stemmen der doodestille nacht! Geen vogel, die vloog; geen blad, dat viel; niets dan de bergstroom...en tòch in die doodestille nacht boven dien bergstroom de duizende, ruischende stemmen! Dat wat zich in mijn woorden zelve tegen spreekt, was de nachtmerrie, door welke ik steeg! Het suisde in mijn ooren, het kookte in mijn aderen, het ziedde in mijn hersenen...En ik steeg op, op, op...

Angstig keek ik om...Ik zag het kasteel, diep, diep...en ik zag het licht...Het was nu als een glimworm, meer niet, in den afgrond, en het kasteel was niet meer dan een rots en zijne torens vermengden zich met de naalden der rotsen, die boven het kasteel uitstaken...Maar in die diepere diepte had het licht, had die glimworm de *zelfde* huivere Angst om zich heen gehouden, en ik wendde haastig mijn oogen af en òp, om de Angst niet meer in dat huivere oog te zien...Maar toen ik mijn blik naar boven sloeg, zag ik *niets* dan zwarte lijnen van rotsen tegen een donkere nacht, zag ik niets dan donkere en zwarte Angst...!

Eensklaps was het ofik dieper adem haalde...De zelfde stroom, de zelfde sparren...ja, zelfs enkele rotsen, maar alles wijder uit een, en voor mij breidde zich uit een grazige bergvlakte en ik heùgde mij: hièr was ik gedaald naar beneden...Ik klom, ik klom mijn laatste rotstreden omhoog, en plotseling...

* * *

Plotseling was het Landschap van Angst verzwijmd en was de Angst er *niet meer*. Hoewel de nacht gezonken was, golfden de bergen lieflijk en sierlijk tegen de verklarende lucht...Dàar, blank in den nachtehemel, kartelde, als een paleis van albast, de Mont-Blanc...Hier verzichtbaarde het pad; ginds starrelden de lampjes

van het dorpje met zijn donkere silhouetjes van huizen...En uit het dorpje, helder, verliefd en dwepend, klonken de gesprenkelde klanken van een fluit...Om mij heen dreef de frisch bedauwde geur van wilde bloemen...

Midzomerloomtes

Een titel is eigenlijk alles...Een mooien titel te hebben gevonden, die inzet, aanzwelt en wegsmelt als de klank, die een loome vinger ontlokt aan zanggewillige violesnaren, is eigenlijk alles...Er is niet meer noodig, want is zoo een titel gevonden, dan is eigenlijk alles gevonden, wat ik zocht in mijn loom bedenken...

Midzomerloomtes...: ik liefkoos mijn titel met lippen en tanden en tong...Dat *mid* is zoo archaïesch, bekoorlijk en duidelijk...en zet zacht zuiver bevallig en een beetje precieus in, juist zoo als het behoort...; het *zomer* is dan de vol gezwollene forto-klank en het *loomtes* smelt weg als met een kus, die een langoureuze somnolentie achter laat of hebt ge liever: een kwijnend behagelijke slaperigheid...Juist dat meervoud van *loomtes* herhaalt het precieuze, dat even te voorschijn piepte in *mid*, want ge wilt zeker niet, o lezers, o lezeressen, van *mij* ontvangen de on-precieuze preciezigheid, die, bij voorbeeld, u onmuzikaal en stemmingloos toe zoû klinken uit: Van verschillende Luiheden in het midden van den Zomer...

Wat zoû zoo een titel ontaktvol, onmuzikaal en stemmingloos zijn gekozen! Wat zoû zoo een titel weinig lui zijn en loom, zóo weinig, dat gij hem na enkele maanden bést zoudt kunnen vervangen in: Van verschillende Energieën in het begin van den Herfst...Gij voelt het: beide titels zijn slecht...Zij missen muziek, zij missen mysterie: twee ontastbaarheden, die u even moeten aanzweemen in een titel, omdat de muziek u dadelijk boeit en het mysterie uw nieuwsgierigheid opwekt...Ja waarlijk, twee slechte titels: vooral de eerste, die van den Zomer...Terwijl: *Midzomer-*

loomtes...Als ge dat leest, dan ziet ge uw auteur voor u, niet waar...Dan zegt ge: dat is Louis Couperus...Kijk, hij is niet ijdeler dan hij is, uw auteur, maar toch, ik ben overtuigd, dat, als ge leest: *Midzomerloomtes*...dan zièt ge hèm en geen ander, dan roept zijn muzikale, precieuze titel, en vooral dat meervoud, u hèm voor den geest, dan zegt ge tot uzelve: geen ander zoû juist dièn titel hebben gekozen, dan hij, die wij nu voor ons zien...

Voor ons zien in al zijne loomte, een loomte, die voor dezen midzomer wel even geoorloofd is. Een loomte, die hij, met de ijdele oprechtheid, liever, de oprechte ijdelheid hem eigen, u bekent, terwijl een ander, bij voorbeeld, zoû zeggen: 'ik moet brieven schrijven'...en zich dan terug trekken in zijn kamer, de blinden toe, om...te maffen zijn siësta-mafje. Neen, uw auteur, hoe ijdel ook op zijn mooien titel, is oprechter, dan wie niet voor zijn loomheid durft uitkomen. Uw auteur zegt u loom: hier ben ik, hier hebt ge mij: hier lig ik ter neêr in het gras, onder een boom, overweldigd door mijn midzomerloomtes...Door verschillende midzomerloomtes...

Ge wordt een beetje bang, dat ik ze u allen beschrijven ga? Heb geen vrees...Een titel is...maar een titel, en al is hij muzikaal en mysterieus, hij houdt niet altijd zijn beloftes...Hij mag soms behaagziek zijn, als een mooie vrouw. Zijn precieuze meervoud is vaak niet meer dan een coquetterie...Gun het hem, dat hij, in deze warmte, nog coquet is, die titel...Laat hem even spiegelen en spelen voor u en weêrschitteren en weêrschijnen als het midzomermeer zelve, dat daar, een magische blauwe tooverketel gelijk, uitwasemt de blanke middagdamp, die der nixen wonderfilters ontstijgen...

Wees niet bang, stel u gerust: mijn loome woord, dat even als een moê kapelletje om u heen komt fladderen op mat trillende wiekjes, zal u niet meer toe waaien dan ènkele loomtes, dan héel enkele midzomerloomtes slechts: geloof mij, de meesten er van, in deze atmosfeer, hebben geen aviatieke kracht genoeg om tot ù, zoo ver, over te fladderen en zij zullen neêr vallen in den dampenden tooverketel der nixen; ik meen: in het blank gekookte meer van Genève...

* * *

Nu ja. zult ge zeggen, dat is alles als prélude heel aardig gezegd, maar nu moet je dan ook eindelijk te voorschijn komen met die ‘midzomerloomtes’ en er niet meer allecn òm heen schrijven, maar er ook òver schrijven, als je titel ten minste ièts van zijn muzikale, mysterieuze belofte wil houden...Ten minste, zoo gij, o lezer, o lezeres, misschien dit alles niet zeggen zult, mijn vriend Jan zoû het mij zéker zeggen, zoo ik hem voorgelezen hadde dezen aanvang van mijn feuilleton:
Midzomerloomtes...‘Vooruit toch!’ had hij zeker aangespoord. ‘Jij praatjesmaker, jij woordkunstemaker’, en ironiesch hadde hij geëindigd: ‘jij woordkunstenaar! Zeg me nu eindelijk wat je “loomtes” zijn!’ O lezers, o lezeressen, mijn vriend Jan - die op eenigen afstand van mij ligt te snorken in het gras - zoù zoo mij hebben aangedrongen, omdat hij een pozitieve, prozaïsche geest is, zonder eenige begaafdheid tot het wellustig aanproeven van vage dingen, tot het weelderig zwelgen in wazige genietingen, tot het, de oogen half toe, loom wulpsch kussen van een mooien titel als: Midzomerloomtes...Neen, mijn vriend Jan, houdt hij de oogen half toe, slaapt dadelijk zonder te genieten de wazige half-waak: zijn prozaïesch pozitivisme is onbekwaam half-waaksch te droomen, maar snurkt dadelijk op met een snurk, die de vogeltjes verschrikken doet...

[Zoo ver was ik gekomen met mijn *Midzomerloomtes* te boek te stellen, liever, met potlood neêr te krabbelen, ik leunende tegen eens purperzwarten beuks stam, toen een àndere vriend, wiens naam ik niet vermelden mag, en die, hoewel geen Hollander, beweert Hollandsch te kunnen lezen, mij toe fluisterde (om Jan niet te storen)]:

- Zoo kan je niet vóort gaan: je moèt nu iets van die ‘loomtes’ vertellen...

Ik wend mij verontwaardigd tot hem. En ik werp hem toe, in het volle bewustzijn van mijn loomen hoogmoed:

- Kan *jij* de kunst van het woord? Kan jij ‘een praatje maken’ in het Hollandsch? Kan jij...een feuilleton schrijven?

- Neen, neen! zegt berustigend de vriend, wiens naam ik niet noemen mag. Ga ook maar door...doe maar als je denkt...schrijf maar voort, zoo als het je invalt...

En hij strekt zich ter andere zijde uit, zaliglijk, de oogen naar de witte wolken...

Maar zijn interruptie heeft den brozen draad, die mijne loome woorden aan elkander reeg, gebroken...En mijne vingers zijn te midzomerloom om nu op nieuw dien draad, al is hij *sans-fin*, te steken in de naald. mijner verbeelding...Ik borduur geen arabesken meer voort op het stramien, in welks midden ik met zongouden letters aanving met: *Midzomerloomtes*...Ik borduur niet meer, dat wil zeggen, mijn potlood valt in het gras...Waar is het...Ik ben te loom om het te zoeken...Mijn trage vingers tasten uit, maar vinden niets...Eindelijk meen ik het te voelen, pluk het potlood uit het gras...en heb een paardebloem geplukt...!!

* * *

O, paardebloem, ik bekijk u! O, gesmade paardebloem, ik bekijk u met weemoed! Want in mijne zomerloomte word ik mij duidelijk bewust, dat gij een bloem zijt en niet schoon! Is er iets vreeslijkers denkbaar dan leelijk te zijn en een bloem?? O, arme paardebloem, laat mij loom u beklagen! Ik dacht, dat ge mijn loom mooie woorden zoekende potlood waart, en gij zijt een bloem zonder schoonheid. Uw grel gele kleur is hard en grof. Vergelijk daar eens bij het lekkere geluw van boterbloempjes, dat u bijna doet watertanden om te gaan dejeuneeren. Uw geur is bitter en stroef.Ja, voor zoo ver een geur bitter en stroef kan zijn, is de uwe het. Gij zijt een misdeelde onder al uwe gezellinnen en ik heb innig medelijden met u en ik beklaag u bijna met energie!

Maar, o paardebloem, o diep beklagenswaardige paardebloem, o bloem van leelijkheid...: wees getroost! Want er is u een troost gegeven! Weet ge, als ge zijt uit gebloeid, o bitter geurende, grove bloem...dàn zijt ge schoonheid geworden! Een uitgebloeide paardebloem is mooier dan een bloeiende paardebloem! Wat een symbolieke troost schuilt er in deze eenvoudige botanische waarheid!

Een uitgebloeide paardebloem is allerliefst geworden. Een uitgebloeide paardebloem is geworden luchtig, donzig, glanzig, fijn; pluimeluchtig en stuivedonzig en glazeglanzig en tooverfijn; zij is geworden een etherische bloem van wondere, onaanraakbare teederheid; zij is geworden de luchter der elven en beurt hare blank vlammige kaarsjes omhoog ter eere der nachtlijke elvefeesten...o, een uitgebloeide paardebloem is zoo een exquize lieflijkheid gcworden in het ongemaaide gras, dat mijne loome bewondering al energieker wordt en energieker om aan die starrelende kandelaartjes van Titania en hare gezellinnen de hulde toe te zwaaien mijner weder aan elkander zich rijgende, loome zomerwoorden! Maar ook andere taal dan mijne beminde Hollandsche heeft de subtiliteit gevoeld van dien transparanten bloemegeest, die de uitgebloeide paardebloem is. De taal van het zoete *si* noemt de uitgebloeide paardebloem *oracolo* en is die naam haar ook niet een hulde? Het Italiaansch heeft in dezen bloemegeest, in dit bekoorlijke bloemfantoom der grasweiden een sibyllische geheimzinnigheid waar genomen...*Oracolo*: als ge blaast in het teedere orakeltje en de donzige starretjes verstuivelen, verlichten u de blijvende kaarsjes het aantal dagen, dat ge nog wachten zult eer *hij* of *zij* zal komen...

Leelijke paardebloem, o wees getroost! Uitgebloeid zijt ge schoonheid en het teedere liefdesorakel geworden van het Ongeduld der minnende harten. Paardebloem, ik beklaag u niet meer! En gij, afgeplukte paardebloem, gij, die niet tot orakel zult subtilizeeren...Wees ook gij getroost! Laat het u, arme, een beetje troosten, dat *gij* mij in een mijner midzomerloomtes hebt ingegeven mijne stem energiek te verheffen en te looven en te bejubileeren de wondere lieflijkheid, die gij zoudt zijn geworden, hadde ik u nièt geplukt...

Een schrale troost, meent ge? Ge kunt niet alles be-ambitioneeren, o paardebloem! Maar om u te troosten nòg meer en zoo goed ik het kan, steek ik u in het knoopsgat van mijn wit flanellen veston! Sterf daar zacht, o paardebloem...

* * *

Dit is misschien maar één ‘midzomerloomte’...En voor de precieuzigheid beloofde ik u ‘loomtes’...Welnu, ik geef u een tweede loomte, o veeleischende lezer...Ik geef u de loomte van zalig zacht voort te schommelen op rollende pneu's langs de boorden van het meer, dat geen kookende nixenketel meer is maar een toovere sprookjeszee is geworden. O zalige, zilveren nacht! O, even roodzilveren maan, die uitrijst boven de heuvelen! O, eindelijke bries, beminnelijke nachtelijke vliegenier! Adem ons uw verre bergkoelte toe! Koel ons de wangen, waai om ons voorhoofd, ontneem ons eenige zwaarte van onze loomte dezes midzomers...

Gladde water, zilver gekabbeld en vreemd ros beschenen door die maan, die het, als wij, schijnt warm te hebben gehad, wat zijt gij koel, alleen reeds om aan te zien! O lieflijk meer van Genève, wat heb ik u eigenlijk toch héel lief...!

- Dat zijn veel te veel uitroepteekens voor een ‘midzomerloomte’, critizeert mijn vriend Jan. Dat is bijna extaze! Dat is heelemaal niet meer ‘loom’! Maar wanneer hoû *jij* de belofte van je titels!

Lezer, lezeres, ik kàn niet loomer zijn dan ik ben, hoe zeer ik ook waardeerde mijn even gezochten en weldra gevondenen titel, muzikaal, mysterieus en precieus in het meervoud:

Midzomerloomtes!!

Licht en donker

Het is in den avond hier altijd of het feest is en het is geen feest: het zijn alleen maar de lichtjes. Maar er zijn er ook zoo vele, zoo vele...

Hier: dat is Genève...Als wij in den avond uit loopen langs den boord van het meer, dan is mijn kinderlijk pleizier te kijken naar al die lichtjes...Het zijn ten eerste de lichtjes van de stad zelve, om den kleinen haven heen gespikkeld, maar dan zijn het ook de elektrische lampjes, die met hunne bogen van illuminatie aangeven de ranke sierlijkheden boven de pijlers van den *Pont-du-Mont-Blanc*...De lange brug is met lichtguirlandes aangegeven, als of het feest is, iedere nacht feest is...

Het is absoluut niet belangrijk, dat de *Pont-du-Mont-Blanc* iederen avond met lichtguirlandes is aangegeven, maar ik vind het zoo aardig, en alles wat ik aardig vind, boek ik. Want wat ik niet boek, vergeet ik...Mijn kinderlijke geest is héel vergeetachtig.

De lichtjes van de bogen der brug spiegelen terug in het water, maar er zijn nog meer lichtjes, nog véel meer lichtjes...Er is de geheele facade van de Kursaal, die is met elektrische lichtjes aangegeven, als een feestpaleis van geel licht, waarin met groote letters van rooden gloed staat geschreven: *Kursaal*, en dan is er aan de àndere zij van het meer o zoo iets geks van licht...Daar is namenlijk de volle maan zelve, als een rosse lampion, opgerezen achter de heuvellijn van de Voirons, en onder die rosse maanlampion staat met groote letters van elektriesch licht, die dooven en weêr aangaan, dooven en weêr aangaan, geschreven: *Luna-*

Park...Telkens dooft *Luna* en gaat *Park* aan, en dan dooft weêr *Park* en gaat *Luna* aan en het is precies als of de volle maan zèlve reclame maakt voor hare lunaire vermakelijkheden, het is precies als of die lichtjes van *Luna-Park*, *Luna-Park*...behooren bij de echte, volle maan zèlve!!

O het staat zóo mal...en wat is het onbelangrijk, dat ik het boek!!

Maar ik houû zoo veel van lichtjes en ze amuzeeren mijn kinderlijken geest op mijn avondwandeling. Wij zijn nu even gaan zitten onder de platanen van de Jetée des Pâquis. Die moet ik u even beschrijven. Een ‘wandelhoofd’ - leelijk woord! - met aan het einde een vuurtoren en midden op het ‘hoofd’ twee oude, oude platanen, die dus, als het ware, staan *in* het meer. O, die platanen staan daar zoo aardig, midden in het water, vooral 's avonds...

Wij zitten op een koelen, steenen bank...Wat zijn er al lichtjes om ons heen, in het rond! De stad, de brug, de lantarenreeksen, het feestpaleis *Kursaal* en die malle vollemaan met haar *Luna-Park*, dat dooft en weêr aangaat! O wat zijn er een lichtjes, om ons heen! En àlle die lichtjes weêrspiegelen in het gitzwarte water van het meer en maken het trillend, levend goud...

Wat is het stil, hier, op de Jetée...Er is niemand...Er is alleen de vuurtoren en er zijn de twee platanen...En kijk, de lichtjes van de vuurtoren! Hooge tooverlantaren, straalt de vuurtoren uit roode seinen en groene seinen en blauwe seinen...Zij glijden hunne glansschijnen over het gitten en gouden water...O, wat zijn die glanzen mooi en aardig en wat een licht, wat een licht!! Het bloed van robijnen gloeit over het meer...Spookvale venijnen vloeien dan weêr en er na versproeien zacht azuren schijnen en altijd komt en gaat het rood en het groen en het blauw en als het komt, lichten óp de uitgeknipte platanenbladeren en teekenen zij hunne schaduwen om ons af met Japansche fijnheid en grilligheid, rossig zwart of zwartig blauw of blauwig violet en tusschen de bladeren hangen, ook van schaduw, de trossen kwastjes, die de plataanvruchtjes zijn...

Maar wat een licht, wat een licht om ons rond! Is het niet als een feest van licht in den stillen haven van Genève's meer? Neen, het is toch geen feest...Het zijn de lichtjes van iederen zomeravond...Kijk, boven aan den top der Salève een gróot elektriesch licht, als een felle planeet! Straks gaat er een wolkje over heen en dan is dat hôtel-sein heusch net een star...En kijk, nu zijn er àl de starrelichtjes ook in de lucht...Wat zijn ze zwak, die starretjes...Zij zijn bijna niet te zien in het lichtfeest, dat de menschen beneden schijnen te vieren...en dat toch geen feest is...

Daar komt de groote, witte gondel aan, en vaart om het 'hoofd', ten einde aan te leggen...O, wat een licht, wat een licht!! De groote, witte gondel is als een feestvaartuig van hel fel licht: geel licht, rood licht, blauw licht, topazen-lampen, robijnen-lampen, saffieren-lampen en àlle die juweelen tooverlampen weêrspiegelen in het gitten en gouden water zoo schitterend neêr en zóo diep, dat het schijnt of de fonkelende gondel drijft op een vreemd onderstel van louter gele, roode en blauwe glanzen, die kabbelen als kleurige golfjes; onderstel van liquide glanszuilen, dat even snel drijft als de haastige gondel zelve, die ten spoedigste aan wil meeren...

Wat een licht, o wat een licht! En nu over het meer, nu zien wij alle de andere, verdere lichtjes, der barken en bootjes: de barken met de mooie zeilen, die zijn als puntige meeuwewieken en de bootjes, die met de roeispanen klotsen en wel groote waterdieren gelijken en àllen hebben lichtjes, gele lichtjes, roode lampionnetjes, groene lampjes...

Terwijl de groote hôtels, aan den boord van het meer, schitteren van lichtjes, van duizende lichtjes achter hunne kristallen verandah's...

Rondom ons is het stil. Het is laat en er is niemand op de Jetée. Wij zitten onder de grillige bladschaduwen teekenende platanen, en de stralen van den vuurtoren streelen ons met bloedroode, gifgroene, bleekblauwe glanzen. Alle de glanzen en alle de lichtjes gloeien terug in het kabbelwater van het licht klotsende meer. En de volle maan nu, hooger gerezen, als schaamde zij zich voor dat:

Luna-Park, *Luna-Park*, giet een breede, gouden stroom uit van licht over het water...

Drie zwanen drijven nader...De zwanen, héel blank, zijn plotseling rood overglansd...dan groen aangetint...plotseling als met bleek azuur overstroomd...en nu in den breeden, gouden stroom van overvloedig manelicht drijven zij verder en weg...

Wat een lichtjes, wat een lichtjes, wat een licht!

* * *

Het is den volgenden avond. Het is plotseling herfst geworden. De lucht, reeds des namiddags, heeft zwaar zich bewolkt: een koude regen is plotseling neêr gestort, uren lang...

Het is elf uur. Het regent niet meer. Wij wandelen langs de Quai du Léman langs het meer. De stormwind raast ons in het gelaat...

Wat is het donker, wat is het om ons dònker als nacht! Wat een stormwind-doorraasde duisternis zwappert om ons rond! Is het niet of huilende geesten ons geeselen met zwarte flarden rondom de ooren! Wat is het meer donker, wat is het meer zwart! Het meer is als een woeste zee; zie hoe de baren rollen...Pas op, zij storten zich over de balustrade, zij zullen zich óver ons storten...Zie, hoe zij brullende, bruischende naderen...Is dat het kalme meer? Die zwarte, woedende zee...is dat het zelfde lieflijke blauwe ochtendmeer of het tooverachtige, lichtjes-schitterende avondmeer? Wat is het donker en zwart om ons en voor ons uit! Waar gaan wij heen? Rechts, de zwarte meer-zee en links de donkere parken, door de stormwind doorgierd. De bladeren en takken vallen om ons rond...De witte weg licht even helderder op...Plotseling, luguber, snort een auto razende aan, veegt voor zich een hellen lichtweg uit en laat dan alles weêr in het duister. O, wat is het donker om ons! Het meer is zwart, de lucht is zwart, de boomen zijn zwart en over en door die duisternis loeit de wanhoop van den orkaan op! Wie vermoedde ooit zoo tragische duisternissen, zoo duistere radeloosheid langs uw anders zoo lieflijke boorden, o meer! Zie, daar buigt zich der heuvelen lijn, even

verzichtbaard in den gloor van het weêrlicht! En na dien òpglans is het nog donkerder! Zie, daar zeilt romantiesch de maan de zwarte wolken uit en verdwijnt weêr! En na haar korten spookgloor is het nog duisterder! Zie, daar nadert heel ver de gondel, een schimmenvaartuig gelijk! De bleeke lichtjes beven in den wind en bezwijmen! Wat is het donker om ons rond en voor ons uit! Er is nu geen licht meer, er is niets dan het zwart van boomen en het zwart van het meer en het zwart van de angstige nacht en door al dat zwart huilt de orkaan...

Dit is een plek voor de misdaad! Deze donkere nacht, deze donkere golven, deze duistere schaduwen, deze klagende boomen, deze bleeke weg, deze ondoordringbare parken, deze gesloten huizen, deze hooge hekken, deze enkele, verre lantaren...dat is alles als een plek voor de misdaad! O, laat ons niet verder gaan: laat ons omkeeren...

De wind, de koude herfstwind blaast ons in den rug nu, blaast ons vóort...Voor ons schittert de nachtstad op...enkele lantarens maar hier en daar, ijle reeksen van lichtjes...als of de eerste vlagen van den vroegen herfst, die zonder overgang neêr stortte op den brandenden zomer, heeft uit gewaaid gehéel de feestverlichting van gisteren: de vuurpaleislijnen der Kursaal, de sierlijke arkadewelvingen van den Mont-Blanc-brug en het mal-amuzante lichtende letter-opschrift van, onder de volle-maan zelve:

Luna-Park, *Luna-Park*...

Dat doofde en aanging, doofde en aanging...

* * *

Ik zie nog éven om, zoo als men omkijkt naar iets geheimvol angstigs, dat men verlaten heeft...

Wat is het donker zwart en duister angstig, achter mij, over het stormende meer, waar langs de duisterende parkschaduwen klagen tegen de lage wolken op!

Begin en einde

De brandende zomer heeft uit. Na de zengende droogtes vallen de eerste kille regens en dwarrelen de eerste gelende bladeren. Er waait een atmosfeer van einde over de stad, over het meer, langs het meer en ik dwaal alleen onder de hooge boomen.

De bladeren van de kastanjes zijn verschroeid van de gezengd hebbende zomerhitte, de purperbladeren van de roodbruine beuken zijn gekronkeld en verdord aan de takken; ook de iepe- en lindeblâren zijn zoo reeds verdord en verschroeid en beginnen te vallen...Zullen zij vallen weldra met de mooie herfsttinten van geel en goud en brons en koper, of zullen zij dit maal nièt, om de zomerdroogte, de zomerhitte, die weelde van kleuren door hun weemoed heen glanzen...?

Het is gedaan: er weeft zich het einde...Het einde van den zomer, het einde van het verkregene, het einde van het verlangde en bereikte; en in die atmosfeer trillen de eerste angsten voor wat komen zal...De lucht is grauw van zware regenwolken, die drapeeren romantische gordijnen boven de heuvelen, met duistere plooien en donkere bochten...Het landschap is het zelfde van dezen zomer...en geheel veranderd reeds. Onder de grauwe wolkluchten zijn de tintspelingen, zijn al *de teedere dingen* geheel veranderd...Het meer is zilverig grijs en grijzig violet geworden en de scherpere ommelijnen der ronde boomdommen aan den overkant van het meer, hebben nog niet geziene vormen en gewijzigde tinten van bronsbruin en roestkleur...Ik zie aan den einder - niet meer verdoezeld in zomerwaas - villa's, die ik er den geheelen zomer niet zag...Het is alles, alles veranderd...

Hier is het park, waar wij de brandende zomeruren doordroomden, in het hooge gras, de oogen starende over het blauwe meer, loom, glimlachende, bespiedende alle *de teedere dingen*...De kille wind waait nu door de takken, en de eerste bladeren dwarrelen om en het huis is geheel gesloten en ik lig niet meer met de vrienden onder den purperen beuk, maar ik dwaal langs de al sombere paden van het park. Ik huiver in een lange overjas en heb mijn kraag op en er tikken kille droppelen mij in het gezicht en nu zie ik naar het grasveld, waar wij de mooie vinkjes lokten met kruimeltjes brood...Waar zijn de vinkjes? Ik weet het niet; wij, menschen, weten zoo weinig af van de beesten...De vinkjes trekken niet weg, maar...ik zie ze niet: er zijn niet meer de mooie vinkjes...Maar wel, plotseling, zie ik uit een hazelnotenboom twee eekhorens naar beneden glippen, den stam langs...Het zijn prachtige beestjes, met heel lange pluimen van staarten...Zij gaan elkaâr na en verdwijnen...

Wat waren zij sierlijk, wat waren zij vlug, elegant en ijdel, met hun pluimstaarten van ijdelheid! Waar zijn ze nu...? Plotseling zie ik den stokouden, krommen tuinman-portier naast mij...

- Ze zijn zóo tam, zegt hij, doelende op de eekhorentjes. 's Winters eten ze de hazelnoten uit mijn hand, op het raam van de keuken...

- Waar zijn ze 's zomers? vraag ik. Ik heb ze nooit van den zomer gezien...

- Ik weet niet, zegt de oude tuinman. 's Zomers zie je ze niet: dan zijn ze...ergens...

En de vinkjes? vraag ik. Waar zijn *die* nu??

- Ik weet niet, herhaalt de oude man. De vinkjes...ik weet niet waar die nu zijn...

Ik loop door, met een weemoedig gevoel en iets stomps in mijn hersenen tevens. Wat zijn wij dom! Wat weten wij weinig! Vreemde boomen zie ik om mij, die ik niet met namen zoû kunnen noemen...Zelfs bloemen zie ik, roode nazomerbloemen, die ik niet ken...Wat laten wij ons maar leiden door ons gevoel, door onze herinneringen aan wat wij meenen te weten...Het is àlles

geheim om ons heen...De aarde, waarover wij treden; de boomen, die ruischen; de bladeren, die vallen; de toekomst, die worden gaat...De torretjes aan onzen voet; de vogeltjes, in de lucht; de regendrop op onze hand, die wij uitstrekten...Wij weten niets; wij dwalen maar, wij droomen maar; wij waren zomerblijde of zijn najaarweemoedig; wij waren loom droomerig aan den boord van het meer en wij zijn nu huiverig angstig, omdat zich het einde weeft, maar ook...dàt wat nu komen zal...en dat wij niet weten...

Wij...Wat zeg ik: wij...Ik ben alleen, ik ben geheel alleen...ik dwaal alleen langs deze sombere paden en plotseling zie ik de zwaluwen...Zij fladderen laag over den grond, laag over het meer, in kringen, in kringen rond en zij krijschen...Wat willen zij, wat gaan zij doen? Gaan zij reeds zich verzamelen om wèg te trekken, de kleine, gewiekte nomaden? Huiveren zij reeds, als ik? Is het voor hun het einde...? Wat zijn ze teeder getint, metaalblauw, met blanke slagveêrtjes, als ze vliegen! Bedenken zij, wat voor hen kómen gaat...de nieuwe horizonnen, de zuidereinders?

Zie...daar over het zilvergrijze meer, met de enkele schuimwitte koppen...Twee meeuwen! Er zijn reeds twee meeuwen!! Zij kondigen aan de naderende, koude dagen! Zij zijn de twee eerste! De wijde vlucht van hunne sierlijk neêr klappende vleugels zijn vier op en neêr gaande zilverboogjes onder de grauwzwarte wolken...Nu scheeren zij door de zwaluwen heen en zij krijschen en de zwaluwen krijschen...

Waarschuwen de meeuwen de zwaluwen, dat het tijd is te vertrekken...?

* * *

Ik ben gaan zitten op een oude bank...Om mij zijn de boomen nog dicht van gelooverte - alleen de éerste bladeren dwarrelen wat om - maar door het gelooverte ruischelt de herfst al...Hij begint reeds de takken te schudden...De bruine kastanjes tikken hard om mij heen...Zij barsten uit hunne gelige stekelschillen...En wat ritselt daar? Zie, het zijn weêr de eekhorentjes, tuk op

hazelnoten; èen, zittende op de achterpootjes, pluimstaart òp, pelt er zijn nootje...

Wat zijn zij gratieus en mooi! Maar waarom doen ze mij zoo weemoedig aan, niettegenstaande ze zoo mòoi zijn: de eekhorentjes en de meeuwen en de zwaluwen?

Omdat zij het einde kondigen? Zie, aan een schilferigen boomstam van een plataan, wiens bladeren, zoo vreemd, frisch geel als van een etgroen zijn, zit een groote nachtvlinder geklampt en trilt met de uitgebreide wieken en sterft...Hij is groot als een kleine vogel! Zijn wieken trillen hoorbaar en wat sterft hij làng, làng, làng...Hoe lang zal hij daar nog zich klampen aan die stammeschilfer van den plataneboom; hoe lang zal hij daar nog sterven...??

Arme, groote nachtvlinder...! Het is het einde...

Het is overal het einde...Tusschen de boomen, in de luchten, over het meer; een beetje in mijn eigen hart...

Stil, wees niet ondankbaar...Is het einde...niet steeds een begin? Waarom die angst voor wat weêr beginnen gaat...Ons geheele leven, is het niet een eindigen en beginnen en eindigen...eindeloos, eindeloos door? Wat geweest is, komt niet weêrom, maar wat zijn zal, rijst aan den einder...Uur na uur, dag na nacht, herfst na zomer, winter na herfst...het brengt alles het zijne...Eekhorentjes en meeuwen volgen vinkjes en zwaluwen; zilvergrijze tinten volgen blauwige hittewazen...alleen *ik*, ik blijf de zelfde...De uren, de seizoenen wisselen, maar *ik*, ik blijf de zelfde...Mijne melancholieën volgen mijne vreugden, maar mijne ziel...blijft altijd de zelfde...Mijne jaren volgen mijne jaren...Maar *in* mij verandert niets...En dàarom misschien voel ik des te meer dien weemoed om wàt eindigen gaat...

* * *

Ik ben terug naar de stad geloopen, onder de ruischende boomen, tegen den ruischenden wind in...Over de bloemenmarkt stekelen de blauwige distelbloemen en zilveren de judas-penningen en er bloedvlakken en goudgelen de asters...De laatste muskaatdruiven

hangen hare trossen op aan de lijnen, die de fruitverkoopers spannen boven hunne uitstallingen, waar de laatste perziken verbleeken...In de winkelramen plooien de kommiezen de zwaardere, donkere stoffen uit...De bontwerkers toonen hun pracht van bont: grauwige mol en blank hermelijn, vos, lynx en skung en dan de ijsbeervellen, waarover de weêrschijn der haardvlammen spelen zullen weldra...

In de tea-rooms zitten de menschen reeds knus bij elkaâr, wat ze in maanden niet hebben gedaan. Waarlijk, een kop thee zoû niet te versmaden zijn, in dit kille, namiddaguur van Oktober...

Plotseling...ontmoet ik mijn vrouw! Zij heeft enkele pakjes in de hand en dat zekere ge-affaireerde in haar uiterlijk, dat te kennen geeft, dat zij vele winkels heeft afgeloopen...

- Het is goed, dat ik je ontmoet, zegt zij, heel ernstig. Ik kom van mijn naaister en moet nu heusch aan mijn hoeden denken...Ga je even meê naar de modiste, want als ik hoeden koop, zònder dat je er bij bent, vindt je ze, als ze thuis komen, tòch afschuwelijk en - laat me je dit vast toe vertrouwen -: ze zijn dit najaar...afschuwelijker dan ooit!!

Ik stommel, niet erg gerust gesteld door deze waarschuwing, met mijn vrouw een trapje op als van een roovershol...en sta plotseling in een salon, vòl spiegels en vòl dameshoeden op ‘champignons’...

De meeuwen volgen de vinkjes, de eekhorentjes volgen de zwaluwen...lezeressen, de harlekijn- en pierrotmutsjes volgen op de in een gedraaide vloermatten, en rieten-daken-van-huizen-van-wilden, met bloemen bezaaid...de astrologen-puntmutsen volgen op de aëroplaan-toestellen, die onze dames dezen zomer hebben ge-arboreerd...

Want...het is het einde...het is het einde...en het is het begin...

De zomer heeft uit, maar...de winter zal weldra zijn...

Na een paar van de minst leelijke hoeden bij Madlle Frou-Frou te hebben gekozen, komen mijn vrouw en ik, vrij tevreden, op straat en loopen dwars in een troep kranteverkoopers, die schreeuwen:

- La guerre déclarée...Bombardement de Tripoli...
De herfst is begonnen, de oorlog verklaard, de Toekomst vangt aan...
Wat zullen de dagen, die gaan komen, ons geven...??

Terug in Florence

Beste lezer, gij, die zich herinnert, dat ik korten tijd geleden Dagboekbladen hier ter plaatse ten beste gaf, Dagboekbladen, die op hóog bevel gestaakt moesten worden...ik ben zoo vrij u mede te deelen, dat ik van die zelfde 'hooger-hand' verlof heb ontvangen u wederom nu en dan te vervelen met mijne meer of minder intieme boekingen van meer of minder interessante voorvallen des dagelijkschen levens...In der tijd - verleden winter - waren die Dagboekbladen gedateerd uit de Eeuwige Stad; thans, na mijn Zwitserschen zomer, dateer ik mijne Dagboekbladen uit de Stad van de Lelie...Te gelijker tijd met de zwaluwen pakte ik mijn biezen, en verliet den Boord van het Meer, den droefgeestigen herfstzoom van den blauwen Léman, om neêr te strijken tusschen de antieke huizen der antieke straten van antiek Florence.
Zonderlinge voorkeur, meent ge? Die frissche luchten en wateren te verlaten voor deze nauwe slopjes, dit antieke, vervallen paleis, waar ik weêr voor de zooveelste maal woon; de heldere properheid van Mama Genève's bezittingen te verwisselen met de schilderachtige wanorde en twijfelachtige reinheid van Florentijnsche steegjes achter de Arno! En toch...en tóch! Ik kan niet zeggen, dat ik *niet* blijde ben om de verandering. Noch mijn geest noch mijn lichaam schijnen bestand te zijn tegen de herfstatmosfeer - over 'winter' rèpt zelfs mijn pen niet - van 'over de Alpen'; zij zijn beiden als verwende kinderen, die na een zekeren datum - laat ons zeggen: 15 October - het met den besten wil van de wereld niet meer uithouden tusschen regen, wind, dwarrelende herfstbladeren en grauwige melancholie en ook smachten zij beiden

dan naar iets anders, dat met zon en bloemen samenhangt: ik meen naar impressie's van kunst en evokatie's van historie: twee groepen van emotie's, die de stad van Calvijn maar matig zijn bewoner schenkt. En zoo, te gelijker tijd met de zwaluwen vluchtte *ik* de landouwen, die toch prachtig herfsten gingen, aan de àndere zijde der Alpen. Het Rhône-dal ten minste was van een sprookjes-schoonheid; er waren groepen van berken, die als gouden tooverfonteinen waren geworden; er waren zilveren abeelen, die zich gingen vergulden blaadje bij blaadje en langs de rivier, tegen de bergen, verrezen in den laatsten zonnestraal van Zwitserland, in den éersten zonnestraal van Italië, rijen van jeugdige populiertjes, kleine stijlvolle boompjes, goudene boompjes, die tegen de eerste schelle sneeuw waren aangezet als om ons genoegen te doen met een heel bizondere, een beetje gemaniëreerde schoonheid, want die gouden populiertjes tegen die blanke sneeuw waren heelemaal geen gewone ‘natuur’ maar eer een curieus artificiëel ‘effectje’...Dit even om u, o aanbidder van ‘natuur en waarheid’, brave Hollander, te bewijzen, dat de natuur niet altijd ‘natuurlijk’ is, maar somtijds zoèkt naar bevallige contrasten, die uitgevonden schijnen door een zeer weinig natuurlijken geest...

Gouden en bronzen herfsttinten, gij zijt wèl de schoonheid van ‘over de Alpen’. De tunnel door van den Simplon, schijnt het of uw Noordelijke prachten gedaan zijn. Nauwlijks een enkel blaadje verguldt zich langs den weg...Maar voor het gemis dier prachten troosten ons de antieke lieflijkheden van ‘het Zuiden’. Moge het landschap na Milaan nog een zekere verbazende gelijkenis vertoonen met...Holland, dat zijn molens verloren zoude hebben, weldra heerscht de vreugde van Dionyzos! Bevallige wingerdfestoenen, zwaar van blauwe druiven, slingeren zich van wilg naar popel naar berk, als zij geslingerd zich hebben sedert de eeuwen der mythologie. De kunstenaars der Renaissance hebben die festoenen ook met een liefdevol oog gezien en den zwier er van nagevolgd in den stijl hunner decoratieve guirlanden. En over die druive-festoenen welft zich, o zaligheid, weêr de hooge, blauwe dom van het Zuiden!

* * *

Ik kan weêr dieper ademen. Ik bewoon nièt meer twee witte, propere kamertjes, met dùbbele ramen reeds, en àl gestookte chauffage-central aan den boord van het grauwende herfstmeer; ik bewoon twee gróote zalen in een Florentijnsch antiek paleis: Renaissance-zolderingen welven zich hoog boven mijn hoofd; mijne vensters staan open en kijken uit op den ‘hangenden tuin’ van een markies; door die open vensters vloeit de zonneschijn binnen mijn ‘zaal’ met gouden golven; in die gouden golven ontluiken tegen de loggia nog de laatste October-rozen...O, laatste rozen van October, o laatste rozen van mijn ‘hangenden tuin’; ik meen, van den hangenden tuin van den markies! Mijn sentimenteele ziel bemint u boven alle rozen! Gij zijt doorschijnend ambergeel, honig-blond, ochtend-roze, gij hebt de broosheid van het porcelein der feeën, zoo breekbaar schijnen mij uw dadelijk opene kelken, maar gij zijt geen feeëkelken, gij zijt geen porcelein: uw scherfjes breken af geluideloos en uw gelig-roze blaadjes dwarrelen in de zonnegolf over het kleine vijvertje, waar, geligroze als gij, de goudvischjes baden in licht en water...

Van de vischjes en de rozen gaan mijn oogen de nauwe straat langs, die, armoedig, den ‘hangenden tuin’ omzoomt. Hier, in het paleis, zijn wij de ‘signori’; dàar ginds, in die kleine, bont groezelige intérieurtjes, waar ik de fiasco zie hangen bij het wijwaterbakje tegen den wand, zijn *zij* de kleine vazallen...Zoo is het altijd geweest, in Florence: het paleis, het forteresachtige kasteel verhief zich en torende uit de nauwe slopjes te voorschijn. Dat stadsgezicht heeft een eigenaardige bekoring. Zoo gij het uit mijne paleisramen inzaagt, zoudt gij het misschien wat griezelig vinden en bang zijn voor microben. Vergeef mij dus als het *mij* een indruk geeft van schilderachtige bekoring en mijne heerschappelijke ijdelheid streelt. Heusch, ik bèn een beetje ijdel om op het oogenblik een Italiaansch, oud paleis te bewonen en te kijken op dat kleurige arme-lui's-gedoe en vergeet niet, dat ik te gelijker tijd heb de blauwe lucht, de gouden zon, den groenen tuin, de rozig-gele rozen en vischjes...

* * *

Er zijn in Florence modernere hôtels, dan dit oude pension, waar ik thans woon, in dit oude, oude paleis. Maar de atmosfeer, die mij hier omvangt, is de zeldzaam sympathieke en bekoorlijke, de vreemd geheimzinnig weldadig aandoende, die mij nooit in welke moderne woning zoû omweven, en ik kom hier ieder jaar terug met een gevoel van weêr ‘thuis zijn’, dat ik nergens anders zoû gevoelen dan tusschen deze nauwe straatjes, wier dakgooten elkander bijna raken met een smalle streep azuur er tusschen, terwijl de tuin er midden in ligt als een klein, groen boschje van bloemen en loover, waar achter zich verdiept een op blinde muur geschilderd ‘oog-bedrog’: vage arkaden, wijder landschap...

Mediaevale indruk! Ja, niettegenstaande àlle moderniteit is er nog iets van de Middeneeuwen over tusschen deze slopjes, over in deze stad. Toen ik hier kwam voor de eerste maal, jaren, jaren geleden, woonde Ouida op Bellosguardo, en ik hoorde, dat zij heen ging, omdat Florence's oude wijken werden afgebroken, en omdat zij alle moderniteit verafschuwde. Zij is sedert hier nooit meer geweest...Ik herinner mij haar éenmaal gezien te hebben, in haar villa van Bellosguardo...Zij zat in een groote zaal, vòl antieke meubelen, in het midden, op een witte ijsbeerenvacht, in een wit gewaad met sleepende kanten, drie witte langharige hazewindhonden om zich heen: zij zat als een heldin zoû gezeten hebben in een van hare romans...Het was in hare glorie...Toen zij Florence verliet, verliet hare glorie haar...Ik heb haar later terug gezien in de Bagni di Lucca: een oude, vervallen, gebogene vrouw, in een versleten zwart gewaad en de sleepende kanten scheurden langs haar heen, en wederom waren er drie, vier honden om haar rond, en de honden waren vervallen en oud en ziek als zij. Zij herkende mij zelfs niet en ik bracht haar niet in herinnering, dat ik haar éens had mogen bezoeken en haar gevonden had als een vorstin, tronende tusschen hare gasten...

Ik denk hier, in Florence, altijd aan Ouida. Geen Italiaansche schrijver toonde in zijn boeken die liefde, die Ouida toonde in de

hare, voor Italië, voor Italië's steden en kunst en natuur en ik kan het mij begrijpen, dat zij Florence niet meer wilde zien toen Florence zich ‘modernizeerde’. Echter was die modernizeering onvermijdelijk; het was onvermijdelijk dat het oude, vuile, maar schilderachtige Ghetto werd afgebroken, maar de stijllooze, leelijke, moderne *piazza*, die er voor in de plaats kwam, en waar wij thans, helaas, in Duitsch-achtig aangedane café's onze vermouth en koffie drinken, heeft Ouida nooit kunnen vergeven aan de municipaliteit dezer stad.

* * *

Liever dan ook te brommen over de weinig artistieke zielen van speculeerende gemeenteraadsleden, wil ik met u flâneeren door Florence's nòg antieke straten. Waarlijk, er is nog genoeg mediaevale atmosfeer blijven hangen, voor ons, moderne menschen, en het is nog steeds een genoegen hier om te dwalen, doelloos, in die zonnige mist van het Verleden, die poeiert tusschen Arno, Ponte Vecchio, Uffizi en Dom. Geweld behoeft ge u niet aan te doen: het Verleden is overal om u heen, op onze morgenwandeling; het Verleden dringt zich overal aan ons op, terwijl wij gaan langs moderne winkels en het tramgebel ons in de ooren klingelt. De Geschiedenis en de Kunst zijn hier geen doode allegorieën, maar leven om ons, modernen, rond. Dit is de bekoring der Italiaansche stad. Wij flâneeren door de winkelstraat, slaan even af, treden een donkere kerk binnen: de Or San Michele. Door het robijn en saffier der ruiten schemert het morgenlicht onduidelijk en vaag. Voor ons rijst, als een immens bibelot, de tabernakel van Orcagna, gebouwd over de wonderdoende Madonna van Daddi. In het schemerlicht is het bewerkte marmer, achter de bronzen rozetten van het hooge hek, oud geel geworden als verweerd topaas en het mozaïek en email, dat rood en blauw opglazuurt, schittert als met doffe gesteenten, wier glans zich dempt in deze wemeldonkeren kerknevel. Wat een liefoogenblik even voor dien tabernakel weg te droomen, wèg te peinzen...Zachte, mystieke zaligheid! Daddi's Madonna wordt zichtbaarder en zichtbaarder in den schemer;

de engelen om haar verduidelijken...Een zonnestraal helt door de robijn-en-saffieren ruiten, en het email en mozaïek schitteren op...En wat is die pracht mooi, omdat zij zoo dof en gedempt is van Oudheid...Die vale glanzen gloeien als door spinneweb heen...

Hoe dikwijls heb ik niet voor dien tabernakel gezeten...Het is een oogenblik van schoonheid en van rust, van mystieke kalmte en van aesthetische bevrediging. Or San Michele is in Florence *mijn* kerk, als ik eens mediteeren wil...Maar daar zie ik het jongentje van den sacristein mij wenken en hij steekt een kaarsje op en laat het kaarsje glanzen langs de marmeren tabernakel-reliëfs...Ik glimlach en zeg, dat het niet hoeft, dat ik het ken, dat ik het nog wel weet...Hij houdt vol, en weêr, voor de zooveelste maal, wijst hij mij twee allegorische figuren en zegt overtuigend:

- Dante en Beatrice...

Arme Dante en Beatrice! Geëxploitcerd als zij in Florence worden! De eene figuur, tweehoofdig, heeft geschreven in zijn diadeem: *Prudentia*, en worgt in den greep der handen twee slangen, en één dier koppen heeft waarlijk iets van een Dante-kop...De andere figuur heeft een banderol, waarop: *Docilitas*...maar zij is 'Beatrice', omdat het jongentje van den sacristein een paar *soldi* verdienen wil aan de vreemdelingen, die hij wel in hun zwakheidjes kent:

- Waar? vragen *eager* twee Engelsche dames. Wàar zijn Dante en Beatrice??

Aardige Engelsche dames! Zij dweepen met Dante en vooral met Beatrice en nu het slimme knaapje haar wederom wijst op de marmeren figuurtjes, achter, onder aan den tabernakel, kijken zij ernstig, ontroerd, bijna gelùkkig, naar Prudentia en Docilitas en zij vinden, dat de eene kop een heel *goed* portret is van Dante en zij vragen zich *niet* af, waarom Dante een dubbel gelaat, een Januskop vertoont, die 'voorzichtiglijk' uitkijkt zoo wel naar voren als naar achteren...Aardige, Engelsche dames!

Ik laat haar in de illuzie; het jongentje strijkt zijn *soldi* op, glimlacht naar mij...

En dooft zijn kaarsje...Voor mijne meditatie doemt de primi-

tief mystieke Madonna weêr boven de kleine menschelijkheidjes van toeristen en sacristeinknaapjes op, in de doffe glorie der gedempte glanzen en plots fonkelende schitteringen van dien tabernakel, die is als een immens bibelot...

Zondag

Ook voor den niet-Katholieken, maar gevoelig aangelegden toerist blijft de Italiaansche kerk vol belang. Is het Zondagmorgen en dwaal ik op straat, dan gaan mijne passen natuurlijk-weg mede met de menigte, die in den Dom vloeit. Florence's Dom oefent steeds een vreemde bekoring op mij uit. Is de voor-facade, eindelijk, na eeuwen klaar gekomen, overladen en meer overstelpend dan weldadig aandoend, geheel de antieke achterbouw is zoo heerlijk edel van lijn en kleur. De Dom is het mooist, als ge er nièt voor blijft staan, maar als ge het reuzengebouw omloopt. Dan wisselen de mooie lijnen van den koepelbouw van Brunelleschi zoo harmoniesch stil ernstig en indrukwekkend; dan zijn de kleuren van dat vergeelde witte en vergrauwend zwarte marmer ook zoo dof harmoniesch als oud elpenbeen en oud ebbenhout tegen elkaâr, dan maakt het geheel dien massalen indruk van een domino-steenen-bouw, of reuzekinderen zich hadden vermaakt met reuzedomino-steenen te bouwen: iets naïefs en grootsch te gelijker tijd, waarover het waas der vervlogen eeuwen hangt als onafwischbaar spinneweb. Ter zijde rijst Giotto's toren, vierkant hoog en bevallig sierlijk, marmeren lelie, die ten hemel streeft: bloem der Annonciatie, die de Dom zelve is, gewijd aan de H. Maagd der Bloeme...En over Dom en Campanile dat antieke Battistero, die oude, naïeve Doopkerk, in stijl gelijk aan den Dom, maar eenvoudiger, primitiever, minder overdacht: *il mio bel San Giovanni*, als reeds Dante zeide...

Het is Zondag en ik loop den Dom in, met de menigte meê...Een halfduister weeft door de ruimte der kerk, door de weinige,

hooge ramen zeeft het befloerste morgenlicht. De ronde afgrond des koepels drijft boven het koor. Want het Hoogaltaar, onder den koepel is, bizonderheid, omringd door het geslotene koor. Dit maakt, dat de dienst, ook voor den niet-Katholiek, een zeer eigenaardige bekoring heeft, in die duistere kerk. Het groote missaal ligt open op den lezenaar, en is verlicht door een kerklamp. Ik kan u niet zeggen hoe mooi het is, die lampeschijn, in den donkeren morgen, gelig over dat antieke, verluchte, open missaal. De geestelijken, in het koorgestoelte, psalmodieeren de litanieën en het Amen! Amen! klinkt telkens. Achter het koor, aan het verste altaar, wordt de Mis gevierd, en de menigte knielt, of zit, of staat, vol aandacht...

Ik heb een plaats gevonden, in een hoek, van waar ik op het verlichte missaal zie. Boven het choor zweeft, als het ware, het groote crucifix in de duistere, mystieke atmosfeer. Er weeft zich een zware melancholie van halflicht en zachten glans en wèg galmenden klank. Het zwevende beeld van den Gekruizigde schijnt te leven, pijnlijk te ademen. Een zijkapel schittert van zilveren en gouden gloeiïngen in den schemerschijn veler kaarsen...

Het is rustig zoo maar te blijven zitten. Ik ben niet Katholiek, ik ben niet geloovig aan wat daar gevierd en gezongen wordt, maar wat mij omringt, doet mij weldadig aan, geeft een droomzware teederheid aan mijn doellooze mijmering. Ik vind het vreemd, dat in onze eeuw nog zulke antieke, Middeneeuwsche godsfeesten worden gevierd in een altijd duisteren, immensen Dom, maar mijne bevreemding verhindert niet de innige weldadigheid mijner stemming. Ik geef mij over...Ik geloof, één oogenblik...Ik droom meê, in die doffe glanzen en galmende klanken...Er klinkt een schel: de hoofden buigen zich dieper...het is een allerheiligst oogenblik...de god daalt neêr...hij blijft onzichtbaar maar zijn lichaam is de hostie en zijn bloed is de wijn...en mijn hoofd buigt zich als hun aller hoofden...

Buiten verwonder ik mij, dat de zon schijnt, dat de trammen klingelen, dat de Zondagsmenigte dicht voorbij stuwt...Ik loop het Battistero in...De ronde Doopkerk schittert aan haar binnen-

gewelf van de juist gerestaureerde, Byzantijnsche mozaïeken...De heilige figuren zijn van een Byzantijnsche strakheid, en glóeien van kleur en glans in het zonnegepoeier, dat door de kleine boven-loggia's valt...Die loggia's zijn als kleine, Middeneeuwsche boudoirtjes van heilige vrouwen...Hoe dikwijls ziet men niet een Annonciatie geschilderd in zulk een Maria-kamertje: laag verwulfsel; pilaartje, dat het vertrekje in tweeën verdeelt: ter eene zijde de Maagd, ter andere de Engel...Een lelie bloeit dan in een vaas tusschen beiden...Boven, in het Battistero, zijn er tàl van zulke lieve Maria-kamertjes...Beneden, onder mijn voeten, het oude marmer-mozaïek, naar welks patroon eenmaal de zijdewevers van Florence hunne eerste damasten en brokaten weefden...

Aan het Doopvont wachten de moeders met kindertjes, die gedoopt moeten worden. De sacristein houdt de kaars bij, de priester giet het water uit en veegt zorgvuldig het natte kopje droog; de moeder lacht op haar Christelijk kindje neêr, gerust gesteld nu het gedoopt is, nu de demonen, ginds zichtbaar op de koepelmozaïeken, geen macht meer hebben over de vrucht van haar lijf...

Buiten is de Zondagsdrukte voller en voller...Ik loop den Dom om en binnen in de Opera del Duomo: het Dommuzeum...Daar zie ik weêr de mooie *cantoria* van Luca della Robbia en van Donatello: de prachtige orgeltribunen, hier geplaatst omdat zij *te* mooi waren voor den donkeren, hoogen Dom, waarvoor de kunstenaren haar gebeeldhouwd hadden, spillende hun kunst en genie, mild, met handen vol. Donatello's dansende kinderen zijn als een antieke rei van eroten; Luca's zingende en musiceerende knapen en maagden loven de Godheid met bazuin en met pauken, met cither en cimbel en psaltherion.

Mijn Zondagmorgen is gewijd door stemming en gevoel en kunst. Terug op straat voel ik mij wufter. Het is nog te vroeg om te dejeuneeren. Het is het uur van den vermouth. De koekjes en taartjes bij Gilli worden bestormd. Officieren, dames, kinderen, alles eet taartjes, alles koopt taart, iedereen loopt met pakjes taart.

En iedereen eet staande, drinkt staande aan den bar, en het is vol, vol, vol...

De straten leêgen zich, het is het uur van de *collazione*. Alle Florentijnen trekken zich terug in huis of in restaurant...De straten blijven uren, uren lang leêg, want het middagmaal des Zondags duurt lang, met de ellebogen op de tafel, bij het kopje koffie.

Ik buig uit over mijn raam, dat uitkijkt over den 'hangenden tuin'; dan kijk ik uit het àndere raam, in de Via del Moro. Het nauwe, diepe, oude slopje onder mij is leêg; over het antieke, gebarsten plaveisel gaat geen kar, klinkt geen pas...Het is Zondag...Het slopje verschiet naar de Arno toe, en ter andere zijde duistert het weg in een doolhof van andere nauwe slopjes. Een schilder zoû er pleizier in hebben. Het zijn warrelige stadsverschietjes, nòg Middeneeuwsch. De daken breken en brokkelen tegen elkaàr op en af; de schoorsteenen hebben nòg vreemde vormen van oude baldakijntjes, ja van Oostersche minaretten en koepels. Klimplanten hier en daar in potten op platte dakjes en overdekte balkonnetjes. Door kleine ramen, die open staan, spie ik in de interieurtjes...

De bontwerkster houdt haar kamertje heel netjes. Zij heeft de vellen pels, waaraan zij werkt, of die zij òpslaat met een smal stokje, opgeborgen en zit met haar dochtertje aan een gedekt tafeltje netjes de *minestra* te eten...Keurig, net vrouwtje, de bontwerkster...Bij het naaistertje is het woeliger en lawaaiïger: een oude moeder, als een Sibylle, een oude man, een jonge man, drie kinderen...dat alles woelt in het nauwe keukentje om dampende macaroni en wijnfiasco rond...Ik kan àlles bespieden, als ik mij hel...Dan zie ik door een ander open raam in het kamertje van een *impiegato*, een kleinen beambte bij spoor of posterijen: hij genièt van zijn Zondag; hij ligt gekleed op bed een romannetje te lezen, half gekleed, meen ik, want zijn boordje en roode das liggen op tafel en zijn jasje hangt over een stoel, voor straks, als hij uitgaat om naar de muziek te hooren op de Piazza...

Langzamerhand vullen de vrouwen en kinderen het nauwe slopje...Zij komen de huisjes uit en zetten zich op de trapstoeltjes

of sleepen een paar stoelen naar buiten en gaan buurpraat houden: de gebaren teekenen zich overtuigend af, daar beneden in het straatje; de dubbele medeklinkers vibreeren trillend naar boven; kreten klinken op, als van pauwen; lachen galmt...

De kleine *impiegato* heeft zijn boordje en das aangedaan; hij borstelt zijn kosmetiek-vette zwarte lok zorgvuldig voor een klein spiegeltje; hij gaat uit, met zijn hoed op één oor, en zijn stokje...

Ik volg zijn voorbeeld...De leêge straten vullen zich...Op de Piazza - de moderne Piazza, eenmaal het Ghetto - speelt de muziek reeds in het leelijk houten tribunetje, onder aan het ruiterbeeld van Vittorio Emanuele...En wij hooren weêr Aïda, Trovatore als iederen Zondag...En wij zetten ons in een der café's, die heeten Gambrinus (!), Paszkowski (!), Reininghaus (!)...Veel Italiaansch is daar niet bij...Staan om de muziek, slenteren om de muziek, meer om het publiek dan om de muziek. De *gobbino* loopt door de menigte door: het oude bocheltje, en hij verkoopt lucifers en bochelpoppetjes en hij roept: '*porta-fortuna*, *porta-fortuna*!' en hij duldt, dat men voor een *soldo* hem strijkt over den bochel, dat geluk aan brengt...

Des avonds gaan wij naar de komedie. In het Teatro Niccolini heb ik een loge genomen. Een loge is in een Italiaansch theater altijd amuzanter dan een *poltrona*. Een loge is in Italië niet duur als in Frankrijk. Een loge kost zeven francs, en je betaalt één franc *ingresso*, per persoon...Als je met meerderen bent, is een loge goedkoop. Wij zitten in een oud, oud, rood logetje. O, curieuze, oude Italiaansche theatertjes, met curieuze oude, roode logetjes, ze voeren je in éens honderd jaren terug! Ik zit juist boven de koningsloge: ze mogen de gouden kroon wel eens vergulden als de koning zich hier heusch wilde vertoonen en dan die fluweelen draperieën, doorzichtig van de mot!! Curieus, oud, Italiaansch theatertje!

Wij zien de *Cena delle Beffe*, van Sem Benelli: het Avondmaal der Voor-den-gek-houderijen...Sem Benelli is een modern auteur, maar hij kiest voor zijne stukken het oude Florence...Zijn

vers is misschien wat te lyriesch en te week voor het theater...Dit Avondmaal is zeer tragiesch, maar de troep speelt maar matig...En de décors en kostumen zijn zoo-zoo, terwijl toch overal, naar de oude fresco's, in Florence, het voorbeeld maar is te volgen om iets heel moois te verkrijgen...

Wij gaan naar huis: het is laat, het is stil, in de nauwe slopjes, die wij door moeten...Zij gelijken wel rooverstraatjes...Als ik opkijk, zie ik nauwlijks den hemel tusschen de elkaâr naderende daken. Hier brandt een lampje voor een madonna; dàar klinkt een stem, die zingt, bij een guitaar: een serenade...Maar dan is het weêr stil, donker, nauw, angstig, huiverig, een doolhof, sombere poortjes, duistere gangetjes...Geen nood: wij kennen dit alles...Deze gesloten winkeltjes en krotjes en kroegjes zijn veilig; ik ga er niet alleen des nachts door, maar telkens ook over dag...

Daar, vierkant blok, rijst het paleis. En, de *portone* nog open, zie ik Antonio, den ouden, strammen portier - gewezen *carabiniere* - hij wacht ons op; hij weet, dat wij naar de komedie zijn...

Hij groet ons, slaperig, glimlachend; dan dreunt de zware *portone* van het paleis achter ons dicht...

De Zondag is voorbij, als zoo vele Zondagen...

Stemming op straat

De Italiaan van het Noorden is groot, forsch, serieus, actief in zijn zaken: de Italiaan van het Zuiden is klein, soupel en tenger, sluw en bewegelijk en heel bijgeloovig; tusschen beiden in is de Romein vooral trotsch en kan hij zeggen: *sono Romano*, als ware hij prins van den bloede, en is de Florentijn vooral *scherzoso*. De Florentijn op straat maakt van alles een grapje; hij is middelmatig van gestalte, lenig en fijn, vroolijk van oogen en guitig van glimlach; het leven is voor hem vroolijkheid, ernst ontloopt hij, verdriet ontduikt hij; de *piazza* en de straat zijn zijn huis en op dit oogenblik is de oorlog zijn enthoeziasme. Hij ziet enthoeziast de troepen voorbij trekken, die naar Tripoli gaan en hij juicht en schreeuwt en hij lacht en de soldaten juichen en lachen terug, want het is immers maar een grapje Tripoli even aan de Turken te gaan ontnemen en zij roepen elkaâr: ‘tot weêrziens!’...zij, die gaan, en zij, die blijven. In de cinema's ziet hij opnieuw de troepen, die defileeren en zich inschepen; hij ziet er zijn trotsche vloot; hij ziet er zelfs Tripoli, de blanke stad met hare minaretten; hij ziet er de Italiaansche vlag hijschen op de toren van een paleis; hij ziet er kameelen, Arabieren, gesluierde vrouwen en palmboomen en hij - ik meen, de Florentijn - hij is vòl enthoeziasme, de oorlog is zijn enthouziasme en alles is licht en gemakkelijk en alles is vroolijk en aardig, het leven is een blij grapje en de oorlog tegen die domme Turken is maar een *scherzo*. Schreeuwen de courantenjongens de nieuwe editie's uit, stellen de courantenventers de reclame-vellen uit met dikke letters, die iederen dag vermelden een nieuwe overwinning, de vijanden verslagen, duizende Tur-

ken verslagen tegenover o zoo weinige Italianen maar, dan doet hij eventjes filozofiesch, haalt de schouders op en beweert dat oorlog niet kan zijn zonder ènkele verliezen ook voor de overwinnaars...en dan lacht hij weêr en vindt weêr zijn *scherzo* terug en heeft weêr een grapje hier en een grapje daar en het zijn allemaal leuke bazen onder elkaâr, zoo als ze te praten staan, in troepjes op het trottoir: burgers en officieren en onderofficieren; de chique heeren van den cercle, en de graankoopers van de beurs op de Piazza della Signoria; de woekeraars, die wachten hier en daar bij den Dom, en de gidsen en de soldaten en dan vooral àl die nietsdoeners, die maar flâneeren en leven van een *soldo* hier en daar en de vreemdelingen in de gaten houden, om ze van dienst te zijn in alles en nog wat. En de gesprekken zijn tusschen allen vroolijk en licht en prettig en grappig en aardig: hier schateren zij en daar nemen zij elkander in het ootje, Vanni Beppo, en Beppo Vanni, zonder dat noch de een noch de ander boos wordt en het is joviaal elkander slaan op den rug of knijpen in de wang en dan elkaâr tracteeren bij Gilli. De oorlog? Nu ja, over een paar maanden, over een màand is de oorlog immers uit, en dan zien zij in de cinema's de apotheoze er van, de apotheoze van de Beschaving: een elektriesch stralende dame met een fakkel en de Italiaansche vlag, staande op de puinhopen van...ja van wat...van het Turksche Rijk!

* * *

Niet alle Italianen zijn zoo *scherzoso* als de Florentijnen, zoo lichthartig en zoo enthoeziast, en zij, die het Noordelijke, ernstige bloed hebben vloeien in de aderen, voelen in hunne grootere bedachtzaamheid den twijfel aan de Toekomst, die worden gaat. Maar hun ernstiger bedenkingen verzwijgen zij liever voor hunne enthoeziaste landgenooten. Welke ernst kan het ook winnen tegen deze Toskaansche levensopvatting van luchthartigheid, van blijmoedigheid, van *scherzo*?

Het is de verjaardag van den Koning, het is zoo zacht, zoel, mooi weêr, het is bijna lente, er is de militaire muziek op de Piazza;

het is een feestdag, het is eigenlijk altijd feest, al is er oorlog daar ginds! Kom, zij moeten manifesteeren, en zij verzamelen zich tot een stoet met vlaggen en banieren, en met altijd grapjes en guitigheid, dwingen zij de muziek telkens weêr te herhalen de *Marcia Reale* en de hymne van Garibaldi en dan is het juichen zonder einde en ze verbranden roode vlaggen en alles is vroolijkheid, *scherzo* en enthoeziasme en nu dwingen ze de muziek zich te scharen vóor hun stoet en zoo gaan ze de geheele stad nu door met fakkels en vanen en patriotisme en luide hymnen en op de trottoirs staan allen te kijken en allen hebben een blij of een aardig woord of een vroolijke toespeling of een luidruchtig *evviva*!

* * *

Ik herinner mij een andere stemming-op-straat. Het was jaren geleden. Het was niet in Florence, maar het was in Rome. Er schreeuwden ook courantenjongens, er spreidden ook de venters hunne reclame-bladen uit met dikke letters, over het plaveisel der straat. En wie lazen, verbleekten, rukten de bladen uit der verkoopers handen, en er waren weldra geen bladen meer en zij schoolden te zamen over éen blad, op de hoeken der straten en zij lazen van Adua, zij lazen de niet meer te verbergen berichten van dien vreeslijken slag: het leger vernietigd, de bloem van het Romeinsche patriciaat vernield, het *prestige* van hunne jonge ‘groote mogendheid’ geknakt door die half wilde ‘Mooren’, die Abyssiniërs...en zij snikten op straat, zij omhelsden elkander snikkend op straat en er daalde een rouw over geheel het land als een zwarte wolk, die de zon en haar azuur verborg. En ik herinner mij, er waren voor een paleis twee oude vaders, die elkander ontmoetten en zij omhelsden elkander snikkende, want zij hadden beide hunne zonen verloren en men wees mij ze en noemde twee groote, prinselijke namen, en ik herinner mij, er waren arme vrouwen van het volk - moeders en meisjes - en zij snikten en omhelsden elkander in wanhoop, want zij hadden hunne mannen verloren en hunne bruidegoms en er was geen huis in Italië, waar niet werd geweend, en er was geen huisgezin, waarover niet die

immense wolk van rouw haar schaduw wierp: zij daalde neêr over elk paleis, zij daalde neêr over elke armelijke woning...

* * *

Ik gun den Florentijnen wel hun enthouziasme en hun *scherzo*. Ik hoop alleen maar, voor dit land, dat ik bemin als ware het mijn eigen, dat ik nièt zal wederzien een dergelijke wanhoop, een dergelijke radelooze straatstemming, na het blijde gejuich en de hymnen en al de geestige grapjes op de vluchtende Turken en den groenen vlag van den Profeet...En daar de Toekomst, wàt wij vreezen, toch een geheim voor ons blijft, wil ik ook niet langer denken aan de tragedie, die zich wellicht in hare ondoorzienbaarheid bergt...Wij zijn op straat en het is vroolijk, luchthartig en aardig om ons heen...Het is *scherzoso* en het is *grazioso*...en zoo is geheel het leven, het leven op den feestdag op straat...Het nauwe Corso is kleurig en vol. Het Corso van Florence is nièt wat het in Rome is: het is nièt de chique winkelstraat: het Florentijnsche Corso is de typische winkelstraat. Wat er al niet passeert tusschen die nauwe winkels door! Verhuiswagens, automobielen, wijnkarren, steenkarren, *barrocino*'s - kleine sjeezen - en dan de menigte, de dringende, schertsende menigte der Florentijnen, te voet en te fiets, vol uitroepen, zweepgeknal, tonggeklapper, grapjes omdat zij niet uitwijken kunnen, vlugge aardigheidjes over en weêr ook onder onbekenden...eensklaps een lijkbaar, tusschen kaarsen en litanieën, gedragen door de in kappen verstokene Broeders der Misericordia...fruitverkoopers, die hun laatste fruit willen verkoopen: bloedende, opgesneden granaatappelen en purperen vijgen; bloemverkoopers, die hun laatste bloemen willen verkoopen: verlepte rozen en kwijnende chryzanthemen; venters, met elektrische vonklucifers, vlamloos handvuurwerk, dat zijn sterretjes overal in de nauwe straat uitsprankelt tusschen de grappige uitroepen als twee vrienden elkander zien, en elkander toewenken met open en dicht bewegende vingers: ‘èh Vanni! èh Beppo!’

In de open keukens vlammen de kolossale haardvuren op, en de gloed gloeit tot op straat en de geroosterde kippen draaien er

boven rond aan het spit en een handig kokje bakt flens na flens en oliebol na oliebol, die de een na de ander door de komenden en gaanden worden verorberd. En zijn die keukens open en schitteren zij van den haardgloor in de koperen pannen weêrspiegeld, ook de kapperwinkels zijn open en de Florentijnen, des avonds, zijn coquet en laten zich gaarne knippen en scheeren; de zeepoverschuimde gezichten hangen bevallig martelaarachtig achterover in den barbierstoel: de zwarte haren glimmen weldra genoegelijk van den kosmetiek. En alles is nauw op elkaâr: de keukens, de kappers, de cinema's, de antiquiteitwinkels met hun gezellige rommelzoo, de bakkers met hun versch gebakken broodjes, die verdwijnen het een na het andere, de schoenlappers, die op hunne schoenzolen kloppen en de draaiers, die aan hun draaibank zich buigen: alles werkt, alles krioelt, alles koopt, eet, drinkt aan de bars, schertst, alles schertst vooral. De bakker schertst tegen den kapper; de cincma-jongen tegen door àllen heen schuifelende, fietsende banketbakkerjongens, die nog kans zien bladen vol gebak ergens naar een restauratie te rijden, en als het nu regenen gaat, gaan de schermen op der parapluie's en streepen de regenstralen over al dit woelen en krioelen en gloeien als bleeke manen de hooge elektriesche straatballonnen door die vochtige streepen heen...

Daar gaat, trots den regen, een open *carozza* en er zitten drie lachende vrouwen in, bloothoofds maar zeer zorgvuldig gekapt de zwarte, zware *capigliatura* en zij lachen hier en lachen daar, en alle Beppo's en Vanni's lachen en wenken terug en roepen *scherzi*, die het beter is maar niet te vertalen, want de Florentijnsche geest op het Corso is wel erg grappig en uitbundig onbluschbaar, maar lang niet fijn als er drie zulke lachende *donnine* voorbij rijden in een open karretje...

Het is later, na het avondmaal. De straten leêgen zich, de winkels sluiten, al schaarscher en schaarscher worden de Vanni's en Beppo's, tot plotseling de courantenjongens weêr opduiken aan de hoeken der straten om de laatste avondeditie's uit te schreeuwen. In de leêgere straten weêrklinken snerpender en bijna sinis-

ter hun krijschende, schorre stemmen, die galmen van weêr nieuwe overwinningen, van urenlange gevechten in de oazen, van hemelhooge stapels lijken Turken, en van niemand zelfs maar aan de pink verwond onder de Italianen...

* * *

Op de hoeken der straten lezen gretig Beppo en Vanni de nieuwe berichten. En zij zijn vol goeden moed en vol hoop en vol luchtig enthoeziasme in hun heftig kloppende harten, en vol luchtige scherts vooral op hunne altijd bewegelijke, lachende lippen en nu, nu haasten zij zich naar huis en het duurt niet lang of de glimmend natte straten zijn geheel verlaten...

* * *

Het regent niet meer. Boven de stad drukt laag de donkere hemel, de groote straten strekken zich vreemd afwachtende het gewoel van den volgenden dag uit naar het Palazzo Vecchio en de Arno; de kleinere straten, de duistere sloppen, de Middeneeuwsche steegjes warrelen weg als in somber rooversgeheim en misdadigachtig bedrijf met de elkander bijna rakende, uitstekende daken, en mijn eigene passen klinken, alleen, luguber over het antieke, gebarsten plaveisel, terwijl boven mij een smalle streep donkere lucht drukt, als een ondoorzienbaar, onheilzwanger mysterie...

Fiesole

Deze Decembermorgen was zoo vreemd zacht als een morgen in Mei...Er was nauwlijks een zweem van winter in de lucht, die teêr, teêr blauw was, als doorschijnend en breekbaar, en het zachte gulden licht hing er in als met het wondere goud van heiligeschijnen...Er was geen wind, er was geen koû: er was niets dan zoel goud en zoel blauw...Er dreef als een sluimerloome glimlach in die vreemde lucht, die niet de atmosfeer was van het seizoen.

Wij gingen naar buiten. Met zulk een Decemberlente blijft men niet in de stad. Wij gingen den steilen weg op naar Fiesole. De cypressen op de heuvelen stonden omhoog als fluweelen kegels, regelmatig decoratief. De olijven - eenmaal door Cosimo I hier zoo rijkelijk geplant - wemelden van zilveren glanzen en grauwe schemering en waren zoo fijn, zoo fijn tegen de teêr, teêr blauwe lucht. Beneden onze blikken lag Florence te wemelen in een waas van zachte opaalkleur en door dat waas, hier en daar, schitterden de blanke villa's op de heuvelklingen en glinsterden de laatste goudene herfstbladeren aan berken en aan platanen.

Hier zijn wij in het oude stadje, dat nog dateert uit de geheimzinnige, Etruskische tijden. De Etruskische muren stapelen nog hunne steenblokken ter eene zijde, vreemd oud en eenvoudig, bijna òm dien eenvoud nauwlijks treffend. En hier zijn de ruïne's van de Thermen en het Amfitheater: kleine thermen en klein antiek theater, ge-eigend aan dit provincie-stadje, boven op een heuvel, en de ruïne's breiden zich uit boven de Etruskische muren...

In de laagte golft het landschap weg: de vallei, door welke de

Mugnone kronkelt en de heuvelen verijlen in den zonneschijn, en de rivier verzwijmt in het nevele-blauw...Maar, plotseling, wat is dit? Wat blaast plotseling aan uit het Noorden? Is het de bries of is het de wiekslag slechts van een vogel gróot? Neen, het is de wind...Het is de Decemberwind, die, plotseling, huiverig ijl en bijtende koud, aansuist, over de heuvelen, en de lente-illuzie verjaagt.

De teêr, teêr blauwe lucht schijnt te breken; de gouden aureolen om de heuvelen verspreiden geen warmte. En de zon zelve is zoo spoedig reeds, in deze maand, gedaald; zij zinkt; zij zinkt dadelijk, in den vroegen namiddag reeds zinkt zij weg...

Wij haasten ons uit de ruïnes zoo kil, van waar wij de zon wel zagen, maar haar niet voelden over ons heen. En wij gaan naar het Franciscaner-klooster en een monnik ontvangt ons bij den stijgenden weg...

Hoog liggen klooster en kerkje, op de plek van het antieke Kapitool van Fiesole. Hoog en stil liggen zij en door een gordijn van cypressen staren wij in de vallei, en er is een bosch van cypressen achter het klooster...Wat is het altijd lief en aandoenlijk, een klooster van Franciscanen! Deze monniken, die hun land bebouwen, die hun tuin verzorgen, die bloemen kweeken en vogelen lief hebben, zij zijn de vriendelijkste àller monniken. Zoo als San Francesco zelve de beminnelijkste was aller heiligen. Er is bij de Franciscanen nog iets over van de oude nederigheid, eenvoud, werkzaamheid en beminnelijkheid. Hunne oude kerkje en klooster - er zijn partijen, die dateeren uit de 13de eeuw, de eeuw van San Francesco! - hebben behouden oude, gezellige, intieme plekjes. Hoe eenvoudig ook van bouw, zijn zij prettig rommelig van bewoondheid. Er ademt hier een leven van eenvoudige, lieve vroomheid en arbeid. Het kloostertuintje is éene weelde van chryzanthen, roode, gele, paarsche, witte. De groote bloemen maken een feest in het kleine, vierkante tuintje. Het kerkje is ook vòl chryzanthen en het is áltijd gesierd met veel bloemen en voor het altaar staat, in een groote pot, een bloeiende datura. De monniken zijn zoo trotsch op hun bloemen. De hangende kelken der

datura zijn als blanke wierookvaten: er is wierook van bloemengeur.

Oude kloosterarkaden schaduwen prettig lief en knus gezellig en de antieke put in het midden van den kloosterhof is overdekt met ijl eenvoudig, houten priëel, waarom enkele gele bladeren van een wingerd uit glinsteren tegen de blauwe lucht en huiveren op den wind-aâm...Hier dalen wij in het cypresse-bosch...Dat is alles de rijkdom dezer arme Franciscanen...Uit hunne tuintjes verkoopen zij de bloemen, maar in dit duisterende bosch lezen zij hun brevier...Zoo rustig vallen de schaduwen en de wind doorhuivert de fluweelen toppen alleen...

Hier leven zij en werken zij en zijn zij arbeidzaam en vroom en eenvoudig en hebben zij lief de menschen en de natuur, de beesten en de bloemen, zoo als San Francesco het leerde. Het is hun wel heel moeilijk geheel te leven zoo als San Francesco het zelve deed, maar San Francesco was ook zulk een bizonder heilige heilige. Zoo als San Francesco zelve leefde, is het geen zijner volgelingen gegeven te leven, zegt mij de monnik, die naast mij zit op het kloostermuurtje, onder een rij van cypressen.

- En het zoû ook hoogmoed zijn, dat te willen, zegt de monnik. Wij doen wat wij kunnen.

- Ik vind de ‘Fioretti’ zoo mooi, zeg ik.

- Heeft u de ‘Fioretti’ gelezen? vraagt de monnik blij.

- Ja, zeg ik; en ik hoû zoo veel van het verhaal van ‘broeder wolf’; ‘broeder wolf’, die de menschen op at, maar bekeerd werd door San Francesco, en die, toen hij gevoed door de menschen werd, een goede wolf werd en door het land ongedeerd heen en weêr trok, zonder mensch of dier meer te schaden...

- Heeft u onze vogeltjes al gezien? vraagt de monnik.

Wij gaan zijne vogeltjes zien, de vogeltjes voor wie San Francesco immers eenmaal predikte en die zijne woorden verzamelden om zich rond...Wat is hij lief, goed en eenvoudig geweest, San Francesco van Assisi...Geen heilige heeft als hij Christus begrepen, lief gehad en na gevolgd...En de Franciscanen zijn wel geen heiligen, maar zij pógen toch te leven zoo als San Francesco

het voorschreef. Zij hebben de menschen en de dieren lief, de vogelen en de bloemen...

Onder de cypressen zijn wij beschut voor den wind. Florence wemelt weg in de nevele diepte aan onze voeten. Achter de violette heuvelen daalt de zon, duikt zij weg. Er is een hemelland van uitgebreide, violette stranden, met gouden kapen, die spitsen. Er is dadelijk een damp, die stijgt uit het dal omhoog.

Plotseling purpert het overal. Er is amethysttint over de heuvelen, er is lila teederheid over het dal en de Arno is diep violet met plassen als spiegels van goud. Maar de damp is zoo spokekil en de wind nu, ijzigkoud, huivert langs de cypresse-stammen...

Het is nauwlijks half-vijf...De lente-illuzie heeft uit: de huivere Decembernacht valt snel, snel, als wilde zij ons overvallen.

In de vallei, als met huiverende vure-vliegjes, gaat de stad schitteren van lichtjes. Tegen de koude, nog gouden lucht staan de donkere cypressen ernstig en nu geheel zwart, met de uiterste pluimen aangeguld...

Op de toren

Giotto's Campanile is gelijk een fabeltoren, een feeëtoren. Zij is hoog en geheel van marmer en een hooge, marmeren toren is immers die van het sprookje en van de fee. En de opene Gothische ramen met de sierlijke, gedraaide marmeren colonetten, zijn als de ramen voor eene fee, om uit te kijken. Of voor een tooverprinses. Wij zijn de toren op geklommen en wij hebben uit de opene, Gothische ramen geblikt op de stad en op de heuvelen en het viel alles al dieper en dieper neêr voor onze blikken...

Het viel alles neêr in een afgrond. De menschen waren heel klein, en de daken warrelden in elkaâr, en de geheele stad lag als een klein beetje speelgoed onder onze blikken, terwijl wij steeds hooger en hooger de toovertoren op klommen. Het was of wij een lange, marmeren tooverlelie op klommen en toen wij haren kelk bereikten, zijn wij gaan zitten in de tinnen, die den kelk dier lelie schulpten.

En zoo hebben wij zitten droomen, boven Florence. Het was zoo warm als in het voorjaar, en het was twaalf uur 's middags. En over ons lag Fiesole op den heuvel en beneden ons lag Florence en de Arno was een blauw lintje en het Palazzo Vecchio was een speelgoedburchtje, vlàk bij, en over ons was de hemel heel goud en heel blauw en heel zoel. Om de blanke toren vlogen blanke duiven. Ter zijde van ons stapelde de machtige Dom, blank en zwart, en was een tooverburcht van marmer.

En omdat het twaalf ure was, begonnen onder ons de klokken te zingen van bing-bang...Dat klonk als brons, zoo diep en vol...En toen antwoordden hier en daar en overal, van Santa Croce,

van San Lorenzo, van Sant'-Ambrogio, van Ognissanti, van San Michele alle Florence's klokken, en die klonken hier als met fijne zilveren klepeltjes, daar als met felle, goudene gongs, en al dat klokkegeklank zwol samen tot een vloedgolf van jubelende hymne...

Om ons rond, terwijl wij zaten in den leliekelk der tinnen.

Toen, van Belvedere af, van het fort, wolkte een zware, witte kruitwalm...

En donderde het schot over de diepte en de klokken klaterden, en ik was zoo hoog, dat het mij bijna duizelde en er was zoo een klaterende dreuning van weêr-echoend klokkegeluid, dat het mij werd of de marmeren toovertoren van Giotto, onder mij, bewoog, wiegde heen en weêr, als een bloemestengel...

Terwijl ik in de lucht zat te staren, die goud was en blauw en zóo hoog, dat de duiven er niet in op vlogen...

De duiven, die beneden, òm de toren, vlogen in zilverende kringen van klapperende wieken...

De Medici

Zij zijn een obsessie, hier in Florence! Overal, op alle hoeken der straten verheffen zich nog hunne wapenschilden met de zes (of zeven) *palle* of ballen, de bovenste bal met de *fleur-de-lys*, en het schild zelve meestal gekroond met de puntige, Toskaansche hertogenkroon. De muzea zijn eigenlijk slechts gevuld met de verzamelingen van de Medici; de paleizen in Florence zijn veelal paleizen van de Medici; de parken zijn aangelegd door de Medici; de olijfboomen op Florence's heuvelen zijn geplant door de Medici; de villa's buiten zijn hunne villa's, en de toerist ontmoet dus hun naam bij elken pas, voelt hunne ziel hem omzweven bij elk kunstvoorwerp, dat hij bewondert, onverschillig of dit kunstvoorwerp is een paleis, een beeldengroep, een schilderij of een gesneden gem.

De Medici, de Medici, hij herhaalt het zich tèlkens, de verblufte toerist, en eindelijk bekent hij zich oprecht:

- Nuja, natuurlijk de Medici...: Lorenzo...Giuliano...Cosimo...maar...maar *wie* waren zij eigenlijk??

* * *

Het is natuurlijk een heel domme vraag van den toerist. Wel, de Medici, dat zijn de Medici. Iedereen kent hen en iedereen heeft hunne beroemde voornamen duizend malen zich in de ooren hooren klinken. En omdat iedereen hen dus hier kent in Florence, behalve mijn domme toerist, wil ik, o lezer, hèm ten gerieve (en mijzelven een beetje ook) hier heel kort, heel vlug, heel oppervlakkig in mijn Dagboek boeken...wie eigenlijk toch die Medici van Florence waren.

Want ik heb medelijden met mijn dommen toerist (en met mij) en misschien dat hij (en ik ook) wel een en ander nog opsteekt uit mijne Medici-aanteekeningen, die ik zoo vrij ben te maken aan de hand van een Engelschen kolonel...(ja, waarom hij een kolonel is, weet ik niet); aan de hand van Colonel Young, die zoo een heel mooi, heel dik boek heeft geschreven over The Medici.

Een boek, dat natuurlijk iedereen kent...behalve mijn domme toerist...

* * *

Laat ons dus eens zien wie eigenlijk de Medici zijn. De eerste Medici, die vermeld wordt, is Giovanni di Bicci (de beteekenis van zijn bijnaam is onduidelijk) en zijne vrouw is Piccarda Bueri. Zij zijn stamvader en -moeder van alle de volgende Medici, en wij mogen den ouden heer wel even beschouwen. Hij is een rustig Florentijnsch burger, zakenman en bankier en tevens een mild schenker van groote giften voor het welzijn van Florence. Florence's macht in deze dagen (1400) is in de handen van de Albizzi, een geslacht van edelen. Giovanni is slechts een burger en verdedigt dikwijls het volk tegen de pretenties dezer Albizzi. Als na de (tweede) pest in Florence de prijsvraag voor de Bronzen Deuren van het Battistero wordt uitgeschreven, eenigszins als een offer om den Hemel te bedanken voor afwending van het onheil, wordt Giovanni gekozen in de jury. Ghiberti wint den prijs: het is een tijd van schitterende herleving der kunst en behalve Ghiberti arbeiden in deze dagen Brunelleschi, die den Domkoepel, die San Lorenzo, die Santo Spirito zal bouwen, Masaccio, de moderne schilder naar het leven, Donatello, schepper van een wereld in marmer en brons. Het is deze Giovanni, die het Hospitaal der Innocenti sticht, ten nutte van vondelingen en het volk aanbidt hem sedert hij heeft verhinderd, dat de Albizzi het troffen onder al te zware belastingen. Ja, Giovanni, de eerste der Medici, schijnt een onvervalscht democraat steeds gebleven te zijn, want door zijn invloed blijft gehandhaafd de wet, die bepaalt, dat edelen *geen* lid der Signoria kunnen zijn; wet, welke de edelenpartij onder de

Albizzi en Niccolò da Uzzano gaarne zagen gewijzigd.

Als Giovanni sterft (1428) laat hij twee zonen na: Cosimo en Lorenzo.

Cosimo dei Medici...Hij is het, die de Vader des Vaderlands wordt genoemd. Zijne vrouw is Contessina dei Bardi, van de Bardi, die ook bankiers waren, groote sommen leenden aan Eduard III van Engeland en deze nooit terug ontvingen...Cosimo, die een beleefd, hoffelijk, knap en tactvol jongman is, is zeer populair, is reeds schatrijk, - zijne Bank heeft in zestien Europeesche steden succursales -, en behalve man-van-zaken is hij een man van opvoeding: hij leest Grieksch, Latijn, Hebreeuwsch, Arabiesch. De edelen, de Albizzi en Niccolò da Uzzano zien met leede oogen de macht wassen van dit schatrijke burgergeslacht, maar durven niets uit richten...Het is thans, dat het eerste Mediceïsche paleis in de Via Larga (nu Palazzo Riccardi) wordt gebouwd, voor Cosimo, door Michclozzo Michelozzi; het is in deze dagen, dat Donatello zijn David, zijn Judith in brons giet...Maar eensklaps, door de Albizzi opgestookt, is er een ommekeer in het volk, dat meent, dat zulk een schatrijk burger gevaarlijk kan zijn voor de Republiek en de Vrijheid: Cosimo, met zijn gezin, wordt verbannen. Hij trekt naar Padua en Venetië en zoo bemint zijn bouwmeester hem, dat deze mede met hem trekt en het paleis vooreerst onvoltooid blijft. Hebben de Albizzi Florence dan gewikkeld in een kostbaren, nutteloozen oorlog met Lucca en Milaan, dan vallen deze edelen in de volksongenade en wordt Cosimo met groote eer terug in Florence gehaald. Hij wordt nu gekozen tot Gonfaloniere, hij beheerscht de buitenlandsche staatkunde van het Gemeenebest, hij sluit vriendschap met Milaan; hij sticht San Marco en beschermt de schilders en beeldhouwers van dien tijd: Fra Angelico, Filippo Lippi, Ghiberti, Brunelleschi, Donatello, Michelozzo; door zijn invloed komt te Florence het Concilie tot stand tusschen de Oostersche en de Westersche kerk: de keizer van Constantinopel, Johannes Paleologos en de Patriarch komen naar Florence met tal van Grieksche geleerden - het is de aanvang van het Humanisme, door Petrarca voorbereid, en Cosimo sticht

zijne beroemde Bibliotheek en Benozzo Gozzoli en Gentile da Fabriano zijn de jongere schilders.

Thans verhuist Cosimo met zijne vrouw en zijn twee zonen naar het eindelijk voltooide, nieuwe paleis. Hij is het hoofd der Republiek en hoewel hij geen officieelen titel aanneemt, noemt men hem in alle stukken: Capo della Repubblica, en wordt hij aan alle buitenlandsche hoven als zoodanig erkend. In zijne villa's van Careggi en Caffagiuoli vindt hij nog tijd zich te omringen met tal van geleerden. Nu wordt hij oud en jichtig. Daar zijn oudste zoon, Piero, zeer ziekelijk is, wordt de tweede, Lorenzo, eigenlijk opgevoed als Cosimo's opvolger. Maar het onverwachte gebeurt: de gezonde Lorenzo sterft jong en de ziekelijke Piero, *il Gottoso*, wordt gedwongen zich als opvolger te beschouwen. Na den dood van zijn tweeden zoon, heeft Cosimo, oud, ziek, in een draagstoel rond gedragen door zijn nieuwe paleis, uit geroepen:

- Deze woning is te groot voor zoo klein gezin!!

Cosimo sterft, en Macchiavelli looft hem met bizondere lof. De beroemde geschiedschrijver prijst dezen Vader des Vaderlands als ernstig, waardig, kalm en voorzichtig, edelmoedig tegen zijn vijanden, vrijgevig tot het uiterste toe, scherp van politiek doorzicht. Zijn zoon Piero, hoe ziekelijk ook, erft vele van deze groote hoedanigheden. Ook zijn bewind wordt zeer gewaardeerd in Florence en in het buitenland, waar men hem reeds kende als gezant der Republiek. Lodewijk XI vergunt thans de Medici op de bovenste bal van hun wapen de Fransche lelie te dragen. Intusschen blijven de Florentijnsche edelen steeds vijandig aan het *niet* adellijke geslacht der Medici. Zij zweren samen om Piero te vermoorden; onder hen is Luca Pitti, de stichter van het Palazzo Pitti, dat in omvang en pracht het Mediceïsche paleis moest evenaren. De samenzwering wordt verhinderd, en met veel beleid vergeeft Piero Luca Pitti, die zelfs zijn vriend wordt.

Piero *il Gottoso* huwt Lucrezia Tornabuoni, een zeer ontwikkelde, begaafde vrouw, dichteres en geliefd door hare kinderen. Deze kinderen zijn drie dochters, Maria, Bianca, Nannina en twee zonen: Lorenzo en Giuliano. Is Piero gestorven (1469), dan volgt

Lorenzo hem op. Hij is de groote Lorenzo, *il Magnifico*, twintig jaar als hij aan de regeering komt. De negen eerste jaren gaan om in feest en vroolijkheid, met jachten en tornooien, maar ook met groote toewijding aan letteren en kunst en wetenschap. Het is de tijd van de geleerden Pico della Mirandola, Poliziano, Landini, Ficino, van de schilders Michelangelo, Leonardo, Giorgione, del Sarto, Verrocchio, Sodoma, Perugino, Botticelli. Maar na de samenzwering der Pazzi (door der Medici vijand Paus Sixtus IV bewerkt), na den moord op zijn beminnelijken broêr Giuliano gepleegd, heeft de schitterende levensvreugd uit voor Lorenzo en wordt zijn karakter ernstiger. Hij brengt Florence zoowel staatkundig als artistiek op ongekende hoogte. De laatste jaren van zijn leven zijn ook die van Savonarola. Sterft hij, zoo wordt hij in het eigene graf van zijn geliefden broêr Giuliano ter aarde besteld.

Lorenzo *il Magnifico* had gehuwd Clarice Orsini en zij hadden zeven kinderen. Van deze zeven is Pietro, de oudste, de Ongelukkige bijgenaamd. Want een ongelukkige tijd voor de Medici, en voor Florence breekt aan. Het is de tijd van den inval van Karel VIII met zijne Fransche troepen; Pietro wordt verbannen met geheel zijne familie, de Franschen plunderen de Mediceïsche paleizen. verstrooien Lorenzo's prachtige zamelingen, en achttien jaren duurt het eer de Medici weêr terug in Florence komen. De tweede zoon van Lorenzo is Giovanni, weldra Paus Leo X, de groote beschermer van Michelangelo en Rafaël; de derde is Giuliano, die Gonfaloniere des Pauselijken legers te Rome is. Frans I geeft hem den titel van Hertog van Nemours; de drie andere kinderen van den Magnifico zijn dochters.

Maar in Florence zelve is het bestuur gekomen in handen van Lorenzo, zoon van Pietro. Deze Lorenzo, hertog van Urbino gemaakt door zijn neef den Paus, is om zijn hoogmoed niet bemind; hij sterft aan de gevolgen van een losbandig leven en deze Lorenzo is het, dien de toerist thans te Florence bewondert als *il Pensieroso*: de prachtige, nadenkende, zittende figuur van Michelangelo in de Sacristie der Mediceïsche kapel, terwijl de òver hem zittende krijgsman Giuliano is, de Gonfaloniere. Toen men Mi-

chelangelo voorhield, dat deze ideale Pensieroso al heel weinig geleek op wie hij voorstelde, den losbol Lorenzo van Urbino, antwoordde Michelangelo onverschillig:

- Over een paar eeuwen weet niemand meer hoe hij was, en zóo, als *il Pensieroso*, komt hij mij mooi en goed voor...

Onderwijl had de vermoorde broeder van den Magnifico, had de beminnelijke Giuliano (den éersten) een onecht kind nagelaten, Giulio, door zijn oom Lorenzo opgevoed. Deze Giulio, zeer knap, zeer ambitieus, kardinaal geworden, regeert op dit oogenblik (1513) te Rome voor zijn neef Leo X, die geheel opgaat in kunst- en levensgenot, zoowel als te Florence, voor zijn neef Lorenzo van Urbino, die zich niet aan zijn invloed onttrekken kan. Deze (tweede) Lorenzo, gehuwd met Madelaine de la Tour d'Auvergne is de vader van de groote Catharina, later koningin van Frankrijk. De kardinaal Giulio, een zeer intelligent man, geleerd in filozofie, theologie, kundig in mechanica en architectuur, maar koud van hart en slim van bedenking, wordt weldra de Paus Clemens VII. Wederom worden de Medici uit Florence verbannen, als in den oorlog tusschen Frans I en Karel V Rome door de Fransche troepen geplunderd wordt en deze Paus in Castel-Sant'-Angelo vluchten moet. Clemens VII echter leent, voor vele concessie's, een leger van Karel V om Florence te dwingen, doet de stad belegeren, neemt haar in en verheft er Alessandro [zijn eigen onechte zoon, maar welvoegelijk genaamd Lorenzo's (van Urbino) bastaard] tot Hertog van Toskane. Deze Alessandro, de Moor, genaamd - zijne moeder was een Afrikaansche - huwt Keizer Karels onechte dochter Margaretha van Parma (onze latere Landvoogdes) en wordt vermoord door Lorenzino, dien Alfred de Musset Lorenzaccio noemde, geboren uit den zijtak der Medici.

Hij, die echter meer aanspraak op Florence had mogen doen gelden dan den Moor Alessandro, zoû Ippolito zijn geweest, bastaardzoon van Giuliano, hertog van Nemours, welken Ippolito vergiftigd werd door den overweldiger Alessandro...

Dit zijn de voornaamste leden, die afstammen van Cosimo *Pater Patriae*; de latere Medici stammen af van diens broeder Lo-

renzo en wij zullen hen in een volgende schets beschouwen. Het is misschien alleen nog belangrijk te vermelden, dat Catharina dei Medici (dochter van Lorenzo, hertog van Urbino), eigenlijk nièt van vorstelijken bloede, een koning huwt: Hendrik II en de moeder wordt van Frans II, gehuwd met Maria Stuart; van Karel IX; van Henri III-, terwijl zij hare dochter Elizabeth uithuwt aan Filips II van Spanje. De burgerlijke Medici hadden dus, tot op dit oogenblik, aan Europa gegeven niet minder dan twee Pauzen, dan drie koningen en twee koninginnen.

* * *

De tweede, maar niet minder belangrijke, tak der Medici stamt af van Lorenzo, broeder van Cosimo *Pater Patrioe*, welke Lorenzo gehuwd was met Ginevra Cavalcanti. Deze Lorenzo, van een rustig, kalm karakter, stond zonder nijd zijn ouderen broeder in veel bij, bemoeide zich vooral met de zaken van hun bankiershuis; mede verbannen met Cosimo, deelt hij in diens triomfale terugtocht. Zijn zoon, Pier Francesco, leeft zeer terug getrokken; zijne zonen echter, Lorenzo en Giovanni, zijn bekend om hunne jalouzie op hun neef Lorenzo il Magnifico, die zich echter zeer beijverd heeft hen te vriend te houden, geheel volgens zijn edelmoedige, beminnelijke, grootzielige natuur. Hun ijverzucht op den ouderen tak blijft echter bestaan, en als Piero de Ongelukkige uit Florence verjaagd wordt, zijn vooral zij zeer haatdragend, en nemen zij zelfs, als protest tegen wat zij den ‘grootheidswaanzin’ hunner neven noemen, den naam aan van *Popolani*, terwijl zij hun wapen van den gevel van hun paleis verwijderen. Toch brengt deze listige aanstellerij hen niet hooger in de volksgunst. Het is de tijd van Savonarola, die Florence als met eene theocratie regeert, en het zijn ceze beide Medici - Lorenzo en Giovanni - die het volk aanhitsen den bekenden aanval te doen op San Marco, en Savonarola gevangen te nemen in naam van Paus Alexander VI (Borgia).

Lorenzo, wiens zoon Pier Francesco weinig bekend is, is de grootvader van Lorenzino (Lorenzaccio), die Alexander den Moor vermoordt.

Giovanni, Lorenzo's broeder, is in tegenstelling van dien broeder en niettegenstaande zijn haat tegen den ouderen tak, wel een typiesch Medici-karakter. Hij is bekend als een der mooiste en tegelijk ontwikkeldste Florentijnen van zijn tijd. Zeer kunstlievend, koopt hij tal van kunstvoorwerpen terug uit Lorenzo's, door de Franschen geplunderde, verzamelingen en versiert hiermede zijn villa Castello, die de toerist buiten Florence nog bezichtigt. Lorenzo il Magnifico had neef Giovanni, om der vrede wille en eensgezindheid, willen doen huwen met zijn eigen dochter Maria; deze stierf echter. Giovanni huwt Catharina Sforza, eene der beroemdste vrouwen uit den Renaissance-tijd en hun zoon is Giovanni *delle Bande Nere*. Oom Lorenzo Popolani schijnt voor dezen neef niet beminnelijk te zijn geweest: hij neemt bezit van diens villa Castello, verspilt zijn geld en heeft een proces met de moeder Catharina Sforza over deze onwaardige voogdij: het proces wordt door Catharina en haar zoon gewonnen.

Giovanni *delle Bande Nere* is een mooie, sympathieke figuur onder de Medici en hij is onder hen een der weinige krijgslui. Hij is soldaat in merg en ziel. Zijn leven is zeer onstuimig geweest. Hij is nog slechts anderhalf jaar als Forli - de stad zijner moeder - belegerd en genomen wordt door Cesare Borgia, als zijn moeder wordt gevangen genomen en hijzelve naar zijn voogd, oom Lorenzo, wordt gezonden. Hij is acht jaren oud, als hij het proces met oom Lorenzo wint, maar deze, uit wraak, weet hem te schaken. Het gerecht dwingt oom Lorenzo echter den knaap aan zijn moeder terug te geven en deze verbergt hem in meisjeskleeding een jaar lang in een klooster. Catharina geeft haar zoon een zorgvuldige opvoeding, en de flinke, krachtige knaap, die heftig en koppig is, maar edelmoedig, toont al spoedig zijn soldateske ziel. Hij is elf jaar als zijn moeder sterft en komt bij zijn voogd Jacopo Salviati, den man van Lucrezia, dochter van den Magnifico. Is hij zeventien jaar, zoo roept Leo X, zijn neef, hem naar Rome en geeft hem een aanstelling in het Pauselijke leger. Hij is kapitein van een troep ruiterij van honderd man, die allen de zwarte rusting dragen. Hij slaat zich met tien zijner ruiters door de benden

van de Orsini, die hem willen gevangen nemen en openbaart naast zijn moed reeds groote veldheerstalenten op dezen jeugdigen leeftijd.

Niet ouder dan even achttien jaren, huwt hij Maria Salviati, zijn nichtje, met wie hij samen is opgevoed bij oom Jacopo en tante Lucrezia. Dit huwelijk uit liefde is zeer gelukkig, al verlaat de jonge ruiterhopman telkens zijn jeugdige vrouw, wanneer de oorlog hem roept. Hun wordt een zoon geboren, Cosimo, en er is deze anekdote, dat het kind, om het moed in te prenten, anderhalf jaar oud, van de eerste verdieping van het paleis naar beneden gegooid werd, waar zijn vader het in zijn armen op ving.

Hoewel Giovanni van de Zwarte Benden de aangewezen opvolger is der Medici in Florence, verkiest hij soldaat te blijven en neemt Milaan in bezit voor Leo X. In 1525 is het Giovanni, die bij Pavia koning Frans I gevangen neemt, welke vorst des niettemin een groote bewondering koestert voor zijn overwinnaar. Als, na Leo X, paus Clemens VII (de onechte zoon van den vermoorden Giuliano) niet de soldij uit doet betalen aan Giovanni's ruiters, is het diens vrouw, Maria Salviati, die naar Rome trekt, om den Paus hier toe te dwingen.

Giovanni is thans veldheer, zoowel over het voetvolk als de geheele Pauselijke ruiterij. Voor Mantua wordt hij zwaar verwond in het been en zijn vijand, Federigo Gonzaga, neemt hem met vele eerbewijzen op en doet hem verzorgen. De beroemde, beruchte Pietro Aretino is de vriend van Giovanni en verzorgt hem te Mantua. Er wordt besloten Giovanni het been af te zetten: de geneesheeren bevelen, dat tien man den patiënt het been vast moeten houden, maar Giovanni zendt de tien man weg en houdt zelve de kaars bij, gedurende de operatie! De chirurgie te dier dagen was niet wat zij thans is: de arme Giovanni sterft na smartelijk lijden. Op zijn doodsbed schrijft hij twee brieven, een aan zijn vrouw, een aan zijn soldaten; hij is niet ouder dan acht-en-twintig. Vasari, die in dezen tijd leeft, heeft in het Palazzo Vecchio de veldtochten van Giovanni op de muurwanden in fresco geschilderd.

Maria Salviati was zeer getroffen door den dood van haar man, dien zij innig beminde, zoo als iedereen hem beminde, zoo goed zijne eigene soldaten als zijne vijanden. Zij wijdt zich geheel aan haar zoontje Cosimo en leeft stil en vroom en arm op hare villa Castello, want geheel haar vermogen had zij opgeofferd aan de, door den Paus maar slecht betaalde, Zwarte Ruiters van haar man.

Het is nu het oogenblik (1537), dat Alessandro de Moor vermoord is door Lorenzino. Paus Clemens is gestorven en opgevolgd door Paul III, die, geen Medici zijnde, geen belangen behartigt in Florence. Florence is door de dwingelandij van zijn eersten Hertog, Alessandro, als verpletterd. De Signoria was reeds afgeschaft: het is de tijd van rouw om de verloren, Republikeinsche vrijheid, die Michelangelo heeft gesymbolizeerd in zijne zoo smartelijke figuren van Dag en Nacht en Dageraad en Schemering, wier sublime somberheden zich wringen onder aan de graven van Lorenzo van Urbino en Giuliano van Nemours. Na den moord op den tyran Alessandro gepleegd, is er als eene aarzeling in Florence...Geen der edelen durft zich op den voorgrond stellen. Eindelijk treedt de jonge Cosimo op. Men ziet dit welwillend aan: hoewel de jonge man zelve weinig bekend is, is om hem de aureool van krijgsmanroem zijns vaders. Nederig en bescheiden is Cosimo's optreden: hij verzoekt aan den Raad den titel en de waardigheid te mogen aannemen van Hertog van Florence. De senatoren zien in hem slechts een ijdelen, zwakken jongeling en stemmen toe. Een Medici zoû het officieele hoofd van Florence zijn; de Raad zoû het werkelijke bewind zijn en de vier Senatoren - Guicciardini, Strozzi, Valori, Acciajuoli - waren reeds van plan zelve de macht te houden in handen. Zoodra Cosimo echter ten troon is gestegen, openbaart hij zich tot aller verbazing als zeer krachtig en autoritair en maakt zich meester van het werkelijke gezag. Velen der edelen als de Strozzi, de Valori gaan in vrijwillige verbanning en verzamelen een leger onder Piero Strozzi; Cosimo, als vazal van Keizer Karel V, wordt door de keizerlijke troepen ondersteund. Er heeft plaats de slag van Montemurlo, maar

velen der edelen worden gevangen genomen en de toerist ziet nog heden ten dage op de Piazza St. Trinità de, te dezer overwinning opgerichte, zuil, die Cosimo van Pius IV ten geschenke kreeg uit de Baden van Caracalla.

Na deze overwinning bevestigt Cosimo zijn gezag met terechtstelling na terechtstelling. Telkens, in den mooien hof van het Bargello - waar nu de schilders onvermoeid bezig zijn aquarellen te wasschen - heeft een nieuwe executie plaats. Het schavot blijft er opgericht. Het bloedbad is zonder genade. Piero Strozzi wordt gedood in zijn cel of heeft wellicht de hand aan zich geslagen. Zijn paleis - het beroemde Strozzi-paleis - zijn vermogen worden door Cosimo verbeurd verklaard (later gaf Cosimo beide den Strozzi terug). En geheel dit onvermurwbare optreden van den jongen Hertog was eene verrassing, zelfs voor zijne moeder, Maria Salviati, die hij er door van zich vervreemdt.

Maar begint Cosimo's regeering met een bloedbad, eenmaal zijne macht vast gesteld, toont hij zich een rechtvaardig hoewel streng en talentvol heerscher. Florence, dat in de jaren van Alexanders tyrannie, kwijnde, herleeft. De Hertog omringt zich slechts met wie zijn werktuig is; hijzelve blijft de meester. Hij verkrijgt van Karel V, dat deze hem erkent als Hertog van Toskane. Hij huwt Eleonora, dochter van Don Pedro di Toledo, Onderkoning van Napels, welke bruid hem een groot fortuin aanbrengt en door welks huwelijk zijn politiek gezag zeer vermeerdert. De ‘spaansche kapel’, die de toerist nog bewondert in Santa Maria Novella, was tijdens de bruiloft de huiskapel van den Onderkoning en zijn hof en ontving te dien gevolge haar naam.

Nu vindt Cosimo het Medici-paleis (thans Riccardi) geen sterken burcht en hij verhuist naar het Palazzo della Signoria, dat eertijds slechts de zetel was der burgerregeering. Deze daad symbolizeert, dat hij alléen de regeering verpersoonlijkt. Ook andere Italiaansche vorsten wonen - te Este, te Mantua - in versterkte stedeburchten. Het Paleis kan een sterke bezetting huisvesten. De Zwitsersche lanciers zijn steeds op wacht in de Loggia dei Lanzi.

In den nieuwen oorlog tusschen Frans I en Karel V blijft Cosi-

mo steeds aan de zijde van den keizer en leent dezen groote sommen geld, op voorwaarde, dat de keizerlijke troepen zoo wel Florence als Pisa zullen ontruimen. Cosimo maakt zich dus door zijn slim beleid geheel los van alle knechtschap, en is geen vazal meer des keizers.

Zeer belangwekkend is het, dat in deze dagen (1547; die van het Concilie van Trente) Cosimo aan den keizer schrijft zijn invloed aan te wenden om den macht van den Paus te verminderen, de tyrannie der priesters te fnuiken en Paus en geestelijkheid slechts geestelijke macht te laten, opdat de godsdienst zich herscheppe naar het voorbeeld van Jezus Christus.

Een andere belangwekkende trek in dit gecompliceerde karakter is, dat Cosimo I steeds den moord op Alexander gepleegd, door Lorenzino, zeer afkeurt, even als na hem alle volgende hertogen den moord steeds hebben afgekeurd, terwijl het Florentijnsche volk, onderdrukt door Alexander, in Lorenzino hun bevrijder zag. Cosimo heeft dan ook bewerkt dat Lorenzino, die eigenlijk oudere rechten had op den troon van Florence, maar gevlucht was naar Frankrijk, gedwaald had door Turkije, te Venetië eindelijk door twee *bravi* werd doorstoken.

Niettegenstaande deze onvermurwbare gestrengheid, om zich te handhaven op zijn troon, is Cosimo's des Eersten regeering een zegen voor Florence. In dertien jaren heeft hij zijn gezag zoo verzekerd, dat hij het niet meer noodig oordeelt te wonen in een versterkt paleis als dat der Signoria; hij koopt het onvoltooide paleis Pitti van de verarmde Pitti's voor 9000 gouden florijnen, laat het voltooien en betrekt het met zijne vrouw Eleonora en zijne zeven kinderen. Sedert heet het verlaten paleis Palazzo Vecchio. De Boboli-tuinen om het paleis worden aangelegd en het Fort San Giorgio (Belvedere) wordt opgebouwd ter bescherming van het paleis. Zoo veel mogelijk koopt Cosimo de verspreide, geplunderde schatten van den Magnifico terug. Hij beveelt de opgravingen van de Etruskische oudheden bij Chiusi en Arezzo, welke oudheden wij nu in het Muzeum bewonderen. Hij beveelt Angelo Bronzino, naar oude munten, de geheele portrettenga-

lerij te schilderen van de vorige Medici. Hij laat Vlaamsche wevers naar Toskane komen, opdat zij den Florentijnen leeren hoe de mooie *arazzi* te maken van wol en zijde, doorweven met goud en zilver: de Florentijnsche *arazzi* zijn weldra fijner en kostbaarder dan de Vlaamsche van Atrecht. Te Pietra Santa doet Cosimo de zilvermijnen ontginnen, te Carrara de marmergroeven uithouwen; hij legt door geheel Toskane wegen aan, hij sticht havens te Elba en Livorno; hij richt een hoogeschool op te Pisa. Het Toskaansche, olijvenwemelende landschap hebben wij te danken aan Cosimo, sedert deze de olijvencultuur begunstigde. Zijn gestrengheid ziet toe, dat de geheele rechtspleging wordt herzien, dat de politie waaksch is, dat iedere omkooperij streng wordt gestraft. Zijn leger is voortreffelijk georganizeerd en Siena weêrstaat het ook niet, maar na Siena's val, heeft Cosimo op alle mogelijke wijze de overwonnen stad opgericht: ook eerbiedigde hij alle Siena's oude tradities. Toskane wordt onder Cosimo zeer machtig; eigenlijk is geheel Italië's rustige, sterke pozitie te danken aan des Hertogen groote kracht en invloed ook in het buitenland.

Cosimo en Eleonora hebben zeven kinderen. De zonen, die ons belang inboezemen, zijn onder deze kinderen Francesco I en Ferdinand I, daar zij beiden hebben geregeerd. De twee zonen Giovanni en Garzia zouden, volgens een legende, een tragiesch einde hebben gehad; de een zoû den ander in een twist hebben gedood, de vader zoû den broedermoordenaar hebben gedood, de moeder zoû van verdriet zijn gestorven. Latere, historische onderzoekingen hebben aan het licht gebracht, dat vele dezer bloedige legenden omtrent de Medici in latere jaren door hunne Romeinsche vijanden gesmeed zijn: Eleonora en de twee jonge knapen stierven eenvoudig aan malaria, die in dat jaar (1562) hevig in Toskane heerschte.

Na den dood zijner vrouw en die twee zijner zonen in het zelfde jaar, schijnt Cosimo's karakter versomberd, verbitterd te zijn. Aan Eleonora's fortuin had hij zijn pozitie te danken, om haren takt en beminnelijkheid had hij haar lief. Zijn geheime

eerzucht Groot-Hertog te worden, wordt eindelijk vervuld, sedert hij den Paus, die hem kronen zoû, Pius IV, zeer te vriend houdt en zelfs duldt, dat deze zich ‘Medici’ noemt, hoewel des Pausen afstamming zeer betwijfeld wordt en reeds te dier tijde beweerd werd, dat de Paus zich aanmatigde een Medici te zijn: men noemde hem *il Medichino*. De vreeselijke prijs voor deze Groothertogenkroon is de uitlevering van Cosimo's vriend, den Apostolischen proto-notaris Carnessecchi, die, Protestant geworden, aan de Inquizitie wordt overgeleverd. De sombere karaktertrekken van Cosimo schaduwen meer en meer op en zijn zielebeeld rijst meer en meer gecompliceerd voor ons naar voren. Hij trekt zich meer en meer van alle binnenlandsche aangelegenheden terug, laat die over aan zijn zoon Francesco en behoudt alleen nog het toezicht op de buitenlandsche politiek.

In een dezer laatste jaren zijns levens heeft plaats het huwelijk van Francesco I met Johanna van Oostenrijk en Cosimo, voor de aartshertogelijke bruid, doet geheel het Oude Paleis restaureeren, opdat het jonge paar aldaar zijn intrek neme. De mooie *cortile*, die de toerist nog bewondert, in het Palazzo Vecchio, dankt hare schoonheid dus aan dezen bruiloft: de fresco's der arkaden, de stucco-versieringen der zuilen (destijds op gouden grond), de Knaap met den Dolfijn van Verrocchio, dateeren van dit oogenblik. Vasari verbindt Palazzo Vecchio met Uffizi en Pitti, opdat de Groothertogelijke familie binnenmuurs het eene paleis uit het andere bereiken kan: de toerist wandelt nog door deze corridors, die gaan over de Ponte Vecchio.

Vasari bouwt er nu de elegante schrijf- en schatkamertjes, die ik reeds gelegenheid had eens te beschrijven.

Ook dateeren van dit oogenblik de goudsmidwinkels der Oude Brug, want Cosimo beval hen er te wonen in stede van de slagers, wier gilde de Oude Brug sedert eeuwen bewoonde. De glans van goud en juweelen zoû der jonge bruid, zoo zij de lange bovencorridors afliep, welgevalliger zijn dan de geur van het bloedige vleesch...Als de bruid eindelijk in Florence aankomt, duren de hoogtijdsfeestelijkheden een geheele week. Na de brui-

loft leeft Cosimo steeds meer en meer terug getrokken, op de Villa Castello, met zijne tweede, morganatische vrouw, Camilla Martehi, die de kinderen weigeren te zien.

* * *

Zoo ik het waag aan mijne vooraf gaande mededeelingen nog deze laatste toe te voegen over ‘de Medici’, die, hier in Florence, een obsessie zijn, gebeurt dit omdat ik den lezer, die ik misschien te veel reeds verveeld heb met een drooge opsomming van feiten en jaarcallen, troosten wil met de evokatie van drie vrouwefiguren van zeer verschillende psychologie: ik meen Bianca Capello, Louise van Orleans, en de allerlaatste der Medici, de aandoenlijke Anna Maria Ludovica...

En zoo deze drie Medici-schimmen zijn opgerezen voor den lezer, misschien wel voor den aanstaanden toerist te Florence, wil ik hopen - zal het vizioen zijn verwolkt...

* * *

Het huwelijk van Francesco en zijn zoo feestelijk ingehaalde bruid was zeer ongelukkig. De Oostenrijksche Johanna was koud, trotsch en wist zich niet bemind te maken. Zij schonk haren gemaal vier dochters, onder welke Maria, de latere gemalin van Hendrik IV. Hare zoon Filippo sterft als kind...

Francesco zelve vertoont een gecompliceerd Medici-karakter. Hij heeft geen heerscherstalent en Toskane, onder zijne regeering, kwijnt. Om zijn somber en wreed karakter (hij sluit zijne stiefmoeder Camilla in een klooster op) is hij niet bemind noch bij de edelen, noch bij het volk. Wetenschappelijk is hij zeer ontwikkeld en hij heeft het Mediceïsche gevoel voor kunst en voor schoonheid. Hij houdt zich niet alleen bezig met chemie, maar vindt uit hoe bergkristal te verwerken en sticht de beroemde aardewerk- en porceleinfabrieken. Hij steunt de geleerden van de Accademia della Crusca, die de zuiverheid der taal betrachten. Giovanni da Bologna maakt onder zijne regeering zijn Sabijnenroof en zijn luchtige Mercurius, geliefd handelssymbool van iederen koop-

man. Het gemmenkabinet in de Uffizi is door hem het eerst gearrangeerd en hij vermeerdert de reeds zoo rijke Mediceïsche schilderijen- en beeldenverzamelingen.

Deze vreemde, sombere, artistieke tweede Groot-Hertog van Toskane ontmoet Bianca Capello...Gij zult haar portret vaak te Florence zien: hare naam, haar geest zal er u omzweven...Zoo als Beatrice u omzweven zal als de spiritueele schoonheid eener zieleliefde, als de ijle, glanzende, hemelsche schim, zoo zult gij Bianca Capello voor u zien rijzen als de zinnelijk mooie schim eener Venetiaansche charmeuse. Hare volle vormen en de rosblonde haren zijn die van de vrouw-van-liefde. Zij is, dochter eener goede Venetiaansche familie, gevlucht uit Venetië met een Florentijnschen klerk Pietro Bonaventura. Zij woont bij diens ouders op de Piazza San Marco, in een kleine, armoedige woning. De Groot-Hertog ziet haar zitten aan het raam...Hunne blikken ontmoeten elkaâr...

De Groot-Hertog weet door de markiezin Mondragone, de vrouw van zijn Spaanschen bevelhebber en niet vervaard voor wat intrigue en koppelarij, Bianca te ontmoeten ten huize der markiezin. Er weeft zich een hartstochtelijke liefdesbetrekking tusschen Francesco en Bianca. Bianca's man, wien eerst een betrekking ten paleize gegeven was, wordt vermoord op den hoek van een straat...

De Groot-Hertogin Johanna stierf...Hoewel zij niet bemind was, beklaagde Florence haar om de smart, die zij den laatsten tijd uitstond; de ‘liaison’ van haar man was haar geen geheim. Francesco, weduwnaar, trouwt nog tijdens de rouw Bianca Capello, en Venetië meent dan, dat het oogenblik daar is om zijne, met een klerk gevluchte, dochter te eeren. Venetië geeft Bianca den titel van Dochter van San Marco, en zendt haar een gezantschap met kostbare geschenken. Een jaar later heeft Bianca's plechtige kroning plaats in den Dom als Groot-Hertogin van Toskane.

Bianca schijnt de liefde gesteld te hebben boven alles. Zij had Francesco bemind niet omdat hij Groot-Hertog was. Zij is afkeerig van pracht en praal en wenscht niet haar portret te doen

schilderen in kroningsornaat. Maar hare smart is, dat zij haar gemaal geen prins baart en telkens zijn er in het slaapvertrek van Bianca duistere knoeierijen met geveinsde zwangerschappen en ondergeschoven kinderen...knoeierijen, die in nerveuze buien en wanhopig gesnik weêr eindigen.

In Rome heeft Bianca een vijand. Deze vijand is kardinaal Ferdinando, haar schoonbroeder, de jongere broêr van Francesco. Hoe zij ook haren vrouwelijken tact gebruikt om de broeders te verzoenen, zelfs Francesco overhalende Ferdinando groote sommen gelds te geven, zij kan den kardinaal niet verzoenen...Te Poggio-a-Cajano, op hunne villa, worden Francesco en Bianca ter zelfder tijd ziek en sterven. Was het tyfus? Was het vergift, bereid door den kardinaal...? Was het een dubbele zelfmoord...?

Francesco werd begraven in de familiekelder van San Lorenzo...Bianca Capello echter, op last van den kardinaal, werd ter aarde besteld in een gewoon graf.

Francesco en Bianca hadden elkaâr zeer lief gehad. Er is in hun leven een nerveuze tragiek: trots hunne groote liefde, kunnen zij het geluk niet grijpen en over hun dood zweeft voor immer de sluier van het mysterie...

* * *

De kardinaal Ferdinando ontdoet zich van zijn purper en volgt zijn broeder op. Ook deze Ferdinando I is een typiesch Medicikarakter, heftig, trotsch en onafhankelijk weêrstond hij zelfs Paus Sixtus V en draagt wapens en rusting in het Vaticaan, het geen de Paus had verboden. Hij is de stichter der ‘Propaganda’ te Rome, bouwt de Villa Medici aldaar, en verzamelt vele kunstwerken, die wij thans in de Uffizi bewonderen, o.a. de Venus van Medici (in de Villa Adriana gevonden); de Niobe en hare kinderen, de Dansende Faun, de Worstelaars en de Slijper, de allerliefste Apollino (naar Praxiteles) en vele keizerbustes.

Hij huwt zijne achternicht, Christine van Lotharingen, kleindochter van de groote Catharina dei Medici. Dit huwelijk schijnt gelukkig te zijn geweest; de Fransche Groot-Hertogin, licht van

ziel en vroolijk, verluchtigt de atmosfeer van het hof, na de tragiek van Francesco en Bianca: er zijn geen misdaden meer en mysteriën te Florence. Ferdinando is een goed bestuurder, hij is de bouwheer van de mooie, met parelschelpen ingelegde Tribuna, die wij bewonderen als een schatkamer vol kunst in de Uffizi; hij sticht de fabelachtige, rijke Capella Medici, die de toerist bewondert als dezer familie tooverrijke grafkapel; hij beschermt de muziek en de eerste Italiaansche opera's (o.a. Peri's Euridice) worden gecomponeerd. Ferdinando beschermt Gallileo Gallilei. Het teekent hem ook, dat hij alle nog in Europa aanwezige Medicibanken sluit als zijnde het ambt van bankier niet vereenigbaar met de waardigheid van regeerend vorst.

Zijn zoon Cosimo II volgt hem op, gehuwd met Maria Maddalena, zuster van Keizer Ferdinand II van Oostenrijk. Aan het, om de Fransche moeder van Cosimo, zeer Fransche en elegante hof te Florence, is een luchtige en te gelijker tijd bigotte atmosfeer: de beide vorstinnen, Christine en Maria Maddalena raken, hoe elegant en luchtig haar leven ook blijft, onder invloed der Jezuïten. Sterft Cosimo zeer jong, dertig jaar (1620) zoo zijn deze beide vorstinnen regentessen voor den jeugdigen Ferdinand II, die zijn nichtje huwt, Vittoria della Rovere (dochter van Claudia, die eene zuster was van Cosimo II, gehuwd met Federigo della Rovere). Het is de tijd van Sustermans, die alle leden van het geslacht uitschildert in zijn schitterende serie portretten. Maar het is ook de tijd der Jezuïten: de Inquizitie is machtig in Santa Croce, het land is in handen der priesters, de auto-da-fé's worden opgericht. Ferdinand II is een zwak maar beminnelijk en luxe-lie-vend vorst, die het niet vinden kan met zijn zeer bigotte vrouw Vittoria: deze voedt hun zoon Cosimo III geheel op als een geestelijke. Ferdinand is zoo wijs Florence zoo veel mogelijk, als de priesters het toelaten, te doen regeeren door zijne drie broeders; de kardinaal Carlo beheerscht de finanties; Matthias is de veldheer; de zeer ontwikkelde Leopold beschermt, volgens de traditie der Medici, de kunsten. Aan dezen Leopold hebben wij eigenlijk te danken de galerijen Uffizi en Pitti, zoo als wij thans die bewonderen.

Cosimo III huwt met Marguerite Louise van Orléans. De bigot opgevoede jonge prins is van een somber, onaangenaam karakter, zonder levensvreugde en kunstgevoel. Het vroolijke, luchtige, Fransche prinsesje beminde Charles van Lotharingen, maar Mazarin dwong haar Cosimo te huwen. Wij zien haar aan het bigotte, Toskaansche hof zéer ongelukkig, en zeer nerveus in eeuwigdurende scènes: zij draagt aan haar hals medaillons met de beeltenis van haar schoonvader...waar onder, heimelijk verholen, de beeltenis van den beminden Charles. Cosimo III weigert haar ieder genoegen, iedere hoofsche feestelijkheid. Dikwijls weigert Louise te eten, te drinken; gezanten moeten van Frankrijk komen om haar te kalmeeren, te vergeefs. Soms vlucht Louise naar een der villa's buiten en doet haar man weten, dat, zoo hij haar nadert, zij hem een missaal, een zwaar kerkboek, in zijn vrome gezicht zal gooien! Onder invloed van haar schoonvader en oom Leopold wordt zij iets kalmer maar het leven in het Palazzo Pitti is een hel. Het komt zoover, dat Cosimo zijn vrouw bijna als een gevangene te Pisa opsluit in hun kasteel en dat Louise, tot het uiterste gebracht, een plan beraamt om te vluchten met een troep zigeuners. Zij wordt hierin verhinderd op het oogenblik, dat zij uit het raam klimmen wil...Louise heeft later weten te bereiken, dat zij haar man mocht verlaten; zij keerde terug naar Parijs en amuzeerde het Hof aldaar met allerlei kluchtige verhalen over dat malle, bigotte, kleingeestige, Toskaansche Hof van Florence. Zoo nam zij haar wraak...

Toch hebben deze zoo weinig eensgezinde echtgenooten drie kinderen. Het is de oudste zoon, Ferdinand III, die, jong man, de partij kiest zijner moeder, op treedt tegen de priesterlijke misbruiken en den Mediceïschen kunstzin heeft. Deze Ferdinand III huwt Violante van Beieren, en om de zeer rijke huwelijksfeesten in den Dom, worden aldaar de *cantorie* of orgeltribunen van Donatello en Luca della Robbia afgebroken, daar zij te klein waren om de grooce zangkoren te bevatten; de toerist bewondert nu die heerlijke beeldhouwwerken in het Muzeum van de Opera del Duomo.

Violante is zeer bemind, en alle hoop van Florence is gevestigd op den jongen Ferdinand, want zeer gehaat is de vader, Cosimo III. Ferdinand tracht zich te bemoeien met de regeering, maar zijn sombere vader weêrstreeft hem. Cosimo, hoewel de keizer hem den titel geeft van Koninklijke Hoogheid, weet Toskane niet voor achteruitgang te behoeden; er is, als het ware, een anarchie in het land, er heerscht hongersnood; het volk omringt het paleis en schreeuwt om brood; stroopers en roovers maken het land onveilig...En helaas, dejonge Ferdinand, verbitterd, geeft zich over aan een losbandig leven en sterft jong (1705)...

Cosimo III heeft een tweeden zoon: Giovanni Gastone. Deze, een geleerde, melancholiek van aard, is gehuwd met Anna van Saksen-Lauenburg, huwelijk, dat kinderloos blijft. Maar de laatste der Medici is nog daar...Zij is Cosimo des Derden dochter: Anna Maria Ludovica...Er zijn in Europa hevige diplomatische verwikkelingen omtrent Toskane...Alles aast in Europa op Toskane...Reeds sedert Cosimo's leven bepaalde het Viervoudig Verbond (Engeland, Holland, Oostenrijk, Frankrijk), dat Florence aan Don Carlos zoû komen, den kleinzoon van Catharina dei Medici...Er is een heftige beroering in Toskane: het leger is op de been, forten en havens worden versterkt. Cosimo zelve is als razend, en proclameert zijne dochter tot erfgename...Sterft Cosimo dan en volgt Gastone hem op, dan is er als een kalmte...Aan het hof van Florence zijn om den Groot-Hertog, den laatsten, de schoonzuster Violante, en de zuster Anna Maria Ludovica...Er is een lieve, weemoedige, eensgezinde stemming, die het droevige einde voorziet, den ondergang van hun geslacht...Anna Maria Ludovica, gehuwd met Willem, Keurvorst van den Paltz, heeft geen kinderen. Zij leeft alleen voor de eeredienst van het Verleden: het Verleden harer machtige Medici, die zullen uitsterven met haar...Maar in Gastone wekken op de slechte instinkten...In zijne melancholie mengt zich een behoefte tot uitspatting...Europa bemoeit zich weêr met Toskane, en de mogendheden beslissen, dat Toskane zal komen aan Maria Therezia, hoewel te Florence Gastone hier tegen protesteert.

De laatste Groot-Hertog, de laatste mannelijke Medici sterft. Ook Violante is gestorven...In het Palazzo Pitti woont alleen de laatste afstammelinge, Anna Maria Ludovica. Zij is energiek, maar hoè gevoelt zij den innerlijken weemoed! Europa laat haar den titel van Groot-Hertogin, laat haar alle hare schatten en kunstverzamelingen, maar Frans II van Oostenrijk neemt bezit van Toskane en laat in het paleis achter een agent, de Beauveu, prins van Craon, die, zoo wel hij als zijne vrouw, van geen adellijke geboorte, als vulgaire parvenu's een voor de werkelijke Groot-Hertogin vernederende atmosfeer verwekken in het paleis. Maar de fiere Anna Maria Ludovica - zij is reeds bejaard - dringt de smart terug in hare ziel; zij omringt zich met geleerden cn kunstkenners, zij beheert hare prachtige verzamelingen; zij ontvangt opzettelijk zoo deftig ceremonieel mogelijk, staande onder een zwarten troonhemel; zij gaat ter misse in een karos met achtspan. Er is in de oude, weemoedige, fiere vrouw reeds de dood in hare ziel...Hare laatste krachten, haar vorstelijk fortuin spilt de erfgenaamlooze thans aan de kostbare grafkapel harer voorvaderen...

Wij zien in Florence vele beminnelijke en kunstvolle portretten van haar. Wij zien haar jong in gala-gewaad, rijper in jachtgewaad, ouder in zwarte sluiers...En steeds drijft om hare aandoenlijke, fiere schoonheid die aureool van weemoed: zij is de laàtste der Medici...

Haar testament is harer waardig. Zij laat alle hare kunstschatten, alle haar niet te schatten kunstverzamelingen achter aan Toskane, op die voorwaarde, dat deze verzamelingen nooit Florence zullen verlaten...En de toerist, die dwaalt door deze schatten, is dankbaar aan hare schim; de fiere weemoedschim van Anna Maria Ludovica...

* * *

De schimmen der Medici zijn verwolkt...Ik riep ze even voor u op, in weinige woorden, droog en dor...Mochten mijne niet altijd amuzante kolommen den lezer slechts niet al te veel hebben

verveeld, en mogen zij vooral den aanstaanden bezoeker van Florence nu en dan te recht helpen, wanneer te dier stede hem ‘de Medici’ obsedeeren, zoo zal het mij niet berouwen een enkelen keer meer ‘nuttig’ dan wel ‘vermakelijk’ te zijn geweest en de luchtige pen der artistieke cauzerie te hebben verwisseld voor het aanteekeningenpotlood van den naslaander der Historie...

Dingen van Florence
I

Terug uit Sicilië, terug uit de vroege lente in het laatste van den Florentijnschen winter, is het moeilijk niet een beetje te brommen, nu ik, na genoten te hebben van bloeiende amandelboomen, teêr blauwe en honigblonde luchten, uit mijn raam den regen zie striemen over den ‘hangenden tuin’ en tegen de brokkelende en brekende lijnen van dakjes en daken en schoorsteenen, wier doezelige, groezelige kleurtjes een schilder zouden verrukken, mij - schoon slechts schrijver - ook àltijd hebben verrukt, maar mij nu ietwat melancholiek stemmen, misschien vooral omdat het *Martedi grasso* is en het Carnaval in regenachtig Florence lang niet is wat het in zonnig Nice was! Neen, in Florence, in Rome, en overal in Italië, ligt arme koning Carnaval - toch een broêrtje van den Heerscher over het Rijk der Dwaasheid in Nice - te stuiptrekken, chroniesch stervende en doen zijne anemieke grapjes meer pijnlijk aan dan dat zij ons de gezonde dronkenschap der Dolheid schenken. Ik ben even uit geweest, o zonder eenige vermomming, want wat in Nice een heele Nicenaar kan doen, is hier werkelijk onmogelijk zelfs voor den halven Florentijn, die ik ben; wie zich vermomt, dat zijn hier een twintig opgeschoten *monelli* of straatjongens en naar hunne grapjes staat de rest der bevolking onder parapluie's te kijken op de trottoirs, goedlachs, want een roode parasol aan flarden, door welke de regen heen striemt, wekt reeds ieders gemaklijken lachlust op...

Hoe het gekomen is, dat in Italië - het vaderland van het schitterende Carnaval van vroeger, dat in Rome, Florence, Venetië zijne beroemde feesten en kleurige orgieën gevierd heeft - het Carnaval waarlijk al lange jaren stervende is, terwijl het in Nice nog iets bizonder moois, vroolijks en aardigs is, moge gijzelve, o lezer, onderzoeken, analyzeeren en mij dan mede deelen; ik, voor mij, ga liever naar huis, sluit mijn ramen en blinden en gordijnen, opdat ik mijn druipenden 'hangenden tuin' noch hoor noch zie en zet mij aan mijn schrijftafel, mijn troost der melancholieke dagen, om wat te praten met u...Ik heb eigenlijk wel niet veel anders in mijn hoofd dan het geruisch van den regen, dat tòch door dringt in mijn gezellige kameratmosfeer - roode lampeschemer rondom en gele schijn van licht over blank papier - en het getoeter van der *monelli* trompetten en fluitjes, maar ik weet, dat uw vriendelijk gezelschap mij genoeg zal inspireeren, om een oogenblik met u te cauzeeren over de oude dingen van deze stad, daar de nieuwe van daag heusch alle charme missen voor den toerist, terug gekeerd uit Sicilië's zonnelente en...den, dezen dag, Nice betreurenden Carnavalist!

* * *

In mijn een weinig nerveus maar bekorend leven van ommedwalen en dan hier en dan daar vertoeven, is het mij steeds een behoefte, zoo de stad van mijn tijdelijk verblijf mij interesseert, telkens weêr en weêr mij te verdiepen in de geschiedenis van die stad en zoo komt het, dat, hoewel Florence langzamerhand bijna een 'heim' voor mij is geworden, ik mij toch altijd weêr omring met dikke boeken uit de leesbibliotheek van Vieusseux - eenig die in de wereld!! - om, niet te studeeren, maar te flâneeren door de vroegere Florentijnsche eeuwen...En zoo interesseert mij van avond - en ik hoop ook u, een weinig - te flâneeren langs de oude gilden van Florence en te bekijken wat van hen bekend is. De toerist, die hier komt, zal te vaak loopen langs het gebouw van de *Arte della Lana*, langs de loggia van de *Arte della Seta* of het nieuwe magazijn van de mooie imitatie's van antieke zijden stof-

fen in loopen, dat eveneens zich, en te recht, *Arte della Seta* noemt, dan dat hij zich niet zoû af vragen: wat waren deze verschillende *arti* en wat weten wij er nog van...?

Zie hier dus eenige wijsheid, op te doen tijdens onze flânerie langs de antieke Florentijnsche gilden.[1] Zoo als de laatste Romeinsche keizers hadden ingesteld in tijden van oorlog verschillende *scholoe militum*, vereenigingen van krijgslieden, zoo vereenigden zich de burgers der steden tot verschillende *scholoe* van handwerkslieden van het zelfde vak, en de keizers erkenden deze *scholoe artium* om de kleine burgerij aan zich te verplichten. Florence, niet aan zee gelegen, aan hare weinig bevaarbare Arno, tusschen onveilige vlakten en onveiliger heuvelen, waar het roovergespuis zich ophield, zag zeker later dan andere steden hare gilden zich vereenigen, maar eenmaal de eerste stoot gegeven aan deze vereenigingen, overtrof spoedig hunne belangrijkheid die der gilden van Pisa, Lucca en Genua. Hare wolindustrie, hare *Arte della Lana*, vangt aan kort na de eerste kruistochten, toen de kruisvaarders terug kwamen met de fijne stoffen van het Oosten, soms half zijde, half wol, soms geheel knisterende zij of geheel souple wol: stoffen, die onder de Oostersche namen van *bizantina*, of *vela tiria* zeer duur werden verkocht. De Florentijnen, die meenden, dat hunne stad in de oude, oude Oudheid gesticht was onder het teeken van den Ram, geloofden thans eveneens, dat zij voorbeschikt was om de groote wolleweefster te worden voor de Westersche wereld. Hare eerste weefselen echter waren grof en hunne namen *villaneschi*, *schiavini* getuigen, dat slechts de lijfeigenen en dienstbaren zich er mede kleedden. Met hare wolindustrie deed Florence zich echter zelve geweld aan, daar zij miste de oermaterie, de wol: hare vlakten, telkens het tooneel van burgeroorlog, vertoonden geen malsche weiden en weelderige kudden van schapen; zij moest dus die eerste materie doen invoeren uit Barbarije, Sardinië, Spanje, Portugal, Frankrijk. De slimme en

1 Voor de historische bizonderheden aan de hand van F.D. Perrins, Histoire de Florence.

smaakvolle Florentijnsche wolfabrikanten bedachten toen de laken stoffen van Vlaanderen en Brabant - waar de oudste lakenfabrieken sedert eeuwen bestonden - in Florence op nieuw te doen bewerken; de grove, ruwe stoffen, goedkoop in het Noorden ingeslagen, werden opnieuw gekaard, geschoren, gekleurd en geglansd, en werden alzoo herschapen in het fijne, satijnige Florentijnsche laken, dat thans overal, tot zelfs in de landen hunner eerste herkomst, gaarne met goud werd betaald. Ja, zelfs tot in het Oosten brachten de reizende kooplui de beroemde Florentijnsche lakens en ruilden ze daar met de den fabrikanten noodige, kostbare kleurstoffen, zoo dat het argelooze Noorden en het verfijnde Oosten samen werkten om het slimme Florence in hare nieuwe industrie te doen gedijen. Deze laken stoffen werden genoemd *panni oltramontani* of ook *panni franceschi* en wie haar bewerkten, woonden in de Strada Francesca, bij de Mercato Vecchio, welke buurt ook genaamd werd *calimala*, d.i.: de ‘slechte straat’, vermoedelijk omdat de lakenbewerkers niet schroomden te wonen tusschen velen hunner meest lichtzinnige vrouwelijke clientèle...Zelfs noemde zich hun gilde weldra *Arte della Calimala*, in onderscheid met de eigenlijke *Arte della Lana*, die door bleef gaan met uit ingevoerde wol stoffen te bereiden.

* * *

Na deze beide belangrijke *arti*, volgt de *Arte della Seta*, wier opkomst dateert uit iets later dagen: in 1204 vinden wij echter reeds onder het tractaat tusschen Siena en Florence onder de namen der *priori* en consuls, der gildehoofden, vermeld die van het Zijdegilde. Zij woonden waar nu de Via Por Santa Maria is, achter de Mercato Nuovo, en in latere dagen bouwde Vasari aan hun gildegebouw de aardige *loggietta*, die wij daar nu nog zien. In het muzeum van het Bargello kunnen wij de verkleurde, versleten stalen bestudeeren van die eerste zijdene weefsels, vergane stukjes brokaat en damast, die getuigen van de ontwakende weeldezucht der Florentijnsche vrouwen, na dat zij kennis hebben gemaakt met de prachtige Oostersche stoffen, haar door de kruisvaarders

thuis gebracht, maar voor *te* veel florijnen, dan dat àndere dan de vermogendste onder haar zich er mede hadden kunnen tooien. Thans weven de zijdewevers haar echter minder kostbare stoffen, en de patronen der nationale zijde zijn geteekend naar de mozaïeken van den vloer in den Dom van San Giovanni (thans het Battistero), terwijl de schilders reeds spoedig hunne Madonna's, hunne gemantelde Drie Koningen, hunne Eeuwige Vaders hullen in die damasten en brokaten, die weelderiger en weelderiger worden, tot de gouden en de zilveren draad bijna geheel den zijdenen draad vervangt.

* * *

Na dit gilde, is dat der wisselaars en bankiers zeer gewichtig. Florence is in deze dagen vooral een centrum van handel en zaken; sedert lange jaren reeds zijn hare kooplieden geldschieters, die de waarde kennen van het kostbare geld. Zij hadden zelfs met de Kerk, als deze geld behoefde, vaak ingewikkelde discussies gevoerd, want de Kerk beweerde, dat in de Heilige Schrift verboden werd van een broeder woekerwinst te eischen, waarop de geldschieter antwoordde, dat het heilige boek dit verbod niet uitstrekte tot de vreemdelinge en de Kerk niet zijne zuster was...Onder Justinianus was reeds een zeer uitvoerige wet vast gesteld op het leenen van geldsommen en de rente, daarvoor te vragen. In Florence schijnt echter groot misbruik te zijn ontstaan onder hare bankiers, die de bankiers waren der geheele wereld, zoo dat Dante de woekeraars in zijne Hel onder een regen van vuur, in zengende zanden, straft.

De Heilige Stoel echter waardeerde steeds de Florentijnsche bankiers en wisselaars, wie hij belastte zijn inkomsten te innen, en den titel gaf van *Campsores Papae*: pauselijke wisselaars; de geldmannen van Siena wisten echter eveneens deze eer te behalen, het geen het naijverige Florentijnsche gilde hen nooit vergaf. Het waren de Florentijnsche wisselaars, die het eerst een algemeen gebruik maakten van den wisselbrief, zoo dat het groote gevaar van vervoer van zware massa's zilver en goud werd opgeheven.

De wisselbrief was reeds door de Joden uit gevonden en door de Venetianen tijdens de kruistochten gebruikt.

* * *

Volgt het gilde der geneesheeren en *speziali* of apothekers. De geneesheeren echter waren niet zeer in aanzien: men verweet hen zeker, dat zij de zieken en stervenden niet gezond maakten en in het leven behielden: in hunne primitieve kunde wisten zij dan ook waarlijk niet dikwijls raad: bloedtappingen en koude baden waren hunne groote middelen, en zoo het beeld van den Florentijnschen gekkendokter in Sem Benelli's drama *La Cena delle Beffe* niet al te fantastiesch is, getuigt het type zeer zeker van meer kinderlijke naïveteit dan van psychologiesch en pathologiesch doorzicht: deze gekkendokter bindt namelijk zijne patiënten stevig vast in een stoel...tot zelfs die niet gek was, bijna gek zoû worden...Hooger achting genoten de *speziali*, die de kostbare, geheimzinnige kruiden uit het Oosten ontvingen en wier geheime, alchymistische, mystieke kundigheden hen - misschien niet altijd te recht - omgaven met een stralenkrans van wonderdadigheid, terwijl ook de schilders, wie zij hunne verven bereidden, dikwijls tot hun gilde gerekend werden.

* * *

De rechters en notarissen vormden ook een gilde en zelfs had men de beleefdheid, misschien wel de diplomatieke slimheid, hen den voorrang aan te bieden boven alle andere gilden. Ieder gilde had zijn bestuur, met zijn kapitein, consuls en *gonfalonieri* of vaandeldragers. De heeren rechters en notarissen verheffen een azuren vaandel met gouden ster; de kooplui van de ‘slechte straat’, de slimme lakenbewerkers der Calimala wimpelen roode banen uit, waarop gulden adelaar op blanke bal; de geldmannen zwieren met purperen wimpels, bezaaid met gouden florijnen; de wolfabrikanten beuren witte schaapjes, geborduurd op vermillioen; doktoren en *speziali* steken deftig hun *gonfalone* omhoog, met de H. Maagd op veld van scharlaken; de zijdewevers volgen met een

banier, waarop poort van keel op zilveren veld; dan nadert het gilde der bontwerkers en lederlooiers met een *Agnus Dei*, zilver op wapenveld van lazuur, en met hun zevenen vormen deze *Arti* het *popolo grasso*, de rijke democratie, terwijl het *popolo minuto* gevormd wordt uit de minder aanzienlijke gilden der slagers, timmerlieden, metselaars, smeden, schoenlappers...allen met hunne modestere, minder zwierige wimpels en vanen...

* * *

Ik had juist aan den geleerden heer historie-schrijver, die deze mooie optocht met roode en blauwe kleuren voor onze oogen passeeren laat, willen vragen...waar de heeren juweliers blijven en waarom zij geen gilde constitueerden, toen van buiten zulk een getoeter van fluitjes en trompetten naar binnen kwam schetteren door venster, blind en gordijn heen...dat ik mij haastte uit te kijken, waarlijk meenende, dat de Optocht van Fiorenza's oude *Arti* daar door de nauwe Middeneeuwsche straten henen kwam...Helaas, het waren alleen maar de *monelli* van Carnaval vierend, modern Florence, en daar deze straatjeugd veel geestiger is in het gewone leven dan durende *Martedi grasso*, zullen wij, o lezer, hen maar laten betuilen...

* * *

Maar zullen wij toch, nu wij na hebben kunnen denken, den geleerden heer maar niet te veel vragen naar...de goudsmeden en juweliers. Want als hij het hadde *geweten*, waarom de juweliers geen *arte* hadden, met een mooie, kleurige banier als de anderen in hun midden, dan...had hij het ons wèl mede gedeeld, maar nu hij de juweliers dood zwijgt, zullen wij zijne geleerdheid maar niet te veel het vuur aan de scheenen leggen: *ik*, die maar romancier, novellist, feuilletonist en fantazist ben, vertel u wel òok eens de dingen...als ik ze zelve niet weet, maar dat mag een geleerde heer historie-schrijver *nooit* doen; laten wij hem waarlijk dus niet vragen: - Waarom, monsieur le professeur, hadden de goudsmeden en juweliers zich in Florence niet tot een *arte* vereenigd???

Dingen van Florence
II

Zullen wij het van daag hebben over de Florentijnsche élégances der Middeneeuwen? Het schijnt, dat de mode in die dagen - laat ons zeggen, met de dertiende eeuw te beginnen - bijna even snel veranderde als heden ten dage. En even als heden ten dage verzonnen de toongeefsters, na alle redelijke lijn en snit te hebben uitgeput, de meest bizarre combinaties. Wel, gij, die meent, dat de *jupe-culotte* iets nieuws is geweest, laat mij u zeggen, dat de Florentijnsche élégantes ook gepoogd hebben zich te tooien met mannehozen, met den korten mantel of *cioppa*, maar tevens met zeer hoog gehakte sandalen. Nù was het mode zich zelfs op straat te decolleteeren tot onder de okselen, den volgenden dag droeg men zoo hooge kraagkarkanten, dat zij tot boven de ooren reikten. Te Genua en Venetië lachte men altijd eerst om de modes uit Florence, maar dat duurde niet langer dan men tegenwoordig lacht om de modes uit Parijs, en dan...deed men te Genua en Venetië, wat men thans doet door de geheele wereld. De mouwen waren soms zoo lang en zoo breed, dat zij meer stof vereischten dan het eigenlijke kleed, en op twee ruime zakken geleken, die afbengelden aan weêrszijde. De hooge kragen verhinderden de dames voor hare voeten te zien, zoo dat zij struikelden; de ampele mouwen sleepten aan tafel over de borden en glazen, in saus en in wijn. Een tijd lang was het chic geen mantel of huif te dragen, maar bloothoofds en in laag keurs zich te vertoonen op straat, zoo

dat de dames ziek werden. Dan werd de rok zéer kort en zóo geregen ter zijde, met lange veters, dat de schoone Florentijnsche nauwlijks zitten kon. Wat de heeren betrof, de hozen waren vaak voor elk been verschillend van kleur, maar de grootste élégance was, vooral des zomers, geheel wit te zijn gekleed. (Niets nieuws onder de zon, monsieur le professeur, uit wien ik mijn wijsheid haal!) Sneeuwblanke hozen van het fijnste maliënweefsel, sneeuwwitte satijnen wambuis, roomkleurige fulpen schoenen en muts, waarop leliepure vederenbos...het elegante gommeux-costuum laat mij denken aan dien bevalligen blanken ridder, dien een der leerlingen van Cimabue geschilderd heeft tusschen de fresco's van de Spaansche kapel van S. Maria Novella, met zijn sierlijken, witten schoudermantel en witte puntkaproen over het hoofd.

Deze bevallige jongelieden en jonge vrouwen omringden zich, zoo wel in hunne stadshuizen, als in hunne buitenverblijven, met tal van huisdieren. De dames hadden vinkjes, meezen en papegaaien, maar ook kleine gemzen en damhertjes, die haar volgden langs de straten, om van schoothondjes niet te spreken. De heeren beminden niet alleen paarden en edelvalken, maar hadden gaarne een everzwijn in een kooi of een tammen wolf of beer aan hun voeten. De kooplieden, die kwamen uit het verre Oosten, brachten jonge tijgers en luipaarden meê en in de villa-tuinen der edelen onder hield men pauwen, giraffen en dromedarissen.

De stad Florence zelve gaf het voorbeeld: zij was trotsch op hare leeuwen, haar door Saladin vereerd. In een groote, vergulde kooi, in de Via dei Leoni, achter het Palazzo della Signoria (Vecchio) onderhield men de leeuwen en zij werden het symbool van de machtige stad. Donatello, weldra, beeldhouwde den stadsleeuw, den ‘Marzocco’; een naam, waarvan de oorsprong onduidelijk is, vermoedelijk een vergeten *argot*. Met de heraldische iris - de Lelie - werd de leeuw gebeeld en geborduurd in blazoen en banier van de stad. Hare leeuwen waren hare majesteit: het werd een zwaar strafbare misdaad er een te plagen, er een aan te raken. Zoo er een stierf, was dit een slecht voorteeken: de Stad kocht haar dooden leeuw dadelijk een levenden plaatsvervanger.

Als eene leeuwin hare welpen wierp - eens werden er zes, een andere maal vier geboren - was de stad in vreugde. De leeuwen hadden hun wacht met hopman en de Signoria zelve bemoeide zich met hunne voeding. De oppasser der leeuwen was een geacht man, voor wien men eerbied had, en die vaak een openbaar ambt uitoefende; hem was alleen opgelegd vollen baard te dragen, opdat ieder hem aanstonds herkennen zoû, want de mode was geheel geschoren te zijn. Zoo noemde hem het volk *Uomo brutto* of zelfs wel *orco* en was hij de boeman voor de stoute, kleine Florentijnen. De hertog van Athene, toen hij meester was van Florence, wilde de leeuwen los laten onder het volk! Maar welk ontzag ook het volk had voor de stadsleeuwen, zij boezemden vooral sympathie in en er ontstonden tal van legenden, die hunne edelmoedige, woestijnvorstelijke zielen verheerlijkten: b.v. de anekdote van den knaap, die een der leeuwen steeds voedde, in de kooi viel en toen, in steê van verslonden, geliefkoosd werd door den leeuw met ruigen poot en zacht zwiependen staart.

* * *

In de Accademia zult ge misschien een oogenblik bekoord zijn geworden door het geschilderde deksel van de uitzetkist of *cassone* eener Middeneeuwsche Florentijnsche bruid: de schildering stelt voor de bruiloft van Boccaccio de' Ademari met Lisa de' Ricasoli: bij den lagen Dom van San Giovanni (Battistero) ziet ge onder een gespannen gordijn de bruiloftsgasten zich opmaken naar kerk of eerder naar gastmaal, want vier speelmannen zitten op een bank reeds het hoogtijdslied te tokkelen, te blazen, te toeteren. En deze bruidskist-schildering is een alleraardigste evokatie van Florentijnsche élégances der Middeneeuwen: van zwierige, rijke bankierszonen, met een slip van den kaproen plooiende geslingerd om schouder en hals - terwijl zij de hand zwierig reiken aan de in sleepgewaden gehulde dames, die in statie opgaan naar plechtigheid of banket. En zoo ge nog twee andere allerelegantste dandy's van de dertiende eeuw wilt aanschouwen, ga dan naar de Santa Maria del Carmine en zie naar Masolino's fresco: St. Pieter,

die de doode Tabitha weêr op wekt tot leven: midden door het wonder van den Apostel, dat geschiedt in een Florentijnsche straat, wandelen twee allersierlijkste Florentijnsche gommeux, met prachten van plooiende mantels van brokaat, die hen niet lager dan de knie dalen en hunne nauw sluitende hozen ontdekken: zij bemoeien zich heelemaal niet met St. Pieter en Tabitha; zij wandelen dwàrs door de mirakelsfeer in het volle zelfbewustzijn van den onberispelijken snit hunner mantels. En zij zijn alleraardigst!

* * *

Laten wij een oogenblik denken, dat wij - o gij wufte lezer en ik! - twee genoodigden zijn aan den bruiloft ten huize der Ademari. Wij hebben, voor wij onze brokaten mantels over onzen feestdos omsloegen, een bad genomen in de Arno, want een bad...dat nemen we in de Middeneeuwen niet iederen morgen, maar wèl...als wij ten bruiloft genood zijn! Wij hebben ontbeten met een paar komkommers, om goeden eetlust te hebben, want wij weten, dat een banket ons wacht. Nu staan wij voor de poort van den huize Ademari en pavaneeren met onze prachtige mantels, onze feestmantels, voor de gapende oogen des plebs. Daar komt de stoet uit den Dom, onder het gespannen gordijn en pijpen de fluiters en juicht krassend en krijschend de vedelaar. Met ons wachten de andere gasten en allen treden nu binnen in den *atrio*, om den open hof, waarop de drie verdiepingen van het paleis uitkomen. Wij slaan, bijna met smart, onze zoo mooie mantels af en wasschen ons de handen, in een bronzen bekken, waarin een knaap het geurige water schenkt. Hij biedt ons een geurige ‘dwale’, om niet handdoek te zeggen: en terwijl wij onze complimenten maken aan Boccaccio en Lisa, aan hunne ouders en broeders en zusters en neven en nichten, denken wij aan het heerlijke maal, dat ons wacht...Want wij zijn nu even twee Florentijnsche leêgloopers, twee banketschuimers, twee dandy's van de Arno, die des zomers flâneeren in het wit, met een tammen luipaard aan een ketting, om te toonen, dat wij ook wel eens Zondagjagers

zijn...Thans echter zijn wij vooral gespitst op wat men ons voor zal zetten...

De hand hoog gereikt aan de dames en de stoet begeeft zich ter feestzaal. Daar het zomer is, zijn de deuren en vensters open. Daar waar het bruidspaar zit, is over zetels en disch een soort ijl priëel opgericht, met rankende guirlandes omgeven, met bloemen en ooft versierd. Achter het priëel verzamelen zich tal van armen, tot bedelaars toe, die niet worden verjaagd en wie de gasten toe werpen wat overblijft op hunne borden. Bedenk, dat wij zijn in de Middeneeuwen: manieren, élégance's, reinheid, alles is anders dan heden, ook de delicatesse in aalmoes en weldaad.

Er ligt een tafellaken over den disch gespreid, dat laag neêr hangt opdat wij de vingers er aan kunnen vegen. Ik geloof niet, dat wij reeds vorken krijgen zullen: wij eten met een mes en een stukje brood, en, wat vreemder is, wij eten met onze dame uit het zèlfde bord en drinken met haar uit éen beker. Wij drinken ook wel uit een glas, maar steeds samen met onze dame. Het vaatwerk is glimpende vonken schietend koper, maar er zijn ook zilveren schalen, die te pronk staan op een dressoir. Opgediend wordt eerstens een leverpastei, geurig omvloeid door met mariolein gekruide saus. Volgt, dampend, gebraden reebout; volgt daarna het voornaamste gerecht: de pauw, gesierd met zijn eigene juweelen veêren en uitstaanden waaierstaart. Zoete gelatines voltooien een maal, dat ons, Middeneeuwsche tafelschuimers, zeer welkom is maar dat moderne magen te zwaar zoû schijnen en vegetariërs heelemaal niet lijken zoû.

Bij het nagerecht, dat een overvloed is van tal van gekleurde suikerwerken, komen trouvères, jongleurs en goochelaars ons vermaken en zingen liederen bij lier of luit, vertellen korte, schalkschuine verhalen, slikken degens en vuur in, vertoonen gedresseerde beren en luipaarden of stellen een kort mysteriespel voor van engelen en duivels, die strijden om de zielen van bruigom en bruid. En nu is eigenlijk gekomen het oogenblik, dat wij, na gegeten te hebben, drinken. Wij drinken véel, met onze dames, uit den eenen beker en het eene glas: wij drinken malvezij

en *vernaccia leatico* en *vino santo*, goudkleurige Tribbiano, gestoofde en gekruide wijnen; lieve goden, wat drinken wij veel! Wij drinken zóo veel te zamen uit den eenen beker en het eene glas, dat wij wel niet anders kùnnen dan onze dames het hof maken; hebben wij een tikje vroolijke dronkenschap beet, dan zullen wij haar veel materieeler willen beminnen dan zoo ons een treurige beschonkenheid gaat bezielen: in dit geval zullen wij met onze schoone gaan dwepen met Plato en haar een sonnet murmelen aan haar oor.

* * *

Gij ziet, het is alles heel anders dan het heden ten dage is bij een bruiloftsdiner in Hôtel des Indes of aan Witten Brug. En om u te bewijzen, dat ook de droeve élégances, zoo wel als de verblijdende, in Middeneeuwsch Florence geheel anders zijn dan heden ten dage - het zij hier, het zij daar ginds bij u - zal ik u vertellen hoe den 8sten Augustus 1381, Niccolaio, de zoon van den schatrijken Jacopo de' Alberti ter aarde werd besteld ‘met de grootste eere van genoodigden en van waskaarsen’. De kerk van Santa Croce was dan ook zwart van de invité's, maar schitterde als het Paradijs zelve van duizende kaarsen. Op een katafalk van zijde en fluweel rustte het lijk van den jongen man, gekleed in goudbrokaat, in een gebeeldhouwde kist, waar om twee-en-zeventig fakkelen: zestig hem vereerd door zijn bloedverwanten en twaalf door de *parte guelfa*: de Guelfische of Welfische partij. Om de katafalk, acht edele rossen: één omhoesd met het blazoen van Florence, omdat de gestorvene ridder was; één, omhuifd met het wapenkleed van de Guelfen, omdat hij hun hopman was; twee omhuld met banieren, waarop geborduurd het wapen van de Alberti, de andere torsende desjeugdigen ridders helm, degen, sporen. De bloedverwanten waren allen gedost in donkerbruin fluweel, de dienaren allen in zwart. Deze begrafenisplechtigheid kostte drieduizend florijnen, een in die dagen eerbiedwaardige som...

Niet waar, lezer, het is heelemaal anders elegant dan heden ten dage. Zelfs al zijn wij van vorstelijken bloede, zoo omringen nog

geen acht trappelende, hinnikende rossen onze katafalk in de Kathedraal, en ook die som van drieduizend florijnen schijnt ons, modernen, heelemaal niet meer elegant toe, maar eerder een bagatel van niets, dat tusschen onze vingers versmolten is voor wij den tijd hebben er goed heen te kijken...

Madonna Della Stella

En waarom zoû het zoo niet doorgaan? En waarom zoû dit reeds het einde zijn? Zoo een goed voorbeeld is gegeven, is dit slechts te volgen. Na de Gioconda gestolen te hebben, heeft...wie? Arsène Lupin??...de *Madonna della Stella* gestolen en ik ben overtuigd, dat een dezer dagen een Amerikaan weg weet te wandelen met de Campanile van Giotto onder zijn arm, terwijl *ik* zelve...mij met minder tevreden stellend, den Perseus van Benvenuto steel of Giovanni da Bologna's Romeinschen soldaat schaak, die op zijn beurt reeds een schoone Sabijnsche schaakt...

Deze nacht ten minste heb ik het gedroomd, en het was een nachtmerrie: ik vluchtte langs de Arno en torste in mijn armen den zwaren, marmeren soudenier en de soudenier torste de Sabijnsche en het was alles vreeslijk, vreeslijk zwaar en de weg langs de Arno was zonder einde...

Maar dit zijn maar grapjes en de ernst van de zaak is, dat de *Madonna della Stella* gestolen is geworden. Is zij nu *della Stella* of is zij *delle Stelle*? Zoo als ge wilt, o lezer; zij is de Madonna van de Star omdat haar een star op het hoofd gloeit; zij is de Madonna der Sterren, omdat decoratieve sterren haar omringen op het paneeltje van het reliquieën-schrijntje, waarop haar de vrome Fra Angelico schilderde...

Zoet, lief, blauw gemanteld Maagdje...waar zijt ge nu eigenlijk? Zult ge ooit weêr uw teedere reinheid doen bloeien daar in die cel van San Marco? Miniatuur-bevallig bidplaatje van goud en blauw en zacht rood, waar hebben de dieven u op een stormnacht in heiligschennis verstoken? Kindejeugdig was uw puur

bloemengezichtje, maagde-innig was het gebaar uwer bloemehandjes, die ontloken om uw lieflijk Jezuskindje en uw plooiende mantel was de azuren kuischheid, die sluierde uw zuivere kopje en golvende ommekelkte uw maagdemoederlijf, teedere schrijn van heiligheid. Uw blik in uw ernstig gezichtje op het jongsken in uw beurende armen was de star, zoo goed als de star op uw blauwe huif en in uwe glorie van goudene stralen, gegraveerd in den gouden achtergrond, in uwe glorie van omringende sterren, stond ge daar als een teêr, lief, goddelijk moedertje, als het kuische Koninginnetje der Hemelen. Zes engelen in golvende waden, met wieken zoo rank, baden u aan tusschen de twee gedraaide, vergulde zuiltjes van uw kostbare schrijntje en boven uw hoofd zegende een Eeuwige Vader tusschen cherubijntjes uwe innige lieflijkheid. Onze kleine Lieve-Vrouwe-van-de-Star, onze kleine Lieve-Vrouwe-van-de-Sterren...waar zijt ge nu, waar zijt ge? Toen Fra Angelico, *il Beato*, u schilderde, bad hij eerst, voor zijn penseel u, die hij zàg in vizioen, dorst na bootsen. Als hij gebeden had tot u en uw zoon, beving nieuwe moed zijn hart, bezielden zich zijne aarzelende vingers. Een enkelen keer lag hij flauw voor uw nog onvoltooide beeltenis. Een anderen keer schilderde hij voort, voort in extaze, met vergroote oogen, vòl van licht. Voor uw azuren mantel koos hij de kleur, wier verfstof de blauwste, de hemelsche was, maar ook het duurste kostte van het aardsche geld. Maar men gaf den armen monnik, die nièts voor zichzelven vroeg, gaarne het dure blauw, dat de apotheker bereidde. O, blauwe lelie in uw tuin van goud, o teeder, zoet, lief blauw gemanteld Maagdje...moeten wij wanhopen ooit weêr u terug te zien zoo als wij wanhopen aan de Gioconda...zoo als wij wanhopen ooit weêr terug te zien zoo vele àndere schoonheden, die geroofd werden en verdwenen...?

* * *

Want er is in de laatste tijden meer geroofd en uit Florence verdwenen. Er zijn verdwenen terra-cotta's van Luca en Andrea della Robbia: blauw-en-blanke ronde tafereelen in vruchtefes-

toen en er is uit Santa Maria Novella verdwenen een paneel van Orcagna en er is verdwenen een bronzen adelaar van Ghiberti bij den voet van zijn Apostel Johannes in Or San Michele en dezen morgen was ik juist in het Bargello en stond voor eene vitrine, vol kleine, kostbare bronsjes, toen een contrôleur voorbij kwam en uitriep tegen de wachters:

- Waarom is die vitrine open??

Zij naderden; in der daad was de glazen deur van de vitrine...op een kier, en het zoû mij zeer gemakkelijk zijn geweest - hadde ik het opgemerkt - twee minuten te voren, vóor de contrôleur was verschenen op zijne ronde, een kostbaar bronsje te doen verdwijnen in mijn wijde overjaszak...Nù keken contrôleur en *custodi* mij wel verschrikt en achterdochtig aan, maar ik haalde mijn zakken uit, glimlachte met den hoogmoed van het goede geweten en de contrôleur zeide reeds:

- Het is waar: *er mist niets*...maar *per Bacco*: hoû toch de vitrines gesloten!

En zij sloten met veel verwijt over en weêr en veel geharrewar en heel veel noodelooze woorden het glazen deurtje van de vitrine dicht...

* * *

Nu ik nadenk, geloof ik, dat, ook zonder Giotto's Campanile en zonder Giovanni's Sabijnenroof te rooven, ik wèl gemakkelijk iets zoû kunnen rooven, hier, in Florence. Ik zoû kunnen rooven een Venus, Minerva, Mercurius en Jupiter, in brons, uit de nisjes van het piedestal van den Perseus. Die elegante bronsjes van Benvenuto zijn met een schroevendraaier los te wrikken en zullen niet zoo heel zwaar wegen...Maar is het juist niet de bekoring van deze ‘kunst op straat’, dat zij zoo open en bloot staat voor ieders blik en bewondering? Eleonora, Cosimo's vrouw, vond die bronsjes reeds, toen Benvenuto ze gegoten had, *te* mooi voor het voetstuk en de open Loggia en wenschte ze in hare kamers te houden, maar toen de hertogin eenmaal afwezig was, haastte Benvenuto ze weg te brengen naar buiten en schroefde ze vast in

de nisjes, voor welke hij ze gemaakt had en de hertogin was heel boos, maar Benvenuto had naar zijn wil gedaan en hij dàcht er niet aan, dat ze ooit zouden worden gestolen...*ik* alleen denk daar nu aan, nu dat de Maagd van de Star is gestolen.

* * *

Neen, het is beter niet vóort te gaan met deze satanische aanwijzingen en suggesties. Er is in Florence zoo veel, buiten, aan de antieke muren der huizen aangebracht, dat zoû te stelen zijn. Er zijn de ingebakerde kindertjes - blauw en wit *terra-cotta* - in medaillon aan de façade der Innocenti, en er zijn de prachtige, wel wat zware, ijzeren lantarens aan het Palazzo Strozzi, en er zijn...Neen, neen, ik ga nièt voort. Want ik word bang voor mijzelve. Stelen...is het niet een charme te stelen? Iets moois te stelen, een kunstwerk te stelen en veilig te verbergen in zijn geheimste kamer: is het misschien niet een wellust, die gij en ik nog niet kennen, maar die wèl kent de dief van de Gioconda, de dief van de Starrenmaagd? Stelen...: op een donkere nacht - want het stormde, toen het teedere Maagdje geschaakt werd uit haar celletje - iets, dat algemeen wordt bemind...te schaken in de plooien van een mantel en meê te voeren naar een veilige plaats, die niemand weet dan gijzelve...en dàar het geliefde kunstvoorwerp te aanbidden, te vergoden...is het misschien niet een bedwelming, een zalige, nieuwe, pas uitgevondene wellust?? En na die beminning, aanbidding, vergoding...rustig, met effen voorhoofd komen onder de menschen en met hen de couranten lezen en de laatste berichten bespreken in café óf op het trottoir voor Gilli...is het misschien niet een sarcastische na-genieting...??

* * *

Neen, lezer, wees niet bevreesd. Ik heb de Starrenmaagd niet gestolen. Zij was mij lief op de plek, waar zij thuis was, in haar celletje, dicht bij een venstertje. Ik heb haar bemind en bewonderd in het ochtendlicht, dat blank-grauw zeefde in haar nauwe kluisje. En ik zal ook geen terra-cotta's en bronzen stelen, die ik

juist zoo bemin, daar waar zij behooren, op de plekken, voor welke zij door de kunstenaars werden geschapen. Ik wil wel die groote schatten deelen met iedereen...En blijde zal ik zijn, zoo - misschien als gij over enkele dagen dit Dagboekblad onder de oogen krijgt - het zoete, lieve, blauw gemantelde Maagdje wederom, kuisch, rein en teêr, en ongeschonden, haar godekindje beurt in hare bloemehandjes, met de zes biddende engelen rondom haar, met den zegenenden Eeuwigen Vader boven haar, met de sterren rondom haar heen in glorie en haar eigene star, stralende, in glorie ook op de blauwe huif, die haar zuivere kopje omgiet...

Naschrift

Wij hebben haar terug! Wie heeft haar gestolen, hoè is zij terug gevonden?? Lezer, dit alles is niet zeer duidelijk, hoe zeer lange artikelen er ook over in de Florentijnsche couranten hebben gestaan. Weet ge, de dief wandelde, met de Madonna onder zijn arm, even buiten Florence, en werd toen opgemerkt en wekte de achterdocht van de geheime agenten, die op den zoek waren van het blauw gemantelde Maagdje, en de dief heeft haar toen - netjes verpakt, als om verzonden te worden - in het veld geworpen, en de agenten hebben haar opgeraapt en zij was ongeschonden en zij staat nu in de Questura en de geheele zaak is heel duister en heel moeilijk te verklaren en mijn Italiaansche vriend noemt het een ‘komedie’...maar wàt er van aan is, kan ik u niet vertellen, want ik zelve begrijp er niets van. Het eenige, dat ik weet, is, dat wij vroom naar San Marco zijn getogen in pelgrimsvaart, in de stille hoop haar terug te zien, maar...zij was nog steeds in de Questura en toen wij in haar celletje kwamen, vonden wij de glazen vitrine, waarin zij bewaard werd, nog steeds leêg en verlaten. Het was een vreemd, weemoedig en geheimzinnig gezicht en alleen een Koning der Detectives zoû u kunnen verklaren, hoe het mogelijk is geweest, dat een dief een heilig beeldje als dit heeft

kùnnen stelen uit een vitrine, uit een klein, nauw celletje, met een klein, nauw venster: celletje, dat zich bevindt in een vrij engen corridor van het oude klooster, met, ik geloof, niet meer dan éen uitgang...En terwijl wij daar zoo stonden in het enge celletje, en in het aangrenzende celletje een nièt gestolen reliquie-schrijntje van Angelico bewonderden - de Kroning der Maagd - kwam een *custode* bleek en bevende aanhollen, in doodesangst, dat wij ook die Kroning nu zouden gaan weg moffelen en toen wij hem gerust stelden, riep hij uit, trillende, het espenblad gelijk:

- Ik heb ook geen leven meer: ik zie overal dieven: vergeef mij, vergeef mij, bid ik u...

En hij holde weêr weg naar een derde celletje, waar nòg zoo een lief schrijntje is: eene Annonciatie boven een Drie-Koningen-Aanbidding, en toen...

* * *

Toen hebben wij nièts gestolen, maar ons wel heimelijk afgevraagd wàt het geheim is van deze ‘komedie’ en toen hebben wij zoo, héel stil, onder elkaâr gefluisterd, dat de gevonden Madonna, die nog in de Questura was, maar die wij misschien spoedig hier ter plaatse in de vitrine zien zouden...misschien wel een héel mooie copie...(chtt!) zoû kunnen wezen van de echte Starremaagd...die zèlve misschien reeds lang op reis is naar het werelddeel over de zee...

Maar zoo iets fluister je alleen, onder elkaâr, en je zegt het niet hardop...en je zegt ook noòit hardop, dat...àls de Gioconda weêr eens misschien terecht komt in de Salon Carré...(chtt!)...diè Gioconda dan misschien *ook*...(chtt!!) terwijl de èchte glimlach van Monna Lisa...ergens...in het werelddeel over de zee...(chtt! dan toch: niet hardop...)

Florentijnsche Nachten

Venetiaansche Nachten noemen onze vrienden, de Duitschers, welke nacht ook maar, die op gelicht wordt met lampionnetjes...Florentijnsche Nachten, o mijne lezers, noem ik mijne theaternachten in Florence, waarvan ik u het een en ander vertellen wil. Gij, die in Den Haag een bizonder levendig en rijk theaterleven leidt, meen niet, dat ik, arme, u een weêrspiegeling geven zal van dèrgelijke Florentijnsche levendigheid, *up to date*...Meen óok niet, dat ik de pretentie zoû hebben een artikel uit Florence te schrijven, dat zoû evenaren de interessante tooneelkritieken, die u dezer dagen worden toe gezonden uit Parijs. O neen, o neen! Ik woon maar - zoo lang als het duurt - in de Leliestad, die heelemaal geen wereldstad is en bijna geen theaterleven kent...Maar misschien dat juist dàarom mijn Dagboekblad u een oogenblik zal interesseeren, al zoû het alleen maar zijn om te weten wat ik u kàn schrijven, over iets, dat nièt interessant is...

On prend son bien où on le trouve: welnu, ik vind u mijn Florentijnsche nachten. Ze stralen noch van lampionnetjes, noch van heel veel electriciteit. Ze vangen duister aan. Zij vangen aan met nauwe slopjes, nauwlijks verlicht. Een magere lantaren hier en daar spiegelt in de modder haar gelen schijn. De bleeke mist stompt alle vergezicht af. Want het is Florence's maand van mist, zeevende regen en modder...

Het is eigenlijk weêr om thuis te blijven. Met een gezellig boek bij een gezellig vuur, in mijn gezellige kamer...Wat dwaal ik nu rond door die troosteloosheid, die altijd is van December, en overal, overal...Ik herinner mij geen blijde Decembers. Zij waren

altijd beroerd. Maar waarom blijf ik niet thuis...? Ik weet het niet. Het is de onrust, de angst niet te slapen als ik niet uit ben gegaan; het is een geheimzinnige nervoziteit...Ik sta op straat, in de modder. De coquetterie van mijn schoeisel legt het af. Tegen Florence's modder is niet te vechten. Zij ligt glad gespreid als een lekkere chocolade-vlâ. Zij wordt, eenvoudig-weg, nooit wèg gespoten, zij droogt op en wordt dan onze geliefde Florentijnsche stof...of zij blijft nat en...chocolade, als deze maand.

Dit is een détail in het nachtelijk leven. Tob er niet over: voor God is het héel weinig. Ga liever, lezer, met mij meê door de modder...Een rijtuig? Maar ik weet heusch nog niet waarheen ik u en mijzelven voer. Zien wij onder de arkaden even of er vrienden loopen...Misschien zijn er daar ginds Florentijnsche nachtzoekers, als wij...

Er flâneeren enkele nachtzoekers. Zij doen als wij: uit gegaan, omdat zij niet thuis bleven, staren zij elkander aan en denken - als wij - 'waarheen?'. En blijven mediteeren voor de aanplakbiljetten. Wat is er te doen van avond...?

Wel, er is meestal wel wàt te doen. Maar er is nooit als bij u, *de* opera, *de* komedie. Er zijn geen vaste troepen in bezoldigde theaters, er zijn die zelfs niet te Rome en, ik geloof, zelfs niet te Milaan. Maar er is wel een opera-troep, die is gekomen met Aïda en Gioconda; er is een Napolitaansche troep, er is een circus...Wij hebben maar te kiezen. Wij moèten ook kiezen, want als we niet in de modder willen blijven of willen gaan plakken in een café vol Duitschers...wat dan?? Willen we naar Aïda gaan? Maar ge kent Aïda...Des te beter. Dan zijn we als de Florentijnen. Zij kennen, als wij, Aïda uit hun hoofd. Dat is juist het ware, weet ge: naar een opera gaan, die we uit het hoofd kennen. Kom, kom meê...

Welke plaatsen we nemen? Maar denkt ge, dat daar over te twijfelen is?? Wij nemen twee '*loggione*', dat is het paradijs van het Teatro Massimo...Of *ik* naar den engelenbak ga?? Natuurlijk. Ik ga nooit ergens anders. Of ja, toch wel, als ik met mijn vriend Orlando uit ga, gaan we in een loge. Maar ik ga of in een loge, of in den engelenbak. Of in mijn rok, of met bemodderde schoenen.

Geen gulden middenweg. In gala, of incognito. Ik ga heden met u, o lezer, incognito.

Door een aparte ingang. Vele steenen trappen op; géen brandgevaar. Wij hebben één franc, ieder hoor, betaald. Ik was nóoit in den engelenbak van de Haagsche Opera. Ik betreur het nu bijna. De leeftijd is voorbij, dat ik dacht altijd deftig te moeten zijn. Ik ben o zoo weinig deftig meer en wees verzekerd: kom ik weêr eens in Holland, ik ga dadelijk een ondeftige, vergelijkende studie maken tusschen Nederlandsche en Italiaansche engelenbakken...

De *loggione* is een amfitheater en voor twee *soldi* kunnen we een kussen erlangen om op de harde, houten bank te leggen. Net als in de Oudheid! Het is er meestal vol en het publiek, o aristocratische lezeres, is er héel erg gemengd! Maar amuzanter dan beneden, in die vervelende fauteuils, waar je naast je buren zit als hond en kat. Hier komt de verbroedering spoedig tot stand. *Loggione*-bezoekers zijn meestal beminnelijk. Zij schuiven nooit langs je heen, zonder je toe te glimlachen: *pazienza*, wat bijna beduidt: pardon...Waar je soms zit tegen de knieën van je achterbuur (als in de Oudheid, lees er Ovidius maar op na), worden nog andere *pazienza*'s geglimlacht. Overjas ligt op overjas en dopje schuift over dopje: zoo nauw moet je het niet nemen: *pazienza*...Toen ik voor den eersten keer een Hollandschen vriend in den *loggione* bracht, trof hij het ongelukkig. Naast hem zat een dik boezemige dame, die sina 's-appelen at en hem telkens met het sap van hare schijfjes in het gezicht spoot: *pazienza*...Achter hem zat een magere prikkebeen, met ongecapitonneerde knieën, die daarbij knoflook gegeten had. Vóor hem zat een virtuoos in het kringetje-spugen. Flùp...rechts; flùp...links; flup, tusschen links en rechts...en dat heele kringetje tusschen *zijne* voorburen heen, zónder hen ook maar even te bedauwdroppelen...Probeer het maar eens, o lezer. Ge zult zien, dat ge oefening noodig hebt. Mijn vriend was héel ongelukkig, arme...wij verwisselden met vele *pazienza*'s van plaats, en toen, toen werd hij genesteld tusschen drie charmante Florentijnsche midinetjes, met *madonna*-gezichtjes...en de leukert deed nog, of hij eigenlijk héel ongelukkig zat...Maar ik had hem

wel in de gaten: hij deed maar als-of, begrijp je en wàs in het Paradijs...

* * *

Daar zitten we nu en kijken, van uit de hoogte, neêr op Aïda. Waarom niet? Amuzeeren we ons niet meer, dan dat we in een café waren gegaan? Uren lang kan je je hier voor je franc amuzeeren. We neurieën meê, de wijsjes, die we kennen. We applaudisseeren luid of fluiten luider, want we zijn zonder medelijden voor de artiesten. Zelfs voor den orchestdirecteur. Als hij een *tempo* te vlug of te langzaam neemt naar onzen zin, protesteeren wij en dwingen hem Aïda te dirigeeren, zoo als wij, *dilettanti*, dat verstaan. Ook Traviata, vooral Trovatore. Meestal, vooral op een première, gaat er een koor zóo valsch, dat er geen twijfel is zelfs voor een doove. Dan geven we luid onze minachting te kennen. Om vijf minuten daarna de zelfde zangers met onze bulderende toejuichingen te overstelpen. Veel meer emotie doorleeft wie ter *loggione* is op gestegen, dan wie zit in zaal of loge. Heb je geen ruimte, je vlijt je gemakkelijker tegen een sympathieke knie of anders op je eigen overjas. Je eet apenootjes of goedkoope chocolaadjes (o, in zilverpapier!), die een jongetje vent. En als je je verveelt, sta je op en tuimelt al de trappen terug naar de modder, zonder dat je je bekocht gevoelt...

Het is amuzant, muzikaal en je avond is gevuld. Soms hebben onze dames de kleine perversiteit met ons, heeren, nu ja, mànnen zijn wij maar in den *loggione*, mede te gaan. Zij kleeden zich donker en zetten allerliefst kleine hoedjes op, al verzeker ik ze, dat dit niet noodig is en dat pluimemonsters veel op de *loggione* gedragen worden. Zij zijn allerliefst van angstige discretie, bang gezien te worden door mogelijke kennissen beneden...Wij gaan wat vroeg. Wij bekomen dan tusschen twee zuiltjes een gehéel voorbankje met kussens belegd. De dames zitten vóor, heel goed, zoo goed zelfs, dat ze niet bang meer zijn herkend te worden. Wij ‘mannen’, zitten achter, wal van bescherming tegen oranje-sap en flùp-straaltjes. En zij zien en hooren prachtig en denken iets

vreeslijk gewaagds te hebben gedaan, als zij, een paar avonden later, in gala, beneden in een loge zitten en dan schuin schalk op kijken naar...den *loggione*.

Als je er een grapje van maakt, is het Florentijnsche theaterleven heel aardig. En dood-goedkoop. *Ik*, ten minste, passeer bijna alle mijne Florentijnsche nachten in de komedie maar...blijf nooit tot het einde. Ik krijg altijd genoeg voor mijn geld. Als het regent, loop ik den Trovatore in, al heb ik hem duizendmaal gezien. Als ik me verveel, loop ik den Napolitaanschen troep binnen, al versta ik maar de helft van dat Napolitaansche dialekt. Het spel is zóo vurig, dat je de rest er bij begrijpt. Trouwens, het loopt altijd op het zelfde uit. Een dolkstoot of revolverschot, na véel liefde en ontrouw. Die Napolitanen spelen zoo als zij leven: zij krijschen àllen door elkaâr in de hartstochtelijke oogenblikken. De Romeinsche dialekt-troep is veel gemakkelijker te verstaan en geeft ook niet zoo woest door een gewerkt spel: toch is het altijd een *tranche-de-vie* uit de *malavita*...En zoowel de *malavita* als het dialect zijn...gearrangeerd voor theaterbezoeker en Florentijn, want waarlijk, de Italiaan van de eene stad heeft moeite dien van een andere stad te verstaan.

Al is er geen theaterleven - of nàuwlijks - in Florence, er zijn hoopen theaters. Wat een theaters zijn er al niet! Er is het Teatro Massimo voor de Groote Opera - ik meen de troep, die met Aïda en Gioconda komt - en er is het Teatro Verdi voor de Middelmatige Opera - ik meen de niet zóo brillante troep, die met Trovatore komt en Bohême. Want Bohême streeft in de volksgunst Trovatore ter zijde. In Teatro Verdi bestaat de engelenbak uit de twee rijen allerhoogste loge's en het is hoogst amuzant met wat kennissen zoo een engelenbak-logetje te vullen; misschien is het nog amuzanter met éen vriend zich een plaatsje te veroveren - zelfs een staanplaats - in zoo een donker hokje en te bestudeeren wat er al niet omgaat. Geloof me, ge kunt er studie's maken op de menschheid, die u zullen verrassen. Tusschen loge 1ste rang en dito vde en VIde rang is het zelfde verschil als tusschen een roman van Bourget en een van Zola. De werkelijkheid en de men-

schelijke passie wriemelen er door heen, op die bovenste verdieping; in de onderste boudoirtjes is er alleen maar wat bleeke flirt achter een waaier. Grijp in het volle menschenleven, zoudt ge kunnen zeggen, daarboven; daar beneden wordt niet zóo brutaal gegrepen. Maar Teatro Verdi herbergt nu...een circus, ItaloBelgo nog wel, dat wil zeggen, de ‘artiesten’ zijn Italiaansch en *het* paard is een Ardenner-ros, dus Belgiesch: een goed beest, dat voort sjokt onder de reeds bejaarde ruiteresse...

Terwijl het circus...een operette-troep herbergt, waar de suikerzoete muziekjes van Lehar slapjes worden afgewalst. Waarom de Italianen alle muziek, die niet van hèn is, zoo uit rekken, en waarom zij in een circus de Lustige Witwe en in een operagebouw het Ardenner-ros laten rond huppelen?? Raadsels des Italiaanschen theaterlevens, o lezer! Zoo een gebouw behoort meestal niet aan de stad maar aan...iemand, aan éen meneer, die het verhuurt zoo goed en kwaad als hij kan. Als het ros zich dus heeft aan gemeld vóor de Lustige Weduwe, is deze gepierd en moet zich dus wel behelpen met wat er nog over is voor haar lustigheid.

Maar bóven alle theaters van Florence, boven Niccolini - het meest artistieke zaaltje, waar de beste tooneelspelers komen - boven Alfieri, waar, trots de Muze der Tragedie, wel eens worstelwedstrijd gehouden wordt, schittert-uit de Pergola,...die echter meestal gesloten was, tot zij verleden, op Santo-Stefano - de dag, dat, in Italië, de theaterseizoentjes beginnen - geopend werd...Er waren stokoude Florentijnen, die nooit in de Pergola waren geweest. Nu gingen zij er heen. De zaal was verbouwd tot het làatste comfort toe. En de verwachting voor de Inauguratie was hoog gespannen. Een schitterend schouwspel zoû gegeven worden, een geraffineerd programma zoû worden samen gesteld door Florence's grootste muzikale en dramatische krachten. Het zoû heusch iets héel bizonders worden en dat moest het ook, want denk dan toch ook: de Pergola, de Pèrgola werd, eindelijk verbouwd, weêr geopend! Wàar wàs de Pergola? Zelfs de oudste Florentijnen informeerden zich. Spotvogels beweerden, dat de

Pergola eene legende was. Neen, zij was waarheid, zij wàs verbouwd en zij zoû ge-inaugureerd worden met een wonderbaar schouwspel en de Graaf van Turijn zoû over komen en de wereld zoû den Balkan-oorlog vergeten voor de Inauguratie der Pergola.

Lezer...ik was er. Ik betaalde in den zeer ruimen, werkelijk comfortabelen engelenbak - voor dien schitteravond - drie francs, een ruïneuze prijs voor ‘engelen’. Het was er vòl...in het paradijs. Ik deelde er een rood zijden taboeretje - hoe kwàm dat daar? - een loge-taboeretje met...een fier sergeantje, dat dien dag uit Libyë was thuis gekomen. Het programma bestond uit...(schrik niet): La Traviata. Kent ge, lezer, misschien ook de Traviata? Is de Traviata in Den Haag wel eens op gevoerd! Zoû u niet de Traviata voor stellen als inauguratiestuk, neen als ‘program’ voor den nieuwen Haagschen Schouwburg *to be*?? Ik raad het u zéer aan...

De Traviata werd af gekweeld, in kostumen van ‘30, die aardig waren. De Traviata werd af geweend, en ze weenden en kweelden wèl lief. Intusschen zat ik met het sergeantje op één rood zijden taboeretje en vertelde hij mij levendig van Homs, van Ain-Zara, van alle veldslagen, die hij had mede gemaakt. Het interesseerde mij meer dan het gekweel en geween en het interesseerde ook de twee *carabinieri* achter ons. Wel klonk er nu en dan eens een barsch: *silenzio*! van wie de Traviata hooger stelden dan des sergeantjes heldendaden in Libyë, maar wij stoorden ons daar héelemaal niet aan, want waarlijk, je gaat in Italië héel veel naar de komedie om...te praten en het sergeantje praatte heel aardig...

Prato

Tusschen de oude wallen ligt nog het kleine stadje, bekoorlijk genoeg, als zoo vele kleine Italiaansche stadjes, om er een paar uren te vertoeven. De silhouet van een paar oude kerken, die van het Middeneeuwsche, getinde Palazzo Pretorio - het Stadhuis met zijn aardigen hof - en vooral de Piazza met den mooien Dom, geven genoeg belang aan Prato om ons er heen te lokken op een mooien dag. Af gestapt in de Stella d'Italia, zijn wij er dadelijk in de gemoedelijke atmosfeer van het hôtel eener kleine, Italiaansche stad: uit de vestibule reeds zien wij de keuken binnen, zien wij prachtige visschen en mooie kippen ons lokken in den bijkeuken, waar de meid hare groenten schrapt en de wit gemutste chef even komt om een hoekje kijken, om te zien voor welke gasten hij heden zijn kunst uit zal oefenen. En bestellen wij met zorg ons lunch: de *risotto* niet te hard en niet te week hoor, chef, en dan een mooie kip, *arrosto*, maar niet te bruin, hoor chef, en juist zoo als het behoort, en wij kiezen al ons tafeltje uit, hoewel er niemand is in het hôtel dan...de Italiaansche opera-troep, die er heden-avond (natuurlijk!) Trovatore geeft. Het hôtel weêrgalmt ook van de hooge tonen van den tenor, die zijne stem wat los maakt voor de piano en...van de klacht van Eleonora, die ons mede deelt, steeds in de vestibule, dat zij verkouden is. Wij bewonderen Manrico en beklagen de *prima-donna* en loopen dan weg naar den Dom, terwijl men ons dejeuner bereidt...

Mooi, die zwart en blank gestreepte Dom-facade, die in zijn Toskaanschen stijl nog den Romaanschen boog behield, terwijl binnen Giovanni Pisano de Gothische bogen deed welven. Zoo

een kleine-stads-kathedraaltje is niet machtig noch overweldigend, natuurlijk, is geëigend aan het kleine stadje, dat Prato steeds was, ja, is eigenlijk géen Dom; te grootsche naam voor zulk een godshuis, maar het is een harmoniesch, zuiver gebouwd, klein heiligdom, dat kalm en lieflijk aan doet, met de lange, slanke Campanile er naast, die even ook, aan den top, vertoont het naïve motief der blanke en zwarte banden. En dan is er aan den hoek van dien Dom, de *piazza* over ziende, dien lieflijken preêkstoel-buiten, die elegante *pulpito*; de eenige, geloof ik, die buiten aan een kerk werd aan gebracht: sierlijk gebouwd door Michelozzo en versierd door Donatello met zijn groepen van dansende en musiceerende engeltjes. Van dezen *pulpito* wordt geregeld de Gordel der Maagd getoond, de zoo heilige reliek van Prato.

* * *

Maar wij haasten ons de kerk binnen te gaan, want reeds nijgt de middagzon en het is juist nog het oogenblik om de *fresco*'s te bezien van het koor, dat zich spoedig met namiddagschemer zal vullen...De *fresco*'s, die Fra Filippo Lippi schilderde: de Levens van Santo Stefano en vooral van Johannes den Dooper en nieuwsgierig zoeken wij dadelijk de dansende Salome en de Salome met des Doopers hoofd op de schaal. Want Salome op deze *fresco*, zij is het portret van Lucrezia Buti en zoodra wij de mooie *fresco*'s goed hebben gezien, zal ik u van haar vertellen. Die zachte, verkleurde, doffe tinten als van in der eeuwen loop vergaan tapijtwerk...zij lichten nog éven op in dit laatste, al zich terug trekkende licht: zij zijn nog éven een vizioen van schoonheid in den laatsten weêrglans van zonneschijn; enkele minuten slechts speelt die glans door het spinneweb heen, dat weefde de Tijd over Fra Filippo's kunst: reeds trekt er de sluier over het banket van Herodes en den verlokkenden dans van Herodias' dochter; dàn is het of die Middeneeuwsche vizie van het Bijbelsche tafereel verijlt: er is niets meer dan schemer, dan schaduw, die zich stapelen in het donkere koor, maar wij hebben Lucrezia gezien als Salome; wij hebben het nonnetje gezien, dat de schilder lief had en wier trekken hij leende

aan wie danste om het hoofd van den Dooper: het ietwat breede gezichtje met de uitstekende jukbeenderen en het puntige kinnetje, misschien géen volmaakte schoonheid maar lieftallig en onschuldig; misschien altijd gebleven méer het portret van het voor de liefde bezwekene novice-tje dan de beeltenis geworden van de verlokkende, Oostersche Danseresse...

* * *

Filippo Lippi, een weesje, dat zijne tante en voogdes *monna* Lapaccia al heel spoedig te lastig vond, werd, acht jaren oud, opgenomen in een Karmelitaner-klooster en deed er, in zijn kleine pij en, met zijn tonsuur tusschen zijn kinderlokjes, al het kattek waad van zijn jaren. Hij klom er in appel- en pereboomen en snoepte er en hield zich stil, als beneden in den kloosterhof de grammaticameester voorbij ging, die te vergeefs hem zocht voor de studie. Maar toen die zelfde meester aan den prior Filippo's boeken liet zien, vol geteekend door den ondeugenden jongen met allerlei poppetjes, waar onder prior en meester zichzelve herkenden, had de eerste, die een verstandig man was, een goede ingeving het kleine, achtjarige *fra*-tje verlof te geven zich te wijden der schilderkunst. En studeerde de knaap weldra in de kapel van St. Maria del Carmine naar de *fresco*'s van Masaccio, die in dien tijd, juist voltooid, een wonder schenen van nieuwe openbaring voor alle schilders en kunstenaars...

Maar zoo rustig als het begonnen was, zoû Fra Filippo's leven niet voort gaan. Hij was geboren onder een romantische ster. Nu was de knaap tot een jongman van zeventien jaren gebloeid en had hij zijn lokken weêr lang laten groeien en zijn pij aan den kapstok gehangen en leefde hij de luchtige bohême meê der andere jonge schilders. En eens, dat hij met zijn vrienden, bij Ancona de zee was in geroeid in een kleine bark en zingende met de anderen de riemen bewoog, werd romantiesch-tragiesch het speletochtje onderbroken door zeeroovers der kusten van Barbarije, door donkere, getulbande Mooren, die Filippo gevangen namen en hem verkochten in Tripoli. Filippo was een aardige, jonge slaaf

en werd gekocht door een rijken Moor en had het lang nog zoo kwaad niet. Toen gebeurde het, dat Filippo, voor de aardigheid, met een stuk houtskool op een witte muur, het portret van zijn meester teekende, met baard en tulband en plooiende burnous. Alle de slaven kwamen zien en sloegen de handen in een en noemden de teekening een wónder en eindelijk kwam ook de meester zelve en herkende zich en vond het zóo prachtig, wat Filippo gedaan had, dat, na het paleis van zijn heer met fresco en schildering te hebben op gesierd, de jongeling vergunning kreeg naar Napels te gaan, om vrij in zijn land zich te wijden aan zijne kunst.

* * *

Het is niet bekend of de jonge Italiaansche slaaf op de kusten van Tripoli vele avonturen had met schoone, zwarte Moorschen maar wel is het bekend, dat fra Filippo - zoo als hij nog veel werd genoemd - van een zeer licht ontvlambaren aard was. En toen hij in Italië terug was en vele werken voor Cosimo de' Medici en Paus Eugenius IV had uitgevoerd, gebeurde dàt in zijn leven wat hem vooral de faam van een Don Juan heeft gegeven. Te Prato werkte onze schilder, in gezelschap van Fra Diamante del Carmine - zijn vriend en vroegere deelgenoot in het noviciaat - en werd hij ook uit genoodigd door de nonnen van Santa Margherita een schilderij voor het hoofdaltaar harer kapel te schilderen. Hier was het, dat de jonge Lucrezia, in haar novice-gewaad, het ontvlambare hart van Filippo in hevigen brand ontstak. De verbodene liefde tusschen den *fra*, die reeds zijn pij had af geslagen en het ontroerde novice-tje ontwikkelt zich onder de donkere kloosterbogen van Santa Margherita, in den kloosterhof, waar de citroenen goud spikkelen, vóor het schilderij van het hoofdaltaar, waar, van de niets vermoedende nonnen, Filippo verlof krijgt, de trekken van Lucrezia te leenen aan de beeltenis der Madonna. En den dag, dat de Gordel der H. Maagd van Donatello's *pulpito* zal worden getoond aan het vrome volk...zijn noch Lucrezia noch Filippo te vinden! Zij zijn beiden gevlucht naar Florence en houden zich verscholen, voor Lucrezia's vader vooral, die haar zoekt

en overal zoekt...De kleine Filippino wordt geboren, later de niet minder beroemde schilder dan zijn vader en wiens allerliefst mooi zelfportret wel dàt is van een kind, in liefde geboren...en verwekt door zijn lichtzinnigen vader, die, zelfs toen hij vergunning van Paus Eugenius kreeg Lucrezia te huwen, liever maar geen gebruik van deze vergunning maakte, om zijne beminde vrijheid te bewaren...

* * *

Ik merk, dat ik u weinig vertelde van Prato en meer van Fra Filippo Lippi, den beminnelijke, lichtzinnige. Maar eigenlijk zijn wij toch alléen naar Prato gegaan voor hèm, voor Lucrezia's portret als Salome, voor Donatèllo's *pulpito* en voor het kleine romannetje, welks voornaamste oogenblik voor viel dien dag, toen de Gordel getoond werd, boven de dansende en musiceerende engeltjes.

III Sicilië, Venetië, München

Bella Napoli

Mag ik het nu maar dadelijk in eens en oprecht zeggen? Zonder er doekjes om te winden of er wàt ook, zoo dan geen doekjes, om heen te draaien? Wel nu dan, lezer, zie hier: Napels, *la bella Napoli*...is eigenlijk heelemaal niet mooi, en het is heel belachelijk om, na Napels te hebben gezien, te willen sterven, omdat ge zoudt wanhopen ooit in uw leven iets schooners dan Napels te kunnen aanschouwen.

Neen, Napels is heelemaal niet mooi...en ik ben zoo blij, dat te hebben uitgevonden, want, ziet ge, het is een uitspraak, die heelemaal niet banaal klinkt, een gloednieuwe uitspraak van een gloednieuwe opinie, en beide - opinie en uitspraak - zijn geld waard voor den schrijver van een Dagboekblad, wil hij ten minste aan dit blad een zekere pakkende charme geven!!

Want - ge geeft het mij toe - mijn uitspraak heeft u verrast, uw nieuwsgierigheid is opgewekt en ge wilt nu weten van mij, den enthoeziasten beminnaar van Italië...waarom Napels *niet* mooi is.

Wel, dáar hebt ge recht op. En ik zal pogen mijn zoo vreeslijk origineel standpunt te verdedigen, dat zelfde standpunt, van waar ik, Napels overziende, Napels onmogelijk ‘mooi’ kan vinden...

Napels, een stad, waar ik op dit oogenblik toef, - tijdelijk, héel tijdelijk, want met lange sejouren als te Rome en Florence, vereer ik Napels niet - Napels heeft nooit kunnen bogen op mijn hevige sympathie. Het Italië van mijn hart ligt eigenlijk tusschen Venetië, Florence en Rome. Turijn is mij te Fransch, Milaan is mij te

Duitsch - in Milaan heet iedereen Ermanno Schuster of Gualtiero Müller of Corrado Meyer - en Napels, om nu bij Napels te blijven, Napels is mij te Napolitaansch. En was Napels nu nog maar zoo mooi als hare reputatie, maar neen, neen, duizendmaal neen! Toen ik Napels voor de eerste maal zag - ik was een klein jongske - was ik al zéer verbaasd! Is dàt nu Napels? dacht ik, terwijl ik een amfitheater van witte huizen zag liggen tegen een berg. Sedert is mij Napels steeds zóo voor gekomen: een onbelangrijk amfitheater van witte huizen tegen een berg. Wel, over de witte huizen en den blauwen berg dreef somtijds wel eens een mooi, fijn parelen waas van licht, maar dat waas...was niet van Napels, dat waas is eene der Zuidelijke lichtstemmingen en we behoeven daarom niet naar Napels te komen...

* * *

Kom, denkt de lezer, hij vertelt maar wat, onze blagueur, en eigenlijk vindt hij Napels wèl mooi...Beste lezer, hoè kan ik u nu verzekeren, dat ik ernstig meen wat ik zeg, en heelemaal van daag nièt blageer! Geloof mij, ik vind, en wat erger is, Napels *is* niet mooi. Napels is een silhouetlooze stad, zonder eenige stedeschoonheid. Want de schoonheid van een stad is toch hare silhouet, niet waar? Florence is een bekoorlijke stad, als ge haar silhouet ziet liggen van Fiesole of Bellosguardo; Rome is een pràchtige stad, als ge haar met een oceaan van koepels machtig ziet aangolven tegen den Pincio; Venetië is een fabelachtige stad, als gij haar tooverachtig op ziet sproken van den Lido af...Maar waar en wat is de schoonheid van Napels? Nu, ik wil wel toe geven, dat, als ge héel ver weg zijt - bij voorbeeld in Sorrento - en in het parelend waas Napels dan liggen ziet tegen haar berg aan, er een zekere schoonheid is van verschiet, een optiesch bedrog. Maar de intieme of overweldigende of sprookjesachtige stedeschoonheid van Napels, waar is diè?

En waar zijn, om nu niet meer over ligging en silhouet te spreken, de architecturale schoonheden van Napels? Ge herinnert u de Byzantijnsche paleizen, moskeeën en minaretten van het

wondere Venetië; ge herinnert u de Middeneeuwsche torens en tinnen van dierbaar Florence; ge herinnert u de, zich in vizioen voor uw geestesblik weér op bouwende, sublieme ruïnes van Rome...Wat is er in Napels - ge ziet, ik ga mijn bewering staven - architecturaal te vergelijken met deze drie verschillende schoonheden der drie andere steden...?? *Niets*. Wat in Napels omhoog staat, zijn de witte banale huizen of baroque-kerken. Ja, Napels is de stad van den baroque-stijl, van dien vreeslijken stijl van gevoellooze krullen en overladene omamentiek. Hare kerken zijn baroque-kerken, hare paleizen zijn baroque-paleizen, en daartusschen wriemelen wel ‘schilderachtig’ - lief woord! - de nauwe straatjes en steegjes, gedrapeerd met waschgoed, maar...omdat Napels veel hygiënischer is geworden in de laatste twintig jaren...is veel van dat ‘schilderachtige’ verdwenen! En zoo breidt Napels zich uit banaal en onbelangrijk en vraag ik mij af wat de charme is van deze stad...Ik vind haar niet. Wat is hare Villa Nazienale vervelend, doodsch en verlaten...Wat is hare beroemde Galerij banaal en karakteristiekloos...Ik weet wel éene wondere Schoonheid in Napels - dat is het Nationaal Muzeum - maar die Schoonheid zeg ik u niet van daag. Die Schoonheid is waard een andere stemming dan de bromstemming van van daag. Een oprechte bromstemming, heusch zonder blague. Ik heb Napels altijd gevonden, zoo als ik u heden deze stad zeg.

* * *

Mag ik door gaan? Napels is nog èrger dan een niet mooie, banale stad; Napels is...een ploertige stad. (Ziet ge, lezer, weêr iets nieuws!) In geen andere Italiaansche stad komt ge zóo veel ploertige typen - Italiaansche, meen ik, - tegen als in Napels. Maar laat mij er nu dadelijk bij voegen, dat dit ploertige...mij juist heel erg interesseert, en daarbij, dat *ik* niet alleen Napels ploertig vind, maar dat ik Italianen ken, die Napels ploertig vinden...als ik!!

Loop over straat, zit in een café...overal zullen ze u treffen, de interessante, ploertige, Napelsche types. Dit zijn de glanslokkige, grofzuidelijke, donkere mannen, achter wier nauwe hersenen

alleen omgaat de woekerwinstberekening. Dit zijn de diamantoverladene, glimharige, vetvingerige, dikborstige vrouwen, de zelfde preoccupatie onder de groote hoeden, die hare corpulenties ecrazeeren. Equivoke silhouetten en...equivoke zielen! Gij zijt het, die het interest geven aan deze stad! Het is niet uwe stedeschoonheid, niet uwe ‘schilderachtigheid’, o banaal wit of met groezelig waschgoed gedrapeerd Napoli, dat ons met belang doet dwalen door uwe straten en sloppen. Het is om, met meer of minder echte diamanten, overal diè belangwekkende ploertigheden op te speuren. Het is om die mannen en vrouwen - soms zitten ze in pelsen in auto's en soms staan zij loerende op den drempel hunner gevaarlijke huizen - te peilen in de donkere, gitten oogen en door te dringen in hunne vulgaire woekeraars-*psyche*. Want dit vette, glanzende, flonkerige ploertetype - mannelijk of vrouwelijk - ziet ge noch in Florence, noch in Rome: dit ploertetype is Napolitaansch. Dit is wel heel anders dan het geestig guitige, Toskaansche *scherzo* of de Romeinsche trotschbreede fierheid.

En weet ge, dit type is het wat zelfs den Italiaan doet zeggen, die nièt van Napels is:

- Napels...is het *mauvais-lieu* van ons land. Napels is de markt van onze slechte passies. Napels is onze woekerbank en ons *lupanar*. In Napels, o gij, vreemdeling, zijn *wij* vreemdeling als gij. In Napels komt ook ons, als u, te gemoet de ploertige gids, die er uit ziet als een halve heer, of de verschrikkelijke *entremetteuse*. Zij attaqueeren zich ook aan ons, Italianen, die niet van Napels zijn. Napels...het is voor ons, Romeinen en Florentijnen, een ander land dan ons Vaderland: het is het vreemde ‘Zuiden’: het is niet meer het edele Etrurië of Latium: Napels, het is het woekergewest geweest, de eeuwen door, van tal van vreemde overheerschers, en in de stad waar nog steeds zijn de woekeraars - of zij prinsen zijn of bandieten - is het volk, dat *zij* uit zuigen, nauwlijks ‘Italiaansch’: het is een volk apart, het is een ziel apart, waar de ònze - onze Romeinsche en Toskaansche ziel - nàuwlijks voeling meê houdt...

* * *

En omdat ik nu tòch zoo een heeleboel kwaads heb gezegd van *la bella Napoli*, zal ik er maar bij voegen, dat Napels bij al dat kwaads nog op den koop toe is een...vervelende stad! Is Florence altijd een amuzante stad en is Rome altijd een hoogst belangrijke stad, er is in Napels iets onoverkomelijk vervelends. Brengt men zijn tijd niet door in het uniek mooie Muzeum (waar over ik nog wel eens ter andere plaatse hoop te schrijven), dàn weet men niet waar heen te gaan...De flânerie, elders overal een genot, heeft in Napels iets doelloos...De zoogenaamde 'gidsen', die u telkens naderen en toe fluisteren en u meê willen nemen naar Napels' verlokkingen, fluisteren - zelfs niets nieuws u toe! De Pompeïaansche orgieën, die zij u beloven, zijn blagues. De café's hebben niet dat levendig opgewekte van de café's in Florence en Rome. De eenige, een beetje aardige plek, waar men wat muziek kan hooren en thee drinken, is de Vittoria-Galerij. Curieus, dat het publiek er bestaat uit bijna louter Italianen, terwijl het coquette gebouwtje toch bedoeld werd als casino-tje voor de vreemdelingen. Bij Calzona is het wel aardig te soupeeren en er speelt ook een goed orkest. C'est tout. Vinde men zijn weg niet naar de 'geheime' vermakelijkheden - de speelhuizen, de enkele opiumkit en wij zullen maar zeggen, *etcetera* - dan weet men niet wàt te doen. O ja, de Opera geeft in San Carlo: *Tristano e Isotta*. Ik hoor Wagner liever in Duitschland. Het is maar het beste naar bed te gaan...

Maar wees verzekerd, dat niet iedereen naar bed gaat...Tegen twaalf uur begint het Napolitaansch leven, maar het is het leven, dat de vreemdelingen niet kennen...Het is het leven - o heusch niet van weelderige antieke Bacchanaliën! - het is het leven van spel en nog eens spel. De Napolitaan léeft in het spel: in het kaartspel, in het *lotto*. Wat hij overdag heeft verloren met *lotto*, poogt hij des nachts te herwinnen met kaartspel. Want het spelen zit hem in het bloed. En wil de vreemdeling spelen, welnu, dan heeft hij maar met een der 'gidsen' mede te gaan en deze brengt hem gewis op de een of andere verdachte plaats, waar hij zeker is een paar honderd francs te verliezen...

* * *

Wat ben ik aan het brommen geweest! Ach, als Napels niet zoo een overdreven reputatie had van zoo ‘mooi’ te zijn en zoo ‘levendig’ en zoo ‘pervers’ en zoo ‘amuzant’, had ik heelemaal niet gebromd. Ik had de stad genomen zoo als zij was. Ik had mij getroost met de aardige, lokale kleur, die hier en daar de moderne hygiëne nog niet geheel en al heeft uit gewischt en die aan Napels kleeft als een patine, die op Napels plakt als met stukjes email. De volkswijken hebben nog een zekere aardige, groezelige bontheid behouden, hoewel lang niet meer zoo schitterend orientaliesch kleurig als vroeger. De geitjes, die des morgens langs de straten worden geleid door een zwartoogigen geitenjongen, om gemolken te worden op de trappen der huizen, zijn nog de antieke pastorale van deze zich modernizeerende stad. De wisselaarster, die bij haar bankje zit en een *lira* wisselt in koperen *soldi*, of de schrijvers, die bij San Carlo u een minnebrief of een brief over zaken opstellen, zijn nog iets over van de antieke wisselaars en de antieke schrijvers, die eeuwen geleden ook zoo zaten. En het aardigste van Napels is misschien nog de koelen-drank-verkooper.

Op zijn marmeren toonbankje, dat half schuilt in een donkeren boog van een poort, heeft hij zijne goudkleurige citroenen gestapeld, als het glanzende ooft van een schat. Citroenenloof vol gouden vruchten versiert èn boog èn bankje. Een antieke aarden amfoor, met twee sierlijke ooren, bewaart het water frisch. Blanke orgeades en koele limonades schenkt de drankverkooper in terwijl de vreemdeling rilt in den kouden wind, waarin reeds de bloemenjongens lokkend ophouden groote takken met alabastblanke camelia's. Zij zijn er, die blanke bloemen en gouden vruchten en koele dranken om u - den vreemdeling - te bewijzen, dat het in Januari reeds lente is, in Napels. En zijt gij - de vreemdeling - het daarmede niet eens, wel nu, dan is dat ùwe - zijne persoonlijke opinie, en niemand heeft daar schuld aan. Waar geheele takken vol albasten camelia's u worden geboden met koele limonades en blanke orgeades, *is* het lente, al blaast de

wind ook nog zoo felkoud langs de hoeken der huizen, al slaat de zee schuimend de kade over en al omhult de, een week lang onzichtbare, Vezuvius zich ook nog zoo koûlijk dicht in een grijzen nevelpels.

Palermo, la felice

Drie dagen en nachten van razenden storm over den golf van Napels; de witte baren slaan bijna over de kâ tot onder onze ramen. Wij zitten met gepakte koffers te wachten...De zee effent zich langzamerhand, en wij hooren, dat de Tebe van avond vertrekken zal...De Tebe is de eenige goede boot nog over tusschen Napels en Palermo, sedert alle de andere stoomers der Navigazione dienst doen als hospitaalschepen bij Tripoli...Vlug, vlug, maken, dat wij aan boord komen...

Een kalme overvaart...De grillige Tyrrheensche heeft zich weêr gekalmeerd. Aan boord een gezellig diner met niets dan Italianen: er zijn heel weinig vreemdelingen in Italië. Een nacht zonder slaap maar met levendige conversatie en champagne. In den vroegen morgen een rozig parelmoêren zonsopgang over de zee, de Monte Pellegrino, Palermo...Wij zijn in ons hôtel.

De stad valt niet meê. Iets banaals in de nieuwe wijken, wijd uit elkaâr gebouwd, met steeds die preoccupatie voor aardbeving. Twee groote hoofdstraten, die elkander kruisen, nog aangelegd door papa Toledo, den ouden vice-koning, die hield van ruime straten. Op het kruispunt, de Quattro-Canti, staan de ‘jongens van Palermo’ courantje te lezen of te ooievaren, in het rond, tegen vier fonteinen aan, waar boven beelden van Spaansche koningen en Siciliaansche heilige maagden. De oude stad, een gezellige rommel van oude *baroque*-paleizen en uitgehangen waschgoed...

Wij gaan er op uit, tuk op ‘indrukken’. De Kathedraal is als een Arabiesch kasteel, waar boven een *baroque*-koepel. Binnen zien wij de porfieren graven der Noormansche koningen...

- Sarrazenen, Noormannen...zeggen wij tegen elkaâr; wij moeten dat thuis bestudeeren...

Wij hebben ze thuis - ik meen, in ons hôtel - bestudeerd zoo wel de Noormannen als de Sarrazenen, antieke heerschers over Sicilië. Ik hoop mijn 'trouwen lezer' elders te vertellen van die donkere Sarrazenen en die blonde Noormannen, maar nièt hier, in deze Dagboekbladen. Want een veelschrijver als ik moet vooràl oppassen zich niet te herhalen. Ik wil het dus hier hebben over Palermo, zonder u te spreken over Noormannen en Sarrazenen, o 'trouwe lezer'. Wek ik uwe nieuwsgierigheid op? Des te beter...Later voldoe ik die wel.

Maar het is moèilijk over Palermo te schrijven en Sarrazenen en Noormannen ter zijde te laten. Want zij beiden bouwden het antieke Palermo, en dàt is het wat ons interesseert...Die achtermuur van de Kathedraal is een Arabiesche moskeewand. Hier, in San Giovanno degli Eremiti...zijn wij geheel en al in de twaalfde eeuw, die van Koning Roger den Noorman...Het allerliefste klooster warrelt met zijn rommel van arkade-ruïnen onder aan de oude kerk, die haar vijfroode, ronde tulbandkoepels cirkelt tegen de blauwe lucht. De pampas-pluimen wuiven, de vleezige agaven woekeren, de citroenen geuren, de vlinders fladderen...Ik droom weg in ooftaroom, daturageur en in de blauwe schaduw der arkaden zie ik een blonden Noorman en een tooverschoone Sarrazeensche: een geheimzinnige liefderoman van schimmen...

* * *

Noormannen en Sarrazenen...Wij zien nog iets van hen wemelen in de Martorana, in Monreale...Maar ik wil mij niet herhalen: ter andere plaatse zult gij over hunne kunst en in Palermo achtergelatene atmosfeer van mij lezen...

Wij hebben het dus in deze bladen maar over modern Palermo. Wat een prachtig Theater! Teatro Massimo...mooi Empire, als een Grieksche tempel. Men geeft er opera-voorstellingen...gedurende twee maanden: *de* saison, van de Vasten tot aanvang der Lente...Vreemd theaterleven in Italië. In Den Haag hebt ge mis-

schien nog geen nieuwen schouwburg maar toch een vaste Fransche Opera-troep en, ik geloof, eenige vaste tooneelvereenigingen. Hier, in Palermo (en elders) hebt ge een wonderprachtig theater...maar het is tien maanden van het jaar gesloten...

Raadsel! De Italianen zijn dol op theater en op muziek, maar...in Rome, Florence, Napels, Palermo geeft men kleine 'seizoentjes' van muziek en tooneelspel van nauwlijks twee maanden met altijd bij elkander geraapte troepen...Raadsel!

Kom, laat ons flâneeren langs de breede straten van papa Toledo. Ik vind het zoo amuzant fyzionomieën te bestudeeren. Mijn vrienden hadden het mij al gezegd: de Sicilianen zijn melancholiek...Het is waar...In deze menigte - want het is druk op het late namiddaguur - is niet het vroolijke *scherzo* van Florence, noch het *allegro vivace* van Rome, noch het *allegretto ma non troppo* van Napels. In Palermo is in de namiddagdrukte een zeker slap *andante*, zonder statigheid of emotie. Het *Corso* der rijtuigen is zoo eveneens: een slap *andante*...Gaan wij thee drinken, en koekjes eten - èchte Siciliaansche koekjes - bij Caflisch?

Wij bestellen de thee...'*Bollentissimo*, als je blieft...En wat heb je voor Siciliaansche koekjes...?'

Er is over koekjes-eten een gewichtige studie te schrijven...Mijn natuur is te oppervlakkig om zich te verdiepen in dergelijke studie: ik wensch u alleen, o lezer trouw, eenige oppervlakkige indrukken meê te geven over het eten van koekjes, in Italië. Zie, in Rome en Florence eten alle 'jongens' hunne koekjes staande; ze eten ze snel, of ze haast hebben (maar ze hebben geen haast, want nooit iets te doen) ze eten er drie, vier, vijfen begieten die snel met een groot glas vermouth...Geheel anders, de 'jongens van Palermo'. Die gaan zitten. Die krijgen voor zich een bord, een servetje, een vork, een mes. Dan krijgen ze nog voor zich een groote schaal vòl koekjes, en savoureeren die *zonder haast* aan hun tafeltje, met of zonder vermouth. Weet ge waarom?? Omdat de Siciliaansche koekjes *enorm* groot zijn!! Wat een koekjes! Ieder koekje is een maal! Je kan een *cannole*, gevuld met *cassata alla Siciliana* onmogelijk eventjes vluchtig doen verdwijnen, tusschen duim, wijs-

vinge??, lip en keelgat. Zoo een *cannole* mòet je wel in stukjes snijden en stukje voor stukje genieten...

Wij doen als de 'jongens van Palermo'...Ik meen, o lezer, u overtuigd te hebben, dat het een hoogst oppervlakkig idee zoû zijn te denken, dat 'koekjes eten' en 'koekjes eten' overal ter wereld het zelfde is: het is te Palermo anders dan te Florence, het moet in Tokio of San Francisco weêr geheel verschillend zijn...

* * *

Kijken wij eens naar de gezichten, nu wij buiten Palermo toeren tusschen citroenengaarden en pampas-aanplanten. Vele donkere, geheimzinnig orientalische gelaatstrekken en vele vlasblonde koppen en kopjes! Sarrazenen en Noormannen, hun beider bloed vloeit nog mild door de aderen der Sicilianen. Maar het verwonderlijkste is, dat de Siciliaansche boer mij heelemaal niet laat denken aan de vurigheid der 'Cavalleria Rusticana', zelfs niet aan het luchtig gemoedelijk vroolijke type van den meer Noordelijken Italiaanschen *contadino*. Aan wien de Siciliaansche boer mij dan doet denken? Aan een onvervalschten Hollandschen landbouwer...of visscher van Katwijk of Scheveningen. Het zelfde geschoren, leepe, kalm rustige bakkes met groeven om de geknepen lippen, met licht blauwe oogen en vlasblonde haren, sluik...Alleen het kostuum is een beetje anders: zij dragen ronde toreador- of studentemutsjes en dan slaan zij een shawl om de schouders, terwijl de vrouwen bonte, roode en gele en gebloemde doeken plooien om hoofd en schouders en de rijke onder haar curieus bewerkte juweelen dragen: oorbellen in den vorm van kleine korfjes of mandjes van pareltjes, *pendentifs* van nòg Sarrazeensche goudsmeêkunst - het Arabiesch motief is gemakkelijk te herkennen. Als wij toeren naar St. Maria di Gesù - klooster, kerk en *campo-santo* en prachtig uitzicht over Palermo - zien wij ze, die boeren en boerinnen, in de dorpjes, die wij door gaan, op den drempel hunner huisjes, te zamen met geiten, varkens en kippen, of in de velden en citroenengaarden ter weêrszijden. De boeren weiden de talrijke kudden rosbruine buffelen; de boerinnen gelei-

den de geitenkudden ter stad...Over Palermo's pleinen wandelen die geiten vreedzaam rond: het zijn prachtige, breed gehoornde beesten met lang vlokkehaar en bijna slepende, zware uiers, die zij blijde melken laten, voor wie nadert met een glas of een maatje. Dan zijn het over de wegen buiten en langs de straten der stad alle die aardig, bont verluchte ezelewagentjes. De paneelen der wagentjes zijn grof maar leuk beschilderd met heilige of historische tafereelen: zoowel de Bijbelsche als de Siciliaansche historie is te bestudeeren van af de wanden dier kleurige karretjes. De geduldige ezelen, toonbeelden van rezignatie, met hunne zachte, schuin getrokken droomoogen, die staren, en gemoedelijk bewegende langooren, zijn ingespannen in bont toom en kleurig harnachement: het is meestal rood, geborduurd met kleurige wol en versierd met loovertjes, stukjes glas en spiegel en de ezelen hebben pluimen en opstaande kwasten van haneveêren op kop en rug. Die bonte karretjes zijn dan vol geladen met groengele *broccoli* - bloemkool - met geelgouden citroenen en oranje mandarijnen, met beestevelzakken, gezwollen van olie...niet anders dan in de tijden van Dionyzos de faunen in beestevelzakken hun wijn bewaarden: in gevilde huiden, de pootvellen vast gesnoerd.

Dit zijn de geestige kleurtjes van Palermo...Zij doen prettig aan, omdat, behalve de waarlijk prachtige en bizondere Arabiesch-Noormansche impressie's van enkele stukken architectuur, van enkele kloosterhoven, van enkele marmer- en glasmozaïeken, Palermo anders een ietwat triestige, banale stad blijft, wel interessant om te bezichtigen, maar niet innemend genoeg om er een langer verblijf te maken dan van enkele, hoogstens tien dagen...

Taormina

Als ik u nu zeg, dat wij de ruïnes hebben bezocht van de Grieksche tempels bij Girgenti, Segesta en Selinunte, maar...dat ik u er heden niets van vertel, zult gij misschien, o lezer, deze schetsen van een geraffineerd Tantalische plagerij gaan vinden, ten minste zoo ge even veel van antieke Grieksche ruïnes houdt als van Noormansch-Sarrazeensche kunst. Maar misschien voelt ge weinig voor beiden en is ‘de natuur’ u het liefst en hoort ge het liefst over ‘de natuur’. Wel nu, dan stel ik u ten minste een klein oogenblik tevreden, want wij zijn...aangeland te Taormina, het onvergelijkelijke, het nooit volprezene, etc. etc...En hier rusten wij uit van koffer in- en uitpakken, van langzame treinen en hobbelende auto's want in Taormina is niets te doen dan te rusten en van de natuur te genieten. Toch zoû ik *in* die natuur u de prachtige ruïne kunnen neêr zetten van een Grieksch Theater als er geen tweede bestaat en bestaan heeft, maar...máar...éenmaal u, als Tantalus werd geplaagd, plagende, ga ik er meê door, zijnde een feuilletonist van principe en vertel ik u in dèze bladen ook...bijna *niets* van dat Grieksche Theater...laat ik het alleen even voor u opzuilen te midden der ‘natuur’, die u lief is...

Taormina - ge weet het wel - heeft sedert de Duitsche keizer hier zijn ‘allerhöchst-herrschaftlichen’ voet heeft gedrukt een groote *vogue* gekregen. Alle Duitschers hebben het na hem *wunderschön* geprezen, en zelfs alle Engelschen en Amerikanen loofden het *most exquisite*. Het is - ik geef het toe - beide.

Taormina is inderdaad een wonderschoon en allerlieflijkst gelegen oord. Taormina is een fenomeen van natuurschoonheid en

van uit dit fenomeen ziet ge tal van andere fenomenen. Dit kleine, antieke stadje - vol aardige geveltjes, poortjes, raampjes, Gothiesch en Noormansch-Arabiesch, met een abdijruïne en oude fontein, met gecreneleerde kasteelen en poorten, ligt op zijn hoogen rots en overziet de zee en de bergen van alle kanten. Waar men zich dus bevindt in dit natuurfenomeen, ziet men àlle de andere fenomenen, als men den blik maar wendt. Zoo wel van af het Grieksche Theater - impozante ruïne, boven het strand - als uit mijn eigen hôtelramen zie ik de zon op gaan, onder gaan, zie ik den Etna, zie ik den regenboog, zie ik de zee diep en de bergen hoog blauwen. Wat een wisselende schoonheden! Lui, van uit mijn bed, de handen onder het hoofd, zie ik de zon, roze-goud en immens, als een god het stralenhoofd uitsteken boven den einder en de zee rilt verliefd met rozigen en opalen wederschijn. Zoo als die zee haar blauwen boezem, waar tusschen het juweel van een spitse kaap, vlijt tegen het strand aan, is zij als Amfitrite zelve, die hare godinneborsten, waar langs de blanke zoom schuimt van haar azuren gewaad, liefkoozende dringen wil tegen den voet van den Etna. Die langzaam opglooiende Etna is als een breede reus, Titan of Gigant. Maar die sneeuwbedekte Etna is ook als een wondere magische ketel van blinkende blankheid, een ketel, neêr gezet op den damp van wolken omlaag, een ketel, waaruit immer omhoog walmt de tooversmook van het eeuwig borrelende kooksel. In de stilte van deze natuur is daar ginds altijd dat lavageheim van den Etna! Hoe veilig zouden wij hier, op Taormina, hem zien uit barsten zijn rosse woede van vlammen en uit storten zijn roode lava-stroomen, onbereikbaar wij hier voor beiden! Maar rondom ons is niets dan kalmte, stilte, een heilige atmosfeer van schoonheid. Een antieke atmosfeer, een Helleensche atmosfeer. De zee is zoo blauw; het strand kronkelt zoo lieflijk harmonieus; in de tuinen beneden ons mengelen zich de gele rozen met de gouden citroenen; rondom het Grieksche Theater woekeren de zware, grijsgroene cactusmassa's met metaalachtige schaduwen blad op blad op blad, terwijl kamillen en madelieven het gras reeds blank bespikkelen; de affodillen geuren tusschen de akan-

thebladeren; de groote bloemesteelen der agaven - *bastoni di San Giuseppe*, noemt men ze - heffen zich als jonge boomen in de blauwe lucht en bloeien daar uit...En het is Januari! De Siciliaansche lente begint reeds en onze morgens zijn niet anders dan droomen en dwalen tusschen de hooge ruïne's van het Theater, de zee zien verschieten tusschen de zuilen door, de zon zien zinken achter den blanken Etna, terwijl de avondvalleien zich donzen met wazen van zacht violet fluweel, en de avondzee ver-amethyst en schuimende opkrult in den klippigen kreek, heel diep onder aan onzen voet...

Heerlijke week van rust, van niets doen, van droomen, van lui zijn in het aardige Hôtel Timeo, dat zijn terrassen en citroenen- en rozengaarden stapelt vlak onder de ruïne's aan...Zalige week van rust, in welke ik *niets* te doen heb - nu dit feuilleton u geschreven is - dan met half toeë oogen op te letten hoe de zee wordt van rozig parelmoêr middagblauw, van middagblauw avondpurper, hoe de bergen zich sluieren en weêr ontsluieren, hoe de Etna, nu meer en dan minder, zendt, uit den verblindenden, blinkend blanken, magischen ketel, den dikken tooverwalm van zijn geheime, onderwereldsche brouwsel...

Syracuze

De nog kort geleden doode haven, die nu opleeft door het verkeer naar Tripoli van troepen, ja zelfs reeds van zakenmannen, die op speculatie land gaan koopen in de nieuwe kolonie? Moet ik u die beschrijven? Of moet ik u herinneren de havenstad, waar aan zijne wonden stierf onze Michiel Adriaansz. De Ruyter na den zeeslag van Augusta? Of wenscht ge, dat ik nòg dieper in de eeuwen terug duik en u vertel van de Grieksche wereldstad van den tyran Dionyzios, wiens Oor wij nu nog, gehouwen in den rotssteen, ge-epâteerd, aangapen, om de echo's op te vangen van het minste geluid, dat weêrklinkt in dat Dionyzische wonderoor, waardoor de vorst vernam wat zelfs ook maar fluisterden zijn gevangenen, die in de steengroeven der *latomieën* versmachtten? De ruïne-stad met het Grieksche Theater en het Fort Euryalos?

Neen, lezer, ik beschrijf en vertel u *niets* van dit alles. Mijn humeur van daag is...mythologiesch en ik spring, met u, wil ik hopen, nòg dieper dan die antieke eeuw...in den blauwen afgrond der mythologie...Want Syracuze is vooreerst een mythologiesch oord, zoo als geheel Sicilië een mythologisch eiland is...Komt, waagt ge den sprong in dat azuren Niet der verlokkende mythe...?

Of liever...doen wij den sprong niét...Wij behoeven niet te springen. Wij kunnen gemakkelijk òp glijden langs de gladde wateren en de kronkelende meanders van den Anapo[1] tot in het azuur van de mythen. Hier, op de rivier, die zich slingert door de

1 Spreek uit Anăpo.

verrassend groene weiden, verheuvelende om Syracuze, liggen bont geschilderde bootjes. Zoo als de Siciliaansche karretjes zijn verlucht, zoo zijn verlucht deze bootjes, met blauwe, met roode, met gele arabesken en even zoo bonte tafereelen. Twee vaargasten zullen ons roeien en boomen over den stroom...

Daar glijden wij den Anapo op, tusschen de hoog, hoog boven ons wuivende papyrus-halmen...Die papyrus-halmen, zij zijn alles behalve nog mythologiesch: zij dateeren uit niet ouder eeuw dan die der Sarrazenen, die overal in Sicilië de hun dierbare, nuttige plant hebben gekweekt aan den boord aller plassen en stroomen Sedert heeft de papyrus zich vereenzelvigd met het Siciliaansche landschap, sedert heft zij overal, waar het water vloeit of zelfs waar droomt het moeras, hare gratievolle pruiken omhoog op even buigende, tengere stengelen...*Parruca* noemt haar het volk, en in der daad, op den halm van gratie verheft zij als een fijne, blonde krans van haar, een antieke haarpruik voor een Grieksche *hetoere*, en al die fijne, blonde haren wemelen op den wind door elkaâr...

Maar ik moet veel dichterlijker worden, zoo ik met u óp wil glijden naar het geheimzinnige blauw van de mythe. Wij kunnen dus niet langer factice toiletkunsten zien van betooverende Grieksche schoonen in deze papyrus-pruiken: wij moeten pogen ons over te geven aan minder materieele en aan veel idealer verlokkingen...Om ons heen is het landschap wijd van lijn, zacht van tint, teeder fijn van aandoening geworden...Over de groene vlakten - en hóe groen zijn zij niet, deze idyllische weiden van Theokritos - langs deze kristalklare Anapo-wateren, door deze papyrus-halmen, zingen de winden op de fluitjes van Pan. De kleine godjes schuilen overal tusschen de stengelen en buigen ze ter zijde en gluren naar ons uit. Verre zijn wij hier van de menschen...De stad is niet meer te zien: om ons is niets dan de welvende lucht van blauw glazig kristallijn, waar de zachte middagzon dezer Januari-lente in blondt; om ons is niets dan het koele water en het malsche gras, waar de botergele bloemen glanzen...Tusschen àl de papyrus, die nu en dan ons geheel als in een Mozeskorf

omvlecht, zien wij de rossig bruin fluweelen runderen, die in deze idylle grazen. Onze twee vaargasten...zijn zij wel schippers van Syracuze? Deze twee bruine, sterke jongens, in het witte, losse hemd, de mouwen gestroopt boven den forschen onderarm, een soort Frygische muts op het donkere krulhaar, die, staande, zwaar drukkende duwen op den langen stok, en het bonte bootje voort doen schieten over dit vochtig kristal...zijn zij niet eerder reeds de bootslieden der mythe? Wat is dit water klaar, wat zijn deze halmen fijn, hoe blond is de teedere lucht! Dit zijn de lieflijke oorden van het herdersdicht en, waarlijk, ginds weiden de blanke schapen tusschen de gele bloemen, en ieder schaapje heeft een lammetje aan hare zijde, en tusschen de papyrus gluurt de herder naar ons uit en glimlacht! Is hij niet Dafnis zelve, Hermes' eigene zoon, die hier weidde zijne kudden en wien Pan leerde de fluit te bespelen? Wel stierf hij van liefde voor eene nymf of een koningsdochter en plaatste zijn goddelijke vader hem onder de starren, maar herleefde hij niet misschien en is hij waarlijk niet gindsche herder...? O, wij behoeven geen moeilijke poging te doen om zoo droomerig te fantazeeren! De kronkelende Anapo, de telkens wisselende papyrus-groepen, de zacht wind-doorritselde halmboeketten ons ter zijde maken ons den droom zoo licht, zoo luchtig, dat wij nauwlijks beseffen hoe zwaar is de arbeid onzer twee jeugdig sterke, de spieren spannende, den boomstok duwende, Frygische schippers...Er is een oogenblik, dat wij geheel onder de hooge buigende halmen verdwenen zijn, dat wij de blonde lucht zien schemeren door de halmen, dat de blonde wemelhalmen als nymfengelok over ons heen wemelen, maar weêr wendt de grillige stroom en plotseling...

Daar ligt de plas Kyane[1], die eenmaal de bron was van de lieflijkste der nymfen van lieflijk Sicilië...Daar ligt het Blauwe Water, dat de blonde lucht in hare uitkrinkelende spiegels mysterievol weêrkaatst, diep en klaar, tusschen de hooge Sarazeensche papyrus...Maar vergeten wij de Sarrazenen en denken wij alleen

1 Spreek uit: Kyăne.

aan Kyane...Hièr, te dezer plaatse zelve, droomde zij, zoo niet onder papyrus, dan toch onder olijven en myrten en bewaakte zij de weldoende wateren van haar zuiveren, azuren, wellenden bron. Op haar urn geleund den schuimblanken arm, volgden haar blauwe oogen den eindloozen val van haar stroomend water, dat koel spoelde om haar voet...Zoo als haar water, vervloeide haar nymfeleven...Maar toen deed zij, de nymf K yane, dat wat nymf noch mensch ooit doen moesten...Zij bemoeide zich met eens andermans zaken...en wel met de zaken van Hades...Want Hades, de punt-gekroonde vorst der Onderwereld, schaakte voor hare oogen Persefone, de teedere maagd, sloeg de aarde open met zijn schepterstaf en wilde op draken-getrokkene, ebbene wagen met zijn roof neêr dalen in de gapende diepte van zijn gebied, trots de noodkreten van Demeters dochter...Toen, helaas, bemoeide de blauwoogige Kyane zich...met de zaken van den machtigen Hades en verweet hem, dat hij een roover was van maagde-eer en ik weet niet wat al meer voor neuswijze dingen...Als eenige verontschuldiging kan ik aanvoeren, dat zij zeer geschrikt moet zijn door Hades' plotse verschijning, àl donder en vlam en aardgebeef, zoo vlàk voor haar zuiveren bron en haar droom...Wel, Hades was niet tevreden, en bij zijn vurigen woedeblik verging de nymf Kyane en loste zij zich op in hare eigene wateren en versmolt zij tot deze eigene plas...

* * *

Dus...waar wij nu lui, in ons bootje, de handen onder het hoofd, staren door de blonde nymfeharen heen der papyrus, is dit alles hier gebeurd...Heeft Hades Persefone meê gevoerd in de diepte van zijn Hel, is Kyane versmolten tot water...Heeft Demeter, de troosclooze moeder, gedwaald, zoekende naar haar kind en gillende: Persefone, Persefone! Is de gordel, die haar dochter verloor, boven gedreven...en heeft de moeder plotseling begrepen wie haar kind had geroofd en waar heen...Heeft zij de goden, zelfs Zeus gevloekt...Heeft zij geweend...En zag zij niet om naar de velden meer, naar de wuivende korens, zoo dat zij verschrompel-

den en hongersnood heerschte over Sicilië...tot de goden zich erbarmden over haar en Zeus haar heur kind terug gaf voor enkele maanden des jaars...

Dit alles is hier gebeurd...Op deze poëtische idyllische waterplas...O, laten wij één oogenblik het gelooven...Ik, voor mij, geloof aan goden, godinnen, aan Hades, Demeter en Persefone; ik geloof zelfs aan nymfen, die zich bemoeiden met eens andermans zaken, en daarom werden gestraft...En zelfs gij, die niet gelooft, vindt ge het niet aardig òp te drijven den stroom Anapo op tot een plas water vol wemelpapyrus, en te weten, dat eeuwen lang duizenden hebben geloofd, dat de aarde zich hier heeft geopend voor Hades, dat Demeter hier, handen wringende, heeft gedwaald, dat Kyane hier smolt tot water...

Maar zelfs, al vindt ge dit alles nièt aardig...dan vindt ge het uitstapje toch lieflijk en moet ge geheel van poëtiesch gevoel zijn ontdaan om niet te waardeeren die zinkende zon van zacht rozige blondheid aan transparanten hemeltrans...En zoo dàt het geval is, weet ik niet beter te doen dan u te troosten met een kopje geurige thee, hier in ons bootje gezet, en waar niets mythologiesch aan is...En dat wij goed zullen doen ons te doen smaken vóor de niet neuswijze, maar bizonder booze nymfen daar ginds, zullen op rijzen over de reeds blank vaal wemelende moerassen...: ik meen de nymfen van de malaria, die ook niets mythologiesch vertoonen...

* * *

Maar heb geen vrees: reeds schiet ons bootje - hoe vlug! - de kronkelmeanders van den Anapo af, weg uit de mythe, naar de werkelijkheid, naar Syracuze, die door den oorlog in Tripoli herlevende havenstad...

En...ter stede zelve, aan zee, ontmoeten wij werkelijk nòg een mythologische nymf! Arme Arethuza! Vlak bij de Promenade aan zee, vlak bij de militaire muziek, vlak bij de drentelende menigte, vlak bij al de schepen, die in den haven liggen...ontmoeten wij de arme nymf Arethuza! Een nymf...? Nuja, geen nymfmeer,

maar...een bassin water, dat eenmaal een nymf was. Gij weet toch, o lezer, dat heden ten dage geen nymfen meer bestaan dan alleen in herschapenen toestand. En zoo, in herschapenen toestand, treffen wij vlak bij het mondaine(!) gedoe van Syracuze...de arme nymf Arethuza aan...

Eenmaal - het was vèr van hier, in den Peloponnezos, - baadde zich de lieflijke nymf Arethuza in de wateren van den stroomgod Alfeios, en de stroomgod, verliefd van zin, wilde de maagdelijke nymf sluiten in zijn armen en haar kopje bergen in zijn groenen baard, maar Arethuza verschrikte en wrong zich los en vluchtte...De hijgende hinde gelijk, ijlde de vluchtende Arethuza over bergen en dalen, en zwom over zeeën en straatengten, steeds achtervolgd door den groenbaardigen stroomgod...tot zij bereikte het eiland Ortygia - het schiereiland, waar op de stad Syracuze gebouwd werd. Arme Arethuza, zij was uitgeput, hare nymfebeenen wankelden, en daar aan den einder der zee, daar zag zij reeds den groenen baard opdoemen en over de golven naderen...Toen hief zij de handen biddend tot Artemis, waakgodin over kuische nymfen, en Artemis ving aan haar te veranderen in een bronwel van zoet klaar water...Maar de verliefde Alfeios, die de metamorfoze uit het midden der Ionische zee had bespeurd, dook onder, baande zich een weg in de diepte der aarde en...waarlijk, daar dook zijn groene baard weêr omhoog in Arethuza's eigene bronwel! Een verliefde stroomgod is onverbeterlijk, en passie is slimmer dan kuischheid: Alfeios was slimmer dan Artemis. Arethuza, echter, geroerd door zoo veel alle bezwaren overwinnenden hartstocht, gaf zich gewonnen en vlijde ten langen leste haar moede kopje tegen de breede borst van Alfeios, in zijn golvenden, groenen baard: wat zoudt ge gewild hebben, dat zij ook anders hadde gedaan??

Arme Arethuza! Terwijl de muziek toetert van Trouvère en Bohême, staren wij medelijdend in haar gemetseld vierkant bassin, waar wel de papyrus een poëtischen wemel geeft over haar groene water...maar waar de weg gegooide proppen courant, de mandarijnenschillen, de scherven glas van gebroken *fiaschi* ons

beletten den sprong te wagen - niet in Arethuza zelve! - maar in het blauwe niet van de mythe...

Arme, arme Arethuza!!

Messina

- Wij moeten, zegt mij mijn vriend en tijdelijke reisgenoot; toch werkelijk eens voor een paar uur naar Messina gaan; het is heel interessant te zien wat er over is van de ongelukkige stad en wat men nu van haar maakt...Men ziet niet iederen dag een stad, die vernield werd door een aardbeving. En Gigi, die zoo veel van ruïne's houdt, zal het zeer belangrijk vinden...

Gigi, (ge weet, lezer, dat *ik* dat ben) ligt, terug van Syracuze, op een zonnigen morgen in het gras en de madeliefjes van het amfitheater des Griekschen Theaters van Taormina en staart langs de verbrokkelde zuilen over de blauwe Ionische Zee, als hij deze woorden verneemt...Ze vervullen hem met een zekere nòg lichte angst, een angst voor de mogelijkheid eener naderende verschrikkelijkheid, een angst om...een angst om *werkelijk* naar Messina te moeten gaan; een vooruitzicht, dat Gigi het bloed in zijn impressionabele aderen doet stollen...

Want Gigi is, o, zoo een wonderbaarlijk mengsel van tegenstrijdigheden en Gigi, die dol is op *antieke* ruïnes van marmeren paleizen en tempels...Gigi heeft een huivere angst voor moderne ruïnes na moderne catastrofen: voor ruïnes vooral van een stad, die enkele jaren, ènkele moderne jaren geleden slechts, vernield werd door een ontzettende aardbeving als geen tweede ter wereld geschiedde.

- Ach! zegt Gigi diplomatiesch en hij rekt zich lui en gaapt; zoû het hèusch de moeite waard zijn - naar Messina te gaan? Er is niets van over dan een puinhoop! Het zal een triestig en weinig belang wekkend schouwspel zijn...

En Gigi, smeekend, slaat een blik naar zijne gemalin om haar uit te lokken hàre opinie te zeggen.

- Wat mij betreft, zegt de gemalin van Gigi; ik geniet van mijn rust in Taormina en stel nu niet zoo een groot belang in die ruïnes van Messina. Maar, zoo als je zegt, Orlando, Gigi zal het erg interessant vinden en hij kan met je gaan op een middag: o, een paar uren zullen wel genoeg zijn...

Gigi is bleek om zijn neus geworden en zijn ziel vult zich met droeve verontwaardiging en melancholie. Jaren lang leeft men samen met zijne gemalin en zoo weinig kent men elkaâr! Geheimen heeft men niet voor zijn vriend en toch, die vriend begrijpt niet hoe huiverig angstig Gigi is voor...dat vreeslijke Messina!! En Gigi, die niets zegt, die geene woorden vinden kan om zijne melancholie, droeve verontwaardiging en huivere angst te uiten...hoort daarenboven dien zelfden vriend nog zeggen, als had deze nièts vernomen van Gigi's reeds afwerende woorden:

- Zeker, niet langer zullen wij dan een paar uren blijven in Messina, maar ik verlang wèl de stad te zien, nu ik er vlak bij ben en er woont een kennis van mij, een architect, die er grond heeft gekocht en er bouwen wil, en ik zal hem, als wij komen, telegrafeeren of wij die paar uur op zijn auto mogen rekenen...

Ik zeg niets. Ik heb de kracht te blijven zwijgen. Maar, in de bloemen en het gras uitgestrekt, zie ik het aanbiddelijke landschap thans als door een nevel van angst. Staan we eindelijk op, dan voel ik mijn beenen onder mij knakken...Ten laatste, vóor het diner met Gigi's gemalin alleen in hunne kamers, barst Gigi los:

- Maar begrijp je het dan niet?? Ik vind het *vreeslijk* naar Messina te moeten gaan!??! Ik vind het afschuwelijk! Ruïnes!! Ja, de ruïnes van *antieke* paleizen en tempels, maar de ruïnes van dat verschrikkelijke Messina! Het bloed stolt me in mijn aderen als ik er maar aan denk! Je herinnert je toch wel: toen de ramp gebeurde en we lazen de telegrammen, in Nice, heb ik gehuild, als een kind! En nu wil Orlando me laten zien wat over is van die afschuw!! Van die horreurs!!! Ik wil niet, ik ga niet, ik zal het Orlando zeggen, dat ik heusch *niet wil* en niet meê ga en dat ik al ziek word van het idee

alleen...de ruïnes van Messina te moeten aanschouwen!

- Hoe kan je je toch zoo aanstellen! zegt Gigi's gemalin met zachte, vergoêlijkende stem, zoo als men spreekt tot een opgewonden kind, dat nog niet stout is, maar het zoû kunnen gaan worden. Je meent toch niet wat je zegt? Natuurlijk, een antieke ruïne is interessanter, maar Messina zal je óok interesseeren. En het is een motiefje voor een feuilleton. Kom, doe nu maar de haakjes achter van mijn japon dicht en stel je vooral niet aan, niet waar...Trouwens je kan *onmogelijk* weigeren met Orlando meê te gaan; hij zoû het vervelend vinden alleen dat uitstapje(!) te doen en hij, die heelemaal van Smyrna naar Syracuze is gekomen om je te zien en zóo lief voor ons is en je zoo bederft...neen, je kàn niet weigeren met hem meê te gaan, zelfs al stel je nu niet zóo een belang in Messina...

Gigi's bevende vingers haken de japon dicht van Gigi's gemalin. Gigi's trillende hart is vol verontwaardiging, melancholie en angst. Nooit kent de een de ander! Steeds blijft men het onkenbare mysterie voor elkaâr. Mensch tegen over mensch is sfinx tegen over sfinx...!

De bel van het diner luidt! Gigi, oprechte natuur, zal zich geweld moeten aandoen, moeten huichelen ter wille der vriendschap...En wat het ergste is, vóor hem...boort zich het *vreeslijke* perspectief...naar Messina te moeten gaan.

- *Dunque*, zegt Orlando aan tafel; willen we overmorgen gaan??
- Heel gaarne, antwoordt, zoet, Gigi.
- Dan zal ik mijn architekt telegrafeeren.

Orlando telegrafeert zijn architekt, de architekt telegrafeert terug. Hij wacht ons overmorgen, des middags, na het lunch. De verschrikkelijke dag nadert aan, het verschrikkelijke uur is aangewenteld. Orlando en Gigi zitten in den trein naar Messina. Dat duurt niet langer dan éen uur...Reeds kondigt de plaats des onheils zich aan...In een gestorte boerenhuizen, links en rechts, nog niet afgebroken, nog niet opgebouwd, gebarsten stukken muur...

Lezer, ge zult misschien het niet willen gelooven, maar ik vond den aanblik huiveringwekkend. Terwijl Orlando zich interes-

seerde voor de bouwvallen, rechts en links, zat ik, als het mij mogelijk was, recht voor mij uit te staren en poogde niet te zien...

- Zie toch, Gigi; kijk dat huis, het is net als in tweeën gehakt...

Ik kijk. Langzamerhand komt over mij de ernst van wat mijn vrouw noemde: mijne aanstellerij. Langzamerhand, maar zeker, begin ik te begrijpen, dat ik verkeerd heb gedaan mijn vriend te vergezellen om hem geen leed te doen. Kon ik dan ook nog in den aanvang van dit relaas even schertsen...lezer, vergeef mij, ik kan het niet meer. Ik voel, dat ik, zelfs nog in den trein, kilkoud word dàt aan te zien. Mijn oogen staren, mijn lippen zijn dun getrokken...maar omdat Orlando het wil, kijk ik links en rechts naar de ruïne's...

Wij zijn te Messina. Wij stappen uit en de architekt is groot als mijn vriend is en hij heeft een sonore stem als mijn vriend heeft. Zij hebben elkaâr in langen tijd niet gezien en voelen behoefte elkander met sonore stemmen vele dingen te zeggen. Gelukkig, want ik weet, dat ik niets zeggen kan. Orlando stelt mij voor, ik heb de kracht de forsche hand van den architect te schudden en hem te verzekeren, dat ik allergelukkigst ben in Messina hem te ontmoeten...Onderwijl bedenk ik, dat, daar Orlando zoo veel belang stelt in moderne ruïnes en, tegen zijne gewoonte, zeer spraakzaam is met zijn architekt, ik best rustig in Taormina had kunnen blijven tusschen óok een ruïne, maar een antieke; die van het Grieksche Theater.

Daar staat 's architecten auto.

- Gigi, zegt Orlando; je houdt van vóor zitten; ga jij zitten naast den chauffeur, dan zitten wij achter, niet waar?

Ik alleen, naast den chauffeur, en zóo rijden dwars door die cauchemar! Ik denk er niet aan! En ik heb den moed, in het Hollandsch, terwijl de architect bezig is met zijn chauffeur, Orlando te zeggen:

- Ik wil niet zitten naast den chauffeur. Ik wil naast jou zitten...

Orlando kijkt mij aan.

- Wat heb je? vraagt hij zorgzaam. Ben je niet wel? Je bent zoo bleek...Heb je hoofdpijn?

- Een beetje, zeg ik. Ik wil achter zitten...

De architekt, niet op de hoogte van dit ‘à part’, bemoeit zich weêr met ons, en doet natuurlijk zijn vreemden gast - mij - het eerst instappen, in zijn auto. Ik nestel mij in een hoekje. Orlando volgt, en hem volgt de architekt. Orlando, in het midden, zit een beetje ongemakkelijk en naar voren, maar het kan me niet schelen en ik nestel achter zijn rug...

Daar gaan wij...De architekt wijst links en rechts en praat en praat steeds door. Mijn vriend kijkt, kijkt links en rechts...Wat mij betreft...

Als een zieke kat zit ik achter in de auto, mij beschermende met den breeden rug van Orlando. Wat ben ik toch een kind! Wat heb ik toch en waarom ben ik...bang!? Ben ik bang?? Ja...ik ben bang. Ik vind het afschuwelijk angstig door Messina's straten te rijden...Enkele jaren slechts geleden aardbeefde de grond hier in de donkere nacht, stortten paleizen, kerken en huizen in; enkele jaren geleden slechts zijn hier geschied de afschuw wekkende gruwzaamheden...Herinnert ge het u nog! Veertig duizend menschen zijn hier omgekomen! Hier, daar, tusschen de vlammende ruïne's, tusschen de wolken van puin schreeuwden de slachtoffers te vergeefs om hulpe, stikten zij onder hunne stortende huizen...Ik zie het nu! Het is die vreeslijke gave, die ik heb, te zien wat geschied is eeuwen her, maar ook jaren her! Vreeslijke gave?? Neen...Verrukkelijke gave, als de strenge Historie, de lachende Legende mij geleiden door Forum en over Palatijn, voor de tempels van Segesta, Selinunte, Girgenti, door den doodenschrijn, die Pompeï is...Maar vreeslijke gave, o vreeslijke gave, nu ik, in een hoek van een auto aanschouw - o niet alleen nog niet afgebrokene, opgeruirade ruïne's...nu ik aanschouw...de nacht...de vreeslijke nacht zèlve...de nacht, dat de grond golfde en weêr golfde...de dageraad, dat de zee beefde...en weêr beefde...nu ik aanschouw de bloederige lijken, half hangende uit die ramen, de gewrongen voeten, die alléen te voorschijn krampen uit het gestapelde puin...een verkoolde vrouw met haar kind, verkoold in hare zwarte stokken van armen...nu, om mij, de geheele stad noodlottig wan-

kelt met hare muren en torens en in één stort over de verraste duizenden, de veertig duizenden...

Dat alles is om mij heen, dat alles zie ik...en zie, nu is het de volgende dag; daar rijzen de muren van den vernielden Dom, daar strekken zich de ruïne's van de vernielde Pallazzata, rij van paleizen, den haven langs, daar beijveren zich de ambulances, daar torsen de soldaten van het Roode Kruis de pakken lijken weg, gewikkeld in lakens...En ongedeerd, als door een wonder, gaan wij met onze puffende auto, als goden, door al die verschrikkingen heen en dat leed...en de jaren wentelen voor mijn angstigen blik in een oogwenk om...en daar rijst de nieuwe stad, de nieuwe stad van houten barakken, de nieuwe stad van lage huizen - een, twee lage verdiepingen - in rechte rijen gebouwd als de straten van een kampement, wijde straten met lage huizen, glimpend van zinken daken, stad zonder schoonheid, stad alleen gebouwd voor wie zoo gehecht waren aan den grond, waar hun wieg stond, dat zij, zelfs na het Onheil, Messina niet konden verlaten...En nu, omdat bij dien aanblik van die nieuwe, rechtstratige, schoonheidlooze stad, achter Orlando's veiligen rug de huivere angst mij niet zoo gruwelijk meer doorsiddert, hoor ik weêr de sonore stem van den architekt tegen de sonore stem van mijn vriend in, het brons tegen brons van twee krachtige Italiaansche mannestemmen, die de dubbele medeklinkers en de r's doen vibreeren en ik hoor den architekt, uitzwaaiend een wijd gebaar, zeggen tot mijn vriend:

- Kijk...daar...dat heele terrein, daar bij het nieuwe hôtel, Hôtel Regina Elena, dat heb ik gekocht en daar ga ik huizen bouwen, kleine, lage, praktische *villino*'s in tuinen, de straten heel wijd...we maken veel gebruik van gewapend beton en...de grond kost niets...en de huizen kan ik heel goedkoop neêr zetten en als je er misschien een klein villa-tje koopen wil, leef je er voor niets, totaal voor niets...en voor jou, die telkens naar Smyrna moet voor je zaken, zoû het misschien aardig zijn - wat zeg je? - een huisje in Messina te hebben...Messina, dat is niet zoo ver als Rome is of Florence...Wat zeg je??

Ik hoor niet goed wat mijn vriend antwoordt, maar ik zweer

bij alle goden, in mijn auto-hoekje, achter Orlando's rug, dat, mocht hij ooit het voorstel aannemen van dien duivelschen architekt, dien vreeslijken man-van-zaken, die in dit verschrikkelijke, angst verwekkende Messina, in deze stad van onheil en ramp en verwoesting grond heeft gekocht voor een appel en ei en horribele, leelijke, moderne villatjes bouwen wil...ik, Gigi, geen *voet* zal zetten in mijn vriends woning, voor niets en voor niemand ter wereld! Ik wil niet meer in Messina terug komen, kom ik er van daag heelhuids uit!

Maar aan alles komt een einde, ook aan een auto-rit door verwoest en door nieuw Messina...Daar zitten wij met ons beiden in den trein, die terug ons naar Taormina zal voeren...en Gigi, door het raampje van den coupé, ziet de nieuwe stad van rechte straten en lage huizen opglimpen van lampjes-electriciteit: het schijnt, dat ieder huisje zijn lampje heeft en alle die lampjes teekenen als groote, langbeenige letters door de vallende nacht...en Gigi herinnert zich, dat de architekt heeft verzekerd, dat, als er des nachts weêr een ramp Messina trof, en hare electriciteitfabriek trof...de geheele nieuwe stad in den donker zoû liggen, zonder een enkel van die kleine lampjes om den nieuwen afschuw te beschijnen...

Maar Orlando buigt zich naar mij over en zegt:

- Gigi...is je hoofdpijn opgeklaard? Wat trof het nu slecht, dat je juist hoofdpijn hadt! Je was zoo bleek en zag er slecht uit...Is het nu beter? Hadt je die hoofdpijn al dezen morgen? Waarom heb je het mij dan niet dadelijk gezegd, dan had ik den architekt afgetelegrafeerd...want je begrijpt, ik ben gegaan *voor jou*, omdat ik wel dacht, dat jij je erg voor Messina zoû interesseeren; *mij* kunnen die kapotte huizen en ingestorte paleizen nièts schelen, dat begrijp je ook wel, niet waar...

- Wàt? zeg ik. Jij bent gegaan...voor mij?? Maar *ik* ben gegaan...voor jou!! Ik ben gegaan, omdat je me verzekerd hebt, dat Messina je zoo interesseerde, en ik het niet lief van me vond je alleen te laten gaan! Ik, ik? Maar ik vond het *afschuwelijk* in Messina; ik zag er tusschen de ruïne's door niets dan vizioenen van afschuwelijke tooneelen...en nu zeg je mij, dat *jij* gegaan bent voor *mij*!

Orlando buigt zich nog dieper en zijne beide handen leggen zich op mijn knieën, die hij schertsend bij elkander drukt.

- Maar Gigi, zegt hij serieus; bedenk nu eens even: wat kunnen *mij*...in een gestorte huizen en kerken schelen???

Ik kijk hem in zijn oogen, die lachen. Ja waarlijk, wat is het dom geweest van ons beiden, van Gigi's gemalin en van Gigi! Om te denken, dat in een gestorte huizen en kerken Orlando iets konden schelen! Neen, hij is alleen willen gaan om mij...en ik, ik, stommeling, ik ben alléen gegaan voor hem!!!

- En ik heb je nog wel dadelijk gezegd, roep ik verontwaardigd, over mijzelven vooral; dat ik niet naar Messina verlangde!

- Ja, zegt Orlando; maar ik dacht, dat je dat zeide...om *mij*...begrijp je, uit discretie, omdat ik meende, dat je wel begrijpen zoû, dat ik, voor mijzelven, liever genoot van een luien dag te Taormina...

- Dus zijn we voor elkaâr naar Messina geweest!! Nu enfin...we hebben dan Messina gezien...Ik huiver er nog van...Alleen Orlando...je gaat toch niet van dien bejoegden vriend van je, van den architekt...zoo een horribel villa-tje koopen??

- Ik denk er niet aan, Gigi, stel je maar gerust: ik zal me nooit in Messina vestigen, al biedt de kerel me een van zijn villa-tjes cadeau aan!!

Ik ben gerust gesteld. En hoewel in mij het tragische bewustzijn weêr opdoemt, dat mensch zit over mensch als sfinx over sfinx, dat niemand iemand kent, dat iedereen zich telkens in iedereen vergist...wil ik nu, dat wij Taormina naderen, nu dat ik bevrijd ben van die nachtmerrie van verschrikkelijkheid - Messina - de humoristische kant van het gevalletje beschouwen:

Dat wij de een voor den ander naar Messina zijn getogen...

Zonder dat wij een van beiden de minste behoefte hadden Messina te zien...

Terug in Venetië

Hij staat weêr overeind! Op Venetië's open Casino, dat de Piazza San Marco is, heft hij weêr fier, hoog en breed, zijn gouden engel in het azuur van de lucht en wij zullen hem spoedig gaan vieren met feesten en speechen en hymnen en duizende electrische lichtjes!

Ge begrijpt wel, dat ik spreek van den nieuwen Campanile. Was het noodig hem weêr op te richten, identiek aan zijn oude gestalte?? Architecturaal was hij en is hij wat plomp en lomp van lijn, zoo tegen de fabelgebouwen aan van de Baziliek van San Marco en het Dogenpaleis. Nu ik hem weêr zie, in zijn moderne gestalte, zonder patine nog over zijn baksteen, met zijn pyramidemuts, waar boven zijn gouden engel, kan ik hem heusch niet mooi nog vinden. Wij schelden hem uit voor sta-in-den-weg. Ja, hij staat er zoo breed en lomp in den weg, die baksteenen reus; hij doet wat grof aan tegen de tooverachtige fijnheid van kerk en paleis, en als wij nu bij Florian zitten thee te drinken, ontneemt hij ons het gezicht op de Porta della Carta; gezicht, waaraan wij ons reeds jaren lang hadden gewend.

Eigenlijk hadden wij hem kunnen missen. Toen hij stortte in een hoop puin, hebben wij hem wel betreurd om zijn tragiesch einde, maar eigenlijk is hij nooit te vergelijken geweest bij Giotto's ideale, blanke klokkelelie, die Florence's Campanile is. En toen zijn hoop puin was weg geruimd en wij de Piazza terug zagen, zònder hem, scheen het ons toe, dat zij eigenlijk nog mooier, nog ruimer, nog feërieker geworden was. De sta-in-den-weg was uit den weg geruimd en Doge-paleis en Baziliek deden

sprookjes-achtig mooi aan, nu wij zonder *zijne* verhindering hen konden toe droomen...

Maar deze artistieke flâneur-opvatting was niet de religieuze der Venetiaansche geestelijkheid. Een Kathedraal, hiërarchiesch zóo hoog, als de Baziliek van San Marco is - gewijde begraaf-plaats van het heilige gebeente eens Evangelisten - kon haar klokketoren niet missen, kon hare klokken niet missen om haar hooge feesten in te luiden. En daarom staat hij er weêr overeind, fier en hoog en breed, al is hij ook wat lomp en plomp, een reus van baksteen, die zijn pyramide-muts verheft in het door de *Tramontana* gegeeseld azuur.

Hij beschut ons voor dien kouden wind. Waarlijk, op de Piazzetta is het niet uit te houden van dien ijzigen Noorden-adem; maar op de Piazza, bij Florian, in de zon, is het warm omdat *hij* de windvlagen breekt en tegenhoudt. En nu wij, dankbaar, hem weêr bekijken, lachen wij hem tóch een beetje uit, want die plompe baksteenen reus, hij lijkt op een kandelaar! Een kandelaar met een driehoekigen domper er op en boven op den domper een engel van goud! Een prozaïsche kandelaar, zoo tegen de poëzie der magische architectuur van paleis en van kerk aan. En hij blinkt van nieuwheid, onze kandelaar, onze baksteenen kandelaar, onze heusch niet mooie kandelaar...

Hù, wat een bar koude, ijzige wind! We schuilen weg in des Campanile's bescherming en lachen hem een beetje uit: zoo doen wij, helaas, àltijd met wie alleen maar goed en deugdelijk is en niet bevallig van lijn...Maar ons zoo plaagziek hart zal toch mede jubelen met iedereen als wij weldra onzen nieuwen reus van een kandelaar gaan bejuichen en behymnen en des avonds, te zijner eere, de lichtjes zullen bewonderen, die de Oude en Nieuwe Procuratiën van de Piazza zullen onderstreepen met gloeiende lijnen electriesch licht, terwijl Paleis en Baziliek, en Nieuwe Campanile natuurlijk, zullen gebaad worden in zeeën van blanken glans...

* * *

Die Piazza, dat open Casino! Is er ter wereld wel iets te vergelijken

met hare grandioze bekoorlijkheid? Die breede vloer van trachiet en marmer, om welks vierkant zich de paleizen verheffen der Oude en Nieuwe Procuratiën, de Oude met hare bevallige Moorsche kanteelen, de Nieuwe met hare overstelpende Renaissance-weelderigheid! De gevel van den San Marco, kleurig heiligen-prentenboek van mozaïek, glanzende bladzijde uit een missaal, zuigt de laatste zonnestralen op in zijn flonkerend kleurengewemel en van de drie vlaggemasten op bronzen voetstukken, eertijds den banieren gewijd van Cyprus, Morea en Candia, flapperen nu de nieuwe vaderlandsche kleuren, groen en rood en blank, fel tegen de blinkend blauwe lucht. Die gloeiende felheid, dat juichend hozanna van volkleur temperen met hare grauwige vlucht Venetië's tallooze duiven; de duiven werpen over wat àl te bont is in dezen kleurenjubel de eindeloos wisselende schaduw harer klapperende wieken. Want als het feest in Venetië is, als nu, is het ook feest voor de duiven; want als Venctië vol, overvol zich van vreemdelingen, tuk op feest, vullen gaat, vieren ook de duiven haar grootste feest van vol-op korrelen maïs, die de bekoorde vreemdelingen haar strooien...Ja, de vreemdelingen strooien haar zóo de gouden korrelen van het geurige graan, dat de duiven de kropjes op staan als van verzadigde *bourgeois-satisfaits*; dat zij trippen en trappen over de korrelen heen en oververzadigd ze nauwlijks meer achten, vooral nu het Campanile-feest ook het liefdefeest is van de duiven...Tot wanhoop der verteederde Engelsche dames en vooral der jeugdige Germaansche, op huwelijksreis met *Venedig-und-Tauben* dwepende, blondvlechtige Gretchens, pikken de duiven, vol zoeten graans, nauwlijks meer uit de korrelen-gevulde, geduldig opgehouden handjes en loopt doffer duifje na, tusschen de voeten bijna der duizende wandelaren. Doffer, kropje op gezet van zoeten graan en van liefdesbegeeren, veêren uit gezet, staart tot waaier uit gebreid, roekedekoeënde, om duifje toch te verlokken; duifje, daar-en-tegen, onverschillig glad van veêrtjes, schijnbaar onaangedaan door deze maand van April en van hoogtijd, héel coquet doffer telkens ontvluchtende, uit wiekende, uit zwierende over de Piazza heen...

om dan, heimlijkjes, tusschen het beschuttend beeldhouwwerk der Procuratiën, toch doffers snavelzoentje te dulden in de mollige veêrtjes van haar gladde, grauwe kopje...

* * *

In *Venedig* zijn natuurlijk, behalve de *Tauben*, ook de gondels aan de sentimenteele dweepzucht over geleverd der jeugdige Duitsche *Eheparen*...Ik geloof, dat, behalve in het speciale geval te dienen tot wiegeling van jeugdige Duitsche liefde, de gondels een beetje hebben àf gedaan. Ik meen, dat er zelfs een oogenblik kwestie van is geweest de gondels af te schaffen. Het zoû zeer zeker 'lokale kleur' minder zijn, maar ik, voor mij, zoû de zwarte doodkisten, die zoo laag over den groenen spiegel der kanalen langzaam, heel langzaam voort schuiven, niet missen. Zij hebben geene charme voor mij, even min als hunne trage wiegeling; uit een gondel ziet men van al te laag de mooie Venetiaansche waterwereld; een mensch is nu eenmaal gewend aan een hooger niveau dan een visch; vooral het niveau van een visch der Venetiaansche kanalen is nièt te benijden voor wie toch menschelijk reukorgaan heeft. Hoewel ik dus niet, of zoo min mogelijk, van den gondel gebruik maak, zoû ik de gitten vegen der zwart gelakte gondelen over de groene kanalen wel betreuren, schafte het moderne leven hen af, en zekerlijk heb ik nu reeds diep medelijden met de arme gondeliers. Zij hebben iets ongelukkigs, iets te-kort-gedaans, iets melancholieks als of zij gevoelen, dat hun rijk ten einde spoedt: zelden ziet de toerist een vroolijken, jongen gondelier; meestal zijn het oude, verweerde gerimpelde kanaal-robben, die u met hun 'gòndola! gòndola!' pogen te verlokken, en als ik mij dan af wend, voel ik mij bijna schuldig, zoo goed als ik mij schuldig gevoel wanneer ik mij van een bedelaar af wend, zonder naar een *soldo* te tasten...Maar ik kan heusch niet, den armen gondelier ter wille, mij op offeren om in zijn gondel mij slap voort te laten wiegelen over het lage niveau, waartoe hij mij vernedert en mijn hoogmoed waardeert Venetië's schoonheden meer van het standpunt harer pittoreske bruggetjes, van het dek harer snel voort

vlietende *vaporetti*, van de *loggia* van het Paleis, ja, zàl die schoonheden spoediglijk meer ook waardeeren van het hoogtepunt der nieuwe Campanile-muts af, onder de schaduw van de gouden wieken zijns engels!

* * *

Zoo dus, naar het mij voor komt, het wiegelend gondel-drijven minder en minder gedaan wordt, geloof ik, dat in géene stad zoo te voet wordt geflâneerd als in Vcnetië. De flâneerende, zonder haast voort schuivelende menschenmassa's, niet gestoord door voertuigen, trams en automobielen, gaan den geheelen dag over de Piazza voort, slaan de Merceria in, slenteren en slamieren tot den Rialto-brug, komen weêr op hare passen terug, rusten uit in een café, en flâneeren weêr voort, altijd voort. Iedereen flâneert, elegante dames, onelegante toeristen, officieren en bedelaars en iedereen rust uit in een café; de café's - van Florian, Quadri, Lavena af, - de chique der Piazza, - tot de niet-chique toe bij den Rialto-brug, zijn den geheelen dag vol rustende flâneurs en de bedelaars drinken even goed hun kopje koffie voor tien *centesimi* als de chique menschen het duurder doen op de Piazza. En als men dit straatleven dan gade slaat, dan krijgt men den indruk, dat in dit buitengewone stadsdécor, dat Venetië is, niemand ter wereld iets uit voert, iedereen flâneert en iedereen koffie-tjes drinkt en ijsjes lepelt...Het geen een foutieve opvatting is. Want de arme *camerieri*, die u de ijsjes en koffie-tjes aan brengen, hebben het druk om dol van te worden; dan werken ook dezer dagen zéer druk de *electriciens*, die de verlichting der Piazza voor bereiden en het drukst werkt misschien de *fioraia*. Wie kent niet in Venetië de *fioraia*! Er is er maar ééne enkele bloemenverkoopster, maar zij is eene beroemdheid van de *Piazza*: zij rent, de niet meer piepjonge, met haar mand vòl rozen, lelietjes-van-dalen en anjelieren den geheelen dag, en *niet* flâneerende, soms in versneld tempo, café's en restauraties in en uit, houdt stil langs àlle tafeltjes en àlle koffietjes en ijsjes, verkoopt hare bloemen en ijlt dan met leêgen mand naar huis om nieuwen voorraad te halen en haar druk trippelleven

van voren af te beginnen. Ik zie haar overal, in het café, in de restauratie, in het theater, in het circus, op het vermouth-uur, het koffie-uur, het thee-uur. Ik verwonder mij nog werkelijk, dat zij niet door de open gekierde deur een anjelier aan mij biedt op het moment, dat ik in bed stap! Er is geen ontkomen aan, aan *de fioraia* van Venetië!! Daar bij...maakt zij mij het hof en ik ben vreeslijk gevoelig om het hof te worden gemaakt, zelfs door een niet meer piepjonge *fioraia*. En de *fioraia*, die dat weet, zegt mij hoogst ernstig, terwijl zij uit mijn knoopsgat met minachting den anjelier van den vorigen dag verwijdert om er een frissche te doen ontluiken:

- Weet u, meneertje, u is mijn *porta-fortuna*: als ik ù een bloem heb verkocht, maak ik dadelijk goede zaken, of zelfs als ik maar even in uw schaduw sta...

Ik kijk haar aan of ze mij voor den gek houdt. Maar neen, ik zie aan haar heel ernstig gezicht, dat zij het meent. Zij is heel bijgeloovig, de *fioraia*, aan mijn geluk-aanbrengende schaduw...En - het is misschien héél gek maar het *is* zoo: - nu ze even bij mij staat te kakelen, komen er drie dames, de eene na de andere, om een paar bloemen te koopen en dàn...komt er een Amerikaan en zegt:

- I want flowers...: *fiori*...

De Amerikaan koopt - ik tèl ze - vijftien anjelieren, biedt een biljet van tien *lire* en wandelt met zijn *fiori* weg...

De *fioraia* kijkt mij verrukt aan: ik geloof, dat ze mij bijna zoû willen omhelzen. En ik, nederig, zeg:

- Dat is méer dan ik je je bloemen betaal...

- Als ik dorst, gaf ik ze u voor nièts! jubelt de *fioraia*; want u...u is mijn *porta-fortuna*!

Het is misschien weêr ijdel, o gij, mijn mij ijdel vindende lezer, dit te vermelden, maar in alle gevalle is het *zuivere waarheid*, even goed als het zuivere waarheid is, dat, nu ik mijn gemalin ontmoet en haar drie, opzettelijk voor haar en met zorg uitgekozene anjelieren aan biedt, zij met een moê gebaar mij zegt:

- Maar beste jongen, waar moet ik toch iederen dag altijd die bloemen spelden? Onder mijn bont, op mijn bont? Ik weet er

heusch geen weg meê, en het is nog veel te koud voor altijd anjelieren...

Zij eindigt toch met ze tusschen al haar witte vossen een plaatsje te bezorgen en de *fioraia*, die ons weêr in versneld tempo voor bij trippelt, lacht haar en mij dankbaar toe...

Rondom den Campanile

Toen San Marco eens, met den Oostenwind mede, in een kleine bark roeide over de zee, om in het Westen den Heidenen de Boodschap te brengen, was de nacht vòl sterren en onbefloerst over het opgeheven hoofd van den Evangelist en was de zee wel hoog van rollende baren maar toch gunstig aan zijne vaart. Maar tusschen de diepten dier baren hadden de sirenen den heiligen man bespeurd en daar zij, sedert de Nieuwe God de Oude Goden overwonnen had, een verbond met den Demon gesloten hadden, dreven zij tusschen de krullende kammen der nachtzee naar boven en wiegden zij zich, pareleblank op het blanke schuim van de golven, en zongen héel luid en hel en strekten verleidelijk de armen uit en lachten en spreidden verlokkelijk de lokken. Maar San Marco roeide dwars door hare verleidingen heen, de oogen gericht op de sterren van den nachtehemel en plòts zag hij, dat vele dezer starren te zamen vielen tot het schitterende beeld van een reusachtigen Leeuw, die, gevleugeld, een bijna menschelijk aangezicht vertoonde, dat, gebaard, geleek op zijn eigen Evangelistengelaat, en de Leeuw, tusschen klauwen, hield een open geslagen Boek omklampt, op welks bladzijden San Marco duidelijk las, met letters van vuur geschreven:

Pax Tibi, *Marce*,
Evangelista Meus...

Toen begreep San Marco, dat Jezus Christus zelve over hem waakte van hoòg uit den hemel en hij strekte den arm uit en voor zijn gebaar doken de sirenen met schrillen schreeuw van schrik in

de diepte...Maar in diepe afgronden der zee wachtten demonen en duivelen en zij stormden nu allen naar boven en bliezen den orkaan door de luchten, wier sterren verzwijmden en zij hieven de schuimende massa's der wateren omhoog en tilden de kleine bark van den heiligen man eerst naar de wolken en dompelden haar dan naar den bodem der zee. Maar vast op zijn roeibank bleef San Marco onwrikbaar en liet niet de riemen los en nu hij de blikken vertrouwend weêr op sloeg, zag hij wederom, door de wolken heen, de starren, die te zamen vielen tot het schitterende beeld van den Leeuw met het Boek en zag hij de troostende, beloovende letteren:

Pax Tibi, *Marce*,
Evangelista Meus...

Toen rees San Marco in zijn bark omhoog en hij maakte links het teeken des Heiligen Kruizes en rechts het zelfde teeken, en zie, plots had de orkaan zich gelegd als een lam aan zijn voeten en de golven, kalm, rustig en sterk, voerden goedgunstig zijne bark mede, naar het Westen en naar het Noorden. En over de lucht, waar de wolken verijlden, starrelden de sterren wederom te voorschijn en vele dier sterren, telkens, vielen te zamen tot het schitterende Beeld en de schitterende woorden. Zij geleidden, als ware het, San Marco naar de stranden, die hij bereiken wilde en nu, in het vizioen van den dageraad, zag de Evangelist in een parelmoêrigen mist van roze licht, in een òp tintelenden gloor van gouden dag-aureool, de schim rijzen eener blanke Stad...Die Stad scheen te rijzen uit het water zelve: zij rees met Byzantijnsche koepelen en marmeren tooverpaleizen en spitse klokkeminaretten uit den blauwigen effenheid van het, hare wonderpracht weêr spiegelende, water, en over dat water gleden tal van vaartuigen, zoo wel de smalle, zwart gelakte gondelen als de breede, door vele spanen voort bewogen oorlogsgaleien, en tusschen alle deze galeien en gondelen verhief zich een gouden, geheel gebeeldhouwd vorstelijk vaartuig, van welks stralende voorplecht een prins, den gehoornden muts op het hoofd en het hermelijn over de schou-

ders en het goudbrokaat àf sleepende tot zijne voeten toe, een flonkerenden ring neêr deed zinken in de trillende, wachtende wateren dier Zee, die de Bruid was van dien Prins en die, overheerschte sirene, zich gaf aan haar Bruidegom...Maar over de blanke Stad, boven de blanke Stad rees de gouden zon thans zegevierende uit en in heur bovenmatig groot schild zag San Marco, op nieuw, stralend, den Leeuw met het Boek en vóor den Leeuw knielde aanbiddend de gehoornde, gemantelde Prins, en zeide tot San Marco, die in zijn vizioen één met den Leeuw was geworden:

- Mijn machtige Stad is de Uwe, o Heilige Brenger der Boodschap...

* * *

Tot zoo ver de Legende, die weêr voor mij op rijst, nu de Campanile weêr op is gerezen. Tot zoo ver de Legende van Venetië's stichting, want zij wil, dat San Marco, na zijn vizioen, haar stichtte: hij, wiens gebeente later uit Alexandrië is over gevoerd naar zijn graf in de Byzantijnsche Baziliek. Wat de Historie betreft, zij geeft ons minder dichterlijke, maar niet stelliger overlevering. Venetië zoû gesticht zijn door enkele Venetische familiën, die voor Attila en zijne Hunnen vluchtten - omstreeks 452 - en zich verschansten in paalwoningen op de verschillende eilanden der lagune.

En wat de Campanile zelve betreft, onder het Doge-schap van Pietro Tribuno zoû zijn eerste steen zijn gelegd, in den jare 911. Slechts in 1151, onder Doge Domenico Morosini, was de klokketoren voltooid en luidden zijne klokken Venetië's feesten, grootheid en overwinningen in.

Zijn eerste bouwmeester heeft aan het nageslacht niet zijn naam na gelaten. Vermoedelijk was het oppergedeelte, boven een breeden stengel, waar de klokken gehangen werden, van hout en sloeg vaak in vlammen uit, als de bliksems door de hooge punt werden aan getrokken. In 1489, na weder een brand, bevalen eerst de Procuratoren den toren geheel in steen op te bouwen, maar de

hooge onkosten dwongen hen hun bevel wederom in te trekken. In 1511 echter, na een hevige aardbeving, was de Campanile zóo geschokt geworden, dat langen tijd hare klokken zwegen: de architect Bergamasco herstelde den toren en richtte den Gouden Engel boven op zijn spits. Toen deze architect stierf, werd de verdere zorg voor den Campanile opgedragen aan den beroemd geworden bouwmeester Sansovino, die de bevallige *Logetta* bouwde aan den Torenvoet.

Sedert had de Campanile nog vaak van de bliksemflitsen te lijden, tot hij 14 Juli 1902 in elkander stortte; zijn val werd een nationale ramp genoemd, het geen misschien een overdreven woord was; in alle gevalle was zijn val een ernstige waarschuwing, dat der menschen kunstwerken - de schoone en de minder schoone - niet der Eeuwigheid zijn, en dat het goèd is die kunstwerken met zorg te onderhouden en met liefde, zoo dat zij duren zóo vele jaren als zij duren kunnen. Thans rijst de Campanile weêr geheel in zijn vorige gedaante omhoog en, of hij schoon is, of nièt - soms lijkt hij mij, van nabij, een kandelaar, maar soms, van verre in waziger licht, een minaret - in àlle gevalle is het goed, dat hij weêr omhoog is gericht, want de blijde Venetianen gevoelen, in zijn oprichting, aan hunne stad iets terug gegeven, dat door den Tijd haar ontnomen scheen...

* * *

Ik vraag mij echter af: kan men dit principe steeds vol houden? Wàre het vol gehouden, in de verleden Eeuwen, dan waren misschien ook Tyr en Sidon, Ninive, Thebe en Memfis ons behouden gebleven, maar het principe wàs niet vol te houden omdat het aspect der wereld en de silhouet harer steden zich wijzigt naar mate zich wijzigt de ziel harer menschen en volkeren. Noodlottige waarheid is het, dat geène stad zal blijven bestaan in hare oorspronkelijke kunstschoonheid de wreede eeuwen der geleidelijke veranderlijkheid door, en zoo morgen die goudene grot, die de San Marco is, in een stort tot een hoop van glinsterend gruis...zal Venetië dan ooit den moed hebben haar wonderbaziliek te her-

bouwen, zoo als zij haar Campanile gedaan heeft? Nog schragen vele houten balken en ijzeren staven als met een nieuw lichaam, een jeugdig karkas, de langzaam, langzaam aan vermolmde prachten dezer tooverkerk van Zuidelijk mysticisme, maar de marmeren vloeren golven reeds, de goudene bogen wankelen reeds, de goudene gewelven splijten reeds...en...ook zoo misschien door der menschen liefde en zorg nog járen, nog eeuwen deze tooverbouw bewaard blijft...éenmaal, noodlottig, zal het tijdstip naderen, dat zij in éen stort, zij misschien eerder dan wèlke nog bestaande, antieke pracht in Italië...Neen, dàn zal zij niet weêr op gebouwd worden als deze jaren nog de Campanile werd op gebouwd...Want tusschen de Ziel van Heden en de Ziel van Destijds was nog niet zulk een onoverkomelijk verschil; zij hadden beiden nog behoefte aan den vromen klank der klokken, die weg sprenkelt door het roze morgenuur, den gouden middagglans, de mauve avondstonde...Maar tusschen de Ziel van Destijds en Heden en de Ziel van de wreede Toekomst zal het verschil onoverkomelijk zijn, en zelfs al zoû zij het willen, uit piëteit - de dan ingestorte mystieke toovergrot òp bouwen - zij zoû het niet kùnnen meer, omdat der menschen bouwwerken niet alleen zijn het werk hunner handen, zelfs niet het werk hunner gevoelige harten, maar vooral het werk hunner geheele Ziel...

* * *

Wat zit ik toch donker te fantazeeren en somber naargeestig vreeslijke dingen te voorspellen! De opene poorten der Baziliek hebben mij binnen gelokt, trots mijn eigen vrees, voorspelling en fantazie, en in de dof glanzende, gedempt goudene ruimten, die na den vesper nog zwart zijn gevuld van menigte, gebleven om den prediker aan te hooren, die het preêkgestoelt heeft beklommen, schuil ik weg in dat voorportaal der sacristie, dat is als een sombere hof van een Byzantijnsch paleis, een *atrium* van Justinianus, een duistere pracht van okere marmers, van rosbruine en vaalgrauwe marmers, van bronzen hekken, van doffe glanzen en glinsterende schaduwen en verloren in dat antieke paleizeduis-

ter - tusschen het gevonkel van de juweelen der Nicopeja-madonna en het gevonkel der reuzesteenen van de Pala d'Oro, die als een aureool achter het Hoogaltaar schittert, hoor ik den prediker donderen met zware stem over de gebogen hoofden der menigte heen:

- Bekent uwe zonden en gaat ter H. Biecht! Zoo gij niet ter H. Biecht gaat, wiè zal dan verhinderen, dat de opeenstapeling uwer niet van u afgewende zonden u niet verplettere, zoo zij ten langen leste neêr stort over u heen...??

* * *

In de duisterende Baziliek buigen veel hoofden deemoedig zich onder des predikers woordendonder, en denken zij aan den Campanile...Ja, de zielen zijn nòg bijna de zelfde gebleven; zij zijn eenvoudig, geloovig, vroom, geduldig gebleven, zij kunnen niet leven zonder klank van klokken...

Zij hebben behoefte gevoeld in het azuur van Venetië den Campanile weêr omhoog te heffen: zij hebben den Campanile weêr op gebouwd...

Feest van San Marco

Des morgens zie ik uit het venster van mijn kamer van Den Zwarten Hoed...(Ik verzeker u, dat het heel typiesch is in Venetië te logeeren in Den Zwarten Hoed en veel amuzanter dan in het Grand-Hôtel of (N.B.) 'Bauer-Grünwald', rendez-vous van alle Duitsche *Eheparen!*) Uit mijn kamervenster dus van Den Zwarten Hoed zie ik in de Merceria...Lieve Hemel, wat een troep menschen, wat een horde, wàt een menigte wil er, vlàk voor mijn venster, de zijstraat uit, dóor dringen in die Merceria, om van daar de Piazza te bereiken! En die op elkaâr plat geperste menigte wordt, in het nauwe straatje, tegen gehouden door ènkele brave infanteristen, die telkens voor den stroom bezwijken.

- *Per carità*! smeekt hun luitenantje en vouwt zijn handen; *per carità*: jullie mògen niet door de Merceria!!

Jawel! Wat kan een piepjong, smeekend luitenantje, dat misschien van daag voor het eerst zijn gezag uit oefent tegen een stroom van, San Marco en Campanile willende huldigen, menschenmassa! Wat zeg ik: een stroom? Een zee, een oceaan, een stormende oceaan!

- Roep de *carabinieri*! beveelt eindelijk het wanhopige luitenantje, nog met den baard in de keel.

De *carabinieri*, prachtig, breed van schouders, met zilveren epauletten, witte chevrons en vùurroode pluimen op de steken, verschijnen en...de oceaan is bedwongen van louter ontzag voor hun verschijning al; met de *carabinieri* is niet te schertsen als met de arme, grijze infanteristjes. Zoo dat de foule nu terug wijkt en ik, uit mijn venster, de Merceria zich leêg zie vóor mijn oogen strek-

ken...Ik rek mij, gapende, de armen uit. Ik ben een uur vroeger op gestaan dan anders. En nu ga ik mij scheren, vóor het raam, mij bekijkende in mijn spiegeltje, dat kunstig tegen het gordijntje is vast gespeld. Ik rek mij, zeep mij, en scheer mij onder de belangstellend òpkijkende oogen der *carabinieri*. Het heeft er ièts van als of zij daar ginds, beneden in de straat, in groot-uniform, er voor waken, dat *ik* mij ongestoord scheren kan. En de foule, door de prachtkerels met de roode pluimen tegen gehouden, kijkt eveneens naar mij en wijst naar mij, en de *carabinieri* en alle de anderen vinden zéer zeker, dat ik, trots mijn uur vroeger, veel te laat ben op gestaan en reeds lang op straat had moeten staan dringen om op de Piazza te komen.

Naar mijn kuischen aard trek ik thans de gordijntjes dicht, om mijn verder intimer toilet aan te vangen en wat nerveus door die buiten reeds bruischende feestvreugde, ben ik vlugger klaar dan anders, hoewel de knoop van mijn das nièt al te best is gereüsseerd...

Ik heb een prachtige perskaart, goud-op-sneê, maar...had ik die met succes willen vertoonen, dan had ik reeds véel vroeger uit de veêren moeten verrijzen...Want de toegang tot die ge-envieerde tribunes voor pers- en andere hooge heeren is nu reeds, zoo niet gesloten, toch héel moeilijk te bereiken: de Hertog van Genua - het is tien uur - zit zeker reeds op zijn fauteuil.

Maar...ik logeer in Den Zwarten Hoed!! Als je in Den Zwarten Hoed logeert, heb je noch perskaart, noch welke kaart noodig, om feesten op Venezia's Piazza bij te wonen. Zoo dat ik nu, door de restauratie van het hôtel en de *sotto-portico* enkele onverschillige, loome passen doe en..., met de handen in de zakken, arriveer op de Piazza, juist dat in de loggia van het Paleis hònderden van Venetië's kinderjeugd de hymnen in zetten, die Italië, Italië's grootheid, Italië's Ontwaking bezingen en tevens den Campanile, op nieuw verrezen uit zijne asschen, toe jubelen met enthoeziaste galmen.

Een groote emotie golft over de, van menschen zwarte, Piazza. Een religieuze stilte doet die duizenden plotseling zwijgen en de

Piazza - anders open Casino - is geworden tot een open kerk. De hymnen, door de kinderen gezongen in de tooverachtig mooie loggia van het Paleis, zijn over de geheele Piazza te hooren. Het is een allerliefst, roerend oogenblik, als de hymne van Mameli, den dichter-soldaat, weêrklinkt. Het is zoo innig aandoenlijk dat enthoeziasme van dit volk, ik zoû willen zeggen, mede te maken. Hun enthoeziasme heeft de inauguratie van den Campanile verbonden met een jubelfeest van vaderlandsliefde. De Campanile, die uit zijn asschen omhoog is gerezen, en Italië, dat is ontwaakt en in het Oosten bewijzen wil, dat het waarlijk en niet in naam alleen zijn rang heeft in genomen onder de Mogendheden...zij zijn beiden innig dierbaar op dit oogenblik aan het hart dezer duizenden en de fiere klokkentoren is symbool van het beminde Vaderland. Ik zie ze om mij luisteren met tranen aan de wimpers. Is de hymne verstomd, dan barst een davering los van applaus. Het applaus verstomt dadelijk als de kinderen weêr beginnen te zingen. Het ongeschoolde gezang, een beetje rauw en ruw, galmt oprecht en aandoenlijk de Piazza over. Daar ginds, over mij, zijn de Hertog, de autoriteiten, hunne dames opgerezen. (*Ik* sta prachtig en zie alles prachtig en ben héel blij, dat ik niet reeds bijna *twee* uren lang heb moeten zitten op mijn tribune-plaats, gebakken door de zon en doorblazen van den wind.) De processie is uit de Baziliek getreden: de Aartsbisschop-Kardinaal, tusschen tal van bisschoppen, gaat in een wolk van wierook, achter het gehevene kruis rondom den Campanile, om den toren te zegenen. Een prachtig gezicht, die schitterende, gouden dalmatieken, die van steenen flonkerende mijters, flitsende in de zon: een gezicht, dat laat denken aan de, door Gentile Bellini geschilderde, processies van de wonderen van het Ware Kruis, die men ziet, in de Accademia. Een herleefde schilderij...! Plotseling, over die pracht, als een zachte, grauwe wolk...Het zijn de tweeduizend postduiven, die, van den Campanile los gelaten, fladderen over de Piazza...Maar dan gebeurt er iets, dat de aandoening en het enthoeziasme ten top voert...De klokken, de klokken van den Campanile luiden weêr! De Marangona, de groote klok, de ‘moeder’ der andere klokken,

zij, die neêr viel mede met puin en gruis, maar, slechts zieltogende en niet verpletterd, neêr lag boven de ruïne, zij zingt weêr uit hare contralto-keel de diepe, sonore klanken, zij roert weêr hare metalen klepeltong en de andere hoogere klokken beieren met haar mede in den zwierigen danszwaai harer bronzene rokken, roeren de klepels als zij, en zingen al dansende, na der kinderen hymne, voor het éerst weêr harer klokken hymne...En op de Piazza weenen zij en juichen zij en klappen zij in de handen, tot de duiven, verschrikt, in pluimen stuivende wolken fladderen hier en fladderen daar, en moeders heffen hare kinderen op en overal kussen allen elkaâr van vreugde en van geluk...

Ik herhaal het: het is innig aandoenlijk, dit roerend lief oogenblik. Zal ik dit oogenblik nog den Campanile een kandelaar schelden? Zal ik hem zelfs verpoëtizeeren tot een minaret? Neen, de Campanile, dit oogenblik, is het symbool van ‘Italia’ en ik heb hem nooit - vroeger niet, nooit en nimmer - zóo mooi gevonden als nu. De Campanile? Ja, hij is mooi. Hij is fier, breed, sterk, trotsch, hoog en forsch. Nu hij symbool is, is hij in schoonheid gegroeid. Want het ding, waaraan de mensch iets geeft van zijn ziel, groeit in schoonheid boven alle andere schoonheden uit. Geen toren, op dit oogenblik, lijkt mij mooier dan San Marco's Campanile...

* * *

Dien avond was er een wonder werkelijkheid geworden, en een sprookje, dat meestal slechts hoorbaar bekoort, zichtbaar voor onze verwonderde oogen. Waar wij liepen, tusschen duizenden mede, en òm ons keken, verbaasd, bekoord en bijna bang, als kinderen, voor zoó veel op getooverd moois, rees een plein met twee zuilen en een Arabiesch fabelpaleis, geheel blank overstroomd met helleren zilverglans dan maneglans en bij het fabelpaleis hief een wondermoskee hare glinsterende koepels in den violetten nachtehemel en zij schitterde van gouden en blauwe en lila tooverlantarentafereelen en die moskee rondde ook een groot raam, dat eerst vòl ruiten gloeide van fel robijn en toen omgetoo-

verd werd in een raam, dat hel schitterde van schel esmerald. En wij wisten niet meer of die paleizen gebouwd waren geworden door menschen of wel door de *djinns* waren òp geblazen uit het vuurelement, dat zij beheerschen. Over het zilverglanzige paleis stond een Leeuw op een zuil, de voorpooten geplant op een Boek en die Leeuw keek met woedende flonkeroogen uit naar het Oosten en spiedde in zijn glorie in de richting zeker van wie hem vijandig was...Maar toen wij verder wandelden, bevonden wij ons eensklaps op een zeer groot, vierkant plein, op het Gouden Plein, op een lichtgouden plein in de nacht. Bogen, arkaden en zuilen waren van louter blanken, gelen en oranje glans; boven die waren wederom àndere bogen, arkaden en zuilen van glans en dáar boven Arabische tinnen van vuur, als een kantwerk van vlammen en er was beeldhouwwerk van vuur want er waren gebeeldhouwde friezen en tal van statuen, die mij louter zilver vuur geleken, en, door de *djinns* gebeeldhouwd uit glans, àf schitterden tegen den nachtehemel, waar slechts enkele starren schuchter naar beneden knipperden en de maan, van schaamte weenende, zich verborgen hield in een doffen nevelsluier. Zoo waren dat kleinere plein en dat grootere Plein werkelijk niet anders dan de Stad van het Licht en het Vuur, waar verrezen de Paleizen van de zonen van het Licht en de Tempels, gewijd aan de goden van het Vuur, en de gloed was zòo fel verblindend, dat wij haast niet zagen, hoe over dit plein en dat Plein géen vuurgeesten, geen *djinns* rond dansten, maar louter verbaasde stervelingen rond dwaalden, geheel in menschelijkheid gelijk aan onszelve...

En toen...toen kwamen wij weêr tot ons nuchter bewustzijn en begrepen, dat dit wondere Feest van gloeiende Lichten, dit blakend Festijn van flonkerende Lampen niets anders was dan...de Piazzetta en de Piazza van Venetië, in hare glorierijke illuminatie...

Want, ja, toen wij nu weêr naar den Campanile staarden, die hellerood om zijn muts straalde van scharlaken rooden gloed...toen herkenden wij weêr onzen dierbaren kandelaar, die van symbool meér kandelaar was geworden dan hij ooit was geweest:

tooverkandelaar, reuzekandelaar, titanekandelaar, door de vuurreuzen op gestoken, daar zij zeker moê waren van het Feest van San Marco, en het uur van ‘naar bed toe’ geslagen was...

Lido

Toen ik voor den eersten keer - nu járen, jaren geleden - van Venetië naar Lido ging, voeren twee jonge, bruine, zingende gondeliers, staande, mij, met het bevallige, rythmische gebaar aan hunne lange spanen, over de lagune, die in parelkleurigen glans lag uit gespreid. Een lage, smalle reep eiland lag voor ons als het beloofde strand. Achter ons week Venetië's lang tooverpanorama terug in een zacht rozigen morgenschijn en rondom ons was een eenzaamheid van teêr opglanzende, bijna effene wateren, waar uit slechts hier en daar een puntig perzikkleurig zeiltje op stak tegen de parele lucht.

Het was heel zacht, heel melancholiek, heel eenzaam en aandoenlijk teeder. Er was iets in als varen over de eerste wateren naar pas geschapene landen. En toen wij aan geland waren, was er een omwingerde *pergola* en een klein herbergje, dat heette *All' Ortolanella*: In het Warmoezierstertje...Het was bijna sentimenteel poëtiesch iets te eten in die *pergola*, van dat kleine ‘Warmoezierstertje’...Ik geloof, dat wij er mosselen aten en dunnen, gelen landwijn bij dronken...En toen wij dat gedaan hadden, staken wij het eiland in de breedte over, en wij liepen door vage, verlatene velden, die, noch bouwland, noch weiland, scharlaken waren overvlakt van duizende, duizende klaprozen...Een brand van bloeiende bloemen en in dien vuurrooden brand bogen zich plukkende Venetiaansche vrouwen, git van haren en van oogen git en gitzwart ook van, nauw haar omgietende, châles, waarvan de lange, zwart zijdene franjes sleepten door de lakroode bloemen heen...

En aan den overkant van het smalle Lido-eiland breidde zich de Adriatische Zee, en de bruischende golven overschuimden het rosbruine strand en wij liepen, luchtdronken, in den vroolijken wind en zochten, als kinderen, naar de mooie schulpen, die de terug wijkende wateren achter lieten aan onze voeten...

En terwijl wij daarna ons uitstrekten in de zingende halmen en het zonwarme zand, herdachten wij, hoe Byron hier te paard dikwijls gereden had, de eenzaamheid weldadig om zijn weemoedige zelf-ballingschap...tot de punt van het eiland, tot Malamocco toe...

* * *

Sedert zijn wij dikwijls terug gekomen...De zingende gondeliers weken voor de stoom uitfluitende *vaporetti* en hun bevallige silhouet van forschen zwier, op den zwarten zwaan van hun gondel, verijlde voor puffende *lancia* en snorrend motorbootje...Ter andere zijde van het 'Warmoezierstertje' verrees, dom, trotsch en starend met tal van vensteroogen, het *Grand Hôtel du Lido*...Maar nog waren er de velden, de vage, onvruchtbare, doellooze, mooie velden vòl vuurroode klaprozen, tusschen welke de Venetiaansche vrouwen en meisjes, meestal als zij verliefd waren en daar dwaalden met hare bruine jongens, zoo sierlijk zwart geheimzinnig deden, den slip harer châle vòl stapelende met de broze pracht der scharlaken bloemen...

Helaas, helaas thans! Byron zag nooit het *Grand Hôtel du Lido*, waar *wij* nog gelogeerd hebben, ontrouw als wij werden aan het Warmoezierstertje, en waar wij toch wèl waardeerden de aangename uten des middagmaals, genoten aan lange tafel vol verwanten en vrienden, buiten op het terras: herinnert gij u wel, o gij, die mij lief zijt in Holland?? Byron zoû misschien dat Grand-Hôtel (zoo héel groot was het nog niet) wel geduld hebben bij het embarcadère van de *vaporetti*, blijde ter andere zijde de zilte zee te vinden en het rosse strand, en de zingende halmen en den langen, langen, eenzamen weg, dien zijn paard nu af droomde en dan af draafde, naar des eilands punt, naar Malamocco...Maar - helaas,

driewerf helaas! - hoe zoû Byron hebben op gekeken indien hij thàns wat eenzaamheid had willen zoeken tusschen de klaprozenvelden en aan der Adria bruischenden zoom?! Want de klaprozenvelden, de mooie, brand blakende liefdetuinen der Venetiaansche meisjes en vrouwen...zij verdwenen onder villa bij villa, hôtel bij hôtel en er ontluikt geen klaproos meer aan Lido hare broze, scharlaken pracht! De geldmannen zijn gekomen, doktoren en architecten; zij hebben maatschappijen en syndicaten gesticht en zij verkoopen nu de zee, de lucht, de gezondheid van vroolijk, frisch doorwaaid Lido, vooral in Juli en Augustus, voor zoo veel mogelijk het golfje en de atoom zuurstof! Het Grand Hôtel du Lido...het verminderde tot een kleine dépendance van het veel grootere Grand Hôtel des Bains en tusschen beiden, aan de *viale*, zijn de hôtels, de restaurants, de bars op gerezen als paddestoelen, stijlloos, en leelijk - soms in een Duitsche Jugend-stijl, soms in een vergeefsche poging een Venetiaansch-Arabiesch paleis na te bootsen - en in die bars, restaurants en hôtels, strijken nu - nu reeds in Mei, de maand vroeger der lieflijke stilte!! - de horden neêr, de vreeslijke horden van Duitsche, Oostenrijksche en Hongaarsche toeristen. Die horden van Hunnen overweldigen - en dit reeds in Mei!! - het smalle eiland van vroegere eenzaamheid, liefde en poëzie en zij is terug geweken, die trits van Gratiën, zij is verdwenen, zij is gevlucht! Lucht van bier drijft om in de atmosfeer der ziltgeurige Adria en de silhouet der rok-opgekoppelde, Germaansche toeriste, van heupen breed en het vilten hoedje, met scheerkwast ter zijde, op het mahonie-blonde vlechtje verving de franje-ruischende gratie der, van liefde roode, bloemen plukkende Venetiaansche...

De zee...ziet gij haar? Zij is afgesloten door een stad van *capanne*, van houten en rieten hutjes, hutje aan hutje, waar 's zomers talrijke familie's met talrijker kroost gezondheid, zeebad en zandkuur betalen per vierkante meter, per korrel en per atoom. Dan zitten en baden en begraven zij allen zich hier in het zand, maar mannetje aan mannetje, vrouwtje aan vrouwtje en tusschen beide ontelbare kindertjes aan kindertjes: dat is het seizoen van Lido!

Dan zijn de *vaporetti* zóo overvuld van de menschenhorden, dat zij dreigen te zinken; dan is de *viale* wit van zomerlijk gedoste mannen en vrouwen en kinderen vooral, dan schuimt de Adria over alle dier min of meer wel gevormde leden, dan worden die zelfde leden met scheppende handen begraven in en door het rosbruine zand, geroosterd van de dan overmachtig heerschende zon. Dan is het houten Stabilimento - tot een steenen Kurhaus kwam het nog niet: laat u dit troosten, o Scheveningen! - overladen van thee en koffie drinkende gasten, dan speelt de muziek Mascagni en Puccini, en dan is uw feuilletonist gevloden...!

* * *

Maar nu...toeft hij nog hier. Zelfs is hij, volgens het oude, Fransche spreekwoordje, terug gekeerd tot zijn oude liefde, terug gekeerd tot het 'Warmoezierstertje'! En uit zijn raam van het 'Warmoezierstertje' ziet hij de lagune vòor zich uit gespreid en zij ligt in den zelfden parelkleurigen glans als zij jaren geleden lag. Er steken nog steeds de zelfde perzikkleurige zeiltjes hier en daar op tegen de parele luchten. Dat is nog altijd heel zacht, heel melancholiek...Dat is, op sommige ochtenden, nog bijna heel eenzaam en, op sommige avonden, nog bijna aandoenlijk teeder gebleven...Wel gaan en komen daarna de menschenhorden, onophoudelijk, onophoudelijk, over het embarcadère, van en naar de stoombootjes; wel schijnt het seizoen, ieder jaar iets vroeger, thans reeds in Mei begonnen, maar het is tòch nog een bekoring van hier uit Venetië's lang tooverpanorama te zien. Daar rijst, voor mij, over den wijden spiegel der bijna opaal-blauwwitte lagune, de nieuwe Campanile en maakt een geheel met het Dogenpaleis en den gevel der Bibliotheek, zoo als ik het zie van hier. Daar geheimzinnigen in het teedere nevellicht, in den ochtendzonnemist, de koepels van San Marco. In den middaggloed brandt dat alles met goudener glorie op. In den avond taant dat alles in violette wazigheden van schaduw. Dan spikkelen de lichtjes van vuur en de sterren tintelen van glans. Wij schelden het stoombootje niet. Het fluit...en wij hebben steeds den tijd er uit ons hôtelletje

even op te wippen en varen naar Venetië. Het duurt tien minuten en het is altijd een heerlijk frisch, mooi, lief oogenblik. Dat is de bekoring: te komen en te gaan, van en naar Venetië. Wij komen en gaan, drie malen per dag soms, heen en weêr. De lucht, op de lagune, is zuiver en tevens geurig van de accacia's, die bloeien in de Tuinen, waar de Expozitie geopend is. De blanke yachten liggen vóor Venetië ten anker en de zwarte gondelen glippen. Van het dek der *vaporetti* zien wij niet, dat de gondelieren meestal oud zijn en treurig kijken. Van zoo verre hebben zij behouden den gratie-zwier van hun rythmischen zwaai aan den langen spaan. De perzikkleurige zeiltjes verdiepen tot oranje en oker. Zelfs zoo als zij versteld zijn met vierkante stukken, trapsgewijze, is bevallig. De opbindtouwtjes, die over hen hangen, gelijken een sierlijke franje. Zij zijn soms blank gevuld met bouwmateriaal, dat mooi wordt in het mistige witte morgenlicht. Zij zijn soms frisch groen gevuld met stapels van groente of fel geel gevuld met sina's-appelen en citroenen. En waarom is het zoo lief weemoedig? Ik weet het niet...Misschien is het alleen, omdat ik dit sinds jaren ken en het mij sinds jaren lief is en omdat het nog een beetje gebleven is, terwijl al het andere is veranderd...Leelijker is geworden en grover is geworden...Deze waterplassen, die nu en dan den lagen zandbodem der lagune bloot laten, zijn de zelfde gebleven: de zelfde tinten en teederheden van koraalroze en kwalleblauw, van azurig blank opaal en dof zilver, dat gedempt goud wordt...De tinten, die de Venetiaansche glasblazers bliezen in hunne tooverglazen...Dan zijn het de rozige blondheden van het latere namiddaguur...Dan zijn het de violette fantasmagorieën van wolkstapelingen, achter de stadsilhouet, als de zon zinkt, als de zon is gezonken...Dan zijn het de nachten...Weêr varen wij over de lagune, heen en weêr...Wij varen door een nachtelijke waterstraat: links en rechts de lichtjes der bakens en seinen...Roode lantaarntjes, die robijnrood hun lichtje weg rimpelen doen naar de diepte...Venetië, aangetinkeld van licht, doemt nader...of wijkt weêr weg. Vizioen, dat telkens komt en gaat. Het is nooit langer dan enkele minuten, dan de tien minuten, die de

overvaart duurt. Weet ik niets te doen, dan wip ik op het stoombootje, dat gefloten heeft...ik ga naar het vizioen...en het vizioen verlaat mij weêr...en tòch zie ik het dan weêr op parelen, zacht, teeder, en tooverachtig, eenvoudig-weg uit mijn raam...

En dit is de bekoring van de maand Mei in Lido, òver Venetië...trots de hôtels, de bars, de bierlucht, de Duitsche en Hongaarsche hoedescheerkwastjes en breede koppelrokken, trots de horden, de vreeslijke Hunsche horden...die wel met mij mede gaan, die enkele tien minuten, maar die ik, in mijn droom, niet zie, niet hoor...: dit is de bekoring van Lido in Mei.

Zoo was het dus toen Byron leefde, zoo was het dus tien en twintig jaren geleden; zoo is het nu geworden...En omdat ik, om dat gewissel der dingen, en be-invloed door de tint der lagune, wat melancholiek ben geworden, wil ik thans even bedenken, hoè het was, op Hemelvaart, in de vroegere eeuwen van Venetië's hoogmoed en pracht...

* * *

Dien dag was de weemoed van de lagune overheerscht, overkleurd, overgalmd met muziek uit trompetten, met wapperende banieren en wimpels, met duizende rijk gedrapeerde gondelen en barken...Het tapijtwerk slierde van der vaartuigen boord in het water en de rossig blonde, weelderig-vormige vrouwen - de vrouwen van Titiaan en van Palma Vecchio - zongen bij de getokkelde luiten hoog uit over de trillende lagunewateren en leunden hare rozige en blanke schouders en armen tegen het vlamkleurig brokaat der kussens...De bloemen uit hare guirlanden vielen in het water en vermengden zich met het wier, en het was of de lagune bloeide van rozen: de rozebladeren dreven als rozige schulpjes in het spoor der barken en gondelen...Het ging alles naar Lido en, òm Lido heen, naar zee...Naar de Adriatische Bruid van den Doge...Daar lag zij, de trotsche, de machtige, de blauwende zeegodin, daar lag zij, de schuimblanke, in den fellen zonnegloed en drong haar azuren boezem tegen Lido's rosblonde strand...Daar wachtte zij af, glimlachende haar zonneglimlach

van trotsche maar overheerschte dochter Neptunus'...Tot haar Bruidegom komen zoû...En hij kwam, op zijn rijk vergulde Bucintoro, op zijn prachtgondel, op zijn vaartuig van gala, waarvan de standaarden van San Marco wapperden - de Gouden Leeuw op het in franje-reepen uit gesneden purperen veld - hij kwam, de prachtige Doge, het goudbrokaat sleepende tot zijne voeten, het hermelijn om de schouders, den hoornmuts op het fiere hoofd, en bij het geklater van de trompetten, schreed hij tot de uiterste punt der schitterende voorplecht, schoof zich den Ring van den vinger en liet dien zinken in den blauwen schoot van de Bruid, luid-uit zeggende:

- Desponsamus te, Mare, in signum perpetui dominiï...[1]

Het was het Feest van Venetië's hoogmoed en glorie, het was het Huwelijksfeest van den Doge en de hem onderworpene Adriatische Zee...en het werd gevierd ter zelfder plaatse, waar wij nu in het Stabilimento onze *afternoon-tea* drinken, op de zelfde blauwe baren, die thans te koop of liever te huur worden aan geboden aan Lido's toeristen, met een hutje en een badkamertje en een langen handdoek...om van een zwembroekje niet te spreken...

1 Wij huwen U, o Zee, ten teeken van eeuwige heerschappij.

Schimmen van Venetië

Zonder de pretentie te hebben toovenaar te zijn, lust het mij heden, - op een geheimzinnigen, nevelachtigen dag, die, als de droom van een droom, mistebleek over lagune en spookblank Venetië zijn wazige doorschijningen henen sleept - ze voor u en mij op te roepen met mijn vluchtige woord: de éenige magie, die misschien een weinig de mijne is; voor u op te roepen de schimmen van wie in Venetië naam wonnen en faam. Het eerst zien wij verschijnen den reiziger, Marco Polo; uit de diepte der dertiende eeuw treedt hij te voorschijn en het schijnt ons belang wekkend, dat in dièn tijd een Venetiaan zóo verre reizen ondernam en de, in Europa geheel onbekende, landen van het Verre Oosten bezocht: Marco Polo, de Middeneeuwsche, avontuurlijke handelsreiziger, komt tot in Kublaï, aan het hof van den Groot-Khan der Mongolen, blijft zeventien jaren in dienst van dezen fabelachtigen potentaat, die hem zendingen van vertrouwen op draagt naar Tartarije, naar China - het sprookjesachtige ‘Cathay’ - naar Japan en onze Sunda-eilanden. Komt de reiziger eindelijk schatrijk in zijne vaderstad terug, dan rust hij een galei uit en neemt deel aan den oorlog tegen Genua. De Genueezen nemen Marco Polo gevangen, en in zijn kerker schrijft hij het wonderbaarlijke verslag zijner *Reizen*, zóo ongelooflijk zijn tijdgenooten toe schijnend, dat zij ze niet zonder twijfel aanvaardden, terwijl integendeel de latere geografen in Marco Polo's verhalen gewaardeerd hebben het trouwe relaas van een even koenen als eerlijken onderzoeker...Achter de kerk van S. Gian Chrisostomo zien wij nog Marco Po-

lo's paleis, waar hij geboren werd, waar hij stierf, en de binnenplaats, waar het paleis zich verheft, werd genaamd *Corte del Millione*, omdat men meende, dat Marco geweldig opsneed, als hij van de fabelschatten des Grooten Mongools vertelde en beweerde, dat deze zijne introductie-brieven voor verre vorsten hem graveeren deed op tabletten van goud...

* * *

Uit de statige rij van Venetië's Dogen treedt spoedig daarna (1354) de tragische figuur van den ouden Marino Faliero...Hij is, na grooten roem in Venetië's dienst te hebben verwonnen, de hartstochtelijke minnaar zijner beeldschoone, jonge vrouw, deze grijsaard van meer dan zeventig jaar, wien de hermelijnen-en-gouden mantel omvalt, wien de hoornmuts omprangt de grauwe lokken. Een lid van den Raad van Veertig, Steno, vermoedelijk fier afgewezen door de jeugdige Dogaressa, wreekt zich door haar te bespotten als de immer maagdelijke vrouw van een jaloerschen, onmachtigen man; de Doge klaagt den beleediger aan en de Raad straft Steno met een lichte gevangenschap. Marino Faliero, hartstochtelijk, somber thans broedende over zijn haat, die deze lichte straf een tweede bespotting oordeelt, wordt bezield door een tragische wraakzucht tegen geheel de Regeering zijner stad, tegen den Raad van Veertig en den Raad van Tien, tegen àlle patriciërs; hij spant samen met tal van plebeïsche ondergeschikten; het plan wordt beraamd alle patriciërs uit te roeien in een vreeslijk bloedbad en Marino Faliero zal met de soevereine macht worden bekleed. De samenzwering ontdekt, worden de mindere samenzweerders door den beul onthoofd tusschen de twee zuilen der Piazzetta; de oude man echter, nadat hem hermelijn en insigniën zijn afgerukt, wordt gedwongen het hoofd te buigen over het blok, in den binnenhof van het Paleis, en het is een der Tienmannen, wiens zwaard hem af houwt dat grijze hoofd...

Komt ge nu nog in de Sala del Maggior Consiglio en laat ge uw oog gaan langs de Doge-portretten aan den bovenfries, dan treft u een zwarten sluier, geschilderd ter plaatse, waar Marino Falie-

ro's konterfeitsel eenmaal was afgebeeld en onder dien sluier het wreede woord:

Hic est locus Marini Falithri
decapitati pro criminibus...

Achter het zwarte floers verdwijnt de tragische, sombere kop van den grijsaard met het jeugdige hart, die de beleediging, zijne liefde aangedaan, èen oogenblik dieper en heviger voelde dan de hooge achting voor het vaderland, voor de vaderstad, voor Venetië...

* * *

Wij zullen onze schimmen varieeren...Wij zullen na een koenen handelsreiziger-en-explorateur, na een tragischen, ouden Doge de schim op roepen van een geleerde en bibliograaf, wiens kostelijke drukkunst een wereldberoemde faam verwon: Aldo Manucci is de schim, die thans duidelijker op schemert, die na zijne studie der klassieke letteren, in 1490, zijne drukkerij te Venetië sticht. Door Pico di Mirandola, den jeugdigen, geleerden vriend van den magnifiquen Lorenzo geholpen, geeft Aldo Manucci, de eerste drukken uit van Aristoteles en Plato, van Herodotos, Thukydides, Aeschulos, Sofokles, Theokritos: de thans onschatbare en bijna onvindbare editie's, gemerkt met den dolfijn en het anker. Aldo, door zijne zonen bij gestaan, was een man, die het drúk had, met zoo vele klassieke schrijvers voor het allereerst te leggen onder zijn fijne pers, zoo dat hij boven zijn huisdeur - hij woonde in het Campo di Sant' Agostino - een inscriptie had gegraveerd met de bede aan alle bezoekers, wat zij te vragen hadden in weinige woorden àf te doen en een bezig man aan den arbeid te laten: de Venetianen, klaarblijkelijk, waren destijds even woordenrijxe klappeien als zij tot heden nog immer gebleven zijn...

* * *

Waar blijven in onze schimmen-cinema nu toch de Venetiaansche vrouwen?? Wij hebben èven eene jeugdige Dogaressa voor ons

zien wemelen, maar zij liet nauwlijks indruk na, het zachte, fiere kind met hare zware blonde vlechten, pareldoorweven, en het zware brokaten sleepkleed, de kindvrouw van den ouden, hartstochtelijken Doge...Waar blijven zij dan toch, de schoone Desdemona's, de rosblonde Venetiaanschen...? Het is een feit, dat wij niet vele historische vrouwegestalten zien dagen, zoo als wij er zouden dagen zien in Florence of Rome, maar tóch, hier verschijnt misschien de beroemdste; hier wandelt Catarina Cornaro het verleden uit; hier mengt zich tusschen onze schimmen eindelijk eene vrouw, een blonde patricische, een Dochter van San Marco, die gekroond werd tot Koningin van Cyprus...Kent ge de oude opera van Halévy: La Reine de Chypre...?? Ik hoorde haar in mijn eerste jeugd, als de Vlaamsche dichter ‘het lied, dat het hart ontroert’:

Die tijd is lang voorbij...

en eene opera doet zóo weinig historiesch aan, dat wij de Catherine, die *forte-chanteuse* is, maar liever zullen elimineeren...De historische Catarina Cornaro - haar portret door Titiaan in de Uffizi is een beetje stijf - heeft behalve dit schilderij tastbare souvenirs achter gelaten, verzameld in het Museo Correr alhier; het zijn de détails van Catarina's toilettafel, die waarlijk wel een weemoedig amuzante aandoening den bezichtiger geven: het geschulpte waschbekken van verguld, wat klein, maar groot genoeg om den parfum uit gindsche kristallen-en-gouden flacons over de blanke vingers er boven te gieten; de haarborstel van vermeil, de schildpadden kam; de mooie juweeldoozen van verguld en agaath; de poeierdoozen en vergulde vaasjes voor het rood en het zwart; de vaporizator, in den vorm van een gouden blaasbalgje; het couvert - mes, vork en lepel - van goud en agaath; de vergulde breinaalden en het naaigerei...Aandoenlijke, sierlijke kleinigheden, die voor ons op roepen de elegante vrouwelijkheid eener voomame Venetiaansche uit den eersten tijd der Renaissance...Catarina, voor het Hoogaltaar der Baziliek, aangenomen door de Republiek, als Dochter van San Marco, huwt - wij weten alleen door

de opera, dat zij bovendien een onbekenden ridder beminde - Jacques de Lusignan, koning van Cyprus en Jeruzalem...Na vijf jaren is zij weduwe, maar regeert jaren lang als regentes voor haar zoon onder de moeilijkste omstandigheden, want Venetië, dat het koninkrijk der Dochter van San Marco begeert, poogt de ongelukkige moeder tot afstand te dwingen...Gedachtig aan haar kind, den erfgenaam van zijner vaderen troon, geeft zij eerst niet toe, houdt den diplomatieken strijd vol met hare hebzuchtige vaderstad, tot zij eindelijk, op aandringen van Giorgio Cornaro, haar oom, toe geeft, te zwak, te moê, te uitgeput verder voor haar jeugdigen zoon te strijden...De koningin van Cyprus en Jeruzalem doet afstand...Zij was negentien, toen zij weduwe werd; zij was vijf-en-twintig slechts toen zij afstand deed: zij leeft tot oudheid van dagen, tot haar zes-en-vijftigste jaar, haar weemoedig naleven van zelfverwijt voort in Venetië, in haar paleis aan het Gran-Canale, of in haar buitenverblijf te Asolo. Sterft zij, zoo wordt zij met groote eere begraven. De Patriarch, de Doge, de Signoria, begeleiden hare baar, toortsen ter hand, over de schipbrug, die geslagen is van haar paleis naar de kerk der Ss. Apostoli...Het is een stormige, wolkige nacht...Op de kist ligt de koningskroon van Cyprus, maar Catarina zelve, de koningin, had gewenscht begraven te worden in het ordegewaad der Franciscanen: ruwe, bruine pij met de kap en de geeselkoorde...

Catarina Cornaro! Haar leven is geweest een korte schittering, een zware strijd en toen...een lang, lang leven van weemoed en betreurenis haar kind niet zijn erfdeel te hebben bewaard...en zij is de meest ontroerende en aandoende onder de rosblonde, blanke dochteren der lagune: zij is ook de duidelijkste, dit oogenblik, voor ons geweest...maar hare schim is al weder verzweefd...[1]

* * *

1 De historiografen zijn het niet eens over het jaartal van den dood van Catarina's zoon, die als kind nog gestorven schijnt; sommigen beweren, dat het prinsje stierf vòor Catarina's abdicatie (vergiftigd door Venetië?); ik hoû mij echter aan bovenstaande lezing, die mijne ‘schim’ meer flatteert, daar in het andere geval hare afstand van den troon geen tragiek bevat.

Ik zoû u nu gaarne, o lezer, de liefdeschim willen op roepen van een blanke Dogaressa, die een bruinen gondelier bemint en hem in een maannacht van het balkon van het Paleis haar geparfumeerden zakdoek toe werpt, maar...die schim is werkelijk niet in de Historie te vinden en vooral zoû de afstand van balkon tot lagune *te* wijd zijn voor dat verliefde gebaar, zoo dat ik nu heusch tot de heeren terug moet keeren en weêr mannelijke geesten bezweren ga...En helaas, in stede van verliefde schimmen, zijn het de zeer tragische schimmen der Foscari, die daar voor ons doemen: de oude Doge en zijn ongelukkige zoon Jacopo, achtervolgd door den haat van Loredano, die den Doge verwijt den dood van vader en bloedverwanten en wraak wil nemen tot in het uiterste! Jacopo wordt beschuldigd geschenken te ontvangen van vreemde vorsten, wordt beschuldigd van hoogverraad, gemarteld op de folterplank, veroordeeld en zijn eigen vader gedwongen zijne verbanning uit te spreken. Te Treviso kwijnt de jonge man vijfjaren en wordt op nieuw beschuldigd een senator, Donato, te hebben vermoord. Op nieuw wordt hij gefolterd, veroordeeld; op nieuw wordt zijn vader gedwongen zijne thans levenslange verbanning uit te spreken, naar Candia. Thans bedrijft Jacopo zijn eenige, in die tijden zeer schuldige, misdaad: hij schrijft aan een vreemden vorst, Francesco Sforza, Hertog van Milaan, om bemiddeling. De brief onderschept, wordt de ongelukkige martelaar naar Venetië gevoerd, ten derden male gefolterd, veroordeeld...Hij poogt zich te verontschuldigen door te verklaren, dat hij àlles had gewaagd om nog eenmaal Venetië's lucht te ademen en zijne ouders, vrouw en kinderen weêr te zien...Helaas, zijn vader is gedwongen hem te veroordeelen tot levenslange gevangenschap; en de jonge man bezwijkt van smart in zijn cel...Dadelijk blijkt zijne onschuld; een edelman, Erizzo, op zijn sterfbed, verklaart de moordenaar te zijn van Donato...

Maar steeds broedt Loredano zijn helsche haat...Thans klaagt hij den Doge, die had durven te snikken toen hij voor immer afscheid nam van zijn zoon, aan van onnoozelheid en ongeschiktheid tot regeeren. Hij zelve brengt het decreet den Doge, die

gelaten antwoordt, dat hij zich voegt naar de wil van Venetië...De rampzalige grijsaard ontdoet zichzelven van zijn mantel en muts en keten en verlaat het Palazzo Ducale, waar hij vijf-endertig jaren heeft geregeerd, voor zijn eigen paleis aan het Kanaal. Den dag, dat de nieuwe Doge verkozen wordt, hoort de oude Foscari de klokken luiden, terwijl hij geknield ligt op zijn bidstoel, en sterft...

De schimmen der Foscari, Byron riep ze reeds in zijne tragedie voor ons op, zoo als hij ook Marino Faliero deed...

* * *

De bloedige schim van Marcantonio Bragadin...Bloediger dan de schim van Banco rijst het vreeslijke spook daar voor ons...

Het is voor Famagosta, hoofdstad van Cyprus, die de Turken belegeren; na maanden heldhaftige verdediging is de stad genoodzaakt zich over te geven; de Turksche Pascha, in de hoffelijkste termen, prijst den moed der bezetting en is genegen tot eervolle voorwaarden. Bragadin, gouverneur van Cyprus, zelve, zal de sleutels der stad den Pascha in zijn kamp komen overhandigen. Hij komt omringd van zijn staf, in den rooden mantel zijner waardigheid, het roode zonnescherm boven zijn hoofd opgestoken...De Pascha, eerst hoffelijk, dan kouder, springt plotseling op en verwijt Bragadin in hevige termen den dood veler Muzelmannen...De Venetiaansche officieren worden doorstoken; voor Bragadin zijn de verfijndste martelingen uit gedacht. Drie malen wordt hem de nek ontbloot op het blok; drie malen heft de beul zijn zwaard; drie malen blijft de veroordeelde gespaard...Zijne ooren worden af gesneden; durende tien dagen dwingen de beulen hem zware zakken met zand te zeulen naar de batterijen en telken keer den grond voor des Pascha's tent, die hij telkens voorbij gaat, te kussen...Hij hangt geheschen aan een mast van een der schepen, over geleverd aan den spot der matrozen...Dan nadert, langzaam het einde...Op het stadsplein wordt hij ontdaan van zijn kleederen, geketend aan een staak op het schavot en levend gevild, voor de oogen des Pascha's...Zijn huid dan, met stroo

gepropt, wordt op een koe geheschen, en, het roode zonnescherm boven die verschrikkelijkheid op gestoken, dit vreeslijke overblijfsel rond geleid door de straten der stad; eindelijk, aan den boegspriet gehangen van de galei des Turkschen admiraals, wappert het zijn bloedige trofee, tot Constantinopel toe...

De familie kocht later den huid terug en wat over was van Bragadin, werd in een urn besloten en bij gezet in Ss. Giovanni e Paolo...

* * *

Ik wil eindigen met een amuzante oproeping om u spoedig te doen vergeten, dat de menschen soms duivels waren...Ik wil voor u op roepen de schim van Pietro Aretino, wel geen Venetiaan geboren, maar toch meer Venetiaan dan 'bewoner van Arezzo'...Aretino - zijn portret door Titiaan, in Pitti, zien wij nog voor ons: prachtig van fellen blik, geestig durvend charmeursgelaat, omplooid door het weelderige overkleed met de breede purperen zijden revers: een van Titiaans heerlijkste werken - Pietro Aretino, bastaardzoon van een edelman, is uit Arezzo verbannen om een brutaal sonnet op de geestelijkheid. Hij vestigt zich als boekbinder te Perugia, hij komt in Rome zelfs in dienst bij Leo X en Clemens VII, maar op nieuw wordt hij verbannen om zijn niet alleen obsceene, maar persoonlijke sonnetten...Hoe vindt hij een schuilplaats bij Giovanni *delle Bande Nere*, den dapperen veldheersoldaat onder de Medici? Vermoedelijk waardeerde de joviale Giovanni den guitigen, brutalen geest van Aretino, want zij worden groote vrienden en aan Giovanni's sterfbedde - hij sterft na een operatie op een been - is Aretino, ontroerd, aanwezig...Thans vestigt de rakkert zich in Venetië. Hij leeft er van zijn pen; hij leeft er vooral van de geestige en brutale satire zijner pen en zijn satire wordt bijna chantage. Zijn bijnaam is: de geesel der prinsen. Alle grooten der aarde vreezen hem. Velen geven hem kostbare geschenken om hem te vriend te houden. Hij prijst wie het meest betaalt. Steekt hij eerst zijn trompet om Frans I te looven, hij verandert dadelijk van muziek, als Karel V hem méer

betaalt. Zijn arendsoogen doorpriemen de zielen, zijn brutaal mooie mond spot met allen en alles. Tevens bekoort zijn geest en leest men met ondeugend genot zijn zeer gewaagde verhalen, zijne sonnetten, die belachelijk maken en wie niet betaalt, kunnen bezoedelen tot in het innigste leven...Zijn roep en roem, zijn faam en naam maken hem zoo ijdel, dat hij zichzelven noemt: *il divino*...Komt hem dit te pas, dan doet hij vroom en schrijft, na zijne schuine komedie's en schalke dialogen, over De Zeven Boetepsalmen! Paus Julius III loopt er bijna in en wil hem een kardinaalshoed geven!! Zoo ver komt het toch niet. Maar is hij de geesel der prinsen, hij is de lieveling der kunstenaars. Zij zijn allen gek op hem, op zijn onuitbluschbare vroolijkheid, op zijn dolle grappen, op zijn dwazen of fijnen geest, op zijn brillante conversatie, op zijn vermakelijken omgang. Michelangelo had reeds met hem op, maar Titiaan, Veronese en Sansovino waren dol op hun Aretino. De grijze, baardige Titiaan, ongenaakbaar trotsch, hij, de schilder-psycholoog van keizers en koningen, van Karel V en Filips II; de bevallige, zwierige, flonkerige Veronese; de geniale bouwmeester van Venetië, Sansovino, een tikje decadent reeds in zijn sculptuur, zij schateren met hun drieën om de onvermoeide grappen en ondeugendheden van Aretino, en zij luisteren verkneuterd toe als hij een dubbelzinnig sonnet voorleest, dat de een of ander met doorzichtige toespeling fijntjes weet te bekladden. We zièn ze met elkaâr zitten, in het ruime, prachtige atelier van den schatrijken, bijna negentigjarigen ‘prins der schilders’!!

Aretino, hij is gestorven aan een *fou-rire*! En toen hij, toch een beetje bang, voor wat *hier-namaals* zoû komen, nog smeekte om het Heilige Oliesel, wist hij, half gestikt, zijn laatste grap uit te brengen en hokte:

- Nu dat ik gezalfd ben, zullen de ratten geen vat op me hebben...!!

Ten minste...dat wordt zoo verteld!

Bibelots van Venetië

Wie flâneert langs Piazza, Piazzetta, langs Baziliek en Paleis, moet wel als hij hier kijkt en daar kijkt, den indruk krijgen, dat de bouwers van Venetië oudheidverzamelaars waren, die er van hielden hunne gebouwen en pleinen te versieren met aardige, kostbare bibelots, somtijds nog van symbolische beteekenis. Bij voorbeeld, de twee granieten zuilen der Piazzetta, torsen voor mij twee bibelots. De zuilen zelve zijn in de 12e eeuw reeds over gebracht uit een tempel van een der Grieksche eilanden, en zijn dus zèlve reeds oudheden, voor de mooiïgheid ter Piazzetta op gericht en op de eene staat, fier en dreigend, de Leeuw van San Marco; op de andere San Theodoro, zoo mal op zijn krokodil...De Leeuw en San Theodoro, twee bibelots; waarlijk, ik krijg geen anderen indruk. Geen bibelots, die ge thuis in uw kamer ergens gemakkelijk zoudt kunnen zetten, maar wel twee bibelots, om een stadsplein te versieren. Arme, heilige Theodoor, hij was de patroon van Venetië, vóor het gebeente van San Marco in 827 werd over gebracht naar de stad der lagune, en sedert...heeft hij niet veel te vertellen, wordt hij weinig ge-acht, staat hij daar een beetje idioot boven op zijn marmeren krokodil, hoog op zijn zuil van graniet. De Leeuw van San Marco is een veel mooier bibelot: een mooi, archaïsch, bronzen beest met uit gebreide vlerken, met nervigen zwiepstaart, op wijde pooten geplant en ùit spiedende naar de zee, met flikkerende oogen van email en kristal...

Tusschen Paleis en Baziliek, bij de Porta della Carta, zijn andere bibelots, o.a. de twee curieuze, vierkante Pilaren van St. Jan van Acre, over gebracht van de poort der S. Sabbas-kerk dier stad.

Deze kerk was in het Oosten een soort van twistappel tusschen Venetië en Genua; beide steden beschouwden haar als haar domein en symbool harer macht over het morgenland en de Venetianen en Genueezen vochten dikwijls man tegen man in deze zoo symbolieke kerk; na een overwinning van Venetië over Genua daar ter plaatse, zonden de Venetianen de twee zuilen ten bewijze naar huis, maar wie dit niet weet, ziet in de twee vierkante, gebeeldhouwde pilaren niet anders dan twee doellooze bibelots, voor de aardigheid daar zoo maar opgericht. En dan de Vier Broeders van Ptolemaïs! Die vier porfieren beelden, twee aan twee aan elkanders ooren fluisterend, daar laag, in den marmerwand van het Battistero, als ge-incrusteerd! O, de curieuze bibelots, wie, die ze zag, heeft zich niet af gevraagd: wat beteekenen eigenlijk die vier curieuze, porfieren poppen? Wat doen ze? Wie zijn ze? Waarom staan ze daar? Ze zijn een heerlijkheid voor den flâneur, omdat hij ze lang bekijken kan...en dan nog hun geheim niet aan hen ziet...De vier porfieren Broeders: ik heb wel eens gehoord, dat zij vier keizers van Byzantium waren, die in de 11e eeuw te gelijker tijd regeerden...Maar dat zegt onzen flâneur zoo weinig en daarom vind ik de legende, die over de porfieren mannetjes loopt, véel aardiger: zij luidt, dat er eenmaal vier ‘edele heeren’ van Ptolemaïs met een schip, vòl schatten geladen, aan landden te Venetië. Twee ‘edele heeren’ gingen aan wal en twee andere ‘edele heeren’ bleven aan boord. Maar de vier ‘edele heeren’ waren vier schurken, aan elkander gewaagd, want de twee-aan-boord smoesden met elkaâr hoe de twee-aan-wal te vermoorden, om alléen met hun beidjes, de schatten te bezitten en de twee-aan-wal besmoesden hoe de twee-aan-boord op te ruimen. Zoo dat het eene paar ‘edele heeren’ vergiftigde marsepein kocht en het andere paar ‘edele heeren’ vergiftigde malvezij bereidde en ze onthaalden elkander zóó goed hier mede op een gemeenschappelijk banket, dat ze alle vier dood vielen en dat de Signoria van Venetië zich meester maakte van hun schip en hunne schatten, die de eerste weelde der waterstad waren. Toen, als herinnering aan de ‘edele heeren’, deed de Signoria hunne beeltenissen, in porfier,

incrusteeren in den buitenmuur van het Battistero, en daar ziet de toerist nog heden ten dage de heeren schurken uit Ptolemaïs met elkaâr smoezen, twee aan twee, over de malvezij en het marsepein.

* * *

Bij deze vermakelijke heerschappen zien wij een ander bibelot: de ronde steen van rood porfier - ook al uit Klein-Azië - genaamd de *Pietra del Bando*. Iedere straatjongen van Venetië poogt er op zijn beurt eens op te klimmen, maar vroeger klom een heraut op dezen ronden trom van steen en riep van daar iedere nieuwe wet van Venetië uit. Kijk dan eens naar de kapiteelen van de lage zuilen van het Dogenpaleis, en ge hebt bibelot bij bibelot: allemaal aardigheidjes, fijn gebeeldhouwde grapjes en fantazietjes: een mandje met vruchten, figuurtjes van gilden, koppen van vorsten, zelfs met namen er onder: Darius, Alexander, Ninus, Nebukadnezar...; koppen van verschillende nationaliteiten; altijd weêr aan ieder kapiteel een ander speelsch aardigheidje van den beeldhouwer. Terwijl de groepen van Salomo's Oordeel, Adam en Eva, en vooral dronken Noach met zijn schelmsche zonen als bibelots op de hoeken van het paleis zijn aan gebracht.

De facade van de Baziliek is vol bibelots. Er zijn de twee aardige watermannetjes, net komieke regengodjes, die op hun schouder hun waterzak uit gieten: er zijn al de hier en daar ge-incrusteerde, aardige vierkante marmersteenen met Byzantijnsche motieven; er zijn overal mooie stukjes beeldhouwwerk, als of de bouwmeester hier een mooiïgheidje, dàar een mooiïgheidje, hem in handen gekomen, geplaatst, gevoegd had op een aardig plekje, waar het goed uit kwam. Niet anders, dan wij, als wij een beetje collectionneur zijn, ons huis, onze kamer versieren, maar, hier in Venetië, zijn de bibelots ook buiten aan gebracht. Er is daarom altijd wat te zien en te bekijken en te bewonderen op Piazza of Piazzetta. Telkens zie je weêr een ander mooi dingetje, een kostelijk stukje marmer, dat je nog niet hadt op gemerkt. De vier prachtige bronzen paarden, eenmaal verguld, de antieke *quadriga*, die Napoleon

roofde, maar die aan Venetië weêr terug werd gegeven...wat zijn zij anders dan bibelots, dan doellooze bibelots van mooiheid, zoo als zij daar op gesteld staan boven den hoofdingang der Baziliek. Zij bedoelen niets, zij symbolizeeren niets; neen, zij zijn alleen vier mooie antieke rossen en men heeft ze daar gezet, omdat ze daar gòed uit kwamen: iedereen ziet ze, van geheel de Piazza af. Zoo is het gesmeed ijzeren hek van Gaïa, van de Logetta van Sansovino, een bibelot van latere Renaissance-ijzersmeedkunst, bewerkelijk ge-arabeskeerd met de aardige symbolische figuurtjes, en zoo zijn Sansovino's bronzen beelden van die Logetta bibelots en aardige specimen van latere gietkunst: die Hermes, Apollo, Athena en Vredegodin hebben iets aardig decadents, als een geëxaspereerde zoeking naar iets nieuws: zij hebben geene schoonheid van volmaakte sculptuur; zij hebben een aparte, nerveuze schoonheid van bibelot, zoo als zij daar in hunne vier nisjes staan, wederom staan, nu de Campanile is op gericht...

En wie kan in de Porta della Carta iets anders zien dan een poort, die een bibelot is: een stukje Gothiek, dat een geheel apart sierlijkheidje daar is...Dan wenden wij onze oogen en zien de Torre dell' Orologio, met de klok en de zodiak en met de bronzen mannetjes, die de uren slaan en met de vertooning van de Drie-Koningen-poppen, die soms naar buiten wandelen en weêr verdwijnen, tot groot amuzement van alle Venetië's flâneurs, blijde om die amuzante, mechanieke bibelots, blijde als kinderen om dat aardige speelgoed, dat daar boven aan dien toren wandelt en zich bewegen kan, waarlijk net als echte menschen...terwijl de flâneur, daarna, altijd, zijn horloge regelt naar het geslagen en met aardige poppenvertooning aanschouwelijk voor gestelde uur.

De Pozzi

Ik ben van morgen in de *putten* af gedaald, in de ondergrondsche gevangenissen van het Dogen-Paleis, waar somtijds, bij vloed, het water steeg tot aan de voeten van den gevangene, die dan, de handen geklampt om de knieën, in de fakkel-verlichte nacht van zijn vochtige cel bange staarde naar de groene sijpeling, hooger op borrelend en hooger, tot eindelijk de vreeslijke spiegel gestegen was waar de ongelukkige zat...En hij zat en staarde bij zijn fakkellicht en vreesde, trots zijn rampzalig lot, te zullen verdrinken, zoo nog hooger de spiegel steeg, waarin hij zich weêrkaatst zag als een vale schim in bloed...maar de spiegel, langzaam, daalde; het water sijpelde weg door de reten der steenen en de fakkel, de fakkel doofde, en de vloed liet alleen achter zijn slijmerige vocht en slibbe over den vloer en aan den onderwand. En des donkeren nachts, in zijn rusteloozen slaap, drukte den gevangene de droom en nachtmerrie, dat hij laag gedompeld was in een moeras, waar bleeke spoken en bloedige vampyrs hem uit zogen zijn merg, en rilde hij, wakker geschrikt, van den koorts, die hem langzaam op vrat...

Er waren cellen voor politieke en crimineele misdadigers. De eerste waren de vreeslijkste, geheel van steen en dus toegankelijk voor den stijgenden vloed; de anderen waren, met hout beschoten, beschermd: een eenvoudig moordenaar en dief werd beter door de Tienmannen bedacht dan een samenzweerder tegen hun macht. Wij zien een lage deur, waar achter een hol: daar werden sommigen geworgd, anderen onthoofd; en wij zien het tralieraam, waar door de veroordeelden hun biecht af legden voor den,

ter andere zijde, luisterenden monnik. Op de steenen wanden der cellen zijn teekeningen gegrift en wij lezen:

> Gode behoede mij voor wie ik vertrouw;
> Voor wie ik wantrouw, zal *ik* mij behoeden...

Somoer trotsche kreet eener toch wanhopige ziel, bewaard door de eeuwen heen. Tot zelfs in die moerasnacht van wanhoop had zijne fierheid den man niet verlaten en was zij vermoedelijk zijn eenige troost en illuzie...Want hoè kon hij zich hier behoeden voor wie hij wantrouwde en die hem misschien, uit wreedheid, voor spiegelden valsche hoop...?

Wij bukken ons door de lage openingen in de dikke muren en wringen ons van cel in cel...Zij zijn nu niet vochtig; zij zijn nog slechts somber; zij zijn *nu* alleen voor de vreemdelingen...Als schimmen zie ik ze sluipen, voor en achter mij, cel in, cel uit...Maar er brandt, hier en daar, een elektriesch licht...en op het houten martelbedde, daar ginds, is géen spoor van geronnen bloed...

Wat hier gebeurd is, wat hier geleden is, wat hier onrechtvaardig misdreven is, wat hier door beulen gefolterd is...het is àlles weg, uit gewischt, weg gesleten; het is alles verdwenen als een bloedig schuim, dat verdroogde; het is alles verijld als een tragiesch schimmenspel, dat niet meer is oproepbaar...Voor mij sluipen toeristen; achter mij sluipen toeristen...

De *pozzi* zijn - o gelukkig! - nu slechts om de toeristen een kwartier te doen huiveren...en te doen herademen als zij weêr uit treden in het licht en de lucht en den zonneschijn. Maar de *piombi* - de kerkers onder de zinken dakplaten van het paleis - waar de gevangenen langzaam geroosterd werden door de brandende zon...zijn zelfs nièt meer voor de toeristen: die zouden het er op een nog maar Meischen dag vermoedelijk tè oncomfortabel al hebben en zij worden ons niet vertoond...Alleen mogen wij even over den Brug der Zuchten gaan, overdekt en sierlijk Paleis en kerker vereenend en betwijfelt aldaar mijn geleider en gids of hier ooit wel veel gezucht werd, daar de brug in waarheid weinig

gebruikt werd om gevangenen over te brengen...

De Brug der Zuchten...hij werd bedàcht, voor de toeristen, die in de *pozzi* gingen huiveren of hadden gehuiverd...

Restaurant-Emotie's

- Wat is het héerlijk, zeg ik, bij onze aankomst te Venetië; nu eens niet altijd behoeven aan te zitten aan een pension- of hôteltafel, maar, zoo gezellig *en bohême*, nu eens hier en dan eens daar te eten! Eenvoudig zàlig! Dat leven op kamers bevalt mij wel! Wij zijn zoo vrij, wij behoeven ons niet aan een uur te houden, en wij eten precies *wat wij willen*! Iederen dag eten wij precies *wat wij willen*! Het is eenvoudig verrùkkelijk!!

Mijne vrouw schijnt niet zóo zeer mijn enthoeziasme te deelen, het geen mij verbaast. Ik vind haar ondankbaar aan de goede lotsverwisselingen, die de onze zijn en, daar wij onze kamers hebben genomen in Den Zwarten Hoed en nu voor het lunch aan een restauratie denken, dalen wij, zeer natuurlijk-weg, af in den restaurant van...Den Zwarten Hoed.

Ge moet niet min denken, o lezer, van Den Zwarten Hoed. Onze Cappello Nero, zéer bekend in Venetië, is zóo oud, dat hij dateert van 1376, en is dus eigenlijk een hoogst aristocratische Zwarte Hoed. In Venetië's archieven wordt vaak De Zwarte Hoed vermeld. Tijdens den schittertijd van het Carnaval was De Zwarte Hoed *het* rendez-vous. In een *opera-buffa, Crispino e la Comare*, wordt De Zwarte Hoed bezongen. Eenmaal sliep Garibaldi hier durende één nacht en zijn voorbeeld werd gevolgd door...de Koningin Alexandra van Engeland!! Wat moet Hare Majesteit zich geamuzeerd hebben als zij, om het hôtel te verlaten of binnen te komen, door het donkere sotto-portiekje moest kruipen of genoodzaakt was met haar gondel over het nauwe grachtje te glippen. Ik ben overtuigd, dat zij nèrgens zoo amuzant

gelogeerd heeft en daarenboven waren haar kamers, op de Piazza uit kijkende, héel mooi.

Denk dus, o lezer, niet min van Den Zwarten Hoed. Als hôtel is hij bekend en als restaurant is hij beroemd. Het voorzaaltje is zelfs elegant, wit en goud, Louis XV, en ge ziet er uw beeld tallooze malen weêrkaatst in flatteuze over- en weêr-spiegels. Hier spiegels, daar spiegels, en als ge moede zijt van uzelve, tuurt ge door de, even open gekierde, gordijntjes in de drukke Merceria.

Alfredo, de eerste *cameriere*, begroet mij minzaam en zegt, dat hij de *signora* en mij reeds bediend heeft, vijf jaren geleden, op het Grand-Hôtel te Lido. Mijn geheugen is er op achter-uit gegaan sedert die grandioze tijden. Ik laat het Alfredo niet merken en bestel, met raadpleging mijner gemalin, het menu. Om ons zijn bezig Alfredo, de eerste, Toni, de tweede *cameriere*, en Italo, de wijn-piccolo.

- *Vino*? vraagt Italo vlug en pittig als of hij haast heeft en waarlijk, hij heeft altijd haast. *Mezzo Verona*? *Va ben'*...

En Italo is weg, mummelend, om zijn memorie te scherpen: *mezzo Verona*, *mezzo Verona*...

Wij eten *maccheroni*, die gij macaroni noemt; kalfsoesters met doperwtjes, kaas, vruchten...

- Ja maar, zeg ik dien dag, aan het diner - wederom in Cappello Nero -; ik wil niet altijd zoo burgerlijk eten, als wij tóch vrij zijn en kunnen bestellen wat wij willen! *Wat wij willen*!! Wij zijn vrij! Laat mij nu eens alléen het menu bestellen: Alfredo, kom eens hier...

En voor het diner bestel ik, na een tomatensoepje, *grancevola*, dit is ‘zeespin’ of dewel fijn vleezig krabbebeest, delicatesse der Adria, en dan gebraden kip, die op het menu staat aangegeven met de geheime letteren: S.G. Ik geloof, dat zij beteekenen *secondo grandezza*, of *selon grandeur*, zoo zij niet iets ànders beteekenen. Een goudkleurige caramelpodding daarna, terwijl Italo, mij vluchtig toe duwende:

- *Vino*? *Vino*?? - als of hij hèusch zich nu haasten moet - belast wordt een flesch spumeerende Asti uit den kelder te vragen.

Alfredo bedient charmant, Toni is werkelijk een keurige ‘tweede’ en Italo heeft de Asti met jeugdige handigheid zijner veertienjarige vingeren ontkurkt. Atmosfeer, licht, bloemen, spiegels, wijn, *grancevola* der Adria en gebraden kip S.G. hebben mij behaagd, bekoord, verrukt, gesmaakt en Alfredo schijnt wel tevreden over mij, en beweert, dat hij voortaan altijd *dìt* gezellige hoektafeltje voor mij zal bewaren...

Buiten zegt mij mijn vrouw, fijn diplomatiesch:

- Als je altijd zóo bestellen wilt, ja, dan is zeker het restaurantleven nog al aangenaam. Maar misschien is zoo een *menu*...op den duur...wat *anstrengend*...voor de gezondheid, ten minste Asti en *grancevola*...Wil *ik* het maar voortaan bestellen??

Ik begrijp mijne gemalin héel goed. Zij vindt, dat ik...te duur besteld heb, maar wil mij dit niet zoo bot weg zeggen, omdat zij weet, dat ik een zwak heb: ik kàn niet hooren over geld, dat ik verachtelijk vind; ik kan niet hooren over...*te duur*.

- Neen, neen, zeg ik; laat *mij* maar bestellen; ik bestel niet iederen dag *grancevola*...

Den volgenden dag - want daar Alfredo nu ons tafeltje bewaart - zoeken wij zelfs niet eens naar een ander restaurant en wij zijn reeds burgerlijk trouw aan Den Zwarten Hoed - bestel ik...eenvoudig menu: *risotto*, spiegeleieren, roastbeef met purée...

- *Vino*? *Vino*?? dwingt Italo en dreigt al weg te ijlen, voor ik bestellen kan. *Asti Spumante*??

-...*Mezzo Verona*! roep ik hem, nederig, achterna.

Mijn vrouw is thans wèl tevreden. Ik heb geen fantastische zeespinnen en S.G. schotels besteld: de laatste vooràl, zijn...voor de gezondheid (d.w.z. beurs) schadelijke verrassingen.

Maar dien avond, aan het diner, steeds onder hoede van Alfredo, heb ik er geen pleizier meer in. Er zakt iets in mij. Ik wil wel bestellen, héel gaarne zelfs bestellen, maar...terwijl ik bestel, kan ik geen sommen maken uit mijn hoofd op den koop toe. En ik reik de lijst met een mat gebaar aan mijn vrouw, waarbij ik tevens, met één blik, gezien heb, dat die lijst...precies de zelfde is als de lijst van gisteren en eergisteren...

Sedert bestelt mijn vrouw. O, wij eten lang niet kwaad. Ik zoû zeggen, dat het ‘thuis’ wel véel lekkerder was. En gevarieerder. En dan...zoû ik zeggen, dat het in ons laatste pension nog heusch zóo kwaad niet was: je behoefde ten minste zelve je geest niet af te tobben op een, iederen dag, klassiek terug komende, spijzenlijst...

Daar treden, plots, verrassing! Haagsche kennissen in het wit-en-gouden zaaltje des Zwarten Hoeds. Jong-vrouwtje met echtvriend, *pittore*. Wat gezellig jullie te zien! Komen jullie bij ons aan zitten?? En zullen we nu eens met ons vieren de fameuze lijst bestudeeren? Vinden jullie het ook niet dòl gezellig zoo vrij te zijn en overal te eten waar je wilt en vooral *wat je wilt*, *wàt je wilt*??

Jong-vrouwtje en *pittore* beâmen het: zeer zeker. En daar zitten we nu met ons vieren - nu, laat mij eerlijk zijn en zeggen, met hùn tweeën - mijn gemalin en *pittore* - Alfredo's klassieke lijst te bestudeeren...en schrikt Italo de voor over gebogen, studieuze en elkander raadplegende hoofden òp met zijn pittig, haastig, impudent en vermakelijk:

- *Vino*? *Vino*?? (Vlug, bestel wat je hebben wilt: ik moet voort...) *Due Mezzo-Verona*? *Va ben'*...

Lezer, heel gezellig hebben wij tal van malen gegeten volgens de klassieke lijst. Ik mag u niet verraden hoè vele malen wij met ons viertjes fantastische Adria-gedrochten met purperen scharen en fabelachtige S.G.-gerechten hebben besteld, maar over het algemeen bleven wij klassiek en...de gezondheid in acht nemende. Tot het ons, trots al de charme van Alfredo, Toni en pittigen Italo, trots de prachtige rozen zelfs, die de eigenaar van Den Zwarten Hoed de dames zijner stamgasten kwam vereeren...te machtig werd. Wat drommel, wij waren toch vrij te eten hier en daar...al waren wij niet zoo heel vrij - naar het scheen - te bestellen wat wij wilden...*wàt wij wilden*...!

Een energiek besluit werd genomen...Wij zeiden Alfredo, dat wij, sedert wij alle vier naar Lido waren verhuisd, omdat het Zwarte Hoedje te warm ons werd, ook meestal in Lido de spijslijsten raadplegen zouden...Het geen bezijden de waarheid was, daar de spijslijsten in Lido nog eentoniger of...fabelachtiger

zijn dan de klassieke van Alfredo!! Het elegante hoektafeltje werd dus met meer zóo trouw bezet...Want wij, wij waren vrij! Wel, wij dejeuneerden in echte bohême-pergolaatjes bij groene kanaaltjes; wij dineerden in de Laube van Pilsen, wij hadden interessante redetwisten met den *primo* van Bonvecchiati over het optellen volgens Bartjes, wij leerden o zoo goed te onderscheiden, aan het duidelijk jaartal, of een *lira* wel gangbaar is; wij beschouwden ironiesch glimlachend de groote-stuiverstukken der Argentijnsche Republiek, die bij het wisselen roerend trouw op doemen als ge niet door Alfredo bediend wordt en toen...toen hadden wij een ingeving. Wij wilden nu eindelijk toch eens gaan eten in...den Panada, waar onze dames eigenlijk een beetje huiverig voor waren.

De Panada! De Antico Panada, verloren tusschen de slopjes van oud Venetië en toch...bijna vlak onder het scherpe oog van Alfredo!! De Panada heeft niets te maken met de Duchesse de Panada uit de Mascotte! De Panada heeft zelfs niets te maken met de Zuidelijk Fransche ‘panade’ of broodsoep. De Venetiaansche Panada heet meer naar haar stichter; een ouden, ouden Signore Panada. In den Panada is altijd het electriesch licht op, als ge hem bereikt hebt langs de slopjes. Zelfs al schijnt de zon buiten...Op den vloer van den Panada ligt wel eens zaagsel...In den Panada zit men aan tafels van minstens zes...Geen spiegels, geen bloemen, geen Alfredo in rok...Meestal stàmpvol...Maar hoe typiesch en amuzant! Wij zijn vroeg gekomen - dat moèt wel, in den Panada. Wij hebben een tafel voor vier veroverd. En wij eten...overheerlijk!! Kip, zoo veel wij willen, en zonder die kabbalistische letteren S.G...Zeespinnen, kreeften, krabben, alle mogelijke en onmogelijke gedrochten der Adria, zoo veel wij willen...! Heerlijke schoteltjes nieren, levertjes, om af te wisselen de serieuze vleezen, die niet minder zijn, vooral zoo zij door onzen niet-gerokten, braven *primo* worden aanbevolen...Kiezen wij iets op de zeer gevarieerde lijst - er zijn er twee: een voor het *Collazione*, een voor het *Pranzo* - dat maar zoo-zoo schijnt te zullen worden, dan zegt onze brave *primo*:

- Dat raad ik ù niet aan...Dat is niet voor *signori...Non è molto* '*soigné*'...(Sic!)...Neem liever dit of dat...

Erwtjes, champignons, *zucchetti*...! O, brave Panada! Wat eten wij amuzant en goed in ons trouw gerezerveerd hoekje, dat eigenlijk voor zessen bedoeld is! Er is hier veel op te letten...Dit is een ander publiek, dan bij Alfredo, waar de aanzienlijke vreemdelingen verschijnen, die zich verbeelden, dat ze 'bohême' doen...Dit is waarlijk 'bohême'...Al komen er zelfs wel eens hooge pieten van het Leger, generaals en kapiteins met hun dames, die lekker eten willen - dàn flonkert de Panada van goudgalon en wappert van pluimehoeden - meestal is het publiek er niet zóo officieel...Hier zitten een paar jonge soldaatjes, een paar leuke matroosjes en tusschen hen een Hongaarsche schilder, met breede Jupiter-baard en Fransche elegante vrouw; daar een talrijke buitenfamilie, die is komen over varen van een der eilanden. Pa gooit zijne sardijnenkopjes onder zijn stoel, waar de kat reeds aast; ma, plooirijk van boezem, heeft haar *droit-devant* vergeten, oudste dochter overschaduwt een groote hoed met rozen, tweede dochter is bloothoofds gekapt à la Cleo; de zoon, een knappe, bruine jongen, zit met een tandestoker te coquetteeren...Of wij ons choqueeren? Neen, heelemaal niet. In den Panada zingt men het liedje van: Zóo zijn onze manieren! En wij, met ons viertjes, hebben òok onze Panada-maniertjes aan genomen, amuzeeren ons kostelijk en...eten heel goed! Daar komt het toch in de 'bohême' maar op aan! Heusch, als wij bij u, o Haagsche lezer, weêr eens komen dineeren, vegen wij nièt eerst met ons servet energiek ons bord glanzend rein, om daarna glas en couvert dergelijke operatie te doen ondergaan. Doopen óok niet ons brood in de saus van de schaal, omdat die saus zoo allemachtig lekker is. Eten nièt de zeegedrochten met onze vingers...En maken daarna nièt het toilet dier vingers met behulp van een schijfje citroen...Het zijn allemaal slèchte manieren, de manieren van ons, nette menschen, die zich amuzeeren in de Panada...Alfredo zoû ons eens moeten zien!!

Morgen is het Zondag! O wee! Dan is het overal zóo druk! Dan loopen de eilanden leêg naar Venetië; dan komt hier heel Triest,

Padua, Verona, om ‘festa Veneziana’ te vieren!!

- Ferruccio, smeeken wij aan onzen niet-gerokten; kan je de tafel voor ons ook rezerveeren...voor morgen?? Voor Zondag??

Ferruccio slaat de handen wanhopig in-een.

- Onmogelijk!! roept hij beslist uit. Zondags...dan bestormen alle de *contadini* den Panada en die...diè weten niet wat ‘gerezerveerd’ is! Die gaan maar zitten waar ze een plekje zien, al hèb ik de stoelen geleund aan de tafel!

Wij staan wanhopig op straat. Heilige San Marco, waar moeten wij morgen, drukken Zondag, dejeuneeren en, erger, dineeren?? Wij, gelukkige menschen, die *vrij* zijn? Die overal mogen eten? Die àlles mogen bestellen???

- Ik bega een laagheid, fluister ik somber. Ik ga naar Alfredo en ik vraag hem of hij ons de hoektafel kan rezerveeren...voor Zondag.

Ik ga, met kloppend hart, Den Zwarten Hoed in. Ik nader Alfredo en vraag, schijnbaar luchtig en nonchalant zwierig:

- Dag Alfredo...Zeg, Alfredo...kan je voor morgen...Zondag, niet waar...ons hoekje voor ons rezerveeren? Voor ons vieren? Dejeuner en diner? Je weet, we eten tegenwoordig...op Lido. Maar Zondags is het er zóo druk...dan wilden we liever weêr hier komen?? Kàn het?

Mijn stem breekt van heimelijke angst...Maar Alfredo, verrukt, hóort niet dien benauwden klank. Hij zal blij zijn ons ons hoekje te rezerveeren...Gelukkig!! In den Cappello Nero...wèet het publiek wat ‘gerezerveerd’ is!!

Van de drijvende dingen...

Het was een zwoele *scirocco*-morgen, toen, - van een donker gelokt hoofd op de *vaporetto*, - om een plotse, zoele vlaag van wind, de Panama àf woei...De hand van zijn eigenaar greep wel naar den Panama, maar te vergeefs: de Panama, licht en luchtig, elegante aëroplaan, woei af, woei op, woei weg en daalde *en vol plané* op de parelgrijze golfjes der lagune, waar hij drijven bleef op zijn bol.

Niet lang daarna liet een bevallige vrouw - Amerikaansche, Parisienne of misschien wel Hagenarinne - een lange, witte Suède handschoen, waarmede zij luchtiglijk zwaaide, glippen, op die zelfde parelgrijze golfjes. De witte handschoen was eerst geschrikt, maar dreef toen, weinig geacht door de bevallige vrouw, en voort gestuwd door den geheimzinnigen stroom, naar het midden van de lagune.

Het was noodlottig, dat de Panama de handschoen ontmoette. Nu is, onder de dingen, een Panama een mannetje en een handschoen is - trots De Vries en Te Winkel - een vrouwtje. Deze Panama was zelfs een zéer aristocratiesch mannetje en de Suède handschoen was, onder de dingen, een héel fijn freuletje. Zoo dat het niet verwonderlijk was, dat de Panama, die zéer goede manieren had, gegêneerd werd om zijne houding, want een Panama, die ligt op zijn bol, ligt, om zoo te zeggen, met zijn beenen in de lucht. De Panama deed dan ook energieke pogingen zich òm te wenden op een kabbeling en dreef spoedig, thans welvoegelijk op zijn sierlijk gebogen rand, naast het Suède handschoentje voort.

De Panama groette buigend, waarin de golf hem hielp en de

Suède handschoen maakte een nijging, door sierlijk te rimpelen over het kabbelende water heen. Zij waren blij elkaâr te ontmoeten en zeiden tot elkander, in der dingen taal, dat zij het heerlijk vonden, zoo vrij, te drijven op de wiegende wateren.

- Niet waar, freule? zeide de Panama. Hoewel die plotse wind mij wèl verraste, toen hij mij af woei van het hoofd, dat ik bedekte, geniet ik nu zeer van mijn vrijheid en is het mij waarlijk een charmant genoegen u ontmoet te hebben in het *bain mixte*!

- Ik ben als u, zei de handschoen; geënthoeziasmeerd! Ik was eerst woedend, dat de hand, die ik kleeden zoû, mij zoo nonchalant in het natte water liet glippen, maar nu wen ik al aan mijn bad en zoo als u zegt -, die vrijheid is werkelijk héerlijk! Geen mondaine plichten meer te vervullen! Niet meer noodig aan- en uit geschoven te worden aan een vrouwehand, waarvan de ringen pijnlijk uit puilen in mijn arme velletje. Een efemeer bestaan, dat één dag duurt, terwijl ik thans, vrij, op het water, in den wind, zeker ben, wel dagen lang te zullen leven!

- Ik leefde langer al dan één dag! schertste de Panama; maar om van een zwartlokkigen kruin telkens op en af te worden gezet, is vooral op een zwoelen dag minder verfrisschend dan hier te walzen naast u, op deze zalige golfjes...

Panama en handschoen begonnen te flirten en zij, met haar witte vingertje, tikte hem coquet op zijn gratieuzen deukbol, toen een versleten vloermat, die bollebuikig aandeinde meê met den stroom, het handschoentje verschrikte. Zij drukte zich dus tegen den Panama en de vloermat deinde met haar bakerbuik vooruit.

- Wat een vulgair wezen! fluisterde het blanke Suède-tje tegen den fijn gedeukten, maar heviger schrikte zij nu, want achter zich hoorde zij joelen en hossen, naar het scheen, over de golven. Zij wendde zich geërgerd om en, waarlijk, de aanblik deed haar bijna bezwijmen!

Achter haar naderden, dicht elkander omzwemmend, een oude bezem tusschen een *fiasco* en een gesleten schoen. Nu weet ge natuurlijk, o lezer, dat een bezem onder de dingen een vrouwtje is, maar heelemaal geen fijn freuletje, terwijl een schoen en een

fiasco gedecideerd mannetjes-dingen zijn. De schoen was zelfs een echte plebejer: een afgetrapte werkmanschoen, met dikke zolen, roestig bespijkerd, en zwaren, scheeven hak, enfin, heelemaal, van fatsoen en leêr, een flinke, ferme smid of timmerman, die, God weet hoe, misschien een beetje dronken, in de lagune te recht was gekomen. Hij scheen goede vrienden te zijn met den *fiasco*, die er niet fijner dan zijn makker uit zag, zoo gehavend hing zijn stroojas om hem heen, hoewel hij toch van materie - glas - veel fijner was dan de schoen. Maar hèm zeker had dan de wijn, die hem eenmaal vervuld had, dronken gemaakt en nòg meer dorst in gegeven, want hij slokte telkens gulzig, zonder geest des onderscheids meer, het grauwe lagunewater binnen en zong en lolde steeds door:

> 'En de *fiasco* gaat zoo lang te water,
> Tot de *fiasco* breekt!!'

Met hun beidjes, zoo als ik zeg, omzwommen de *fiasco* en de schoen de oude bezem, die er werkelijk vreeslijk uit zag. Haar stok was gebroken en zoû geen heks meer bekoren; hare borstels waren gesleten van druk werk over keukenvloer of straat; ja, waarlijk, zij was een bezem, zonder de minste bekoring; een werkelijk mizerabel uitziend vrouwspersoon onder de dingen, maar dat nam niet weg, dat schoen en *fiasco* met haar hosten over de golven, als met een jonge meid, en haar nog hun dronken hof schenen te maken in een dingentaal, waar over de Panama verontwaardigd was en het Suède-tje had willen blozen. Met hun aristocratische beidjes prefereerden zij dan ook zich wat links af te verwijderen, tusschen het drijvende wier, tot de handschoen eensklaps bespeurde, dat zij niet alleen op zwol van water maar ook groen gevlakt was geworden door de slijmerige slieren! Ook de Panama bespeurde het met ontzetting, zóo groot, dat hij zich achter over op een hoogere golf wierp en maakte, dat hij wèg dreef; de beenen in de lucht! Het handschoentje werd heel treurig en betreurde het, dat de elegante, beringde vrouwehand haar maar niet, één dag lang, aan en uit geschoven had aan hare vin-

gers...Tot zij plotseling, tusschen het wier, ontdekte allerlei verscheurde stukjes beschreven papier, die schenen te weenen...

- Waarom weenen jullie, papiertjes? vroeg het Suède-tje, want haar eigen bitter leed gaf haar veel medelijden in.

- Zij heeft ons niet éens gelezen! weenden de verscheurde stukjes. Onze mooie, lieve woorden, die *hij* schreef, heeft *zij* niet eens gelezen! Zoodra opende zij niet ons couvert, of zij scheurde ons minachtend in kleine stukjes en strooide ons van haar balkon in het Canal-Grande uit...O, de teedere dingen, die *hij* op ons schreef' Het was poëzie, het waren bijna verzen! En thans, thans leest ons niemand meer want de visschen zijn dom en de kwallen onverschillig en thans drijven wij heen...Waarheen? Waar heen??

Het Suède-tje, met de stukjes verscheurde minnebrief, weende bittere tranen...Ja, waarheen...dreven zij allen heen? Het was waar, óm hen heen zwommen de visschen en kwallen. De visschen, roze zilverig van schubben en de kwallen zoo azurig prachtig van doorschijnende geleïen, dat zij in het water wel schimmen geleken! Kwallen en visschen, in deze wateren, waren in hun element en wisten, waarheen zij zwommen. Even eens ook de zwarte gondelen en okerzeilige barken en die reusachtige, wolken stoom uit sissende stoomers! Die wisten het, waar heen zij vaarden! Maar waarheen varen de arme, drijvende dingen?

> ‘En de *fiasco* gaat zoo lang te water,
> Tot de *fiasco* breekt!’

Blèng! hoorde het Suède-tje de dronken *fiasco* lallende breken tegen een vuurroode baken aan, die geen oogenblik scheen ontroerd te zijn tusschen die scherven dingleven, die tegen hem braken. Maar wat het teêrhartige Suède-tje nóg erger toe scheen was, dat de schoen en de bezem eveneens geen blik over hadden voor het einde huns makkers en gezamenlijk, gesleten en mizerabel, voort hosten over de woeligere golven heen.

Suède-tje zag uit naar Panama...Hij was verdwenen...Wàar was hij heen gedreven...Om dat lange eiland heen naar de zee...? Eenzaam nu dreef Suède-tje verder, los gevloeid uit de slijmerige

wier; weemoedig gedacht zij haar mooien Panama en wat er van hem zoû worden en eigenlijk, ach, was zij, hoe droeve ook, toch tevreden, dat Panama haar niet meer zag, want zij zag er niet meer uit als een fijn freuletje. Zij was grauw en groen en slijmerig bevlakt en het kon haar weinig meer schelen wie of wat zij ontmoette; zelfs deerde het haar niet, toen zij, vlak bij een motorbootje, gestuwd werd door een plas vette benzine, die als glanzend email zich langzaam over de lagune uit breidde en het water kleurde met weêrschijn van cloisonné. Het Suède-tje kwam, zijzelve, als cloisonné zoo bont en blauw, uit de vette plas door, en dreef, en dreef steeds voort. Waarheen? Zij wist het niet en het kon haar ook niet meer schelen...Het kleine papieren scheepje, dat zij ontmoette, vertelde haar, dat het gevouwen was door kinderhandjes en zij vond dat wel even aardig en omdat het scheepje erg verlaten scheen op de, naar zee toe, woestere golven, duldde zij, dat het voor over sloeg en in hare open knoopjesschacht haken bleef met zijn miniatuur-plechtje van papier. Zoo, met het scheepje, golfde zij over de nu schuimende baren der Adria...Het was alles heel wijd om haar heen, de lucht, de horizon, het water, angstwekkend wijd...Zij zag noch den Panama, noch de vloermat, noch de bezem, noch den schoen, noch den in stukjes verscheurden minnebrief en hoewel zij alleen den Panama had bemind, betreurde zij bijna nu die andere drijvende dingen niet meer te zien...Wel dreven om haar een uit geknepen citroenschil en een verdorde roos, en die twee schenen elkander èrg lief te hebben en rezen en daalden over de hooge, schuimende baren onafscheidelijk vlàk bij elkaâr en het Suède-tje vond dat erg dwaas, omdat zij eigenlijk een beetje jaloersch was, zij alleen, zonder haar Panama, met dat slappe papieren scheepje, dat nu een groot vlak vod was geworden en heelemaal eigenlijk geen schip scheen...

Zoo heb ik de drijvende dingen eens gezien, terwijl ik, aan boord van den stoomboot, mij voor over boog naar het water en zag wat daar al zoo gebeurde. Maar wàt er verder gebeurde met den Panama, en het Suède-tje, met vloermat, schoen, bezem en

scherven *fiasco*, met gescheurde vierkante stukjes minnebrief, scheepje, citroenschil en roos...dàt weet ik niet, want de toekomst is zoo wel voor bloemen als vruchten, als dingen als menschen, het gróote geheim en het is het beste er zelfs maar niet naar te raden...

Verona

Het was avond en donker en regendreigend en het stille stadje scheen als verlaten. Ik was ter zijde van het Kasteel, dat zijn getinde muren in de donkere wolkenlucht op stak, gegaan naar den eveneens getinden brug der Scaligeri, die over den Adige (zegt men niet Etsch in het Hollandsch?) zijn bogen welft en plòtseling, tusschen de kanteelen der lage brugmuren, omving mij een vreemde gewaarwording...De eeuwen weken om mij en in mij terug en huiverend werd ik mij plotseling bewust, dat ik mij bevond te Verona, op den Brug, in het begin der veertiende eeuw...Ik klom de slipperige treden op, die tot aan de kanteelen geleidden en keek over het water. Het vloeide donker en overduisterd onder de bogen door. Gerammel van wielen klonk, en een muilezel trok door de modder over den brug een wagen met zakken graan binnen in de stad; de karrevoerder was gehuld in een roodkleurigen mantel met opgezette bonten kraag en schreeuwde rauw van stem iets tegen de schildwacht...Hij moest zeker levensvoorraad brengen in het slot, dat de Guelfen kwamen belegeren...Maar zij kwamen nog niet en ik, ik toefde nog buiten het slot en spiedde nieuwsgierig uit in de donkere, reeds gevaar dreigende nacht over het water...Vaartuigen der Guelfen zouden den Adige weldra kunnen komen op varen, maar van af de slottinnen waakten de soudeniers der Scaligeri. En nieuwsgierig keek ik steeds uit...Wie wás ik? Ik zoû het u niet hebben kunnen zeggen: ik was niet wie ik thàns ben, ik was misschien een reizende minstreel van ridderlijken huize, maar ik had noch zwaard ter zijde noch luit in de hand en, in den donker, waren mijn donkere

mantel en donkere kaproen - hoewel zij misschien in daglicht en elders dan op dien Brug een moderne toeristen-regenjas en reismuts geleken - een gewaad, dat iedereen in de veertiende eeuw had kunnen dragen; iedereen, die onbekend wilde blijven...Maar een moderne toerist was ik zéer zeker niet en niets moderns was er om mij heen. Dat Kasteel, die brug, alle die sombere kanteelen tegen de sombere lucht, zelfs de modder en de regen, die begon te vallen en te ruischelen over den Etsch...waren niet van moderne dagen. en weefden de atmosfeer der vroegere, gevaarvolle tijden. Ja, op dien Brug was het zeker gevaarvol...en ik toefde er toch, ongewapend, nieuwsgierig en zag uit over het water en liep over de smalle richel langs de kanteelen: richel, waarop juist één soudenier kon loopen. En het was zóo eenzaam en zoo duister en zoo dreigend...dat ik als betooverd maar dwalen bleef, heen en weêr, uit ziende, en niet wèg kon naar het veilige slot en de veilige stad...Plotseling hoorde ik op den Brug, uit de richting van het Kasteel, paardengebriesch...En om ziende zag ik een zwaren ridder op een groot ros nader rijden...Of het een sprookridder op een schimmeros was, weet ik niet, maar wel zag ik, in den wind, het ros met vlammende oogen kijken uit de oogholten van zijn hoes, die het geheel omdekte, zoo wel kop als lijf, terwijl de gespleten banen fladderden langs de pooten. En de ridder, geheel in ijzeren rusting, droeg een helm, waar op twee heel hoog opstaande vleugels en geleek in donkere nacht een monsterlijk beest, zittende op het paardmonster, dat zijn omhoesde ros was. En toen hij daar zoo, op eenmaal, aan doèmde, in de modder, uit de nog geopende poort van het Kasteel, wist ik eensklaps wie ik was, en wat ik daar deed, en was het alles rondom mij zeer duidelijk de aanvang der veertiende eeuw.

- Wie zijt ge? vroeg mij de ridder barsch en ik antwoordde hem, terwijl ik dadelijk wist wie hij was:

- Wees gegroet, Can Grande, gij, die den Ladder draagt in uw wapen, o gij dappere Della Scala en onoverwinnelijke Ghibelijn! Ik ben niet meer dan een reizend minstreel van ridderlijken, Schotschen huize en mijn naam is Ralph Cowper (want plotse-

ling *wist* ik mijn naam, die gelijk was aan dien van mijn éersten voorvader). En ik draag in mijn wapen de duif, die met den olijftak de zon te gemoet wiekt en mijn vrede-motto is: *Tuum est*..., ging ik voort.

- Mogelijk, dat de Vrede de ùwe is, in ùw huis en in uw ver land, sprak barsch Can Grande della Scala; maar de Vrede is niet Verona's en ik vraag u, wat tuurt ge zoo nieuwsgierig langs de kanteelen, als ge geen handlanger der Guelfen zijt en geen verrader?

- Ik geloof, antwoordde ik; o Can Grande, dat ik moeilijk zoû kunnen zeggen of ik Guelf ben of Ghibelijn, of ik ben voor Paus of voor Keizer, maar wèl weet ik u te zeggen, dat ik het allermeest dichter ben, vinder der schoone sproken en zanger bij de luit en waarlijk veel meer waard in den liederwedstrijd dan in den veldslag, waarom ik vrees, dat gij, o dappere Held, mij zult minachten, zelfs al erkent ge, dat ik geen verraad in den zin voer...

Can Grande had zijn Ghibelijnsche adelaarswieken van boven zijn helm àf laten vallen op zijn rug en zij stonden nu aan zijn beide schouders uit als drakevlerken (precies zoo als zij nu nog uit staan aan zijn ruiterstandbeeld boven op zijn graf, bij Santa Maria Antica) en hij zeide, welwillend:

- Verschillende talenten worden aan verschillende geesten geschonken en hoewel de minstreel wèl eens een goed soldaat placht te zijn, zal ik u, o Schotsche zanger, niet smalen zoo ge erkent beter de poëzie te beoefenen dan de krijgskunst. Maar zeg mij alleen, wat drijft u zóo verre van uw vaderland heen?

- Can Grande, zeide ik; ik reis met mijn luit - die ik ergens heb laten liggen...- her en der en vooral naar het Zuiden heen, naar het land van de zon en de blauwe lucht, en naar het land, waar ik eenmaal, zeer zeker, heb voorbestaan, in eene der eeuwen van het roemruchtige Romeinsche keizerrijk...

- Meent ge te hebben toen voorbestaan?? zeide Can Grande zéer ge-interesseerd. Dat is bizonder belangwekkend! Wilt ge niet binnen komen, o Ralph Cowper, in de groote zaal, bij het hoog op vlammende blokkenvuur van de schouw? Om u te warmen, om een beker zoeten Verona-wijn te drinken en mij en mijne

hoplui te zingen uw sproken en te zeggen van voorbestaan? Al vinden de monniken zulke denkbeelden kettersch, ze zijn wel bekorend om over te hooren en ik heb goeden reden te denken, dat de Guelfen ons heden nacht niet zullen komen verrassen...

Can Grande della Scala ging mij vooruit en ik volgde hem, maar, o lezer...-...-...

Toen ik de slotpoort binnen kwam, zag ik, bij het electrische lampje, Can Grande met de Ghibelijnsche adelaarsvlerken op zijn rug en zijn omhoesde ros als een spook verijlen; zag ik, dat de schildwacht een grijze uniform droeg van Italië's brave *fanteria* en voelde ik mij kil, koud, nat en huiverig en zocht ik spoedig mijn héel modern hôtelbedje op...

* * *

Ik wil niet ontkennen, dat er in boven opgeroepen schim en vizioen iets litterair is gesouligneerd maar...een mediaevale indruk als ik die nacht op den Brug ontving, bleef mij verder vreemd te Verona. Over dag is Verona, met haar wijde straten, een vrij onbeduidende stad, lang niet zoo rommelig gezellig oud als andere, kleinere, Italiaansche stadjes kunnen zijn en in de Arena, bij de ruïne van het Romeinsche Theater en den Boog van Gallienus is moeilijk nog oproepbaar iets van de Romeinsche kolonie, die onder hare beroemde burgers telde Cornelius Nepos, de geschiedschrijver, de dichter Catullus, Augustus' bouwmeester Vitruvius en de jongste Plinius. Theodorik de Groote trekt in 526 door Verona en bewoont er het hoog op een heuvel gelegen kasteel van S. Pietro, maar meer dan deze slechts tijdelijk in Verona vertoevende Gothenvorst, geven ons de laatste Longobarden er hunne ‘schimmen van schoonheid’, van Barbaarsche schoonheid wel te verstaan. Want te Verona is (in 568) gebeurd dat vreeslijke drama van wraak en eerzucht en liefde, waarin Rosmunda is de heldin - de dochter van den Gepidenvorst Kunimond - die genoodzaakt wordt haar vaders overweldiger Alboïn den Longobard te huwen. Als Alboïn in een orgie Rosmunda dwingt wijn te drinken uit den schedel haars vaders, doet zij

hem door haar minnaar, Helmichild, vermoorden. Zij huwt Helmichild, maar wenscht nu ook hèm uit den weg te ruimen, daar de eerzucht zich van haar meester maakt en zij vrij wil zijn om de vrouw te worden van den Byzantijnschen exarch van Ravenna, Longinus. Helmichild doorziet echter Rosmunda's voornemen en dwingt haar zelve het, hem bestemde, gif te drinken...

Gij weet, lezer, dat, hoewel dergelijke vreeslijkheid in waarheid te Verona geschiedde in de zesde eeuw, in latere, moderne tijden nooit meer zoo iets voorviel, dan op het tooneel en daar ‘draak’ werd genoemd...Ik mag dus, in verband met uw verfijnden, litterairen smaak, die door realisme, naturalisme, psychologie en symboliek, op het oogenblik is aangeland ik weet wàarlijk niet op welk ‘gebied’, u niet langer met Rosmunda bezig houden, zonder gevaar te loopen absoluut niet meer van mijn tijd te worden gerekend en wil u dus liever verzekeren, dat het geslacht Della Scala, de ‘Scaligeri’, - zoo als ik reeds op den Brug u voor spiegelde met een vizioen - in de Middeneeuwen *de* ‘schimmen’ worden voor onzen turenden blik...Op de mooie Gothische graven zult gij ze zien, Mastino della Scala en Can Grande, met hunne Ghibelijnsche vlerken op helm uit staande of neêr vallende op den rug, precies als wij het zagen in de schemerende schimmenacht. En weet ge...Escalus, prins van Verona, als Shakespeare hem noemt, wel, hij is natuurlijk eenvoudig een Della Scala en wel Bartolommeo vermoedelijk, die leefde in het einde der dertiende eeuw...Hebben Romeo en Giulietta waarlijk geleefd en geleden, ook buiten de novellen van Bandello, ook buiten de verzen van Arthur Broke, Lope de Vega en Shakespeare? De een zegt van ja, de ander van neen, maar de huizen der Montecchi en Capuletti, wij zien ze heusch nog in Verona en vooral zien we bij de Paardenmarkt (twee maal 's jaars is er een groote *fiera di cavalli* te Verona) in wat over is van een oud Franciskanerklooster, de tombe van ‘poor Juliet’...Een ‘truc’, om de Engelsche dames te ontroeren: die betwijfelbare sarcofaag, vol visitekaartjes van dwepers met het lot der Veroneesche geliefden, en bloeiende roosjes en een blanke Shakespeare-buste en zelfs...een portret van

Fra Lorenzo! Ach, wat heeft de sentimentaliteit ons toch nog te pakken! Van de ‘drakerige’ Rosmunda wenden wij ons spoedig af, niet waar, als zijnde hàar drama te grof voor onze verfijnde zenuwen, maar het graf van Giulietta...Welke toerist gaat het niet zien, daar bij de Paardenmarkt, en plengt minstens zijn glimlach van beet-genomen-te-worden over de visite-kaartjes, de roosjes en het authentieke conterfeitsel van Juliets biechtvader...Ach, ach, wij arme menschen! Wij arme toeristen! We *willen* voor den gek gehouden worden...

* * *

En zelfs als we geen toeristen zijn, maar groote geleerden van de 15de en 16de eeuw, willen we voor den gek gehouden worden, vooral door onszelve! Ten minste pa en zoon Scaliger - Giulio Cesare en Giuseppe - de beroemde filologen van dien tijd, grammatici en kenners der klassieke letterkunde, zij beweerden, hoewel zij ‘Bordoni’ heetten, af te stammen van het roemruchte geslacht der Della Scala, van Mastino en mijn vriend van den Brug: Can Grande en zij zochten zóo in oude papieren en genealogieën,...dat zij het zelve geloofden!

Er zijn in Verona nog een paar aardige kerken: de San Zeno, de San Fermo, maar waarlijk, de nachtelijke Brug en het ridderspook en vooral de Ghibelijnsche adelaarvlerken, die het van den helm op zijn rug deed vallen, deden mij het meest ‘aan’ in het stadje van den Adige!

‘Lachend dorpje’

Meer en meer overbevolkte zich Venetië...Wie meenen mocht, dat Venetië nog de stad der rust was, de stad der stille wateren, de sluimerende sirene en ik weet niet wat al nog moois meer...die vergist zich deerlijk. Ten minste, de drie maanden, die *ik* nu in Venetië en op Lido heb door gebracht, kende ik: 1°., voorseizoen, vóor de Inauguratie der Campanile; 2°., seizoen der Inauguratie; 3°., naseizoen der Inauguratie en vóor-badseizoen Lido; 4°., begin badseizoen Lido...Alle deze Venetiaansche seizoenen kenmerkten zich door foule, foule van honderde menschen, foule van duizende menschen, foule van vooral mama's, kinderjuffen en millioenen van kinderen, en alle deze duizenden en millioenen gingen van Venetië naar Lido over en weêr op de *vaporetti*, altijd maar over en weêr, van zes uur 's morgens tot één uur 's nachts, *altijd maar over en weêr*...In slappen, loomen, Venetiaanschen slenterpas slamierden de duizenden en millioenen, maakten file bij het guichet, stapten voet voor voet het ponton op, en voet voor voet de boot op, sleepten weêr voet voor voet de boot af, en voet voor voet het ponton, naar beneden...Het was om gèk te worden! Alle restauraties stampvol, alle café's stampvol; des avonds de Piazza gloeiend van electrische illuminatie en krioelend van transpireerende menschenmassa's, voort slierende van been...op...been en van voet...op...voet...Het was om gèk te worden!!

Ik heb het drie maanden meê gemaakt, tòch verliefd op Venetië's schoonheden. Maar toen bromde mijn vrouw een beetje over mijn ‘eenzijdige liefde voor Italië’, toen bakte de zon op de blinden mijner kamers, toen bemerkte ik, dat ik mij ruïneerde aan *Asti spumante*, om mijn heeten dorst te koelen, terwijl ik verze-

kerd was, dat, als ik géen Asti dronk, ik heelemaal gek worden zoû, en tóen heb ik gezegd, met drooge keel en verhit hoofd, want een beetje ‘stapel’ reeds van de horden, de Hunnen, de toeristen, de mama's, de juffen en de kinderen:

- Laat ons wèg gaan! Laat ons gaan naar een ‘lachend dorpje’, zonder zomergeurige kanalen, zonder lagune, zonder Lido, zonder San Marco, zonder Piazza, zonder Asti...en vooral zonder eindelooze heen en weêr en op en neêr slamierende menschenmenigten en kindermillioenen!!

* * *

Beste lezer, mijn ‘lachend dorpje’, dat ik gevonden heb, heet Igls en ligt een half uurtje van Innsbruck af, in een vallei der Tiroler Alpen. Er zijn, Goddank, nog géene menschenmenigten, want het is, Goddank, nog géen seizoen. Ik zit dus waarlijk nog (zoo lang als het duurt!) tusschen de bergen en het woud, tusschen de koeien en de wei, tusschen Seppl met zijn Mädl, en Aloïs met zijn Dirndl. Ik heb in een châlet-achtig hôtel een paar kamertjes veroverd, waar ik, zoo ik niet de pretentie had al een beetje ‘dichter’ te zijn, heelemaal ‘dichter’ zoû worden. Mijn kamertje is niet groot, maar daar het onder de pannen van dit châlet-hôtel ligt, ziet het uit over berg en woud en wei aan àlle kanten. Maar de gróote bekoring van mijn kamertje is mijn balkon. Mijn balkon is een châlet-balkon, met uitgesneden houten dak, balustrade en wanden en mijn balkon is bijna even groot als mijn kamer. Mijn balkon is dus mijn ontbijtkamer, mijn schrijfkamer en mijne meditatie-kamer durende starrenachten. De lucht, die ik in adem op mijn balkon is frisch want ik woon op het Noorden. Ik woon echter genoeg op het Oosten om de zon achter het sparrewoud te zien op gaan en genoeg op het Westen, om, vóor het ‘Abendbrot’, de zon te zien onder gaan achter de bergen. Ik word op mijn balkon bepaald idyllisch gestemd en toch heb ik nog niet hooren joedelen, noch door Aloïs en Dirndl, noch door Seppl en Mädl. Maar van morgen, toen ik biekens honig op mijn broodje uit streek en geurige thee mij bereidde, zoo hoog boven de ‘men-

schen', uit droomende naar de verre sneeuwtoppen der bergen heen, voelde ik bepaald, dat ik géen vrees meer behoefde te koesteren gek te worden. Er kalmeerde zich iets in mijn nerveuze ziel, die te veel Venetiaansche seizoenen had door gemaakt en zich bewust was verstandig te hebben gedaan na zoo vele drukke voor- en naperioden te hebben ontvlucht: Het Seizoen te Venetië, van Juli en Augustus!! En alléen was er, tijdens mijn idylliesch balkon-ontbijt, dèze preoccupatie in mijn geest: wàt zal ik mijn lezers van Igls vertellen, want eigenlijk...is het heelemaal niet interessant!

* * *

Neen, het is niet interessant, mijn 'lachend dorpje'. De lieve bergen, die ik vóor mij zie, zijn, geloof ik, te laag om een Alpinist toe te lokken en hebben niet het majestueuze prestige van den Mont-Blanc of den Matterhorn. Hunne silhouet is lieflijk zich schakelend en rustig harmoniesch en hunne kleur tint zich in het namid-dagzonnewaas met blauw-zwarte schaduw-afglooiingen, blauwgrijze glansverheffingen, waar boven de laatste sneeuwplekken blanken aan de kartelende kam. Na de regens der laatste dagen is de lucht wolkeloos, wazig blauw. Vlak achter het hôtel heffen de ernstige sparren en denneboomen, donker groen, een muur omhoog, waar achter betooverd ligt het geheim van het woud. Tusschen bergen en bosch golven de frissche velden. Der maaiers zeizen flikkeren regelmatig een langen flits door de halmen van het hooge, geurige gras. Tot in mijn kamer geurt het gras en geuren de sparren en dennen. Als ik naar de maaiers zie, begrijp ik, dat den Tijd een zeis in de hand werd gegeven. De flikkerende zeisbeweging der maaiers is als de beweging van den slinger eens uurwerks. Iedere dubbelzwaai, die zwiert door de halmen héen en terug, duurt de zelfde pooze. Iedere flikkering is eene lange seconde. Zij kan in ons leven tragiesch zijn. Maar zij is hier, in de velden, niet meer dan idylliesch. En zij is nièt interessant.

* * *

Neen, dit alles is niet interessant. Dit geheele, lieve Tiroler landschap, dat vergolft en verglooit om mijn ‘lachend dorpje’, om het kleine lgls, met zijn sentimenteele kerkspitsje, is niet interessant, hoe frisch en weldadig, hoe lieflijk en landelijk het zij. Het is geen ‘geval’ voor een schilder. Een veld van koolzaad, effen frisch geel gewemeld tegen een dònkergroene sparrenmuur, die zich ernstig af teekent tegen een blauw-grijze, sneeuwbetopte bergschakeling is géen geval voor een schilder. En omdat het tòch zoo mooi frisch, zoo weldadig eenvoudig rein is, zoû ik willen bedenken aan wie eigenlijk de fout ligt, dàt het geen ‘geval’ voor een schilder is...Aan het landschap...of aan den artiest? Aan de natuur...of aan de kunst? Ik weet het niet; ik geloof alleen wèl, dat er schoonheden zijn, die, hoe weinig interessant ook en hoe weinig ‘geval’, toch rein zijn, weldadig en...schoon. Het zijn de eenvoudige schoonheden, die ons bekoren als wij moê zijn. Moê in ons hart of ons hoofd. Als wij veel gedacht hebben of veel geweend. Als wij weêr een beetje geleden hebben, een klein deel van àl het leed, dat de goden ons toe wegen in het àndere schaaltje dan dat, waar in zij wegen ons deel geluk...Als wij dàt hebben door gemaakt, of misschien nog een beetje door maken moeten, is dit reine, eenvoudige landschap ons een bekoring en, meer, een schoonheid.

* * *

Ik ben van morgen in het geheim door gedrongen. Ik ben van morgen in het woud gegaan. O, het was er zoo stil, zoo mooi, zoo vòl geheim, zoo heerlijk koel, zoo weldadig innig. Ik heb er niemand ontmoet...Ik was er heel alleen. Het sparrenwoud was als een groote, groote kathedraal van duizend slanke zuilen. In de boomenkathedraal vielen de zonneschijnen door rozetten van twijgen en ruiten van looveren binnen. Maar het bosch was niet overal kerk. Het was eigenlijk nog meer sprookje. Het was hier en daar zelfs mythe. Er waren berkenbosschages met neêr druipende, lange twijgen vol wemelende kleine blaadjes, en van verre, zonnedoorwemeld, waren die berkenboompjes als lachende, achter over hellende nymfen, schalke dryaden, die stoeiden met verlief-

de faunen. En beeldden de berken de mythe, de varens vertelden het sprookje. De groote, buigende, waaierende varenbladeren, gepareld nog van den regen...zij laten mij altijd droomen van gnomen, die er onder schuilen, de armpjes om de kromme knieën geslagen. Zoo ook de scharlaken paddestoelen, die de regen- en zonneschermen der gnomen zijn...

Het is héel kinderachtig, maar soms nader ik heel voorzichtig en sla met mijn stok de paddestoel af of beur voorzichtig het varenblad op, om te zien wat er onder schuilt. Maar het booze gnoompje is dadelijk verdwenen en veronzichtbaard: ik heb er nog nooit één gezien...

Er was niemand in het woud: er waren alleen de vogels. Ik lag in het mos, dat zoo mollig was als een Turksch tapijt en tegen de stammen der boomen rondom woekerden zwammen, die waren als goudgeel fluweel, als zwavelgeel fulp. Ik lag als in een rijke tooverkamer, groen en goud en geel, en uit mijn mostapijt kwam mijn kamervloer te voorschijn, zilver glinsterend van schilferende rotssteen. En om mij waren de vogels. Ik zag ze niet want ze zongen heel hoog boven mijn hoofd, maar er waren er, die trillerden met voorslagjes van kristal; anderen zongen niet maar floten een deuntje en één was er, die sjirpte altijd door uit zijn héel fijn vogelkeeltje of hij iets weemoedigs vertelde...

Er waren ook woudduiven en diè maakten veel drukke beweging van vleugels door de takken heen; zij kwamen en gingen met groot laweide. Twee eekhorentjes liepen elkander na over den grond, met hoog opgestoken staarten...En omdat ik heel stil lag te droomen, naderde mij plotseling...een haas! Hij naderde mij en keek mij aan in de oogen. Hij voelde zeker, dat, al hadde ik iets bij mij gehad om hem te dooden, ik hem niet gedood zoû hebben. Hij keek mij zoo zacht en lief en gelukkig aan...Toen schrikte hij plotseling - een mensch! dacht hij zeker - en vluchtte weg...

* * *

Het is heelemaal niet interessant, wat ik u vertel. Ik heb ook niets interessanters gezien en toch was ik héel blij daar in dat bosch te

zijn en voelde ik mij bijna, als de haas...En dat ik u toch vertel van Igls, en van het woud, is vooràl...omdat het er zoo heel stil was, zoo geheel eenzaam tusschen de vogels, de twee eekhorens en het haasje...en dat ik vrees, dat het zoo niet lang blijven zal, want al heeft Igls niet zóo vele voor-, na- en hoofdseizoenen als Venetië, het heeft toch *zijn* seizoen en dàn...is de eenzaamheid van het woud niet meer voor mij: dàn wordt het groene geheim ontraadseld door wederom vele horden, vele Hunnen, vele mama's, vele juffen, vele kinderen...

Maar het geluk dezer wereld is te genieten de secònde van het Heden, die de flikkerende zeis des grooten Maaiers uit slingert...zonder te denken, dat de halm van dat geluk nà die seconde ter aarde ligt...

De Hollanders in het Glaspalast

Voor eeuwig aanbidder van de kunst der Oude Meesters, die ik - waarom? - dikwijls dadelijker, duidelijker en inniger tot mij voel door dringen dan die mijner tijdgenooten, sta ik tegen over die laatste niet zelden wantrouwig, een beetje vijandig, soms heel erg gecrispeerd of minstens even ge-enerveerd. Onwillige stemmingen, die toch niet verhinderen, dat, als de schilders van mijn eigen tijd mij ook maar in het minste van de Absolute Schoonheid zeggen, ik mij oogenblikkelijk gevangen geef. Was ik dan ook dit maal reeds tal van malen in de Oude Pinakotheek om Rubens te zien en te herzien, ik was nog geen enkele maal naar het Glaspalast gegaan, waar de Elfde Internationale geopend was. En dat ik er gisteren heen ging, was eigenlijk een toeval van eerst doellooze wandeling, de richting uit der mooie, Dorische zuilen van Münchens moderne Propylaeën. Maar dat ik er heden terug ben gekeerd, was geen toeval meer, was ènkel, omdat ik er mijn Hollanders waardevol vond vertegenwoordigd en het er mij den eersten dag, en den tweeden niet minder, een gelukkige blijdschap werd, in dat kleine stuk vaderland van niet meer dan enkele zalen de vaderlandsche Schoonheid om mij te voelen. Dien tweeden dag was aan mijne zijde een Hollandsche vriend, die met zijn Hollandschen naam van Jan en zijn zeer Hollandsche nuchterheid, een man van fijnen smaak is, maar dit alleen niet altijd wenscht te weten, en geweten te zijn, reden genoeg voor mij, om, plaagziek, het op te schrijven en te doen drukken tot algemeene bekendheid. Ik ben dus, mèt een Hollandschen vriend, terug geweest in...Holland; ik heb er geademd een atmosfeer van grauwen nevel of parelen mist, van wazigen morgen of wonderstillen avondwee-

moed, aan blauwe Noordzee, in zon-en-sneeuw of bloesemlente en zij waren allen zóo eigen van tint en teederheid om mij heen, dat zij dadelijk te herkennen waren als die van het verlatene vaderland. Ik trof in deze vele atmosferen, - maar allen vaderlandsch - vele van ouds bekende kunstenaars; ik hernieuwde de kennis met anderen en sommige namen zelfs klonken mij zoo onbekend, dat ik mij schaamde te lang in Italië te hebben vertoefd, hoewel toch de tentoonstellingen te Venetië mij wel eens op de hoogte hadden gebracht. En dat nu, na Venetië, München mij méer op de hoogte bracht, dank ik eerstens aan het toeval mijner wandeling, tweedens aan vriend Jan, derdens misschien aan de goden, die, beschikkende over de wisseling der seizoenen en ons den zomer dit jaar '13 nauw gunnende, de zoete Zomermaand om tooveren in een soort van niet al te guur najaar, dat - schoon het licht, gezeefd door zóo vale lucht, niet bizonder gunstig zich verspreidt om zelfs in paleizen van glas schilderijen te beschouwen - ons als van zelve stuwt naar binnendeursche Schoonheid nu de buitendeursche al te droefgeestig aan doet. Nieuwsgierig naar Toorop ben ik hem dadelijk gaan zoeken met behulp van een dier praktische boekjes, die nummers van zalen, benamingen van kunstwerken en namen van kunstenaars een vertwijfelenden can-can laten dansen in het arme brein van den zoeker-naar-schoonheid. Toen ik dan eindelijk Toorop of liever zijne Apostel-teekeningen gevonden had, in krachtige, koolzwarte lijnen treffend van verre, zoo dat de studie in het verwarde en verwarrende boekje - *Gott sei Dank*! - niet ten einde behoefde volbracht, troffen mij, in die atmosfeer van mijn land, ook de types van dat zelfde land, als of de Apostelen gewoon-weg doleerende handswerklieden waren geweest, geboortig uit de landouwen tusschen Noord- en Zuiderzee. Eene opvatting, die, zoo noodig, gemakkelijk te verdedigen is, al waren ook de Heiland en wie hem volgden Semitische Oosterlingen en in hùn tijd onkundig van onze eeuw, want de Renaissance-meesters gaven ons ook wel die heilige figuren in anachronistische types van, meestal met weelderig plooiende mantels omhulde, Latijnsche persoonlijkhe-

den en de Spaansche schilders aarzelden niet aan hunne koppen Castiliaansche fijnheid te leenen. Waarom zoû Toorop dus niet hen rond-uit Nederlandsche karakteristiek hebben gegeven? ‘Negen Apostel-teekeningen’ vermeldt mijn verwarrend boekje: mag ik dat niet veranderen in acht Apostel-teekeningen bij éene van Christus? Ik neem ten minste aan, dat de eene socialistische kop een Christus is en géen Apostel, een Christus van veel krachtvan-idee in dien kop, van veel overtuigingskracht in blik en vermoedelijk ook van stem, en missende peinzend gevoel en teederen droom, misschien te veel om geheel door hem bekoord te worden of hem lief te hebben als wij lief hebben, dien hij voor moet stellen. De koppen der acht Apostelen, die, aan het H. Avondmaal, uit Christus' mond vernamen, dat een hunner hem zal verraden, hebben ieder een bizondere uitdrukking. Simon vraagt zichtbaar: *ik*? Jacobus betuigt: ik *niet*!! Andreas meent zalvend: God behoede mij! Petrus weifelt: Zoû dat wàar zijn? Thomas is héel ongeloovig; Bartholomeus meent, van zichzelven zeker: zoû *ik* dat kunnen doen?; terwijl Judas niet ontkomt aan een ietwat theatralen schrik; gebaar, dat hem te vergeven zoû zijn, indien het...minder theatraal was. Ik mis noode den blonden Johannes: hoe heeft de kunstenaar tusschen deze Calvinistiesch vrome maar energiek en krachtig gelijnde koppen, waarin de oogen wel zekere starende monotonie vertoonen maar die dàn ook zoo zeer verschillen van plotse emotie, den smartelijkst getroffen jeugdigen boezemvriend van Christus gedacht? Als een jeugdigere leerlingsjongen vermoedelijk, zacht van wangen nog tusschen deze stoppelbaarden en ruwe, Nederlandsche werkmansgezichten, uit welke de Apostel-ziel, maar modern gedacht, als met een verrukking, die den Heilleger-soldaat ons gedenken doet, straalt door een kunst, wier hoogste kwaliteit zeker is zware, bijna op dringende kràcht ons déze opvatting te doen aanvaarden met de suggestie van éen oogenblik vergetelheid, waarin andere, poëtischere maar weekere, opvattingen verzinken.

* * *

Die eerste nieuwsgierigheid voldaan, heb ik - niet zonder eerst nog te hebben op gemerkt, dat mijn vriend Jan een zekeren familie-trek vertoont met Bartholomeus! - geflâneerd langs de zorgvuldige etsen van Van Leusden, die den Gothiek van Utrechtschen Dom en Brugsch Belfrooi nauwgezet en zeer innig weêr geven, langs de poëtische etsen van Bosch, die van Rome en Salerno ons mijmerend vertellen, en mijn geliefden boom, den zonneschermpijn, den donkeren baldakijn doen ronden tegen de lucht, die men blauw raadt zelfs in het kleurlooze der fijne grifkunst. Ik heb Edzard Koning terug gezien met zijn warme zomerplassen, waarin de waterlelies en plompen droomen tusschen de ronde, op het water glad gestreken bladeren en Bauer bekoorde wel weêr met de oproeping van een Hindoesche pleinstemming, décor voor den aanvang van een Sanskrietsch tooneelspel. Poëtiesch zijn wij Hollanders, het moge vreemd schijnen wie ons altijd maar nuchter schelden, meer dan wij het zelve misschien weten en de buitenlanders, die wij verwonderden, wel verwachtten; droomerig zijn wij vaak in dat poëtisme en onze schilders en etsers vertoonen dikwijls een teederheid, wel wat schuchter en soms verborgen, maar die oprechter is en meer aangedaan en aandoende, dan wàt ook de ziekelijke, sentimenteele Duitscher ons biedt, vooral als hij te gelijker tijd met effect ons nog ‘pats’! een slag in het gezicht geeft. Zijn de Drie Koningen van Dake ook niet een droom van poëzie? Voor mij is deze, met nachteblauw en starrenglans geschilderde droom een der betooverendste werken onzer tentoonstelling, misschien wel het betooverendste...

‘Je ziet schilderijen altijd véel te litterair’, bromt mijn vriend Jan, die wel eens een penseel ter hand genomen heeft, naast me. ‘Zoo als jij een roman nóoit genoeg litterair beoordeelt’, brom ik hem tegen. ‘Ik heb nóoit een roman geschréven’, antwoordt, op zijn teentjes getrapt, vriend Jan met zijn Bartholomeus-gezicht. ‘Ik heb nooit een schilderij geschilderd’, geef ik hem, heel oprecht, troef en ik voeg er bij: ‘Je hoeft geen druiven te trappen om een wijnproever te zijn, Jan.’ Hij is stil na dit *battibecco* - als de Italiaan schilderachtig zeggen zoû - en ik, op mijn litteraire manier, *n'en*

déplaise vriend Jan, laat mij bekoren door Dake's Drie Koningen. Het bekoort mij, dat een Hollander zoo weet te schilderen, met starrenglans en nachteblauw, in welke klare vaagheid drie dromedarissen doemen, waar op de Koningen voor gaan den tros van gevolg, die zich in den tooverglans van de Star verliest...Intusschen zoekt vriend Jan op wat hij onze wèrkelijke 'nationale kwaliteiten' noemt in Duchâtel, Apol, Tholen: het vizioen van Dake was hem te on-Hollandsch...Misschien interesseert het mijn lezer, dat wij voor de schapen van Ter Meulen het weêr eens worden. Ik waardeer zeer den eersten zilverschijn van den morgen, die in de stal zeeft, waar de schapen, aan getint de uiterste wol hunner vacht, smachten den buitendag in te gaan. Jan prijst ook Ter Meulen en mij, omdat ik zoo veel voor een Hollandschen schapenstal voelen kan. Voor Wiggers worden wij het weêr on-eens en ik, een beetje boos, zeg: 'Jan, daar ginds hangt weêr een héel mooie Duchâtel, erg knap geschilderd, natuurlijk, absoluut goèd, met het blauwe figuurtje in het bootje, in een Hollandsche vaart, die àlle goede nationale kwaliteiten heeft van natuur en van kunst ook: ga nu daar heen en laat mij hier voor Wiggers.' En zoo heb ik dan een oogenblik alleen, litterair, kunnen genieten van Wiggers' droomerig, poëtiesch polderland, het sprookje van het polderland in den avond, waar de laatste gouden schijn af drijft uit de grijs violette lucht, tot lucht en schijn zich weêrspiegelen in de vlakke waterwijdte, terwijl, op de smalle dijken, de boompjes zoo teêrtjes droomen en ook zich af spiegelen in de plassen...'Zoo Japansch...!' komt vriend Jan, weêr terug, mijn stemming verstoren maar ik haal de schouders op en zonder dat de forsch mannelijke kunst van Suze Robertson mij heel lang weet te boeien met het Witte Poortje, weet ik gauw den anderen Wiggers te vinden, minder droom en poëzie, méer reëele, rustieke avondidylle, en is Jan wel over te halen te zeggen, dat dit van 'nationale kwaliteit' is: zijn grootste lof, als hij een beetje brommerig is gestemd. Voor Gorters monumentalen sneeuwnamiddag-en-winterzon staan wij beiden eensgezind, blij, dat de Hollandsche kunst ook gróot kan weêr geven de blankgouden schoonheid van

het kleine land, tot wij plotseling hooren: ‘Ach, wie schön ist *das*!!’ Wij kijken om: het zijn drie Duitsche dames, die dwepen voor de Amsterdamsche weesmeisjes van Van der Waay. Zij zijn ook zoo keùrig netjes, zoo Hollandsch proper, de blonde, rood-en-zwart gedoste weesmeisjes, met zulke lieve, fatsoenlijke blond-en-blanke bakkesjes, en zij houden zich zóo netjes bezig, dat wij den uitroep der Duitsche dames begrijpen.

- Netjes en fatsoenlijk en proper, Jan, zeg ik. Onze ‘nationale kwaliteiten’!

Jan is echter, - brommende, o, op *mij*, niet op Van der Waay, - weg geloopen en als ik hem volg, vind ik hem, met zijn neus in de lucht, staan kijken naar een kleine ‘Avondstonde’ van Rip, die wat onnoodig hoog in den hemel hangt, maar toch laag genoeg om te waardeeren hare samenvloeiïng van doezelige avondtinten, als het donkerder wordt naar de nacht toe...‘Jan’, zeg ik; ‘dat kleine dingske mag je me cadeau geven: ik kan het in iedere pensionkamer gezellig op hangen en het is lekker om naar te kijken, als ik lui soezende op een chaise-longue lig...’ ‘Ik zal eens zien’, zegt Jan droog, die mij onbescheiden schijnt te vinden en daarom belang schijnt te stellen in het historiesch krijgsgedruisch van Hoynck van Papendrecht. Onderwijl toef ik belang stellend voor Marie Wandscheers petunia's en vraag ik mij af hoe verschrikkelijk moeilijk het moet zijn zulke vréeslijk broze bloemetjes te schilderen in zoo een heel erg wit potje, tegen een héel licht kleurig achtergrondje aan, als of de schilderes zich heusch eens iets heel erg moeilijks tot taak had gesteld. Maar ginds aan den anderen wand schittert het van scharlaken: een kleur, die mij altijd warm aan doet en aan trekt, zoo dat ik op let - hoe ook ze nièt op te letten - dat ik voor de gloeiende sprook sta van Goedvriends paddestoelen, langs welker giftige pavillioenen-voor-gnomen de azurig glanzende hagedissen glippen en waar bij een vlinder te sterven ligt, die scharlaken tikjes ook toont in zijn wiekjes. Schitterend geschilderd, die vuur-en-bloedroode symbolen van het lage, die het hooge hebben aan gelokt...‘Veel te litterair weêr van je...’ mompelt vriend Jan, die mij meê trekt naar Pieters' ‘Lente’.

‘Dàt is goed!’ prijst Jan en in der daad, deze Lente is meer dan goed: zij is heerlijk van zonnelicht, door bloesembloei op bloemerig gras en zoo innig mooi Hollandsch, met de innige Hollandsche figuren, van zonnelicht overvloeid, dat Jan en ik het weêr heelemaal eens zijn en daarom, blijde, samen, ‘ge-n-armd’, naar de verder gelegene Hollandsche zaal onzen weg zoeken...

* * *

Wij vinden een paar Duitschers, met spijkerlaarzen en wollen kuiten, staan voor de visschen van Van Voorden en hooren hoe een hunner zich verwondert, dat er op het vloeipapier, waarin de waar op de schilderij werd verkocht, een naam geschilderd staat, die begint met ‘van’, wat, in het Duitsch ‘von’, overgezet, deze bergbestijgers zich af doet vragen of in Nederland de vischhandelaars van adel zijn. Mij uit beleefdheid afwendende - om mijn grinnik toch niet te toonen - sta ik voor Willem Maris' visschers-maagdekens, die ‘pootjes baaien’. Heerlijk mooi, dat blauwe, dat zonnig blauwe oogenblik aan Hollandsch zomerstrand! Ja, méer misschien nog dan van scharlaken, hoû ik van blauw, van zomerblauw, van dit zomerblauw, dat tintelt in lucht en op lage zee, die aan groent over het strand, van blauw, dat verschemert in plooien van witten kap en verdiept in blauw lijfje en rok van blauw, tot het alles blauwt, schitterend blauwt...

* * *

En zoo heb ik, enkele uren, met een Hollandschen vriend gedwaald langs Hollandsche zee, in Hollandschen zomer, door Hollandschen winter en lente en er zelfs Hollandsche Apostelen gezien en gaarne verzeker ik u, lezers, en ik weet, dat het u genoegen zal doen: wij kunnen er *zijn*, in het Glaspalast: wij behoeven ons niet te schamen!

Bronzen-beeldenspel

De vergelijking klinkt misschien niet geheel en al flatteus, maar is toch zonder ironie bedoeld. Zoo als in mijn prille jeugd mij het wassen-beeldenspel op de kermis belang inboezemde - belang, dat Tussaud of welk Panopticum ook later nooit meer heeft vermogen te wekken - zoo wekt het bronzen-beeldenspel in de Hofkerk van Innsbruck toch werkelijk mijn belangstelling wel op. Het was een gróotsche gedachte van Keizer Maximiliaan I - een keizer, die zóo na bij onze Vaderlandsche Historie staat - zich een dergelijk grafmonument uit te denken, zich een dergelijk mauzoleum te stichten. Hij zelve, geknield, in keizers ornaat, op zijn hooge sarkofaag, biddende, omringd door de vier Hoofddeugden, en dan, rondom zijn graf, links en rechts, geheel de kerk overvullende en haar makende tot 's keizers grafkapel, die twee statige rijen van beminde vorsten en heroën uit sage en geschiedenis en van, vooral, 's keizers voorvaderen, gemalinnen, verwanten. Allen meer dan levensgroot, indrukwekkende donkere bronzen statuen, en àllen - op ènkele uitzondering na - de vingers der eene hand gebarende als omvatten zij eene rouwkaars, kaars, die ook werkelijk bij groote ceremoniën in die bronzen vingers gestoken en aan gestoken werd.

* * *

Wie, die de Hofkerk te Innsbruck bezocht, werd niet overweldigd door deze grootsche idee en hare machtige uitvoering en zocht niet te vergeefs in zijne herinnering naar een tweede grafmonument, dat met deze bronzen wereld te vergelijken zoû zijn.

En dat, geheel ironie-loos, de vergelijking zich aan mij op drong van: bronzen-beeldenspel, kwam misschien wel hier door, dat, ofschoon deze figuren vooral het werk zijn van den beroemden beeldhouwer Colin, uit Mechelen en van den nog beroemderen Peter Visser uit Nürnberg, deze gietkunst der zestiende eeuw minder ons toe schijnt van overweldigend artistieke waarde dan wel van toch heel bizonder belang: het belang namelijk der aanschouwelijkheid van de beeltenissen verschillender historische personnages, die ons op wekken na te gaan hoe de Duitsche en Vlaamsche kunstenaars der Noordelijke Renaissance deze personnages zich hebben gedacht.

* * *

Keizer Maximiliaan I was zeer zeker een dichterlijke natuur, en zijne figuur is in onze Vaderlandsche Geschiedenis ook omgeven met een aureool van ridderlijkheid en van dichterlijkheid. Als Karel de Stoute na den slag van Nancy (1477) is gevallen, staat zijne dochter Maria van Boergondië daar eenzaam ten prooi aan tallooze eerzuchten: de jeugdige, schatrijke erfgename van den glanzenden, hertogelijken troon wringt de handen weenende en weet niet waar heen zich te wenden; meer dan twaalf vrijers dringen de maagdelijke Penelope om haar jawoord en als haar volk, uit vrees voor Lodewijk XI van Frankrijk, die zich door de Standen reeds tot leenheer laat huldigen, haar dwingt zich te beslissen, kiest zij Maximiliaan, Aartshertog van Oostenrijk. De latere keizer is de ridderlijke redder der bedrongene maagd, de sprookjesprins uit het Oosten, want Maria heeft Maximiliaan lief en hun huwelijk wordt gelukkig.

* * *

Zoo als de keizer daar zelve, hoog op het mauzoleum, in het midden der Kerk biddend voor ons verschijnt, dunkt hij ons bijna te klein, vergeleken bij de omringende andere bronzen statuen. De beeldhouwer Colin heeft vermoedelijk geene rekenschap gehouden, dat de keizerstatue zoo hoog, zoo ver van alle de anderen

verwijderd zoû worden, en de hoofdpersoon dezer maskerade niet machtig genoeg van afmetingen voor gesteld. Zóo hoog verheven wordt de knielende keizer gedrukt door zijn kroon en zijn mantel en mist hij over zijn gelaat het dichterlijke ridderlijke waas. Maar lief is het ons stil te staan voor het beeld van onze Maria, onze zachte Gravinne van Holland. Hoe wel zij noodlottig omkwam door te vallen van hare hakkenei, voor haar gemaal stierf - die na haren dood om staatsreden hertrouwde - heeft de beeldhouwer Maria toch voor gesteld met de vingers, bereid de rouwkaars te omvatten. De andere hand houdt het gebedenboek. Het is een lieflijk kopje, dit zéer Nederlandsche, ronde gelaat van de dochter van Karel den Stoute. De kaproen is hoog op geslagen van vóren, puntig op het hoofd verheven en omgeven met de hertogelijke kroon. Het zeer rijke gewaad schijnt ons, in het brons, van gearabeskeerd brokaat te zijn; plooirijk valt de rok neêr, sleepende over den voet en wijd in het rond. De snit van dien rok is eenvoudig en ruim en rijk; de Boergondische mode zocht eerder hare verfijningen in het keurs. Dit ‘corsage’ van Maria, gedecolleteerd, met zeer lange mouwen, noch wijd noch nauw, breed aan de polsen om geslagen, zoû nog heden ten dage kunnen na gevolgd worden voor een elegant dinertoilet. Boven aan den schouder zijn galon en fijne strikjes. En in dit rijke toilet, blijft het Boergondische Hertoginnetje, de Oostenrijksche Aartshertogin en onze Gravinne van Holland lief, bekoorlijk en sympathiek. Het is zeer wel aan te nemen, dat het gelaat naar een portret der overledene werd geboetseerd, dat het gewaad historiesch de toen nog heerschende Fransch-Boergondische mode aan gaf. Het Boergondische Hof was zeer elegant en gaf den toon aan: het zwierig den vederhoed af nemen der ridders begint aan het Boergondische Hof en wordt overal na gevolgd. Om deze bronzen Maria ademt nog iets van de weelderige atmosfeer van des Stouten Karels prachtlievendheid en het mooie beeld roept voor ons op de zachte heldinne van een allerliefst historiesch verhaal: ik meen de zoo mooie dichting van mevrouw Bosboom-Toussaint: Een Kroon voor Karel de Stoute...

* * *

Ons Gravinnetje van Holland werd nimmer Keizerin van het Duitsche Rijk en haar gemaal, de Aartshertog Maximiliaan, huwde, keizer gekozen, eene Sforza, Maria Blanca. Hier staan wij voor hàre beeltenis thans. De hertogelijke kroon drukt, zonder het lange gelaat te flatteeren, het voorhoofd en het haar, in een net omvangen, valt sluik glad langs slapen en oogen en ooren. Hoe snel verandert de mode al, voor dien tijd!! Maria stierf in 1482, Maria Blanca in 1510; in deze vrij korte spanne tijds is de kleederdracht geheel veranderd. De Boergondische élégances hebben uit in het laatst der vijftiende eeuw: het is uit Rome, dat de mode vooral hare wetten voor schrijft. Dàar zien aller oogen naar de schoone Lucrezia, daar geeft Lucrezia di Borgia den toon thans aan, dochter van Paus Alexander VI en de mode is, om de Spaansche afkomst der Borgia's, geheel Spaansch. Zoo staat ook Maria Blanca Sforza hier voor ons, in geheel Spaansche kleederdracht: zeer nauwe mouwen met kleine poffen, het open vallende oppergewaad, of *cammorra*, over de lichter kleurige onderrok.

* * *

Laten wij, na bezichtigd de beide Maria's te hebben, Maximiliaans gemalinnen, hier stil staan voor zijn zoon en dochter uit het eerste huwelijk; Filips den Schoone en Margaretha van Oostenrijk, voor zijne schoondochter, de ongelukkige, krankzinnige Johanna van Arragon en Castilië...Filips, Koning van Spanje, stierf reeds op 28-jarigen leeftijd, en zijne statue, die keizer Maximiliaan den beeldhouwer Sesselschreiber had opgedragen, werd gegoten na zijn dood: de kunstenaar bediende zich van het doodenmasker om de gelijkenis des jeugdigen konings weêr te geven en wie nu de statue aanziet, wordt getroffen door het spookachtige van dat bronzen gelaat, door die neêr gezonkene oogleden, die vegen om neus en mond, dat te gelijker tijd opgezwollene en ingevallene, dat weinig meer de illuzie weêr geeft van den jongen, schoonen vorst, wiens tallooze minnarijen zijne vrouw Johanna

tot krankzinnigheid brachten. Hier zien wij de ongelukkige koningin, beurende de rouwkaars-verwachtende vingers, zonder zelfs een zweem van haar levenstragedie en ontroert zij weinig...als of de keizer Maximiliaan nièt zoo groote treurigheid heeft willen dulden in hare statue, niet zoo smartelijke herinnering heeft willen bewaren van de arme martelaresse. En wij wenden ons naar de dochter van Maximiliaan en der Boergondische Maria: Margaretha, de versmade, uit Frankrijk terug gezondene bruid van koning Karel VIII, die zelve begeerde Maximiliaans eigene tweede bruid, Anna van Bretagne, te huwen: duistere, ingewikkelde, vreemde intrigue van liefde en van eigenbelang als slechts in die tijden gesponnen kon worden tusschen vorsten, vorstinnen en wie hunne belangen deelden...Een keizerlijke prinses van het Duitsche Rijk, eenvoudiglijk uit het land van haar ontevreden bruidegom, naar huis terug gezonden...! Zoo als wij haar in het bronzen-beeldenspel voor ons verrijzen zien, treft ons echter niets van deze smaad in de later gelukkige echtgenoote van Filibertus van Savoie en letten alleen wij op, dat de rok nog ruimer, nog plooirijker gedragen wordt, terwijl, wat zich reeds in vorige modes - bij de twee Maria's - accentueerde: de buik, door de mode van het keurs, naar voren gedrongen wordt. De lange, opene, hermelijn-omzette mouwen zijn als een terugkeer van vroegeren, Middeneeuwschen kleederdracht en de breede rand van galon en steenen, die den rok omzoomt, is bijna Byzantijnsch.

* * *

Langs keizer Frederik III en Eleonora van Portugal, des keizers Maximiliaans ouders, langs Filips den Goede en Karel den Stoute, grootvader en vader der eerste Maria, voer ik mijn lezer met mij mede. De oude keizer treft door zijn zéer lange neus en zijn prachtig keizersornaat en als een schim, die terug keert om, ook *hij*, de kaars bij zijns zoons mauzoleum te beuren, verrijst de vredezuchtige, moede, zwakke vader van Maximiliaan in het schemerlicht van de Hofkerk. Het gewaad van Eleonora lijkt ons niet meer

mode-getrouw; de beeldhouwers wisten wèl weêr te geven de modes van hunne onmiddellijk voorgaanden tijd, maar lieten voor de kostumen der oudere figuren hunne verbeelding meer werken: Eleonora dunkt ons te zwierig, vooral te modern gekleed. Filips de Goede dekt de Boergondische hoed met den lamferslip, die af valt en om den hals wordt geslingerd en zijn hals omgeeft de keten met den gouden ram der Orde van het Gulden Vlies, die hij stichtte. Karel den Stouten, in maliënkolder en halsberg, dekt het ronde gelaat - waarin even iets boersch - geen helm maar een hoed, de hoed misschien, die het eerst met Boergondischen zwier van het hoofd werd genomen ten groet.

* * *

Liever dan u àlle de acht-en-twintig bronzen beelden van dit vreemde rouwspel te beschrijven, wil ik er ènkele nog kiezen om u te bewijzen, dat keizer Maximiliaan, behalve een ridderlijk prins en een goed vorst, een dichterlijke natuur was. Want niet alleen, dat hij zijn graf wilde omringd hebben met de, brandende kaarsen beurende, beeltenissen van bronzen voorvaderen, ouders, gemalinnen en kinderen, ook schaarde hij tusschen wie hem in den bloede bestonden, de verrassende figuren van hem vreemde, maar dierbare heroën en vorsten. De Oudheid echter gafniemand den keizer in; maar aan de geschiedenis van Frankrijk ontleende hij de figuur van koning Chlodwig, wiens gestalte de boetseerder Veit Arnberger, onkundig van het Merovingiesch kostuum, gedost heeft in een fantazie-rusting, waarop, nota-bene, de leliën van Frankrijk gezaaid. Chlodwig, de eerste Christenkoning der Franken, was dierbaar aan Maximiliaans hart en misschien telde hij hem ook wel een weinig onder zijne voorvaderen; in allen gevalle waardeerde de keizer zeer zeker Theodebert van Boergondië onder de voorvaderen zijner eerste vrouw Maria en was deze Theodebert ook nog een afstammeling van Chlodwig, zoo dat de fantastiesche keizer Maximiliaan hem óok wel gaarne in het bronzen-beeldenspel zag op genomen. Meester Sesselschreiber was echter zeer verlegen met den kop van dezen sagenrijken

Theodebert, die in het Nibelungenlied wordt bezongen, maar hij redde zich uit de moeilijkheid door den held te modelleeren met een dicht, puntvormig vizier, als de snuit van een vreemd beest, en haalde zijne schade in door den halsketen des ridders te versieren met tal van kunstig ontworpene figuurtjes van knaapjes en diertjes. Ook Godfried van Bouillon wilde de keizer volstrekt onder de bronzen rouwwacht om zijn sepulker opnemen en de beeldhouwer Stefanus Godl slaagde er in een interessante figuur te scheppen: een langbaardige, impozante veldheer in maliënkolder en om de, in maliën omsloten, kop de doornenkroon, daar Godfried van Bouillon als koning van Jeruzalem geen anderen diadeem zich wenschte op het hoofd te drukken dan de kroon van spot en vernedering, die Jezus zelven om de slapen gedrukt was. De wapenrok van Godfried is daarbij nog bezaaid met het Heilige Kruis.

* * *

Ja, de keizer Maximiliaan was een dichter en een fantast, want anders, zeer zeker, had hij niet deze, zoo ver in de eeuwen van hem verwijderde, historische gestalten opgeroepen om zijn met zóó veel liefde en zorg ontworpen grafmonument, en zij waren hem nòg niet genoeg: hij voltooide hunne schaar met de figuren van Theodorik, koning der Gothen en Artur, de sagenvorst van den Graal. Hij gaf den grooten artiest, Peter Visser uit Nürnberg, vrij spel. En deze ontwierp zijn Artur wel als een sierlijk ridder maar, dunkt ons, wat jeugdig en baardeloos en te veel gelijkende op een jongen Engelschen lord, in prachtig gecizeleerde wapenrusting over maliënhemd en met bewerkelijke ordeketen en gordel: een zeer mooi, bizonder elegant standbeeld, maar dat ons geen oproeping geeft van den koning der Tafelronde en den gemaal van de schoone Ginevra. In Theodorik echter gaf Peter Visser een wonderschoone schepping, de heerlijkste figuur uit geheel dit bronzen-beeldenspel: de meest artistieke en de meest zielvolle. Ik herhaal, de keizer gaf den artiest vrij spel en hij maakte hier wel gebruik van, door Theodorik niet de rouwkaars te doen beuren,

maar hem in een peinzend weemoedige houding, vol gedachte, te doen leunen op zijn lang houwzwaard en schild. Portret van den koning der Oost-Gothen, die te Ravenna heerschte, is dit heerlijke standbeeld zeer zeker niet, maar het is daar-en-tegen een verrukkelijk kunstwerk; er is in dezen even melancholieken ridder, wien het opgeslagen vizier van den punthelm een schaduw vol weemoed werpt op het peinzend gelaat, dat de uit gestreken barbarensnor tóch mannelijk krijgshaftig doet zijn, een buigzaamheid in zijne veerkrachtigheid, een zich even moede laten gaan in zijn ridderkracht, die prachtig in de geledingen van de bronzen gestalte, in de knieën, in het middel, in de ommaliede vingers bijna knàkt, zoû ik willen zeggen. Om dit niet alleen te hebben kunnen boetseeren, maar ook in brons te hebben kunnen gieten, moet Peter Visser een artiest zijn geweest, een meester in zijn vak, wiens gelijke niet is te vinden.

* * *

Zoû ik moeten eindigen mijne beschrijving bij dezen ridder van weemoed en schoonheid? Neen, ik wil niet vergeten, dat wij te Innsbruck zijn: ik wil niet vergeten u even óok nog te wijzen op de figuur van Hertog Frederik IV, met den Leêgen Tasch, Graaf van Tirol. Want hij is de zelfde, die, omdat het hem bar verveelde zich altijd te hooren betitelen met een bijnaam, die zijne financiën geen eere aan deed, aan zijn woning den aardigen *erker* aan bracht, waar op een dakje van gouden pannen, als of hij de dukaten, zoo niet over de straat, dan toch over zijn dak kon doen rollen: het aardige, nog genoeg schitterende ‘goldne Dachl’, dat iedere Innsbrücker-toerist gaat bekijken.

Terug in München

Ja, terug in München! Maar laat mij er dadelijk bij zeggen, dat ik in München was ongeveer twintig jaren geleden en er toen drie nachten over bleef, dat ik de beide Pinakoteken en de Glyptoteek bewonderde en voort reisde naar Italië. München was toen een doode stad, waar de herinnering aan Koning Ludwig II, op tragiesch geheime wijze omgekomen in het Starnberger Meer, nog somber rond zweefde; een doode stad, trots alles wat Ludwig voor haar gedaan had, en niets lokte mij toe er langer te verblijven toen ik de groote muzea gezien had.

Sedert dien is er veel in München veranderd en ik kan u o lezer, gerust verzekeren, dat ik, ‘terug in München’, mij geheel en al vreemd in München voel, ja, dat ik zelfs zeer vreemd geworden ben aan geheel Duitschland, aan Duitschers, aan alles wat Duitsch is. Ik was sedert jaren niet meer ‘terug in Duitschland’, en mijne dagboeknotitie's, u ten beste, zullen dus voor u, die Duitschland beter dan ik kent, een zekere naïveteit vertoonen, die u misschien wel zal amuzeeren: amuzement, dat ik u niet kwalijk zal nemen, daar het mijn plicht is u, hoe dan ook en ten koste wàt het koste, nièt te vervelen.

Kind van de Noorderstranden, is mijn ziel, ik geloof, van meet af aan, steeds zeer zuidelijk, zeer Latijnsch geweest en waren mijne sympathieën steeds Latijnsch. Italië werd voor mij een tweede vaderland, vaak zonniger in àlle opzichten dan mijn eigen land, en gaf éene zoo groote liefde mij in als voor een tweede objekt niet meer te voelen is. Ik bleef dus veel in Italië, ik verbleef er zelfs des zomers. Trots het weinige lommer van het Italiaansche landschap, zocht ik - hoe ook lommer mij lief is - berg, bosch en strand van

soms tè zonnig, zomersch Italië op. En er behoorde een groote energie toe en een samenwerking van omstandigheden dit maal te besluiten tot een verdere en Noordelijkere *villegiatura* en zóo ver als München te trekken.

De veranderde toestand in München - toestand, die de Münchner zelve niet ouder dan een tiental jaren telt - was zeker eene der factoren, die leidden tot het besluit het geliefde Zuiden voor eenigen tijd vaarwel te zeggen. De roep van het nieuwe München, de roep van vooral modèrne kunststad lokte mij wel mede naar het zomernoorden, nu dit Noorden nog niet de Pool zelve was. En nu ik hier ben aan gekomen - ik meld het u, in àlle naïveteit - voel ik mij een beetje als een antieke Latijn zich moet hebben gevoeld, die, meenende verbannen te worden naar te Barbaarsche provinciën van het Latijnsche Rijk, naar Norië en Vindelicië, zich ziet omringd met een niet verwachte, zeer moderne beschaving.

Ge ziet, dit is wel naïef genoeg om u te amuzeeren, ook zonder, dat ik mij zóo zeer antieke Latijn gevoel, dat ik Beieren gedacht had een donker, somber eikenwoud, dat nog weêr dreunde van den hoefslag der Hunsche horden, dat nog walmde van de heidensche offers aan de sombere Germaansche godheden. Deze verwachting zoû al zeer overdreven geweest zijn, en integendeel is het volgende gebeurd: terwijl de antieke Latijn, uit *zijne* Latijnsche beschaving hier heen gekomen, aan geland zoû zijn in het schrikwekkende woud van Wotan, kwam de hedendaagsche toerist, die eene Italiaansche stad voor München verliet, van Oudheid, en Middeneeuw, en Renaissance in Ultra-Modernopolis. Italiaansch modern, ùltramodern leven is nog heel schaarsch ginds te vinden. Al schiep modern Italië heel mooie types van automobielen, de Italiaansche ziel is nog lang niet modern. De Italiaansche ziel ziet en voelt niet modern. Zij begint misschien hare oogen, heur hart te openen voor de moderne idealen, maar haar onvergelijkbaar prachtig en schatrijk Verleden weêrhield haar langen tijd gelijken tred te houden met de moderne ziel. Thans, nu hare vaderlandsliefde ontwaakt is, thans nu iedere Italiaansche

stad van haar nieuwe welvaart duizenden en duizenden afstaat voor verwezenlijking van het moderne staatsideaal: een machtige luchtvloot...thans gaat zij waarlijk, de mij zoo dierbare ziel van Italië, modern zien, denken en voelen. Maar de toerist, de vreemdeling zal in het land zelve het moderne telkens nog missen en noch Florence, noch Rome is, als München, een ultra-moderne stad.

* * *

Wat mij betreft, alles wat ik hier zie, - amuzeer u met mijn naïveteit, o lezer! - verwondert mij, verrast mij om zijne moderniteit. Ik kom, laat ons zeggen, uit den tijd van Lucrezia Borgia, Leo X en Rafaël...in het begin der Twintigste Eeuw. Om mijne een beetje gehebeteerde verwondering en verrassing strekt zich uit een immense, wijde stad. Lanen en straten en parken, het is alles wijd, wijd, wijd...Dit is een stad voor millioenen; zóo zijn Parijs en Londen aan gelegd. Nieuwsgierig naar het aantal menschen, dat in München woont, vind ik vermeld niet meer dan een groot half millioen. Ik ben verrast en verwonderd. Niet meer dan een groot half millioen!! En hebben betrekkelijk zoo weinig menschen zoo vele ruimte om zich noodig, ten einde zich vrij te bewegen?? Trouwens...deze lanen en straten en parken zijn niet overvuld. Door hunne groene verschieten, langs hare breede trottoirs bewegen zich vele silhouetten van voorbijgangers, maar zij blijven silhouetten; zij worden soms groepen van silhouetten, zij wemelen nooit dicht tot menigte. Het is zomer, zult ge mij tegen werpen en de Münchners zijn naar buiten. Goed, het is zomer...maar het is vooral vooravond van een zeer artistiek seizoen van opera, concert en tooneelvoorstelling, waarvoor het Hof zelfs uit zijn buitenverblijf terug zal komen, trots de naderende Augustuswarmte. Toch, drukke menigte - Goddank! - beweegt zich nièt door de wijde stad. Maar de silhouetten, die haar bevolken en alles wat om hen heen rond staat - de huizen, de paleizen, de gebouwen, de hôtels, restauratie's, café's - maken een indruk van *üppige* moderne welvaart. Niets is hier ‘schilderachtig’ bouwvallig als in

dierbaar Italië. Niets heeft hier de patine van het eeuw-oude stof, die schoonheid daar ginds is geworden. Hier blinkt alles van hygiënische, moderne reinheid. De nieuwe huizen en paleizen staan solide en frisch om ons rond; de hôtels, restauratie's, café's schitteren van kristallen luchters, spiegels, goud en electriesch licht. Te veel misschien. Het is alles verblindend van moderne welvaart en gezonde, niet altijd fijne pracht. Er is naar gezocht die pracht en welvaart indrukwekkend verbluffend te maken. De smaak is niet altijd ‘goed’, maar in wat ‘slechte’ smaak misschien genoemd zoû kunnen worden, straalt toch weêr het in-gezonde door. Er is weinig nerveus meer in. De mode van het nevrozisme is voorbij. De moderne ziel is niet meer nerveus. Nerveus was de ziel, de modeziel onzer jònge dagen. Toen was het woord der dichters trillend van nevrozisme; de lijn en kleur des toen modernen schilders, de silhouet der toen moderne vrouw...het was alles doorzenuwd van loomheid, van elegante matheid, van levensmoêheid...De vrouw...zij was misschien toèn iets van mijne eigene Eline Vere. Mijne Eline Vere, nu, is ouderwetsch. De ultra-moderne is thàns niet meer loom, gebroken en levensmoê elegant en zij leest niet meer Bourget, als zij het deed, twintig jaren geleden. Zij analyzeert weinig en zij huivert niet meer bij een houtvuur. Zij wil het leven gezond genieten. Zij slaapt met open ramen, loopt half gedecolleteerd over straat, ook bij Noordewind, doet aan sport, in een practische, witte blouse en rookt, niet als vroeger, uit langoureuze ‘pose’ maar, praktiesch-weg, om een *Genuszmittel* meer te hebben. Hare korte, nauwe rok verhindert niet haar veerkrachtigen stap, een stap, die Eline Vere noóit had. En de man naast haar is niet meer het jonge-mensch, dat analyzeerde als de bevallige loome van vroeger; het is de man, die mèt hàar, de thans moderne, aan sport doet en vooral aan flirt, zoo vèr hij maar kan, en in hunne gewichtigere conversatie hebben zij het meer over paardenkrachten en kilometers dan over de nuance's van zielestemmingen.

* * *

In de Münchner café's en restauraties, zie ik deze moderne, deze ùltra-moderne vrouwelijke silhouetten. Zij verrassen, zij verbazen mijne naïveteit. De Italiaansche vrouw is nog zoo niet; zij heeft, ook als jong meisje, meestal reeds de ziel van een brave huismoeder. Deze mij zoo onbekende, Germaansche vrouwesilhouet wekt mijne nieuwsgierigheid op. Want in Italië is mij alles bekend, en ik zal u, op niet meer dan het uiterlijk af, zeggen wie ons omringen. Ik onderscheid een prinses van de vrouw van een rijken auto-fabrikant en een cocotte-tweede-rang van een actricetje, dat weinig de planken betreedt. Hier weet ik niets meer. Naast mijn tafeltje zit een vrouw, met een jong-mensch: ik heb nauwlijks acht op hen geslagen; zij is in het zwart gekleed, smaakvol en dood-eenvoudig en haar hoed is bescheiden van excentriciteit. Plots spreekt haar een andere heer aan, zonder bijna notitie te nemen van het gezeten blijvend jong-mensch; de ‘andere’ houdt hare hand durende vijf minuten gespreks, oog in oog en bijna mond aan mond, stevig vast...en verlaat haar eindelijk, noode naar het schijnt, met nu een tik aan zijn hoed voor het strak beleefd, voor zich uit gestaard hebbend, jong-mensch.

Lezer, lach om mijn naïveteit, de naïveteit van den te veel verzuidelijkten psycholoog-romanschrijver, ‘kenner en doórziener der zie en’...maar ik zoû u voor geen millioen kunnen zeggen wie ‘zij’ is...Eene huismoeder, een vrije vrouw, een artiste, een schilderes, een doktores, een...cocotte?? Ik waag het u niet te zeggen. Ik weet het niet. Zij is het Raadsel, zij is de Sfinx. Zij is de eenvoudige, in het niet opvallende zwart gekleede Sfinx, zonder te excentrieken hoofdband. En zij intrigeert mij zéer, en ik voel mij héel dom, heel onbekend met alles wat dezer stad is, die, als de vrouw zelve, nog zoo veel Sfinx is voor mij.

* * *

‘Terug in München’, heb ik u nog niet veel van München verteld, maar gij zult het mij, hoop ik, ten goede houden. Laten wij nu en dan samen de Sfinx in de oogen zien, de Sfinx der moderne ziel, de Sfinx der moderne kunst, de Sfinx van het moderne Noorden,

dat ik zoo lange huiverig gevloden heb, omdat het nog maar éven moderne Zuiden, daar ginds, mijn hart voor altijd in zoete kluisters ving...Ik wil mij die kluisters niet al te veel heugen en ik zal pogen mij, nu ik in München ben, een beetje ultra-modern te gaan voelen, maar als ik plotseling af dwaal en u vertel van Dürer, Holbein en Cranach, in de Oude Pinakoteek...ach, toorn mij dan nièt te veel, want het is o zoo moeilijk, als men het Verleden met héel zijn liefde bemint, een tweede liefde te voeden voor het Heden der niet meer nerveus ontwikkelende maar zoo heel gezond *de* formule zoekende, ultra-moderne ziel.

‘Circe’

Er is in München de ‘*Bayerische Gewerbeschau*’ en op het terrein dezer tentoonstelling staat het Künstler-Theater. Want alles is in de ultra-moderne stad ‘künstlerisch’ als of dit ‘moderne Athen’ naast de faam van haar blonde of bruine bier ook eindelijk eens een minder materialistische reputatie zich heeft willen verwerven. Het nieuwe schouwburgje heet dus Künstler-Theater; het is opgericht in dien steeds nog tastenden, nieuwen stijl, die zoo gaarne de stijl dezer eeuw zoû willen zijn, en, na eerst grillige lijnen, thans vooral pijnlijk eenvoudige vertoont in eene affectatie van soberheid, van praktieschheid, en toch niet goed durven en weten hoe. Als ik zoo een schuchter facadetje tusschen cypressen bekijk, kan ik niet anders dan een beetje verwonderd zijn en denken: is er in modern ‘künstlerisch’ München geen beteekenender en teekenender architectuur geschapen, dan dit niet leelijke maar zoo héel eenvoudige, weinig zeggende geveltje...Van binnen is het zaaltje gehouden in donkere tinten van tweeërlei houtsoort: amfitheater, met een rij kamer-achtige loge's boven de hoogste rij. Vele uitgangen. Bescheiden verlichting, die dooft als de gordijnen wijken. Wel iets nieuws, iets lief intiems, iets donker gezelligs, geschikt om de aandacht te concentreeren. Men geeft ‘Circe’, van Calderon de la Barca. Want in onzen ‘künstlerisch’ modernen tijd faalt het wel eens aan ideeën, en men zoekt dan in het Verleden om het geblazeerde Hedenpubliek iets nieuws, iets heel nieuws te bieden. Is dat nieuwe dan eeuwen oud, dan poogt men in de wijze, waaròp men het biedt een zeker nieuwe, - of zelfs oude - charme te geven. Wij zullen dus ‘Circe’ zien spelen, zonder cou-

lissen en ongeveer in de kostumen, waarin het in de 17e eeuw vertoond werd voor de oogen van Filips IV.

* * *

Calderon de la Barca, of Don Pedro, als hij aan het hof van Filips IV genaamd werd, leefde van 1600-1681 en schreef zijn eerste tooneelspei, toen hij veertien jaren telde. Als soldaat, dichtte hij zijne verzen tusschen twee schermutselingen. Filips IV, de zelfde vorst, die de Nederlanden met een 'Den hemel zij dank!' bij den Vrede van Munster vrij liet; Filips IV, die in de vijf-en-veertig jaren zijner regeering, al heel weinig 'chance' had en niet alleen onze idyllische zuivel-provinciën, maar ook Portugal verloor, die Roussillon en Artois en den Elzas gedwongen werd aan Lodewijk XIV af te staan, aan wiens macht Napels en Sicilië bijna ontslipten, troostte zich voor zóo veel rampspoed met in Madrid, of op zijne zomerverblijven, schitterende feesten te geven. Deze feesten duurden dagen en de tooneelvoorstellingen dier feesten uren en uren. Toen 'Circe', in 1639, op Buen-Retiro vertoond werd voor de oogen van den vorst en zijn hof, duurde het schouwspel meer dan zes uur. Het werd vertoond op een vlot in een grooten vijver, tusschen geschoren baroque-hagen, in een décor van baroque-architectuur, en de *dramatis-personae* droegen baroque-kostumen. Een storm - niet van applaus - brak los tijdens de voorstelling; de kostbare machinerieën werden vernield, het vlot dreigde te zinken en er ontstond zelfs levensgevaar, voor de hooge toeschouwers. Vier dagen daarna was alles hersteld en ontrolde zich de voorstelling ongestoord. Zij was een immens succes. Calderon was vooral handig theater-schrijver en niemand minder dan Göthe heeft later verklaard, dat, zoo alle theaterkunst ooit verloren ging en Calderons werk behouden bleef, de nakomeling geheel die kunst weêr zoû kunnen op bouwen uit de spelen des Spaanschen dichters. Een dichter, vruchtbaar als niet een. Hij schreef bij de duizend stukken en zijne mysteriën - *autos sacramentales* - in der tijd zeer bemind en devotelijk aanschouwd door het publiek, kondigen zijne grootere vroomheid aan: de soldaat-

hoveling-dichter legt de heilige gelofte af en wordt kanunnik te Toledo.

* * *

'*El mayor encanto amor*' heeft Calderon zijn tooneelspel getiteld, dat wij thans als 'Circe' aanschouwen: 'Boven allen toover liefde'...En wij gelooven gaarne, dat de mythe van de tooveresse, dochter van Helios, die de schipbreukelingen aan haar strand omtoovert in zwijnen en wilde dieren - tot dat Ulysses haar weêrstaat en hun beider liefde eindigt in de tragiek van eeuwig afscheid: tragiek, die Circe haar tooverkracht breekt - na Homeros op nieuw bedicht en bedacht door den talentvollen Spaanschen schrijver, zijne toeschouwers en toehoorders genot heeft gegeven. Het waren weelderige decoratiën, het waren overrijke kostumen, het waren balletten en optochten met clowneske vertooningen er tusschen; het waren ook wel dichterlijke frazen en het geheel werd wèl eene tragedie, hoe opgesierd ook met, de poëzie bijna verpletterend, machine-werk. Calderon ten minste heeft zelve aan Zijne Majesteit verzocht, dat Cosimo Loti, de beroemde Florentijnsche régisseur en machinerie-kunstenaar, zijn gedicht niet al te zeer overstapelen zoû door te veel pracht en te veel 'tooverwerk', optochten en vertooningen. Wat wij thans zien, zoû Calderon misschien voldoen al zoû hij misschien fronsen, omdat zesuren-tooneelspel werd gereduceerd tot eene vertooning van een paar uur slechts. Het ultra-moderne Münchner publiek heeft niet meer zoo veel geduld als de etiquette Filips' hovelingen geleerd had in het Escuriaal of op Buen-Retiro.

Zoo stemmingsvolle muziek als wij thans Calderons spel hooren preludeeren, zal hèn echter misschien niet in de ooren hebben geklonken. De gordijnen wijken en bij de vreemde, geheimzinnige klanken onderscheiden wij de woestheid van Aïaia's strand. De naakte, doorwaaide pijnboomen, waaronder de betooverde schimmen dwalen, geven een huiverenden indruk: iets moois is dadelijk bereikt. Ulysses treedt op met een makker: dat is Clarin, de clown, die zich 'held van Troje' noemt en telkens voor den

kwinkslag zorgt door de rollende woorden van den epischen Ulysses heen. Reeds zijn, meldt hem zijn vriend Antistes, de andere makkers in wilde dieren herschapen, zoo dra zij den drank proefden, die de tooveresse hen bood. Daar verschijnt zij, in het hellere licht, omringd van hare nymfen. Vreemde aanblik! Vreemd ensemble, waartoe de Münchner 'künstlerische' direktie en regie gekomen zijn. Terwijl Ulysses en Antistes in Grieksche rusting zijn, - te veel schitterend verguld voor zwervelingen, voor schipbreukelingen, te veel opera-achtig dus - is Circe geheel gedost in het baroque hofkostuum van Calderons tijd. Zij gelijkt een Infante van Spanje, geschilderd door Velasquez. Het is de periode van de bakermand-achtige hoepelrok en Circe is gesnoerd in lang keurslijf, terwijl om hare heupen de baleinen monstercrinoline wiegelt. Deze is verdeeld in vierkante ruiten en bezaaid met *fleur-de-lys*: heel goed waarom begrijp ik niet, al huwde ook de Infante Maria-Therezia met Lodewijk XIV...Witte struispluimen hangen uit de juweelen van haar ingewikkeld kapsel neêr. Twee hofdames zijn eveneens gekleed in dezen stijl: de andere 'nymfen' dosten zich in Liberty-draperieën...

Vreemde aanblik! Vreemd ensemble! Het is wel als of men gezegd heeft: wij moèten het publiek epâteeren, het koste wat het koste. Die vreemde baroque-dames tusschen die naargeestige pijnboomen, samen met die goud schitterende Grieksche operahelden...Clarin, de clown, werkelijk met een clownskraag omgeven, speelt het best, zegt met nuance. Ulysses doet niet meer dan er knap en flink uit zien, zijn longen uit zetten en rollen met zijne r's. Ook de hoepelrokkige Circe declameert zonder veel tint. Hun spel is, hoewel niet slecht, middelmatig en als Ulysses Circe's tooverdronk weigert en dus behouden blijft, om haar te volgen in haar paleis, zijn wij nog niet geheel bekomen van het wonderbare schouwspel, dat wij hebben gezien.

De eerste akte is afgespeeld. Gaf zij schoonheid? Neen, maar zij gaf iets 'nieuws', iets nieuws-in-het-oude, iets vreemds, iets nog niet geziens en het blasé publiek is wel tevreden en meent, dat zij 'künstlerisches' genot heeft genoten...En ik, voor mij, ben ook

wel tevreden, dat ik eindelijk, ùit Italië, waar men nooit veel ‘theatralische Leistung’ ziet, eens gezien heb en weet hoe de ultramoderne ziel het doet op de modernste planken van München...

* * *

De tweede akte der Duitsche bewerking van dit Spaansche, *hoffähige* kijkspel geeft ons een tuin van Circe's paleis weêr...geheel in baroque-stijl en wel baroque-stijl volgens modern Duitschen kleursmaak. Tegen een oranje-kleurigen achtergrond - zonson-dergang? - rijzen hard blauwe *lapis-lazuli* baroque-nissen, waarin schel vergulde Venus-beelden. Deze blauwe architectuur is omgeven door hard groene geschoren palmhagen, waartegen lakblanke tuinbanken staan. Dit is dus het ‘künstlerische’ décor van Circe's tooverpaleis en wij moeten het zóo goed vinden, omdat in Calderon's tuin om den vijver, waar op het stuk werd vertoond, vermoedelijk geschoren palmhagen waren om de grotten van mosselschelpen. Ik krijg echter met den besten wil van de wereld geen indruk van tooverpaleis en -tuin. Ik zie voor mij als een modern hardkleurige illustratie uit de *Jugend*. In dit décor heeft een geraffineerde *cour-d'amour* plaats, waarin de psychologische ontwikkeling van het liefde-drama tusschen Ulysses en Circe enkele fazen verder ontrolt. Maar het meeste interesseert mij dit: dat Circe haar Spaanschen hoepelgala-jurk heeft af gelegd en een fantastiesch koninginnegewaad draagt als iedere fabelkoningin op het tooneel kan dragen. Waarom plotseling dit gemis aan fantazie na die curieuze oproeping eener Infante-figuur van Velasquez? De Prins van Trinacria, Circe's ongelukkige beminnaar, is met zijne volgelingen in Orientalische kostumen gehuld, souvenir aan de Sarrazeensche overheersching op Sicilië, op Trinacria, op het antieke toovereiland Aïaia...Baroque, Grieksch, conventioneel feëriek en Muzelmansch, zie daar de vreemde potpourri, die onze oogen aanschouwen. Hier tusschen door dwarrelt de clown Clarin en sprenkelt zijne geestigheden tusschen de subtiliteiten van den *cour-d'amour*. Zeker, dit kan een Spaansch hofgezelschap, zoo ongeveer tegen den Vrede van Munster, heb-

ben geboeid en vermaakt: het is galanterie, waar onder sluimerende hartstocht en op wellende tragiek, het is wel eens humoristiesch...Maar toch voor mijn eenvoudig modernen en niet ultramodernen geest is het mager en onbelangrijk. Ik ben niet meer geboeid...In een volgend tableau heeft al iets heel curieus plaats. Circe geeft aan Clarin om hem te straffen, dat hij haar een 'booze tooveres' heeft genoemd, een tooverkast cadeau, die op het tooneel wordt gesleept en waaruit als obsessie's te voorschijn perluken...een Spaansche *duenna* en een dwerg. Vermoedelijk wrong zich het Spaansche hof om Filips IV van het lachen om deze vertooning: *wij* kunnen er nauwlijks om grijnzen...De Spaansche *duenna* typeert de nieuwsgierige, bemoeizuchtige, oude vrijster; de dwerg...wordt door een werkelijken dwerg gespeeld en zelfs goed gespeeld, en hij draagt een Spaansch narre-kostuum met wijd opstaande, pompoen-achtige broek. Plotseling verandert echter de toon van het drama en Circe en Ulysses vragen elkaâr of zij liefde huichelen na de sierlijkheid van den *cour-d'amour* uit galanterie of werkelijk elkander hartstochtelijk beminnen. Dit tooneel eindigt in een langen kus, om voort gezet te worden tot een scène van zwoele liefde tusschen roode fluweelen gordijnen en blanke marmeren baroque-leeuwen. Maar in de beide liefdefiguren, zwijmeldronken op het purperen bedde, enkele treden hoog verheven, smelten de lijnen in schoonheid te zamen en dit wellust-oogenblik is met groote smaak weêr getooverd. Het is misschien de edelste, meest klassieke en zuiverste schoonheid van dezen avond en Circe zegt hare woorden van liefdebetoovering, trillend van diepe passie. Zij heeft nog éenmaal zulk een mooi oogenblik aan het slot der voorstelling, als Ulysses, uit hare liefdeboeien bevrijd, haar met zijn makkers verlaten heeft en zij zijn schip over de blauwe zee ziet verglijden...Zij beklimt den top van den Etna en de tooveres, wier tooverkracht is gebroken, kind van Zon en Chaos, dankt haren Vader Helios, voor het zalige levensoogenblik, waarin zij niets meer dan vrouw was en...daalt terug in den schoot harer Moeder, tusschen de purperen vlammen, die reeds uit den krater stijgen.

* * *

Ik ken het Spaansche stuk alleen uit deze Duitsche bewerking en weet niet of de vertaler zeer trouw bleef aan den oorspronkelijken tekst. De laatste, zeer indrukwekkende woorden van Circe schijnen mij meer van ónze gevoelige jaren te zijn dan reeds ontbloeid te zijn in Calderons eeuw. Zij zijn *te* weinig baroque...Gij zult zeggen, dat ik nooit tevreden ben en dit schouwspel, nu ja, dit tooneelspel, hier te veel en daar te weinig baroque vond. Het is mogelijk. Slot-concluzie echter is mij déze eigenwijze meening, dat ik Calderon niet zulk een groot genie durf vinden als Göthe hem vond en als, na Göthe, de ultra-moderne Münchner-Künstler hem vinden. Wel een handig in-elkaâr-zetter van een schouw- en tooneelspel, dat ik blij ben in twee uren te hebben genoten en niet in zes uren, als het duurde te Buen-Retiro.

Maar - een beetje ouderwetsch - geloof ik, dat ik deze sentimenteele feërie het liefst zoû gezien hebben met Sarah Bernhardt in de hoofdrol en gemonteerd als *zij* hare stukken monteert. Tusschen decoratie's van feërieke en niet baroque pracht, in harmonische kostumen, wier tinten als schitterende teederheden zouden zijn in een versmolten. Zoo wel de eerste ontmoeting met Ulysses, als de precieuze *cour-d'amour*, als de voluptueuze liefde-scène, als de purperen dood in den Etna-krater zouden magnifique momenten geweest zijn voor Sarah's spel...

Maar de groote actrice zoû het nóoit Münchner-künstlerisch hebben gedàan en dat, weet ge, is thans de mode, en zoo ge wilt zijn van uw tijd, moet ge dàt mooi vinden, al is het nog zoo onsamenhangend en onharmoniesch mogelijk...

Dus...of ik de Duitsche Circe-voorstelling nièt mooi vond?

Ik vond haar misschien niet altijd mooi; ik vond haar toch wel meestal zeer interessant, omdat zij mij op de hoogte bracht van mijn tijd.

Münchner potpourri
I

De Duitschers houden er van - als een ander wel bekend volk - vele Fransche woorden te gebruiken en zoo wordt in het Künstler-Restaurant een *potpourri* het palet genoemd van een schilder der Secession...wel neen, ik vergis me, en meen: zoo wordt daar ginds *potpourri* genoemd een *malerisch* uit ziende schotel met, om een Russiesch saladetje, allerlei sierlijk belegde broodjes, zoo dat het geheel wel schijnt modern symbool van den Overvloed, geschilderd in tinten van kaviaar-zwart, kalfstong-roze, sardijnezilver, tomate-scharlaken, citroen-goud, Leberwurst-grijs, zalmoranje en fijn-gehakt-hard-ei-geel-en-blank...Het is een heerlijk gerecht om meê te soupeeren, terwijl de dwepende klanken af trillen van de snaren eens Poolschen violonisten en als de *potpourri*, die ik u, o lezer, waag aan te bieden maar half zoo kleurrijk en smakelijk is als die van het Künstler-Restaurant, mogen wij beiden tevreden zijn. Want ik denk u van daag meer in het genre ‘belegde broodjes’ voor te zetten dan u te geven een stevige ‘tranche de vie’...

* * *

Laat mij dus mijn verleden week naïf begonnen bespiegelingen over München vervolgen en u verzekeren, dat deze stad een alleraangenaamst zomerverblijf kan zijn, als men ten minste niet *per se* naar ‘buiten’ wil, in den zomer. Hoog gelegen - zie maar eens in

Baedeker, hoe hoog - waait bijna bergwind door Münchens breede straten en over haar breede pleinen, terwijl zij tevens zoo koel neér ligt in al het frissche groen harer *Anlagen*, dat zij met Den Haag te vergelijken zoû zijn. Hoewel wij in de vacantie zijn, kunt ge toch iederen avond u amuzeeren en gaan naar theater of cabaret, terwijl in Augustus - elders *de* zomermaand - de serie Wagner- en Mozartvoorstellingen begint, waarvoor reeds alle plaatsen genomen zijn. Trots den zomer, sluimert de stad niet hare vacantie-siësta, is er overal beweging en bruischen uit alle richtingen de auto's af en aan. De Münchner tramt of auto't; voor een Droschke gevoelt hij minachting. De Droschke's zijn ook min of meer in verval: taxi-auto's zijn gemakkelijker te vinden, zijn zeker in grooter getale aanwezig dan Droschke's en het tramwezen is comfortabel en *tadellos* ingericht. In München - misschien wel in Duitschland? - zijn vele dingen geheel anders dan in andere landen, laat ons zeggen Nederland, Frankrijk, Italië. In München rookt men in de tram! Trouwens, waar rookt men in München niet! Nu ja, in de theaters, maar verder hangt de zware sigaren-dwalm te snijden door de lokalen...Dat is niet meer de lichte nevel der Latijnsche cigarette! En wat er nog meer anders is hier dan elders? Wel, de bedden! Overal elders vindt men beslaapbare bedden, maar, de Dolomieten over, zijn werkelijk de *chaiselongue's* nog aangenamer dan de bedden. De Duitsche bedden hebben mijne naïve verbazing opgewekt. Op eenige smalle ijzeren banden liggen dunne matrasjes en daarover lakens als dameszakdoekjes en wollen dekens, smal als een ouderwetsche *bouffante*. Slappe, dunne oorkussens en hemelhooge vederbergen, gestapeld ten voeten-eind. Luchtig spel van bloote teenen moet vaak het gevolg zijn van dit ultra-moderne comfort: ik prefereer de eerstebeste sponde in welk Italiaansch dorp ook. Slaapt men dus zoo goed en kwaad als het gaat - *ik* reis met mijn eigen kussens! - het ‘animale leven’ is over het algemeen zéer goed. Ik eet overal uitstekend, voedzaam en gevarieerd en begrijp nu, dat in zoet Italië de Duitschers het altijd over dit materialistische onderwerp hebben, want, niet waar, voor poëtische zielen als gij en ik, is ‘eten’

een onderwerp van ondergeschikt belang.

* * *

Hoe geheel anders het aspekt der straten, dan daar ginds, in het beminde Zuiden. Uit heeft de flânerie. Zij bestaat misschien één oogenblik, om twaalf uur, als de muziek der ‘Parade’ weêrschettert bij Residenz of in Rathaus-hof en de ambitieuze militaire artisten dwepend uit hun krijgshaftig koper pogen te blazen Isolde's Liebestod. Maar anders heeft de flânerie uit. Niemand flâneert langs deze frissche, breede trottoirs. Op welk uur ook, iedereen begeeft zich naar een doel. Men ziet het aan de gezichten: zij hebben het lichtelijk gepreoccupeerde van een gelaat, dat voort streeft in de richting van zijn restaurant, bar of *Verein*, van de visites, die zijn af te leggen, van de *Besorgungen*, die zijn te maken...maar zij missen dat in doelloosheid weg smeltende en verdoezelde der Zuidelijke flâneerkoppen...Daar ginds kijkt iedereen iedereen aan; hier niemand iemand: de psychologische flânerie van het Italiaansche *corso* ontbreekt. Een pleizier minder, o brave Germanen! Waarom zoû het zoo zijn? Omdat de menschen - ik fluister het, want ik wil heusch niet onhoffelijk worden als misschien onder u een Duitscher Hollandsch verstaat -...zoo leelijk zijn?? Chtt, niet hard-op...Omdat de Germanen zoo leelijk zijn?? Ik durf het niet beslissen...Maar leelijk zijn de ultra-modernen wèl...Ontmoet ge nog wel eens een frisch, blond, blank type van mooie Sieglinde of Gretchen, het sterke geslacht doet weinig aan fyzieke bekoring. Terwijl - en dat zal wel iedereen mij toe geven - daar ginds, ge weet wel waar, in alle standen en misschien het meest onder het volk, de zuivere gelaatstrekken, de zwier der goed gebouwde gestalte wie aesthetisch gestemd is, aangenaam zullen aan doen bij zijne flânerie over straat. Kunnen dus de Münchner-typen ten minste niet *mijn* aesthetiesch gemoed bekoren, onder de dieren zijn schoonheden; ik meen onder de karrepaarden! Ik heb nergens zulke prachtige karrepaarden gezien als voor de karren te München! Ze interesseeren mijn tòch altijd flâneerend oog zéer en ik vroeg naar hun oorsprong maar nie-

mand kon mij verzekeren of zij uit de Ardennen stammen, uit Norfolk of uit...Germanië. Probeer eens, lezer, een oogenschijnlijk zeer gemakkelijk te beantwoorden, maar weinig gedane vraag in uw midden op te werpen en gij zult verbaasd staan hoe weinig bevredigend antwoord uwe ongewone nieuwsgierigheid erlangt! Ik ben dus nog niet achter de origine mijner bewonderde karrepaarden maar zij treffen mij als epische beesten. Wat zijn zij mooi, zoo sterk van borst en flanken en beenen, en glanzend van robe, zoo lief van kop, met de zacht blinkende, ernstige oogen. En wat worden zij door hun voerder bemind! Hij vlecht hun de blonde staarten en manen tot zij golven als de harenvacht van Brünnhilde. Zulke groote dieren, krachtig als geen dier of mensch ter stad, zijn zij zacht en geduldig, vol teederheid. Als de kar stil staat een oogenblik, spreken zij met elkander, elkaâr langs de kleppen in de oogen blikkend of zij liefkoozen elkander met de monden of zij stoeien met de koppen en happen elkaâr in spel, rustig stil staande op de zware hoeven. En ge vindt het, o lezer mijner *pot-pourri*, héel gek, maar ik hoû heel veel van die paarden.

Ook van den postillon. In deze ultra-moderne stad die ouderwetsche postillon! Hij zit op den bok van zijn postkar, in een gechamarreerde uniform van twee eeuwen geleden, met zilveren nestels en gegalonneerden hoed, en terwijl de bode de brieven bezorgt, steekt hij zijn hoorn en bespeelt met liefde zijn instrument. Hij blaast sentimenteele melodieën, die ouderwetsch aandoend weêrklinken over de pleinen van Modernopolis. Iedereen luistert naar hem en heeft hij geëindigd en stijgt de bode weêr op en zal hij verder zijn gele kar rijden, dan geeft de kruidenier hem wat koekjes meê voor zijn kinderen, de café-houder een flesch bier, de bakker wat ‘bäckerei’ en de bloemenverkoopster, met wie hij schertst, een roos, die hij galant tusschen zijn nestels steekt...Ik heb het aardige genreplaatje gezien...onder mijn raam, waarheen hij mij gelokt had met de zachte klanken van zijn koperen posthoorn. En het was heel aardig tusschen de auto's, die op het plein stationeeren, te zien dat sentimenteele chromo-tje, zoo onverwacht, zoo erg ‘gemüthlich’, zoo geheel Beiersch landelijk

midden in het grootsteedsche gewoel; zoo geheel *unkünstlerisch* allerliefst in Münchens *künstlerische* atmosfeer.

* * *

Hoewel dus de antieke postillon in München gebleven is, voelt de vreemdeling meestal om zich heen dat het nieuwe, het moderne zeer ‘gezocht’ wordt in deze stad. Of het steeds wordt gevonden...? Ik weet het niet. De *Gewerbeschau*, ten minste, is mij een teleurstelling en heeft mij weinig nieuwe inzichten ge-opend in de voortreffelijkheid en de bezonken gevondenheid der allermodernste industrie en ik vrees zoo een beetje, dat een volgende eeuw, die de nieuwe formules wellicht wèl vinden zal, onzen tijd arm aan oorspronkelijkheid zal vinden en rijk aan imitatie te hooi en te gras. Pover de lijnen der nieuwe architectuur, uitdrukkingloos die der nieuwe schrijnwerkerskunst, zoo uitdrukkingloos, dat de mode weêr wordt nièt zoo heel modern zijn modern huis in te richten, maar veel liever de half-antieke meubelen te zoeken van den Biedermeier-tijd; de óok uitdrukkinglooze meubelen van den jare Dertig, van den tijd des ‘simpelen Meiers’, die ‘Jan en Alleman’ beteekent - zonder originaliteit, maar thans alleen met den parfum der innigste ‘ouderwetschheid’ bekorend. Hoe lang dit aardigheidje zal duren...? In alle gevalle teekent het modetje de, het moderne, Duitsche publiek te leur stellende, negatieve bekoring van het allermodernste: zoû het anders ooit op de gedachte zijn gekomen te gaan snuffelen naar kastjes, stoelen en tafels uit den Werther-tijd? Neen ‘gevonden’ is er in onze eeuw weinig behalve automobiel en vliegtuig. Wat de nieuwe industrie ons als ‘nieuw’ geeft, is meer dan eens aan oudere tijden ontleend en de nieuwe glasblazerij steelt hare blauwe en gouden wisseltinten aan de, in de aarde ge-oxydeerde, scherven der antieke glazen; de nieuwe katoenweverij doet haar teekenaar zijn patroontjes van dicht bij elkander gedrongene bloemetjes en figuurtjes schetsen naar de, in muzea verzamelde, scherven van oud-Grieksche pottenbakkerij; de nieuwe bronsgieter ontwerpt zijn nieuwe tafelluchters naar de aloude Joodsche kandelaar, zoo als die nog te zien

is op het marmer-reliëf van den Boog van Titus te Rome...Iets oorspronkelijks, iets, dat ònzen tijd werkelijk kenmerkt, is in dit hel kleurige, precieus lijnige zelden, misschien wel nooit ‘gevonden’. Het blijft zoeken, zoeken, zoeken...en zoo als het zoeken blijft in de industrie, blijft het zoeken in de kunst. De zalen van het Glaspalast dóor loopende - laat mij dadelijk zeggen, dat deze zalen zelve aangenaam zacht van tint zijn, rustig van licht door blanke schermen heen en zacht doorklaterd van koele fonteinen - blijft de toerist, wiens ziel voor eeuwig gevangen bleef in den toover der Italiaansche Renaissance-schoonheid, nuchter verbaasd hoe weinig schoonheid bereikt werd door zoo vele moderne schilders in zoo talloos vele werken. Want de vele schilders schilderen misschien in quantiteit niet minder dan in de dagen der onvermoeide, groote Meesters, maar wat zij bereiken, lijkt mij van een beklagenswaardige armoede, waarin de doorzichtige ‘manier’ - en ieder heeft de zijne als hij niet na volgt - vergoeden moet de volstrekte Schoonheid, die dadelijk eerbied in boezemt en bekoort en betoovert voor eeuwig, niet alleen den tijdgenoot maar de nakomeling niet minder. En in de Tentoonstelling van de ‘Secession’ - o zoo heel bizar zijn de Secessionnisten niet meer en zij zijn werkelijk ‘gearriveerd’ en zij worden zelfs aan gekocht voor de Nieuwe Pinakotheek - treft meer de onontkenbare fantazie dezer artiesten der droomen, vizioenen en nachtmerries, dan het ware, innige, diepe gevoel: het gevoel, dat telkens anders kan zijn en zich kan openbaren in een Annonciatie van Fra Angelico, in een Sibylle van Michelangelo en een Madonna van Rafaël: het gevoel, dat droomt over een berken-omgeven vijver van Corot of een Hollandsche waterplas met eendjes tusschen krookend bies van Maris...maar dat wij in deze Secessionistische kleurenorgie, waarin de kleur soms het vizioen na-verijlt en sòms tot Japansch porcelein vermaterializeert, tot email en cloisonné, geheel en al missen.

* * *

Wat is het, na zulke, stil diep in de ziel gevoelde, desilluzie's over

onzen eigenen tijd, dien wij toch zoo gaarne zouden willen waardeeren, een genot, een heerlijk genot, eene vergoeding, eene belooning, zoû ik haast willen zeggen, te gaan door de Oude Pinakotheek! Wat een volkomen voldoening vervult ons de aanblik dier volstrekte Schoonheden, of zij zijn de teeder lieflijke Venus van Lucas Cranach, de Vier Apostelen van Dürer, de blondroze, vleezige vrouwen van Rubens, de voornaam fijne portretten van Van Dijck, de verblindende ‘Turk’ van Rembrandt...en zoo veel, zoo veel meer, zoo weinig ‘gezocht’, zoo veel ‘gevonden’ en aan ons, arme, armoedige nakomelingen mild geschonken voor eeuwig!

Münchner potpourri
II

Ik zie ten minste niet in, waarom ik u een tweede souper in dit genre niet zoû opdisschen, vooral, omdat het dit voordeel heeft, dat het licht is, o zoo licht, véel te licht, zoû zeggen vriend Jan...En ik wil u dus eerst verzekeren, dat Augustus in München, ten minste dit jaar, reeds herfst is! Ach, wij arme menschen! Wat hebben met ons de goden voor! Het eene jaar verschroeien zij ons, tot het ons verwondert, dat wij blank van ras blijven en niet worden als de Ethiopiërs, die zwart geschroeid werden toen Faëton te dicht met vaders zonnerossen bij de aarde verdwaalde; het andere jaar dwingen zij ons onze elegantste zomerbevalligheden diep in onzen koffer weg te bergen en Helios af te bidden éen enkelen straal van zonnegenade en wij, arme, beklagenswaardige stervelingen, wij moeten dat maar alles door maken en er helpt geen lieve moeder aan! *Au fond* zijn wij charmante stervelingen, dat wij nóoit op staan tegen de goden, wàt zij ook ons doen! Lieve hemel, wat schikken onze brave zielen, hebben zij eenmaal den plooi beet gekregen, zich toch goed en wat zoeken zij steeds, als filozofen, *to make the best of it*! Want, weet ge, nu de kastanjewaaiers in den Engelschen Tuin van München al niet meer zomerkoelte toe wuiven maar reeds goudgelen en dwarrelend vallen - ook de natuur leeft tegenwoordig snel! - zeggen wij zalig tegen elkaâr: wat een geluk, dat we niet meer in de bergen zitten, tusschen regen en sneeuw, bij een kachel; wat een geluk, dat een stad

hare muren veilig om ons op steekt en dat wij 's avonds naar de komedie kunnen gaan, precies als in den winter!

* * *

Ik vind, dat wij stervelingen waarlijk een pluimpje verdienen omdat wij zoo goed ons schikken kunnen en nooit opstand maken tegen de goden, die met ons voor hebben...niemand weet wat...En wij, zonder ons er in te verdiepen, wàt zij misschien met ons voor zouden kunnen hebben, gaan allerbeminnelijkst onzen weg. Ofzijt gij wel eens in een slecht humeur...omdat Morfeus u slecht deed slapen?? Ik nooit. O toe, leer toch van *mij*, altijd in een goed humeur te blijven, of gij geslapen hebt of niet. Slechte humeuren, ik verzeker het u, zijn veel erger voor uw *teint* dan slapelooze nachten zijn...Stortregent het dus, in München of in Den Haag, brom dan niet op Helios, die wèl in een kwaad humeur schijnt te zijn; mopper dan niet, dat de straat u niet toe lacht, zoo rijkelijk beplast door Pluvius, maar ga liever welgemoed schrijven uw feuilleton. Of hebt ge geen feuilleton te schrijven? Ja...dàn kan ik mij begrijpen, dat gij niet kùnt geraken in goed humeur. Want het schrijven van een feuilleton is een probaat middel om te komen in goed humeur, mòcht gij dit ook even verloren hebben...wat ik nòoit doe. Hoewel de groote goden, hoewel zelden de Muzen en Apollo om u heen zich verwaardigen te komen als gij een feuilleton wenscht te schrijven, dartelen er tàl van kleine godheidjes om u rond bij deze luttele bezigheid, de godheidjes der kleine poëzietjes, der kleine vroolijkheidjes, der kleine geestigheidjes, met de miniatuur-muze der kleine woordjes en àlle deze godheidjes, ik verzeker het u, maken, dat gij, al schrijvende uw feuilleton, herwint uw góed humeur...mocht gij ook dit wellicht verloren hebben; een psychologische toestand, mij onbekend.

* * *

In München of waar ook, de goden moeten wij eeren. Ik ben ten minste, geloof ik, opzettelijk naar München gekomen om Euter-

pe - en Muzen, gij weet, tellen onder ‘de goden’ - hulde te doen, want de ‘verheugende’ Muze der zoete klanken wordt, vreemd, in Italië weinig ge-eerediend en toch is iedere Italiaan op haar dol. Klinkt er ergens een viool of maar een guitaar, dan verzamelt zich aandachtig het volk...Maar plechtige eeredienst wordt dezer vrouwe der zoete klanken al bitter weinig ‘geleistet’. (O, wee, ik vergeet al mijn Hollandsch in Duitschland, iets wat ik nooit deed in het Zuiden!) Hier, in Münchens herfst-Augustus, is die eeredienst meer in tel en wij troosten ons met concert of opera op de avonden, dat stortregens en stormwinden de zwaluwen reeds verjagen. Wij baden ons in een bad van muziek. Nu mag ik natuurlijk niet schrijven, zelfs niet denken over muziek, niet waar. Ik weet nièts van muziek. Ik weet zelfs niet het a-b-c van harmonie-leer...: heet het zoo niet? En toch, o muzikale lezer, zoo ge wist hoe het bad van muziek mijn geest, zoo lange verstoken van die wèl luidende frischheid, heerlijk aan doet...Ik geloof, het is het zelfde geval als met u het geval is wanneer ge een roman leest...zoo ge géen romancier zijt. Ik neem ten minste aan, dat gij, geen romancier zijnde, absoluut niets weet van roman-compozitieleer: (zóo heet het!). En tòch...wel ja, en tòch leest ge wel eens een roman en boeit of bevalt de roman u en...waagt ge zelfs een oordeel uit te spreken over den gelezen roman. En zoo die roman is van...den ondergeteekende, ik meen boven-genoemde, dan gaat ge wel eens zóo ver, door te verklaren:

- Ik vind Eline Vere met véel meer talent geschreven dan De Boeken der Kleine Zielen!

Beste lezer, als ge zoo iets verklaart, dan stik ik natuurlijk, achter uw rug, van het lachen. En zoo moogt gij, als *ik* over muziek door sla, zelfs in mijn gezicht wel van vreugde proesten. Maar dat alles neemt niet weg, dat, bij voorbeeld, een avond als verleden in het Residenz-Theater, toen ik Don Juan hoorde, een genot voor mij was, zoo groot, dat het mij troostte voor véel leelijk ‘modems’ in München. Don Juan! Jaren lang had ik die heerlijkheid niet gehoord! Sedert onze jaren-jaren geleden winter in Dresden, hadden die bekorende harmonieën mij niet meer om-

ruischt. In Dresden was het, toenmaals, toch wèl, heel bizonder...Het was, dat gebenedijde jaar, dat in den Dresdener-Opera zich verzameld hadden: Wittich, Perron, Scheidemantel, Anthes, Wachter, Wedekind, Malthen, Charlotte Huhn...Dat iedere opera-voorstelling een volmaakte heerlijkheid was...Men heeft mij dikwijls gezegd, dat, nà dat gebenedijde jaar van muziek, Euterpe niet meer zulk een pleïade van sterren in haren Dresdener tempel had vereenigd om haar te dienen...En die eeredienst gebeurde daar toen nog met grooten eenvoud en zònder reclame! Helaas, de god der reclame - een moderne god - daar is òok al meê rekening te houden! Ge weet het, thàns doet de reclame het halve werk! En mijne verwachting, misschien wat te veel gespannen door het reclame-woord: 'Mozart-Festspiele' en door mijn Dresdener souvenirs reeds een beetje wankel gestemd, had veel te verduren! 'Mozart-Festspiele' vond ik de opvoeringen van Don Juan, Figaro's Hochzeit, Cosi fan tutte - niet. Misschien waren die vroegere Dresdener-voorstellingen wèl 'Mozart-Festspiele'...Maar het werd er niet bij gezegd. En gij, o lezer, die, te München zijnde samen met mij, het niet eens met mij zijt en deze voorstellingen wel 'feestspel' vond, ik geef u volkomen het recht u met mij te amuzeeren...zoo als ik doe, wanneer gij, o geen-romancier! uwe litteraire bedenkingen uit spreekt!

Toch, die muziek! En gelukkig, Feinhals en Fay - Don Juan en Donna Anna - die prachtig waren, de een vol teedere verleidersaccenten in zijn gedempte, klankrijke stem; de andere, trots haar Amerikaansche mondje, murmelend hare *demi-teintes*, in volmaakten stijl. O, ouderwetsche, teeder fijne Mozart-muziek, dierbaarder zijt ge mij dan wat Münchner eeredienst verzint ter eer Terpsichore! Naaktvoetige Isadora na, trappelen de gespierde Artemis-beenen van Ellen Tells weemoedige rythmen van Moskowsky of idyllische rythmen van Grieg, op de planken van het Künstler-Theater. En heeft ook *zij* wederom hare na-trappelaarsters...Heeft er éene van deze stemmings-danseressen niet verklaard:

- *Ik* dans het beste, want...met mijn eene been dans ik Beethoven en met mijn andere Chopin!

De schoone Rita Sacchetto, ook, danst...zonder veel te dansen. Rita bedenkt eerst een prachtig kostuum - geene kleedt zich zóo goed als zij - en dan bedenkt zij: bij *dit* kostuum kies ik een componist en wat muziek en neem ik houdingen aan...Kleine kunst, die stemmings-danskunst der modeme Terpsichore, kunst, die noch danseres, noch publiek erg vermoeit: de stemming is voorbij, voor men zich haar goed bewust wordt...En zoo koos Rita zich een Renaissance-edelvrouwe-gewaad en stierf sentimenteel als somnambule onder leliën; zoo koos zij zich een wit satijnen *pierrot* en was grappig; zoo danst zij, Spaansch gedost naar Velasquez, *Toreador et Andalouse*; zoo mimeert zij: De IJdelheid, met N.B. een heelen pauw op haar hoofd en een prachtig kostuum van grillige, juweelenbezette banen...En toch, met zoo heel veel mooie japonnetjes: kleine kunst, van deze kleine, mooie, goed gekleede, zich weinig vermoeiende priesteres van Terpsichore.

* * *

Wij wachten nog op de serie der concerten in de Tonhalle, maar wij gaan er reeds hooren de ‘populaire concerten’. Entrée minimum, gedekte ronde eettafels, mosterdpot in het midden, zwaresigaren-rook, aroom van de een of andere ‘Bräu’ - Spaten, Paulaner of wat het ook zij - en dàn ook nog Isolde's Liebestod of Parzivals Charfreitagszauber. Die goede, brave Münchners, zij luisteren aandachtig naar de meest mystieke muziekverheerlijking van den Graal, en drinken onderwijl hun potje bier en besmeeren hun broodje-en-ham met mosterd. Zacht geklikklak van mes en vork en glas door het smachten heen van Isolde en den demonischen lach heen van Kundry. Maar waarom steeds ronde, gedekte tafels en zoo heel veel mosterdpotjes?

O, die gedekte tafels, o die mosterdpotjes! O, die kneip-atmosfeer van *Butterbrot*, bier, leverworst, mosterd, sigarenwalm en door-getranspireerd *Loden*!! Zij komt u zelfs, uit de open café's, tot midden op straat, te gemoet! Dat is *lustig*, als de Duitscher zegt, en om de gedekte tafel zitten de lustige huisgezinnen, de dikke mannen, de onelegante vrouwen, de kinderen ook al met een pot

bier, en de Dirndl-kellnerinnen met de bloote halzen, gaan rond en van het estade-tje galmen lustig de zoo genaamde Boerenzangers, in Beiersch en Tyroolsch kostuum...

Dat is de eeredienst, Gambrinus gewijd: Dionyzos blijft tòch veel gratieuzer! Maar verre bleef hij van Beieren, als beminde hij den Rijn en de Moezel...De Zuidelijke goden zijn altijd grillig geweest voor het Noorden van Wotan en Freia en Thor...Maar gisteren avond hebben wij toch gezien, dat Thalia, als zuster Euterpe, wel zeer de Münchner Thespis-kar soms begunstigt!

Want *Das Alte Spiel von Jedermann* - u ook door Royaards bekend - was een prachtig schouwspel, zonder voorbehoud. Zoo zich een rijke bankier onder het publiek bevond, moet hij, thuis gekomen, wel dadelijk zijn brandkast geopend hebben en zijn geld uit het raam gestrooid, om in den Hemel te komen. Het maakte een gróoten indruk en de nieuwerwetsche regie schiep een wonder van symbolieke, toch zeer plastiesch blijvende suggestie. Ik fluisterde, ten minste, tot wie naast mij zat - toen de Dood verscheen achter het zéer mooie, kleurige banket van Jedermann en den rijken levensgenieter tot zich riep:

- Gelukkig: *ik* ben niet rijk en dit spel heeft *mij* niets te leeren!

Waarop mij geantwoord werd:

- Je bent wél rijk, je bent zelfs héel rijk, betrekkelijk, en Mammon heeft je *ook* in zijn klauwen!

Zoo dat ik, rillende van voor-angst, dat mijn boekje ook eenmaal niet in orde zoû blijken te zijn voor een ijverzuchtig narekenenden God, in een Gothischen hemel, tusschen zeer stijlvolle, Middeneeuwsche, hiëratiesch stijve engelefiguren, mij verheugde, dat Jedermanns Goede-Werk in zoo een héel kort oogenblik weêr van stervende-ziek, gezond werd...

Bedenkingen moge, als hij een tooneelspel ziet - ook een nieuw na-gedicht oud, middeneeuwsch tooneel-mysterie-spel - zelfs *hij* hebben, die er nóoit een geschreven heeft...Jedermann was toch *groszartig*, vond iedereen.

En de volgende week zullen wij eens - trots ons gemis aan kennis van harmonie-leer - gaan hooren, of de ‘Wagner-Fest-

spiele' in het Prinz-Regenten-Theater...*groszartig* zijn!

De heele *Ring*! *Vier* avonden...elke avond, van vier uur 's namiddags...tot tien uur 's avonds!

Wat een mensch in één week al niet doet om bij te werken in het Noorden, wat hij in het Zuiden durende jaren verzuimd heeft!

Rubens

Want - en met dit woord vervolg ik een vooraf gaand Dagboekblad - zoo de intellectueele kunsten - ik meen die van den klank en het woord - misschien in ònze eeuw tot eene verfijndere vervolmaking zijn gestegen dan zij kònden stijgen in vorige eeuwen, de plastische kunsten, dunkt het ù niet?...daalden enkele treden en ik geloof géen modernen artiest te beleedigen zoo ik oprecht meen, dat sedert eeuwen niemand meer bootst en beitelt als de antieke Hellenen bootsten en beitelden, niemand meer schildert als de Meesters der Renaissance schilderden, en dàn voeg ik gaarne bij deze algemeenheid toe, dat zoo wel de Fransche landschapschool der laatste eeuw als - vooral - onze èigene Hollandsche kleurdichters van weide en water en veld en vliet nóoit in vorige eeuwen werden ge-evenaard...Maar dit innigere natuurgevoel uitgezonderd - en het schijnt mij thans verflauwd - zie ik in al het zoeken der moderne scholen en schooltjes, die zenuwig elkander op volgen, het ideaal der Volstrekte Schoonheid verbleekt of zelfs verdwenen. Of meent ge, dat er geen Volstrekte Schoonheid bestaat en dat alles, zelfs de Schoonheid, betrekkelijk is? Dan was ik het misschien vroeger, in de jaren toen ik ‘bedacht’, met u eens, maar dan ben ik het thans in de jaren, dat ik mij laat leiden door mijn gevoel, niet meer eens met u. De Volstrekte Schoonheid bestaat, zij bestaat voor mij ten minste - want ik vòel dat zij bestaat even goed als ik vòel, dat God bestaat, niet den God, dien gij in kathedraal of kerk aanbidt, maar de Goddelijkheid, die àlle goden in zich houdt en aanbeden kan worden overal, vooral in uw eigene ziel. En zoo als ik vòel het bestaan dezer Goddelijkheid

misschien beter nog dan mijn eigen bestaan, dat een droom kan zijn, zoo voel ik de werkelijkheid der Volstrekte Schoonheid, in menschenziel, in menschenkunst, zoo voel ik haar onbetwijfelbaar. En zoo mis ik haar vaak in de werken der moderne plastiek, even vaak als ik haar telkens uit zie stralen in die der antieke beeldhouwers, in die der groote Meesters van vroegere eeuwen...

* * *

Onder deze groote Meesters is, in de Oude Pinakotheek, te München, Peter Paul Rubens zoo sympathiek, als misschien nergens anders. Ik herinner mij ten minste niet, dat ik in Antwerpen, Keulen, of Parijs van Rubens zoo een sympathieken indruk ontving als hier ter stede. Een overbluffend machtig talent, een alomvattend schildergenie, deze uitbeelder van het gezonde, blijde, bloedrijke leven der enkelen, of van de heftige, sanguinische beweging der groote massa's. Zelfs in dit ènkele muzeum, de Oude Pinakotheek, - rijk aan werken des Meesters - blijkt het, dat Rubens àlles schilderen te vermocht wat hij wenschte te schilderen. Een deftig portret of een schitterend portret; een Bijbelsche of allegorische, rijkelijk gecomponeerde, scène met tal van hevig bewogene personages of een dramatische groep van slechts twee, drie wonderschoon gegroepeerde figuren; oude mannen, jonge vrouwen, mollige kinderen; een everjacht, of engeltjes tusschen bloemen en vruchten; een Christus aan het Kruis of een dronken Silenos, alles, alles schildert de Meester met de zelfde liefde, de zelfde macht, de zelfde overbluffende genialiteit. En, misschien, omdat men hem zoo compleet ziet in het Münchner Muzeum, is hij ons hier sympathieker geworden dan waar ik hem elders zag. Zoo hij alléen reeds ons had na gelaten deze reeks van portretten, zij zouden zijn naam door de eeuwen hebben bewaard. Het zijn de somber, sober tintige konterfeitsels van Dr. Van Thulden en Jan Brandt, des schilders schoonvader, zonder eenige weêrschittering van het kleurenrijk palet, omdat de ernstige opgave en de deftigheid der personages niet toe lieten zulke weêrschittering, en tòch gedaan met zoo gewetensvollen zorg der weêrgave van

mager of gevulder gelaat, in de vleeschkleur van éven tanig of bloedrijker blozend. Of het is des schilders zelfbeeltenis naast zijne eerste vrouw, Isabella Brandt, zoo zorgvuldig in reeds fellere maar toch nog diepe, donkere tinten gehouden, heel deftig nog, ingehouden en voornaam, als gedaan met de onbewuste ingetogenheid van een genie, dat zichzelve nog niet geheel kent of durft laten gaan. Tot het worden de vier zoo heerlijk verliefd geschilderde en glans uit gloeiende portretten der tweede beminde vrouw, Hélène Fourment, waarin Rubens' genie uit jubelt, klaterend ùit galmt de schitterende blijheden van leven en kleur. Hoe moet hij Hélène hebben bemind om haar telkens en telkens weêr zoo te hebben kunnen schilderen, nooit vermoeid hare schoonheid weêr te geven: schoonheid van blozend gezonde, rozig blanke, heel licht goud doortinteld blonde Noordelijke vrouw. Haar telkens anders te omkleeden de weelderige vormen en te omhullen het rozig blonde vleesch, in het git glanzend zwarte fluweel met den breeden voorbaan der onderrok van goud gebloemd wit satijnbrokaat, de mousseline omslagdoek even huivend den vollen boezem, nu vederhoed dan pluimbaret op het zonlichte haar; het reliëf harer mollige handen tegen de rijke stoffen te doen naar vóren komen in verliefdheid zoo wel op die handen als op het reliëf zelve, de echtgenoot opgaande in den kunstenaar, en de kunstenaar blijvend den minnaar. Er is vooral dat portret van Hélène met haar naakte kindje op haren schoot, dat misschien niet schóoner is dan de drie andere, maar waarin de hoogste jubeltoon van het gezonde, blijde, juichend zinnelijke liefdeleven wordt uit gegalmd als met een *point-d'orgue*, waarna het levenslied-in-kleuren overgaat in zachtere en moederlijke don-deining. O, de heerlijkheid van die schoone vrouw, die prachtig jeugdige moeder, in het rijke keurs van glanzig groen, waar uit haar boezem van melk en van rozen golft, terwijl op het glanzige paars van heur rok, in de wazigheid van afvallend mousseline floers, het naakte kindje zich vlijt, tegen de weelde-kleêren der moeder; o, die twee kopjes van schoonheid en geluk en gezondheid en rijkdom, de blonde moeder getooid met den vederhoed, het

kindje nog blonder blond, uit speelschheid gedekt met moeders eigene pluimebaret, die zij op dat andere portret daar ginds zèlve zich op het hoofd heeft gezet. Waarom vervult dat verrukkelijke beeld ons met zulk een volmaakte voldoening bij de aanschouwing? Waarom is in deze schoonheid eene Volstrekte Schoonheid gegeven? Ik meen, omdat zij de Schoonheid gaf van de nietgecompliceerde blijheden des levens: de Schoonheid, die weêrgeeft rijkdom, gezondheid, geluk en bloeiend lichaamsschoon. Het moet voor een nerveuze, anemieke epigone-ziel, voor een, in véel armoedige, ziel der latere decadenties bijna een kuur zijn te staren naar de Volstrekte Schoonheid dezer rijke, maar eenvoudige Vreugden des Levens. Zeker, de decadente, armoedige, anemieke, nerveuze epigoon - of epigone - zal een oogenblik de ijverzucht voelen knagen in zich, maar dàn zal hij of zij - zoo geene vulgariteit die nakomelingziel vervult - verrukt zijn, dat zulke een voudige Vreugden des Levens soms werden uit geschud boven enkele stervelingen en hopen, dat een gouden tijd kome, waarm weêr die Hoorn des Overvloeds uit storte over het begenadigd genie...

* * *

Een Hoorn des Overvloeds...dat is steeds het mij in gedachte komend symbool als ik aan Rubens denk. Hij was altijd jong, altijd krachtig, gezond en rijk, bemind en geëerd, hij kende steeds het succes; nooit is het leven hem wreed geweest; beminde hij zijne eerste vrouw, Isabella, Hélène zeer zeker heeft hij hartstochtelijker bemind en zijn ziel was een ziel van hartstocht, van uitbundigheid, van bruischend levensgenot. En om zijn geboorte, zijn aanleg, zijn milieu, bleef hij, trots dit bruischen en dezen uitbundigen hartstocht, voornaam en hoog. Hij wordt nooit klein of daalt laag bij den grond. Hij is de epische genieter des levens en jubelartiest en kleurenzwelger en vormenbootser. Portretten, zelfs als dat van Hélène en haar kind, vergenoegden hem niet. Hij dacht zich de reusachtige allegorieën, niet alleen, omdat die de mode waren zijner eeuw, maar omdat zijn geest gróot zag,

groote vizioenen voor zich zag wemelen, omdat de groote kunst zoo heel spoedig zijn natuurlijk element was geworden. Hij zag voor zich de immense Testamentische of Apokalyptische tafereelen en op reusachtige doeken riep zijn verbijsterend penseel ze voor ons op: de draken wringen en kronkelen, de gevallen engelen vallen uit den Hemel, Jezus richt in het Laatste Oordeel hièr de uitverkorenen en ginds de verdoemden; goden, heiligen, demonen en monsters, het wringelt alles door elkander in de epische schoonheden van de Groote Droomer der Menschheid. Rubens is tien jaren in Italië geweest; hij zag het werk van Rafaël en Michelangelo, hij zag die epische scheppers en nam ze in zich op en was zekerlijk verbijsterd van hèn als wij, nakomelingen, verbijsterd van Rubens zijn, maar hij bleef wie hij was: zijn geest was te rijk om na te volgen; hij zag zijne eigene vizioenen en epopeeën; hij zag ze, Christelijk of Heidensch, alleen om de Schoonheid er van en hij schilderde met even veel zorg, liefde en meesterschap een Heilige Drievuldigheid en schiep een God den Vader, zoo prachtig verheven als zelfs de Italiaansche meesters niet altijd volbrachten deze verpletterende opgave...als dat hij een Amazonenstrijd deed wemelen tot een heldendicht, een Homerische mythe, in kleur.

* * *

Alle deze zeer rijkelijk en met groote kunst gecomponeerde reuze-tafereelen - ook al fluistert men, ze bewonderend, héel zacht: zoo kan tegenwoordig *niemand* het meer...- boeien misschien niet zoo zeer als Rubens' eenvoudigere compozitie's, waarin hij ènkele figuren groepeert tot telkens weêr een gehéel andere Volstrekte Schoonheid. De reuze-tafereelen, zij overstelpen, ons modernen, *te* veel en wij kunnen minder gemakkelijk aan ze gelooven in dat gloeiende, glanzende koloriet, - tintelend schuim van Rubens' soms te sterk bruischende levenszee van genot - dan in de sombere kleurendemping van Michelangelo's dieperen geest. Maar de kleinere drama's, de minder geweldige epische kleurverhalen, wij nemen ze gaarne aan, wij gelooven aan

ze, wij genieten van hunne gloeiende, glanzende prachten. De Roof van de Dochters van Leukippos door de Dioskuren, Kastor en Pollux: dat heldendicht van liefde, o wat is het verrukkelijk in kleur gezet: die zich wringende, rozig blanke, Hélène-blonde vrouwen, zich wringende met de parelen zijdetinten van haar blozend vleesch tegen het vlamroode fluweel en prachtig goudgeel satijn harer ontvallende draperieën, zich wringende in de goud-bruin gebronsde, jonge helden-armen, terwijl de rossen steigeren, en Eros de teugels grijpt! Wat een afgerond lijnenbeeld maakt deze heftige hartstochtsbeweging, hoe harmoniesch van ommelijn is dit sanguinische momenr tòch geworden, terwijl de hoeven der paarden de lucht in slaan, de vrouwe-armen smeeken, de vrouwebeenen tegen streven!

* * *

Met welk een genot is zoo iets geschilderd! Met welk een zinnelijk maar altijd artistiek blijvend pleizier om satijn-vleezige vrouwen weêr te geven tegen glans pakkende, plooiende, rijke stoffen en in contrast tegen donker en gespierd manne-schoon. Maar ook met welk een liefde is gegeven deze Christus aan het Kruis, ter zijde gezonken het doode, Noordelijk blonde gelaat, en uit bloedende in de duistere nacht, die de zwarte wolken zamelt! Want Rubens is de al-schilder en niemand moet het verwonderen zoo wij, na voor dezen roerenden, tragischen Gekruizigde, ons plots bevinden voor een hartstochtelijke herdersscène - heelemaal niet Boucher of Watteau - maar een forsche, van leven bruischende, bruine koewachter, die herderin, of nymf - en wij herkennen Hélène - poogt te omarmen, terwijl zij maar glimlachend weêrstreeft...Of zoo wij plotseling tegen komen die heerlijke Silenosoptocht, dat dronken-dol oogenblik van Dionyzische druivenvreugd. Silenos waggelt vooruit, trossen ter hand, en een negerfaun knijpt hem in het vette vleesch van zijn dij en toont de breede plooien waardeerend aan wie na komen: een blonde nymr - steeds Hélène - met o zoo lief, lachend kopje; een oude vrouw - Rubens' dienstmaagd - enkele saters, een schat van

kind met een geit, terwijl over den voorgrond hurkt een vrouwelijke sater, een dierlijk, blond, bokspootig wijf, dat zich over hare kleine bokspootkinderen henen buigt om hun beiden de borst te geven. En het half dierlijke, half menschelijke in dit Dionyzische boschwezen en deze Dionyzische boschkinderen, is zoo prachtig gemengeld als of de schilder niet alleen in zijne fantazie hen gezien had, maar werkelijk in het woud bespied had dit wezen met hare wichten en had bespeurd, dat zij half vrouw en half geit, half kind en half bokje waren maar misschien meér nog beest dan mensch...

* * *

Hoè is dus deze schilder? Is hij zinnelijk, is hij epiesch, is hij de vlammende minnaar, is hij geloovige Christen; is hij allegorist, realist, idealist...Hij is àlles, wat een mensch en een schilder kan zijn, en zijn symbool is - ik kan het niet anders zien - de Hoorn des Overvloeds. Of zijn symbool is deze Vruchtenguirlande, die zeven engeltjes beuren...

* * *

O, die allerliefste spelerij van den grooten Meester! Dat allerliefste doek met die zeven glanzig blonde of zacht bruin lokkige knaapjes, zoo mollig gezond vetjes en mooi, zoo rozig blank van jeugdrimpelend vleesch, blozende niet alleen over de wangen, maar blozende van hunne kopjes over hunne dijtjes tot hunne voetjes toe, die torsen die zware vruchtenguirlande van appelen en druiven en vijgen en meloenen en pruimen...! Misschien niet meer dan een schoorsteenstuk voor een eetkamer, maar zóo volmaakt bedacht, gecombineerd, rijk geschilderd, - het landschapje in den hoek, zoo maar even een ver verschietje, om daar in dat hoekje nog wat atmosfeer te brengen, is op zichzelf reeds een meesterlijk stukje - dat het, volstrekt niet minder dan de epische reuzendoeken, waarlijk wel waardig is Rubens' genie te symbolizeeren: overvloed van rijkdom, gezondheid en schoonheid en levensbruischende vreugd!

Wagner's tekst van Der Ring des Nibelungen

De oceaan van muziek is voorbij gegolfd en het heerlijkst zijn mij die ruischende baren geweest als ik, in de donkere zaal, de oogen sloot en slechts luisterde en niet meer zag...Want zóo, om mijn dichte oogen, was het mij mogelijk, álles te vergeten wat Wagner, de woorddichter, ons wilde vóorstellen van Noordelijke goden en helden, en zoo, om mijn luisterende ooren en ziel, was het mij mogelijk mij mede te laten slepen op de ruischende baren alleen, op den oceaan, dien Wagner, de toondichter, wist te doen bruischen en golven van schoonheid, nog nimmer geweest...

* * *

Zoo de tekst van den Nibelungenring moet aangenomen worden niet meer als opera-libretto maar als litterair (muziek-) drama, als gedramatizeerd epos, dan kan hij, die van het métier is - wat Wagner *niet* was - dit niet anders dan meesmuilend doen. Dan kan de geboren woorddichter, wien de alléen muziek-geniale Wagner een strooptocht ondernam op diens gebied, niet anders dan bedenkelijk kijken als hij dezen tekst aandachtig leest, zonder nu meer zich te laten mede sleepen door de weelde der muzikale golven. Ja, dan kan hij niet anders dan oordeelen: waarom heeft Wagner den tekst van dit gedicht niet eenvoudig over gelaten aan een woorddichter van métier, aan een talentvol woorddichter wel te verstaan, die een woordkunstwerk had kunnen scheppen, terwijl Wagner nu, overmoedig, meende, dat hij dit ook wel vermocht er bij te doen. Vermoedelijk hoorde hij, de dichter der klanken, de sonore stafrijmen zijner Duitsche taal hem in de ooren zingen, en meende hij, dat wie de rijke allitteratie vermocht in zijn

vers te doen klinken en weêrklinken - natuurlijke gave zijner muzikale ziel - ook wel een epiesch drama, een dramatiesch epos kon wrochten. Wat bezijden de waarheid is, en was.

De litterator, die den Nibelungenring leest, als litterair werk, zal wel niet anders dan van het begin tot het eind bedenkingen hebben en kritiek uitoefenen. Want dit gedicht, het geen de Wagnerdwepers, mèt de muziek van den Meester, vereeren, als één wondervol meesterwerk, is den litterator povere dilettante-arbeid, waarop hij een beetje meêlijdvol glimlachende neêr ziet. Dilettante-arbeid zonder een zweem van epische compozitie, zonder een zweem van litteraire psychologie, en, om het nu maar te zeggen, zonder éenige litteraire métier-handigheid, onontbeerlijk om den argloozen lezer het geheime binnenwerk van den 'bouw' te verbergen en hem, door een illuzie heen, liefde, minstens sympathie te doen koesteren voor zijne personnages, over wien hij, schepper in zijn kleine wereld, zijn litterair noodlot op roept.

Dat Wagner twee wijd van elkander gelegene elementen heeft willen vereenigen, dat hij, puttende èn uit de beide Edda's èn uit het Nibelungenlied, een artistiek geheel heeft willen scheppen, was reeds van den aanvang af een waagstuk, waarin alléen een zeer geniaal woorddichter kans had te slagen, zoo zijne fijnere litteraire smaak hem niet weêrhouden had tot de poging. De Edda's - '*achtergrootmoeder*' beteekent het Scandinavische woord - zijn de twee boeken der Scandinavische mythologie, waarvan het eerste in IJsland gedicht werd, in de XIde eeuw, vijftig jaren na dat het Christendom aldaar zegevierde, door den weemoedigen bard, Soemund Sigfuson, die de sagen zijner arme, door den nieuwen God verslagene goden vroom wenschte te bewaren. De tweede Edda, in proza geschreven, werd een eeuw later door den geschiedschrijver Snorri Sturleson opgesteld en voegde aan de naïvere cosmogonische dichtingen en godenlegenden toe het epische verhaal der wapenfeiten van Germaansche helden als Vaelsung en Sigurd. Het Nibelungen-epos, dat den strijd verhaalt van een Boergondischen stam, de Nibelungen, tegen Attila en

zijne Hunnen, die de Boergondische aanvoerders Siegfried en Gunther verslaan, is waarschijnlijk in de 13e eeuw geschreven door den minnezanger Heinrich van Ofterdingen. De woorddichter Wagner maakt van Sigurd en Siegfried éen held en mengt de Noordsche goden, onder Germaansche namen, met de veel reëelere Boergondische helden: hij schept alzoo de praehistorische goden-en heldenwereld van den Ring, waarin echter de goden en helden weinig, door hunne zoo verschillende afkomst, de zelfde atmosfeer kùnnen ademen en den litterairen beschouwer telkens die verschillende afkomst verraden. In zulk een goden- en heldenwereld moeten zoowel goden als helden toch den zelfden grond kunnen betreden en het zoû, om even een voorbeeld te noemen, al heel vreemd staan als Wotan de hal der Gibichungen aan den Rijn betrad, even vreemd als wanneer de Olympische Zeus zich zoû openbaren in een gedicht, dat schilderde den strijd van Grieken en Turken. De twee atmosferen harmonieeren niet.

Indien wij nu eens ons mogen overgeven aan den boozen lust onze litteraire bedenkingen te maken op dit door velen zoo hoog geschatte, dramatische epos, en wij Das Rheingold opslaan, dan treft ons het allereerste, dat het, de kracht tot Almacht bevattende, Rijngoud *bestaat*. Wij weten er anders niets van af. Wij weten niet van waar het kòmt. Het Rijngoud *bestaat* en is - door welken *Uebergott*; die 'Vater'[1] genoemd wordt?? - ter bewaking gegeven aan drie mallewippen. Ik kan ten minste de drie Rijndochteren, met haar heerlijk gezang op de lippen en hare stijve rozenkransjes om de blonde lokken niet anders noemen. Vreemd genoeg, dat zulk een, wereldmacht bevattend, Metaal niet door de ongenoemde oer-godheid ter bewaking gegeven werd aan èrnstiger bewakers: aan draken en titanen minstens. Neen, drie allerlieflijkst zingende maar absoluut onbenullige nixen, die dadelijk het geheim van het Goud verraden en flirten met een slimmen

1 En natuurlijk *niet* Wotan kan zijn, die immers eerst later zelve hoort van het Goud, door Loge.

dwerg, bewaken den heiligen schat of liever bewaken hem niet, want de Nibelung Alberich ontsteelt hem haar dadelijk.

Na dit voorspel des Voorspels, worden wij gebracht midden in de Noordsch-Germaansche godenwereld, en, al zijn de Noordsche goden ook minder schitterend en schoon dan de Helleensche, wij zijn toch vòl verwachting, wat de dichter ons nu voor zal tooveren van die goddelijke wezens, wier glans door den duisteren, Noordschen hemel breekt...Helaas, de volkomenste teleurstelling wacht ons. Wat een armzalige bende, die goden en godinnen van Wagner! Wotan en Fricka aanschouwen wij het eerst, het oogenblik, dat Walhall door de Reuzen gebouwd is. Zij, een oninteressante godin, die wel blij is met den nieuwen, mooien burcht, vol *wonniger Hausrath*, waar zij hoopt, dat haar gemaal, die wel eens uit *wandern* ging, nu rustigjes thuis zal blijven. Wotan echter beweert te houden van *Wandel und Wechsel* en daarbij te streven naar Oppermacht. Intusschen, om tot die Oppermacht te geraken, heeft hij nog niets gedaan dan zijn burcht laten bouwen, door de Reuzen - arme goden, die niet zèlve een burcht op de wolken wisten op te roepen! - wie hij de godin Freia, de eeuwi-ge-jeugd-godin der goden, die hun de gouden appels kweekt, beloofd heeft als loon. Zonder Freia's appels, ja zonder de aanwezigheid zelfs van Freia, zullen de goden verkwijnen. Fricka verwijt Wotan zijne onbezonnenheid - eerst nù, dat de burcht gebouwd is!? - maar Wotan opent ons zijne ziel door rustig te verklaren, dat hij geen oogenblik ernstig gemeend heeft den Reuzen Freia af te staan...Deze burchtbouw, deze beide goden zijn zoo zonder interest en schoonheid, dat wij - als wij niet meer lezen, maar zitten in het theater - de oogen sluiten om alléen maar ons te laten mede sleepen door de eerste golven der machtige muziekoceaan...Maar gewekt wordt onze nieuwsgierigheid: Freia verschijnt, de Noordsche Afrodite, om hulpe roepende nu de Reuzen, bouwmeesters van Walhall, haar mede willen slepen als hun bedongen loon...Helaas, Freia, zij speelt maar een bijrolletje; met eenige noodkreten wordt de geheele ziel der Noordsche godin van Schoonheid en Jeugd en Lente ons geschilderd. Niet die der

godin van Liefde ook...? Neen. Deze goden beminnen weinig. Wotan heeft wel een avontuur met de sombere Erda gehad, diep onder den grond, en Brünnhilde is de zonderlinge vrucht van dit avontuur, maar verder hooren wij niet dat Walhalls goden beminnen, noch Freia, noch hare broeders, donderende Donner en de erg onbeteekenende Froh, die, ik geloof, dat niet meer of minder dan ‘de zon’ moet verbeelden. Zelfs Wotan en Fricka...schijnen geen kinderen te hebben: wij hooren niet van hun nageslacht. De beide broeders willen Freia tegen de Reuzen beschermen, maar Wotan wacht Loge, de slimme Vuurgod, die reeds lange omdwaalt om een middeltje te vinden tegen de ongelegenheid, waar in Wotans onbezonnenheid of onbetrouwbaarheid de goden gebracht heeft. Eindelijk treedt Loge op...! Men voelt, dat Wagner hèm niet alleen muzikaal, hem ook wel woord-poëtiesch gevoeld heeft: het belang is gewekt: zal nu werkelijk deze Loge een humoristische, geestige, sluwe en vurige, weemoedige en tragische godduivel worden, niet geëerd door broeders en zusters en zwager Wotan en tòch den toeschouwer, den lezer sympathiesch, om zijn gecompliceerde natuur? Desilluzie! Hoewel Loge nog het geestigste lid blijft dezer oninteressante, liefdelooze, kinderlooze godenfamilie van louter broeders en zusters, is hij in Wagners poëem toch niet geworden wat hij had kùnnen worden. Maar werkelijk, hij is nog de beste, en dat, als blijken zal, in meer dan éen opzicht. Loge, dan, vertelt van zijn omdwaling en...van den roof van het Rijngoud en hoe de drie mallewippen klagen en hoe zij hulp van Wotan verwachten. Wotan echter heeft genoeg eigen last en moeilijkheid om zich nog om de Rijnmeisjes te kommeren:

> Mich selbst siehst du in Noth:
> Wie hülf ich and'ren zum Heil?

zegt almachtige Alvader, en in zijne woorden ligt het bewijs, dat *hij* het Rijngoud niet gaf aan de nixen. Wie dan?? Welke oergodheid was toch zoo onbezonnen dit Goud aan drie onbevoegde bewakeressen te geven?? Het Goud, waar uit een Ring is te sme-

den, die de Almacht geeft? Een Ring, dien Alberich, de Nibelung, de roover, reeds heeft gesmeed, welke macht hem gewerd, omdat hij zich de liefde ontzeide...

Als Wotan nu door Loge van den Ring hoort, wordt het hem en de andere goden bedenkelijk te moede en zegt hij:

> Den Ring muss ich haben!

Gecompliceerder is Wotans ziel niet! Zij is even oninteressant als naïef immoreel...Geestige Loge raadt aan door diefstal te ontstelen wat gestolen werd en ironiesch meent hij, dat Wotan dan den Ring (het schijnt, dat àl het schitterende Goud, de geheele klomp, noodig was om den Ring te smeden, want men hoort niet meer van het 'Rijngoud'...) wel weêr aan de Rijnmeisjes zal geven...?? Wotan dènkt daar echter niet aan en Fricka voegt daarbij, dat zij nooit de Rijnmeisjes mocht lijden, daar zij de mannen lokkend verdronken...Fricka doet even als moreele godin, maar blijft erg vervelend, een echte Germaansche 'bourgeoise'...

De Reuzen hebben echter toe gehoord en willen wel Freia vrij geven als zij het Goud krijgen (zij meenen den Ring), want naïef bekennen zij (het is wonderlijk hoe alle deze Goden en Reuzen naïef zijn):

> Auch ew'ge Jugend erjagt,
> Wer durch Goldes Zauber sie zwingt...

als of zij dus zeggen: blijf, Goden, maar jong met Freia; *als* wij den Ring hebben, komen wij tòch tot de Oppermacht.

Wotan, begrijpelijkerwijze ook niet dom, wil hier ook al niet van hooren en de Reuzen sleepen Freia meè maar zullen haar terug brengen (ongerept, hoop ik) als hun het Goud (den Ring) gegeven wordt.

Wij dalen onder de aarde af. Waar Alberich, door den Ring Meester over het Volk der Nibelungen, Mime den Tarnhelm, den helm der herscheppingen, doet vervaardigen en zijne andere sla-ven naar goud en zilver doet graven, waar uit zij den Schat der Nibelungen smeden. Wotan en Loge dalen in Nibelheim af...op

zoek naar den Ring, niet anders dan twee dood gewone inbrekers. O Goden, Goden, wat maakt gij een armzalig figuur! Voeg daarbij nog, dat Loge...met zijn macht over het vuur, Alberich natuurlijk bij staat bij de smederij, over welke onlogieschheid Loge zich in Wagners verzen bijna excuzeert bij den lezer:

> Was hülf dir dein Schmieden,
> Heizt' ich die Schmiede dir nicht?
> Dir bin ich Vetter...

Ware het niet eenvoudiger geweest, als Loge...*niet* zijn vuurmacht geleend had aan den Nibelung? Ring zoû nooit zijn gesmeed, Tarnhelm nooit zijn gewrocht wereldmacht nooit uit Rijngcud ontstraald! Maar...Loge heeft nóoit deze eenvoudige waarheid bedacht en Wotan, die Loge niet eens dit verwijt, ook niet!

Gaan wij verder. Alberich, ook al naïef, ontdekt het geheim van den Tarnhelm zijn beide bezoekers (het doel van hun bezoek heeft hij nòg niet geraden!) en door Loge, listig, gesuggereerd, herschept zich Alberich, door den helm op te zetten, eerst in een slang, dan...in een padde, waarop Wotan den voet zet, om dan Alberich te overmeesteren en hem schat, helm en Ring te ontnemen. Alle deze lange, poëzie-looze scène's, zonder eenigen blik in diepere Goden-, Reuzen-of Nibelungen-ziel, zijn alleen...aan te hooren, maar niet aan te zien, zijn vooral te genieten in klank, maar niet in woord; zijn alleen te bewonderen wanneer ge poogt te vergeten Wotan, Loge, Alberich, slang en padde, helm en ring...en u laat wiegen en mede voeren en ontwapenen door de zwellende, zwellende baren van dezen muziekoceaan, die waarlijk wel waardig was een interessanter poëem te ondergolven...

Wij nemen afscheid van Rheingold, na ons nog een oogenblik verwonderd te hebben over dat vreeslijke einde, dat deze Noordsche goden al tot zeer weinig gentleman-like figuren maakt (bijkans had ik hen betiteld met een ruw woord, dat ik weinig gebruik): ik meen het oogenblik, dat de Rijndochters klagen om het geroofde Goud, dat Wotan vraagt:

Welch klagen klingt zu mir her?

en op Loge's antwoord nijdig herneemt:

Verwünschte Nicker!
Wehre ihrem Geneck!

Terwijl Loge de meisjes van den Rijn daarna aanraadt maar niet meer te denken aan het Goud en zich te warmen in den nieuwen glans der goden!

Waarop deze prachtige goden in luid gelach uit barsten om op de muziek van den Eintritt der Götter Walhall binnen te wandelen.

Heerlijk! Edel en mooi, niet waar, menschelijk-goddelijk! Nu...als ik nu maar eens dat onbeminde woord zeggen mag, zoo gij het nog niet geraden hebt, zoû ik liever uit roepen: ploertig! Maar het klinkt zoo ruw en hard...

Ik zeg het dus liever niet en begin met u, o lezer, te lezen den tekst van den Eersten Dag der Trilogie: Die Walküre.

Indien dit goden-drama gecomponeerd ware geworden met litteraire kunst, zouden wij mogen verwachten, dat ons nu, na het Voorspel, eene expozitie werd geboden, die ons dieperen blik gunde in dezer goden zielen, te gelijk met een voorbereiding van de ontzettende tragiek, die wij reeds vermoeden, dat in Götterdämmerung ons ontroeren moet om het Einde der Noordelijke Goden. Maar neen. Het eerste bedrijf der Walküre meldt ons niets van de goden, noch van het Goud. Drie nieuwe personen treden op en ik wil niet zeggen, dat het drama tusschen Siegmund, Sieglinde en Hunding niet een zekere ruwe poëzie bevat, en aroom van oer-antieke, donkere Germaansche wouden, maar wij interesseerden ons - ten minste dit werd van ons gevergd - voor de goden, voor het Goud en deze drie nieuwe personen en hun drama doen het weinige belang, dat om Goud en goden gewekt was, te niet. Want wij stellen nù belang in Siegmund, in Sieglinde, tot ons het tweede bedrijf, met het twistgesprek tusschen Wotan en Fricka leert, dat de tragische broeder en zuster, die elkander in

liefde beminnen, de tweelingkinderen zijn van Wotan zelve, die als ‘Wälse’ ‘wölfisch im Walde geschweift’ heeft, als hem zijne nijdige gade verwijt. Wotan, in dit gesprek, wordt psychologiesch nog mizerabeler dan hij reeds was: had hij reeds Brünnhilde bevolen het lot van den strijd te wenden ten gunste van Siegmund - zijn zoon - de kijvende Fricka doet hem dadelijk van idee veranderen en hij zweert zijn onverdragelijke vrouw, dat hij zijn bastaard nièt zal beschermen in diens tweegevecht met Hunding (die echter Wotans schoonzoon is, want Sieglinde is immers Wotans dochter!). Als dus Wotan uit roept:

> Der Traurigste bin ich von Allen!

moeten wij hem dit grif toe geven, vooral als wij ons daarbij herinneren, dat aan Nothung, het zwaard, dat Wotan-Wälse in den eikenstam van Hundings huis heeft gestoken, tot zijn eigen zoon (Siegmund), als de krachtigste, het er wederom uit rukt, alle tooverkracht ontnomen wordt...zoo dat Siegmund móet vallen. Niet anders dan een wankele, weifele, kleine, nietige menschenziel, zonder eenige grootheid, zonder de minste spontaan edele ingeving en opwelling openbaart zich aan ons de ziel van den god Wotan: met quasi diep-duistere, Duitsche, weinig zeggende filozofie poogt hij een weg te vinden door zijn eigene zieleverwarring en geen oogenblik wekt deze zwakke potentaat, deze liefdelooze echtgenoot, deze liefdelooze vader, deze inbreker en dief onze bewondering, en sympathie. Zoo Wagner een god had willen scheppen, zoo gewoon burgerlijk Duitsch mogelijk als de eerste de beste Berliner of Frankforter zakenman, die een bitse, hartlooze vrouw en een paar kinderen buiten-af de zijne mag noemen, zoû hij niet beter geslaagd zijn, maar ik betwijfel of zùlk een creatie wel in zijn bedoeling lag, daar de machtige muziek toch steeds eene stemming verwekt van hoogheid, van verhevenheid, van goddelijkheid: drie karaktertrekken, Wagners Wotan-in-verzen geheel vreemd.

Wotan, die voor zijn zoon Siegmund niet anders weet te doen dan hem in ellende te laten rond dwalen en hem dàn zijn eindelijk

gevonden tooverzwaard onmachtig te maken, Wotan, die voor zijn dochter Sieglinde niet anders weet te doen dan haar de slavin te maken van Hunding, dien zij niet bemint, om, als zij Alvaders kleinzoon, Siegfried, draagt in den schoot, de hand geheel van haar af te trekken, Wotan vaart, als Brünnhilde Siegmund, tegen zijn (tweede) bevel, tòch heeft beschermd, in nerveuze woede op en omringt Brünnhilde met vlammen! De echte woede van den Berliner of Frankforter zakenman, wien eene andere dochterbuiten-af in het een of andere niet gehoorzaamd heeft...want ach, heel die onedele woede en alle die vlammen van den vuuroceaan der Feuerzauber zijn...niet noodig! Siegmund is immers tòch omgekomen: Brünnhilde's gebaar redde hem niet. Een waarlijk edele, goddelijke god ware niet opgestormd in bliksem en donder, en Wotans woede doet ons aan als ware die uit angst voor Fricka alleen...: zoo hij nièt arme Brünnhilde strafte, zoû hij het met Fricka weêr aan den stok krijgen!!

In het laatste afscheidsgesprek met Brünnhilde komt Wotans burgerlijk en liefdeloos karakter ook wederom ten duidelijkst uit als hij Brünnhilde toe voegt:

> Schweig' von dem Wälsungenstamm! (zijn eigen bastaarden)
> Von dir geschieden
> Schied ich von ihm,

En later:

> Nie suche bei mir
> Schutz für die Frau (Sieglinde, zijne dochter)
> Noch für ihres Schosses Frucht!

Alle deze burgerlijke liefdeloosheid, die hem zich doet terug trekken van zijn eigen bastaard-nageslacht...uit angst voor Fricka, de (in het drama) kinderlooze echtgenoote??

Ik kan met Brünnhilde ook niet altijd dwepen. Hare plotselinge liefde voor Siegmund, als zij hem aanschouwt met de bezwijmde Sieglinde tusschen de knieën, en dan, later, hare dóor schemerende hoop, dat niemand anders dan de nog niet geborene

Siegfried haar moge wekken uit den tooverslaap, zijn mij eenigszins...*widerwärtig*: ik zoû zeggen, niet zoo héel fijn van vrouwelijk gevoel en men krijgt eenigszins het vermoeden, dat Brünnhilde blijde is Sieglinde aan Wotans toorn te hebben onttrokken, omdat Sieglinde den redder haar baren zal...

En, is het drama geëindigd, dan herinnert men zich het Goud en de goden, de àndere goden, àlle de goden, die toch met Wotan en Fricka moeten verschemeren...

Waar bléven zij?

De tweede Dag der Trilogie rijst op. Siegfried is geboren en wordt opgevoed door Mime, de arglistige Nibelung, die Siegfried alleen in het leven hield opdat hij eenmaal, groot en sterk, den reus-draak Fafner moge verslaan, die Schat en Ring en Helm bezit en bewaakt. Maar - vragen wij toch ons af - nièt laten ons de bedenkingen los - als Mime zoo een héel slechte Nibelung was...waarom heeft hij de arme Sieglinde dan toch gered in zijn grot...? Laten wij zeggen, dat Mime vermóedde, dat Siegfried, de held, zoû geboren worden, die Mime, Schat, Ring en Helm zoû verwinnen...In alle gevalle schijnt de dichter te willen, dat wij de goden vergeten - al treedt Wotan ook nog als onrustige *Wanderer* op - maar het Goud toch weêr in de gedachte ons brengen. Want de Tweede Dag der Trilogie is de Dag van den jeugdigen Siegfried, die den draak verslaat, der vogelen taal leert verstaan, den Ring zich wint (wiens geheime macht hij niet vermoedt) en ten slotte Brünnhilde wekt. Veel dramatiek is er in dit alles niet en wij krijgen den indruk, dat het drama zich vóort sleept met de lange dialogen van Siegfried en Mime over het smeden van het zwaard, met de raadselvragen, die Mime en de Wanderer elkander op geven, met de verschijning van Erda, die Wotan naar gelieven op roept en weg zendt, als zij enkele noodelooze duisterheden hebben gewisseld...tot het wekken van de Walküre eene verademing brengt in de atmosfeer...O, vergeet niet, dat ik steeds spreek over de verzen, over het drama, en dat mijne bedenkingen mij eigenlijk alleen bestormen wanneer ik *lees*, want als ik ‘Siegfried’ hòor, het Hamerlied hòor en het Woudweven en den Vo-

gelenzang en de Extaze van Brünnhilde...dan denk ik niet meer aan mijn bedenkingen maar...dan denk ik eigenlijk ook niet meer aan het zwaard Nothung, aan den draak Fafner, aan den Ring, ja eigenlijk niet meer aan Siegfried en Brünnhilde...

De booze bedenkingen, zij komen echter weêr op als wij den tekst lezen van Götterdämmerung, den Derden Dag der Trilogie en misschien meer nog dan te voren! Want nù...nù moeten wij wel weêr aan de goden denken, en die arme goden, ach, wij hadden ze eigenlijk geheel vergeten en het kan ons weinig schelen, of ze verschemeren zullen of niet. Zoo dat wij ook ons eigenlijk niet meer verwonderen, dat in deze Götterdämmerung...geen enkele god op treedt: de drie Nornen, die der goden levensdraad spinnen en breken en de roode gloed aan het slot, die tot aan Walhall opstijgt...zie daar alles in Götterdämmerung van godenleven en godendood. Neen, de goden mògen ons zelfs niet interesseeren; ons belang wordt op nieuw gevraagd voor nieuwe personages: voor Gunther en Hagen en voor Gutrune...Het is goed maar wij weigeren dan ook beslist in dit Voorspel, en in deze Drie Dagen een afgerond drama te aanschouwen, een volmaakte tragedie, een zuiver ontwikkeld epiesch drama of dramatiesch epos. De draad, dien Wotan rijgt van ‘Rheingold’ aan ‘Walküre’, dien Sieglinde rijgt van ‘Walküre’ aan ‘Siegfried’, dien Siegfried rijgt van ‘Siegfried’ aan ‘Götterdämmerung’ is...gebroken als der Nornen eigene draad en zelfs Brünnhilde vermag niet, de Drie Dagen door, de zwevende einden te binden. Hare tragedie van ongehoorzaamheid-uit-liefde, van bedrogen-worden door Siegfrieds onnoozelheid en van ondergang, die ‘Godenschemering’ verwekt, blijft even eens te los aan een geregen, te weinig gemotiveerd uit haar eigene ziel, te grillig, te gewild, te toevallig, te weinig voort vloeiend als een onweêrstaanbare stroom, die voort stuwt naar Noodlotszee, te veel met schok en stoot gedrongen naar het Einde, naar de ‘Godenschemering’ toe, die alleenlijk met lichteffekt aan hàar drama schijnt vereenigd. Toch blijft zij de belangwekkendste. Siegfried, die eerst nog bekoorde als de jonge, frissche knaap, de kind-held, wordt, door den tooverdrank, wel-

ken Hagen hem toe dient, een marionet, van zulke povere onbenulligheid, dat alle tragiek uit hem weg vloeit en hij eindigt als een dom slachtoffer; Gunther is zekerlijk niet minder wee van onmannelijkheid dan Wotan het was van ongoddelijkheid. Hagen werkt zich niet boven den ouderwetschen ‘verrader’ op en Gutrune, mede-bedriegster met haar beide broeders, Gunther en Hagen, verspeelt dadelijk onze sympathie, die haar toch wel door den dichter was toe gezegd. Deze personen, wier zielen noch heroïesch noch gewoon menschelijk zijn, maar eenvoudig oncompleet bleven, lijden daarbij allen aan de allernaïefste domheid en leven in de allernaïefste toevalligheid. Nauwlijks heeft Hagen zijn halfbroeder Gunther, zijne halfzuster Gutrune van den held Siegfried gemeld, die dèze gemaal zoû kunnen zijn en dièn de omvlamde bruid zoû kunnen halen...of Siegfried verschijnt...*deus ex machina*. Hij drinkt Hagens drank en vergeet en blijft tot zijn einde toe het, geen belang meer wekkende, in domheid gedompelde slachtoffer. Gunther, óok al niet slim, bedenkt geen oogenblik, dat zoodra hij Brünnhilde als zijn bruid ten zijnent vertoonen moet...zij Siegfried zal herkennen en de herrie beginnen zal. Ook Gutrune, de bedriegster, in hoogtijdsdos, dacht hier geen oogenblik aan. Ook Hagen niet...en een goed diplomaat kunnen wij dezen intrigant dus niet noemen. Onwaarschijnlijker is geheel dit door de domheid der personnages onvermijdbare verloop der dingen dan de eerste, beste Donizetti-tekst. In de ouderwetsche opera's heerschen de Toevalligheid en de Onwaarschijnlijkheid, maar...zij heerschen en wij nemen haar beide aan en glimlachen haar ontwapend tegen, omdat zij ons pretentieloos hare schepters toe houden. In den tekst van Der Ring des Nibelungen heerschen Toevalligheid en Onwaarschijnlijkheid met de onaanneembare domheid, naïveteit en burgerlijke kleinzieligheid dier meeste goden- of heldenkarakters. En met veel pretentie van hóoge dichtkunst en diep-duistere Duitsche filozofie wil de ‘dichter en denker’ Wagner ons gebieden het hoofd in deemoed te buigen voor de Scandinaviesch-Germaansch mythologische en heroïsche wereld, die hij schiep. Het is mogelijk, dat

hij haar schiep in muziek; ik, voor mij, laat mij liever op de machtige golven van den muziek-oceaan mede sleepen, droomende mijn eigen droom, en zònder aan deze treurige schepselen te denken. Zij ergeren mijne logiek, mijn kunstgevoel, mijn bewondering voor heroën en mijne goden-eeredienst. Ik voel mij, schoon zoon van het Noorden, te Latijnsch logiesch klaar in mijne eenvoudige ziel om hen als dichter-waarheid aan te nemen. Zij blijven slecht gelede poppen voor mij, wier verkeerde bewegingen mij telkens hinderen, zoo ik één oogenblik de oogen tot hen verhef...

En één ding zoû ik willen weten:

Zoû Wagner werkelijk zèlve gemeend hebben met den tekst van Der Ring des Nibelungen een machtig dichtwerk te hebben gedicht?? Of was deze pretentie er eerder eene van zijne àl te dweepzieke bewonderaars, die, in de àlbekoring zijner muziek, vergaten of weigerden kritiek te oefenen over den tekst?

IV Spaansch toerisme

Barcelona

Omdat het Noodlot het nu eenmaal gewild heeft, ben ik, o lezer, in Spanje...Onverwachts? Bijna...Voor hoe lang? Ik weet het niet. Of ik eenigen tijd in Barcelona zal blijven? Het is mij onbekend. Of ik een reis door Spanje zal maken? Ook hier weet ik niet op te antwoorden. De toekomst sluiert zich in het ongewisse, zoo wel voor mij, o lezer, als voor de feuilletons, die gij lezen zult...of zelfs misschien niet zult lezen...

En vreemdeling als ik ben in mijn eigen ongewisse toekomst, ben ik ook in dit vreemde land. Zonderlinge gewaarwording: vreemdeling te zijn! Ik ben geen vreemdeling in Italië, ik ben nauwlijks toerist in Zwitserland en Duitschland, ik ben te veel 'Nicois' in Nice geweest om mij er nù nog vreemdeling te voelen; ik zoû misschien mij wel wat vreemdeling voelen in Holland...Maar ook dat weet ik niet; wat ik wèl weet, is, dat ik vreemdeling ben en mij voel in Spanje, in Barcelona. Heden ben ik juist veertien dagen in Barcelona. En het gevoel van vreemdeling te zijn is, van af den eersten dag, onverminderd gebleven. Ik ben nog steeds een vreemdeling, in een vreemd land, tusschen vreemde menschen, wier taal mij bijna geheel vreemd is...

Het is een gevoel, dat ik sedert jaren niet gekend heb en het doet mij wat koud en eenzaam aan...Maar interesseeren u mijne koude, eenzame gevoelens? Neen, niet waar, en gij zijt in uw volste recht dat te vinden. Men verwacht niet van zijn feuilletonist, dat hij, om welke dingen ook, die hem wedervaren, zich koud en eenzaam voelt, zich treurig voelt en ongelukkig en dat mededeelt in de gelijkvloersche kolommen van een dagblad...Hij

is eenigszins, voor zijn publiek, de ‘paljas’, niet waar, die, als hij te voorschijn treedt, zich voor doet vroolijk en luchtig, zoo geestig en amuzant als hem maar mogelijk is en wier melancholieën al heel weinig belang inboezemen...Lezer, ik ben te dikwijls ‘paljas’ voor u geweest om heden ten minste - zoo niet paljas - *niet* al te oprecht te zijn; niet al te veel u te vervelen met te lyrische stemmingen en hoewel ik dikwijls geschreven heb - *peccavi*! - over menschen en dingen, waarover ik niet schrijven mòcht, schrijf ik u van daag alléen maar over...Spanjaarden en Barcelona...

* * *

Barcelona! Stad van brandewijn en anarchisme, ik had mij haar anders voor gesteld...Maar is dit niet altijd zoo? Stellen wij ons ooit iets voor als het is en vooral een land, een volk, een stad? Barcelona, de cosmopolitische stad van Arbeid en Vooruitgang in Spanje...Ja, ik had mij haar anders voorgesteld. Hoe? Ik zoû het u nauwlijks kunnen zeggen. Voorstellingen...zij wemelen zoo vaag in ons brein en nu reeds, na veertien dagen, is het Barcelona mijner voorstelling mij zelve een schim geworden...Want de werkelijkheid staat om mij en het is voorzichtiger u met feiten bezig te houden dan met voorstellingen en schimmen. Laat mij u dus geven het Barcelona der werkelijkheid. Een vrij drukke, levendige stad - maar nièt zoo druk en levendig als ik mij had verbeeld...Een saaie haven, of ziè ik die haven niet goed...Drukke straten en wandelwegen, en die tòch vervelend zijn, of is het *mijn* schuld, dat zij vervelend zijn...? Veel heen en weêr loopende menschen en toch geen zweem van gezellig straatverkeer, of ligt het aan *mij*, dat de gezelligheid hier ontbreekt...

Laten wij een weinig analyzeeren en vergelijken...Ik ben in Barcelona, tusschen Spanjaarden: ik ben niet meer in Italië, tusschen Italianen...

De stad, die mij omringt, heeft geen artistieke silhouet, als bijna iedere Italiaansche stad. Geen kerkkoepels, geen campanilen, geen antieke stadhuizen en emotievolle pleinen vertoonen zich voor mijn zoekend oog. Van de haven tot de Plaza de Cataluña strekt

de beroemde Rambla zich uit: wandel- en winkelader van Barcelona, met platanen afgezet. O zeker, ik had mij die Rambla weêr heel anders voorgesteld en het is niet hàre schuld, dat ik haar, trots hare lengte en drukte, noch mooi, noch gezellig vind...Wat ergert mij hier toch of maakt mij melancholiek? Zijn het mijne eigene gedachten of is het omdat, bij die haven, het standbeeld van Columbus met den vinger bezield naar...het Zuiden wijst, als meent hij dàar aan de kim Amerika te zien verrijzen!! Zuid-Amerika...Misschien is de richting van Columbus' vinger tòch goed en is het mijn schuld, dat ik zijne ontdekking meer Westelijk mij had gedacht...Treed ik mijn hôtel uit, dan zie ik dadelijk daar ginds, op een berg, de sombere silhouet van het fort van Montjuich (spreek uit: Montgoeiek). Het rijst somber en grauw en breed onder een sombere, grauw breede wolkenbank...en ik denk aan Ferrer...Maar wat weet ik van Ferrer! De jonge, Spaansche schilder, met wien wij van den winter samen in Florence waren, en die, Carlist of liever Don-Jaimist, ons vertelde, dat Ferrer zéer schuldig was, had misschien wel gelijk...Toch, ik weet het niet: dat sombere Montjuich, daar in de lucht, onder die grauwe wolk, maakt mij bijna bang en toch denk ik wel niet, dat juist *ik* er ooit zal worden op gesloten...! Ik loop de Rambla op. De Rambla...dat was vroeger een stroom, een kanaal, een gracht, en er langs, waar nu Barcelona's magazijnen zich rijen, heeft eenmaal misschien Hamilcar Barca zijn intocht gehouden, en zijn naam aan de overwonnen Iberische stad gegeven of heeft Segerik, de West-Goth, die Ataulf had vermoord, diens weduwe, de fiere Galla Placidia, gedwongen met andere Romeinsche matronen, vier uren lang te gaan vóor zijn zegekar...Thans is die stroom, dat kanaal, die gracht gedempt en de platanen ontluiken er onwillig schuchter de te teêre blaadjes onder de grauwe lucht, in slagregen en fellen wind. Spreek mij van het mooie klimaat van Barcelona, als Baedeker en de Spanjaarden doen! Ik vermoed, dat de jaarlijksche twintig regendagen, van welke Baedeker gewaagt, voor mij zullen zijn bestemd...

Het is zes uur in den avond. De Rambla krioelt van men-

schen...Te vergeefs zie ik uit naar een gezellig café. Weet ge, er zijn wel café's aan de Rambla, maar niet zoo een *gezellig* café als Aragno is of Gilli, waar je in en uit loopt, of je het oogenschijnlijk heel druk hebt met allerlei dingen en menschen, waar officieren en burgers en zelfs bedelaars en voyou's voor op het trottoir staan te lachen en te lanterfanten en te flâneeren en te kijken. De Spanjaard - ik meen den Barceloner - flâneert niet, noch staande, noch loopende...Hier niet de societeitjes der *marciapiede*, als in Italië...Hier de drukte alleen der naar hun doel gaande menschen. En die menschen, zij zijn de kleine-burgers en de werklui. O, ik wil geen kwaad zeggen van de kleine-burgers! Zij zijn dikwijls, geloof ik, brave, beste winkeliers, echtgenooten, huisvaders, vrienden...maar zij zijn absoluut oninteressant. En het doet mij, o zoo een pleizier, dat ik u verzekeren kan, dat integendeel Barcelona's werklui mij interesseeren. Ik noem ze de *caballeros* van de Rambla, want werkelijk, zij zijn de ‘heeren’ hier in deze moderne stad van vooruit strevende geesten. De werklui van Barcelona...zij zijn een type apart want ik denk niet, dat ik elders in Spanje die typen weêr zoû ontmoeten. Fier, recht, breed van schouder, energiek van koppen, verwondert u hun flinke, viriele silhouet, in het goed zittend bruin of grijs pilo pak. Dat ruwe, gestreepte fluweel van buis en broek, beide goed van snit, is besmeurd met de patine van het werk en doet veel mooier van kleur op de Rambla, dan de goedkoope cheviotjes van de kleine-burgers, die bij deze stoere figuren nog mizerabeler worden. Den werkmanskop dekt een sportpet, of zijn arbeid hem sport is geworden en ook zijn voet, die geschoeid is in den witten nationalen sandaalschoen is als geschoeid voor een sport; de wollen bouffante zwiert om zijn breeden nek met één slip op den rug geslingerd...

Ze zijn heel chic, die *caballeros* van de Rambla. Zij verpersoonlijken voor mij: *Barcelona*, den geest, de ziel dezer stad, deze fiere heeren van den arbeid, wier gelijke ik in geene andere stad heb gezien. Zij zijn het, die overheerschen de kleine-burgers en alle de anderen. Want waar zijn de andere menschen?? Ik kom ze niet tegen, noch officieren, noch burger-‘heeren’ en dames. Be-

wegen zij zich in andere centra? Loopen de officieren niet in uniform en zijn de ‘heeren’ hier niet elegant en leert de kleine Barceloner uit een ander (Spaansch) A-B-C-boek, dan dat, waar uit ik leerde, dat D is de dame, die drentelt op straat? Zij drentelt hier niet, de dame, tusschen de vrouwen en meisjes, die meestal met een tulle-tje over het hoofd - zeer zelden met de *mantilla* - gaan ter misse of keeren van avonddienst. De elegante, eerste-klas *bourgeois* of *bourgeoise* ontbreekt, evenals hunne mooie auto's of equipage's ontbreken. Ontbreken zij misschien, de eersten, niet in Barcelona, de welvarende stad, zeer zeker ontbreken zij op de Rambla, waar de *caballeros* in het pilo den toon aan geven.

Zij zijn nu wel interessant, maar hunne te groote overheersching ontneemt aan de wandeling op de Rambla het cachet der flânerie. En toch, ik geloof, zij zèlve flâneeren, op dit uur. Maar wat zijn alle deze koppen anders dan de Italiaansche! Is dit, zoo niet de Castiliaansche, dan toch reeds de Catalaansche hoogmoed, die hoogmoed van den Catalaan, die zijn eigen taal spreekt en schrijft, zoo geheel verschillend van het Castiliaansch, die zijn eigen republikeinsche regeering wil, al schuilt ook hier de partij, en zeer aanzienlijk, van Don Jaime in de ‘traditionalistische’ clubs? De Italiaansche blik en glimlach, die blik, die altijd schalk, dikwijls dartel, nu en dan pervers, ‘zoekt’, de glimlach, die altijd stràalt, zijn gedaan: de Catalaan kijkt voor zich en glimlacht niet. Deze menschen zijn ernstig, ik geloof, dat zij veel denken en weinig van het leven genieten...

* * *

Dit alles - en misschien nòg meer - maakt, dat ik mij eenzaam en vreemd gevoel. En toch is het geen gevoel, dat verrassing was, is het een gevoel, reeds vooruit geweten, dat zijn zoû. Want Barcelona, hoe ‘Europeesch’ ook, is reeds Spanje...En Spanje, in het Zuiden, heeft in de verbeelding, reeds vóor het land is betreden, de donkere kleur, de sombere tint. Niet waar, als ge aan Hellas denkt, dan ziet ge het blauw en blank voor uw toeristenverbeelding, die reeds het Parthenon vooruit raadt onder den azuren

hemel; als ge aan Italië denkt, dan ziet ge het rood en goud gloeien en violet purper en alle die kleuren vertaand in de aandoenlijkheid der verledene prachten; als ge aan Spanje denkt, dan slaat een groote schaduw neêr, dan ziet ge het zwart, zwart van schaduw Gothischer kathedralen, zwart van dweepzucht en Inquizitie, zwart van Ribeira en Velasquez, zwart van ernst en hoogmoed; als ge aan Spanje denkt, ziet ge het Zuidelijke, donkere land. En hoe 'Europeesch' Barcelona is, een schaduw van die schaduw sloeg ook neêr op de moderne stad, die toch 'Spaansch' is gebleven, al zullen wij misschien later moeten bekennen, dat zij het o zoo weinig maar bleef...

* * *

In den avond is er misschien iets gloeienders op gevlamd in deze donkerte. Sla de zij-straat van de Rambla in, die genaamd is naar de graven van Asalto en die geleidt naar de plaats, genoemd naar den markies van Duero...Zoo aristocratische doopvaders begunstigden wel beiden zeer weinig voorname maar bizonder typische wijk. Het is waar, op hoek van Rambla en 'Asalto' - eenvoudigweg zoo geheeten met weglating van *calle del conde*...- rijst het paleis van het Credit Lyonnais, en in de straat zelve vertoonen zich nog enkele betere winkels en restaurants...Maar dan - wij zijn er des nachts, heel laat - gloeit het op, gloeit het op in de donkerte. Dan wordt de Asalto de straat der Barceloonsche nachtbrakerij, die geleidt naar de orgie van den 'Duero' (de markies *n'y est pour rien*, ben ik zeker van). De verdachte *posada*'s, over wier balkons hangen de gefardeerde, van simili schitterende meiden, zoudt ge niet zoo dicht bij de Rambla vermoed hebben. Alle kleinere, groezelige bar's en café's zijn vól. Het is over eenen...Tal van griezelige cinema's lokken nog met hunne reclame-horreurs en hèlsen op van electriesch licht of dat geen geld kost in de stad van den Arbeid. De arbeid, waarna het feest gloeit, het goedkoope feest, want dit alles is het feest van den *caballero* in het pilo-pak. Het feest van den arbeider...Is hij niet moê van zijn werk? Ja, misschien; hij dommelt wel in, in deze cinema, in die tingel-

tangel, in dat danshuis, maar tòch...hij gaat nog niet naar huis, waar zeker reeds moeder de vrouw in bed op hem wacht. Want, eindelijk, heeft hij zijn deel gekregen van het pleizier, van het genot, dat zoo lange eeuwen alleen voor den *bourgeois* was: hij geniet nu óok, hij pleiziert, en voor prijzen, die hij betalen kan. Dertig *centimos* voor de *cine*: vijftig voor bal of 'Apollo', waar hij Japansche worstelaars ziet en Engelsche *song-and-dance-girls* beloert, dus ook leert van kosmopolitisme...In de electriesch op gelichte *bar* wordt hem zijn borrel gediend op een blaadje met een glas water er naast, precies als de *bourgeois* het krijgt in het rijke café op de Rambla. Om één uur 's nachts laat de *caballero* in het pilo nog zijn schoenen poetsen door een jongentje van de *limpiabotas*, het schoenen-poets-salon daar ginds, zoodat hij, hoewel even dronken en moê, zonder modder bij moeder de vrouw terug komt. Hij eet sandwiches, zoete vladen, drinkt orgeaden en vreemde dranken en dat alles uit schitterende kraantjes, op gegoten kristal-achtig glas en hij steekt een anjelier in zijn knoopsgat. De barbier, daar ginds, knipt hem, barbiert hem heel goed, zelfs met smaak, voor twee stukjes kopergeld...Om één uur, half twee 's nachts? Zeer zeker. Want niet altijd gaat hij zóo van de Asalto naar moeder-de-vrouw, dikwijls blijft hij nog wel een uurtje daar ginds in de *posada*, waar de simili-schitterende en gefardeerde hem over het balkon heeft toe gelachen, terwijl vlak beneden dat balkon de oude vodderaapster in den hoop vuilnis, zonder eenig respect voor 'moderne' hygiëne neêr gegooid bij het smalle trottoir, van hare gading graait en, soezelend bij het getjènk van ambulante muziekanten, een magere kat, in een donker poortje gehurkt, filozofeert over de dingen, in Barcelona, van vroeger en van thans...

De kathedraal van Barcelona

Het zal in het sombere Zuiden, dat Spanje ons lijkt - het Zuidelijke land met de donkere tint - eene der grootste bekoringen zijn de Gothische kathedralen te zien en die van Barcelona - hoewel zij de éerste is, die de vreemdeling, zoo hij zich niet te Gerona ophoudt, aanschouwt - zal zeker niet de minste blijken. Het is in dit moderne Barcelona, waar de nieuwe avenuen zich strekken met haar leelijke architectuur van moderne huizen - naar alle mogelijke bouworden en stijlen karakterloos en smaakloos naast elkander gezet, als om den nazaat vooral goed te bewijzen, dat onze eeuw geen eigen stijl had - een heerlijkheid plotseling in het oudste gedeelte der stad door een opene boogpoort het klooster der kathedraal te zien wemelen en op te zien naar de twee afgeknotte, nooit voltooide torens van het achterschip...Plotseling is de stemming der sombere Middeneeuw om ons, ook al steekt de latere, lichter tintige, flits van den voorgevel te dartel, te *à jour*, te laag bij den grond uit die massa van donkere steen eenigszins vergeefs naar den hemel op...Maar het verschiet van dat klooster, gezien door de opene poort over het Bisschoppelijk paleis, is het niet de Middeneeuw zelve, naar welke wij reeds een weinig begonnen te smachten? De spitsbogen, grauw, ja bijna zwart van steen, rijzen er hoog in vrome rust en in den kloostertuin, dien zij met hun omgang van kapellen omsluiten, zeeft de zon door glanzend loover grooter magnolia-boomen, druipt de zon van de bladveêren grooter palmboomen af en glimmert op het water van het vierkante bekken, waar, om welke legende weet ik niet, een paar ganzen drijven of, mijmerend, de treden af

komen waggelen. Want de groote, witte vogels, hoewel zij geene zwanen zijn en sierlijkheid missen, hebben misschien, heel vreemd, in deze omgeving iets meer passends van placide bepeinzing dan de ijdele, trotsche zwaan zoû hebben gehad en hoewel de onsierlijke gans een oogenblik in dezen prachtigen kloosterhof verwondert, went ons oog spoedig aan den anders ongeliefden vogel, die zich vergeestelijkt tusschen deze schaduwen en dit licht, onder die magnolia's en deze palmen...Dit kathedraalklooster, waar, achter mooi gesmeed ijzeren hekken - en velen met het palmbladerenmotief aan de stijlen - de kapellen zich ommegaand rijen, is nu de meditatie-plaats der bedelaars, oude mannen en vrouwen, die, in lompen, thuis zijn in deze Gothische pracht...Een poort geleidt de kathedraal zelve binnen, de kerk van het H. Kruis, of van St. Eulalia, wie zij later gewijd werd en hoewel de zon buiten scheen, huivert de duisternis om ons rond...Het zal die duisternis blijken, die in vele Spaansche kerken opzettelijk door de mystieke bouwmeesters is bewaard tusschen hooge wanden en hooge zuilen, door het zoo spaarzaam mogelijk aan brengen van ramen. door wier kleurige glasruiten zelfs het middagzonnelicht heen breekt als door een prisma van getaand juweel. Het is de stemming der Middeneeuw, der sombere, zwarte tijden. Geweken waren de blanke, schitterende gloriën der Oudheid, gestort waren hare glinstergreinige of polychroom gloeiende tempels, gestort ook de beelden harer heerlijke goden; die goden zelve waren overwonnen, en gevlucht voor den Galileeër, en hoewel eeuwen lang de nieuwe God nog aanbeden werd in bijna heidenschen vorm, in bijna heidensche heiligdommen, zal de Byzantijnsche strakheid eerst, - nog op gegloeid door de weelderigheid der mozaïeken - onverbiddelijk geleiden naar reeds duistere vereenvoudiging der oud-Christelijke bazilieken, tot de eerste Romaansche kerk is gedacht en gebouwd, in ronden boog en kruisschip, in eenvoud en strakken ernst, opdat de Gothiek eindelijk, die samengestelde ópvlucht en neêrval van den menschelijken geest, geschapen zal worden. En deze oude Barceloonsche kathedraal - hare eerste steenen dateeren uit de tiende eeuw - richt hare bin-

nenbogen om ons op nog Romaansch rond maar reeds zoo hoog, als de bouwmeesters maar dorsten te doen rijzen hunne bundelpijlers van tal van smalle colonetten - smalle zuilen als vast gevoegd tot één zware reuzenzuil - om dan, de kapiteelen uit, te doen beschrijven de ronde lijnen, de gebrokene cirkels, tot de segmenten, regelmatig, met lichtopvang en schaduwneêrslag, in den weifelglans der hooge, kleurige vensters, tegen elkander rusten, daar, in de hooge hoogte en het rondlijnig en spitspuntig verwulfsel scheppen. Uit die hoogte, van af dat verwulfsel, langs die tallooze ronde lijnen, uit die tallooze spitse punten zinkt de stemming der Middeneeuw af, als donkere sluier op sluier, als zwart waas op zwart waas, want de vrome mensch, wien de bouwmeester zulke kathedralen bouwde, wilde zijn God aanbidden in duisteren schemer en niet meer in lachend licht, in stapelingen van zwart grauwe steen en niet meer in polychroom of glinsterend marmer. Zijne ziel was niet meer de heldere der antieke tijden; zijne ziel was geworden, door een nog heidenschen Byzantijnschen naglans, de in dofheid neêrgezonkene, die weet, dat hij, in zonde geboren, slechts gered kan worden van den Duivel door den Zaligmaker, bij wien Diens Moeder en de Heiligen hem middelaar zijn, indien de zondaar àlles rondom zich vergeet, behalve smeeking, behalve gebed, behalve alle wereldverzaking en levenslustdelging...

De Duivel...! De obsessie komt weêr over mij, als zoo vaak zij over mij kwam, in een Noordelijke, Gothische kerk. De Duivel, ik denk hier dadelijk aan hem, nu ik één oogenblik neêr zit in de schemerduisternis van deze huiverend schoone, donkere kathedraal. De Duivel...terwijl mijn oogen op slaan naar het spaarzame licht, dat filtreert door de bonte ruiten, daar boven, in de smalle spits-ramen, zie ik de Gothische segmenten, in de hoogte, boven de zuilen, tegen elkander aan liggen als spitse schermwieken van reuzige vleêrmuizen, als stille, nervige vleugels van roerlooze demonen en boven de Capilla Mayor - waar het hoogaltaar, dof goud, een kleine gouden Gothische kathedraal zelf, schitter-schemert tusschen hangsels van oud rood damast - boven die minia-

tuur Gothiek-kerk - breiden zich reuziger, spitser, nerviger, de eigen wieken van Satan uit, hij zelve daar als een immense Zonde, als de Heer der Zonde, zichtbaar slechts aan zijn vleêrmuisvleugels, aan zijn schermwieken, die hij tracht geheel uit te spreiden...Dat vreemde duivelsche in de Gothiek, en dat niet alléen in een enkel ricaneerend detail, nauwlijks opmerkbaar, aan een kapiteel, maar overheerschend, overdekkend, alom zichtbaar, het heeft mij altijd getroffen en het treft mij weêr in de kathedraal van Barcelona, maar het treft mij met een huivering wekkende schoonheid van gedachte en hare uitbeelding in het sombere steen. De bouwmeester en de ziel, voor wie hij bouwde, hebben nóoit hier van den Euvele gesproken, maar zij hebben, onbewust, *altijd* aan hem gedacht en de duisternis is geweven, de schaduw heeft zich gestapeld, de booglijnen hebben hare zwellingen tegen elkaâr gevoegd als vrome handen op het zelfde oogenblik, dat de spitse segmenten zich te zamen voegden als demonevlerken en in het verre, juweelen getintel der kleurige ramen - weêrschijn van het Paradijs - hebben de biddende zielen gestreefd, dóor al het zwart, dóor alle duisternis, trots Satan zelven, die loerde en hen overschaduwde, òp te zweven naar de hooge, verre, heilige Haven van Licht, die enkelen onder haar, de begenadigden, in extaze hebben aanschouwd, dóor de verijlde, vreemd Satanische verwulfsels der Gothische kathedralen heen...

* * *

En deze lijnen, en deze gedachten zijn ons de schoonheid in dezen bouw. Nu wij dit gezien en gedacht hebben, doet het er niet toe of de façade van latere eeuw te klein, te kinderachtig, te laag van spitsen, te luchtig *à jour*, te licht van tint, volstrekt niet in overeenstemming is met den zwarten ernst, dien zij achter zich bergt, hindert het niet of, naar een vreemden stijl, het koor is aan gebracht. midden in het middenschip en, af gescheiden van de Capilla Mayor, de ruimte der kathedraal overvult, afbreuk doende aan haar grootsch perspectief. Het is de zuilen langs, dat wij blikken moeten; het is daar boven, langs die schermsegmenten, dat

wij droomen moeten, om de schoonheid van de kathedraal van Barcelona, in al hare Gothische maar hier toch werkelijk Spaansch sombere ziel, te bevatten.

Tarragona

Onze Spaansche reis dan is begonnen! Barcelona was eigenlijk nog niet ‘Spanje’; Barcelona was eigenlijk nog niet ‘reizen’; Barcelona was meer een uitkijk naar een Transatlantischen stoomer, die van Buenos-Aires zoû komen, en waarop onze vriend, Orlando, repatrieeren zoû naar Europa...Of ik over hem schrijven mag, vraagt gij, verschrikt, o, ‘trouwe lezer’, die zich misschien herinnert, dat destijds werd uit gevaardigd een hoog bevel, dat ik *niet* mocht schrijven noch over mijn vrouw, noch over mijn vriend? Ja, ik mag over beiden schrijven! Ik heb permissie. Want toen mij dien eersten avond van ons terugzien, onder een glas champagne, werd gevraagd, of ik met mijn feuilletons zoû door gaan, indièn wij werkelijk een reis maakten door Spanje, antwoordde ik:

- Neen. Ik denk het niet. Want ik geef mijn reisindrukken precies zoo als ik ze krijg, zonder er bij of af te doen. Ik ben vèel te lui om te ziften, te wikken en te wegen wat ik zeggen mag of niet, ik flap er *alles* uit, en als ik telkens moet zwijgen, dan over dit en dan over dat, omdat een van jullie beiden even in het avontuur zijn betrokken...dan geef ik er de brui van en schrijf naar de Parkstraat, dat ik er een paar maanden meê uit scheî, wegens te veel her en der getrek...

Groote oogen werden op gezet, maar ik meende werkelijk wat ik zeide, want, lezer, moet ik u vertellen van Spanje, dan doe ik dit op mijn eigene vluchtige, ondegelijke manier en kan ik u niet telkens door bezwaren met de eene Gothische kathedraal na de andere Gothische kathedraal...En toen zij zagen, dat ik het zoo

vreeslijk ernstig meende, toen zeide Orlando, met zijn hand op mijn knie:

- Gigi, als je wil en je kan me gebruiken, in een feuilleton, gêneer je dan niet, hoor; ik ben er nu al door heen te figureeren in de litteratuur van dat vreemde, mistige land, dat ik nooit nog gezien heb...

En mijn vrouw, de schouders op halend en hare lippen zettende aan den schuimenden kelk, dorst zelfs verklaren:

- Hij doet immers toch altijd precies zoo als hij wil, de bedorven jongen en hem verbieden over mij te schrijven...heeft hij zich ooit aan het verbod gestoord??

- Dus, zeide ik. We gaan...? Door Spanje?

Drie paar oogen raadpleegden elkaâr.

Het was: ja...

- En je schrijft feuilletons? werd mij van beide kanten gevraagd.

Als of werkelijk die feuilletons een staatszaak waren, gewichtig als de grensverdeeling van Albanië!

- Ja, ik zal er wel meê door gaan, zeide ik goedgunstig; en dan beloof ik jullie niet àl te indiscreet te zullen zijn...

Het was beslist!

En dien volgenden morgen zeide Orlando tot Salvatore, zijn ‘trouwen slaaf’, die hem vergezeld had op zijn zakenreis door Zuid-Amerika:

- Salvatore, ik ga met de ‘SIGNORI’ een reis door Spanje maken en alleen voor mijn pleizier, en jij moet maar de boot naar Genua nemen en dan ben je gauw thuis...

Orlando kan zulke vreeslijke dingen zoo maar in een paar woorden zeggen! Hoe is het mogelijk! *Ik* zoû er een half uur over hebben gedraaid! Ik zag Salvatore bleek worden en glimmend nat over de oogen. En hij zeide:

- Goed, meneer...Als u het beveelt...

Maar een kwartier later, alleen met mij, stortte Salvatore zijn bezorgd hart uit.

- Hoe kan de *signore* reizen zonder zijn knecht! Hij is het niet gewoon! Wie zal zijn linnen na zien, zijn koffer pakken...

- Salvatore, zeide ik met overredende, begrijpen-doen willende zachtheid, het wordt natuurlijk héel omslachtig en werkelijk héel duur, als je meê zoû gaan en werkelijk, *ik* zal meneer wel helpen zijn broeken in de plooi te leggen en zijn dassen netjes op te vouwen, dan heeft niemand ze noodig te strijken en wat de schoenen aan gaat, in Spanje trek je ze aan ongepoetst en ga je dan in een *Salon Nacional*, zoo als de *limpia-botas* of schoenen poetser zijn lokaal heet, waar alle heeren naast elkaâr zich de schoenen laten poetsen...

Salvatore, steeds zeer beleefd en onderdanig, deed als of hij het eens met mij werd, hoewel ik overtuigd was, dat hij het eenvoudig *vreeslijk* vond, wat besloten was: hem, Salvatore, alleen op een boot te zetten, die hem naar het dierbaar vaderland, òns Italië, zoû over brengen en dan dat ongelooflijke: dat zijn meesters schoenen maanden lang zouden gepoetst worden niet door hem, Salvatore, maar door willekeurige, in zwart fluweel gebroekte en gemouwveste, Iberische *limpia-botas*-jongens.

* * *

Lezer, dit is zoo maar de intime prelude en heelemaal nog niets over Tarragona. En omdat ik mij bewust word, dat ik weêr àl te intiem word, zal ik u verder maar niet bezig houden met de garderobe van mijn vriend, die hij nu zonder kamerdienaar zal moeten in en uit pakken, maar zal ik u alleen nog dit genrebeeldje voor tooveren:

Mijn vrouw en mijn vriend, eensgezind, aan de tafel studeerende het mysterie van Spanje's reisroutes en kilometerboekjes...Lieve hemel, wat een complicaties! Voor hoeveel maanden zullen wij nemen ons kilometerboekje en van hoe veel kilometer?? Zullen wij gaan eerst naar het Zuiden, of eerst naar het Noorden, eerst naar Zaragoza of eerst naar Valencia; eerst naar Andaluzië de ‘oleole's’ zien dansen, of eerst naar Burgos, de kathedraal gaan bewonderen...?? Het Zuiden is immers het mooist in het voorjaar, maar wel al héel warm, en Burgos is gauw koud, als je er in het najaar komt...Zal het mogelijk zijn den zomer in Granada door te

brengen? Of zullen wij van den zomer Iberië al hebben verlaten?

Tusschen deze bedenkingen in, de ingewikkeldste algebrasommen van kilometers, peseta's en tijdlengten...

- Jullie zullen het probleem wel op lossen, zeg ik, die er suf van geworden ben, en, om mij te verstrooien, laat ik ze beiden alleen ons reisplan ontwikkelen en wip er tusschen uit, om te bekomen in een cinematograaf...Want zóo lang algebra-sommen uit rekenen, heb ik nooit gekend...

Den volgenden dag wordt mij voor gelegd het reisplan: eerst naar het Zuiden, en de reis aanvaarden met een kilometerboek van drie maanden voor vijfduizend kilometer...

Ik vind het héel goed, vooral omdat ik het niet zelf heb behoeven uit te rekenen en te beslissen...

In een reisbureau koopen wij ons kilometer-boek, dat met drie afschuwelijke, ter bureau genomen instantaneetjes wordt versierd. Ze zijn horribel, alle drie; noch de blonde statigheid mijner vrouw noch de donker mannelijke schoonheid van Orlando komen tot hun recht en wat *mij* betreft...ik wist niet, dat ik zóo leelijk was! Het is om er bij te huilen!

Twee dagen later zetten wij onzen armen Salvatore op de boot naar Genua, en vertrekken naar...Tarragona!

De Spaansche reis is begonnen!

* * *

De eerste étape duurt maar twee uur. Onze eerste-klasse is zéer comfortabel, want wij, geconsommeerde toeristen, die steeds de economie behartigen van twéede-klasse, zelfs in Italië, wij hebben èn om ‘Spanje’ en om ‘Orlando’ ons dit maal gerezigneerd aan de éerste klasse. Ik zie Orlando niet zitten in een tweede-klasse en heusch, de Spaansche ‘tweede’ schijnt niet te doen te zijn, vooral omdat ze alleen te vinden is in de boemeltreinen en de expressen alleen bestaan uit eerste en derde. Wij zijn dus in Tarragona en Orlando, den Baedeker raadplegend, suggereert natuurlijk een ‘Palace’-hôtel. Het geen mijn vrouw thans autoritair af wijst, om Orlando op het, *na* Palace geciteerde, hôtel te wijzen. Orlando

vindt het goed, want eigenlijk vindt hij àlles goed: hij vreest alleen, dat *wij* het in minder dan ‘Palace’ nièt goed zullen hebben. Want, zegt hij:

- Zelfs een ‘Palace’ in Tarragona zal zoo erg ‘palace’ niet zijn.

Bij nader inzicht blijkt er in Tarragona heelemaal geen ‘Palace’ te bestaan en heet het eerste hôtel slechts Continental en ons tweede ‘maar’ Hôtel de Paris...

[Orlando kijkt deze bladen door, als of hij àlles begrijpt, en keurt goed; ook mijn vrouw critizeert de ‘intimiteit’ en is wèl tevreden: ik ben niet te indiscreet geweest...]

* * *

Het is nu eenmaal een gróot genoegen voor mij een paar dagen zoo rond te dwalen door een klein, onbekend stadje, vooral als er wat historie bij is te evoqueeren en wat oude kunst bij is te bewonderen. Wel, Tarragona is niet zóo interessant als een klein Italiaansch stadje zoû zijn. Misschien zal het blijken, dat gehéel Spanje in saâm gedrongen interest onmogelijk met het gebenedijde zusterland zal kunnen evenaren. Maar toch is Tarragona door hare hoog op rotsen zich breidende ligging interessant èn om hare eigene schoonheid èn om haar nog duidelijk zichtbaar historiesch verleden. De oude wallen, de oude muren, die met de cyclopische steenblokken òp rijzen uit den eeuwouden grond, waar de Iberische oerbevolking het onneembare Tarraco stichtte, zien wij bewaard en hooger gebouwd eerst door de Romeinsche kolonisten, dan door de Arabische overweldigers. Als in breede lagen, van steen op steen op steen, symbolizeeren deze muren en wallen de eeuwen...Beneden, tot ruimen cirkel-horizon, strekt zich de heerlijke zee, de blauwe Middellandsche, de altijd zalige zee van het Zuiden. Hier en daar waaiert een palmboom reeds op...Veel lucht, veel wind, veel zee: een heerlijke wijdte alom. Wij wandelen langs de oude wallen tusschen de ruïne's der forten: een oude, vierkante forttoren rijst Middeneeuwsch en rood en getind in de blauwe lucht vlak bij het Aartsbisschoppelijk paleis en ginds is een andere toren, die van Karel V, en daar zijn de blokkige gevan-

genissen, die de legende verklaart te zijn nog een overblijfsel van het Huis van Pontius Pilatus, want zij heeft - o grillige legende! - wie zijne handen in onschuld wiesch geboortig doen zijn uit Tarragona...Tusschen die antieke muren, over die antieke wallen, met die antieke torens en muren ziet Tarragona uit over de wijde zee, òp naar de wijde lucht en hare eigene hoogte en de wijdte harer horizon zijn misschien wel hare grootste schoonheid. Wij hebben daar, bij den toren, een Zondagnamiddag door gebracht om een vliegenier te zien op gaan. Er was veel wind, te veel wind, vond de vliegenier, en met duizenden beneden in het Marsveld, wachtten wij daar boven, op de wallen, tot de vliegenier eindelijk zijn cirkelvlucht dorst nemen...Maar de schoonheid van den middag was niet zijn vlucht, was zelfs niet het nieuwe gezicht van dat ons vreemde Spaansche publiek, de schoonheid was die golvende bergenlijn ten Westen, die ronde zeekimme ten Oosten en de zinkende zon, die straalde door de op komende wolken heen en over heel het wijde, groenige, zeer bebouwde landschap zijn fijnen stralenwaaier heen spreidde...tot eindelijk de vliegenier, groote libel, in dat gefiltreerde waaierlicht zijn waagvlucht nam en dwars door de zonnestralen heen zoemde...

* * *

Waar de Romeinsche Neptunus-tempel verrees, verrees later de Arabische moskee, en verrijst thans nog de Kathedraal en dateeren hare oudste steenen van den aanvang der dertiende eeuw. Zij is nu de tweede Gothische kathedraal, die wij in Spanje zien - zullen wij niet door Spanje reizen bijna alleen om Gothische kathedralen? - en hoewel die van Barcelona meer mediaevale stemming weefde, mystieker atmosfeer ook zeefde, hare gekleurde ruiten door, en langs hare welvende lijnen, is die van Tarragona toch eveneens een eerbiedwaardig monument van vroege Gothiek, die den Romaanschen boog nog niet geheel is vergeten en wiens spitsboog nog breed rijst uit den grond, zonder latere, elegantere slankheid. Hare eenige monumentale poort, met de rij naïeve heiligen en de naïeve Maagd, die zoo zuiver weêr geven het on-

kunstige maar toch gevoelige van de beeldhouwkunst van dien tijd, - de plompe uitbeelding, waar onder eerbied en liefde schuilen - de immense rozet boven die poort, als een stralend Gothiesch Godsoog onder hare vier niet voltooide flitsen, die wilden streven ten hemel toe; haar, met groote palmboomen beplant, klooster van Romaansche welvingen en vroeg-Byzantijnsche sculptuur geven haar die vreemd gemengelde schoonheid van Zuidelijke zonnigheid, Zuidelijke lichtheid en somber devote ziel; iets, dat zoo geheel nieuw is; iets, dat wij ons uit Italië niet herinneren, omdat dàar de godsdienstigheid, de Middeneeuwen door en ten spijt van de eerste Christelijkheid, iets heidensch lachends en luchtigs behield, terwijl zij in dit land de menschelijke ziel meer drukte in het stof...Het steen dezer kerk blijft licht, de zonval door het glazig, doorglanzig Oostersch ruitgewemel - als van doorzichtig tapijt - blijft levendig; de motieven der klooster-kapiteelen - als, bij voorbeeld, de ratten, die de schijndoode katten begraven, tot deze plotseling herleven - zijn soms wel eens kinderlijke scherts maar toch blijft de geheele agglomeratie van deze kapellen en kloosters en Capilla Mayor eene somberheid, een groote ernst, waarin de mystieke ziel neêr gedrukt ligt over de groote, kille kerksteenen...

Die groote Kathedraal en dat ènkele Bacchusbeeld, in het kleine muzeum...Die immense, Middeneeuwsche sombere mystiek en die eenige, in Tarragona gevondene, blank schitterende Bacchus van Pariesch marmer...! Twee zoo geheel verschillende schoonheden: de eene ingewikkeld als de nooit uitgedachte, uitgebeden, afgestreefde menschenziel der donkere na-eeuwen; de andere, klaar, glanzend, heerlijk eenvoudig en heilig blank - hoe verminkt ook - als alleen het antieke beeld van een antieken god kan zijn, dien een rijke, Romeinsche kolonist hier, vóor Arabieren en voor latere Christelijkheid, gesteld had in zijn *atrium*, om steeds voor zich te zien de Schoonheid en niet in de ballingschap te vergeten de lachende Levenslust...Is grooter contrast denkbaar?

Valencia

Wij zitten in den trein; het is een zes, zeven uur sporen. En wie nu meenen mocht, dat ‘reizen’ in Spanje het toppunt zoû zijn van discomfort en vooral van onzindelijkheid - hoe dikwijls heeft men ons niet reeds gewaarschuwd, dat het zoo zijn zoû! - wil ik nu mededeelen, dat tot onze groote verbazing het station van Tarragona gisteren gebouwd schijnt en zich aan ons voor doet als een precieus, keurig, brandnieuw, *art-nouveau*-stationnetje, onmogelijk proper en rein, zoo als geen station ter wereld is. Ook in den trein zelve, gewend als wij zijn aan vooral Fransche en Italiaansche kolen, die alles zwart bezoedelen, treft ons de reinheid der tapijten en vensters en brengen wij hulde aan de Iberische brandstof. Verder beweert dan Orlando, dat hij reeds in Argentinië heeft opgemerkt, dat de Spanjaarden een reiner volk zijn dan het Italiaansche: spuwt de Italiaan - die van de lagere klasse - eenvoudig-wèg of deze uitlating niet meer dan hoogst natuurlijk is, de Spanjaard spuwt niet of is er fel op, dat wiè onder hen spuwt, dit ten minste in een bakje doet, soms in een, met trapbeweging te openen, *inodoro*-tje: een dingetje, dat hier en daar publiek aangebracht echter een héel vreemd effect op ons maakt. Is de reinheid in den trein dus blaamloos, de langzaamheid, waarmeê wij de kilometers van ons boekje - verslinden kan ik niet zeggen, maar: - bekauwen en herkauwen, is nergens gezien. Deze exprestreinen - waarop je telkens, òp je reeds betaald boekje, een ‘toeslag’ betaalt, omdat zij ‘expres’ betiteld worden, sukkelen desniettemin genoegelijk voort; de reis vermoeit echter niet, omdat de compartimenten zelden - behalve Zaterdag en Zondag - om de

‘dagjesprijzen’ - overvuld zijn en men dus alle ruimte heeft en ook omdat ditmaal het landschap boeiend is en de spoorreis dus de allure aanneemt van een gezellig auto-tochtje. De stationnetjes, langs welke wij gaan of waar wel eens stil wordt gehouden, schijnen, als dat van Tarragona, alle gisteren gebouwd, keurig netjes van frissche baksteen en lijken wel huisjes, die ge zoo zoudt kunnen plaatsen in een straat van Duinoord bij u; de intime *retretes* (gij begrijpt wel, dat dit Spaansche woord een afzonderingboudoirtje beduidt) zijn van een frischheid of noch een *caballero* ter eene, noch eene *señora* ter andere zijde zich er vóor u heeft afgezonderd en langs deze properheidjes geraakt ge met uw slap auto-alluretje in de *huerta* (tuin) van Valencia, de meest vruchtbare vlakte van Spanje. Tegen de dierbare Middellandsche, die daar ginds tusschen de stammen der schermpijnen niet anders blauwt dan zij het gewoon is om het Oostelijke zusterland, liggen de versch groene velden met pas op geschoten zaaisel neêr, en het frissche gele groen der spruiten is bijna te onaesthetisch van kleur bij dat mooie azuur van de zee en de donkerte der schermpijndommen, maar bewijst wel de vochtige vruchtbaarheid van dezen grond, de weelderigheid van deze Iberische aarde. Als vroeger in Egypte de delta des Nijls, zoo de riviermonden overstroomden, de vruchtbaarheid van Isis' heiligen grond openbaarde, zoo schijnen hier in deze *huerta* de riviermonden van den Ebro, wiens delta wij duidelijk onderscheiden, de kustlanden te bevloeien tot, onder de milde zon, gras en graan weligt en de groente weelderig gedijt. En uit de oranjegaarden, die in deze maand zoo wel nog gouden vruchten dragen als van blanken bloesem bloeien, walmt de zwoele geur en parfumeert tot zelfs geheel den trein...

Zoo zacht doezelig is het voort doedelen langs de ijzeren lijnen, zoo rijk van volle tinten is deze *huerta*, dat de uren voorbij zijn gegaan, voor men het zich bewust is. En plotseling rijst daar ter andere zijde dan zee en pijnbosch en moestuin en oranjegaarde, boven een stadje, een breede silhouet van muren en wallen en torens, die, oud van steen, donker afteekenen tegen de klare lucht.

Het is wat over is van Saguntum - thans Sagunto genaamd - en zijn ook deze muren en tinnen en torens slechts bewijzen van wat de macht der Mooren geweest is hier ter plaatse, nu wij, voor een paar uren hier ons ophoudend, de wandeling ondernemen naar dien fieren slotburcht, wij zien toch ook, beneden het Moorsche metselwerk, de Romeinsche grondvesten liggen met breedere steen en wij kunnen een oogenblik aan Hannibal denken. Saguntum en het Zuidelijkere Karthagena, het waren in Iberië Rome en Karthago, naijverig op elkanders macht in het avondland en Hannibal was niet ouder dan acht-en-twintig, toen hij, zijn vader Hasdrubal opgevolgd, plotseling tot de belegering van Saguntum besloot (219 v. Chr.). Het zoû een der verschrikkelijkste en beroemdste belegeringen worden, die de Oudheid te vermelden zoû hebben: de Saguntiërs verdedigden zich hardnekkig, Hannibal werd gewond, de stormram bonsde op de poorten, de ‘falarica’ slingerde stalen pijlen, waaraan brandende boomwol, in pik gedoopt, binnen de stad. Toen de Karthagers door een bres binnen waren gedrongen, bestreden hen de Saguntiërs in de straten der stad, man tegen man en wierpen hen de poorten weêr uit, de muren weêr over. De dappere en hardnekkige Saguntiërs wisten een muur te bouwen achter hun eersten vernielden muur, toen een derden muur, toen een vierden muur, nauw haar stad omringende op den smallen bergrug, waar langs hun vesting zich strekte. Uit Rome echter talmde de hulp en slechts naar Karthago zelve gingen Rome's gezanten en dreigden, maar de groote woorden brachten geen toeverlaat aan de ongelukkige Saguntiërs. Na acht maanden waren de Romeinsch-Iberische helden uit geput en werd de stad door Hannibal genomen: bijna de geheele bevolking was in den strijd ten onder gegaan; slechts een handvol mannen en zwakke kinderen, die hunne stad nòg verdedigen wilden, werd afgemaakt...

Deze enkele muursteenen getuigen nog van dit heroïsme, mede met de ruïne van het Antieke Theater: een halve kom van amfitheaterrijen, deels rots zelve, deels bij gebouwd steen, onder de weemoedige schemering der avondlucht, die mauve vertaant

over de zee en achter de Westerbergen vergloeit met zinkende luchtmeren van goud, dat in lange strepen vervloeit...

In Valencia aangekomen, doen wij niet minder dan de Cid deed, toen hij, na de stad aan de Mooren ontnomen te hebben, met zijn vrouw Ximena en zijn zonen en dochteren den Miguelete beklom, den klokketoren van de Kathedraal, om met fier handgebaar de overwonnen stad aan de zijnen te toonen. Wij volgen het illustere voorbeeld en stijgen de uitgesleten treden op om Valencia in middagzonneschijn te aanschouwen. Tusschen zee en zachte lijnen van heuvelen ligt de stad, die de Mooren ‘den hemel op aarde neêr gevallen’ heetten en zonder nu deze Arabische emfaze te willen onderschrijven, genieten wij toch van een mooi stadsgezicht, een wijd uitgestrekt panorama. Wij overzien de geheele groene ‘huerta’, met de karteling van Sagunto's hooge murenlijn, en langs de stad zelve slingert de Witte Rivier, de Turia of Guadalaviar, maar, onder zijne vele bruggen door, moerassig grauw van droogte en meer, waar gras nog groeit, de weide der geiten dan de stroom der wateren...Maar wat vooral de schoonheid is van het stadsgezicht, is dat tusschen de warrelende daken der huizen de tallooze *azulejos*-koepelen der kerken zoo sierlijk schijnen als blauwe en witte omgewende, in de zon versmachtende, zéer groote convolvuluskelken...Deze *azulejos*, of blauwe en blanke, geglazuurde dakpannen der uitgeschulpte rondingen geven waarlijk een aanschijn van glanzende bloemen, die neêr zouden hangen, aan de kerkkoepelen over de stad - een is er zelfs bij van goud, als een énkele gouden bloem - en zij zijn het karakteristieke van Valencia's stadgezicht...

De Kathedraal zelve, zoo wel van binnen als van buiten in den barok-tijd der 18de eeuw geheel bedorven, woelig gemaakt van draaierige sculptuur of dom pompeus met veel gips en veel verguld opgesierd, heeft hier en daar, buiten, nog een mooi stukje Middeneeuw over, bij voorbeeld de Poort der Apostelen. Met de allerliefst naïeve, musiceerende engelen om een H. Maagd: dertiend'-eeuwsch beeldhouwwerk van arme kunst maar rijk gevoel, alleraardigst de beweging en houding der theorbe, psalthe-

rion en fluit bespelende figuurtjes, terwijl twee engelen *en raccourci* den hemel uit komen vliegen, zoo charmant de plompe vleugeltjes aan den rug bevestigd, als had de beeldhouwer zich gezegd: het is wel heel moeilijk wat ik doen wil, engelen van muziek dwars uit den hemel neêr te doen vliegen, maar ik doe het tòch, en ik doe het zoo; kijk, hun gewaad plooit over de ruggen, en hun vleugels, die houw ik er zoo òp het gewaad nog aan en nú, nu vliegen ze in het verkort op de Maagd af...

Maar wij worden door den sacristein binnen genood om de heilige relieken te zien, die hij met vele kniebuigingen ons ontsluit. En zoo hebben wij, o lezer, zeer ernstig aanschouwd, achter kristal en tusschen juweelen, de ongelooflijkste en allerheiligste dingen: een arm en hand van den Evangelist Lucas en het eigen portret, dat hij van de Maagd maakte; het door Maria gewevene eerste hemdje van den Zaligmaker, haar gouden kam, een *geheel* Onschuldig Kindje van den Kindermoord, als een zwart embryonnetje, en niet meer of niet minder dan de eigen Nachtmaalschaal, waaruit Jezus gedronken heeft aan het Laatste Avondmaal, een kelk van sardonyx met robijnen en parelen omzet en die de Spaansche schilders zelf wel eens afbeelden in Jezus' handen, als zij een Laatste Avondmaal schilderen...In het felle electrische licht, tusschen alle flonkerende edelsteenen der ‘reliquaire's’, achter het spiegelende kristal, krijgen alle deze heilige overblijfselen, die minstens uit de eerste eeuwen der Christenheid dateeren en reeds vereerd werden door de Arragonsche en Valentiaansche koningen, een vreemde suggestie, die òns wel niet overmeestert, maar die ik begrijp, dat naïeve zielen overmeesteren kan; de zielen, voor wie zij eenmaal, misschien wel eerst, *na* autosuggestie, werden uitgevonden, door een ge-extazieerde, zeker niet door een bedrieger willens en wetens, maar door een mysticus, een die niet gróot genoeg zich gevoelde om zònder zichtbare herinnering te gelooven en te aanbidden...

* * *

Is Valencia eigenlijk een desilluzie? Nu, ‘de hemel op aarde neêr

gezonken' is deze Spaansche stad, die na Madrid en Barcelona de derde plaats in neemt zeker niet. Zij maakt een welvarenden, drukken en toch ongezelligen indruk; zij is proper, zij is gisteren gebouwd, al hare huizen schijnen ontworpen naar den stijl van het laatst der vorige eeuw, ge weet wel, den heerlijken stijl, dien men 'nieuw' en 'modern' heeft willen noemen, om vooral zijn karakterloosheid aan te duiden. De woonhuizen en 'paleizen' met facades vol geklodderde pasteibakkerij en crème-fouettée-versieringen wemelen in Valencia. En dwaalt men dan tusschen die nieuwe wijken rond, troosteloos over zooveel nieuwe leelijkheid, waarvoor het toch niet de moeite waard was te komen naar de stad van de Mooren en van den Cid, dan wordt men in eens getroost door een prachtige architectuur, een wonder, dat eensklaps op rijst...Het is de antieke Zijde-beurs, de Lonja de la Seda, een (zeer oordeelkundig en smaakvol gerestaureerd) gebouw van edel fijne Gothiek, dat daar over de woelige Markt verrezen is als een bewijs, dat ware schoonheid, zoo slechts geëerbiedigd door den Wandaal, die de mensch - en vooral zijn zoon en zijn kleinzoon is - een vreugde kan zijn voor immer...Zoo sterk en zoo bevallig te gelijker tijd is deze Beurs, dat zij te noemen is tusschen de schoonste gebouwen der wereld. Zoo zuiver zijn de lijnen van hare poorten en muren en koningskroonachtige tinnen, dat zij voornaam is als een vorstelijk paleis en eerbiedwaardig als een kathedraal. En hare groote zaal is het wonder der bevalligheid om de torsade-lijnen der zuilen, die windend en wendend zich verliezen in de welvingen der ster-gewelfde zoldering, nooit weg gegoocheld, maar steeds zuiver vervloeiend als ombuigende fonteine-stralen, als opspuitsels van water, naar de lucht toe. Om deze Lonja alleen is het waard Valencia te bezoeken en zij laat een herinnering na van een heel bizondere, zeer edele, zeer zuivere architecturale pracht...

* * *

Maar terug tusschen de nieuwe huizen van koekedeeg, die de welvarendheid van Vaiencia ons tegen grijnzen, is vooral de 'on-

gezelligheid' tusschen die horreurs onze indruk. Waar is de *piazza* der Italiaansche steden, het vereenigingspunt voor àllen? Reeds in Barcelona miste ik het en maakte het mij de stad ongezellig. Waar zijn gezellige café's? Geen zie ik open; gesloten, schitteren door de vensters de caraffen water op de marmeren tafels en dommelt de *camarero* in een hoek. De vrouwen, meestal zwart gekleed, meestal zwart gesluierd, rijden in dichte rijtuigen...De straat behoort, als in Barcelona, aan de democratie der werklieden. En zij missen hier den chic der fluweelen *caballeros* van den Arbeid, dien zij in Barcelona vertoonden. Zij dragen geen fluweel, deze arbeiders, maar lange zwarte en blauwe kielen. Tusschen die kielen, die de straat overvullen, is bijna geen heer en zijn de vrouwen alleen de vrouwen der kielen. Ook hier niet de drentelende 'dame'. Wij wijzen elkaâr op éene mama, met twee dochters, die winkelen. Zij zijn de exceptie in Valencia en zullen denkelijk worden becritizeerd. De heeren zitten in hun clubs. Speurt men iemand in een café - en heusch, die café's zijn achter de gesloten vensters vrij elegant en proper - dan is het...een kiel met zijn vrouw. Wij zijn, hoe democratiesch ook van goeden wil, het niet genoeg om mede binnen te treden, koopen taartjes en troosten ons met zelve in onze hôtelkamer thee te maken.

Còrdoba

Ik zoû u een vizioen willen voor tooveren van vroegere jaren...Het is de tweede helft der tiende eeuw en reeds sedert twee honderdtallen van jaren is Còrdoba de weelderige hoofdstad van het Westelijke Khâlifaat. Abderrhaman, de laatste der Omaïaden, is uit Damascus gevlucht voor de overweldigers en moordenaars van zijn geslacht, voor de Abassiden, en wordt door de Mooren, die reeds Zuid-Spanje bemeesterden, naar Còrdoba geroepen. Gedurende meer dan dertig jaren regeert de Khâlif, die de Rechtvaardige wordt bijgenaamd, en bloeien poëzie en kunst en wetenschap in den tuin van zijn rijk. En daar waar de West-Gothen reeds een kerk hadden gesticht aan St. Vincentius, sticht Abderrhaman de heerlijke ‘mezquita’, de moskee van Còrdoba, die als een tweede Mekka weldra tal van bedevaartgangers lokt, niet naar het Oosten, maar naar het Westen, niet naar het morgenmaar naar het avondland.

Wie den rechtvaardigen Khâlif op volgen, Abderrhaman II, Abderrhaman III, hebben de wondermoskee vergroot en verprachtigd en de Muzelmansche bedevaartganger, die nu, in den jare 960, dat Hâkim regeert - maar vooral Almansûr, zijn machtige Hâdschub, of plaatsvervanger - het Westelijk heiligdom van den Islâm zoû naderen, zoû het volgende schouwspel aanzien...

De Poort der Vergeving binnen getreden door hare opene, bronzen deuren, ter zijde van de slanke minaret, op wier hoogste tin de *muezzin*, de armen gestrekt, geroepen had tot de Geloovigen, zoû hij, met wie met hem naderden, bekoord zijn geworden door den vierkanten Hof der Reinigingen. Geheel omgeven door

zacht okeren of roodtintige muren, waarop uitsteekt de rand der kanteelen, - niet vierkant als die der Christenen, maar gekarteld pyramidaal volgens het aloude Arabische voorbeeld - die kanteelen roodtintig of oker gloeiend tegen de blauwe Meilucht - zoû de Hof hem behaagd hebben met de regelmatig geplante oranje-boomen, zoo wel in bloei als in vrucht deze maand, met de onophoudelijk murmelende zeven fonteinen, die voor de verschillende vrome reinigingen hare stralen spuiten of hare droppelingen neêr doen buigen in boeketten van waterhalmen...Uit de oranje-boomen, hier en daar, verrijzen de hooge stammen der dadelpalmen en hare glanzend groene bladeren, die schieten den kroon uit of neêr buigen naar omlaag, hebben de zelfde beweging als de glazig blanke stralen der wateren...En den pelgrim, die de reinigingen volbracht heeft, en zijne schreden en oogen naar de moskee richt, treft een wonderbaar schouwspel. Want hij ziet de palmstammen en oranje-boomen vervolgd worden in een wemelmystiesch verschiet, maar het verschiet is het opene heiligdom en de oranje-boomen en de palmstammen zijn geworden de eveneens regelmatig geplante zuilen, de tallooze zuilen der moskee, de antieke, van alle overwonnene Oostersche steden hier overgebrachte zuilen, de zuilen met de Korinthische kapiteelen eener verdwenen beschaving, op wier kapiteelen zich ronden de eigene Moorsche bogen, die, nu de pelgrim tusschen de pelgrims nadert, voor zijn blik verschuiven, verschuiven telkens en telkens, nu zich stellen in een diepe, zich verkleinende rij, dan weêr zich verwenden en cirkelen en breken de lijnen, als met wondere meetkunde beschrijvende halve cirkels en stukken segment, met roode en okeren stralen, breed de bogen verdeelend, onder de vlakke zoldering van donker maar kleurig bewerkt cederhout. De mystische halfschemer wemelt onder die bogen en verdiept zich in ver verschiet naar den *mirhâb* toe - het heilige, waar de Korân wordt gelezen -; die mystische halfschemer wemelt tusschen de roode en blauwe incrusteeringen van het donkere plafond en het roode en blauwe mozaïek van den vloer, die is als één groot tapijt, ook al is hij van steen in gelegd, en door die mystiek

poeieren de zonnestralen, hier, daar, als hellende paden van goud, die de huchtige hemelwezens zullen op stijgen, zullen af dalen.

* * *

Zoo, in hare groote lijnen, was de *mezquita*, die de Muzelmansche pelgrin aanschouwde. Thans is dit alles wel geheel anders. Fernando, koning van Castilië, deed den Mooren den oorlog aan, nam Sevilla en nam Còrdoba (1236) en terwijl het volk van Mohammed naar Granada week, werd door den Katholischen koning, die later als de heilige Fernando zoû worden vereerd, een begin gemaakt met de verandering der moskee in een kathedraal, gewijd aan de H. Maagd der Hemelvaart. Deze verandering duurde de eeuwen door en reeds Karel V moest eenmaal misnoegd erkennen, dat de latere Christelijke bouwmeesters van een éenig bouwwerk op aarde niets meer hadden gemaakt dan wat men overal ter wereld vond: een Katholische kerk, en nog wel eene met de meest heterogeene bestanddeelen; dat zij, in een woord, een Schoonheid hadden herschapen in leelijkheid. En wie nu den Hof der Oranje-boomen binnen treedt, waar nog steeds de fonteinen murmelen, maar waar een 17de eeuwsche klokketoren de oude minaret verving, ziet ook niet meer wat de pelgrim zag - het verschiet van boomen en zuilen in éenen door - want de opene moskee werd tusschen zijn uiterste bogen ingemuurd, en zijn mystiek verschiet werd niet alleen overal afgebroken door de ingebouwde kapellen, maar vooral door hoog-altaar en koor, dat, als een kerk apart, midden in de moskee hoog werd opgericht, in latere stijlen; als een bewijs, dat de Katholische God zich gehuisvest had in het hart der heilige woning van Allâh, die zwakker dan hij was gebleken. Wie nù de moskee binnen treed - want in Cordoba spreekt men nog immer van de Moskee en niet van de Kathedraal - kan niet anders dan allereerst getroffen worden door de ongelooflijke verknoeiïng, die het wonderwerk de eeuwen door heeft ondergaan. Eene verknoeiïng, even onlogiesch als smaakloos, want men vraagt zich af, waarom, zoo dan de Katholische God dit veroverde huis toch

wel waardig keurde zich en zijne, ten hemel gestegene, Moeder, het ontsierd moest worden en ontwijd in zijn eerste schoonheid, tot het onherkenbaar zoû blijken te zijn. Zeker, altaren en kapellen, zij moesten worden gesticht, maar waarom in plaats van den cederen, kleurig bewerkten zoldering, de te lage, wit gekalkte gewelven gevoegd tusschen de bogen; waarom het mozaïeken vloertapijt langzamerhand vervangen door rooden steen, hoewel later door marmer? Toch werden in die eerste eeuwen na de Christelijke overweldiging mooie dingen gedaan en bewonderen wij een, uit dien tijd stammenden, *mudejar-stijl*, den stijl, dien de Arabische kunstenaars en werklieden vonden voor hunne Christelijke meesters, even als reeds een paar eeuwen geleden, de Sarrazeenen in Sicilië voor hunne Noormansche meesters hadden gearbeid en uitgevonden. Maar is in Palermo die stijl vergroofd, als of de Noorman zelve een energiekere, zwaardere uitdrukking wenschte in de fijn subtile Arabische meander, de *mudejar-stijl* blijft, hoe wel niet meer primitief Arabiesch, fijn en edel en compliceert zich alleen, verliest den eersten gevoeligeren eenvoud maar wordt impressioneerend, decoratief, wordt een zegevierende prachtstijl, uit welken de Christenziel schijnt te jubelen, maar in welken de Arabische klank toch door breekt, teeder als een ondertoon van gevoel. Een prachtig voorbeeld van dezen stijl is de kapel van San Fernando, een verblindende pracht, waarin het fijn trotsche ornamentatie-werk der wanden en bogen als een bekleedsel van geelachtige ivoren en marmeren kant zich strekt om het beeld van den heiligen Held der Christenheid, terwijl zoo eigenaardig sierlijk zijne wapenschilden en heraldische leeuwen door de Moorsche kunstenaars aangebracht zijn en verwerkt tusschen de arabesken, waarmede zij, als met hun eigenst bezit, overweefden hun overweldigers grafkapel.

Zoo is, na de eerste ontstemming over de verknoeiïng van Còrdoba's *mezquita*, toch wel veel schoons hier en daar te vinden en nu, met de breedere denkwijze, het artistiekere inzicht der latere jaren, de moskee weêr hersteld wordt, zooveel doenlijk, in haren ouden vorm -, de gewelven worden afgebroken en de

vlakke zoldering, mooi van roode-en-blauwe incrustatie in donker hout, begint zich weêr uit te strekken; vele ingebouwde kapellen worden tusschen de bogen weggeruimd en méer verschiet licht weêr door - nu bewonderen wij ook die pracht van den *mirhâb*, die ook weder - en met opoffering zelfs van het Christelijk altaar - hersteld wordt in den ouden vorm. De teêrkleurige zuilen en wanden geven wederom het rood en blauw en goud ingelegde mozaïek van den Arabischen tijd - en met zorg wordt bijgewerkt wat geheel verdwenen was - en de gebede-nis, waarin de verzen van den Korân werden voorgelezen - is weêr terug aan ons gegeven als zij den pelgrim gegeven werd, die in haar kwam knielen ten tijde van Hâkim en Almansûr; het is zoo bont en het is zoo zacht, het is zoo schitterend en het is zoo fijn, het is zoo dooreen gewerkt van krinkelend motief en het blijft zoo zuiver, als of het niet anders kòn dan dat die slingerende lijnen zich zóo dooreen werkten en niet anders, de zachte kleuren omvat houdende als roode en blauwe en gouden bloemen in haar eeuwigen rank. Mozaïek, dat tapijtwerk schijnt, en waarvoor eertijds de keizer van Byzantium de, wel wetende en de geheimen hunner kunst zuiver bewaard hebbende, Arabische artiesten en werklieden zond naar het Westen, als een bewijs van vriendschap aan den machtigen Khâlif van Córdoba.

* * *

Còrdoba is vooral interessant om deze moskee-kerk; het is een genot haar iederen morgen binnen te gaan en - nu wij de eerste ontstemming vergeten zijn - te dwalen onder hare oker-en-roode bogen...De Alcâzar-tuinen zijn nu privaat bezit en voor den toerist gesloten en het kleine muzeum der stad is van weinig belang. Maar toch heeft Còrdoba wel een bizondere charme en genoeg om er enkele dagen te toeven. Còrdoba is ons de eerste Zuidelijk-Spaansche stad, en dat zóo zuidelijk, dat zij doet denken aan...Indië. Ik denk hier dikwijls aan Semarang, toen ik het als kleine jongen bezocht. De lage, witte huizen; de *patio*'s der huizen, die zijn als Indische midden-galerijen; de wipstoelen, en aar-

den waterkruiken op de marmeren ‘knaapjes’ van het hôtel; het toeren des middags voor de muziek en de dames nu zichtbaar in open rijtuigen - alles geheel anders dan in Valencia - het beweeg van den waaier en het gewuif met den zakdoek, in dit alles is iets Indiesch', ook om de loomte, die in dit luie leven door kwijnt. De werkman-democratie heeft hier afgedaan; dit is het zorgelooze, gemakkelijke leven in een kleine, warme, bijna tropische stad. Alle café's zijn open en zien er gezellig uit maar...zijn het niet, want, wederom, bezoekt de mindere man alleen het café; de ‘heer’ gaat naar zijn club, 's morgens, 's middags en 's avonds; en de ‘dame’, als zij getoerd heeft, gaat zeker praten bij hare vriendinnen; men ziet geen van beiden flâneeren, zij minachten de straat, als in Indië...Maar behalve dit Indische, heeft Còrdoba werkelijk iets Moorsch behouden. Dat Moorsch is duidelijk zichtbaar gebleven in de nauwe straatjes, door welke wij dwalen. Het zijn o zulke nauwe straatjes met keien geplaveid en een gootje midden-in en de huisjes zijn aangestreken in alle denkbare, maar steeds lichte tinten; tinten van tortelgrijs, oud roze, watergroen, en zelfs azuur! Azuren huisjes, ja werkelijk, met de watergroene en oud roze en tortelgrijze om de roomwitte huisjes heen; weinig vensters, steeds getralied, breken die effen tinten, maar de kleine *patio* is steeds zichtbaar; het aardige hofje met palmen en rozen en een waterstraaltje, en de vrouwen naaien er en de kinderen spelen er en het zijn alleraardigste binnenkijkjes. De vrouwen, zij dragen, zelfs de oudere, en het staat wel eens wat mal en naïef, een paar rozen in het haar; men zoû zeggen, bijna zonder coquetterie, alleen omdat een roos zóo heerlijk ruikt bij het oor gestoken; wij hebben gezien vrouwtjes met grijs haar en een roos ter zijde in het haar en wij hebben wel even geglimlacht maar toch zonder spotzucht; het vrouwtje liep zoo vreeslijk natuurlijk met die purperen roos, bij haar glad, grauw haar. En de kanten *mantilla*, over den hoogen kam, verschijnt meer en meer en schijnt ons te herinneren, dat wij niet ver van Sevilla zijn.

Is de zonnige morgen, na de bedevaart aan de moskee, gewijd aan die aardige Moorsche straatjes, de zonsondergang is gewijd

aan de velden en wegen, buiten de verbrokkelde muren der stad. Oude stadsmuren, met stukkende ronde torens en kartelende tinnen in ruïne, doen mij dàdelijk aan met dat gevoel voor het Verleden, roepen het tweede-gezicht duidelijk voor mij op: de Moorsche troepen, in hunne Sarrazeensche rustingen - maliënhemd en spitsen helm - daar boven op die torens tusschen die tinnen; het leger van koning Fernando, ginds in de vlakte; de vrome koning zelve, de handen gevouwen, op zijn strijdros, biddende tot de ivoren H. Maagd der Veldslagen, het kleine beeld, dat vóor, aan zijn zadel, bevestigd is, voor hij den stormaanval zijner Castiliaansche troepen beveelt...Maar het vizioen verzwijmt, als ik weêr van de stadsmuren kijk naar de golvende heuvelen en de zon in een zee van diep goud zie zinken achter de zwarte stammen der zware olijveboomen en vóor, in het gras, de oude herder zijn geiten naar huis zie drijven, terwijl enkele Corduaansche straatjongens bezig zijn met den ram, die er zoo goedig bij staat, ‘stierengevecht’ te spelen en luid lachen als de ram met zijn kop stoot in een bonten zakdoek, dien zij zwaaiden als de *torero* zijn mantel zwaait...Maar daar vloeit de Guadalquivir en naderen wij den brug en aan het einde van den brug is de Callahora: een heerlijk stuk oud Moorsch wachtkasteel, een burcht met Moorsche kanteelen, waarom roze duiven vliegen, waarin roze duiven nestelen, en die van kleur oud rood en oud geel en oud goud wordt in het rosse licht der schuin stralende zon. Terwijl in de rivier zelve, die waarlijk nog steeds tusschen groene boorden vloeit, als in de dagen der ridderpoëzie en pastorale, het schaarsche, trage water kleine, groene eilanden en weilanden omspoelt, waarop de geiten, zacht klinkelend van klokjes, weiden gaan, terwijl een groep paarden verder-op de rivier langzaam over steekt. Maar de zon, de weemoedige zon, zoo als wij haar nu zien, is juist achter de stad in hare zee van diep goud aan het zinken en tegen dat, de lucht door vloeiende, goud, zwarten de tinnen en verbrokkelde muren van het oude Alcâzar, van het oude paleis der Moorsche koningen niets meer dan enkele steenen, maar zoo aandoenlijk van doorgloeid oud rood, terwijl het laatste gouden stof der zonnestralen

nog poeierend strijkt over het matte water, donst over de geitenweiden, trilt langs de paardenruggen, en siddert de lange grashalmen door...

* * *

En zoo zal Còrdoba in mijne herinnering blijven: als een moskeeverschiet van honderde bogen, die zacht de Moorsche lijn, tegen elkander in, zongen met de melodie vol van den klank des Verledens en als een zonsondergang vol van de idyllische schoonheid der velden en wateren en dieren, die, in de onveranderde atmosfeer, de zelfde waren gebleven...

Sevilla

Beste lezer, laat mij beginnen met een anekdote. Er was eens een beroemde schrijfster, van eene nationaliteit, die ik niet noemen zal, omdat beroemde schrijfsters, wier nationaliteit bekend wordt, moeilijk haar verder incognito kunnen bewaren en ik gedecideerd het incognito van *mijn* beroemde schrijfster bewaren wil. Er was dus een beroemde schrijfster en er waren omstandigheden, zóo belangwekkend voor de beroemde schrijfster, dat zij gaarne zich enkelen tijd wenschte terug te trekken van het tooneel harer bekendheid en harer beroemdheid. Daarom vatte zij het plan op een reis te ondernemen naar Egypte en het Heilige Land; zij vertrok en werd aan het station uit geleide gedaan door een rij van letterkundige vereerders en vrienden. En na enkele dagen, die voor de zeereis schenen benut, verschenen van de hand der beroemde schrijfster schitterende artikels over Egypte, over Caïro, de pyramiden, over den Nijl in maanlichtstemming en de woestijn in dageraadstemming, ja zelfs over de toeristen, die de beroemde schrijfster op de Nijlboot ontmoet had...Deze artikelen, verrukkelijk geschreven, werden later tot een boekdeel verzameld en de schrijfster betitelde haar zooveelste boek met: *Van Nijl naar Jordaan*, of *over Roode Zee naar Doode Zee*, ofik weet niet met *welken* anderen titel.

In der daad, o beste lezer, was de beroemde schrijfster, met al de boeketten, die haar uitleiders haar hadden vereerd, gespoord drie kilometer ver, naar een dorpje, waar een dichte auto haar wachtte om haar over te brengen naar weêr een ander dorpje, diep in de bergen verstoken, waar de beroemde in een klein huisje, maar

omringd met atlassen, en gehéel de litteratuur, reeds verschenen over Roode Zee en zelfs Doode Zee, hare schitterende artikels schreef, af wachtende het einde zoo wel van haren artikelenreeks als van hare omstandigheden, wier belangwekkendheid met een gezond gekraai uit jonge longetjes werd bekroond.

Toen, o lezer, keerde de gevierde reizigster terug van...Jordaan en van Nijl naar...ik had u bijna verraden waarheen en werd zij aan het station verwelkomd door alle hare letterkundige vereerders en vrienden, met tal van boeketten, waarna een banket haar werd aangeboden: zij zat er aan met de zelfde blauwe voile, waarmeê zij de pyramiden beklommen had...

* * *

Wat dit alles met Sevilla te maken heeft? Beste lezer, ik help u op de hoogte. Ik ben *werkelijk* in Sevilla, van waar u dit feuilleton wordt toe gezonden (contrôleer maar aan Het Vaderland) maar wàt zoû mij verhinderen u nu eens een gloeiend artikel te schrijven over de processie's en feesten van de verledene Paaschweek?? Wat, u een overzicht te geven over de magnifique vroolijkheid van de Feria, die na de Paaschweek volgt? Want zie, naar briefkaarten en fotografieën kan men veel studeeren; met een beetje imaginatie - en men heeft mij wel eens verweten, dat ik er te veel had - zoû ik best u kunnen beschrijven, dat wat ik *niet* gezien heb, alleen omdat mijn vriend Orlando een boot te laat uit Buenos-Aires genomen heeft; heel schitterend zoû ik u dus een indruk kunnen geven van de feestmenigte in Sevilla (gedurende die Paaschweek altijd), van de tribunes, op welke wij zaten, van de antieke Romeinsche soldaten, die de processie openden, van de ‘Nazarenos’ of ‘broeders’ der verschillende broederschappen, die, bedekt met een sombere, zeer hoogen punthuif, waarin twee spookoogen, brandende kaarsen dragende, de Romeinsche soldaten volgen...En dan, o lezer van de pracht, als de heilige beelden worden aangedragen: de *Virgen de la Esperanza*, geheel omgeven in een stijven, sleependen hofmantel van fluweel, goud en juweelen, het Jezuskind, gekroond als een prins en gekleed in brokaat,

beurende tusschen alle de brandende luchters, die als een firmament om haar heen schitteren; en de *Señor del Gran Poder*, de Heer der Almacht, Jezus, in brokaten tuniek en doornenkroon van robijnen torsende zijn goud beslagen kruis...En dan, o lezer, van de emotie, als al het volk ter aarde knielt en de vrouwen snikken en de mannen hun kinderen òp beuren naar die gouden en brokaten heiligheden en bijna met elkander gaan vechten omdat, bij voorbeeld, de een de *Virgen de la Esperanza* voor trekt en de ander alleen toeverlaat vindt bij de *Virgen de los Desamparados* (Verlatenen). Heusch, héel moeilijk was het mij niet geweest u een lieflijke descriptie te zenden van den page's-dans der koorknapen voor het Hoog-Altaar der Kathedraal, kinderen gekleed als edelknapen ten tijde van Filips II en die zich al daar bewegen met hoofsche sierlijkheid ter eere der H. Maagd...Zeer moeilijk was mij dat alles nièt geweest, maar ziet, ik ben zoo vreeslijk eerlijk en mijne omstandigheden zijn zoo vreeslijk weinig belangwekkend, dat ik de mystificatie er maar niet op waag en u eerlijk verklaar, dat wij een week in Sevilla zijn aan gekomen na de laatste processie en weinig meer hebben gezien van de Feria, dan dat de Spaansche, aristocratische familie's van Sevilla thee en manzanilla dronken in hunne expresselijk daarvoor op gerichte *caseta*'s of huisjes op de weide van San Sebastian. Zij wenkten ons nièt binnen en wij reden de Feria om, zonder haar héel belangwekkend te vinden en dien avond zochten wij zelfs niet naar ‘mon ami’ Lilas Pastia, die bij de wallen van Sevilla schijnt te wonen en zoo geen thee, toch manzanilla schenkt, naar het schijnt, even min o lezer, als ik het waag u te verzekeren, dat ik mij scheren laat bij Figaro, in het straatje, welk ook?, numero vijftien, of dat ik Almaviva verrast heb, toen hij met enkele muzikanten Rosine eene serenade bracht. En Don Juan de Tenorio, misschien, dat ik hem nog in Burgos ontmoet, voor het huis van Elvire, die, gemaskerd, hij niet als zijn eigen vrouw herkent, maar in Sevilla kan ik maar niet te weten komen waar zijn paleis is en voor wanneer hij den Marmeren Gast op een banket heeft uit genoodigd...Eerlijkheid, o eerlijkheid! O vreeslijke, burgerlijke eerlijkheid! Zij is het, o lezer, die mij weêr-

houdt, u een schitterend artikel te schrijven over deze stad, die de reputatie heeft van in scherts, in levenslust, in glans van zwarte oogen en rooden glimlach alle andere steden te overtreffen! Eerlijkheid, o eerlijkheid! Zij is het, o lezer - mijn vreeslijke, burgerlijke eerlijkheid - die mij voor gaat zeggen nu ik u van Sevilla vertellen ga, zonder geëxalteerde beschrijvingen van processie en kermis, ja zelfs zonder er een eed op te doen, dat men, als in de opera, Carmen elken morgen, ‘quand la cloche a sonné’, bij de groote tabaksfabriek kan ontmoeten, rooden bloem in den mond, en verzekerende, dat zij u misschien morgen, misschien noòit beminnen kan, maar zeker niet van daag...

* * *

En nu mag eindelijk die zelfde eerlijkheid hier verzekeren, dat Sevilla ons gaf eene der grootste deceptie's, die een reputatie-rijke stad maar kan geven en dat Sevilla misschien in de Paasch-week een bizonder schouwspel kan zijn, maar dat de stad, die in Baedeker en in de opera zoo verheerlijkt werd, wel een der saaiste steden is, die ik ooit bezocht. Zoo verwònderlijk saai, dat ik mij af vraag - en mijn opinie wordt gedeeld door mijn reisgenooten -: hoe kòmt deze Andaluzische onder de steden aan haar ongepermetteerde faam?? Neen, heusch, het is een beetje erg, dit kleine, doode, onmogelijke provincie-stadje te verheerlijken als een dorado der levensvreugd?! Doodsche pleinen, doodsche straten, strekken zich om ons heen. Geen straatleven; alleen het volk vult de straat en het is, bij voorbeeld, in Barcelona, belangrijker; verder blijven de dames onzichtbaar of in haar rijtuig en zitten de heeren onbewegelijk in hun clubs. Net als in Indië en het is de zelfde verveling, die in Indische straten den ongelùkkigen man treft, die wel eens loopen wil en flâneeren. Als in Batavia voelt hij zich in Sevilla idioot! Wat dan? Toeren naar de Delicias. Dan ben je in de lijn. Goed, maar daarna? Zitten in een gezellig café? Er is er niet één! De café's zijn voor het volk, want nógmaals: de dames komen er nooit en de heeren verlaten niet hun club. En de rampzalige vreemdeling? Hij maakt kamille-thee en ligt om half tien in

bed, na reeds een làngen middagsiësta te hebben genoten.

De ‘Sierpes’, de Slangenstraat, is beroemd als hartader van Sevilla. Maar wat een saai hartadertje! Vergelijk daarbij eens de Merceria in Venetië, waar ook geen rijtuigen rijden, maar waar het vroolijk, kleurig, amuzant wriemelt door een. De Sierpes! Als ik er bij toeval loop, haast ik mij er uit...Waarheen! Naar Kathedraal, Alcâzar, of muzeum, of naar het hôtel, naar bed, veel naar bed, heel veel naar bed. Ik voel mij dan ook heerlijk uit geslapen.

Ach, Sevilla, wat ben je vervelend! Ik zal probeeren wat goeds van je te vertellen, o Andaluzische! Als wij op ons balkon zitten en wij zitten er, als wij niet liggen in bed, zien wij op het plein San Fernando, een hof van palmen en héel mooi. De dadelpalmen zijn hier prachtig. En de tuinen van de Delicias zijn op dit oogenblik zoo ge-emailleerd met bloemen, dat zij werkelijk een heerlijkheid zijn. De jasmijnen, de rozen, de wilde amandels, zij dringen bloem tegen bloem; de oranjeboomen balsemen zwaar uit hun bloesems een wolk van geur, bijna te veel, bijna bedwelmend. Daar ginds schittert de Guadalquivir. Waarlijk, er danst wel eens een vroolijk paar op een bark bij het kastagnettengeklapper en het kon heel aardig zijn, maar zwarte smook van vele vuile schepen smeert over die poëzie en de punt van mijn neus wordt besmeurd en mijn vingers voelen vet van kolendamp. Ik kan met een zwarten neus en viezige vingers onmogelijk genieten van bloementuinen en van een bark vol dans op den Guadalquivir. Gelukkig, daar gaat een rijtuig. We toeren maar weêr de Delicias op; altijd maar toeren, als in Indië...Nu, op den Pincio te toeren, is heusch amuzanter; daar slingert de toer en klinkt de muziek; hièr, geen muziek en een rechte, rechte, rechte weg...O Delicias, o Sevilla!!

* * *

Ik wil niet meer brommen. Ge zult denken, dat ik slecht geslapen heb of gegeten. Maar ik heb u reeds verzekerd, dat ik uitstekend en zelfs te veel slaap en het ‘animale leven’ valt èrg meê in Spaansche hôtels. Er wordt veel kwaad van gesproken; *à part* de rare boter bij het ontbijt, die je verwonderlijk aan doet, is de keuken

heusch niet kwaad en, hoewel eentonig, te looven. Indische menschen kunnen, als wij doen, iederen dag *nassi-goreng* eten. Die is héel goed hier en Orlando (èrg moeilijk) houdt er zelfs van...

Dus nogmaals, ik wil niet meer brommen. Ik wil u liever verzekeren, dat de Kathedraal van Sevilla (vergeef mij, dit is, geloof ik, de vijfde Kathedraal, die ik u binnen leid), vooral van binnen, mooi is van zéer licht tintige, zware reuzenzuilen en een neêrval van licht, dat vooral zeeft door blauw glas. Van buiten (ook van binnen aan de welvingen) doet de *platereske* stijl mij niet aan. Die stijl, eenmaal gevolgd naar het voorbeeld van goud- en zilversmid, geeft iets koud-prachtiglijks, zèer bewerkt en geornamenteerd - werkelijk zilversmeêwerk in steen - dat geene aandoening wekt. Ik wil in een Gothische Kathedraal worden aangedaan en geroerd en niet af geleid door al die in een gedraaide krullen en ziellooze versieringen; ook de steenen luchters met steenen vlammen, die de kerk in de hoogte, buiten, omringen, zeggen niets. Toch, binnen, is eenige stemming bewaard...

En nu het Alcâzar: délices des Rois Maures...Erg, erg, erg gerestaureerd en, weet je, die restauraties van Moorsche bouwkunst zijn zoo gemakkelijk en zoo gevaarlijk. Het wordt zoo gladjes gedaan, dat zelfde motief van arabesk en *entrelac* (een wiskunstige Moorsche figuur) maar te herhalen in nieuwe tichel en nieuw mozaïek. Het wordt dan erg frisch en gemakkelijk voor Mie de schoonmaakster, die het Alcâzar met spons en water reinigen kan. Maar de atmosfeer is wèg...En zoo is er in deze zalen en *patio*'s geen zùcht meer over van het leven der Moorsche koningen en hunne sultane's. Nu kàn dit ook moeilijk: eisch niet te veel, o op het Verleden verliefde lezer. Na de Moorsche koningen hebben de Katholische koningen hier gewoond. Pedro de Verschrikkelijke heeft hier ergens zijn Fransche bruid, arme Blanca, op gesloten en haar gemarteld en bespot met Maria Padilla, die troonde in deze gouden zalen en toen de bleeke, Bourbonsche lelie smeekte om genade, hebben Pedro's verschrikkelijke vuisten haar om den tengeren nek geworgd...Maar ook van deze tragedie fluistert geen stem meer om...Hoe zoû het ook kunnen: Karel V

heeft zeker die vreeslijke en droeve schimmen verjaagd. Hij vergrootte hier de prachtige tuinen - o bloemenschat van Sevilla, gij vergoedt ons veel, en ik vind uw rijkdom tóoverachtig! - en bouwde er dat aardige pavillioen van kleurige tichels tusschen de oranje-boomen, om te werken, om te mijmeren, misschien wel om reeds te smachten naar de kalmte van St. Just...En nu...nu is de hersteller aan het werk gegaan; de zalen van het Alcâzar zijn een aaneenschakeling van prachtige, Moorsch-achtige vertrekken en *patio*'s maar niet meer...niet meer...en de minste Romeinsche ruïne in Forum of aan Via Appia - ook al verviel die tot een hoopje steen - geeft mij meer emotie, meer vizioen. Want emotie en vizioen, zij zijn als spinrag zoo fijn en spinrag glinstert óp in een zonnestraal, maar als in het Alcâzar van Sevilla de zon schijnt in het frissche fonteintje, zoû je wel een wipstoel er bij verlangen om wat te *gojang-gojang* en de courant te lezen bij een borrel...

Sol y Sombra

Waarom zoû ik u niet, o lezer, met een paar woorden Spaansch komen epâteeren, zoo zij zóo veel levenswijsheid inhouden als de boven-staande: *sol y sombra*? Zon en schaduw, het is de naam en het devies van een tijdschrift, gewijd aan de 'tauriele' kunst, anders gezegd aan het stierengevecht, en ge ziet, dat dus zelfs déze kunst, die gij misschien niet anders dan bloeddorstig zoudt meenen, een wijsgeerige is, want dat in hare na-beschouwingen de zonnezijde en de schaduwkant van...nu ja, niet van het leven, maar van de arena in aanmerking worden genomen. *Sol y sombra*: als ge uw plaats in de *plaza de toros* hebt in genomen, ziet ge, dat ter eene zijde een *ellips* zonnegloed, ter andere zijde een halve-maan schaduwkant zich teekent. In de arena als in het leven; alleen, in het leven is de zonnezijde meestal voor duurder prijs te bekomen dan de schaduwneêrslag, en in de arena is de koele halve-maan hooger aangeslagen dan de zonnekant, waar uwe oogen, verblind van te veel voorspoed, de 'tauriele' kunst niet zóo goed kunnen volgen en gij gevaar loopt een zonnesteek op te doen vòor de negende stier ontzield in het zand ligt. Daarom spreekt de Spanjaard ook van *la buena sombra* en vindt hij iets goeds in de schaduwzijde...nu ja, niet van het leven, maar van de arena, en moeten wij, gij en ik, o mijn lezer, die van hooger cultuur ons rekenen dan de tauriele *aficionado* of dewel stierengevechtbeminnaar, pogen ook iets goeds te vinden in de schaduw-halve-maan...nu ja, niet van de arena, maar van het leven.

Ook in die van een reis door Spanje. Zeide ik u reeds niet, dat dit Zuidelijke land zich in de verbeelding tintte met de donkere

tint, met een schemer van zwart? En zouden wij dus ook niet rekenen moeten met de schaduwneêrslag der teleurstelling? Ik ben nu, als een echt toerist - en niet als meer - Spanje door gevlogen en weet er van meê te praten...Dit is een hoogst interessant land, waar, hier en daar, onvergeetlijke indrukken zijn te ondergaan. Maar het is geen land, dunkt mij, dat de vreemdeling aanlokt te verblijven, te droomen, te mediteeren. Is de Spanjaard zelve ook vaak een droomer, de toerist binnen de Iberische grenzen blijft zich de vreemdeling voelen, die zich tot taak stelt dit 'hoogst interessante' land binnen den kortst mogelijke tijd te 'doen'. Zeker, zoo iets is persoonlijk. Misschien hebt gij in Spanje gereisd en hebt gij weken geflâneerd op de Puerta del Sol en maanden gemediteerd in de heerlijke bosschen van de Alhambra. Wat mij betreft, ik heb deze rust niet kunnen vinden en ik zoû dit feit wel even willen analyzeeren. Waarom boeit Italië, tot gij altijd terug naar haar smacht, waarom omvat zij u als een vrouw in hare armen, tot gij u betooverd, gevangen geeft en waarom boeit de Latijnsche zuster, Spanje, zoo niet? Waarom komt - ik zie, dat het zóo persoonlijk niet is - iedereen in Italië terug en waarom komt men in Spanje, na zijn reis van toerist, niet terug? Ik zoû dat wel willen vragen aan mijn vriend Maurits Wagenvoort, die zoo gloeiend over Spanje geschreven heeft in zijn boek: Van Madrid naar Teheran; ik zoû hem willen vragen: beste Maurits, als je zóo verrukt was over Spanje en Sevilla, waar je verdiept was in je 'Droomers'...waarom ben je dan, na een van je mooiste boeken te hebben geschreven, nooit meer eens in Spanje terug gekeerd en ontmoet ik je wèl telkens in ons dierbaar Italië? Waarom niet, zeg mij o Maurits? Of liever, als wij weêr eens elkaâr ontmoeten in de Calzaïoli of op het Corso, leg het mij, o Maurits, uit en verdedig dan te gelijker tijd, o vriend, je heerlijk Spaansch enthoeziasme!

Maurits Wagenvoort, beste lezer, is niet alleen de schrijver van dat te weinig gewaardeerde en (voor mij) nog niet door hem overtroffen, allermooiste boek, Maria van Magdala: hij is ook een charmant optimist, een benijdenswaardig optimist, een gloeiend

optimist, bij wien *mijn* optimisme slechts bleeke melancholie schijnt, en Maurits ziet steeds de *sol* van het leven en niet de *sombra*. Hij zal het mij nooit vergeven, op Corso of in Calzaïoli, als ik beweer zoo veel teleurstelling in Spanje gekend te hebben! Teleurstelling? Neen, eigenlijk niet. Ik wist, dat het zoo zijn zoû. Ik heb - als ik dacht, dat het zijn zoû - Spanje doorreisd en ben steeds de toerist gebleven. Waarom toch, waarom? Barcelona lokte mij niet tot langer verblijven, toen onze vriend van den steiger gestapt was; Tarragona was even een nog antiek vizioen; Valencia...een vervelend stadje; Còrdoba alléen een moskee...en niet meer; Sevilla...dat was een gàt, een oord, iets vréeslijks...Granada, een stadje zonder eenig belang. De Alhambra...ja, de Alhambra, zeker, daar zal ik later van vertellen, maar laat mij nu even zeggen, dat er over de Alhambra een melancholie hangt, een zoo vreeslijke melancholie, een zoo tastbare melancholie - wel iets héel moois, maar iets zóo onadembaars, dat ik niet langer kon blijven in die dichte bosschen, vlak bij die poort, door welke de arme Boabdil gegaan is om nooit meer te keeren, gegaan is om de sleutels zijner gevallen stad te overreiken aan Ferdinand en Isabella...Het was mij er, of de Moorsche smart, of de geest van Boabdil, of een donkere treurenis nog immer spookte, spookte, spookte over die okeren citadel, die roode paleismuren en torens, en door die ruischende boomen. Niettegenstaande al de champagne, dien onze vriend en reisgenoot deed aan rukken, om mijn melancholie te verdrijven, bleef ik alleen de *sombra* zien, hoewel toen de *sol* gloeide door de bladeren van het woud, en luchten van goud veegde achter de purperende tinnen. O, wat was het mooi en treurig, daar om de Alhambra heen, met Granada, ge-idealizeerd, aan mijn voeten, in de diepte en de groene *vega* en de zilveren Sierra Nevada, blauw vernachtende ter andere zijde; wat was het pràchtig, prachtig mooi en wat was het treurig, tot snikkens toe treurig! Ik heb nooit zoo iets moois en te gelijker tijd treurigs aanschouwd en doorleefd. En Ronda, het romantische, romaneske Ronda, met zijn rotsafgronden en schuimenden stortvloed, wat was het ‘schilderachtig’ om zoo even aan te zien, maar

om er te blijven, om er te zeggen: ik rust hier uit, ik wil hier droomen, ik wil hier talmen...neen, zoo was het niet...

Waaròm was het zoo niet! Ik weet het niet, o lezer. Ik verontschuldig mij zelfs nederig bij u. Ik moet u wel toe schijnen een mensch ongevoelig voor indrukken. In der daad ben ik echter een mensch, overgevoelig voor sympathie en antipathie. Spanje is mij niet antipathiek - daarvoor is er te veel moois in dit land - maar Spanje is mij niet sympathiek. Begrijpt ge dat? Ik ben overtuigd van ja. Ik ben overtuigd, dat gij ook zoo zijt als ik, dat ge wordt aan getrokken of nièt wordt aan getrokken, zoo al niet af gestooten. Ik had zoo gaarne meer fluïde gevoeld tusschen dit land en mij. De fluïde was er niet. Ik had *aparte* indrukken, die heerlijk waren. Maar die indrukken van kunst en natuur, zij bleven dingen apart. Ik zal er u misschien, zoo ik eenmaal kalm weêr ben, later, meer van vertellen. Die dingen apart, zij bleven, na de kathedraal van Barcelona, na de moskee van Còrdoba, na de Alhambra, na de Murillo's van Sevilla (o, wat heb ik u nog véel te vertellen!), steeds mijlen, mijlen ver van elkaâr verwijderde schoonheden en zij weefden zich, helaas, nooit samen tot èene atmosfeer van liefde en teederheid. Ik zat in den trein. Ik doorspoorde onmetelijke afstanden van den eenen indruk naar den anderen...O, die landschappen, die wij aanschouwden van uit onzen dàn onwaardeerbaar langzamen trein! Ik zal ze nooit vergeten. Ik voeg ze met liefde bij mijne verzameling ‘landschapherinneringen’. Na de groene ‘huerta’ van Valencia, met de oranjegaardes, in bloesem en ooft en de wijdte der blauwe Middellandsche, waren het de steppen tusschen de zee en de Mancha. Hoe uitgestrekt die verschieten van golvende grasvlakten en weiland, aan de verre kim even de weg wazende bergen, met de immense luchten boven dat alles! Toen, plotseling, de windmolens! Daar, op de heuvelen van la Mancha, zag ik de vaderlandsche molens de vier vleugels bewegen, molen bij molen; ik telde ze eerst, liet toen na ze te tellen, die ‘flaminco’-molens, die molens in Spanje op gericht naar het voorbeeld der Lage Landen, en met de zwarte wieken aandoenlijk mooi gebarend tegen de gouden lucht. Een rij, een lange rij van

molens en een vriendelijke Spaansche reisgenoot wees mij den weg, dien Don Quijote gegaan was op Rosinante en verzeld van Sancho Panza om de molens, die hij voor reuzen aan zag, te bekampen, want de weg, dien de Ridder van de Droevige Figuur heeft gevolgd in het onsterfelijk boek van Cervantes, is te volgen, voet voor voet. En later hebben wij gezien die andere Andaluzische wijdtes, groen van gras en geel van graan, uitgestrekt tot onoverzienbaarheid, zoo wijd, zoo wijd, als ik geen landschap heb gezien dan alléen de Campagna bij Rome, maar dit zoo anders van tint, zoo vruchtbaar en frisch, zoo goud van weelde onder lucht zoo blauw, dat het den Latijnschen weemoed miste, terwijl tevens de herder, die zijne lang gevlokte, blanke merinosschapen weidde, den weemoed miste van den herder der grauwe gronden van Latium. Na die goudene wijdtes waren het de rotsige vlakten, overstelpt met de steenstortingen van eeuwen, eeuwen geleden, cyclopische cataclysmen, en als de avond viel en de zon zonk in een warrel van wolken en een enkele landbouwer, nu en dan, te paard en in zijn mantel een roover gelijk, zich verhief op een heuvel en tegen den uit stralenden gloed, dan was ook dit landschap weêr zoó vol van stemming, dat ik mij heugde, wat onze jonge, Spaansche schilder ons van den winter verteld in Florence had:

- Onze steden zijn wel eens somber en stil, onze huizen zijn zonder comfort en onze grootste schoonheid is het lànd zelve. Als wij dwalen door het land, dan voelen wij de immensiteit van onze horizonnen onze zielen vullen, dan voelen wij ons zoo ruim en groot en alles-omvattend en alles-vermogend en dan meenen wij wèrkelijk, dat wij alles omvatten en alles kunnen, en dàn *worden* wij Don Quijote...

Helaas, ik heb niet dan als een haastig toerist deze schoonheid doorspoord maar, gelukkig, zijn de Spaansche treinen zoo langzaam, dat zij, durende dat betrekkelijke ijlen, den reiziger alle gelegenheid geven te mediteeren, te bewonderen, te droomen...Een spoornacht kàn zijn een nacht van poëzie. Niet waar, wij zullen niet licht vergeten onze nacht van Madrid naar Zaragoza.

De coupé was van óns, en was voor de nachtrust gedonkerd, deur dicht, en toe gegordijnd, licht uit, maar de vensters blauw van de nacht oaar buiten en het landschap zilver overschemerd van rijzende, rijzende maan, en een maan reeds zoo hel, dat het licht stroomde langs de spleten der rotsen, looverde over de schuimwateren der ruischende vloeden en waasde, waasde naar de verre kimmen toe, terwijl telkens een stad verrees op een heuvel en weêr verdween, een burcht kanteelde tegen den ether en weêr verzwijmde, een ruïne hare muren donkerde tegen den zilveren lichtgloed, om dadelijk daarna weêr de wijde, wijde vlakte vrij te laten. En toen, toen heb ik gevoeld dit vreemde gevoel: als er nu iets voorviel, dat wij hier de nacht moesten door brengen, daar ginds, op dien rots, in de maan, met dat water aan onze voeten, en die zwarte torens tegen de lucht aan...dan zoû het *mij* niets kunnen schelen, want het zoû zoo mooi zijn, zoo mooi, zoo mooi...

Het was misschien een heel gek idee, een idee, als je soms hebben kunt als je je maar droomen laat en je laat meê voeren door je droomen, en er viel ook niets voor, dan dat de trein rustigjes, rustigjes voort doedelde door de blauwe nacht en dat Orlando een champagne-flesch ontkurkte, en dat wij in een zilveren kroes champagne dronken en toen...toen slapen gingen, tot, plotseling, op een onmogelijk uur in de nacht, de zangerige stem van den conducteur riep voor den stil staanden trein:

- Zaragoza...! Zaragoza...! Reizigers, voor Zaragoza, stapt uit, stapt uit! Reizigers voor Zaragoza...

* * *

Deze landschapschoonheden vereenigen de stedelijke indrukken-van-kunst, die zoo mijlen, mijlen ver van elkander liggen. Zeker, het is beter, het is poëtischer niet in een *sleeping-car* te reizen, zich niet altijd voor een teleurstellinkje te laten troosten met champagne, en op een goeden, braven muil die prachtige wijdtes te doorkruisen om gastvrijheid te vragen aan de eerste, beste hoeve, die u hare deuren opent. Ik verontschuldig mij dus bij u, o gevoelige lezer, dat ik Spanje maar doorvlogen heb in *sleeping-cars* en dat ik

er champagne gedronken heb, want waarlijk, Carmens ‘Manzanille’ zoû een héel dun wijntje blijken, als het niet rijmde op ‘Seville’! Ik verontschuldig mij verder, dat ik zoo ver zelfs gevlogen ben - tot Tanger toe - dat mijne feuilletons, u toch zoo trouw verzonden, niet altijd trouw u bereikten. Ik verontschuldig mij verder, dat ik, door de veelheid en verscheidenheid van indrukken een beetje overstelpt, niet heb kunnen volhouden aan mijn principe: dat van een jongen van regelmaat en orde: u geregeld den eenen indruk na den anderen, in woord gevat, te doen toe komen. Ik reisde vlugger niet alleen dan ik schreef, maar vooral dan de Spaansche post naar het Noorden toe mijn schriftuur verzond.

Ja, wij staken de straat van Gibraltar over, die ik reeds eenmaal, een jongentje ik toen van negen, door was gevaren, naar Indië toe. En waarlijk, die zelfde rotsige silhouet herkende ik nog, van vroeger! O, herinneringen, herinneringen van vroeger: duidelijke impressie's op het kinderbrein en het kinderhart, gij wordt niet uit geveegd, als zóo veel, wat later gestapeld wordt óp het dàn niet meer ontvankelijke brein en hart. Rotsen van Gibraltar, toen ik u terug zag, na veertig jaren, herkende ik u!! Maar wat ik alleen nù deed - een dichterziel is misschien naïver dan een kinderziel - was: uit zien of ik de zuilen van Herakles niet ergens zag! Het Spaansche wapen richt toch heraldiesch die zuilen op aan beide zijden zijns schilds en ikzelve, had ik niet kort geleden mijn Herakles, mijn Held, die zuilen doen stapelen, vóor hij de goudroode runderen van Geryones aan Hera zelve ging ontweldigen? Helaas, ik zag niet de zuilen! Waar zijn hare ruïne's gebleven? Waren zij alleen in de mythe? Openden zij nooit den zeeweg, niet naar het fabeleiland Eurytia alleen, maar naar het fabelwerelddeel van Atlantis? O, menschelijke verbeelding, o goddelijke fantazie, véel wordt u op den rug, tusschen de gouden vleugels, geschoven!

Maar Tanger, Tanger bestond. Wij gingen er heen, een beetje, omdat Orlando dwong. Hij dwingt heel zelden, maar àls hij dwingt, tyrannizeert hij. Wij gingen dus naar Tanger en Orlando werd niet herschapen in Pierre Loti en ik, waarlijk, even min.

Tanger is, voor ons, Indische menschen, die Colombo, Aden, Port-Saïd kennen, een Westersche aanligplaats meer na die Oostersche, die wij reeds kenden, een Westersch Afrikaansche aanligplaats, die ons niet heel veel zegt. Die Arabische, woelige bazars...kennen wij ze niet reeds te goed, sedert wij van onze prille jaren over en weêr voeren van Indië naar Holland, van Holland naar Indië, om nog hèel veel nieuwe emotie te gevoelen voor hunne kleurige, schreeuwerige verbijstering? Een donkere poort in wit huis hier, een blank omburnoeste figuur daar ginds...zij zijn die aardige ‘gevallen’ waar een schilder, een ètser alles nog uit halen kan zoo zij Bauer heeten of Zilcken, zij geven niet meer dan vluchtige emotie van orientaliteit aan wie slechts man der letteren is en niet ze lief heeft als Loti. Maar toch, schoonheid is overal, en waarom zoû ze te Tanger ontbreken. De roze zonsopgang, de zee van morgenrood, die wij achter de nog verdoezelde, in mist verzonkene, blanke dommen en huizen zagen: dat wit en roze en even rood en even goud, waarover weifelde àl dat waas...was het minder schoon dan de Andaluzische vesper of de maannacht bij Zaragoza...?

* * *

Sol y sombra...Dit is niet reizen voor mij. Ik hoû van heel lang *sol* en dàn des noods heel lang *sombra*. Ik hoû eigenlijk niet van reizen. Ik hoû van verblijven. Dat ik niet heb kùnnen verblijven, het was niet mijn schuld, o lezer en zelfs niet Orlando's schuld: het was de schuld der ‘omstandigheden’. Die ‘omstandigheden’, mijn lezer, ze zijn niet belangrijk voor u, en ik zal ze u dus niet zeggen; laat mij u echter verzekeren, dat ik uit onzen omvlieg door Spanje genoeg indrukken, genoeg zon en schaduw heb over gehouden om u er nog dikwijls van te komen vertellen, al was *het* stierengevecht te Sevilla - het eenige, dat ik bij woonde - mij niet genoeg aesthetische emotie, om u heel lang over dièn *sol* en die *sombra* te zullen onderhouden.

Palmas y Pitos

Orlando, die mijn laatste feuilleton, zoo welsprekend betiteld *Sol y Sombra* gelezen heeft, heeft zich verbaasd, dat ik er heelemaal geen stierengevecht in beschreef! Hij verwachtte van mij, dat ik, vooral met dièn titel, nu een stierengevecht zoû beschrijven. Misschien dat gij, o lezer, het ook van mij verwachtte. En ik voel mij, om die verwachting, eenigszins als een redenaar, die, gedwongen door de omstandigheden, een speech moet af steken, waarin hij heelemaal geen lust heeft! Maar het zoû toch ook eigenlijk te gek zijn, in Spanje zijnde, u geèn stierengevecht te geven, zoo tusschen de Gothische kathedralen door. Welaan dan, ik geef u uw stierengevecht - het éenige, dat ik gezien heb, - en ik betitel mijn feuilleton met den naam van een ànder 'tauriel' tijdschrift: *Palmas y Pitos*: dat is, Palmtakken en Fluitgesnerp.

Uit deze matte inleiding, zult ge al begrepen hebben, dat ik heelemaal geen *aficionado* ben of 'liefhebber'. Maar vóor ik u vertellen ga van het stierengevecht, dat wij in Sevilla zagen, wil ik vertellen van de Baskische stierengevechten, die ik in Nice zag...

Zij waren daar heelemaal niet serieus en wekten den spot en lachlust der Spanjaarden op. Zij waren daar niet meer dan behendig spel, maar ze waren er mij juist zoo welkom om. De *mise-à-mort* van den stier was verboden. De stier werd ook al zeer weinig gekweld. De stieren hadden er namen; zij heetten o.a.: Caramello en Artillero...Caramello was caramelkleurig, van glanzend gladde robe en Artillero was woest als een donderend kanonschot. De Baskische *torero*'s waren vlugge, behendige jongens. Zij plantten wel *banderillos* in Caramello en Artillero en die vonden dat lang

niet aar genaam en schudden zich wat zij zich schudden konden, maar dié *banderillos* deden hen niet meer pijn dan ons een muskiete-steek doet. En wat alleraardigst sprongen die Baskische jongens, met *saut-périlleux*, over de stieren heen en wat gracieus speelden zij met de beesten, hun mantel hen latende wapperen voor de bliksemende oogen! Wel, was het spel gedaan, dan werd Caramello of Artillero ter stal terug geleid, gewasschen en verzorgd, hij kreeg een heerlijk extra maal en zijn leven was dat van een ‘artiste’, die wel werken moest voor zijn dagelijksch brood maar niet meer dan iedere andere acrobaat in het circus.

Ik vond het een aardig spel, maar de Spanjaarden in Nice vonden het...flauw. Zij hadden van hun standpunt misschien gelijk, geloof ik, nu ik een Spaansch stierengevecht heb gezien...

Dus ik moet het u beschrijven? Maar is een stierengevecht al niet reeds zoo dik wijls en met gloeiende kleuren beschreven? Ge vindt, dat ik er tòch een indruk van geven moet om ‘volledig’ te zijn: Wel nu dan...

De aanblik van de stampvolle arena is zeker al reeds een interessant gezicht. De eene helft der toeschouwers in de ‘weldadige’ schaduw; de andere omgloeid van de brandende namiddagzon. Een *cuadrilla* kon ik mij echter al reeds schitterender voorstellen dan ik haar zag...De twee *alguaciles* of gerechtsdienaren rijden binnen, in hunne antieke kostumen op mooie paarden gezeten en begeven zich naar de loge van de *maestranza*, waar de prezident naar het schouwspel ziet, de burgemeester of een andere hooge piet. Pauken en trompetten. Dan volgen te voet de *toreros*, de *espadas*, in hun zwaar met goud geborduurde, nauw sluitende pakjes, die ge allen minstens uit ‘Carmen’ kent. Apropos, onze jonge Spaansche vriend lacht om het woord: *toreador*, dat geen Spaansch is, zegt hij. Trouwens in Italië zegt men ook: ‘*toreador*’, vooral bij die spelen met den stier, waarbij de stier, bij de hoorens gegrepen, wordt neêr gedrukt op zijn knieën, een schouwspel, dat in de Campagna van Rome zeer interessant kan zijn, ook al is het niet altijd Ursus, die Lygia redt...

Als de prezident den sleutel van den *toril* - den stal - heeft ge-

worpen in de arena, wordt de deur geopend en stormt de stier of...stormt niet binnen maar nadert hij achterdochtig, onwillig. En nu moet ge weten, dat niet alleen de stierenbestrijders *palmas* of *pitos* ontvangen, maar de stier zelve ook! Als het beest binnen stormt, krijgt het *palmas*, wordt met donderend gejuich ontvangen; als hij onwillig of achterdochtig is, zijn *pitos* onverbiddelijk zijn deel; alle fluitjes der *aficionado*'s geven hem hunne minachting te kennen, het publiek revolteert zich en de onwaardige stier wordt weêr den *toril* binnen gedreven...Wel, als hij slim was, deed hij elken keer zoo onwillig en traag, als hij binnen de arena moest stormen: hij zoû misschien dan nog van ouderdom sterven op de malsche weiden van Andaluzië!

Terwijl de stormende stier...onherroepelijk tot den dood is veroordeeld, want deze *strijd*, deze 'lidia' eindigt immers - als er geen 'ongeluk' gebeurt - altijd met den nederlaag van den stier! Enfin, de stier *is* binnen gestormd. En nu vangt aan een spel, dat ik waarlijk heel mooi vind. De *capeadores*, dat zijn de *torero*'s, die met den *capeo* of mantel werken, laten dien, rood, sierlijk wapperen voor de oogen van het verwoede dier, dat er zich met de horens in verwart. De koelbloedigheid der *capeadores* evenaart hunne gratie. Als met een danspas wijken zij uit voor den stier, of vlàk bij genaderd, houden zij, met de hand op zijn gekruinde voorhoofd, hem plotseling tegen en bedaren hem...Het is een strijd van behendigheid tegen kracht, van kalmte tegen woede, iets zeer sierlijks en zeer bewonderenswaardigs. De lijnen van dit schouwspel zijn een pracht voor de oogen. De woedende, stormende lijnen van den dravenden vierkanten stiervorm, met, telkens, den korten stoot van zijn gehoornden kop en daar tegen over de bijna speelsch gratieuze meerderheid van den eleganten *torero*, die zich draait op den hiel van zijn dansschoen. De mantel, die wappert en dan vooral die hand, die zich plotseling legt op het voorhoofd des stiers, tusschen zijn hoornen!

Wat er dan gebeurt, kan ik niet meer genieten. De *picadores*, die reeds in de *cuadrilla* onaangenaam aan deden op hunne ongelukkige, oude paarden en die den stier moeten prikken en prikkelen

met hunne pieken, zoo mogelijk met behoud van hun paard...zij hebben waarlijk niet de *beau-rôle* in dit spel, dat nu een marteling wordt en waarin niemand twijfelt, dat de stier, hoe dapper hij ook zij, zal ten onder gaan. In een antiek spel vocht een gladiator soms met een wild beest, leeuw of tijger, maar was het zéker, dat de gladiator verwon? Neen, de tijger of leeuw verscheurde soms den gladiator en het schouwspel, hoe wreed ook, was een strijd. Dit is, na een spel geweest te zijn, waarlijk geen strijd, maar een marteling, die onherroepelijk zal eindigen met den dood van het slachtoffer. De *picadores* prikken; de stier, plotseling, stoot zijn horens in de buik van het ten deele geblinddoekte paard...Het heeft mij verwonderd, zoo als die paarden sterven. Terwijl de ingewanden hunne gebarste lijven uit vloeien, blijven zij nòg staan, zakken dan langzaam op de knikkende beenen in een. Geen schreeuw, geen hinnik...Zijn zij reeds zóo moede en af gestompt van het slaveleven, dat zij voor kar of wagen hebben verduurd, vóor zij in de arena ‘op traden’, dat zij dien horenstoot bijna als een genade voelen en den dood bijna als een geluk??

Slechts zelden wil de *picador* zijn doodelijk gewond paard tòch nog berijden...Dàn protesteert het publiek. Het paard ligt neêr en de ‘beul’, de *puntillero*, geeft het dier een messteek in den hals, om het van verder lijden te bevrijden...

Iets schoons of dappers is in het werk der *picadores* niet. Zijzelve, wie een soort pantserbroek beschut voor den stoot van den stier, loopen weinig gevaar en het langzame, voorzichtige prikken en prikkelen van den stier, dat men *castigar* noemt - voor welk misdrijf wordt de stier ‘getuchtigd’? - is weêrzinwekkend, niet alléen om de opgeofferde paarden. Terwijl in het werk der *banderilleros* toch wel weder gratie te vinden is: zij zijn het die de *banderillos*, de met linten en bloemen versierde weêrhaken planten in den rug van den stier. Maar deze *banderillos* zijn venijniger dan die der Baskische *toreros*-pour-rire: de stier druipt reeds van bloed en hoe ook het zand van de arena wordt bij geharkt, dat bloed van den stier en der paarden, dat in dikke klonters overal neêr ligt...maant het ons niet, dat wij geen

oud-Romeinsche zielen meer hebben, ja zelfs geen moderne Spaansche zielen bezitten? Iets wee's stijgt op naar de keel bij den verderen aanblik van het schouwspel. Er is misschien heel veel ‘tauriele kunst’ in het werk der *banderilleros* te bewonderen of te critizeeren, maar ik beken al gedégoûteerd te zijn, voor de *espada* op treedt.

Of nu de *espada* ook nog zoo beroemd is - of hij heet Gallo of Machaquito of Bombita - meestal *petits-noms* van adoratie, die het volk hun geliefde *toreros* geeft - ik vraag u in gemoede, is er nu werkelijk, van een absoluut en niet van een ‘tauriel’ standpunt, iets te bewonderen in dit afmaken van een reeds uitgeputten, bloedende stier door den degen van den *matador*, letterlijk: dooder? Ik heb dien dag in Sevilla zes stieren zien dooden door drie beroemde *matadores*, maar werkelijk, ik heb er nu dan ook voor mijn geheele leven genoeg van en ga nooit meer naar een stierengevecht. Ik heb één stier zien sneven, na dat de degen, die de *matador* hem niet precies in de gewilde, door de ‘kunst’ geëischte richting in den nek had gedreven, weder uit was gehaald om op nieuw enkele centimeters verder den stier te doorsteken, terwijl daarna de laàtste *coup-de-grâce*, waar de *torero* te chic voor is en zijn degen te fijn, nog gedaan wordt door het mes van den ‘beul’. Om den stier niet onnoodig langer te laten lijden, begrijpt ge. De stier werd, bij zijn dood, niet met *palmas* of toejuichingen overstelpt, als of het *zijn* schuld was, dat het afgemartelde dier eindelijk op de knieën boog en als een zwaar pak omtuimelde. Ik heb een anderen stier zien sterven met *le beau geste*. De stier, den degen in zijn hals, boog op de knieën en strekte den kop in pijn en doodsmart omhoog, en hij slaakte, de oogen verwilderd, een huilenden smartkreet, als of hij zich voèlde sterven en niet wilde...Hij werd met toejuichingen overstelpt - ik vermoed nièt om zijn *geste* en zijn kreet - maar omdat hij zich dapper verdedigd had. Maar behalve het gebaar van dien tragischen stier, was de aanblik van den dood der vijf anderen een eentonig schouwspel, voor zij door het gespan der opgetuigde, dravende muilezels werden weg gesleept, de arena uit. Een ander maal verwoedde zich een stier, te dicht door

de *espada* ‘bewerkt’ bij het lijk van een paard, reeds onder een *picador* bezweken, op dat armzalige overblijfsel en wierp het telkens op, op zijn horenen, en wroette in den gapenden buik, en snoof razend in den plas van bloed...Die *torero* kon maar niet den verwoeden stier weg krijgen van het geheel open gescheurde paardenlijk...Ik heb mij niet af gewend, als het Engelsche meisje deed, dat vluchtte uit de loge harer familie en buiten, op de galerij, zich verdiepte in een Tauchnitzdeeltje. Ik wilde één stierengevecht, maar dat ook geheel, aanschouwen. Welnu, ik hèb zes jonge stieren en ik geloof, daar tusschen, tien oftwaalf oude paarden zien vermoorden...En weet ge wat ik in dit schouwspel het allermooiste vond? Want er gebeurde, gelukkig, onverwacht, iets heel moois...

Toen de derde stier binnen stormde - ja, hij stormde binnen en was heel woest - stelde zich voor hem een jongen uit het publiek, die de galerij was over gesprongen. Hij was een bruine, krulharige Andaluzische *vaquero*, een koewachter, in een blauwe kiel en een blauwe broek en in zijn hand wapperde een vuile mantel. Hij was wat het publiek ironiesch noemt een *capitalista*, dat is, iemand, die voor zijn pleizier het tegen den stier op neemt, die niet betaald wordt, die het voor de eer doet. De bruine jongen was sterk en slank en vlug en behendig. En zijn zwarte oogen vol lachende eerzucht en zijn mond lachende ook in een heerlijke glorie van jong, dol pleizier, in één woord, in een roes van enthoeziasme, begon hij als een volleerde *capeador* met zijn mantel vóor den stier te zwaaien en te wapperen - en deed al de *floreos*, als het heet, die hij maar wist te verzinnen. Hij slingerde zijn lap tusschen de stootende horens door en boven zijn eigen hoofd en tusschen de pooten van den razend dansenden stier en tusschen zijn eigen beenen en eindelijk stond hij, fier en zag om zich rond, gedrapeerd in zijn voddigen mantel. Een donderend gejuich barstte rond om hem heen en zijn eerzucht deed zijn oogen glinsteren van tranen. De stier nu, verblind, stond stil, krabde onverschillig met de hoeven in het zand...Maar uit het publiek stormden de ‘jongens van Sevilla’ op den *capitalista* toe en zij droegen hem op hunne schou-

ders tot voor de loge van den prezident en daar, in een spontaan gebaar, stortte de blijde *vaquero* op zijn knieën en hief hijgende de handen op, als smeekte hij den prezident hem nu toch ook te looven of te beloonen voor zijn spel...En het was een heerlijk mooi gezicht omdat het zoo heerlijk is enthoeziasme te zien, al is het ook maar dat van een Andaluzischen *vaquero*, die wenscht *torero* te worden...

* * *

Misschien, dat ik het niet weet, maar ik geloof niet, dat een stier een zoo vreeslijk woest beest is. Ik zie in de weilanden de stieren rustig grazen tusschen tal van paarden en de stieren denken er niet aan de paarden in den buik te stooten. Het is misschien heel dom van mij, dat ik het vraag, maar *is* een stier - ik meen een stier, die komt uit een der stierenfokkerijen of *ganaderios* van Spanje - werkelijk zoo woest? Of wordt hij alleen woest gemaakt, woest geplaagd, woest gemarteld? Ja, toen in de zestiende eeuw de Spaansche ridders de werkelijk wilde stieren in de open vlakten bekampten, toen, wil ik gelooven, waren *die* stieren woest. Zoo woest, dat geen moderne *torero* het misschien tegen hen had uit gehouden: op één stierenkamp, in dien tijd, verloren eenmaal tien ridders het leven. Het *torero*-schap was toen nog geen métier, dat millionnair kon maken: het behoorde toen bij het ridderschap. Lucrezia Borgia beefde voor het leven van haar broeder Cesare, toen hij, tijdens de jubelfeesten van Paus Alexander, hun vader, den wilden, zwarten buffel bevocht in de arena voor St. Pieter te Rome. Zeer antiek is de Spaansche stierenkamp niet. In het midden der achttiende eeuw eerst bouwt Madrid zich zijn eerste, officieele *plaza de toros* en treden de, naar de regels der kunst opgevoede, *toreros* op. Werden de stierengevechten afgeschaft - er zijn werkelijk in Spanje velen hier vóor en vooral bijna alle vrouwen - dan zoû deze uit ridderlijkheid ontaarde wreedheid slechts ènkele honderde jaren bestaan hebben, te weinig om meer dan een menschenleven betreurd te worden door de laàtste *aficionados*, die over het laatste stierengevecht de *palmas* van hunne klappende

handen hadden doen vallen en de *pitos* tusschen hunne vooruit gestoken lippen hadden doen snerpen...

Granada

Ik word een beetje melancholiek: moet dan werkelijk Spanje het land der teleurstellingen blijken? Ik had mij toch zoo veel voor gesteld van onze reis, wij hadden ons er zóo op verheugd reeds langen, langen tijd te voren, en toen het er eindelijk van kwam, toen was het een heerlijke blijdschap in mij en, ik weet het niet, tot nog toe was het eigenlijk overal maar ‘half’, was het nooit eens ‘heelemaal’, ge weet wel, zoo compleet beantwoordend aan de verwachting, die misschien de te veel poëtizeerende verbeelding zich gemaakt had...Dat alles, waarvoor men ons gewaarschuwd had: Spanje is geen comfortabel land, Spanje is een onzindelijk land, in Spanje eet je, o zoo slecht...dat alles, hoe viel het niet meê, want heusch, de Spaansche hôtels zijn goed, maar dat wat nièmand gezegd had, dat Spanje, niettegenstaande alle Spaansche hoffelijkheid, een land is niét om te verblijven, maar om haastiglijk te doorreizen, hoe werd dát ons, vreemdeling en toerist, niet, helaas, al te duidelijk. En nù, in Granada, nu wisten wij het, nu was er niet meer aan te twijfelen: nu decreteerden wij het eensgezind bij Orlando's, ik weet niet hoeveelsten, flesch Champagne: Spanje is geen land, dat den toerist en vreemdeling hartelijk, wèrkelijk hartelijk is, als Italië; Spanje geeft heel mooie natuur- en kunst-indrukken, maar als die je getroffen hebben, is er iets in de atmosfeer, dat je voort drijft, dat je zegt: nu, nu heb je gezien hoe mooi het is, nu moet je ook maar weêr voort: wat blijf je nu toch zoo lang in Granada, als je de Alhambra al gezien hebt met morgenzon, met zonsondergang, met maanlicht en waarom ga je niet liever naar Ronda of wip je niet eens over naar Tanger...

En lezer zeg nièt, dat een toerist *vrij* is om, tegen dien drang in, te verklaren: neen, ik blijf nog waar ik ben, ik wil hier wat leven, ik wil hicr wat droomen en mijmeren, want als er dàt in de atmosfeer zweeft, dat bijna onbeschrijflijke van vijandigheid...maar dat is veel te sterk gezegd...van onhartelijkheid...maar dat is het òok niet benaderd...van geheimzinnige voortstuwing naar weêr een àndere atmosfeer, dus, als er nièt drijft de uw ziel als omarmende sympathie, dan kúnt ge niet blijven, dan wilt ge ook niet blijven, dan *blijft* ge u voelen 'vreemdeling' en 'toerist', en als ge dan uw toeristeplicht hebt gedaan, pakt ge uw koffer en vertrekt, met ik weet niet welk onbehagelijk gevoel in uw hart...

* * *

Misschien ligt dit eenvoudig aan onzen tijd. Ik bezocht voor de eerste maal Italië, toen het nog het land was, waar de vreemdelingen bleven, woonden, zich inburgerden in hunne pensions en hôtels, meê leefden het Italiaansche leven en, vooral, waar hunne zielen door de in de atmosfeer drijvende sympathie werden omarmd en geboeid...Nù is dat heel anders. Nu, ontmoeten wij de haastige toeristen, die Florence *doen* in vijf, Rome in tien dagen. De haastige toeristen, die *wij* in Italië haatten. Helaas, wij, in Spanje, doen niet anders en blijven drie, vier dagen in Granada...Maar Spanje is noóit geweest het land, waar de toerist en vreemdeling bleef, en daar Spanje in den laátsten tijd misschien eerst mèer bereisd wordt, heeft het gemist dien tijd van de eerste, in zijne Schoonheid zich initiëerende gróote toeristen, van Byron en Göthe, en het is nú, in onze haastige eeuw, dadelijk het land geworden, dat zoet Italië, 'helaas', wòrdt: het land van vlug doortrekkend toerisme...Zich te onttrekken aan dat modernisme? Probeer eens te blijven, lezer, als ge overal óm u die haast, die vlugge haast van aankomst en vertrek aanschouwt...En dan, het is in de lucht, in de atmosfeer. Het is iets, dat niet te zeggen is maar te voèlen alleen door den gevoeligen reiziger en ik geloof, dat ik met te veel woorden u vergeefs poog duidelijk te maken iets, dat alleen te voelen is en dat gij ook wel op uw eigene reizen gevòeld

zult hebben: dát wat dreef in de atmosfeer en u omarmde...of niet omarmde...

* * *

Granada, dan, zelve, is eene teleurstelling, als ge meent er iets te vinden, dat u de stad der laatste Moorsche eeuw nog voor kan tooveren. Het is zelfs een stadje, waar niets is te zien en waarvan niets is te zeggen, dan dat het misschien de leelijkste Kathedraal van Spanje vertoont: een onding van pleister-barok, terwijl toch van de Kathedraal der laatste stad, die de Katholische Koningen, Ferdinand en Isabella, op den geheel overwonnen Iberischen Islâm veroverden, wel een monument van jubelende, Christelijke emotie te verwachten was...Toeven wij dus zoo min mogelijk in dat onbelangrijke Granada, in die Stad der Granaatappelen, wier naam ons leert in dèzen tijd de Arabische emfaze te wantrouwen. En vluchten wij naar boven, naar den Alhambra-heuvel...O blijdschap, wel is de Schoonheid daár om ons...Van dien heuvel af, die groen is van een dicht, dicht sprookjesbosch, zien wij, geïdealizeerd, blank Moorsch van huizen, de Stad der Granaatappelen liggen aan onze voeten, diep beneden ons, verteederd in licht en waas, omwemeld door hare vruchtbare *vega* en aan het einde dier wijde, wijde vlakte de lijnen der glijdende heuvelen en glooiende bergen, terwijl ter zijde de sneeuwtoppentrans van de Sierra Nevada in den gloeienden zonneschijn straalt als blank goud, in den licht vloeienden maanavond straalt als blank zilver...En zelfs het hôtel, het is op dien heuvel móoi, het is een schoonheid, want het is als een rood Moorsch slot, het is iets als de Alhambra zelve geweest moet zijn en men vergeet, dat het een hôtel is...

Die aanblik, daar, op den heuvel, is een heerlijkheid. Dit is de zelfde plek, waar over Boabdil, de poort van den Toren der Zeven Verdiepingen uit rijdende met ènkele getrouwen, de sleutels van Granada brengen ging aan Ferdinand en Isabella, die hem af wachtten op den weg beneden. Hoor, de wind ruischt door de toppen der boomen van het dichte woud achter ons...Men zegt,

dat het woud in de nacht leven gaat van even lichtende schimmen, die te paard jagen, zijne dichte donkerte door...Wat een weemoed valt hier om ons heen! Zoo wel in de transparante morgenzon, als in het purperen zonnesterven, maar vooral in deze maanlichtstilte! Zie, Granada ligt stil, ligt dood aan onze voeten...En achter ons ruischt het donkere woud en stormen Boabdil en de zijnen te paard en steunt klagend het weegeroep hunner spookstemmen de duistere boomen door...

Zulk een nachtstemming is schoonheid voor de ziel, die zich herinnert de vroegere, tragische dagen. En de morgenstemming van het woud is schoonheid ook hèm, die de zelfde oorden nu betreedt, waarover die tragische schimmen traden en die tragische dagen schenen. Zoo dicht en groen weven de olmen en esschen en eiken hunne bladdommen hoog boven ons hoofd, als geen bosch in het Zuiden doet. En dan, wij naderen nu de Alhambra zelve en verwonderen ons eigenlijk, dat wij nog hare muren niet zien...Waar zijn zij, de muren van de Alhambra? Door het groene geloover schemeren toch al dóor steenen van oude wallen, stukken van brokken torens, en daar zie!...de in een gestorte Toren der Zeven Verdiepingen, waarvan de poort, op Boabdils nederig verzoek aan de zegevierende, Katholische koningen, dicht gemetseld werd, op dat niemand, nà hem, de zijn burcht verlatende, verslagen laàtste Moorsche vorst, die poort meer zoû in, meer zoû uit gaan...Maar waar is de Alhambra zelve...Wel zien wij reeds de groote Poort der Gerechtigheid en treden haar binnen...Hebt gij de Hand gezien, die boven het hooge hoefijzer der Moorsche poortopening twee vingers uit strekt ter afwering van al het booze, dat Iblis, de Duivel, kan zenden? En binnen de poort, die een apart gebouw, een aparte toren is met in- en uitgang en een kronkelend stuk straat tusschen beiden...hebt ge daar een Sleutel gezien, geheimzinnig symbool der Moorsche almacht? Eenmaal in de Moorsche eeuwen, spotte de Legende, dat zoo de Hand dien Sleutel zoû grijpen, het gedaan zoû zijn met de Moorsche heerschappij en met haar slotburcht, de Alhambra...Weet ge, de Hand *verdween*, hoewel niemand haar den Sleutel zag grijpen, maar

Boabdil greep de sleutels van Granada zuchtende in *zijn* hand, om ze Ferdinand en Isabella te reiken, en de hand, die gij nù weêr daar ziet, is niet de Hand, die de Legende tartte, is een restauratie van lateren tijd en het onmogelijke schijnt gebeurd en de Moorsche heerschappij kwàm ten einde en de Alhambra,...waar is zij...??

Men wijst ons den weg, men wijst ons de Alhambra...en waarlijk, wij hadden die onaanzienlijke, rood steenen muren, dat complex gebouwen, met eenvoudige pannendaken nooit de beroemde Alhambra gedacht: deze silhouet maakt niet den minsten indruk; alleen doet de roode, zoo dieproode kleur mooi tegen de blauwe lucht, ons gedenken, dat de Alhambra het Purperen Huis beteekent. Maar achter een ruïne van het Renaissance-slot, dat zich Karel v stichtte en ter zijde van den hoogen, Moorschen citadel-muur met de drie vierkante wachttorens, verliest de Alhambra alle prestige van Moorsche burcht...Karels pompeus paleis, dat hij nooit voltooide, niettegenstaande zijn trotsche spreuk: *Plus Ultra*, die men er op het slingerend devieslint tusschen de Herkuleszuilen der wapens vindt aangebracht, richtte intusschen nooit tin of toren hóoger dan die van de Alhambra, en treft ons nu alleen, dringt zich aan ons op, liever gezegd, als een treurige navolging van Pitti's of Strozzi's prachtigen rustiekstijl van vierkante steenblokken, waar bóven, na Karels dood, de latere Renaissance een decadenten bouw verhief, van verhouding toch nog wel edel, van ornamentiek overladen en onharmoniesch met de Moorsche atmosfeer, die hier nog drijft. Weemoediger schoonheid is het oker en rood van den citadelmuur, met de drie barstende torens; weemoediger schoonheid vooral omdat op den verder àf gelegen wachttoren, den Toren van den Avond, dien dag, dat Granada viel (6 Jan. 1492) ten drie ure des namiddags geheschen werden de drie heilige wimpelvanen der Katholische koningen. Dien weemoed, thans, gevoelen wij tusschen prachtige tuinen, aangelegd op terrassen, van waar Granada, geïdealizeerd, als een sprookje ligt aan onze voeten, in hare groene *vega*, tegen hare azuren bergen, de zilveren Sierra Nevada gekarteld tegen den turkoois-blauwen hemel. Tusschen de donkere purperen rozen

dier tuinen, de rozen, die in dikke trossen hangen tegen de okerpurperen muren der citadel, verdiept zich die hemel, vervaagt zich die vlakte, verwazen de bergen en schitteren schèl de onwaarschijnlijk blanke toppen. Het is een landschap, onvergetelijk. Het is een landschap der Romantiek, dat misschien geen modernen schilder zoû lokken. Maar het is een landschap van overweldigende, epische poëzie, waarover ik weet niet welke vreemde melancholie is blijven zweven...Ginds lag in de vlakte het leger der Katholische vorsten; van deze tinnen volgde de vertwijfelende Boabdil - ach, laten wij hem toch noemen zoo als hij heette en niet met zijn verbasterden Spaanschen naam - van hier volgde Abdoer-Abdallah de laatste wanhopige pogingen zijner laatste getrouwen...De Hand zoû den Sleutel grijpen: het zoû gedaan zijn met de Moorsche heerschappij, met de Alhambra...

Ik dank aan dit landschap, ik dank aan deze tinnen een mijner innigste gewaarwordingen in Spanje. Ik heb hier op de balken der vlaggenstokken, ik weet niet hoe lang, zitten droomen. Er waren òm mij die wijdte en die weemoed. Er vlogen kapellen rondom mij heen. En ik rook den geur der donkere rozen, die op steeg uit de tuinen der terrassen beneden mij. Het was héel stil en toen de zon zonk, vernevelde de wijdte in violette wazen en verinnigde de weemoed in smartelijker weedom. Achter der bergen wal, van transparant amethyst, zonk weg de zon, een barstende globe van vuur. Over Granada talmde een weêrschijn van roze; de onwaarschijnlijk blanke sneeuwtoppen schenen, betooverd, de doorschijnende robijnen tinnentrans van een reusachtig tooverslot. Er was een vreemde mengeling van Arabische fabelpracht en van Moorsche smartelijkheid om wat eindigde. Toen was het de nacht en huilde plotseling de wind aan van verre, als met den snik der geesten, die steeds nog dolen, om de Alhambra...

* * *

En toen ik beneden kwam, op de parkplaats vóor het Paleis van Karel v, scheen reeds de maan door de vierkante, open ramen der Renaissance-ruïne en was het blauw van nacht en zwart van scha-

duw. En was de Alhambra gesloten, zoo dat ik, ùit het Verleden, dacht aan het hôtel en aan het diner, waarvan ik de bel reeds door de boomen heen hoorde luiden, als met een roep, dat het droomen gedaan moest zijn. En werd ik plotseling verschrikt door een roover...

De roover rees onverwachts voor mij op. Ik ben van kind af aan bang geweest voor roovers, voor ‘roovers’, weet ge; ik heb altijd gedacht aan en gedroomd van roovers en ik was blij, dat Orlando, die veel sterker is dan ik, naast mij liep...Maar de roover dacht er niet aan ons te molesteeren. De roover maakte een soort van danspas en nam zijn hoogen punthoed zwierig af. Hij was natuurlijk donker van oogen en baard maar miste een paar tanden en dat deed hem grijnzen in den maneschijn. Hij zag er met zijn fluweelen buisje en nauwe broek, waaraan franjes, en hooge laarzen, uit als een echte roover uit Giroflé-Girofla. Maar tevens stelde hij zich als een echte gentleman aan ons voor.

- Ik ben, zeide onze roover; de koning der Gitanos, die daar ginds in de holen wonen, onder aan den steilen Albaïcin, aan den anderen kant der schuimende Darro (de Darro schuimde heelemaal niet in deze regenlooze dagen!) of liever, ik ben niet de koning...Ik ben maar de prins der Gitanos, maar mijn vader was de koning en pozeerde dikwijls voor den beroemden schilder Fortuny...En mijn zuster is de prinses der Gitanos en als gij onze portretten uit mijn hand wilt aanvaarden, ben ik gelukkig u die te overhandigen...

Orlando, gelukkig, verstond het bloemrijke, Andaluzische Spaansch van den koning, of prins, der Gitanos en ‘aanvaardde’ de koninklijke kiekjes voor een peseta, meen ik, als ik het goèd in de maan gezien heb...De prins vroeg ons toen of wij niet de Gitanos en Gitanas wilden komen bezoeken in hunne grotwoningen om hen daar te zien dansen, bij het gezwier der kleurige franjes en het geknetter der castagnetten. Wij beloofden den koning, of prins, gaarne ons aanstaand bezoek en volbrachten het ook, maar veel van dit schilderachtige bedelvolk, dat ik griezelig vind van vettige, zwarte lokken om pokdalige, koperkleurige aangezichten en

altijd uit gestrekte graaierige vingers, kan ik u niet vertellen. Zij dansen met aangeboren zwier en ingeboren lenigheid en zij hebben daarbij een verontrustend talent uit de lijnen van uwe hand te lezen verleden en toekomst; gelukkig, dat zij diplomatiesch genoeg zijn om, wàt zij ook zien, u steeds te zeggen, dat gij onder een agglomeratie van gelukkige starren geboren zijt...

Het geen altijd hoopvol is te gelooven.

De Alhambra
I

Ik heb u, o lezer, verleden week vóor de poort van het Moorsche tooverslot gebracht en niet verder. Maar heden zullen wij binnen gaan en ter zijde van het vierkante Renaissance-paleis van Karel v treden wij in en dadelijk daarna zijn wij in den Myrtenhof, waar, om een langwerpig bassin, een geschoren haag van myrten zich strekt en één oranjeboompje in een hoek droomt...

Boven ons blauwt de hemel. Voor ons spiegelt het water van den vijver die blauwe lucht en de blanke zuilengalerijen weêr, tusschen den donker-groenen rand der myrten. De marmeren zuilen zijn slank en fijn, als bloemenstengels en dragen de Corinthische kapiteeltjes, die de Moorsche bouwmeester in zijn stijl gaarne had over genomen. Onder onzen voet is de vloer ook blank marmer. In de hoeken van den hof zijn kleine alkoven, wier zoldering een nog even azuur getint, stalaktietachtig gewelfje toont. Boven der arkaden bogen is, in het stuc, het ingewikkeld en steeds anders door gevoerde Moorsche motief ingedrukt. Hoe een denkbeeld te geven van die fijne fantazieën, van die tooverachtig schoone motieven. In dezen hof zijn zij fijn ingevulde ruiten en ronde guipure-schulpingen. Hun regelmatig terug komen geeft iets streng elegants aan de ornamentiek, waarmede zij de vakken boven de bijna geheel ronde Moorsche bogen vullen.

Het geheel is fijn en lief, is gedistingeerd en elegant. En daarbij is het heel koud. Want het is bijna alles...restauratie. Restauratie

reeds begonnen veertig, vijftig jaren her. Wij zoèken naar de oude stukjes stuc, naar de oude stukjes mozaïek van den breeden rand aan den onderwand. Wij zijn blij, als wij nog iets verbrokkelds zien. Boven, op de fijne galerij, die den hof omme gaat, zijn nog werklui bezig, en zij zullen nog jaren, zij zullen misschien àltijd door werken...

Het is heusch heel mooi, de restauratie is fijn gedaan en geeft misschien wel een goed idee hoe de Myrtenhof was, in den tijd van Mohammed v, maar van Mohammed v is niets over meer, tusschen die myrten. Het heldere vijverwater vertoont ons niet meer zijn schimmebeeld als een magische spiegel. Wat om ons is, is een retrospectief, frisch helder beeld van hoè de hof vroeger was, maar het is nièt meer de antieke hof zelve...

Restaureeren is wel heel moeilijk. Een schilderwerk te restaureeren is wel heel moeilijk: de restauratie verknoeit of het heele kunstwerk of blijft - in het gunstigste geval - toch restauratie. Maar de restauratie van een schilderwerk is toch wel eens een onvermijdelijkheid, zonder welke het schilderwerk te loor zoû gaan. Restauratie echter van een antiek bouwwerk is nog moeilijker, is het allermoeilijkste, is zoo moeilijk, dat er maar liever niet toe moest worden besloten. Onderhouden, dat is wat anders. Zoo hebben de moderne Italiaansche archeologen het Forum en den Palatijn behouden, voor wie oogen heeft niet alleen in het hoofd, maar ook in het hart en de ziel. Wie op de plek zèlve, waar niets meer is dan de eerbiedwaardige ruïne, het vizioen van het Verleden voor zich weet op te roepen, ziet schooner werkelijkheid, dan wie gaat over nieuw marmer, tusschen nieuw marmeren zuilen, waarboven versch stuc. Mij ten minste zegt zulke restauratie niets. Ik moet mij dwingen er belang in te stellen. Ik moet mij dwingen den hof van Mohammed v te herkennen tusschen dit bouwwerk, dat ik weèt van recenten tijd te zijn. En weet ge, wanneer ik wel hier het Verleden omhoog had zien rijzen, met den Moorschen heerscher, die dezen hof heeft gesticht? Wanneer ik de antieke zuilen verbrokkeld had zien op rijzen uit de wilde woekering der myrten om een verdroogde vijverdiepte heen,

wanneer ik hier en daar een klein stuk antiek stuc-werk vroom bewaard had gezien, met geheel geel geworden ruitmotief of guipure-schulp, en daar onder een stukje antiek fries-mozaïek, onder aan den wand. Dan zoû er, tusschen die armzalige ruïne, in die woekering van groen, iets hebben geleefd, iets hebben getrild; dan zoû er dàar iets *zijn blijven bewaard*: een schim zoû daar in schemer of maanlicht nog steeds zijn blijven zweven, zijne zuchten hadden wij vernomen op den avondwind: nù is dat alles weg, en onze verbeelding is te zwak om het tusschen dit nieuwe marmer en stuc te dwingen zich te openbaren.

* * *

Van uit den Myrtenhof zien wij den vervallen, rood tintigen Comares-toren rijzen tegen de blauwe lucht: de verdedigingstoren van de Alhambra, die gebouwd werd door werklieden uit Comares, bij Malaga, en door een smallen voorhal - de Sala de la Barca, door den brand van '90 zeer geteisterd - treden wij binnen in de Zaal der Afgezanten. En hoe gerestaureerd deze zaal ook zij, méer stemming wordt het ons, langzamerhand, mogelijk op te roepen voor de oogen van onzen geest. Langzamer-, langzamerhand komt thans over ons de bekoring van die architectuur van vorsten uit de Duizend-en-Een-Nacht, van die fantastische pracht, die is als een decoratie voor een fabelachtig tooverspel. De nog hier en daar rood en blauw getinte stuc-muren vertoonen overal het overal gevarieerde Arabische motief van decoratie, motief, dat de eerste Spaansche architect-hersteller, Contreras, (1828) in honderd-vijf-en-twintig variatie's telde aan de wanden van deze zaal, in steeds àndere sierlijke meander en uitschulping en krinkeling en krul, en zoo harmonieerende met elkander, dat de eerste indruk van het geheel die is van een rijke kalmte, een prachtige eenvoud, hoog en gedistingeerd, voornaam en subliem indrukwekkend: werkelijke tooverpaleiswanden onder dien koepel van cederhout, ingelegd met parelmoêr, koepel, die de Arabische dichters reeds vergeleken met den zwarten, van vele facetten schitterenden diamant. De Arabische spreuken, het devies der

Moorsche heerschers van Granada: Er is geen Overwinnaar dan God! gaan in vierkante omlijsting de Moorsche bogen om, die, op smalle zuilen van mozaïek, hunne zacht uit zwellende lijnen ronden; door de elegante *ajimez*-vensters, erkerachtig uit gebouwd, verschiet in de verte Granada in groene *vega*, tegen blauwe bergen; die vensters, twee smalle bogen, door smalle zuil verdeeld, vertoonen boven hunne bogen wederom twee kleine bogen, maar deze geheel gevuld met doorzichtig snijwerk in cederhout en overal is de versiering fijn en zorgvuldig, elk hoekje is vol overdenking gevuld met mozaïek, stuc of gesneden hout: er is nergens iets leêg gelaten, vergeten; het dwalende oog treft overal de overrijke versiering aan. En het begint tot ons door te schemeren, dat deze Moorsche stijl, die ons zoo fabelachtig aan deed, zoo Duizend-en-Een-Nacht-sprookjesachtig, eigenlijk uit geen groote gedachte of ziele-aandoening sproot maar dadelijk een stijl werd van versiering en ornamentatie. De Dorische zuil, ongegleufd uit den grond dadelijk op rijzende en de architraaf steunende op haar eenvoudig kussen...hoe prachtig is zij niet om haar eenvoudige kracht, die zich verheft om te steunen: welk een reuzengedachte is er niet in hare streving, hoe streng schoon is zij niet door hare eerste bouwmeester gevonden; zóo schoon, dat niets dan eer enkele Dorische zuil, over van een tempel, zonder iets meer te torsen dan de architraaf onzer fantazie, ons treffen, ons overweldigen kan, als wij haar plotseling zien rijzen in het azuur van Zuidelijke lucht. De Ionische, met haar buigzamer, ombuigend kussen, de Korinthische, met hare akanthenweelderigheid aan heur kapiteel, zij behielden, niettegenstaande die grootere smedigheid en weelde aan haren top, toch de strenge schoonheid der Dorische: hare gedachte bleef: kràchtig-steunen, onbewegelijk steunen, onwrikbaar in hoogen hemel. De Gothische boog, die zoo vromelijk zijne lijnen tegen elkaâr legt in spits gebaar als van vingers, die biddend zich vouwen, hoe aandoenlijk mooi is hij niet, om Christelijke nederigheid vol ziele-aandoening, hoe vròom blijft hij niet steeds, welke statigheid ook de zijne werd, en hoe diep van duisteren schemer, hoe droomerig mystiek roept hij

niet de atmosfeer om zich en door zich op...Dit zijn de stijlen der groote gedachte, de stijlen der zielvolle emotie. Deze Moorsche stijl geeft niet meer dan de voorname pracht, en de gedistingeerde ornamentatie. Zijne vlakke vakken en rechte lijnen, van buiten, weren af, houden in een trotsche onbelangrijkheid het geheim van binnen besloten. En van binnen is dat geheim dan door den effectvollen hoefijzervorm van den boog plots verblindend geopenbaard in niets dan mozaïek, in gekleurd gips, in met siermotief ingedrukt en opgeverfd stuc, tot pràcht, tot louter pracht. Zonder gedachte en zonder emotie. Met alléen misschien die gedachte te verblinden, te imponeeren. Dit is het Paleis van den Heerscher: alleen déze emotie vervult den bezoeker, wiens schreden aarzelend voort gaan over pracht, tusschen pracht, ònder pracht en wiens knieën knikken tot neêr zinkens toe, als hij den troon van den Vorst daar ginds nadert, die schitterde eenmaal aan het einde der Afgezanten-zaal en Boabdil zetelde daar voor de laatste maal, toen hij met zijne Grooten raad hield, wanhopiglijk raad hield, over de overgave van Granada aan de Katholische Vorsten, wier legers de stad omsingelden.

Ik geloof, dat het, voor mij, dus dit is. Ik mis in dezen stijl, ik mis in deze restauratie's van de Alhambra de gedachte en de emotie der eerste Moorsche bouwmeesters, die, welke zij dan ook was - want aannemen, dat zij noòit ontstond, is niet mogelijk bij een volk, zoo zinvol en zielvol als de Arabieren - te loor ging onder de overdadige ornamentatie. En zoo blijft deze Ornamentiek, als ik den Moorschen stijl zoû willen noemen, eene doodsche veelheid van tal van motieven, terwijl de minste Grieksche zuil, geknot, de eenvoudigste Gothische boog, gebarsten, ons roeren kunnen met aandoening, met herinnering, met weemoed, met liefde.

De Alhambra
II

In den tijd, dat de Mooren Spanje overheerschten, waren vele der overwonnen Christelijke Gothen Muzelmannen geworden en zij werden de Mozaraben genaamd, Half-Arabieren, even als toen de heilige Ferdinand eeuwen daarna de Arabieren versloeg, de tot het Christendom bekeerde Arabieren de Mudejaren werden geheeten. De lange, smalle voorhal, die wij nu binnen treden en die geheel door afstammelingen van Half-Arabieren werd gebouwd, treft echter nauwlijks onze aandacht want de Hof der Leeuwen breidt zich uit voor onzen blik.

Er is in de Mozaraben-hal een punt, ter zijde, van waar het sprookje van den Hof der Leeuwen een tooverachtige sierlijkheid krijgt. De zuilen der galerijen, die den hof omgeven, en die zich bij groepen van twee, van drie, van vier smalle, slanke kolommen verheffen, geven een wonderfijne luchtigheid, als van recht op schietende bloemestengels aan deze feërieke architectuur. Door die bloemestengels heen, door de gratie heen van die lelie-stelen verschiet oneigenlijk bevallig de vierkante ruimte van den hof, met den leeuwenfontein in het midden. Slechts even breidt zich het voetstuk dier zuilen iets breeder, niet meer dan een zwelling van de zuil zelve gelijkend en boven bloeit het kapiteel als een bloem den zuilstengel uit, met iets van een nog gesloten Egyptischen lotosknop, waar uit zich een even Corinthiesch-achtige,

teeder gefantazeerde kelk reeds ontplooide. Want de bouwmeester had de Egyptische lijnen en de Corinthische weelderigheid niet vergeten, maar hij schiep uit die heugenis zijn eigen fabelkapiteel van fantazie. Dan ronden zich op die kapiteelen, luchtig, luchtig, geblazen, de bogen, die, slank begonnen, zich bijna geheel rond naar boven buigen en hun beide lijnen vereenen in een nauwlijks spitse punt. Want de lijnen dier bogen aarzelen, als of zij niet weten of zij, na de eerste slankheid, uit zwellen zullen, als of zij niet heelemaal van den hoefijzervorm durven af wijken en toch hare eigene schoonheid, apart en oorspronkelijk, geven willen en geheel dit teedere weifelen dezer vreemde bouwkunst geeft iets lieflijk grilligs, iets geheel vrouwelijk weeks, iets behaagzieks en verlokkends aan dezen hof. De hof uit een Arabische sproke...Hier kan men zich verbeelden, dat leefde de fee-prinses, die onder zulke weeke, lokkende bogenlijnen de krachtige ridders dol maakte van liefde en wellust en de verwijfdheid hun goot in hunne smeltende aderen, tot zij onmachtig lagen onder haren blik, aan haren voet. Weekte, weelde, verwijfdheid, zij zijn het, die deze slanke bloemezuilen hier schijnen op te roepen. In deze architectuur is geen enkel gespierd gebaar. Dit schijnt alles zóo broos, als bestond het niet, als was het een droom, even omhoog geblazen; een op getooverde decoratie voor een feeë-spel...En overal weêr de rijke, de overrijke ornamentatie, het telkens gevarieerde motief in gips, zacht aan getint met blauw en rood en goud. In den middagzonneschijn wemelen de blauwe schaduwen der zuilen in het verkort om hare bevallige voeten heen en onder den fonteinschaal, dien torsen de twaalf leeuwen, schitteren, als kwikzilveren stralen, de wateren, die hunne muilen spuwen rondom. In het zonnesterven liggen verlengd de violette zuilschaduwen neêr en verpurperen zacht de tooverbogen en rijk geornamenteerde wanden. In de maannacht vloeit het licht den hemel uit in de fontein, herschept de leeuwen in fantastische monsters en schijnen geheimzinnig uit schaduw, door licht heen in schaduw terug, de even zilver gelooverde schimmen te glijden. Toover heerscht altijd hier, in deze schoonheid en weekheid: zoo straks zal

een tooverlied, bij ver getokkelde snaren, ons onbewegelijk doen blijven staan, onmachtig ons te verweren..

* * *

Zulk een indruk geeft wel - trots de restauratie - deze hof, die het middenpunt was van het winterpaleis van Granada. Boven de bogen rijen zich de, met snijwerk in gevulde, ramen der vrouwevertrekken. De steeds roerlooze leeuwen van de fontein, zij zagen het feest van Granada's heerschers en ook vaak de tragedie van hunne macht. Tusschen deze broze bloemstengelenschoonheid zwierde vaak de kromme sabel en spilde het bloed en klonk de schreeuw der verschrikte sultanen...Om die vizioenen van het Verleden hier te zien rijzen, heeft de hersteller misschien al te ijverig gearbeid maar hij arbeidde toch wel met smaak en de Leeuwenhof is zeker, met de beide Zalen der Twee Zusters en der Abencerragen, tot welke hij toegang geeft, een dier zeldzame, bijna heilige plekken, waar over de ziel der Historie nog zweeft, als zij doet langs den Nijl, op den Akropolis, het Forum, den Palatijn...

* * *

De zaal der Twee Zusters, vermoedelijk winterverblijf der sultanen, geeft wederom dien tooverachtigen indruk weêr, dien de Leeuwenhof op wekte: de wanden zijn meer dan elders nog versierd met een overdaad van motieven in het mozaïek der onderfries, in het stuc der vierkante vakken, en de marmeren vloer, waarvan de twee zeer groote platen ter zijde van het ronde waterbekken de ‘zusters’ zijn, o lezer, die misschien reeds gedacht had aan twee gevangen prinsessen, daalt met enkele treden neder in den Leeuwenhof. Maar den blik omhoog geslagen, treft ons het meer dan alles tooverachtige stalaktietgewelf, dat, een wondere veelhoek vormend, neêr hangt met tallooze punten boven onze hoofden en ons laat denken aan vreemde, even azuur- en purpertintige kanten, die daar op gehangen zouden zijn, als een door vreemde tooverspinnen geweven baldakijnweb. En dit fijne ver-

wulfsel - zoo fijn, dat men meent het met den adem te kunnen blazen en warren door een - is vooral gesneden en beschilderd hout en werd zoo kunstig in elkander gevoegd, dat, wat aardbeving ook vernielde in de Alhambra - aan deze teedere sierlijkheden niets werd verstoord. Bouwkunst is dit niet meer te noemen, het is spelen met de materie, het is fantazeeren met alle wetten van architectuur, het is grillig goochelen met figuren van druipsteen en van lang uitgeschulpte guipure en met dit gegoochel en die fantazie en dat spel een zaalverwulfsel te voorschijn roepen, dat spot met alle werkelijkheid en waaronder werkelijk de feërie is te denken. Maar deze feeën waren de vrouwen van den heerscher van Granada en zij zijn hier te denken onder het purperen-azuren kantbaldakijn, half liggende op de tapijten en kussens, wier stoffen de motieven weêr geven van stuc en van mozaïek, tusschen de bovenmatige bloemen, die, in de vazen van goud en blauw en blank email, geuren om den murmelenden droppelstraal, sprankelend omhoog uit het ronde bekken, welks wateren door de smalle geleiding af loopen naar de leeuwenfontein van den hof. Tusschen het wademen der aromaten en het trillen der viole- en *guzla*-snaren, die begeleiden de even sentimenteele, melancholieke romances der Arabische *romanceros*, waarin van liefde wordt gesmacht en geweend, - in rozenhoven, in nachtegaalnachten, in maneweemoed - verteederen die weeke schimmen van, in toover-pracht gekloosterde, vrouwen, van in verveling en weedom gekluisterde *houri*'s, verteederen zij in de even goud gelooverde sluiers, die wazen over het doffe damast en porceleinig satijn harer pofbroeken en keurzen, terwijl de groote, omnachte oogen in hare theeroosbleekte onder het donkere haar, waar over de sekijnen glinsteren, glanzen van romaneske tranen, om den Christenridder misschien, dien zij bespiedden door het snijwerk der *ajimez*-vensters, terwijl hij dwaalde, vermomd, onder aan den voet der roode Alhambra-torens, waar de Darro bruischt tusschen de rotsen.

* * *

Het is het romantiesch vizioen, met het koloriet van Delacroix, met het rythme en den klank der weeldeverzen van Theophile Gauthier. En dat zelfde romantische vizioen houdt stand in de Zaal der Abencerragen, die wij óver de Zusterzaal, dóor den Leeuwenhof heen, bereiken. Later verhaal ik u meer van Boabdils gade en den Abencerraag, Hamet, dien men haar minnaar noemde; nu wil ik u alleen deze zaal slechts toonen, tooverzaal als die der Zusters, met hare drie galerij-verdiepingen, die ge met de Moorsche kopjes stoffeeren kunt, neêr kijkende naar omlaag. Acht maal, van af de tweede verdieping, stijgen de stalaktieten, neêr hangende, op naar de zestien maal dan zich verdiepende gewelfjes, die, purper-en-blauwe grotten, uit vloeien naar het midden des koepelgrots. De zelfde afdruipsels van wonderfantazie, de zelfde uitschulpingen van tooverkant...Een architectuur, neen, een spel, een gedroom, een gegoochel van niets dan sierlijkheid en luchtige, als geblazene weelde...Hoe gaan toch die lijnen, hoe weven zij toch zoo bekoorlijk langs elkaâr heen, aan elkaâr voort, hoe is dit door menschenhanden gedaan!? Het zijn dichters, die dit hebben gewrocht; het waren geen architekten. Zij spotten met steen, hout, stuc; zij lachten om de materie, waarmede zij goochelden, waarmede zij tooverden. Wat kon het hun schelen of gij in een bouwwerk materie wilt zien en zuiver herkennen. Wat zij wilden in hunnen geest, was immaterieel, was het te voorschijn geblazen paleis der toovenaars uit de vertellingen van Sheharazade. Dàt wilden zij in de Alhambra bouwen, voor de vrouwen van Granada's heerschers, die daar hebben gedroomd op hare kussens in de breede alkoven met de breede bedden van koel mozaïek, en zij hebben hun droom zoo kunstvol en machtig gerealizeerd, dat nog steeds die realizatie van iets schijnbaar onmogelijks daar boven ons zijne achthoeken, zijne zestienvoudige vormen voor ons vertoont.

De Zaal der Abencerragen: laat mij u later vertellen waarom zij zoo heet en waarom die vlakken in het bekken der twaalfhoekige fontein in haar midden de kleur behielden van het rinnende bloed...

* * *

Wanneer wij in de Zaal der Gerechtigheid, die de vierde zijde van den Leeuwenhof in neemt met hare, door zuilen verdeelde alkoven en hare sierlijk ingeschulpte bogen, naar boven zien, treffen ons drie schilderstukken. Zij zijn op leder met eiwitverf geschilderd, op gouden en blauwen, goud gestarrelden grond en zij stellen een gerechtspleging voor, een jacht, een toernooi...Zij zijn misschien de eenige schilderwerken, die in de Alhambra werden aan getroffen en zij dateeren uit den tijd van Boabdil, de 15de eeuw. Zij missen, met hare zwart omlijnde en in-geverfde figuren, alle artistieke waarde en zijn slechts als decoratie gedacht, aan gebracht als vulling in de zoldering. Zij bewijzen ons, dat in een tijd toen in Italië reeds tal van groote schilders arbeidden, en meesterwerken schiepen, de Moorsche schilderkunst eigenlijk niet bestond. De Korân wil niet afbeelding van mensch en dier en vermoedelijk heeft gehoorzaamheid aan dit voorschrift verhinderd, dat de plastische kunstenaars zich ontwikkelden onder de Mooren, die wijsgeerig, die dichterlijk, die muzikaal zich zoo hoog openbaarden. De leeuwen van den Leeuwenhof zijn, in deze verfijnde omgeving, primitief, archaïesch van vorm gebleven, hoewel zuiver gestyleerd. De gazellen op de groote blauwblanke vaas, die eenmaal, met gouden dinaren gevuld, in de Alhambra gevonden werd en nu een hoek der Zusterzaal met zijn edelen urnvorm versiert, zijn meer fantastiesch dan natuurgetrouw. En de gedachte komt over ons, dat deze Mooren, in deze uiterst verfijnde beschaving, noch schilder noch beeldhouwer waren: geen enkele kunstvolle, plastische afbeelding van mensch of dier is ons van hunne hand bewaard. Het is wel heel zonderling...Waren zij wèl groote bouwmeesters...? Wij gelooven van niet. Het plan hunner paleizen en woningen is naïef en kunstloos: om een vierkanten hof strekken zich zuilengangen en verdiepen zich zalen, en, wordt het paleis of de woning te klein, zoo wordt een nieuwe hof met omgevende gangen en zalen aan de eerste toe gevoegd. De woestijntent is echter te herkennen - zeer duidelijk in de

Abencerragenzaal - in sommige hunner scheppingen. Maar zoo zij misschien geen talentvolle architekten waren, zij waren de grootste fantazisten, die ooit bestonden onder wie zich paleizen bouwden. Hunne fantazie werd gesteund door een zeer groote technische handigheid, die hen veroorloofde te doen naar hunne grillen en hunne buitensporigste verbeeldingen uit te werken met de materie, die zij vermomden. Is de Zaal der Abencerragen een woestijntent, goed, dan is zij er eene, waar de staken tot slanke, marmeren, bloemsteel-achtige zuilen zijn herschapen en waar de zeilen, door een tik met een tooverstaf, zijn verworden tot fantastische kanten weefsels, wier draperieën op klimmen naar de tentepunt en als zacht tintige maar veelkleurige baldakijnuitschulpingen neêr hangen boven onze hoofden: dan is zij de woestijntent, die een peri zich op blies en die, na heur enkel gebaar, weêr verdwijnen kan in het niets...

Wie de Alhambra bewoonden
I

Wie woonden in de Alhambra...deze vraag komt in ons op, als wij door deze hallen en zalen dwalen...

* * *

Ik zal u eerst vertellen van wie de Alhambra bouwde. Hij was de Nasride Mohammed-ibn-Jùsuf-ibn-Ahmar en hij had gesticht het machtige rijk van Granada, dat over geheel Andaluzië van Jaén tot Malaga en Almeria zich strekte. Hem trof de natuurlijk gunstige ligging van die hoogvlakte van den berg Asabica, waar langs de Darro zich kronkelt en aan wier overzijde de heuvelen van den Albaïcin verglijden. En hij meende, dat het Allah's wil was een slot en een vesting te bouwen op zoo uitgezochte, gunstige plek, van waar het oog geheel de *vega*, tot de Sierra Nevada toe, over zag. En zijne bouwmeesters richtten de vlakke purperen vakken op van het paleis, want de steen der groeven was rood als rozen en bloed. En zij richtten de vierkante torens op der *alcazaba* of citadel en in die torens en vakken zagen nauwlijks enkele vensters, de opening in tweeën verdeeld door een slanke kolom, ais spiedende oogen uit over de vlakte. Zware roode muren omgaven citadel en paleis en kunstige waterleidingen werden ondergronds aangelegd, dat nooit het Purperen Huis, zoo ooit het belegerd werd, watergebrek zoû lijden. En toen de bewoners van Granada, de onderdanen van Mohammed-al-Ahmar, daar het

Purperen Huis zagen verrijzen, waren zij nieuwsgierig naar het geheim, dat die roode muren zouden verbergen en vreesden zij hun heerscher. Maar Mohammed was een edel vorst, rechtvaardig als niet één, en wanneer hij zich aan zijn volk vertoonde in zijn langen zijden samaar, waarom de burnoes plooide, de ronde tulband orn zijn grauwe lokken, de donkere oogen welwillend in gerimpeld gelaat en den beminnelijken glimlach omgolfd door den witten baard, scheen hij een wijze aartsvader en profeet en beminden hem zijne onderdanen en vielen voor hem ter aarde en kusten den grond, waar over hij trad en vreesden hem niet meer. En eindelijk, toen het paleis gereed was, noodde de heerscher zijn volk binnen en stroomde het de Alhambra in en zagen zij, vol verbazing, de prachtige hoven en zalen, waar de oranje- en myrtboomen geurden, waar de wateren der fonteinen zilversprankelden en waar boven de wanden van tooverschoone ornamentatie zich de dommen en gewelven verdiepten als wondergrotten en als koepels van zwart diamant. En het volk verbaasde zich zeer over zoo grooten rijkdom van architectuur en het verwonderde zich meer nog over het kostbare huisraad van ebbenhout, ivoor en parelmoêr, over de kleurige tapijten en voorhangen van zijde en goud brokaat, over de blank-en-blauwe vazen, vol gouden dinaren, en de schalen vol edelgesteenten, over de exotische vogels in gouden kooien en de onbekende bloemen, gekweekt aan den rand der fonteinen. En omdat zij tevens wisten, dat in Granada Monammed hospitalen en scholen gesticht had, en armehuizen, en azylen voor blinden en bedelaars, en slachterijen en bakkerijen en watertorens, konden zij niet anders gelooven dan dat hun geliefde heerscher een machtig en goed en wijs toovenaar was, die met de *djinns* het geld te voorschijn tooverde, het geen de geleerdsten onder hen glimlachend betwijfelden, onder elkander fluisterend, dat hun Heer slechts een zeer knap alchymist was en wist het geheim hoe goud te bereiden. En zij vergaten allen, dat door geheel zijn rijk Mohammed de zilver- en goudmijnen in de bergen deugdelijk liet onderzoeken, dat hij paarden en runderen deed fokken en merinos-schapen en alle andere kleinere vee, dat

hij moerbezie-tuinen had bevolen aan te leggen en de zijde van Syrië door zijne rupsen deed evenaren en dat de tapijten, die hij zich in de eigen fabrieken deed weven, schitterender waren van kleuren dan de kostbaarste van Damascus, zoo dat het geen wonder was, dat hij door handel en veeteelt en industrie zich schatten verzameld had.

Zoo was Mohammed I, de wijze, rijke, machtige vorst van Granada, de stichter van de Alhambra. Toovenaar was hij vermoedelijk even min als alchymist, maar hij was een groot denker en wijsgeer en toen de legers van den heiligen Ferdinand aan den grens van het rijk van Granada doemden, dacht Mohammed I diep na en gevoelde over zich hangen het Noodlot...En wist hij plotseling diep in zich, dat het hem, trots alle zijn schatten en zijn machtig leger niet gegeven zoû zijn over Ferdinand van Castilië te behalen de zege...In droeve bedenkingen dwaalde de heerscher langs de tuinen van de Alhambra en het was, als zag hij vóor zich, in de nacht, misten over de stad van blanke, vierkante huizen en ronde dommen, een maneblank vizioen...Als zag hij den onvermijdelijken val van den Islâm - zijn heilig geloof - zoo niet in zijne eeuw, toch in volgende eeuw...Als zag hij, met een tweedegezicht, Christelijke legers dàar legeren, in de wijde *vega*, en hièr een Moslemsche koning vertwijfelen en de handen wringen...

Allah's wil geschiede! dacht Mohammed droevig, maar zoo eenmaal ook Christelijke vorsten zouden zegevieren over den laatsten geloovigen heerscher..hem, Mohammed, was het gegeven dat oogenblik nog ver naar de Toekomst wijken te doen...En in plaats van met zijne legers naar Ferdinand op te trekken, die reeds de stad Jaën had omsingeld, toog hij heimelijk, met enkele getrouwe grooten naar den Christelijken koning en verscheen voor zijn tent. Ferdinand meende, dat de patriarchen zelve voor hem verschenen, toen hij de blankbaardige, blank-omburnoeste grijsaarden naderen zag. Maar de waardigste hunner knielde neêr en zeide:

- Ik ben, o koning, Mohammed, vorst van Granada en ik heb goed vertrouwen in uwe barmhartigheid. Neem wat ik bezit en duld, dat ik zij uw vazal.

En hij kuste Ferdinands hand maar Ferdinand richtte Mohammed omhoog en hoewel hij den Moorschen vorst als vazal zijn eed af leggen liet, handhaafde hij hem op zijn troon en eischte slechts een jaarlijksche schatting in geld en paardenvolk.

Kort daarop belegerde Ferdinand Sevilla en Mohammed, met vijfhonderd uit gelezen Moorsche ridders, onder welke zijn drie zonen, trof den Christelijken koning voor de wallen der stad. In grooten weemoed was Mohammed, die zijne eigene geloofsgenooten bestrijden zoû, maar hij hield zich getrouw aan zijn woord. Sevilla viel. Mohammed keerde naar Granada terug, zijne dappere ridders om zich. En toen hij de poorten zijner stad, die hij, met zoo groote opofferingen van eigen gevoel, had gered, naderde, sprak hij bitter, zijn hoofd gebogen in den witten baard:

- Eng zoû het leven zijn, zoo onze hoop niet ware zóo wijd!

Zijne hoop, dat de ondergang zijner stad, de ondergang der geloovige heerschers, de ondergang van den Islâm...enkele eeuwen - niet meer! - zoû te verschuiven zijn...

Maar de poorten van Granada binnen gereden, zag Mohammed de eerebogen, hem op gericht, door zijn liefdevol volk en de manner riepen hem: ‘Overwinnaar!’ uit en de vrouwen naderden hem met palmtakken en de kinderen strooiden voor den tred van zijn paard de bloemen uit hunne korven...Toen wierp de Overwinnaar van Sevilla, als in wanhoop, de beide armen op, en riep hij smartelijk uit:

- Er is geen Overwinnaar dan God!!

En hij bedekte het gelaat zich in zijn mantel en weende over zich en de Toekomst...[1]

* * *

Uit zoo veel vorsten, die daarna de Alhambra bewoonden, zoû zeker een keuze te doen zijn, maar ik denk, dat, na dezen eersten Moslemschen bewoner, de laatste, omringd van de zijnen, de meeste belangstelling vinden zal. En daarom zal ik voor u op

1 Sedert voeren zijne nakomelingen deze spreuk in hun heraldiek devies.

roepen Boabdil, of liever Aboe-Abdallah, den jongen vorst, wien het Noodlot beschikt had den allerongelukkigsten te worden van alle Granada's heerschers.

De geschiedenis van Boabdil is geheel en al een roman. De karakters der hoofdpersoon en wie hem omringen zijn tragiesch en dramatiesch beide. De psychologische romanschrijver zoû een dankbaren arbeid vinden in de ontleding der ziel van den jongen vorst, in die van zijn vader, in die van zijn moeder, in die van de tweede vrouw zijns vaders, in die zijner eigene gemalin. Ook de bigotte, Katholische zielen van Ferdinand en Isabella te midden hunner dweepzieke, ridderlijke edelen zouden mooi contrasteeren met die fatalistische Moslem-zielen der bewoners van de Alhambra. Ik denk dien roman u waarlijk niet te geven in deze bladen, wier luchtigen vlucht ik niet bezwaren wil met zoo wichtigen last als dit historisch-letterkundige werk zoû zijn. Ik wil voor u alleen, als waren zij schimmen tusschen de tooverschoone zalen van hun paleis, dat wij bezichtigden, hunne romantische silhouetten op roepen.

Muley-Aben-Hassan is de vader van Boabdil. Hij is de sombere, trotsche, fiere vorst, die plotseling weigert de schatting te betalen - de schatting twee eeuwen geleden door den heiligen Ferdinand aan Mohammed op gelegd - aan Ferdinand van Arragon en Isabella van Castilië.

- Zeg aan uw vorsten, antwoordt Hassan aan Don Juan de Vera, die hem komt manen; dat de koningen van Granada, die laf schatting betaalden aan Arragon en Castilië, dood zijn. Zeg hen, dat voortaan ònze rijksmunt niet anders slaat dan sikkels van kromme sabels en scherpe punten van lansen!

Ferdinand was woedend toen Don Juan dit antwoord over bracht. Hij knarste tusschen zijn tanden, de vuisten gebald, en zeide:

- Dan zal ik uit dien Granaatappel, één voor één, de pitten wel plukken!

Muley-Aben-Hassan is de eerste, die aan valt. In de nacht overvalt hij met zijn leger de stad van Zahara, die niets vermoedt. En

hij keert terug in Granada met tal van gevangenen, wier troepen van mannen en vrouwen en kinderen als slaven de stad worden binnen gedreven. Terwijl in de Alhambra Muley-Aben-Hassan feest viert als overwinnaar, verschijnt voor hem een heilige kluizenaar, ongenood. En roept uit:

- Koning, wat hebt gij gedaan?! Wee over Granada! Granada zal komen ten val! Granada zal eenmaal gelijk aan Zahara zijn...!!

Den Mooren was de mystieke wetenschap der voorspellingen gegeven en het heilige tweede-gezicht van de dingen, die zijn der Toekomst. Reeds was Muley-Aben-Hassan een andere voorspelling gezegd, toen zijn zoon, Aboe-Abdallah geboren was. Toen hadden de wichelaars, die steeds den troon van den vorst omringden, hem de, door hen geziene, noodlottige Toekomst durven onthullen en hem gezegd, dat zijn zoon reeds heerschen zoû bij het leven zijns vaders. Muley-Aben-Hassan was hard tegen zijn kind. En toen de knaap weldra een jongeling zoû zijn, sloot hij zijn zoon in een kerker van den Comarestoren, bij de Zaal der Afgezanten.

De moeder waakte. Zij was Aïscha la Horra, de Kuische. Zij was bemind om haar edel karakter. Het was haar gemakkelijk de wachten om te koopen. En aan hare sluiers liet zij den jeugdigen Aboe-Abdallah, in de nacht, neêr uit het venster, aan den voet van den toren. Daar wachtten hare getrouwen en te paard ontvoerden zij den jeugdigen prins naar Guadix, waar hij zich versterkte en een leger rondom zich zamelde.

Het is de eerste maal, dat, in dezen roman der Historie, de jonge prins op treedt. Hij is een jongeling, nog bijna een knaap. Hij heeft reeds geleden, als kind, om de hardheid van den vader, wien hij niet lief is, wantrouwig de oude man om de voorspelling der astrologen. In de vertrekken zijner moeder is hij op gevoed, maar zij heeft niet vergeten hem te leeren een ridder te zijn. Toch is er reeds dadelijk een groote teederheid in hem, eene weekheid, iets gebrokens in zijn karakter. Het geeft hem voor altijd eene weifeling in zijne ziel. Hij is (volgens een portret in het Generalife, dat wij bij gebrek aan ander, mogen aan nemen als ‘dokument’, al is

het misschien betwijfelbaar) fijn en mooi van trekken en zijn lokken, vreemd, zijn blond. Zijn tint is bleeker dan de olijftint zijner landsgenooten. Zijn donkere oogen zijn treurig. Hij is slank en nerveus. Hij is, als alle jongelingen om hem, een voortreffelijk ruiter: het is gebleken bij zijn nachtelijke vlucht naar Guadix. Hij zwiert de kromme sabel en werpt de spies en richt onfeilbaar de lans. En zijn weeke stem zingt de weemoedige liederen der dichters van zijn land.

Terwijl hij af wacht in zijn versterkte vesting, wordt de stad Alhama belegerd door zijn vader, driester geworden sedert de Katholische Koningen - als Ferdinand en Isabella steeds worden genoemd - in Portugal den oorlog voerende, geene gelegenheid nog hadden gehad Zahara te wreken. Maar de hertog van Medina-Sidonia en de markies van Cadix, - erfvijanden, maar die zich verzoenen om hunne verre vorsten te dienen - ontzetten Alhama en drijven Muley-Aben-Hassan terug. Verslagen en somber komt de vorst in Granada. Zijn volk bemint hem niet, afkeerig van zijn overmoedige politiek tegen de Katholische Koningen; samenzweringen hebben plaats. Is op dit oogenblik de moord der Abencerragen te stellen, de moord op alle de leden van dat machtige geslacht, wier leden tegen Muley-Aben-Hassan zouden hebben samen gezworen? De kroniekschrijvers zijn het niet eens. Sommigen schrijven den moord, later, aan Boabdil zelven toe. Maar Boabdil - Aboe-Abdallah - is te weinig energiek, te weinig wreed en bloeddorstig ook, om zulken toeleg te beramen als vermoedelijk thàns plaats vindt, door het verraad van zijn ouden, somberen vader, die de Abencerragen bij tweeën en drieën noodt in den Hof der Leeuwen en hen dàn door zijne wachten vermoorden laat, tot in de Zaal, die later die der Abencerragen wordt genoemd, het marmeren fonteinbekken voor eeuwig geverfd blijft met de onuitwischbare vlakken van bloed...

Wacht dus den ouden, somberen, wreeden vorst de wraak der Katholische Koningen, de haat van zijn eigen volk, op dit oogenblik spiedt zelfs in zijn eigen huis zijn Noodlot hoe het hem treffen kan. Hij vindt zijn gevangen zoon gevlucht. Hij vindt zijn beide

vrouwen in hevigen tweespalt. Want naast Aïscha de Kuische, de met hèm verouderde gezellin zijner jeugd, die hem eenmaal heeft lief gehad, heeft de vorst gesteld de Spaansche, Isabel de Solis, de dochter van een Christelijken kapitein. Zij is de intrigante, naast de andere sultane, die nu slechts leeft voor haar zoon. Als kind van vier jaren is zij geschaakt en verkocht als slavin. Zij heeft dadelijk de Moslemsche godsdienst omhelsd. Zij is wonderschoon op gegroeid. Zij wordt geheeten Zoroya, de Dageraad...In de diepte harer ziel haat zij allen en alles, is zij gebleven de Christinne, wier bloed spreekt voor haàr volk, voor hàar land, Castilië...En hare stille wraakzucht is te willen zegevieren. Zij is nu de favorite des Heerschers en haar doel is hàre zonen op den troon te brengen. Is Boabdil ook gevlucht, zij bewerkt den ouden vorst, dien zij betoovert door hare schoonheid, dat hij Aïscha's jongere zonen doet sterven. Hun bloed vloeit in den Leeuwenhof, onder de oogen der wanhopige moeder. Tusschen de grillige fantazie van overfijne architectuur heeft de gruwbare misdaad van kindermoord plaats. Maar de Grooten van Granada zweren samen...Eenmaal, dat Muley-Aben-Hassan, ter jacht uit getogen, terug komt, vindt hij de poorten van Granada gesloten en roept men hem van de wallen toe, dat hij af gezet is en onttroond, dat Aboe-Abdallah is uitgeroepen tot heerscher van Granada.

- God is groot! roept de oude vorst uit. Het was voorspeld! Het was voorspeld!

Hij trekt zich terug naar de stad Baza, die getrouw hem blijft. Hij verzamelt een leger en trekt op naar Granada, zich willende handhaven. Maar hij wordt verslagen door de troepen van zijn zoon, wiens silhouet hij op de wallen aanschouwt. Hun vijandschap is sedert onverzoenbaar, maar hunne legers zullen eensgezind tegen den gemeenschappelijken vijand strijden, tegen Ferdinand en Isabella, die komen...

Wie de Alhambra bewoonden
II

Begonnen, tusschen de beschrijving van de Alhambra door, u een korten schets te geven van den historischen roman, die over Boabdil zoû te schrijven zijn, wil ik even de beide Katholische Vorsten voor u doen op treden. Terug van zijne expeditie in Portugal, houdt Ferdinand van Arragon, sluw politicus, fijn diplomaat, goed soldaat, maar toch op het laatste moment niet altijd zeker van zijn zet, krijgsraad te Còrdoba en beraadslaagt met zijne hertogen en graven wat te doen met de stad Alhama, die, aan Muley-Aben-Hassan ontnomen, ligt binnen de Moorsche grenzen. En de koning meent, dat het goed zal zijn de stad te sloopen, daar zij telkens overvallen zoû kunnen worden, daar hare bezetting slechts met schatten gelds gehandhaafd worden kan. De edelen vallen den koning bij. Op dit oogenblik treedt Isabella de raadzaal binnen. Zij verneemt met de uiterste verwondering tot wat besloten wordt. En zij kant zich heftig tegen het besluit. Zal de éerste overwinning in Granada aldus prijs worden gegeven als een rotte vijg? De energieke, fiere vrouw, die Isabella is, sterk in haar bigot geloof, wil tot alle prijs Alhama behouden. En wat *zij* voorstelt, is steeds de wet, die èn Ferdinand èn de edelen onderschrijven. Hare kracht maakt haar bijna sympathiek, al zal ook de sympathie der lezers van dezen historischen roman, dien ik niet schrijf, voor Boabdil en de zijnen worden gewekt.

Het Spaansche leger trekt op naar Loxa, maar is genoodzaakt

terug te trekken, als Muley-Aben-Hassan met zijn macht verschijnt. Want de onttroonde vader van den jongen vorst van Granada strijdt tegen Castilië en Arragon, trots zijne onttroning, alleen uit haat tegen de Ongeloovigen. Zelfs heeft in het gebergte bij Malaga een slag plaats, waarbij de Spaansche troepen zulk een nederlaag ondergaan, dat de rotsige bergkammen nog immer worden genoemd die van den Dood. In Granada wordt de onttroonde koning verheerlijkt op straten en pleinen; hij wordt er bezongen als de overwinnaar van den hertog van Medina-Sidonia en de klanken dier zegezangen stijgen op tot de tinnen van de Alhambra, waar, getroffen, Aïscha luistert. Als Isabella is zij den romanschrijver waarlijk een dankbare figuur, deze moeder, wier geheele levensbelang zich heeft geconcentreerd op haar eenigen zoon. Op haar Boabdil, haar Aboe-Abdallah, haar ‘Chico’, als hij genoemd wordt, haar ‘kleine’, haar oogappel, de welp van deze leeuwin...Hoort zij niet, in de zangen, die òp stijgen uit de stad, *zijn* naam verguisd worden, als van den lafaard, die zich schuil houdt in de tooverzalen van de Alhambra, terwijl zijn onttroonde vader strijdt ter eere van Allah en Granada? Aïscha verschrikt...En zij wekt Boabdil op, dat hij zich gereed make voor den oorlog. Hij is nog jeugdig: nau wlijks twintig jaren telt hij de zijne. Maar ter zijde hem zal strijden die leeuw, zijn schoonvader, de onoverwinnelijke Ali-Atar.

Het is de moeder zelve, die, met Ali-Atar, haar zoons leger uit rust. Beneden de torens van de Alhambra schitteren de vergulden wapenrustingen der ridders, aan het hoofd der ijzer-ommaliede ruiters. De geborduurde zijden vanen wapperen als voor een tornooi. Zij, die de Kuische genaamd wordt, de waardige sultane, gespt haar ‘Chico’ den krommen sabel nu om en geeft hem haar zegen en zegt hem, haar vrees voor zijn leven overwinnende:

- Ga en overwin!

Maar de zachte Morayma treedt op. Zij is de dochter van Ali-Atar, zij is Boabdils gemalin, de eerste in rang. Zij heeft niet de leeuwinneziel van de Kuische, zij aardt even min naar haar vader, den leeuw Ali-Atar. Zij is een beeldschoone, tengere, weenende

vrouw, bijna een kind nog, al bergt zich in de plooien van haren sluier heur zoon, wankelend zijn eerste passen. En zij werpt zich wanhopig aan Boabdils hals en heft zijn kind naar hem toe. In haar geen fierheid, dat haar man zal ten strijde trekken. In dit zachte kind, dat geboren is en getogen in de schaduw der purperen torens, àl de weekheid van de weelde der vrouwevertrekken van de Alhambra. In haar alléen die wensch haar man in hare armen vast te klemmen, den glans harer oogen, het licht harer dagen, het geluk harer nachten, Aboe-Abdallah...Zij heeft gedroomd van booze dingen, en als Ali-Atar, verontwaardigd, haar weg rukt uit de armen van haar man, bezwijmt zij, terwijl uit de vallei beneden de schelle trompetten schetteren.

Het leger trekt Granada uit. Tegen den boog van de poort van Elvira stoot Boabdil zijn lans te pletter. Een boogschot van de stad af, rent een vos uit het struikgewas, links van den koning, en ontvlucht, ongedeerd door pijl of spiets...Dit zijn de booze teekenen. Maar de jonge vorst, aan de zijde van Ali-Atar, wijst de richting van de stad Lucena. Hij is bleek maar hij is moedig. Hij is weemoedig, maar hij aarzelt niet. Wanneer hij zijn vrouw en zijn zoon terug zal zien, weet hij niet...maar hij vervolgt zijn weg. Zichtbaar is het Noodlot hem boos, van zijn wieg af geweest, maar is tegen het Noodlot te strijden...?

In den slag bij Lucena is Boabdil een dapper soldaat, is hij, hoe jong, een veldheer. Hij verzamelt zijn vluchtende troepen met energie. Maar te midden van de, om hem neêr stortende, ridders en wachten, wordt hij gevangen gemaakt door Don Diego de Còrdoba, terwijl Ali-Atar sneuvelt, het hoofd in tweeën gekloofd...

* * *

En als de tijding van wee bekend wordt in Granada en de klachten van wee de stad en de Alhambra vervullen, weet de onttroonde vader van den gevangen vorst zich weêr op den troon te zetten en vlucht de moeder met haar zoons huisgezin naar de forteres ter andere zijde van den Albaïcin. Zoo wel vader als zoon heeft zijne

partij: zal Granada in deze verdeeldheid de wraak van Spanje kunnen weêrstaan...? Of zullen de voorspellingen der astrologen, die, bij Boabdils geboorte, den val van Granada in de toekomst zagen, worden bewaarheid...?

* * *

In der daad, een mooie historische roman, dezen roman, die de Geschiedenis zichzelve schiep. De karakters zijn zuiver omlijnd en hunne contrasten staan in schoonheid uit tegen elkaâr; zoo wel de manlijke als de vrouwlijke vertoonen een artistiek reliëf, dat de meest litteraire verbeelding zich niet had kunnen verbeelden. Maar wàt kan zich een schrijver verbeelden, dat niet verbleekt bij de gebeurde, romaneske werkelijkheid?

Keeren wij tot den gevangen vorst terug. Het zoû het oogenblik zijn, om, in den roman, hem te beschouwen diep in zijn ziel, als hij zit in het getraliede boograam van zijn vertrek in het slot van Vaëna. De graaf van Cabra is zijn gevangenmeester en is het met Castiliaansche waardigheid en hoffelijkheid. In het versterkte slot is de slotvoogd als een gastheer tegen zijn vorstelijke gevangene. Hij bewoont er zalen en kamers, voor zich en wie hem volgden in gevangenschap. Hij kan zich verstrooien met schaakspel, met muziek, en zelfs, buiten, met valkenjacht. Een Moorsche luit ligt bij Boabdil, nu hij staart uit het getraliede raam. Deze melancholieke prinsenziel is even sentimenteel. De sentimenteele melancholie, hem reeds uit het bloed zijner voorouders, de zonen der woestijn, ingeboren, is aangek weekt in zijne bittere jeugd: zijn ziel is geknakt als een riet. Zijn energie mocht even gewekt zijn door de krachtige moeder, door de Kuische, Aïscha, nù wanhoopt hij aan alles. Aan Granada weder te zien, zijne zachte vrouw Morayma, en zijn kleinen zoon, wiens eerste gelispel was als het gemurmel der fonteinenstralen, wiens eerste weifelpassen over den mozaïekvloer den vader zaliger maakten dan de rythme-tred der danseressen...Aboe-Abdallah's donkere oogen staan vol tranen: méer nog misschien dan de smart om den verloren troon, waar zijn vader weêr zetelt, martelt hem het

heimwee naar zijn huis en wie daar de zijnen zijn...En natuurlijkweg neemt hij de luit en, om zijne sentimenteele smart, klinken de snaren weemoedig. En zingt weemoedig mede zijn stem, en eindigt zijn lied in een snik, die, buiten, den schildwacht op doet kijken...

Het zijn de gevoelens uit een romance, maar àlles wat is gedicht en gedacht, zelfs wat wij, de laatste artiesten, onzen voorgangers misschien verwijten - romaneskheid en zoetelijke sentimentaliteit - *het is geweest*, en Boabdils zang en smart zullen alleen realistisch zijn àls zij week zijn en sentimenteel...

Bedenk tevens, dat wij zijn in de eeuw der laatste ridderlijkheid, en dat deze ridderlijkheid natuurlijk is in het bijna mannelijke hart van Isabella. Als de koningin van Castilië het aanbod krijgt van Muley-Aben-Hassan, den vader, om tegen een hoog losgeld en, tevens, tegen de vrijlating van tien gevangen Castiliaansche edelen, Boabdil aan hem over te leveren, opdat hij met zijn zoon moge doen naar zijn welbehagen, weigert deze fiere vrouw zoo laaghartig voorstel. Zij is, trots hare bigotterie, die haar de *auto-da-fé*'s zal doen op richten, een ridderlijke vorstin en het is mooi voor den romanschrijver haar zóo te zien: menschelijk en onmenschelijk beide. Menschelijk als haar ridderlijk hart wordt geroerd, onmenschelijk als zij verblind is door geloof. Dit zijn alle dankbare motieven.

Boabdil ontvangt Ferdinand's en Isabella's hoffelijken groet, door boodschappers van rang. De gevangene is, in zijn kleinheid van ziel, geroerd door zulke grootheid van ziel. En werkelijk, moge de politieke Ferdinand deze hoffelijkheid misschien hebben overdacht, Isabella's vaak zeer spontaan hart moet gevoèld hebben, dit maal, als een vrouwehart voelt. Boabdils antwoord is vol dankbaarheid en Oostersche, even overdrevene, courtoizie:

- Zegt uwe meesters, antwoordt Granada's ongelukkige vorst; dat ik gelùkkig ben de gevangene te zijn van zoo hooge, machtige en grootzielige koningen. Slechts vorsten, die Allah bemint, overstelpt hij met zoo rijke gaven van edel gemoed...Zegt uwe meesters, dat Boabdil reeds lange dacht zich als vazal te buigen

onder hun schepter en zijn koninkrijk te ontvangen in leen uit hunne handen, als zijn vader het ontving uit hunner vaders hand...

Ferdinand is in Còrdoba, en Boabdil zal vóor hem worden gevoerd. Maar vooraf weet Ferdinand zijn leger te sturen tot vóor de poorten van Granada, plunderend de *vega*, vernielend de dorpen om rond, - ter wijl Muley-Aben-Hassan van de tinnen van de Alhambra, machteloos, dit aan schouwt...

* * *

In de stad zelve vreezen de Mooren, dat het oogenblik der voorspellingen dàar is. Maar Ferdinand weet zijn leger niet sterk genoeg te zijn de stad te nemen en zich er te handhaven. Hij heeft voor het oogenblik bereikt wat hij wilde: de sluwe monarch heeft indruk gemaakt. En hij geeft den wensch te kennen, dat Boabdil te Còrdoba voor hem worde gevoerd. Dit geschiedt met de grootste etiquette. Als Boabdil te Còrdoba aan komt, is dit tusschen een Spaansch en Moorsch gevolg, waardig den heerscher van Granada, vazal van Arragon en Castilië. Het zijn de prachtige rossen, omhuifd door de prachtige hoezen; het is geschitter van vergulde helmen en schilden; het is een vorstelijke optocht, waar over de vanen wapperen. Zal Boabdil knielen en Ferdinands hand kussen? De etiquette heeft besloten van neen...Als Boabdil, af gestegen, zijn leenheer nadert en knielen wil en de hand uit strekt om Ferdinands hand aan zijn lippen te brengen, richt de leenheer den vazal omhoog en omhelst hem...Waarom zal Ferdinand zich niet grootzielig toonen? Eénmaal valt hem toch die Granaatappel daar ginds in den schoot. Eenmaal barst de vrucht van zelve en plukt hij de pitten. Want de vrucht is reeds overrijp; want Granada is verdeeld door innerlijken strijd, om vader en zoon, en eenmaal zàl blijken, dat de Moorsche astrologen de Toekomst hebben voorzien...

* * *

Weldra zullen te Còrdoba aan komen de Mooren van hoogen rang, die als gijzelaars er blijven zullen, als borg voor de schatting,

die Boabdil belooft te betalen. En in het midden dier Moslemsche ridders is...de kleine prins, Boabdils zoon, aan de armen der moeder ontrukt. Als Boabdil hem terug ziet, barst hij los in tranen en weent over zijn kind, dat hij in zijn armen drukt. Hij noemt zich *El Zogoybi*, de Ongelukkige en sedert noemen alle zijn onderdanen hem met dien noodlottigen naam. Hij begeeft zich, vrij thans, naar Granada en vindt zijne moeder weêr en zijn vrouw in de forteres van den Albaïcin. Helaas, het kind, het teedere kind, de vreugd van hun leven, het licht hunner oogen, is in Còrdoba! En in hunne omhelzing, mengelen Boabdil en Morayma hunne wanhopige tranen. Zij zijn week, zij zijn zwak, zij zijn ongelukkig, zij zijn samen de Ongelukkigen!!

Maar Aïscha schudt hen uit hunne smart. Ginds, ter andere zijde der Darro, in de Alhambra, heerscht de vader, dien zij allen haten. Het is geen tijd te weenen, het is tijd te strijden, het gezag en het Purperen Huis terug te winnen. Maar er is een onmacht in Boabdils partij en hij is genoodzaakt zich terug te trekken in Almeria. Er heerschen twée koningen over Granada en hun tweestrijd zal het verderf van het rijk zijn. Want de tijden rijpen; de Granaatappel rijpt...

Wie de Alhambra bewoonden
III

Om zijne steeds onevenwichtig weifelende ziel is Boabdil een Hamletfiguur, hoe ook verschillend de Moorsche vorst van den Deenschen prins, hoe ook anders de Historie haar tragischen held schiep dan Shakespeare den zijne. Want tragiesch is zeker deze weifelende ziel in dit jonge, krachtige lichaam: immers, zijn wapenrustingen in het muzeum van Madrid getuigen van forschen bouw. Niet tragiesch zoû hij geweest zijn, met zijn bijna blonde lokken en droevige, donkere oogen, als hij zich had dood gevochten tegen Ferdinands leger. Nu hij, met den schijn van een hofhouding, te Almeria, als ware het, den loop der dingen af wacht, zonder dat zijne moeder hem op weet te wekken uit de troostende armen van Morayma, is hij tragiesch. Hij kàn zich niet onttrekken aan de idee, dat het Noodlot steeds op hèm, den Ongelukkige, loeren blijft...

Langzaam slechts wentelen de tijden; de jaren sleepen zich.[1] In de Alhambra is de oude Muley-Aben-Hassan ziek geworden en blind en regeert voor hem zijn broeder, *el Zagal*, de Dappere. Mooie, romantische figuren, die oude Moorsche vorsten en de romanschrijver behoeft ze niet àl te Victor-Hugo-achtig te maken. De eerzucht van *el Zagal* is gewekt, hij konkelt tegen Boabdil, verre in Almeria, en schildert hem in Granada af als een

1 Boabdil vertoeft in 1485 te Almeria; niet eerst dan in 1492 valt Granada...

afvallige van zijn geloof, als de slaaf der Katholische Koningen. Dan weet *el Zagal* de bezetting van Almeria om te koopen en overvalt plotseling de stad, dringt binnen het Alcâzar...

Maar *el Zagal* staat slechts tegen over de fiere Aïscha. Boabdil is gevlucht. En is het niet zijn tragiesch Noodlot, dat dezen vorst, die toch later zoo vaak in den strijd van persoonlijken moed zal blijk geven, telkens doet vluchten of gevangen nemen? Thans op dien vlucht uit Almeria, vindt Boabdil, om *el Zagals* kuiperijen, alle steden, langs welke hij komt, voor hem gesloten. Wat blijft hem over? Zich met zijne getrouwen naar Còrdoba begeven, om te schuilen onder de sterke macht van Ferdinand en Isabella: naar Còrdoba, waar hij zijn zoontje terug ziet!

El Zagal, de overwinnaar van Almeria, als hij nu wordt geheeten, is de afgod geworden van het volk van Granada. Noch Boabdil, noch zijn vader Hassan, werden ooit zóo juichend op plein en in straat bezongen door de Moorsche minstreelen, als thans de dappere overweldiger...Den ouden, blinden broeder voert deze thans weg uit de Alhambra naar Almunecar, waar Hassan spoedig sterft, vermoedelijk uit den weg geruimd.

Zoroya, de Spaansche favorite, met hare twee zonen, sluit *el Zagal* op onder in den Comares-toren. Hare intrigante-rol is geëindigd. Maar hoe verdeeld is het volk! De een is voor Boabdil, de ander voor *el Zagal* terwijl Ferdinand ligt te loeren! *There is something rotten in the state of...Granada*, als later in het Denemarken van den Engelschen dichter. In dit gevaarlijk oogenblik treedt wederom de heilige kluizenaar op, die in den beginne van onzen roman Granada's val had voorspeld en ik kan het niet helpen, dat de Historie zulke hyperromantische figuren soms niet versmaadt in haar roman op te doen treden: de Historie *is* romantiesch van aard, veel meer zelfs dan de romantici. En deze kluizenaar, *el Santo*, algemeen vereerd, raadt aan de twee vijandige vorsten zich te verzoenen, het rijk onder hunne macht te deelen...Hij zoû, met zijne verzoenende politiek, niet beter het Noodlot kunnen helpen dan met moord en doodslag te prediken. Nauwelijks hoort Ferdinand van de eerste pogingen dezer verzoening of hij beschuldigt

Boabdil, met zijn oom samen te spannen tegen Arragon en Castilië en belegert de stad van Loxa...

Dit beleg is een groote epizode in de geschiedenis van den val van Granada; Loxa verdedigt zich dapper maar is genoodzaakt zich ten slotte over te geven en Boabdil, ten tweede male gevangen, knielt ten tweede male voor Ferdinand, zweert ten tweede male den leenmanseed, maar vertrekt daarna naar Priego, waar hij in melancholie en werkeloosheid gedwongen is neder te zitten, daar *el Zagal* in de Alhambra troont...Hoe de gemoedstoestand van Ferdinand is, is zeker moeilijk uit te maken. Om welke beweegredenen hij ten tweeden male zoo barmhartig is tegen Boabdil, is bijna een raadsel. Iets van eene bijna niet te beredeneeren, moederlijke sympathie bij Isabella voor den ongelukkigen Moor, moet bijna worden als zeker aan genomen. Eene sympathie ook bij hare edelen voor wie, zoo zichtbaar gedoemd door het Noodlot, toch dikwijls in den oorlog als een dapper soldaat tegen over hen stond: de gevoelens aldus der laatste ridderlijkheid, ook voor den tegenstander. Van iets anders dan van hoffelijke bejegening jegens den Ongelukkige hoort men niet...

Zeer mooi, zeer romantiesch mooi en zeer psychologiesch daarbij, is wat de Historie thàns doet aan den held van haar roman. Op dit oogenblik, dat de grootste weemoed en hopeloosheid Boabdil overvallen - nauwlijks is hij omgeven van enkele getrouwen, want zich met eene hofhouding omgeven veroorloven hem niet zijne, hem door Ferdinand toe gestane, middelen - ontvangt hij een geheime boodschap zijner moeder, die hem opwekt naar Granada te komen en den overweldiger van den troon te stooten. En - het schijnt vreemd, maar *is* het niet; neen, het is juist de allernatuurlijkste psychische evolutie, die thans plaats heeft - na zijne grootste hopeloosheid en smartelijkste melancholie, stijgt Boabdils energie omhoog tot een punt zoo hoog, als zij nooit meer stijgen zal. Ja, hij geeft gehoor aan den roep van zijne moeder, hij komt, het leger van Granada omringt hem, de grillige volksgunst is plotseling hèm, hij verslaat *el Zagal*, drijft hem weg, tot deze in wanhoop Ferdinands troepen aan valt bij Malaga en

ook door dezen vijand verslagen wordt...Boabdil, overwinnaar, troont in de Alhambra; om hem verheerlijken in zijn triomf zijn moeder en zijne vrouw - helaas, zijn kind is steeds in gijzeling te Còrdoba - en de Vizier Juzuf komt den jongen vorst in de Zaal der Afgezanten, waar hij gezeten is op den troon van goud en gesteente onder het, van parelmoêr schitterende, cederen verwulfsel, mede deelen, dat geheel het koninkrijk hem huldigen zal als heerscher, dat alle Mooren eensgezind thans den Spaanschen vijand zullen weêrstaan. Na zijn energie, wier poging hem eindelijk gunstig was, vervult als een dronkenschap van geluk Boabdil; een glorie weet hij dit oogenblik om zich heen; het Noodlot vervolgt hem niet langer, het Ongeluk is niet langer zijn deel, bezworen zijn de booze voorspellingen, Allah heeft zich over hem ontfermd, een nieuwe zon rijst omhoog over Granada, over de Moslems, over geheel den Islâm! Niemand noeme hem meer *el Zogoybi*! Hij is de jonge, krachtige, gelukkige vorst, die troont op den troon zijner vaderen! Hij zal Ferdinand overwinnen: wat zijn waard de eeden, die de Geloovige den Ongeloovige zweert! Hij zal de Halve Maan doen zegevieren over geheel Iberië, zoo vèr als zelfs zijn voorvaderen niet vermochten! En in zijne juichende blijdschap deelt Aïscha en deelt Morayma...Hoe lang duurt deze apotheoze van gloriënd geluk? Nauwlijks een uur, dàar, in die heerlijke Zaal der Afgezanten. Als Boabdil, trots de voorzichtige waarschuwing van den Vizier, naar de stad af rijdt, schitterend, tusschen zijn van pracht stralend gevolg, om zich te vertoonen den volke, waarvoor feestelijkheid is uit geschreven, hoort hij het morren en klagen tusschen de zegezangen in, die jubelen uit de monden der minstreelen. In dat gemor en geklaag verneemt Boabdil den naam van *el Zagal* en de zijne: den eerste in weêr gewisselden volksgunst uit geroepen als dien van een held en overwinnaar, den andere nijdig gemompeld als die van een verrader, een afvallige, een heuler met den vijand! En de, éen uur geleden zoo gelukkige, vorst keert naar huis, zorgzaam, bedroefd en neêrslachtig. Hij sluit zich op in zijne vertrekken, hij wil zijn moeder niet zien, hij duldt alleen bij zich zijn vrouw, Morayma,

en in elkanders armen voelen zij beiden wederom het Ongeluk, het Noodlot, dat op hen loert. De pracht der zalen is om hen; de fantastische verwulfsels zijn boven hunne smartelijke gedachten als een ironiesch dak van tooverpaleis; in de nachtelijke manestilte, wier glanzende voet glijdt tusschen de slanke zuilen der hoven, tinkelt de straal der fontein of weêrtrillert een verre, getokkelde luit, die begeleidt een ver lied van liefde...Maar zij beiden, Morayma en Boabdil, zij zuchten van ‘ongeluk’ aan elkanders borst terwijl zij hem omarmt op de kussens van het mozaïekbed der diepe alkove. Niet is het nog de liefde, die noodlottig hen is - zij hebben elkander lief, - maar noodlottig zullen hen zeker zijn de moeilijke dingen van staat! O, zoo zij geene vorsten slechts waren! O zoo zij, met hun zoon, gijzelaar thans het teedere kind verre van hen, slechts lief elkander mochten hebben en gelukkig zijn in een stil slot, ver in de verre bergen! En in elkanders armen en in elkanders liefdetroost voorvoelen zij alléen het Noodlot dier dingen van staat, voorvoelen zij nog nièt, dat zelfs het Noodlot loert over hunne arme liefde, voorvoelen zij nog niet, dat Boabdil eenmaal Morayma van ontrouw verdenken zal en dat zij, na gebleken trouw, de Alhambra verlaten zal, om nooit meer te keeren en ergens van haar gebroken hart te sterven...!

Nu is het nog de weemoedige rust. Maar boodschappers van Ferdinand storen eindelijk die stemming en manen Boabdil, dat de leenheer zijn intrede wil doen in de stad. Een wanhoop overvalt deze weifelziel: heeft hij in der daad Ferdinand als zijn leenheer erkend? Is hij niet uit geroepen vorst van Granada? Is hij afhankelijk of onafhankelijk? Is de eed, Ferdinand gezworen, voor Allah recht? Hij laat Ferdinand smeeken om uitstel. Voor deze ziel nu is uitstel het eenige heil. Maar Ferdinand, eindelijk, werpt van zich het masker der lankmoedigheid, is moede het ridderlijke medelijden en meent, dat het oogenblik dàar is, zich van den Granaatappel meester te maken, wiens pitten hij gezworen heeft te plukken. De Katholische koning eischt de stad op: zijne machtige legers naderen. Maar de Moorsche grooten zijn verontwaardigd en als zij vernemen, dat *el Zagal* niet geaarzeld

heeft zich te verbinden met den verfoeiden vijand, huldigen zij Boabdil ten tweeden, ten derden male, roept het volk hem juichend toe. Weêr is de volksgunst hèm, en weêr is hij vol enthoeziasme, vol glans, vol hoop in zijne ziel. Trots zijn weinige krijgsmansgeluk is hij steeds een moedig strijder geweest: eenmaal in het veld, is hij onverschrokken. En aan het hoofd zijner soldaten doet hij een uitval, neemt verschillende steden en forten, en komt terug in Granada met een rijken buit en tal van Christen-gevangenen...

* * *

Het is Boabdils laatste geluk. Terwijl nog Granada weêrklinkt van jubelzang, naderen de Katholische legers: Ferdinand verschijnt eerst met zevenduizend ruiters, twintigduizend man voetvolk, daarna met tienduizend ruiters en een leger van veertigduizend man. Ook Isabella, met hare kinderen en het geheele hof is aanwezig. Isabella doet Santa-Fé bouwen, naar het voorbeeld van een vierkante Romeinsche legerplaats, op dat die stad van het Heilige Geloof het kamp zij der Christelijke strijders. Maanden duurt het beleg: Boabdil, wat er ook moge omgaan in zijne ziel, blijft dapper uitval doen na uitval; lafheid is verre van deze toch voor immer gebroken Hamlet-ziel. Dan nadert snel het einde. De stad is, omsingeld, in hongersnood. En de laatste vergadering der Edelen heeft plaats in de Zaal der Afgezanten en voor de laatste maal troont Boabdil onder den koepel, die is als zwart diamant...

Tot de overgave wordt besloten...

* * *

De roerendste momenten van dezen roman der Historie zijn wellicht bewaard voor dit slot. Het oogenblik, dat Boabdil zijn volk aan spreekt en alle schuld op zich neemt en zich de Ongelukkige noemt, de door het Noodlot vervolgde, zoo dat het volk, dat hem reeds te lijf wilde, geroerd wordt door zijne woorden en hem toe juicht, trots de wanhoop in hunne harten, dat Granada gevallen is, schiep de Historie tot wonderschoonheid. Trouwens, zij eindigde

haar meesterwerk, haren historischen roman met nog schoonere scène's. In de laatste nacht verlaten de vrouwen met hunne dienaren en slaven de Alhambra, weenende en weeklagende en handen wringend. De schildwachten, tranen in de oogen, openen haar de dubbele en driedubbele poorten. Door de smarte-stille, donkere stad gaat hare groep naar buiten...Zij zullen niet gemolesteerd worden door de Spaansche soldaten...De Katholische overwinnaars staan voor hare veiligheid in, met, tot het einde toe, Castiliaansche ridderlijkheid.

Des morgens vroeg komt de Bisschop van Avila met een klein gevolg, tot aan de poort der Zeven Verdiepingen, onder aan de Alhambra, in het olmenbosch. En als hij komt, rijdt Boabdil den slotweg af, tusschen zijn trouwe edelen. En hij zegt:

- Ga, Heer en neem bezit van mijn vesting, die Allah u heeft gegund, om de Mooren te straffen voor hunne zonden...

Dan rijdt de Ongelukkige verder. Aan den bocht van den weg wachten hem de Katholische koningen, Ferdinand en Isabella. Zij zijn beiden te paard. Hun schitterend en machtig gevolg omringt hen. Verder-af, in de *vega*, liggen hunne legers, en blikkeren de wapenen in de zon, tusschen het kamp der blanke tenten. Van te voren is geheel het ceremonieel bepaald van de overgave der sleutels der stad. Boabdil zal blijven te paard en de vernedering te knielen wordt hem bespaard. Hij rijdt nader. Als waren zij nimmer vijanden geweest, begroet hij zijne overwinnaars, begroeten hem de overwinnende vorsten. Over en weêr, te paard, worden de hoffelijke woorden gewisseld als ware dit niet meer dan een onbeteekenende ceremonie. Maar Boabdils stem breekt in zijn keel. Nu overreikt hij de sleutels van Granada aan Ferdinand, die ze aan neemt met dankbaarheid. Ook Isabella, geroerd, spreekt Boabdil toe met een woord van troost. En ons schijnt aandoenlijk, deze tot in het hart geroerde ridderlijkheid, ridderlijkheid ook bij die fiere vrouw, na de intrigue der politiek, na den gruwel van den langen oorlog...

Eindelijk geeft de vorstin een teeken. Een der Spaansche edelen voert een kind naar voren. Het is Boabdils zoon, tot zóo lang in

gijzeling gehouden te Còrdoba. Het ventje, aarzelend tusschen weenen en lachen - want het is gegroeid en wéet zijn geluk en zijn ongeluk beiden - rekt de armen verlangend naar vader. En als Boabdil zijn, met hem onttroonde, prinsje aanschouwt, dat mooie knaapje in zijn Moorsche kleedij, breekt zijn hart en barst zijn snik los. Hij rekt eveneens de armen en tilt het kind voor op zijn paard...

De laatste hoffelijke woorden worden gewisseld: van afscheid en dankbetuiging spreken zij, als ware niets dan vriendschap het Verleden geweest. Nu rijden de sombere Mooren verder, de bergen op. Ginds wachten de droevige vrouwen. En op den hoogsten top der heuvelen, van waar Granada, van waar de Alhambra nog is te zien, stijgt Boabdil af, staart lange zijne verloren stad en burcht aan en breekt eindelijk in hevige smarte los. Een vrouwenhand legt zich op zijn schouder; achter hem staat Aïscha, de moeder, somber en in rouw van zwarte sluiers.

- Ween! roept zij hard. Ween en snik als een vrouw! Jij, die niet als een man je troon en kroon wist te bewaren!!

Maar dan barst ook haar moederlijk gevoel uit en omhelst zij haar Ongelukkige, haar zoon, Chico, vast in haar armen.

In den somberen avond, die valt, rijdt de groep der bannelingen verder...

* * *

Hier eindigde de Historie haar roman, haar prachtig meesterwerk. Want wat volgt is wel de historische waarheid der gebeurtenissen, maar is nièt meer de roman. De roman is uit, ook al weten wij, dat Boabdil nog eenigen tijd met de zijnen vertoefde te Porchena, hem tot rezidentie aangewezen. Zelfs al weten wij, dat hij, fier, weigerde zich te bekeeren tot het Christendom, waar toe de Katholische Koningen pogingen deden. Zelfs al weten wij, dat Ferdinand, toch niet gerust Boabdil zoo dicht bij te weten, met zijn Vizier konkelt en van dièn, zonder dat Boabdil iets weet, het grondgebied van Porchena koopt, en den Ongelukkige den raad doet geven naar Afrika te gaan...

Boabdil, met een bitteren lach, vertrekt. En natuurlijk behoort het heelemaal niet meer tot den roman, dien de Historie ons schiep, dat Boabdil daar, aan het hof te Fez, nog lange, lange jaren leefde en eerst stierf als bijna een grijsaard, sneuvelend aan het hoofd der troepen van zijn neef, den Sultan van Marokko. Het leven blijft niet altijd romantiesch; de eentonige jaren van dofheid en weemoed om het geledene sleepen na de romantiesche oogenblikken en de Historie, die het tragische en dramatische bemint, is daarbij wel eene geniaal epische kunstenaresse, maar voor lyriek is haar godinnenhart te weinig menschelijk: zij gaf ons het tragiesch-dramatische epos van Boabdil maar zijne latere klachtezang en elegie gaf zij, on verschillig om zóo kleine kunst, ons niet meer...

Wie de Alhambra bewoonden
IV

Op gevaar af langdradig te worden, kan ik de verzoeking niet weêrstaan u te vertellen wie de Alhambra bewoonden na den val van Granada. Zeker hebben Ferdinand en Isabella hier ook, na hunne overwinning, hof gehouden en vreemd zal die plotse ommekeer zijn geweest: de Christelijke Koningen rezideerende in den Moorschen burcht, de Spaansche ridders en edelvrouwen dwalende door Leeuwenhofen Myrtenhof, elk ander wijzende de bloedvlakken in het waterbekken der zaal, die zij nu die der Abencerragen noemen en vooral verwonderd over de weelde der ondervloersche badvertrekken met de bedden van mozaïek en de baden met warme en koude stralen en zelfs met fonteintjes voor geurwerk! De eerste H. Mis, gevierd in de moskee der Moorsche heerschers, nu de drie *pendones* of wimpelvanen fladderen van af den Avondtoren! Vreemd zal dit alles geweest zijn: de Moorsche beschaving was reeds eene oude, eene overbeschaving, de Christelijke veroveraars waren nog een jong, krachtig ras, waaraan de laatste ridderlijkheid en dweepzieke vroomheid, aanhankelijkheid aan God, S. Jago en de Koningen, een zekere romanesk mooie naïveteit gaf, wier kleurige brutaalheid al spoedig den, hen zeker niet ontroerenden, Moorschen weemoed uit de Alhambra zal hebben gevaagd als een morgenbries den laatsten geur, die zoû zijn blijven hangen onder de stalaktiet-verwulfsels. Want deze

antieke weelde, deze uitgezongen poëzie had geen invloed op die nog ee0nvoudige zielen-uit-één-stuk, die glorifieerden om hunne overwinning. Jaren moesten voorbij gaan, vóor dat die poëzie, die weelde en die geur van weemoed weêr werden waar genomen. Toen Karel v, de zoon van Isabella's waanzinnige dochter Johanna - zij, die den schoonen Filips gehuwd had, den zoon van Maximiliaan en onze Boergondische Maria - toen Carlos Quinto hier binnen trad voor het eerst, was hij overweldigd. Nòg was de Alhambra, niettegenstaande de verchristelijking en verspaansching, die Karels grootouders hadden aan gebracht, een tooverburcht gebleven na meer dan dertig jaren en Karel, door deze hoven en zalen dwalende, riep uit:

- Wel ‘ongelukkig’ was hij, die dit wonderpaleis eens bezat en...verloor! Ware *ik* Boabdil geweest, ik had liever de Alhambra tot mijn graf gemaakt, dan haar òp te geven!

Zoo sprak de heerscher der wereld, Keizer van Duitschland, Koning van Spanje, over wiens rijk in twee werelden de zon nimmer onder ging, maar die nauwlijks een paleis bezat, waardig zijn wereldmacht. Want waar woonde Karel v? Wel, nu eens in Spiers, dan eens in Aken, in Brussel, in Toledo, of in Sevilla, maar een eigenlijke keizerlijke rezidentie had hij niet. En nu dat hij de Alhambra zag, nu dat hij de Alhambra verkozen had tot tijdelijk zomerverblijf, de machtige keizer zonder keizerpaleis, nu droomde hij zich te bouwen, vlàk bij Boabdils burcht, grenzende aan dien burcht, een paleis, o nog maar een zomerpaleis, maar dat toch gzooter zoû zijn dan de Alhambra, hooger dan de Alhambra, en dat overal zoû getuigen van des heerschers trotschen wapenspreuk *Plus Ultra*! Maar het Noodlot, dat paal en perk stelt aan alle eerzuchten, zelfs aan die van een Vijfden Karel, gedoogde niet, dat de nieuwe Renaissance-torens uit staken boven de purperen tinnen van het weemoedige Moorsche slot en de machtige wereldmonarch stierfniet in een torenvertrek van dit nieuwe paleis, van waar zijne stervende oogen uit weidden over Granada en de Sierra Nevada: hij gaf, ontdaan van allen ijdelen hoogmoed en nuttelooze macht, zijn ziel over in de handen zijns Gods, in een

lage, kleine, cel van een klooster, omringd door enkele monniken...

* * *

Filips II had het te druk met zijn eigen, door hem gedacht en gebouwd slot, het Escuriaal en met Madrid te maken tot koninklijke rezidentie, om veel aan de Alhambra te denken, en vermoedelijk zoû hare Moorsche bekoring er ook geene geweest zijn voor de sombere ziel van dezen vorst; de derde Filips verjoeg de laatste Mooren uit Spanje en zal dus ook weinig sympathie gehad hebben voor den burcht van Boabdil; noch van Filips IV, beminnaar van baroquestijl, noch van den onbeduidenden Karel II verneemt men, dat de Alhambra, iederen dag meer vervallen, zich verheugde in hun vorstelijken gunst; het is niet eerder dan in de jaren van Filips V en zijne vrouw, Isabella van Parma, dat koninklijke blikken zich weêr richten naar de purperen tinnen boven Granada. Filips V (Franschman, want Hertog van Anjou en kleinzoon van Lodewijk XIV), om wien de Spaansche Successie-oorlog Europa in rep en roer bracht, was een melancholiek heer, een beetje ‘raar’, zouden wij nu zeggen, die zich nu eens voor dagen op sloot, dan zich dood hield en zijn hovelingen daarna een scène maakte, dat zij hem onbegraven lieten, en om een haverklap wilde abdiqueeren, maar zijn vrouw was een charmante vorstin, zeer mooi, zeer elegant, *grande dame*, levendig, levenslustig, vol fantazie. De Alhambra bekoorde haar zoo, dat zij er een nieuwen, modernen vleugel aan liet bij bouwen om zelve te bewonen.

Smaak had men in het begin der 18de eeuw misschien niet àl te veel; baroque en rococo gaven den toon aan, die harmoniesch klonk aan de gratieuze, kleine zielen der periode en wij moeten Isabella er niet al te groot verwijt van maken, dat zij hare zalen en gangen en het kleine boudoir, dat nu nog getoond wordt als ‘de toiletkamer der koningin’, liet beschilderen met na-Renaissancegrotesken en arabesken naar het voorbeeld van Rafaëls loggia's; wij moeten het reeds waardeeren, dat hare schoone Majesteit behagen schiep in de Alhambra, er noodige restauraties deed uit

voeren, er het dichte, mooie bosch, als in de oude Moorsche tijden, deed weligen en wel eens glimlachend droomde bij een weêr ruischende fontein in een der hoven, ofschoon zij een oogenblik daarna hare valkeniers beval zich gereed te houden, en, den gekapten valk op de geschoeide hand, ter jacht uit reed, tusschen haar schitterend en vroolijk gevolg, terwijl de koning, somber, thuis bleef, in zijn kamer, alle ramen en gordijnen toe. Intusschen was de oude Citadel, waar, in den Moorschen tijd, een leger van veertigduizend man had kunnen liggen, ook weêr in orde gebracht voor een aanzienlijke bezetting en mag men aan nemen, dat de oude, Moorsche burcht werkelijk weêr ‘bewoond’ werd.

* * *

De Fransche overheersching, in Napoleontische tijden, bracht weder bewoners in de Alhambra in den vorm van Fransche soldaten, wier bevelhebbers niet al te veel Wandalisme duldden aan het oude, Moorsche tooverpaleis: sedert verviel dit, helaas, niet anders dan elk paleis vervalt, dat niet meer geteld wordt door onverschillige bezitters. Maar juist in dezen tijd van verval, borg de Alhambra misschien niet de minst interessante bewoners. Want, de poorten open, speelde de wind door de hoven en toonde een weg aan wie vaak geen andere woonplaats bezaten dan het olmenbosch onder hemelkoepel. De dichterlijke bewoners van nachtwoud onder wijd plafond van starren, slopen binnen in den vorm van smokkelaars en struikroovers - ruwe zielen, weinig beducht voor de Moorsche schimmen, die weeklagend hier nog omme doolden - en zij maakten het zich behagelijk, misschien vooralon de ondervloersche, antieke badkamers, of zij versterkten zich boven op de roode tinnen. De *chulo* heerschte in dien tijd in het Purperen Paleis: dat interessante, Spaansche, vooral Andaluzische type, dat al zeldzamer wordt, naar mate de moderne beschaving àlle type meer en meer niveleert. De onweêrstaanbare *chulo* bewoonde de Alhambra'sche tooverpracht: de *chulo*, die is mooie jongen, een beetje ‘Apache’, Don Juan voor alle vrouwen in den omtrek, nu eens smokkelaar, dan weêr struikroover, maar dàn

ook weer rustig pavaneerend met kleurig gestreepten doek omplooid op de *plaza*'s van Granada, Ronda, Sevilla, in kort buisje en broek, die spant om den heup, den hoed van grauw vilt, breedrandig en hoog, stijfbollig, op de glimlokken, waarvan er langs ieder oor een krult; de *chulo*, die is goed drinker en nonchalant speler, maar vooral kenner bij het stierengevecht, sterk en lenig, strooper en ruiter, mild als hij geld heeft tot goud strooiens toe, vroom aan Granada's Heilige Maagd der Smarten, maar elken dag zijn ziel verliezende door galante en brutale euveldaden; de *chulo*, die om zijn elegance van zigeunerziel en jong athlete-lichaam, om zijn brutaliteit van nooit te pakken buitenlid der maatschappij niet alleen aanbeden wordt door de, op de *alameda* naar hem schuinoogende, meisjes, maar ook stil glimlachend bemind door de goede burgers, die hem bewonderen. Wel, deze epâtante *chulos* - zij telden toèn nog zoo velen! - waren de nooit huishuur betalende bewoners van de Alhambra, na den Franschen tijd.

* * *

Een zeer belang wekkende bewoner, een der laatste bewoners van de Alhambra, heeft in 1829 op romantiesch dichterlijke wijze langeren tijd gewoond in enkele der vertrekken van koningin Isabella van Parma. Hij heette Washington Irving en was een Amerikaan. Hij was een voor historie zich interesseerend toerist en niet zelden is de Anglo-Sakser, Engelschman of Nieuwe-Wereldling, een voorbéeldig toerist: een, die zich gewetensvol interesseert voor den grond, waar over hij treedt, voor den steen, langs welken zijn hand streelt, het landschap, waar over zijn blik weidt...Washington Irving, bekoord door de geschiedenis der Mooren, het noodlottige leven van Boabdil en de Andaluzische lucht, verkreeg van den militairen gouverneur van de Alhambra het recht zich een woning daar uit te kiezen. Razzia was reeds gehouden onder de verlofloos wonende *chulos*, en Washington Irving vermocht zonder vrees voor hunne elegante brutaliteit zich rustig te installeeren in de kamers, die uit zien op den hof,

naar de kuische Aïscha genaamd. Hij had er een dienaar in een ‘zoon van de Alhambra’, als Mateo Ximenes zichzelven noemde, een dienaar, die hem tevens vele legenden en aardige bizonderheden vertelde. Daar Washington Irving niet alleen een toerist was maar tevens een snuffelaar in oud perkament, las hij de kronieken van Fray Antonio Agapida. Tijdgenoot van de Katholische Koningen, had deze monnik het beleg van Granada geboekt, met historischen trouw schoon met nooit verflauwende bewondering voor Ferdinand en Isabella en hun ijverend Katholicisme, met nooit verflauwende vervloeking ook tegen die Satans-kinderen, de Mooren. Washington Irving, naar deze bronnen - de kronieken van den vurigen monnik en de mondelinge overleveringen van zijn knecht - schreef een paar alleraardigste boekjes: *Granada and Spain*, en *Tales of the Alhambra*. Deze boekjes zijn het werk van iemand, die een goed toerist is, een brave boekewurm en een beminnaar van het Purperen Huis. Woordkunst is dezen gemoedelijken schrijver vreemd en de legenden, die hij vertelt, hebben bij een naïef accent van ongeloof aan het waarlijk mystische, dat in iedere legende schuilt, tikjes van echten Yankee-humor, die niet altijd stichtend aan doen, wie niet alleen vroom aan de Historie gelooft, maar ook de Legende minstens met eerbied aan hoort en bewondert: beiden godinnen, de éene streng, als eene Pallas Athene, hoog staande boven alle menschelijkheid; de andere luchtige, lieflijke Muze, betooverend met zang op dubbelfluit, met dans langs dichterlijken beemd en ontroerende ruïne...Maar toch zijn deze aardige boekjes - zoo vol van wetenswaardigheid - voor iederen toerist, die Granada bezoekt, een leerzame, prettige lektuur, die hij niet verzuime bij zich te steken om te lezen op den Avondtoren of over de borstwering van de Poort der Gerechtigheid, terwijl de zon zinkt en de stad aan zijne voeten verdrinkt in een roze zee van licht: lectuur, die hem zeker dankbaar za! stemmen aan dien laatsten Alhambra-bewoner...Want nu bewoont slechts een enkele bevoorrechte bewaker het ‘nationale monument’, te gelijk met de nooit te verstoren en slechts door dichteroogen en -ooren waar te nemen schimmen, die in de

stormwaainachten of stille manenachten daar weeklagen zullen, zoo lang de roode tinnen rijzen...

Het Escorial

Het zal mijn lezer en mede-reiziger in Spanje misschien heel erg verwonderen, maar ik geef hem geen apart Dagboekblad met den ondertitel: Madrid. Want wat is Madrid? Madrid is, voor mij, het Prado-muzeum, een zóo groote heerlijkheid, een zoo verrukkelijke verzameling Schoonheid, dat ik hier van toch hoop te verteller in Dagboekbladen, alléen dièr Schoonheid gewijd. Maar wat is Madrid daarenboven nog? Wel, Madrid is een vrij groote stad, met een plein, dat heet de Puerta del Sol, waar op de voornaamste straten uit komen; Madrid is een stad, waar, (als de morgens gewijd zijn aan dat prachtige Prado) verder het toeristenbelang is gedaald tot lunchen en rusten in een groot hôtel op die zelfde Puerta del Sol; vervolgens, in rijtuig of auto, na thee te hebben gedronken in *de* Madrileensche tea-room, toeren op de *paseo's*, tusschen àndere rijtuigen en auto's, waarin zoo ongeveer onze gelijken gezeten zijn, ik meen meer of min elegante heeren, en dames met hoeden met pluimen; daarna dineeren in het groote hôtel, daarna wat hangen, in den hall, even kijken op straat, waar nièts voor valt, en dan naar bed...Neen, lezer, ik zoû daar géen Dagboekblad mede vullen kunnen, zonder èrg te gaan zeuren. Madrid is, voor mij, alléen het Prado, - tot later bewondering uitgesteld - en daarom kan ik u van de Stad aan de Manzanares niet veel vertellen; noch van het Paleis van Don Alfonso, die gezellige koning-jongen, die met iedereen aanslag op zijn leven leuker fatalistisch en glimlachender onverschillig wordt, noch van de rivier zelve, die onder zijn paleis vloeit, half droog en bevlagd vol waschgoed, ja zelfs niet van de *romeria de San-Isidro*,

de kleurige kermis, die wij bezochten op dien heiligen-dag, aan de boorden van dien zelfden droogen, verzomerden vloed. Voor het Prado alléen, had ik wel maanden in Madrid willen blijven, maar de dag bestaat niet alléen uit een morgen; het leven bestaat niet alleen uit schilderijen-bewonderen, eten, drinken, toeren, hangen en slapen en waarlijk, Madrid, hoe ook àl mijn hoop op haar gevestigd was, gaf mij dat wat iedere Spaansche stad mij reeds had gegeven: te veel moderniteit, te veel banaliteit, te veel vervelingop-straat om het er langer uit te houden dan een kleine veertien dagen, en zoo lang nog, alléen om het Prado! Dus - geen apart Dagboekblad over de schitterende hoofdstad van Spanje. Heusch, ik heb minder fantazie dan men denkt; ik moet iets gezien hebben of door ièts getroffen zijn om er ook maar even over te kunnen schrijven, en in Madrid zag ik, na de glorieuze morgens van kunst, niets meer dan menschen, huizen, rijtuigen, auto's en stadsparken, zonder heel veel belang. Misschien was het éenige interessante (of on-interessante, misschien?) dat niemand, die zich respecteerde, een voèt zette op asfalt of trottoir, dat iedereen tufte of minstens door een manke rozinante in een schommelbakje zich voort liet doedelen.

* * *

Madrid heeft echter een voordeel. Madrid is niet te verwerpen als centrum van enkele zeer merkwaardige uitstappen: Toledo en Avila worden bijna door alle toeristen van uit Madrid bezocht, omdat de hôtels dier steden waarlijk niet aangenaam zijn en ook het Escorial bezoekt men van uit Madrid.

Ik heb tusschen de Alhambra en het Escorial véel gezien en, vreemd, ik schrijf u, na over de Alhambra geschreven te hebben, dadelijk over het Escorial...Ik schrijf u niet van het romantische Ronda, waar ik staarde van den brug in den schuimenden afgrond, door welken de Guadalavin zich een weg baant; ik schrijf u niet over het witte Tanger, waar wij een paar dagen ons wèg droomden in zacht roze morgen- en avondtinten of ons amuzeerden met de bontere, Afrikaansche ‘lokale kleur’ der bazars, maar

ik schrijf u over het klooster, dat Filips II zich dacht en bouwde. Want het effect van contrast tusschen Alhambra en Escorial is niet te versmaden. Dàar, boven Granada, bij het dichte olmenbosch, die achter roode muren verborgen Moorsche tooverpracht, vòl van duizende Moorsche herinneringen aan Historie; hier, tegen de vaal grauwe rotswanden der Guadarrama-keten, die vaal grauwe vierkante massa, die kloosterimmensiteit, haar schaars gevensterde muurvakken, haar koepel, hare vier torens streng verheffend, zonder pracht en met alleen éene herinnering: die aan den strengen vorst, die ons niet lief was...Schoonheid geeft het Escorial u weinig: wie zich door de kleurlooze silhouet van het Iberische Vaticaan heeft laten imponeeren, kan verder geen anderen indruk meer eischen dan wederom immensiteit van onwaarschijnlijke afmetingen: de zware blokken der monumentale poort, de ernstige Hof der Koningen, de stroeve trappen, voerend ten St. Pieterachtigen *templo*, die zijn granietkoepel omhoog rondt boven onze vernietigde kleinheid, verder de eindelooze zalen en gangen, die gaan, rechthoekig, zonder gril of afwijking rondom de triestige vierkanten der hoven...dit alles spiegelt wel de starre ziel terug van den koning, dien ons volk gehaat heeft. De onverbiddelijke ziel, de ziel, die ook maar geen duim af week van wat Filips goed en recht meende, zoo als in geheel deze architektuur ook een mathematische wet heerscht, die deze immensiteit over onze nietigheid drukkend zich strekken doet, om onze kleinheid heen minachtend zich doet rijzen. Geen glimlach, geen óogenblik van teedere fantazie straalt uit deze massa van bergsteen, wier chaotische brokken onder Filips' eigen toezicht werden gehouwen en samen gevoegd tot een rechtlijnige bouw van vroomheid: de vorst zat neêr, ginds op een rotszetel der Guadarrama en spiedde onverbiddelijk of zijne bevelen werden uit gevoerd, of zijne architekten gehoorzaam waren, hem, den oppersten bouwheer.

* * *

Een vreemde menschenziel, deze ziel van Filips II, een ziel bijna

zonder menschelijkheid. Filips II, hij geleek op zijn vader, maar des Vijfden Karels menschelijkheid bleef verre van zijn zoon. Filips II, hij vertoonde de eigenschappen zijns vaders, maar verstard, versomberd, en overdreven. Karels trotsch vorstelijke eerzucht overdreef zich bij Filips tot starren hoogmoed, die alleen den Hemel boven zich erkende; Karels vroomheid, die hem bewoog afstand te doen van heerschersmacht en het leven te eindigen in een nederige cel, overdreef zich bij Filips tot een starre dweepzucht, die hem dit klooster van het Escorial deed uit strekken als een verpletterende immensiteit, met slechts twee kleine cellen, waar in de koning van Spanje leefde, werkte, bad, onze Nederlandsche gezanten ontving, sliep en sterven zoû. Overdrijving in àlles, in hoogmoed zoo wel als in zelf-vernedering voor het goddelijke. Zichzelven op aarde oordeelen als de eenige recht en gelijk hebbende, wiens meening de éenige bestaanbare is; voor God echter, trots een koningskroon en een schepter, niet meer dan een stof van zelfverzaking zijn...Dit vreemde contrast, deze vreemde, onmenschelijke menschenziel was Filips II, de bouwheer van het Escorial. Of hij aardde naar zijne moeder? Isabella van Portugal, zijne moeder, wier ideaal mooi portret door Titiaan ons haar in het Prado toont zoo lieflijk statig en beeldmooi voornaam in de harmonie der rood-purperen tinten van haar fluweelen gewaad, is eene vorstin, van wie de Historie weinig gewaagt: hare fijne, delicate schoonheid verschemerde, als een zwakke glans, ter zijde van de uit stralende wereldberoemdheid haars gemaals, Carlos Quinto...Maar zij ziet er nièt uit of hare zachte ziel zoû geleken hebben op die harer zoon. Neen, Filips II was, in de overdrijving van zijn vaders ziel, vooral zichzelve, als geworden uit zich, gegroeid uit zijne starheid, en het Escorial, dat hij als eene meetkunde van steen groeien deed uit den chaos der Guadarrama, is zijn eigen geweldig symbool.

* * *

Om dit symbool is het Escorial eene schoonheid maar alléen ook om dit symbool. Zoo ge zonder aan dit symbool te denken,

dwaalt door deze hoven en gangen en zalen, deze kerk, dit koningspantheon. zal géen indruk van schoonheid zich stempelen in uwe ziel. Filips II wijdde deze geweldige kloostermassa aan San Lorenzo, omdat hij den slag van St. Quentin won op den dag, dien heilige gewijd (10 Aug. 1557) en een populair idee is, dat geheel de bouw zoû voorstellen het rooster, waar op San Lorenzo boven gloeiende kolen, bij Rome, gemarteld werd: een vierkant plan, in gelijkmatige vierkanten verdeeld door, elkaâr snijdende, evenwijdige lijnen, terwijl het, later bij gebouwde, paleis dan het handvat van dit rooster zoû beelden. San Lorenzo's marteltuig is dan ook overal op het Escorial gebeeldhouwd, maar het is te betwijfelen of Filips II reeds gedacht heeft aan wat eene volksmeening spoedig zàg in het kolossale gebouw. Hij meende alleen te geven een indrukwekkende massa: straf, strak, meetkunstig, emotie-loos en vooral omamentatie-loos en wat zijne navolgers toe voegden aan *zijne* schepping was de pompeusheid van baroque-stijl en de decadentie van na-Renaissance: andere schoonheid dan die van het symbool - niet dat van San Lorenzo, maar dat van Filips II zèlven - blijft verre van deze reusachtige architectuur In de kapittelzalen zult ge een paar schilderijen zien van Ribera en Greco en Velasquez, die u zullen treffen, maar eigenlijk zal de gedachte aan Filips II, zoo de geest van het Escorial in u is door gedrongen, u niet meer los laten en u beheerschen...En ge zult u op nieuw begeven naar de beide cellen, die de vijand van ons volk voor zich liet bouwen, en waarvan het oratorium dadelijk uit ziet op de gouden apotheoze des Hoogaltaars van den *templo* of kerk. Daar, in dat oratorium, leefde Filips zijne laatste jaren, ontving hij, zijn jichtig been op een laag stoeltje, onze graven van Egmont en Hoorne, en andere vaderlandsche edelen, ontving hij ze koud, onbarmhartig en barsch; daar, later, niet meer van zijn lijdensbedde zich richtend, stierf hij, in zijne handen het zelfde crucifix, dat zijn stervende vader in de handen geklemd had gehouden, stierf hij *in een cel*, als zijn vader in een cel was gestorven, maar Filips II met de oogen gericht op die glorie van het Hoogaltaar, dat zichtbaar is door een binnenraam...

En hier, in deze cel, is ons onze gróotste emotie om het Escorial bewaard: hier treden wij den grond, hier ademen wij de atmosfeer, den zelfden grond, de zelfde atmosfeer, dien *hij* trad en die *hij* ademde; hij, dien wij hebben gehaat als een beul, maar die voor zichzelven meende goed te zijn, rechtvaardig en wijs en wien zijn eigen volk ook bijna niet anders oordeelde...

* * *

Buiten, herademen wij. Het is of een druk van ons is afgenomen, eene beklemming zich heft van ons hart, dat weêr vrijer slaat, van onze longen, die weêr ruimer ademen. In het Westen, door de grauwe wolken, die dien geheelen dag gezwoeld hebben over den hemel, breekt de dalende zon dóor voor het eerst, met de stralen van hare zinkende glorie. De vaalgrauwe Guadarrama-toppen teekenen zich met gulden randen duidelijker af. Een wade is geheven van het stugge landschap, waar door de weg op-waarts slingert, die onze wandeling zich heeft gekozen. Nu zijn de reeds avondvale rotsen geheel om ons heen en hier is de ‘zetel des konings’, de vlakke rots, waar heen rotstreden geleiden en van waar Filips II den bouw van zijn klooster overzag...Ginds ligt, vierkant, bekoepeld, omtorend, het immense Escorial...Een rozige gloed straalt over de vaalgrauwe massa, die bijna de kleur der bergen heeft. Zoo hebben wij ook de Alhambra zien liggen, met hare barstende rosse torens en okerdoorgloeide purperen muren. Zij was in het zonnesterven een Weemoed, zóo melancholiek, als ik geen gebouw rijzen zag in de weemoedstemming van avond, en er zwol, toen ik haar zoo zag, iets in mijn ziel of zij zoû gaan weenen door mijne lijflijke oogen heen...Maar nooit heeft het bewustzijn der Nuttelоosheid van menschelijke, zelfs koninklijke wil-en-poging mij zoo diep, als vernietigend, getroffen, als toen ik van af den rotsenchaos die meetkunstige rots daar zag rijzen in geheel zijn ijdelen hoogmoed: hoogmoed, die thans alleen het in sarkofagen gesloten stof van koninklijke sterfelijkheid omsluit...

Toledo

Het is een sombere dag...Wij zijn dien morgen van Madrid gekomen, verleid door een zwakken zonnestraal. Die zonnestraal is geheel gezwijmd. Voor ons rijst een vreemde, grauwe, oneigenlijke, raadselachtige stad. Toledo verheft zich op een heuvel van graniet; een modderkleurige stroom omringt de heuvelstad, zoo als een gracht een kasteel omringt. Zij ligt onder een lagen hemel van zware, sombere wolken, die jagen over een lage, ondoordringbaar grauwe lucht. Een lange brug, die van Alcántara, met twee bogen, die zich met een groote O en een kleinere o troebel te weêrspiegelen trachten in het vale water des Taags, geeft dadelijk de richting aan. Wij gaan door de getinde brugpoort. Ter zijde rijzen getinde wallen. Omhoog, in doorsneê der stad, stijgen getinde muren meê. Het schijnt bijna vreemd, dat deze burchtstede toegankelijk is voor moderne menschen als wij, die zijn gekomen aan een station...Maar geene soudeniers verschijnen op wallen of muren of poort. Wij schijnen vrij te mogen binnen gaan, te mogen òp gaan naar dat vreemde Toledo. Een groote, grauwe massa, vierkant, het Alcâzar, duistert onder de zware wolken, als met schaduw overdompeld. Nu beginnen de eerste droppelen te vallen. De eenzame spits van de Kathedraal wijst naar die wolken, zoo als een vinger wijst ten geslotenen hemel. Massale paleizen, zware kloostermassa's met verbrokkeld beeldhouwwerk en ènkele getraliede ramen warrelen om mijn bijna angstige stemming en wijzigen eentonig hun steeds zelfde, sombere silhouet. Er wenden zich kronkelige straten, er warrelen zich met kei geplaveide sloppen. In regen en somberheid sluipen

zij, als ware het, wèg in duistere verschieten, waar hunne eigene schaduw dood liep...Een Moorsche boog, waar door plots een klaarder verschiet op een verren mist, en de regen striemt over een dal, dat zich uit wischt in diepere wazigheid. Wij blikken om. Wij zijn reeds hoog. De Taag omgracht Toledo reeds in de laagte en aan zijn anderen oever donkeren de ronde, sombere geknotte torens van het kasteel van San Servando.

Eene geheimzinnigheid is om ons heen...Als eene onbewoonde, doode stad, uit den afgrond van Middeneeuw òp gedoken. Een stad zonder moderne winkelstraten, maar van onbewoonde paleizen en uitgestorvene kloosters. Weinige donkere, in *capas* gehulde mannen, of zwart omhuifde vrouwen glippen langs de sombere muren voort. Hier opent zich wijder een plein, sluit zich weêr dadelijk. Dit huis schijnt een hôtel te zijn. Het is er donker en nu, om twaalf uur 's middags, men electriesch licht op steekt, verwonder ik mij bijna, dat het geen roovershol is...

* * *

Er is in Toledo, zoo hoog, zoo somber, zoo zwart en grauw, zoo vreemd en oneigenlijk en raadselachtig, als ik de stad zag op een regendag, veel bewaard gebleven van atmosfeer en stemming van vroeger. Hoewel bijna geen Gothische steen bewaard werd uit Gothische eeuw, komt toch als een vage herinnering onweêrstaanbaar om mij drijven aan de achtste eeuw, die van Roderik, den laatsten Visi-Gothischen koning...Is het om de onveranderde ligging dier stad, zoo hoog op dat vlak van graniet, boven den haar omwindenden Taag, die traag vloeit onder de rotsige steilte langs? Wat ook veranderde, dit primitieve landschap bleef. Ook de hoofdstad der Visi-Gothen lag niet anders dan het Toledo onzer dagen, zóo boven den Taag en onder de wolken. Toen Tarik Roderik verjaagd had, opende de Moorsche boog overal luchtiger verschiet naar de wijdte heen, kartelde de Moorsche tin Orientalischer tand tegen den hemel aan, maar de elegantere Arabische stad lag niet anders dan de massalere Gothische stad had gelegen. Zoo duurde zij meer dan drie eeuwen. In 1085 voerde de

overwinnende Cid zijn koning Alfonso VI hier binnen. En de stad veranderde niet. Ook koning Alfonso en zijn ‘Campeador’ zullen vermoedelijk naùwlijks Gothische steenen meer aan getroffen hebben langs hun triomfatorsweg. Toledo was geheel eene Arabische veste geworden. En nu, dat de zon eindelijk door breekt, dat de hemel blauwt tusschen de grauwe wolken, en dat wij de grauwe palcizen en kloosters niet meer rond ons zien, maar wel de roomwit gekalkte volkswijken, om een bontere kleurgroezel, zien af tuimelen naar den Taag, nu treft ons nog zeer deze Moorschheid, die de volgende eeuwen nooit vermochten uit te wisschen. Rondom verwijdt zich het landschap, nu de misten òp klaren en de regen alleen nog maar wijd aan den einder schuin striemt in eene vervaging van waterstralen, door welke bleeke zonnegloor heen glanst. Van de uiterste kruinen der cypressen tikkelen de tinkelende droppelen en de olijven, glanzig groen en glinsterig zilver het van vocht zwaar hangende loover, wemelen in teedere òpschijningen, terwijl de Taag, eerst vaal van modder, onder heller licht en helderder lucht, zich verklaart tot een vloed van geel amber, dat doorschijnend vloeit over het kobaltblauw, waarmeê zijn diepere bedding zich vult. De, eerst in mist onzichtbare, bergen sleepen loom ùit hunne kontoeren, die blauwen...

* * *

Het is héel mooi. Het is de méest romantische Spaansche stad, die wij nog zagen, zoowel om hare eerst grauwe, mediaevale kleur en lijn, als daarna, om hare blankere en blauwer omluchte vermoorsching. En wat haar romantisme nog meer verdiept, is, dat Toledo was de stad der occulte geheimen, het necromantische heiligdom der Zwarte Kunst, de burcht der ondergrondsche gangen, die geleidden naar ondergrondsche verwulfsels, waar vreemde duivelseerediensten werden gepleegd; de booze veste, die reeds ten tijde van Roderik werd bevlogen door de demonen van Iblis, en de duivelen van Satan, om in huivering wekkende, geheime torens, waarin de toekomst zichtbaar òp wolkte, in, daarna in vlam verdwijnende, torens den laatsten Visi-Gothischen vorst zijn aan-

staanden val te verkonden; de stad der sombere legenden, die voort bleven leven van Joodschen mond tot Joodschen mond, van Moorschen toovenaar tot Middeneeuwsche heks, van Moorsche schim tot Middeneeuwschen spook...En iets van dit spookachtige, dit behekste, dit necromantiesch demonische heb ik wel om in de romantische stad voelen huiveren, zoo wel in de donkere sloppen vol schaduw, als in de lage, zwarte wolkenluchten, waar in de tanden der tinnen vraten, zoo wel in de kier-geopende kloosters en spectrale paleizen als in mijn eigen sombere hôtelkamer, zoo wel om de omsluitende bergen als om den diep gezwollen, bruischenden Taag, die zoo vreemd blauwen ging door zijn troebel amber door...De avond viel zoo gauw, na het oogenblik van namiddagklaarte. En de avond viel zoo zwart, als met zwarten sluier over sluier, uit den weêr lagen, wolkvollen hemel en uit de zwarte stadmassa, met hier en daar, sinister, een licht, stak toen ùit die éene verweduwde torenspits der Kathedraal, steeds als vinger, die ùit al het geheim der aarde omhoog wees naar het geheim van den hemel. Ja, die ricaneerend onheilige stemming, zij heeft mij, romantiesch, doorhuiverd, toen ik de groote Kathedraal door dwaalde, in het late namiddaguur; de schaduwen grijnsden in de hoeken, de ruitrozetten glansden òp als gloeiende oogen, de heilige-beelden in de nissen schenen te gaan lachen met grinnikende monden en te bewegen, als dreigden zij af te dalen om een zwarte mis te vieren in de donkerste kapel; hoe donker waren niet die kapellen, hoe satansch verwerd niet de bleeke sacristein, die met een bleek dwaallicht aan lange roede ons dwong de reeds in nacht verzonken schilderijen te zien, hoe wij ook zeiden, dat wij den volgenden morgen wel terug zouden komen...Hij ricaneerde als de heilige-beelden en hij liet ons niet los; hij wees, ricaneerend, ons àlles; op ieder glansje maakte hij ons opmerkzaam, en het kostbaar gesteente en metaal flonkerde op als met helsch gevlammel en in het gebeeldhouwde koorgestoelte zaten zwarte schimmen hoewel nièmand er zat! Maar over de prachtige jaspis-zuilen hingen harige, Gothische duivelvlerken in de hoogte en schenen vreemd wapperen te gaan...

* * *

Den volgenden dag was dat demoniesch betooverde niet over Toledo en onder een effen, blauwen hemel, met het wijde zichtbare landschap omrond en den meer en meer amberblonden Taag, die na den regen snel vloot, omlaag, was Toledo vooral een allerbelangwekkendste warreling van oude architektuur; de oudste, de Visi-Gothische, helaas, was niet meer bewaard, maar de Arabische opening speelde telkens, doorzichtig of ingebouwd, tusschen al het latere Middeneeuwsche, als eene niet te verdrijven gratie door; er waren poorten, als de *Puerta del Sol*, met hare twee torens, in *mudejar-stijl* (stijl der verchristelijkte Arabieren), en de *Puerta Visagra antigua*, ouder nog en geheel Moorsch, die evocatie-vol waren, als wandelden wij door haar heen het Verleden binnen en de Legende liep ons vroom murmelend voor, en bij het kerkje van *El Cristo del Luz* zong zij nòg van den Cid, die koning Alfonso vi binnen leidde in triomfin Toledo en wiens ros neder knielde, op deze plaats, zoo àan wijzend een plek in den Gothischen muur, waar een crucifix werd gevonden met een brandende lamp, ingemetseld door de overwonnene Gothen en vlammend verborgen gebleven durende drie eeuwen Moorsche overheersching. En wij zagen Santa Maria la Blanca, de oude *mudejar*-synagoge, sedert 1400 reeds Christelijke kerk; blanke zuilen en blanke bogen, waar tusschen wondermooie kapiteelen, tusschen wier kronkel-arabesken een pijnappelmotief zoo kunstvol telkens verwerkt werd, terwijl door hooge, ronde openingen een schuchter, kuisch licht blank zich verspreidde en de schaduwen blauwig neêr sloeg voor onzen voet...En toen wij eindelijk Santo Tomé mochten binnen treden, waren wij blij, want hier zouden wij zien het meesterwerk van *el Greco*, de Begrafenis van den graaf van Orgaz, met die rij van portretten van Toledaansche edelen, die eene der grootste heerlijkheden is der Spaansche schilderkunst. Maar daar ik hoop u later nog veel te vertellen van dat vreemde genie, dien Griekschen schilder Domenico Theotokópuli, *el Greco*, wil ik thans, in deze stedeschets, niet meer van hem getui-

gen, en geleid ik u langs de groote kerk van *San Juan de los Reyes*, gebouwd door de Katholische Koningen, over den brug van San Martin naar den anderen boord van den Taag. Daar is ruwe berg, ruig bosch en ravijn, diepen vloed onder aan ommuurde olijvegaarde, waar boven de schermen der pijnen ronden en de cypressen als donkere muren op staan: landschap met de eigen boomen van Italië, maar hoe anders hièr van ziel, dan dàar, missende blijheid maar schóon van stuggen ernst en starre izolatie en geheimvollen trots: eene barre eenzaamheid, aan welker overzijde, óver de romantische kloof van den Taag, Toledo zich kartelt tegen den hemel, de van hier schijnbaar ongenaakbare stad vol van demoniesch mysterie...

* * *

In zulk een stad, in zulk een landschap is het de levensblijde ziel moeilijk te ademen. Hier is te vertoeven voor hàar ènkele dagen omdat zij waardeert wat romaneske schoonheid zij ziet om zich heen, maar een sombere druk verhindert haar vlucht en haar glimlach. Zelfs als de zon schijnt, schijnt zij hier over eene drukkende somberheid en de Arabische boog, zóo Noordelijk, gelijkt ons een banneling. Ik geloof, dat het moeilijk zoû zijn Toledo lief te hebben als Siena, als zelfs donker Assisi is lief te hebben. En de Spanjaarden zelve hebben Toledo niet lief. Voor hen is ‘toledano’ een adjectief, dat niet alleen toepasselijk is op de antieke industrie der gedamasceerde klingen en op de moderne der fijn gecizeleerde goud-en-zwart-zilveren sieradiën. Voor hen is ‘toledano’ ook alles wat onsympathiesch, wat onhartelijk, wat onaangenaam is. Een slapelooze nacht noemen zij een ‘noche toledana’. Een slecht hôtel noemen zij ‘toledano’; een lucifer, die niet ontvlamt, ‘toledano’...Waarom is dit zoo geworden? Waarom ademt deze nog steeds geheimnisvolle stad die stugge atmosfeer, waarin u iets gejaagds overvalt om hare schoonheid in u op te nemen en dàn heen te gaan zonder u te beloven hier weder terug te komen, zelfs al heugt gij u ook de vreemd prachtige Greco's met heimwee, omdat gij hen nóoit weder zult zien en bestudeeren...?

Ik weet het niet. Maar ik weet wel, dat, hoe wondervol het demonische Toledo op haar granietrots ook ligt, gij herademt als ge in het banale Madrid terug zijt..misschien wel met een bijna niet te analyzeeren spijt, dàt ge herademt...

De legende van Roderik
I

Toen Tarik, de Moorsche overwinnaar, de stad van Medina-Celi had in genomen, vond hij onder de veroverde schatten, den Spiegel van Salomo: een immense, ronde smaragd, in wier zeegroene diepte de wijze Koning had kunnen zien wat gebeurd was en wat zoû gebeuren...Dit magische Juweel, was door Alarik, den Goth, drie eeuwen geleden, buit gemaakt in Rome, en Alarik had het naar Iberië mede genomen...

* * *

Zoo verhalen ons de Arabische kroniekschrijvers. Is het niet vreemd? Wat moeten wij gelóoven? Hoe kan het zijn, dat de historieschrijvers van veel oudere Oudheid, van Egyptische, Assyrische, Grieksche, Romeinsche eeuwen, détail na détail, ons de Geschiedenis boeken met bijna nuchter realisme, en dat uit de achtste eeuw ons niet de strenge Historie maar de fantastische Legende op rijst, zingende haar dichterlijken fabel? Of wàs het geen fabel, bestond er in Rome, tijdens Honorius, een Salomoniesch en magiesch juweel; vònd Alarik, behalve Honorius' zuster Placidia, in het verbrande Rome, ergens in een paleis of tempel dien smaragd, spiegelgroot, nam hij dien meê naar Iberië en herkenden de mystieke Mooren den fabelachtigen steen?

Ik weet het niet. Maar wel schijnt het mij bizonderlijk toe, dat geheel de val van het Visi-Gothische rijk meer legendariesch ons

door de Arabische kroniekschrijvers wordt verhaald dan streng historiesch. En ik kan niet van Toledo, de oude hoofdstad van dat weinig bekende rijk, afscheid nemen, zonder minstens de Legende van Roderik, den laatsten koning, op te roepen.

Neen, in de laatste jaren van dat verdwenen rijk, dat zich strekte van Narbonne, over de Pyreneeën, geheel Iberië over, en zelfs den Noordkust van Afrika besloeg, leefden geene zonen der Historie, die ons met strengen stift hebben geboekt hoe Roderik kwam ten val. Maar leefden wel de priesters der Legende, de mysten der occulte extaze. Tacitus, Suetonius konden vele eeuwen vroeger hebben bestaan, in het bedreigde Toledo was eeuwen later, ten tijde van Roderik, géen nuchtere historiograaf, was geen enkele Gothische geest, wien het in viel op te schrijven het realistische feit in al zijne naakte zekerheid. En toen Toledo Arabiesch was geworden na dat er de Joden, die de Gothen haatten, den Mooren de stad in handen hadden gespeeld, was de Arabische Legende dadelijk meesteresse over de annalen. Te twijfelen aan hare waarachtigheid is gemakkelijk, maar moeilijker is het mij te verklaren hoe en waarom hare fabelen ontstonden. Zelfs een bloem in het gras ontbloeit niet uit niets. Een occulte kiem is ergens verborgen, zoo de sproke als eene tooverroos ontluikt. Bijgeloovigheid is het niets-zeggende, gemakkelijke woord, waar meê grove geesten schimpen op de allerfijnste ontroeringen, zieningen en begaafdheden der menschelijke ziel.

In alle gevalle geven de oude Moorsch-Spaansche kronieken, geschreven door Moslemsche ‘clerken’ en Katholische monniken, ons de Legende van Roderik, in zoo late eeuw, vol sprookjesachtige dichterlijkheid. De aanvang biedt nog niet anders dan een hoofdstuk uit de geschiedenis van Byzantium: Witiza maakt zich meester van den troon, die eigenlijk toe komt aan den jeugdigen Roderik, nadat Witiza Roderiks vader Theodofred, de oogen deed uit steken en in een kerker werpen. Roderik, naar Italië gevlucht, komt met een leger terug, verslaat Witiza, doet hèm de oogen uitsteken en werpt hem in een kerker.

Niet anders gebeurt het in deze achtste eeuw in Byzantium,

wier historie ons streng en nauwgezet is geboekt door ernstige historiografen. In het Visi-Gothische rijk echter treden na Roderiks troonbestijging, liever nog na zijn nederlaag tegen de Moorsche overwinnaars, de dichterlijke minstreelen op, te zamen met de mystische Legendepriesters, en zij vertellen ons ridder- en liefderoman en tooversproke, en deze zijn ons de eenige bronnen, waar uit wij weten wie Roderik was...

* * *

Roderik, koning der West- of Visi-Gothen was schoon, blond en krachtig; een jong, edel vorst toen hij den troon besteeg in het paleis zijner vaderen te Toledo. De zeden der West-Gothen waren zacht en beschaafd: reeds sedert drie eeuwen, de duur van hun rijk, had Latijnsche invloed hunne oorspronkelijke barbarenziel veredeld: Alariks broeder, Athaulf, had, toen hij Rome in nam, Honorius' zuster Placidia lief gekregen en zij was den Barbaar gevolgd naar Iberië en de Latijnsche prinses was toenmaals (410) de éerste geweest, die de Barbaren om zich heen had verfijnd. Sedert was de Visi-Goth zelve Latijn geworden, onder de lucht van het Iberische Zuiden. Nu, na drie eeuwen, is zijne beschaving eene Latijnsche. Wij mogen ons het Visi-Gothische Toledo voor stellen als een rijke, schoone stad, tusschen massale torens en muren, als een stad van helderkleuriger schoonheid, dan later het Arabiesch-Joodsch-Christelijke Toledo werd. De vermenging bracht tot occulte somberheid: de geheimzinnige atmosfeer, die nù nog in Toledo omme drijft; de vermenging bracht tot melancholie en ernst, zelfs tot magie en mysticisme. Het Gothische Toledo stellen wij ons zonniger voor: de stad, op haar heuvel, ros van steen; de Visi-Goth ros nòg van blonde haar in den lach van zuidelijke zon. Eigenaardige, fijne beschaving, waarvan wij niet véel weten, zal een weelde aan deze stad hebben gegeven. Er zullen bijna klassieke zuilen hebben gerezen; er zal sierlijk huisraad geweest zijn naar het voorbeeld van wat de eerste overwinnaars zagen in het Rome, dat zij drie eeuwen geleden plunderden: er zijn gouden stukken rusting en sieraad en smaakvol emailwerk

gevonden in den ouden Visi-Gothischen grond.

Roderik, dan, was een ridder gelijk uit een roman, als een eeuw later na Charlemagnes dood ontstond: uit een Karel-of-Arturroman. En zijn eerste liefde wordt ons verteld als door een reciteerenden *trouvère*, die de begeleidende akkoorden ontlokt aan de snaren zijner luit:

* * *

De zee schuimde stormig aan het strand onder de stad Denia: het sterke slot stak de kanteelen omhoog in een donkere lucht zwarter wolken; het weêrlicht flitste over de woedende wateren. De slotvoogd stond bij de tinnen en tuurde uit over de zee en in de kapel was het volk samen gestroomd en smeekte God en Zijne Moeder om bijstand tegen de demonen van den orkaan.

Toen zag de slotvoogd, bij het flitsen der schichten, eene trireem strijden met de woedende golven. De riemen klapperden onbestuurd, de groote mast brak en sloeg over boord. Maar de orkaan woei het schip in de tragische dageraad naar de klippige stranden van Denia en tot zijne verwondering aanschouwde de slotvoogd, dat de trireem verguld was als een schip van statie, dat de verscheurde zeilen in flarden hingen van purperzijde, en dat Moorsche vrouwen in rijken dos zich er wanhopig hielden omstrengeld toen het schip strandde tusschen het rif. Over de klippen naderden de weenende vrouwen en rond om haar, op het strand, verzamelden zich hare begeleiders en trokken de kromme klingen, als een kring van bescherming om haar heen.

Maar Roderik's onderdanen, bewoners van Denia, naderden de schipbreukelingen op hoffelijke wijze.

En de voornaamste der Mooren, wijzende op de schoonste vrouw in hun midden, sprak:

- Onderdanen van koning Roderik, gij aanschouwt hier onze meesteresse, de dochter van den Vorst van Algiers, en zij is de bruid van den jongen prins van Tunis. Wij voerden haar in bruidvaart naar het hof haars bruidegoms, maar de storm slierde ons schip naar het Westen meê. En wij smeeken u hulpe af voor onze weenende prinses...

Hoffelijk groette de slotvoogd de bruid van den prins van Tunis, maar antwoordde:

- Wie strandt, is gevangen in onze macht, volgens onze oudste wetten, maar dat de prinses niet vreeze, dat haar éenig geweld worde aan gedaan: wij zullen haar geleiden voor Roderik, onzen rechtvaardigen vorst, en hij alleen zal beslissen wat haar lot zij.

En hoe de prinses Elyata ook smeekte, tegen hoog losgeld, naar Tunis te mogen vertrekken, als de storm zich had gelegd, naar haar bruidegom, die haar verwachtte, een machtig escorte geleidde haar naar Toledo, naar Roderik. Maar hare landreis scheen niet minder een bruidvaart dan hare zeereis geweest was: schitterende ridders en sterke wachten omgaven hare kavalkade: zijzelve, in hare gouden sluiers, die uit haar tulband vielen, bereed, weenende nog, een sneeuwwitte hakkenei: een vuur stralende diamant bevestte vóor de aigrette aan haar hoofdtooi. Hare dienaressen bereden rond om haar de witte, zacht trappelende schimmels en Roderik had bevolen haar eere te doen en te onthalen langs den langen weg harer reis. En ridderlijk kwam hij haar te moet, tusschen de machtige pracht zijner edelen. Op den brug over den Taag ontmoetten koning en prinses elkaâr en de jeugdige Roderik ontstelde om de groote schoonheid van Elyata. Hij voerde zijne gevangene binnen zijn paleis en troostte er haar met teederheid. Elyata vergat haar bruidegom en de Aartsbisschop leerde haar de verhevenheid der Christelijke godsdienst: met al hare volgelingen werd zij gedoopt; zijzelve, slechts in sluier omhuld, in een rond bad van rood porfier. Elyata heette sedert Exilona en boodschappers werden haren vader gezonden om te melden, dat zij niet neêr zat als troonprinses ten trede van Tunis' keizer, maar dat zij heerschte als Koningin der Visi-Gothen, te Toledo, ter zijde van Roderik.

* * *

Er is in dit allerliefste verhaal iets van de poëtische, éven teeder geparfumeerde bekoorlijkheid van ‘Floris ende Blancefloer’ of van een ander door den minstreel gereciteerde riddersproke, die

het gevoelige hart der luisterende edelvrouwen heeft ontroerd. En dat het geen ridderroman is maar het historisch verhaal der liefde van Roderik en dat het niet ouder is dan de achtste eeuw, terwijl zoo veel oudere eeuwen ons reeds aan strenger historie hadden gewend omtrent de levensgebeurtenissen van vorsten en vorstinnen, het roert ook òns om zijn zacht bekorende naïveteit, waarop wij niet waren voorbereid.

Dit is nog slechts de poëtische aanvang van Roderiks Legende; wij zullen weldra zien, dat zij door de Arabische kroniekschrijvers ook occultiesch, magiesch en steeds wondervoller en fabelachtiger wordt vervolgd...

De legende van Roderik
II

De Arabische Legende vertelt ons verder van den laatsten Visi-Gothischen koning en haar verhaal klinkt weemoedig poëtiesch eerst met daarna een ondertoon van naïve tragiek:

Na de eerste tijden der liefde van Roderik en Exilona, na een onbewolkt geluk, gebeurt het, dat de jonge koning eene jonge maagd uit het gevolg der koningin bespiedt in het bad, in den Taag, die kronkelt door de koninklijke tuinen. Men wil thans nog u toonen aan den modderigen Taag, waar Roderik bespiedde Florinda, de dochter van zijn veldheer, graaf Julian. Alle poëzie is van die plek weg gevaagd. De Legende echter zingt van roze- en citroengaarden, van een zwoelen zomermorgen, van blauw water en gouden licht, van een gazen sluier, die af viel en eene blanke, naakte maagd, die zich niet te verdedigen wist tegen Roderiks onstuimigen hartstocht. Daarna stemt de godin haar speeltuig op tragischer toon. Florinda's vader, graaf Julian, in woede en wanhoop om zijne onteerde dochter, roept heimelijk de Mooren in Spanje om zich te wreken...het is de val van het Visi-Gothische rijk...en sedert is de herinnering aan de rampzalige Florinda gevloekt en is haar bijnaam, de eeuwen door, die van *la cava*: schimpwoord voor de ontuchtige vrouw, voor Florinda, die onschuldig maar zwak, de oorzaak was van den ondergang haars vaderlands en van den dood van Roderik...

* * *

Hoe geheel anders zingt de Legende dit liefde-poëem met tragiesch-epiesch einde dan de Historie ons later den ontzaglijken roman schiep van Boabdil! Want is de Historie steeds de epische, de goddelijke kunstenaresse, de Legende is menschelijker godinne en is lyriesch van gevoel en klank. Maar daarbij bemint zij vooral het wonderbaarlijke, het fabelachtige, het mysterieuze en het mystische en na het poëem van Florinda's onschuld en Roderiks geweld, hooren wij de tooverprelude van haren dubbelfluit, laat zij ons huiveren van geheimzinnigheid en danst voor ons haren dans van mystiesch mysterie...

En reciteert:

Koning Roderik zat in zijn troonzaal te Toledo, toen voor zijn zetel verschenen twee Magiërs, twee heilige mannen met sneeuwen baarden en eikenlof om de lange lokken van sneeuw, en lange, witte tabbaarden, die vielen tot hunne voeten af en van hunne gordelen hingen bossen van zware sleutelen. En zij spraken tot koning Roderik:

- Weet, o koning, dat eertijds, in de Oude Eeuwen, tot Spanje dwaalde de zoon van een god en was Herkules genaamd en kwam uit het zengende Libyë en krachtig was hij als niemand en zuilen richtte hij op de landengte, die toen Iberië vereende aan Afrika maar ook een toren bouwde hij bij Toledo. En daar hij niet alleen krachtig was, maar ook wijs van de wijsheid der goden, die heerschten vóor heerschte de Zoon van de Maagd, bouwde hij den toren krachtig en schoon en besloot in den toren een Geheim, dat daar berustte sedert eeuwen...

- Ik weet het, zeide Roderik.

- Hoog rijst de toren op den rots, en de afgronden gapen rondom. Vier bronzen leeuwen torsen den toren en zij brullen in de stormnachten. Van jaspis en glanzend kristal zijn de wanden samen gevoegd en stellen voor de tafereelen der helden uit àlle eeuwen...

...Herinnert gij u, o lezer, die wel eens een Middeneeuwschen Artur- of Karelroman in zaagt, de beschrijving van zulk een toovertoren...?

- Ik weet het, laat de Legende Roderik herhalen.

En de beide Magiërs gaan voort:

- Alle uwe voorvaderen, o vorst, bezochten den toren want het was gezegd, dat slechts een kóning den toren ontsluiten kon en eenmaal weten zoû het Geheim...En thans is het aan u, o koning Roderik, den toren te pogen ontsluiten, dat niet gelukte, aan geen uwer vaderen.

- Het zij zoo als gij zegt, antwoordde Roderik; ik zal den toren bezoeken. Ik zal den toren ontsluiten. En weten wat het Geheim is.

Maar de Aartsbisschop van Toledo richtte zich van zijn zetel, dien omringde de geestelijkheid en waarschuwde voor de onheilige tooverij, voor den toren, die op rees bij Toledo, als het werk van booze demonen.

Roderik, tusschen zijn edelen, was even eens op gerezen. In zijne oogen was als een starende betoovering. Hij beval, dat zijn gevolg zich gereed maakte, dat men zijn ros Orelia zadelen zoû, en dat allen zich met hem zouden begeven naar den toren van Herkules...

...Zeker, de Arabische kroniekschrijvers hadden fantazie, en ge betwijfelt de historische waarheid der Legende. Maar meent gij, dat zij geput heeft uit het Niets, gegrepen uit de ijle lucht, uit de demonische atmosfeer rondom Toledo en toen gezongen als zij deed...?

Ik hoor liever even naar den monnik Fray Antonio Agapida, die, uit de Arabische kroniekschrijvers en zangers puttende, trots al zijn Katholicisme niet aarzelt te zeggen:

...Denk na, verwerp niet alle mysterie: geheel de wereld is mysterie...

En in der daad: mysterie is de geheele wereld, mysterie is de Sfinx en zijn de Pyramiden; mysterie waren de Chaldaeïsche starretorens: waarom zoû geen mysterie geweest zijn de Herkulestoren bij Toledo, ook al scheen hij, zoo vreemd, versierd te zijn met mozaïek, als slechts drie eeuwen te voren, ten tijde van de Latijnsche Placidia - de eerste koningin der Visi-Gothen - be-

kend was uit het toenmaals in-een stortende Romeinsche rijk? Hoe vreemd dat weêr moderne mozaïek aan doet in de beschrijving, die de Legende geeft, de toren zelve, de binnentoren...waarom zoû die geen mysterie geweest zijn?

Maar hooren wij weder naar de Legende: zij reciteert verder met hare zangerige stem:

Roderik, met zijne ridders, was den toren genaderd, den toren vreemd en hij beval te ontsluiten de sloten der ijzeren poort maar met alle hunne sleutels vermochten de Magiërs niet de tooversloten te ontsluiten, even min als hunne voorouders het vermocht hadden vóor de voorouders van Roderik. Alle Roderiks ridders duwden toen met al hunne kracht tegen de poort: te vergeefs. Tot de koning zelve, vertoornd, de hand legde op het betooverde brons: de dubbele poort, zingende in hare hengsels, dreunde open, links en rechts. Met flambouwen omringd, trad Roderik binnen tusschen de zijnen...

Er was vreemde lucht, er was vreemd gehuil, er woei vreemde wind; op een voetstuk stond een kolos van brons, hij was een Herkules van brons en zwaaide een bronzen knots...

Herinnert ge u, o lezer, uit ridder-romans als Walewein en Ferguut en Lancelot du Lac die zonderlinge mechanieken, die automaten, die ons modernen, zoo eenvoudig schijnen maar den Middeneeuwer tooverij...? Die boomen van brons en van gouden bladeren in de tooverwouden, met de gouden vogeltjes, die op eenmaal gaan zingen, alles toèn onbegrijpelijke tooverij en nu...niet meer dan speelgoed en kinderlijke werktuigkunde...?

Maar laten wij verder luisteren wat de Legende vertelt en zingt:

Roderik en de zijnen treden, na dat een enkel woord van den koning de bronzen kolos heeft bezworen, binnen een dom-over-welfde zaal, die schittert van dicht bij elkaâr ingelegde juweelen (en die vermoedelijk, als de toren, buiten, een zaal was met mozaïekwanden, als de Arabieren eerst later kenden, toen de Alhambra zoû worden gesticht). En er waren geene vensters maar een helder licht scheen toch door de zaal (als ware den tooverbouwmeester reeds alle geheim van electriciteit bekend, en waarom niet...?).

Maar in het midden der zaal stond het Onverklaarbare. Daar was een tafel van jaspis en op de tafel stond een cassette van rood goud (en ook in de ridderromans, die wij aanhaalden, is het goud van kostbare dingen steeds rood). Roderik, driest, brak open de gouden cassette en allen, rondom hem, huiverden. Maar in de cassette was niets dan een toe gevouwen perkament, dat met figuren beschilderd scheen...Zoodra Roderik echter het perkament in de handen nam, begon het ritselend te krinkelen en plotseling ontvlamde het en Roderik liet het, ontzet, neêr vallen in de kist, waar het verschrompelde tot grauwe asch. Maar te gelijker tijd steeg uit die asch een damp van rook, eerst licht azuur en toen blauw als ether en zomerlucht. En in dien wemelenden walm zag Roderik de figuren, waarmede het perkament was beschilderd geweest, herleven levensgroot en Moorsche ridders en ruiters en voetvolk rezen omhoog en rijden zich als in slagorde: donker waren de gelaatstrekken, kleurig was de kleedij, rond waren de bejuweelde tulbanden, schitterend de wapenrustingen; de kromme sabels hingen kletterend om der strijders hals, hunne bogen aan den zadelknop en er was een geruisch als van verre, dat aan zwol tot een naderenden orkaan en plotseling steigerden en hinnikten de rossen, snorden de pijlen, zwierden de sabels, wapperden wimpels en in den steeds wolkenden walm aan schouwde Roderik, en allen, die met hem waren, een tweede leger, dat op dampte uit de schitterende asch der toovercassette en het waren zijne eigene Gothen; het waren de eigene ridders, die rondom hem waren, het was de Aartsbisschop te paard, het was eindelijk Roderik en er was in de zaal, in den walm, die steeds dikker en dikker werd en geheel den dom overwolkte, een afgrijslijken veldslag: trommen roffelden en trompetten klaterden; een breede vloed, een stroom van bloed purperde gulpende dwars door het vizioen, de doode strijders hoopten zich op en het waren allen gevallene Gothische krijgers en plotseling bespeurde in het verre verschiet van het vreemd vizioen Roderik een gekroonden ruiter, die vluchtte en hij herkende zijn eigen koningsmantel, herkende zijn ros Orelia...En toen de koning, de handen in wanhoop aan

het hoofd, van afschuw en verschrikking kreunde, begon plotseling buiten een hevige storm te waaien, donkerde de lucht, zigzagden de felle bliksems en begon de toovertoren te barsten en te wankelen op de vier bronzen leeuwen, die haar torsten en Roderik en zijne ridders hadden nauwlijks den tijd ter uitgang te vluchten, naar Toledo toe...

* * *

Ik vertel de Legende na met korte woorden. Zij vermeit zich in een rijkdom van allerlei wonderlijke détails en het is niet noodig u deze allen mede te deelen: zij vult de onweêrslucht met alle demonen van Satan en Iblis, zij doet huiveren met de adelaren, die, flambouw ter snebbe, den toren staken in brand, tot die als een toorts zelve ten hemel op brandde. Geheel haar fantastisch verhaal is vol van Moorsche magie en niet anders dan eene epizode uit de Duizend-en-Een-Nacht-vertellingen. Maar het is tevens een epizode uit...de historische annalen kort voor den werkelijken val van Roderik! Gij zult mij glimlachend verzekeren, dat de Legende eerst *après-coup* haar tooververhaal verzon. Maar ik zoû u willen verzekeren, dat noch de Legende noch de mensch, die haar na vertelt, zóo veel fantazie hebben om te verzinnen, dat wat *nooit* is geweest, zelfs niet om te bedenken, nà een zekere gebeurtenis, die zelfde gebeurtenis, en haar, tot effect, te doen in vizioen voor vallen, als eene voorspelling. Menschelijke verbeelding, zij kan alleen poëtizeeren, versieren, dat wat zij heeft met de *zinnen waargenomen.* Zij schept niets uit niets. Ik, voor mij, geloof tevens aan de stille krachten. Ik geloof dus, dat er een toren bij Toledo heeft bestaan, enkele eeuwen oud, maar niet ouder dan de aanvang van het Visi-Gothische Rijk en versierd met de, toen bekend geworden, Larijnsche mozaïeken. Een toren bewoond door toovenaars van reeds Arabischen bloede. Toovenaars van magische wijsheid - zijn de Mooren niet steeds de beoefenaars geweest van de occulte mysteriën en is de Islâm niet vòl van het Geheim? - en tevens werktuigkundigen, even sluw en bekwaam, als eenmaal waren de priesters van Isis of die der Eleuzynische mysteriën. Dat

zij hebben willen indruk maken op Roderik, om zijn moed en energie te fnuiken. Dat zij reeds wisten van de nadering hunner lands- en geloofsgenooten en van het verraad van graaf Julian, den vader der onteerde Florinda. Ten minste, dat er ièts is geweest, ièts is gebeurd, dat de Legende, later, aanleiding gaf te reciteeren en te zingen...

* * *

Authentiek historiesch kan iedereen aan nemen, dat graaf Julian - om welken reden ook - zich begeven heeft naar den Emir Muza, die zijn kamp had op geslagen langs de kusten van Barbarije, en dat graaf Julian zijn land verried en zich aan bood met Muza's veldheer, Tarik, den Eén-oog, het Visi-Gothische rijk te vernietigen. En de Emir, om den Khâlif, Amanzur, te Damascus te winnen voor zijn plan, schreef den Heerscher der Geloovigen:

‘Een nieuw land ligt uit gebreid voor onze eerzucht: vruchtbaar als Syrië, weelderig als Yemen, bloeiend als Perzië, rijk als Cathay (China)...Reeds wapperen de vanen der Halve Maan op de torens van Tanger...Zullen wij niet, Noordelijker, in dat zalige land, bedwingen gaan de Ongeloovigen...?’

* * *

De Arabische legers vallen in Iberië en, geleid door den renegaat en verrader, den tragischen graaf Julian, slaan zij de Visi-Gothische legers, als Roderik het zag in het vizioen. De Geschiedenis valt met zwaarder stem de Legende hier in de rede, maar zoo als deze ons den vorst bezingt, wanneer hij bij Xerez òp trekt naar de rampzalige ure zijns Noodlots, geeft zij haar eigen fantastiesch ridderbeeld:

Zoo als de Gothische vorsten ten strijde togen, toog Roderik ten strijd. Zijn mantel van goudbrokaat schitterde en zijne sandalen waren bestikt met parelen en diamant. Zijn koninklijke schepter starrelde en de Gothische diadeem drukte zijn rosse lokken. Hij besteeg zijn ivoren strijdkar en de wielerende wielen, goud, straalden als twee zonnen, boven welke hij rees. Purperen bal-

dakijn verhemelde boven zijn hoofd en was bestikt met vorstelijk wapen en hoogmoedig devies. Melkwitte schimmels, omhuifd met purper, dat met parelen was overzaaid, trokken den wagen voort. Duizend Gothische ridders, de bloem der edele geslachten, omstuwden de geheiligde gestalte des konings...

Zoo als de zon op gaat over een gelukkigen dag, zingt de Arabische kroniekschrijver de Legende na...

Helaas, deze tooverachtige beschrijving is het laatste wat zij ons van Roderik meldt. Roderik verdween in het tumult van zijn nederlaag. Jaren later heeft men zijne tombe weten te vinden bij Viseo, in Portugal. Hij zoû niet gesneuveld zijn, maar gevlucht en als een kluizenaar zijne dagen hebben geëindigd, in boete om zijn land, dat hij ten ondergang had gebracht door zijn lichtzinnigheid.

* * *

Ik bemin de Historie en vereer haar, maar ik heb ook de Legende zeer lief en luister aandachtig, als zij hare zangerige stem verheft. En als een kind zoo vroom, wil ik, zoo veel ik vermag, gelooven aan hare lyriek, zoo dra de epische Historie zwijgt.

Avila

Avila[1], is zij niet de Spaansche stad, die de faam heeft, de meest stemmingsvolle van Spanje te zijn? Om hare donkere Middeneeuwschheid, om de zeer Spaansche, donkere, zwarte tint, waarmede men haar zich voor stelt? Om hare sombere, vrome, niet Moorsche meer, maar Christelijke geheimzinnigheid, om hare schaduwen en schimmen, om de schim vooral van Santa Teresa...?

Ik had niet het drama van Catulle Mendès gezien: *Sainte Thérèse d'Avila*, waar in de groote Sarah de gelegenheid had zich als witte Karmelieter-non te vergeestelijken met een schoof witte leliën in den arm. Maar ik had gelezen den prachtigen roman van Enrique Larreta: *La Cloria de Don Ramiro*, den eenigen en enkelen roman van een diplomaat, die te gelijk groot artiest is en die niet geaarzeld heeft vier jaren te Avila te wonen om zich door dringen te laten met de somber geheimzinnige stemming van Avila en uit dat mooie boek steeg het Avila uit den tijd van Filips II voor mij op...Ik had mij dus een beeld van Avila gemaakt, een beeld naar den mooien roman en dit is niet altijd gewenscht voor den toerist, die zich eene soort maagdelijkheid-van-geest moet scheppen voor hij nieuwe indrukken ontvangt. Het moderne Avila was mij dus een teleurstelling toen wij het binnen kwamen: de sombere tint wàs niet zoo zwart: bij den Boog van het Alcâzar hinderde mij de moderne pyloon met de telefoondraden: nieuwe dingen en kleuren schreeuwden in tegen de toch mooie, grauwe verweerdheid

1 Nadruk op de eerste A.

der oude steenen en ik was verstoord, daar ik niet in de stemming kon komen van *La Gloria de Don Ramiro*...

* * *

Maar dien avond was er een onrust in mij. Weet ge, het was volle maan en volle maan geeft mij altijd zekeren onrust, of zij iets in of om mij betoovert, mij lokt in haar ban, mij toonen wil wat alleen in hàar licht zichtbaar wordt. En hoewel ik heel moê was en hoewel mijne reisgenooten, mijn vrouw en mijn vriend, zich reeds terug hadden getrokken in hunne kamers, kon ik niet na laten zoo wreed te zijn mijn vriend minstens zich weêr te laten aan kleeden om met hem de maan, de volle maan in te gaan...

En berouw hadden wij geen van beiden te gaan in de maan en de schaduw, door het reeds slapende Avila, want wij zagen een Avila schóon, als wij niet hadden kunnen vermoeden...

De Poort van het Alcâzar was weg gedonkerd en hare verbrokkelde tinnen trokken kartelend tegen een witte lucht van waas, maar een lucht van lichtwaas, dat weefde wijd door witte nacht, waar in geen enkel geluid door klonk. Hoe was het plotseling zoo ànders geworden, alleen om dat andere licht, alleen om dat waas en die nacht...Stilte, stilte overal tusschen zwarte, nauwe straten, waar boven witte, witte nachtlucht. Onze passen alleen klonken over de steenen, onze woorden waren te zacht en te weinig om door die passen te klinken. En onze passen klonken mysterieus, of zij de passen waren van herleefden, die weder kwamen...Tot mysterieuze passen ons tegen kwamen uit een zijstraat en bij den hoek ons een man voorbij ging. Hij droeg een lantaren, die bleek glansde tegen zijn donkeren mantel. Zijn hoed schaduwde breed over zijne oogen. Hij had een roover kunnen zijn, maar hij was het niet, want hij richtte zijn hoofd naar de slapende huizen op en het manelicht gloorde over zijn bleek gelaat. En hij riep:

- Wees gegroet, gij Allerzuiverste, o Maria, Moeder Gods! Het zijn de twaalf uren en het is middernacht! En de volle maan schijnt helder en de nacht is stil en sereen...

En hij ging voorbij en verloor zich uit het manelicht in der

huizen schaduw en wij hadden den *sereno* gehoord, die melodiesch de Maagd groet: *Ave Maria purissima*, om dan te zingen de ure der nacht en te zeggen van wind en weêr, en die, daar de Spaansche nachten zoo vaak sereen zijn, zijn naam ontleende aan die lieflijke rust...En toen klonken weêr alleen onze stappen en toen ik opzag in de lucht was het of in het maanlichtwaas de Christelijke betoovering tooverde de lange, gewiekte, etherische strepen, de luchte, zwevende engelelijven, die langzaam dreven, dreven...

- *Ave Maria purissima*...klonk het verwijderend weg...

Wij waren voort gegaan langs zwarte boomen en heesters, die windstil droomden tegen de lichte lucht en wederom door een zwarte poort en wijde wijdte tot vage bergen toe breidde zich, een immense onbewustheid, uit. Wat het was, weet ik niet, maar het was verre, lichte verte, zoo als men in den droom kan zien; een zachte, onverklaarbare zaligheid, die, lager dan den hemel, ook door-trokken was met de lichte strepen, met de lange wieken, met de luchte lijven, met alles wat daar dreef, dreef en scheen te zingen, als de *sereno*:

- *Ave Maria purissima*...

Het was of de lucht en het dal vòl engelen waren: een Christelijke Sabbath, een heilige Sabbath van pure wezens om de pure, onzichtbare Maagd heen...Maar ter andere zijde rezen de zwarte muren der stad en rezen de zwarte torens. Hoe velen er rezen...? Ik telde ze niet. Zij schenen ontelbaar.[1] Zij rezen telkens tusschen de brokken muur, de ronde, getinde torens. Zij waren zwart en aan hunne ronding was een vagere veeg, een gloor van licht en telkens de zelfde gloor. Wij dwaalden ze langs en zij eindigden niet. Zij scheidden, met de muren, de zwarte stad van het lichte dal, den hemel van de wereld, de zacht jubelende engelen van de slapende menschen. Als op een *limbus*, een witten rand, een smallen weg, traden wij tusschen beiden. En de torens schenen betooverd, zoo als alles betooverd scheen...

1 Baedeker telt 86 torens.

De Adaja glinsterde op. Het was een vloeiende witheid van mat overglcord water, dat aarzelde te zilveren, waar het verder wies naar een brug toe. Wij gingen den brug te gemoet en traden hem over en ik voelde iets als Dante gevoeld moet hebben, gaande langs smalle, mystische wegen, geleid door zijn geleider, Vergilius...Er was geen angst echter in die eenzame nacht: de lucht en het dal was te vol van jubel. De muren en torens rezen wel zwart, maar hunne betoovering was weldadig alleen, om hunne overgroote schoonheid.

Toen wij den brug over waren en ter andere zijde der mat glorence rivier, richtte zich een vierkant steenen baldakijn statig tegen de lichte lucht en een kruis van steen stond daar als een einddoel. Verder dan het kruis breidde zich het onbekende. Het veilige Kruis scheen het Christelijke doel van onze wandeling, in der engelen Sabbath...Wij zaten neêr bij het baldakijn van steen, dat rees op vier steenen zuilen en het was zwart van schaduw en licht van licht. En Avila zag ik toèn *voor het eerst*. Het rees op, warrelend zwart met lichtere plekken, uit zijn krans van ontelbare torens. Zoo als een mystieke Graalburcht rijst uit een krans van ontelbare torens. Uit een muur van torens. Wat wij wisten de Kathedraal te zijn, rees als een burchttoren, breed en vierkant tegen de witte lucht. En langs een donkeren boom blankte de lucht en verbleekte de stad of verdonkerde, verder af, de boom heel dicht bij. In een perspectief van onwerkelijkheid...

Hoe lang wij daar droomden...? Toen wij op onze passen terug keerden, bijna ter zelfder plaatse, waar hij ons te gemoet was getreden, kwam, terug op zijn nachtgang, in de nauwe, donkere straat, die was als een kloostergang, de *sereno* ons tegen en zong: - *Ave Maria purissima*! Het zijn de twee uren en het halve uur en het is één uur voor zonsopgang...En het is steeds de heldere nacht, de nacht stil en sereen...

En het laatste woord stierf weg naar de zwarte torens toe, naar het witte dal toe waar de engelen verschemerden...

* * *

Ik ben blij zoo schoon en Christelijk stemmingsvol Avila nog te hebben gezien. Want is Avila ook Moorsch geweest, tot de Cid voor Alfons VI de stad veroverde, wij zien haar liever Christelijk dan Moorsch, hoe het oudste Verleden ons meestal het liefste is. Wij zien haar Christelijk het liefst ter wille van Santa Teresa - niet van ‘Sainte Thérèse’, tegen wie de Avila-ers protesteerden, toen Sarah, met de witte schoof leliën, Mendès' melodieuze alexandrijnen ‘zegde’ - maar ter wille der werkelijke ‘Santa Madre Teresa de Jesus’, de groote heilige dier zwart-witte stad, die ik tijdens den Sabbath der engelen zag liggen in manetoover...

* * *

Teresa de Ahumada werd in 1515 in Avila geboren; als kind reeds gevoelde zij mystische vervoeringen en toen zij zeven jaren was, verliet zij heimelijk met haar broêrtje het ouderlijk huis om den marteldood te zoeken tusschen de Mooren...Men bracht de kinderen echter spoedig weêr thuis en Teresa had als jong meisje wereldlijker ziel en leven en dompelde zich in de lektuur der ridderromans, die Cervantes eerst een eeuw later belachlijk zoû maken niet alleen maar als de tragische oorzaak noemen van den ondergang zijns edelen helds, Don Quijote...De ridderromans echter oefenden geen blijvenden indruk op Teresa; zestien jaren, legde zij hare gelofte af als Karmeliete in het klooster van Santa Maria de Gracia. Zij leed aan nerveuze en hysterische ziekten: zij doorging een aanval van verlamming, maar in haar teedere, ontroerde lijf leefde een groote geest. Een immense, mystieke energie bezielde het broze lichaam, dat in den droom, dien zij ons verhaalt, doorstoken werd met een vurige pijl door een engel, die haar in glorie en glimlach verscheen - zoo als Bernini haar later beeldhouwde - een engel, die Jezus geleek...Maar hare mystieke wellust-extaze's verhinderden niet, dat haar geest helder en krachtig was: zij nam op zich het werk de H. Orde van den Karmel te hervormen en de geestelijke zusters, die zich losser en losser van vrome banden hadden gemaakt, voor te schrijven ongeschoeid te gaan, zich te kloosteren en aan strenge wet te gehoorzamen.

In dit moeilijke werk werd zij bijgestaan door de Hertogin van Alba, en, bezield door haar ijver, deed Juan de la Cruz, de Karmeliet, het zelfde voor de broeders zijner orde. Heeft Juan Teresa bemind met een liefde, tegen welke hij streed...?

Wij weten het niet, maar zij waren beiden dichter. Teresa, later gecanonizeerd door Gregorius XV, Juan de la Cruz eveneens heilig verklaard door Benediktus XIII, waren dichter: van beiden zijn de schoonste mystische gedichten bewaard en Teresa, haar litterairen smaak gelouterd door hare vroomheid na hare dweperij met de smakelooze ridderromans van minder waardige auteurs, heeft een Spaansch proza geschreven, klaar als kristal en glanzend bezield: hare zinnen stijgen, stijgen als een vlucht van blanke vogels in zilveren lucht. Haar 'Levensboek' is de mystische zelfbekentenis eener groote vrouweziel, die haren plicht deed ter wereld maar smachtte, trots hare levensenergie, naar den hemel en die zeggen kon:

> Ik leef zonder *in* mij te leven:
> Zoo hoog leven hoop ik eenmaal te leven,
> Dat ik stèrf van niet te sterven...

Zij is de kunstenaresse zonder aan kunst te denken, de dichteresse, wie rythme en rijm even natuurlijk waren als boete en gebed, de hervormster tot het pure leven, wie niets waard was dan de extaze, de afsterving van dit leven en de herleving in hare liefde van Jezus. Zij is een dier groote, kristalheldere, dadelijk op zwevende en verpuurde geesten, die heilig waren voor zij door een Paus werden gecanonizeerd. Te vergelijken met haar is misschien - meer dan de H. Clara, de zuivere vriendinne van den zoeten San Francesco van Assisi - de H. Catharina van Siena, die bezwijmde onder de extaze toen haar de stigmaten van den Gekruizigde gewerden in handpalm en voetzool, maar die tevens een praktischen geest toonde en in den strijd tusschen Keizer en Paus hare beslissende stem deed hooren. De H. Teresa van Avila en haar vriend de H. Juan de la Cruz, zijn in de eeuw van Filips II, om hunne zuivere, oprechte, rein glanzende zielen, de verontschuldiging

voor die eeuw van Inquizitie en dweepzucht. Zij zijn in Avila gebleven de herinnering aan onbevlekte, prachtiglijk pure Christelijkheid en ‘la Santa’ is nog steeds in de donkere, Middeneeuwsche stad de groote, blanke schim van eene, bijna niet te begrijpen, heilige vrouweziel.

Liever dan u te vermoeien met eene beschrijving van haar zéer mystiesch geschrift: *Las Moradas*, de Kameren (der Ziel), waarin zij het Zielekasteel reconstrueert in hare klare woorden van onbewuste taalschoonheid, wil ik eindigen met haar beroemde sonnet, dat waard zoû zijn door Willem Kloos of Hélène Swarth te worden vertaald:

> No me mueve, mi Dios, para querérte,
> el cielo, que me tienes prometido,
> ni me mueve el infierno tan temido,
> para dejar por eso de ofendérte.
> Tù me mueves, Señor: muéveme el vérte
> clavado en una cruz y escarnecido:
> muéveme ver tu cuerpo tan herido;
> muévenme tus afrentas y tu muerte.
> Muéveme, al fin, tu amor y en tal manera
> que aunque no hubiera cielo, yo te amara,
> y aunque no hubiera infierno, te temiera.
> No me tienes qué dar porque te quiera,
> pues aunque lo que espero no esperara,
> lo mismo que quiero te quisiera.

Dat ik weêr wil geven in niet meer dan verklarend proza met de woorden:

> Niet beweegt mij, o God, om u lief te hebben,
> De hemel, dien Gij beloofdet,
> Niet om na te laten uw toorn te wekken
> De hel, die wij allen vreezen.
> *Gij* beweegt mij, o Heer: mij beweegt u te zien
> Ontvleeschd, op het kruis geklonken;

Mij bewegen uw smarten, uw wonde lijf
En uw dood, o mijn Heer, beweegt mij.
En ten laatste beweegt mij de Liefde en zoo
Dat, zoù geen hemel zijn, ik u zoû minnen,
Dat zoû geen hel zijn, ik u zoû vreezen.
Niet hebt gij te géven, dat lief ik u heb:
Zoû ik óoit niet meer hopen, wat thans ik hoop,
Ik zoû lièf u hebben als ik u lief heb!

Een zuivere lelie in kristallen vaas, dunkt mij dit sonnet der Heilige, die hare groote mystische liefde zeide in een vorm van zuiverste kunst.

El Greco
I

Voor mij zijn de drie groote klassieken onder de Spaansche meester-schilders Greco, Murillo en Velasquez. Onder hen zoû ik Greco de oorspronkelijkste, ja zelfs de vréemdste willen noemen, Murillo daarentegen de conventioneelste en Velasquez de volmaaktst harmonische. Misschien zoû men ook kunnen zeggen, dat Velasquez de meest evenredig ontwikkeldste en gelijkmatig talentvolste is, dat Murillo de minst geniale van den trits maar dat Greco er de geniaalste van is. Murillo een zeer knap schilder maar een kleine, zoet vromelijke ziel; Velasquez een schitterende schilder en, trots zijn hovelingschap, een dùrvende en naar alle zijden toe zuiver ontwikkelde kunstenaarsgeest, die tot zéer hooge toppen stijgt; Greco echter, op den grens van waanzin, een genie, dat reikte tot het bovenmenschelijke, tot het overmenschelijke; een ziel op brandende als een offervlam naar den hemel toe en dan weêr slinkende in haar eigen asch; een kunstenaarsziel, maar eene, die te veel door het prisma zijner eigene zenuwzieke zin en gedachte het leven en de schoonheid bezag om algemeen te voldoen aan zelfs kunstminnende menigte - wat Murillo en Velasquez bereikten: Greco dus een alleruiterste artieste-ziel, die alleen door artiesten zal kunnen worden begrepen en voor wien zelfs de ontwikkelde kunstbeminnaar en-beschouwer vaak zal staan vol weifel, twijfel en aarzeling.

Domenico Theotokopuli, ongeveer 1550 te Creta geboren...

Wat weten wij van dezen Griek? Weinig. Langen tijd door de kunstkenners met vreemd oog aangezien, werd *el Greco* pas de laatste twintig jaren meer bestudeerd en zoekt men naar zijn levensloop in de stoffige archieven van Toledo, Madrid, het Escorial en Venetië. Want *el Greco* kwam van het Oosten naar Venetië en kende er Titiaan en Tintoretto. Hoe wij hem ons moeten voor stellen. den jongen Cretenzer, tusschen den ‘prins der schilders’ en het ‘ververtje’? Vermoedelijk naar het type, dat hij leende aan bijna àlle zijn zeer vele portretten, die hij in Spanje schilderen zoû, dóor de vizie zijner eigene gelijkenis heen. Lang en slank, zéer slank zelfs, nerveus mager, met ranke, gerekte ledematen en pijnlijk fijne gelaatstrekken; hoog voorhoofd onder ijlen, donkeren lok, ronde oogen nerveus starend, rechte lange neus, lachlooze mond in melancholieke snor en puntbaard, puntige faunooren: een gelaat vol voorname, zeer uit gespitste artisticiteit, die trilde over de bedwongen spieren van dat gelaat tot de tippen toe der heel lange, heel dunne, zeer fijne vingers: een lichaam, welks vleesch als zichtbaar wèg brandde in een vlam van de ziel, die toch zich bedwong als om niet ùit te leeken plotseling en de wereld rondom te openbaren hoè vreemd het er brandde, met zonderlinge vizioenen, vol fijne, zich rekkende larven, die zich engelen wilden maken naar den hemel toe, in een onweêrhoudbaar verlangen naar hooger, hooger, hooger, uit de realiteit der hen nerveus makende aarde. Toch géen mysticus en géen realist: eigenlijk vooral een artieste-ziel, maar eene, die de uiterste sensaties en zieningen door ging als in een durende koorts, die haar alles liet zien als verlangende, als zich rèkkende: een vlam steeds gelijk, vele vlammen gelijk, die stijgen. Neen, dit is noch Murillo's zoetelijke vroomheid, noch Velasquez' harmoniesch zelfbewuste talentvolheid-van-groot-schilder: dit is eene zich zelve martelende genialiteit, wier openbaringen het publiek zullen verbazen en tòch soms zullen bewegen, maar wier ontsluieringen een gevoelige of verwante artieste-ziel *altijd* zullen treffen tot bewondering toe, ook al ziet deze er de zenuwen vaak blóot liggen, in de uiterste spanning van het vleesch, waar door de ziel rekken en reiken wil.

Want de ‘poging’ ziet men in Greco's werk en die uiterste spanning doet den toeschouwer pijn, maar het ‘bereiken’ is daarna meestal geschied. De in koorts op brandende genialiteit - bijna altijd - *bereikt* wat het wilde maar verbergt niet, kòn vermoedelijk niet verbergen de lichamelijke smart, de pijn van het vleesch tijdens de schepping, en dit *effort*, deze moeite, dit lijden is in *Greco*'s kunst het ontzettende, dat bij de begrijpende kunstenaars-ziel bewonderend meêlijden wekt maar den alleen harmonische schoonheid verlangenden toeschouwer kan af stuiten.

* * *

Indien wij in het Prado te Madrid stil staan voor den Christus met het Kruis, zullen wij een kunstwerk aanschouwen van een kunst, die ons voortaan steeds Greco zal doen herkennen, zelfs al naderen wij van verre. Een woelige onweêrslucht, een lucht vol van den adem der demonen, die de zwarte wolken jagen, en bleekere luchtverschieten ontdekken...Tegen die tragische lucht gaat Christus en torst zijn kruis. En het gelaat is het fijne, smalle gelaat, dat voortaan in àlle gelaten, in alle koppen van Greco te herkennen zal zijn en dat schijnt gezien dóor zijne zelfgelijkenis heen. De neus is lang, de baard wemelt wel meer dan bij der portretten lange snor en puntbaard, die dàn Spaansch correct zijn geknipt, maar de vreemde faun-ooren zijn behouden. De doornenkroon prest het bloed uit slapen en voorhoofd en de vreemde aureool is als een vierkante, groote star, lichtende tegen de wolkenlucht. En de oogen zijn ten hemel geslagen en zijn de grootste schoonheid dezer schilderij. Deze oogen zijn geschilderd met een penseel, gedoopt in glans en tranen. Er is in dien blik smeeking en zacht verwijt en toch dadelijk rezignatie na. De donkere, geheven pupil rondt uit het parele wit roerend omhoog. En uit die, in gloor en vocht drijvende, pupillen schieten twee stralen van licht...

Ik heb deze laatste kenteekenen der goddelijkheid nooit anders gezien dan bij Greco. Is de aureool gemeen-goed voor alle schilders, deze stralen, die verrassend uit de weenende oogen schieten, schijnen mij zijn eigendom. Zij maken een huiveren indruk. Zij

zijn uit eene gedachte van genialiteit ontschicht. Aan den blik herkent men den God...Zoo als zwart diamant een straal schiet, schiet het weenende godsoog den straal. Twée stralen, die éven neêr lichten langs de bleeke wangen en het magere gelaat over glanzen...

En treffen die letterlijk stralende oogen, ook de handen, die het kruis omvatten, treffen. Het zijn de Greco-handen en zij laten denken aan die van Van Dijck. Het zijn bij Greco, als bij Van Dijck, de handen, die wij niet meer vergeten zullen, die wij altijd zullen herkennen. Het zijn lange, smalle, aristocratische handen, handen van een edelman, die een dichter zoû zijn. De pols is nog even breed en de handrug is kort en bijna mollig. Maar de vingers zijn slank, rank, tot in het uiterste toe: zij zijn als ùit gerekt in spitste. Aan de uiterst spitse vingers zijn de nagelen zichtbaar, ook zéer lang, als gepolijste, langwerpige schelpen, rozig, met de wittere puntige punt...Die handen leggen zich als voorzichtig om het zwart houten kruis. De mantel valt niet anders dan conventioneel zuiver van plooi, maar het hemd laat den hals laag bloot en doet de magere halsspieren zeer zichtbaar, lang uit gerekt zichtbaar zijn...

Aanschouw, zoo ge Greco wilt leeren zien, zeer aandachtig deze schilderij. Ge zult voortaan altijd herkennen de tragische lucht, het sombere koloriet van achtergrond, waar tegen het livide koloriet der spectrale lange larve-lijven, en dit donker en dit bleek te zamen gehouden door het doffe rood of blauw of groengeel van een plooiend kleed of een mantel. Gij zult altijd herkennen die handen, zoo niet altijd het stralende oog...En ge zult u nooit, nooit meer vergissen en dadelijk kunnen zeggen:

- Dat is Greco...

En dan zult ge ook altijd getroffen worden door dat vreemd geniale, dat uw stillen eerbied zal wekken en u zal doen bewonderen zoo ge alléen aan kunst denkt. Want dit werk is alleen kunstvolle kunst van een geniaal kunstenaar, maar meer dan zeer artistiek, dan uiterst en geniaal artistiek is het niet. Het is vreemd, maar, trots de stralende godsoogen, is deze Christus géen God en

geen Christus...Hij is Greco zelve, die zijn kruis draagt van afgemartelde ziel en de doornenkroon van eigen genie. En daarbij is er *pose* in de houding van deze geniaal geschilderde figuur. Die *pose* is niet gewild maar natuurlijk. Het te bevallige gebaar der te bevallige handen om het zware kruis, is *pose*, en die niet ànders kan. Natuurlijke *pose*. En wij bewonderen zeer als wij artiest zijn. Er is iets moderns, iets ultramoderns in Greco's artisticiteit. Maar er is ook te groote zelf-pose in deze Christus-figuur en dit is wat ons misschien aan de wàarheid der schilderij doet twijfelen en aan de oprechtheid harer conceptie.

Ge zult nu Greco ook herkennen in De Heilige Drievuldigheid: God de Vader, wien de Duif des H. Geestes overzweeft, ontvangt in zijne armen de, nog bezwijmde, ziel van den Zoon. Het modelé is minder uit gerekt: de bezwijmde Christus-ziel is klassieker harmoniesch en de Italiaansche invloed schemert door. Geheel ‘Greco’ echter is weêr het detail van den geheel gespleten mijter van God. Even zoo een kleine vreemdigheid, een bizonder persoonlijk accent, iets niet geziens. En dan de engelen, Greco's engelen.

Zij zijn vermoedelijk zijn eigene dochter en pozeeren. Zij hebben zeer ranke lichamen, mollige, te mollige kuiten, maar dan vrij gespierde hoewel vleezige armen. Dit vleesch en die spieren komen soms terug tusschen de meestal zenuwig uit gerekte lichamen van Greco. Deze engelen zijn als verkleede vrouwen. Zij hebben niet de ideale sekseloosheid van die der Italiaansche meesters. Hunne koppen zijn te veel aardsch portret. En hun wieken zijn vlerken, lange vlerken, zóo lang en vreemd, dat de geestelijkheid het Greco verwijten moest als een ketterij. Een zekere harmonische maat moest gehouden worden in de afbeelding van engelewieken. Greco overdreef de zijne, of hij trok en trok aan de wiekevederen, tot zij spitsten en spitsten, aan windveêren gelijk.

En ge zult nu ook Greco steeds herkennen in zijne portretten. Zijn Man met den Degen, wien die ook voor mocht stellen, is Greco. Het is sedert altijd de lange, magere, voorname kop met hangende snor en puntbaard, donkere haarlok over het hooge

voorhoofd, faun-ooren, ernstig en bijna spookachtig verrijzende uit den kanten ring van den kraag. Het zijn sedert altijd de lange, lange vingers, die vingers van uiterste tasting, die ùit liggen tegen het donkere fluweel of laken. OfGreco een Evangelist schildert of ‘Don Rodrigo Vasquez’, het zijn deze Greco-eigenschappen. Zijn San Bernardino is hijzelve in Bernardijner-pij. Zij zijn àllen hemzelve, zelfs de Groot-Inquiziteur Don Fernando de Guevara, welke moeite de schilder ook had eigene gelijkenis aan dit portret te leenen. Toch kon hij niet anders dan èindelijk, met een uiterste effort, ook ièts geven van zichzelven aan dit hooge voorhoofd, aan deze oogen achter een bril, aan dezen gelaatsnit. Purper en kant van geestelijk gewaad vermommen nauwlijks. Trots de vele ringen, die anders ontbreken, zijn de vingers gedacht als de eigene, de lange, ranke vingers.

Deze Resurrectie - steeds in het Prado - is er te twijfelen, dat zij van Greco is? De ‘pose’ is gebleven maar zegevierend geworden. De mantel af gevallen, is het lange, naakte, uit gerekte lichaam zichtbaar. Livide, tegen eene glorie, die nòg tragiesch is. Het Kruis, der slanke handen ontvallend, is verwisseld voor den Banier. De vierkante aureool is de zelfde. Als een witte vlam rekt de goddelijk Herleefde zich uit. De beenen, de lendenen, de armen, geheel het rank magere lichaam rekt zich. En de Apostelen, aan zijn voeten, rekken zich. Overmatig lang rekken zich alle die naakte ledematen. Zij zijn gezien als door een verlengende lens. En zulke vreemde vizie heeft den schilder waanzinnig doen verklaren. Deze vizie van het uit gerekte menschelijke lichaam, welks leden kronkelen de lucht in, aan livide vlammen gelijk, heeft Spaansche doktoren en oogartsen in gegeven te schrijven over de oogen en het gezicht van Greco. Hij moet de wereld en de menschen gezien hebben in het verlengde, in het uit gerekte, in het omhoog gekronkelde, en dat in bleek en donker, tegen tragische wolken aan. Zoo men dit vlam-achtige zijner kronkelende wezens als òp branden naar den hemel wil zien, Greco wordt toch geen mystieke schilder. Rafaël, de zuiver harmonische, was zelfs mystieker, veel meer vervuld van Katholische mystiek (Disputa).

Greco is nauwlijks gewoon vroom met zijn vreemde engelen en zelfportretten als Christus. Greco is ook niet zuiver harmoniesch. Hij is het genie, met geniale aberraties. Rafaël zal nóoit af wijken: hij is er te volmaakt toe: Greco is vooral geniaal *in* zijn vreemde afwijkingen.

El Greco
II

Waarom vestigde Greco zich te Toledo? Wij kunnen het niet bevroeden. Maar wij weten, dat de Grieksche schilder zich in burgerde in de sombere, geheimzinnige stad. Wij mogen vermoeden, dat Toledo's magiesch demonische atmosfeer, die er immer bleef hangen voor de gevoelige zielen, Greco heeft geboeid en gevangen. De tragische wolkenluchten in Greco's schilderijen zijn die om Toledo zelve...Niet ver van Santo Tomé - waar hij zijn grootste werk zoû schilderen - woonde hij dicht bij de blank gekalkte joden wijk, met zijn gezin, met zijn zoon, met zijn dochter, in het paleis van den graaf Villena. Er waren leerlingen om den reeds jaren beroemden meester. Wij mogen ons dit interieur voor stellen als levendig en artistiek. De zoon Jorge studeerde voor architect en hij werkte aan de Mozarabische kapel der Kathedraal van Toledo; hij richtte later ook den koepelbouw op aan dier voorgevel en die pendant vormt met den éenen toren: misschien hád hij beter gedaan dien toren te herhalen, volgens de Gothische traditie, en de Kathedraal dus harmoniesch van twee torens te voorzien. Hij maakte tevens kopieën naar zijn vaders schilderijen, die hij zeer bewonderde. De dochter was zeer schoon en om haar zwermden Greco's leerlingen. Tusschen die drukke jeugd in zijn huis zal de schilder gegaan zijn, af getrokken, vreemd, vol vizioen, verbergende diep in zich zijn geniale nevroze of die uit stralen doend in zijn kunst...Maar dit alles is maar hypotheze, op gebouwd om weinig gegevens.

Greco's grootste werk dus bevond zich niet ver van zijn woning. Het is die Begrafenis van den Graafvan Orgaz, die de meester schilderde voor de Augustijner-monniken in een kapel van Santo Tomé. Dit groote werk spiegelt weêr, als alle zijne werken samen, alle de eigenschappen van Greco. Overdachte en toch woelige compozitie, realistische portretten en boven deze een stuk van Greco's hemel, vol larven en vrouwelijke engelen; zonderling dwarrelig, bijna kettersch, ten minste niet conventioneel Katholiek gedacht en daarom vaak genoemd het werk van een waanzinnige. Onschoonheid en schoonheid, gemengd. Maar zeggen wij eerst wat dit groote doek in een zeer donkere kapel te zien om niet te zeggen te raden geeft, bij de dwaallichtjes der sacristeinen...

In 1312 stierf Don Gonzalvo Ruiz de Toledo, heer van Orgaz, protonotarius van Castilië, die dit vervallen heiligdom van den H. Thomas had doen herstellen en het groote donaties geschonken had. En toen de geestelijken zijn lijk ter aarde wilden bestellen, daalden de H. Stefanus en de H. Augustinus - waarom niet de H. Thomas? - op de aarde om zelve de hand te leenen aan dit vrome werk.

Het is deze legende, die Greco voor de Franciscanen, aan wie Santo Tomé toe behoorde, moest uit beelden, en die opdracht voerde tot zijn grootsten arbeid. Er zijn heerlijke dingen in, wondervolle détails, stukken van uiterste kunst. Op den voorgrond is de groep der twee heiligen, die het lijk van den graafin de armen beuren, alleen reeds een pracht van compozitie in het schemerachtige koloriet, òp lichtend in den gloor der groote lijkkaarsen, die vlammen op den achtergrond. De oude Augustinus en de jeugdige Stefanus, beide bisschoppen, beiden omhuld in stijf prachtiglijke kazuifel en dalmatiek, maar Augustinus, wit van baard en gemijterd, Stefanus teêr jeugdig het mijterlooze hoofd, contrasteeren tegen elkaâr edel en harmonieus, terwijl hunne ruggen zich buigen in die beweging, waarmede zij, in hunne handen, heffen het in rusting ompantserde lijk. Het hoofd van den dooden graaf, Spaansch donker en bleek, rust tegen de borduursels van

Augustinus' dalmatiek-rand. Over de zwarte plakkaten metaal van het in-een vallende harnaslijk tusschen de handen der heiligen, over het witte lijklaken, dat plooit onder het harnas, over de dof gouden kazuifels, zwaar damast, doorweven brokaat, en de geborduurde tafereelen aan mouwen en rand, schemert de bleeke gloor van de groote kaarsen, die niet zienbare handen beuren. Het mannelijke hoofd van den graaf tusschen den ouden kop van Augustinus en het jongelingsgelaat van Stefanus...Een compozitie van drie personen, die allermeesterlijkst is. Ter zijde van Stefanus twee sobere Franciscaner-monniken en dan, geheel op den voorgrond, een page, die beurt een toorts. In het licht van dien toorts schemert op het geborduurde tafereel onder aan Stefanus' dalmatiek: zijne eigene marteling, zijne steeniging: nog duidelijke, larve-lange, uitgerekte figuren, die werpen de steenen op den bezwijmenden heilige. Want in den hemel dragen de martelaren de symbolen van hun martelaarschap als glorievol ornament en gewaad. Ter zijde van Augustinus een groep van drie geestelijken: de een beurt een hoog crucifix, de ander leest het Requiem, de derde, wiens geelblanke overkleed, rug-gekeerd tegen den toeschouwer, een prachtige, groote, klare gloed geeft tusschen het anders doffere koloriet, schijnt den lof van den overledene uit te zeggen. De zijgroepen sluiten zich aan tegen de middenhoofdgroep met een wat te duidelijke maar toch harmonieuze bedoeling. Een edel golvende lijn is bereikt. Maar dan is het dat wonder der Spaansche schilderkunst, dat wonder van Greco vooral. Achter den voorgroep trekt zich, een smalle fries gelijk, die beroemde rij van Spaansche koppen der bijstanders dezer Begrafenis. De figuren verborgen achter den voorgroep, rijzen de koppen - achttien portretten - uit tusschen de kanten kragen en boven het donkere fluweel der mantels. De smalle koppenfries door snijdt met zijn bleeke lijn de geheele schilderij als in tweeën, want boven opent de Hemel zich...Deze koppen zijn alle ‘Greco’, maar er is blijkbaar eene poging gedaan ze niet te veel door zelfgelijkenis heen te zien...Wat niet altijd gelukt is. Het is sterker dan Greco zelve geweest, en minstens zes dezer portretten van aan-

zienlijke Toledanen geven het reeds beschrevene Greco-type weêr. Geschilderd in de eigenaardige, livide gelaatstint, zijn de gelaatstrekken uit gerekt, zijn de snorren lang, spitsen puntig de baarden. Teeder blank is de geplooide kant der hooge kragen met het penseel uit geschulpt. De Calatrava-kruizen liggen uit op de donkere riddermantels. Was er geen enkel portret bewaard uit de Spaansche schilderscholen, dan zoû, zoo deze portrettenfries slechts bewaard ware gebleven, *het* Spaansche portret zijn blijven leven voor den nakomeling. Want zij léven, deze portretten, hoewel zij *portret* blijven: ik meen, dat men niet vergèet, dat zij 'portret' zijn: deze koppen doen weinig toe aan den stichtelijken indruk dezer Begrafenis. Zij kijken allen met een conventioneelen trek van medelijden om den gestorven graaf, of zij blikken ten hemel met een conventioneele rezignatie. Het ontroert hen niet in het minste, dat er een Wonder geschiedt: dat de heiligen den Hemel verlieten en, zichtbaar voor hùnne oogen, den graaf van Orgaz ter aarde bestellen. Dit Wonder schijnt hen een zeer gewóne waarschijnlijkheid toe: zij verwonderen zich in het geheel niet, deze Toledaansche edelen. Wij nemen aan, dat zij het Paradijs, vlak boven hen geopend, *niet* zien, hoewel de draperie en de teen van twee der engelen sleept en bijna tikt tegen twee dezer aardsche vrienden van de ziel, die daar boven in den hemel verschijnt...

Laat ons nog niet daar henen blikken: de lange rij bleeke portretten boeit ons te veel. Conventioneel van uitdrukking mogen zij zijn, zoo dat, als wij naar hen staren, wij vergeten, dat zij daar zijn om af te beelden allen die den graaf deden de laatste eere, hunne mooie blanke en donkere lijn geeft een rust aan de compozitie van het geheel. Onze blik is gegaan van omlaag tot het midden der schilderij en rust uit in de aanschouwing van die gelegenheidsgezichten, die te gelijker tijd prachtig geschilderde portretten zijn. In de breedte volgt onze blik hunne lange groep, die dwars snijdt tusschen aarde en hemel en de rust, die zij ons geven, heeft waarlijk wel de toeschouwer noodig. Want de hemel, vlak boven hen, is er een van verbijsterende woeligheid.

Fladderende wolken, als open waaiende sluiers - ge zult ze als ‘Greco’ herkennen van zijn andere schilderijen - doen als gordijnen en wolkenbedden dienst in dit Paradijs. Dit ameubelement is al dadelijk zoo onrustig, dat ge u af vraagt, waarom die rustige aarde van den Dood daar beneden met die rij kalme, conventioneel kijkende, maar toch als ‘portret’ zoo interessante koppen, en waarom dat drukke Paradijs! Hoe nerveus is het daarboven. Jezus, het hoogste, is vaag, vaag zichtbaar - de kapel is donker en wij ontdekken hem alleen om de hooger gehevene dwaallichten der sacristeinen - wit, blank, bleek, weggegloried (onduidelijk om vocht en bederf ook) en zijn lange, lange arm rekt zich uit en zijn lange, lange vinger wijst ten rechte een plaats op een wolkenzetel aan voor den graaf van Orgaz, wiens ziel is omhoog gerezen, lang, lang, aan een larve gelijk, uit gerekt en mager en naakt. Bijna huiverig om die magere naaktheid en beschaamd knielt hij in een wolkdraperie voor de H. Maagd, die, gelukkig, Italiaansche madonna, kalm, lief en niet zeer origineel en plotseling heelemaal niet ‘Greco’, zich zittende vertoont aan den voet van haar Zoon, terwijl achter haar de H. Peter, langoureuze grijsaard, geheel ‘Greco’, leunt over een wolkdivan, en, met een verstrooid gebaar, de hemelsleutels aan een lang, lang koord laat bengelen, tot wij bang worden, dat hij ze zal laten vallen, tot in den afgrond toe van de Hel...Ter zijde van de graveziel een drom van vage uitverkorenen; hier en daar in woelige wolkplooien enkele groepjes van, zich als in boudoirs terug getrokken hebbende, zaligen en rondom enkele engelen, vrouwe-engelen met (waarom toch?) mollige kuiten, in éens mollige en nièt lange kuiten (de kuiten vermoedelijk van Greco's mooie dochter, wier aardig, een beetje boudeerend gezichtje model is geweest voor den page beneden) en, trots die mollige kuiten, lange, uit gerekte, onkatholische wiekvlerken, die wel uitgerafelde palmbladeren gelijken. Verdienste van schilderkunst is in die bovendonkerte, in dat sactisteinen-flakkerdwaallicht niet meer na te gaan, maar wel onderscheiden, met eenige inspanning, wij de vreemde compozitie - men zoû zeggen, met-een-steekje-los -: het zonderlinge

gedwarrel dier hemelsche figuren rondom de absoluut onverschillig blijvende Maagd en vooral de schamele naaktheid van de zalige graveziel met armen, ribben en beenen zonder einde, die ons wel ‘Greco’ herkennen doen, maar toch liever - en de dwaallichten der sacristeinen zijn het met ons eens - den blik weêr doen zinken naar de serie portretten en dan, lager nog, naar de zoo rustige, kalme, harmonische Begrafenis zelve: de twee mooie heiligen met den geharnaste doode in hunne handen...

* * *

Kleiner werk, maar grooter in harmonie, is in Toledo's kathedraal de Verdeeling van Christus' gewaad, een werk, dat in kopie, door Greco's zoon, ook te zien is in Münchens Alte Pinakothek. De staande Christus, week, poëtiesch, éven pozeerend, is toch wel een edele figuur van rezignatie geworden, de oogen ten hemel, de hand op het hart, terwijl hem de karmozijnen tuniek wordt af gescheurd. Woelige menigte rondom hem, maar harmoniesch gehouden in groepeering van vele koppen, die, dit maal nièt als portret gedacht, de idee van ‘menigte’ beelden. Gespierde armen van soldaten en beulen, die trekken aan tuniek en mantel, en grove handen, die reeds boren in het houten kruis, dat nog ter aarde ligt, doen ons wel herademen van de anders àl te uitgerekte Greco-armen en uitgespitste Greco-vingers. Prachtig, de officier ter zijde van Jezus: die Romeinsche centurio van Pontius Pilatus in (Spaansch) stalen harnas! Zeer mooi ook, de groep der drie vrouwen, eene als non gekleed, die erbarmingsvol toe kijken naar den in het kruis borenden beul...

* * *

Ik wil u niet meer zeggen van den Laocoon van Greco, die, ook te München, in de Pinakotheek aanwezig is. Gij zult hem dadelijk herkennen: de tragische lucht, de stadssilhouet van Troje, die wel Toledo gelijkt, de uitgerekte leden van den, door de zeeslangen omkronkelden, priester van Apollo en zijne zonen; het livide kolotiet, het verkrankzinnigte in het geniale, dat ook in dit werk u

treft en plòtseling stil doet staan...het werk van een zeer bizonder, zeer veel belàng inboezemend kunstenaar; het werk misschien van een schilder, die, trots zijn alleruiterste kwaliteiten van artiest, weinig liefde weet op te wekken bij wie hem beschouwt en bestudeert; minder liefde dan minder geniale maar meer harmoniesch begaafde en ontwikkelde Italiaansche schilders, die zijn tijdgenooten of voorgangers waren.

Burgos en de Cid

Burgos ligt uren sporen van Madrid, maar Burgos bevat de beroemdste kathedraal van Spanje en wij aarzelen dus niet de reis te ondernemen. En aangekomen te Burgos bezoeken wij natuurlijk die zeer beroemde kathedraal.

Zal ik u haar beschrijven? Neen, ik doe het liever niet. Want wat zal ik u zeggen van deze prachtige kerk? Dat zij, van buiten aanschouwd, wel gelijkt op twee Gothische kerken aan een gevoegd. Om hare dubbel getorende façade en haar octogoon of achthoekigen koepelbouw, wier flitsen en spitsen bijna niet minder majestueus op torenen dan de twee voortorens zelve, gelijkt deze kathedraal een dubbelkerk en maakt zij een zeer machtigen indruk van een geheel voltooid en zeer harmonieus bouwwerk. Dat zij daar rijst uit het onbeduidende Burgos, waar behalve deze prachtkerk alleen nog de herinneringen aan den Cid den toerist beloonen voor zijne komst van Madrid, wekt bijna een zekere verbazing. Vóor dus aan den Cid te denken, doordringen wij ons met de rijke, fiere schoonheid der kathedraal.

Maar - ik kan het niet helpen - die schoonheid laat mij koud. Dit is natuurlijk niemands schuld dan de mijne. Ik hoû van Gothische kerken en kathedralen, maar Nôtre-Dame en Westminster-Abbey en de Dom van Keulen spreken tot mijn gevoel en de Dom van Milaan laat mij koud. Waarom...Ik weet het niet. De prachtige Dom van Milaan met zijn duizende spitsen en flitsen en zijn reusachtig schip, laat mij koud en de drie andere gebouwen doen mij zeer gevoelig aan, overstelpen mij, ontroeren mij met hunne lijnen en bogen, met hun schaduw en licht, hun spinnewaas en

stof des Verledens. En zoo ontroert mij ook die nimmer genoemde, kleine, stemmingsvolle kathedraal van Barcelona, ook die van Tarragona en de grootere van Sevilla ontroert mij maar éven en de prachtbouw van Burgos in het geheel niet. Moet ik u dat analyzeeren? Ik zoû het niet kunnen. Ontroering - die lichte schrik om schoonheid, die schrik van blijdschap, met een stillen traan in het oog om nièts anders ook dan schoonheid - ontspringt om geheimvolle redenen van harmonie tusschen ons en het ontroerende. De een gevoelt haar om deze redenen, de ander om die. Ik analvzeer niets en bewijs nog minder: ik vraag alleen vergunning te zeggen, dat de prachtige, beroemde kathedraal van Burgos mij niet ontroert.

Daarom ben ik gegaan, op den lichten, zacht zonnigen Meischen dag, door een Arabischen boog, naar de heuvelen, van waar men Burgos ziet liggen - stadssilhouet steeds beheerscht door hare majestueuze kathedraalbouw - en heb ik bij de ruïne's van de Citadel en de plek waar eenmaal het huis van den Cid stond, met wat gras onder mij en een steen achter mijn rug, gelezen in de Kronieken, die in de 13de eeuw Koning Alfonso de Wijze, de troebadoer, geschreven heeft over den Cid...gelezen, echter nièt in het oud-Spaansch, dat ik vermoedelijk niet zoû hebben verstaan, maar in het Engelsch en in de vertaling van Robert Southey.

* * *

Het is de elfde eeuw. Iberië is verdeeld in tal van koninkrijken en -rijkjes, Moorsche en Christelijke, want sedert de vier eeuwen der Moorsche overheersching heeft, uit wat over bleef van de Visi-Gothische bevolking, zich een Spaansche bevolking ontwikkeld en zich, vooral in het Noorden, tòch staande gehouden.

Ten tijde van Koning Ferrando, die heerschte als eerste koning over Castilië en Leon - zijn vaderen waren slechts graven geweest - wordt geboren te Bivar Rodrigo Diaz, later de Cid genoemd, ‘Sidi’ of ‘Saïd’ in het Arabiesch, ‘opperhoofd’, of ook wel Campeador: strijder. Victor Hugo heeft de legende des Cids in

zijne Légende des Siècles op kleurig romantische wijze berijmd; Corneille heeft den held tragiesch willen maken om zijne liefde voor Ximena, de dochter van den vijand zijns vaders. In de oude kronieken wordt Rodrigo's - hij wordt ook wel Ruiz genaamd - huwelijk met Doña Ximena zeer eenvoudig verteld. De koning schijnt het voor alle partijen een goed ding te vinden, dat Rodrigo en Ximena huwen en zij zijn elkaâr niet ongenegen, trots de familie-veete en den vadermoord: zij huwen ook en hun huwelijk, met twee dochters gezegend, is lang niet ongelukkig. Een hoogst kalme, bijna prozaïsche opvatting; vermoedelijk had koning Ferrando, had zijn Campeador héel andere dingen aan het hoofd dan de tragische scrupule's, die Corneille uit vond en was Doña Ximena blijde, dat zij een dapperen beschermer had, die mèt haar hare landen beheerde...Als koning Ferrando zijn einde voelt naderen, laat hij zijn uitgebreid rijk na aan zijn drie zonen en zijn twee dochters, een hoogst ondiplomatische zet, want het is niet meer dan natuurlijk, in die eeuw van nog primitieve eerzuchten, dat de vijf kinderen het over de verdeeling oneens worden en elkander bestrijden.

De oudste zoon is koning Don Sancho en Castilië is zijn erfdeel. Maar als hij vermoord is door een volgeling, roept de oudste zuster, Doña Urraca haar lievelingsbroeder Don Alfonso, koning van Leon, om in de rechten zijns broeders te treden. En de Cid, trouwe veldheer des vaders, trouwe veldheer van den oudsten prins, zal nu ook in dienst treden van den tweeden zoon, koning Don Alfonso. Op dit oogenblik vangen in de oude kronieken de anekdoten aan over den held, van wien wij alleen nog maar wisten, dat hij, een heilige gelijk, een leproos had gehuisvest en zelfs bij zich in bed verwarmde, tot de leproos zich in lichtende gestalte als de H. Lazarus openbaarde en zijn adem als een bries den Cid dwars door het hart voer, waarbij de heilige verklaard had, dat, wanneer de Cid dien adem zich ook voelen zoû in het hart, hij zeker zoû zijn van te slagen in alle zijn ondememingen...

Maar nu bloeien de anekdoten van den Cid, den onoverwinnelijken Spaanschen heros, op. Toen hij door den overledenen

koning Ferrando geridderd werd, was hij reeds een jongeling van onschatbaren moed en kracht: had de koning hem niet zwaard en kus gegeven en uit hóoge eere den ridderslag na gelaten? Had de koningin hem niet zijn ros toe gevoerd en Doña Urraca hem niet zijn sporen aan geschroefd? Ook Don Sancho heeft den held zijner heerscharen hoog gewaardeerd. En thans, te Zamora, staat de Cid in de zaal, waar koning Don Alfonso troont om, na zijn broeders dood, den eed zijner vazallen te ontvangen. En de prelaten en graven en de 'rijke-mannen' komen, de een na den ander, hun eed af leggen in handen des konings, maar tegen een zuil blijft Ruiz Diaz staan, de Cid en kruist trotsch zich de armen over de borst. En als de koning hem van af zijn troon vraagt, waarom hij, de dappere Cid en Campeador, niet mede den eed van trouw zweert en den handkus geeft aan zijn heer, zegt de Cid, dat hij dit nooit zal doen, vóor Don Alfonso gezworen heeft, dat hij onschuldig is aan den moord op zijn oudsten broeder, Don Sancho.

De koning zweert, maar het is niet genoeg. Om zich van alle achterdocht te zuiveren eischt de Cid, dat de koning zijn eed herhale in de Santa Gadea te Burgos. De koning is boos, maar het geeft niets. Omringd van zijne zusters, Doña Urraca en Doña Elvira, en van alle zijne ridders, trekt de koning naar Burgos, en zweert in de Santa Gadea, bij het kruis der poort, dat hij onschuldig is aan den moord op zijn broeder. Het is niet genoeg: de Cid verzoekt hem ten tweede male te zweren, bij den drempel, dien de vorst overschrijdt. De koning, bleek van woede, - van woede alleen? - zweert ten tweeden male. Het is niet genoeg: de Cid verzoekt den koning te zweeren ten derden male, bij het Evangelie op het Hoofdaltaar. De koning zweert ten derde male, maar hij is doodsbleek. En zijne ridders zweren met hem en zij zijn doodsbleek...

Maar de Cid, in zijn treurig hart, meent, dat de gedwongen, viervoudigen meineed thans genoeg straf is voor Don Alfonso, en bidt in stilte tot God en zijn Zoon en zijn Moeder, dat zij den schuldige vergeven èn meineed, èn moord. Want, trots alles, is Don Alfonso de koning...En hij is de zoon van Don Ferrando. En

heeft de Cid niet aan den vader beloofd de zonen en dochteren de beschermende hand boven het hoofd te houden? Al kon de Cid Don Sancho's dood niet verhinderen...moet hij daarom zich scheiden van Don Alfonso?

De Cid, voor den bleeken koning, tusschen zijne bleeke ridders, zweert den leenmanseed, in die tragische, sombere atmosfeer van de kerk van Santa Gadea. Ondoorgrondelijk is de wil van God...

Maar sedert is geen liefde in het hart van den koning voor zijn Campeador. En zijn des Cids vijanden vele, onder de ridders, als de koning zelve tot meineed gedwongen. Zoo dat, als de Cid den Moorschen koning van Toledo den strijd aan doet tegen 's konings geheime wenschen in, de vijandige ridders den Cid in ongenade doen vallen bij Don Alfonso.

Bij Bivar ontbiedt de koning den Cid, om hem rekenschap te vragen. En zegt de koning tot den Cid: Ruiz Diaz, verlaat mijn land. Sire, antwoordt de Cid, ik sta in mijn èigen land. Want Bivar, zijn geboorteplaats, behoorde den Cid. Maar de koning, verwoed, herneemt: Cid, verlaat dan mijn koninkrijk. De koning geeft hem drie dagen, om toebereidselen te maken tot zijn vertrek. Vele van des Cids ridders en volgelingen blijven echter rondom hem. En de Cid weent, voor het eerst in zijn leven. Door zijn kasteel gaat de ontroerende koorts van kasten-leêgen en kisten-pakken. Dienaren en page's ijlen af en aan. En de Cid denkt aan zijn vrouw en zijne dochters, die ver van hem zijn, maar veilig in de abdij van S. Pedro de Cardeña...Maar de Cid en wie hem volgen, zullen naar Burgos gaan, den eersten dag van aftocht in ballingschap.

De poorten der stad zijn open. En door de straten rijdt de Cid en volgen hem zijn ridders en knapen. En het volk loopt hem te gemoet, en aan de ramen der huizen groeten hem klagend de burgers en weenend de burgeressen en zenden hem kushand de kinderen toe. Maar alle deuren blijven hem en de zijnen gesloten. Want koning Don Alfonso heeft boodschap naar Burgos gezonden, dat niemand, op straffe van verlies van bezitting en beide

oogen, den Cid huisvesting geven zal. Bij de herberg, waar de Cid gewoon is af te stappen, meldt hem dit, voor de gesloten deur, een klein meisje, het dochtertje van den waard. De ridders trekken de zwaarden en willen de herberg in trekken met geweld, maar de Cid weêrhoudt hen.

En als een avonturier, als de banneling van den meineedigen koning, dien toch hij trouw heeft gediend, kampeert Don Ruiz Diaz de Bivar, Cid en Campeador, overwinnaar der Mooren, tusschen zijn ridders en knapen op de heuvelkling buiten Burgos, vuren rondom, de wind van de hoogvlakte en de sterren des hemels boven zich als eenig dak, terwijl de stad hare poorten sluit...

* * *

De Cid is de edele, heroïsche figuur van Spanje, van wien zich meer dan de Historie, de Legende heeft meester gemaakt. Als van koning Artur van Engeland, van Roland, Charlemagne's ‘pair’, hebben de meesters der Legende, de troebadoers, zich ook van hèm meester gemaakt. Dat hunne moraal er, naïef-weg, een andere was dan die men ge-eigend zoû denken aan de zangers van een edele, heroïsche figuur, zullen wij weldra zien, als ik u vertel hoe de verbannen Cid, volgens zijne bezingers, zijne leêge zakken vulde op de kale heuvelen om Burgos...

De Cid
II

Op de heuvelen om de stad kampeerde de Campeador tusschen de zijnen en daar de koning verboden had, dat die van Burgos den banneling en wie hem volgden mondvoorraad zouden bezorgen, leden zij honger en dorst. Tot Martin Antolinez verscheen met muilezelen, die aan droegen in de leêren zakken, hen hangend ter zijde, brood en wijn en vleesch en ooft en zeide:

- Cid en Campeador, ik kom u en de uwen voeden en lesschen, want ik ben uw vriend gebleven. Voor wat ik doe, zal de koning mij toomen, maar ik volg ùwe banier, en zoo de koning weêr eenmaal u goed te moede zal worden zal hij ook mij goed te moede worden. En zoo niet, dan is het mij niet meer waard dan een rotte vijg, dit zweer ik u.

Maar de Cid antwoordde:

- Martin Antolinez, gij zijt een moedig ridder en een eerlijk vriend en zoo gij mede met mij trekt in ballingschap en in strijd tegen de Mooren, voor onze eigen rekening, zal ik uw gage verdubbelen. Maar weet, dat ik geen geld heb, noch voor u, noch voor mij, noch voor onze makkers, ridders en ruiters, knapen en knechten...Toch wil ik in dit gemis trachten te voorzien. Ga dus, Martin Antolinez, en neem twee mijner leêge schatkisten en vul die zwaar met zand en beweeg in het geheim de twee rijke Joden, Rachel en Vidas, hier heen te komen, hen zeggende, dat ik mijn kostbaarheden niet meê naar Burgos kan voeren, omdat zij zoo

zwaar zijn en de koning er beslag op zoû kunnen leggen. Zeg hen dus te komen, ongezien door wie ook, vermomd, en in de nacht. God weet, dat ik handel alleen uit nood gedwongen, maar met Jezus' hulp zal ik eenmaal mijn schuld aflossen, zoo wel op aarde als in den hemel...

Martin Antolinez ging naar Burgos, naar de twee rijke Joden...Zij hadden vaak den Cid zijn oorlogsbuit af gekocht: kostbaar Moorsch vaatwerk, Moorsche juweelen, en Martin Antolinez zeide:

- Vidas en Rachel, hoort eens. Gij weet, de Cid kampeert op de heuvelen en hij heeft geldgebrek maar hij heeft ook twee groote, volle schatkisten, vol kostbare Moorsche juweelen en Moorsch vaatwerk, waar onder zijn muilen bezwijken. En hij vreest, dat de koning hem zijn buit af zal nemen en zal rekenen onder de schatting, die de Moorsche koningen van Toledo en Sevilla hem verplicht zijn. En daarom, Vidas en Rachel, zendt de Cid mij tot u beiden en verzoekt u: wilt gij de beide zware schatkisten voor hem bewaren en hem er een som gelds op leenen, maar ook binnen een jaar de schatkisten nièt openen...?

Vidas en Rachel zagen elkander aan en schudden de hoofden en streelden de baarden en wogen en wikten, tellende op de vingers het voor en het tegen. En toen spraken zij, Rachel en Vidas:

- Wij weten wel, dat de Campeador schatten bezit, die hij buit maakte te Sevilla en Toledo...Moorsche juweelen en kostbaar Moorsch vaatwerk zóo zwaar, dat de muilezelen er onder bezwijken. Wij weten het wel, wij twijfelen er heelemaal niet aan. En de Cid is een dappere Campeador en de Cid is een eerlijk Christen. En wij willen wel zijn twee zware schatkisten bewaren, diep onder den grond, waar niemand ze zien zal. Maar zeg ons, Martin Antolinez: wàt moet de Cid hebben in leen voor zijn onderpand: de twee zware schatkisten?

- Mijn Cid, zeide Martin, is een redelijk man; om zijn schatten in veiligheid te weten, o Rachel en Vidas, verlangt hij niet meer dan zeshonderd gouden schilden...

- Drie honderd per kist, zeide Vidas en zeide Rachel; zijn de kisten éven zwaar?

- Zij zijn even zwaar, zeide Martin; want de schatten zijn gelijk verdeeld naar hun gewicht; de eene kist zal geen korreltje zand zwaarder zijn dan de andere. Maar de nacht donkert al: geeft me dus gauw de zeshonderd schilden, gouden, en dan kunt ge de schatkisten halen...

- Martin Antolinez, zeide Rachel en zeide Vidas. Zaken zijn zaken en zoo doet men geen zaken. Wij geven de schilden en de Cid geeft de kisten. Dat wil zeggen: wij leenen de schilden en bewaren de kisten. Als onderpand, Martin Antolinez. Nu goed, wij hebben beloofd de kisten niet te openen binnen één jaar, en het zijn goùden schilden, zeshonderd, die we geven zullen. Vidas geeft driehonderd schilden. En Rachel geeft driehonderd schilden. Van goud. En Vidas bewaart één kist...En Rachel bewaart den anderen kist. Want de kisten zijn even zwaar. De éene kist mag geen korreltje zand zwaarder zijn dan de andere kist. Zaken zijn zaken, Martin Antolinez. Maar zóo...doet men geen zaken. Wij halen eerst de kisten en geven dàn het geld: Vidas haalt *zijn* kist en geeft driehonderd schilden. En Rachel haalt *zijn* kist en geeft driehonderd schilden. Het zijn dus te zamen zeshonderd schilden en allen goud. En het zijn twee kisten, even zwaar.

- Komt dan de kisten halen, zeide Martin Antolinez. En neemt de muilezelen meê.

- We zullen, zeiden de Joden; zes muilezelen mede brengen. Vidas drie muilezelen. En Rachel drie muilezelen...Twee muilezelen voor iedere kist. En de derde muilezel om den moeisten muilezel te vervangen.

- Laten we dan gaan, langs de duisterste wegen. De nacht is volkomen, Vidas en Rachel.

Rachel, Vidas en Martin Antolinez togen in de donkere nacht op weg naar het kamp van den Campeador, op de heuvelen om Burgos. En Martin Antolinez voerde Vidas en Rachel langs de schildwachten tot in de tent van den Cid.

De Cid zat tusschen twee kisten. Zij waren van rood en goud Corduaansch en zij waren benageld met goudene nagels en gesloten met goudene sloten, en dan nog met ijzeren banden omgeven.

Zij waren zóo zwaar, dat als zij kostbaarheden hadden bevat, die kostbaarheden wel heel kostbaar hadden moeten zijn geweest, om zwaar gewicht van edel metaal. De beide kisten waren even zwaar, meende Vidas en meende Rachel, die om beurten beurden de eene kist en de andere kist. En de eene kist zoo zwaar als de andere berekenden, vól Moorsche juweelen en vaatwerk.

De Cid glimlachte minzaam en Martin Antolinez voerde de Joden vóor hem en zij bogen en kusten zijn hand en de Cid zeide: - Gij hebt gehoord, Vidas en Rachel, dat de koning, Don Alfonso, mij verbannen heeft uit zijn rijk en ik weet niet wat te doen met deze twee zwàre kisten vol kostbaar vaatwerk en Moorsche juweelen, alles oorlogsbuit uit Sevilla en uit Toledo, maar als ge er mij zeshonderd gouden schilden op leenen wilt, geef ik ze u gaarne als onderpand, zoo ge echter belooft de kisten nièt te openen binnen éen jaar, uit voorzorg tegen 's konings hebzucht.

Vidas en Rachel beloofden, ja, zij zwoeren bij den eeuwigen God Israëls de kisten nièt te openen binnen een jaar en zeshonderd schilden te leenen, gouden, Rachel driehonderd voor zijn kist en Vidas driehonderd voor zijn kist. Maar vòor zij de kisten laadden op hunne muilezelen, die buiten de tent met de drijvers wachtten, zeide Rachel en kuste de hand van den Cid:

- Cid en Campeador, ge zult verre van hier gaan in vreemde landen en uw oorlogsbuit zal groot zijn als uw goed fortuin, trots den toom des konings. Vergeet Rachel niet, want hij is altijd bereid voor een minnelijke prijs uw buit te koopen of zelfs te bewaren als onderpand voor een som, die gij noodig zoudt hebben. En, Cid, opdat ge Rachel niet vergeten zult, heeft hij een rood Corduaansch stuk leêr voor u mede gebracht, als geschenk, Cid, en hier is het en het is een héel mooi, waardevol stuk en ge kunt er een paar deugdzame rijlaarzen van laten maken en zelfs misschien wel een kleine schatkist, om fijne, Moorsche juweelen, die ge buit zult maken, in te bewaren.

De Cid dankte Rachel zeer en ook Vidas gaf den Cid een geschenk, op den koop toe, als eerlijke, brave Joden, die zij waren en misschien voelde de Cid, de Christen, wel een wroeging hem

prikkelen in zijn Christelijk geweten, maar hij beloofde zich zijn schuld, met Jezus' hulpe, goed te maken, zoo wel op aarde als in den hemel. En Vidas en Rachel deden hunne drijvers de zware kisten moeitevol zeulen naar buiten en iedere kist plaatsen op een plank, die twee muilezels torsten, en de plank kraakte en de muilezels wankelden op de pooten en de losse muilezelen zagen met schuin oog naar de vracht, die zij na een derde van den weg zouden moeten mede torsen, als er twee van de eerste bijna zouden bezwijken. En Rachel en Vidas gingen weêr binnen de tent en zij telden den Cid, op het tapijt voor zijn voeten, zeshonderd schilden voor, alle van goud, Rachel driehonderd schilden en Vidas driehonderd schilden. Maar toen zeide Martin Antolinez:

- Rachel en Vidas, ge zult niet ontkennen, dat ge een goed zaakje hebt gedaan: twee zùlke zware kisten vòl Moorsch vaatwerk en juweelen voor zeshonderd armzalige schilden en zonder mij hadt ge het zaakje nièt gedaan en ge kondt mij wel iets schenken, al was het maar genoeg om een paar nieuwe hozen te koopen.

Maar Rachel antwoordde en Vidas stemde hem bij:

- Martin Antolinez, het is als ge zegt en wij willen u wel iets schenken en genoeg om een paar hozen te koopen van zijde en een brokaten wambuis en een sammeten mantel: hier hebt ge vijftien schilden van Rachel en hier vijftien van Vidas, en zoo zijn we allen tevreden.

En de Joden verlieten met handkus en groet de Christenen, en de Cid, dat zelfde uur, brak zijn kamp op en begaf zich met zijne ridders en ruiters, met zijn knechten en knapen naar de Abdij van S. Pedro de Cardeña, en rijdende bad hij tot de H. Maagd en beloofde haar rijke gaven voor haar altaren en vele missen, aan hare altaren te zingen. En hij was overtuigd, dat Jezus, die immers voor ons gestorven is aan het Kruishout, hem wel zoû helpen zijn schuld te lossen, zoo wel op aarde als in den hemel...

Tot hij bij de abdij aan kwam ter ure der vroegmis en de abt Don Sisebuto hem, de armen open, tegen kwam in den kloosterhof en Doña Ximena, tusschen vijf edelvrouwen en met haar twee kleine dochtertjes, haar verbannen man weenend in de

armen klemde en hij den abt vijftig schilden gaf en Doña Ximena honderd...

En den abt beloofde voor ieder schild, dat deze zoû uit geven ten koste van Doña Ximena, hare twee dochtertjes en hare vijf edelvrouwen, vier schilden terug te betalen...

* * *

Zoo is de moraal van den Cid en van zijne bezingers. Moeten wij er om glimlachen of meesmuilen? Bedenk, in die dagen was meer wellicht dan in de onze, een Christen een Christen, en een Jood een Jood. De rijke Joden van Burgos en Toledo bedrogen zóo vaak de Christenen, dat er geen aardigheid meer aan was. Maar wèl was er aardigheid aan de Christenen de Joden te laten bedriegen, zelfs zulke brave, edelmoedige, vertrouwende Joden als waren Rachel en Vidas, die met hun stoet van drijvers, ezelen en zwàre kisten moede terug kwamen te Burgos en de zware kisten - vòl Moorsche juweelen en zwaar, o zoo zwaar Moorsch vaatwerk! - één jaar lang ongeopend bewaarden in hun diepste, donkerste kelders...

* * *

In Burgos' prachtkathedraal, in de kapel van Corpus Christi, is nog heden ten dage, bevestigd aan den wand, te zien, lezer, één der schatkisten van den Cid - ik weet niet of het die van Rachel of die van Vidas is, - als een onomstootelijk bewijs - glimlach of meesmuil, zoo als ge wilt - dat de Christen soms veel leeper is dan de door hem leep gescholden Jood...

De Cid
III

Hoe mooi is eigenlijk dat epos van het leven des Cids, zoo als het in die oude kronieken vermeld wordt, die Spaansche heros-figuur tusschen de Moorsche koningen, die hij bekampt, zelfs in ballingschap, ter eere van zijn ondankbaren Christenvorst! Hoe mooi is het eigenlijk te denken, dat hij Spanje gemàakt heeft, dat hij de Christelijke elementen, die vier eeuwen geleden behouden bleven van het Visi-Gothische rijk, op hief uit de Moorsche overheersching en wat verstrooid was vereende tot een jong, nieuw, groot rijk. Zijn trouw aan den viermaal meineedigen koning Don Alfonso is roerend en wellicht zal mijn scrupuleuze lezer het den Cid vergeven, dat hij twee Joden bedroog, zoo ik verzeker, dat de Cid, na dat hij Valencia aan de Mooren ontnomen had, Martin Antolinez werkelijk met de verschuldigde som naar Rachel en Vidas zond en hun vergeving vroeg voor het vullen met zand van twee leêge Corduaansche kisten.

Na die inname van Valencia en vijf roemruchtige slagen is de koning ook meer geneigd den Cid weêr zijn gunst te schenken, vooral als diens boodschapper Don Alfonso honderd prachtige, gezadelde paarden vereert, buit gemaakt op de Mooren. En dan Valencia zelve, die groote, rijke, Moorsche stad, waar de Cid een bisschop heeft aangesteld en dat hij bewaren zal ter eere des konings! Don Alfonso is zoo verrukt en verrast, als Martin Antoli-

nez hem dit alles meldt, dat hij den Cid vergunning geeft Valencia als zijn leen te beschouwen en daarbij Doña Ximena en hare dochters, Doña Elvira en Doña Sol, met een escorte, uit de abdij naar Valencia doet geleiden.

Op den Miguelete, den toren van Valencia, voert de Cid zijne vrouw en zijn dochters en toont hij haar de prachtige stad met hare *azulejos*[1]-koepels, als omgekeerde convolvulus-kelken, met hare groene *huerta* of 'tuin' van vruchtbaarheid rondom, met de zalige, blauwe zee ten Oosten. En later, van deze zelfde toren - dien ook wij, nieuwsgierige toeristen, beklommen om den zelfden aanblik te hebben, dien de Cid en de zijnen hadden - woonden de drie angstige vrouwen den slag bij, dien de Cid den Mooren leverde, toen zij zijne stad kwamen belegeren onder aanvoering van Joezoef, koning van Marokko. De Cid verslaat de Mooren en hij zendt dit maal naar Don Alfonso, die ver in het Westen te Valladolid toeft, twee-honderd rijk getuigde Arabische rossen en de eigen tent met kostbaar tapijtwerk van Joezoef. De rossen, met een kostbaar Moorsch zwaard aan den zadelkop hangend, werden den koning voor gebracht door twee-honderd Moorsche knapen. En de koning, Don Alfonso, lachte blij en vermaakt en beweerde, dat hij niemand onder zijne vazallen kende, die, als zijn verbannen Cid, de Heer van Valencia, hem zoo veel schoone geschenken gaf en zoo trouw hem in ballingschap diende.

Ter zijde van den koning waren in dien tijd twee *infantes* of prinsen, van Carrion; zij heetten Diego en Ferrando Gonzales en toen zij de prachtige geschenken zagen, die de Cid zijn koning vereerde en vernamen, dat de Campeador twee jeugdige dochters had, Doña Elvira en Doña Sol, scheen het dezen twee jongelieden een voordeelig zaakje toe naar de hand dier jonkvrouwen te dingen. Nu hadden deze twee jeugdige prinsen echter geen zeer goeden naam: zij waren op gevoed door hun oom, graaf Don Suero Gonzales, een man van veel woorden en weinig daden en in dien tijd was voor een ridder de daad meer dan het woord en daarbij

1 Tichels.

hadden de oom en de beide neven vele schulden, bij de Joodsche collega's van Rachel en Vidas.

De Cid was dus alles behalve gesticht met het aanzoek van den koning, die hem de hand liet vragen zijner dochters voor de beide *infantes*, maar weigeren was ook niet gemakkelijk en daarom zouden de koning en de Cid elkander - voor het eerst na hunne oneenigheid - ontmoeten aan den boord van den Taag. Heel aardig, in de oude kroniek, wordt de pracht van dit rendez-vous geschilderd. Wie - zegt de kroniekschrijver - u beschrijven zoû de weelde, hier ten toon gesteld, zoû veel te beschrijven hebben. Want wie in Castilië zag, als toenmaals, zoo vele kostbare muilezelen en hakkeneien, zoo vele vanen aan lansen en schilden versierd met zilver en goud en zoo vele mantels en pelswerk. De koning zond grooten mondvoorraad naar de boorden van den Taag en de twee *infantes* dosten zich op het allerschoonst: voor het een betaalden zij, voor het ander dompelden zij dieper in schuld...Mijn Heer de Cid, de Campeador, draalde niet te Valencia: hij toog op weg en er waren muilezelen en hakkeneien en vele kostelijke wapenen en vele mantels en pelswerk: edelen en kerelen waren kleurig gekleed...

Ziet gij niet duidelijk de beide optochten? Wie geeft ons, modernen, den eenvoud weêr der oude schrijvers van kronieken! En dan zulk een trekje:

Al deze groote rossen, die zoo schoon stapten, zacht van tred, veroverde de Cid: géen werd hem geschonken.

Met de schoon stappende rossen, zacht van tred, is het beeld volkomen van den optocht langs den Taag. Koning Alfonso nadert en de Cid nadert. En de Cid stijgt van zijn ros Bavieca en knielt neêr en weenend van vreugde, neemt hij de grashalmen in zijn mond om zijn aandoening te bestrijden. En wil hij de voeten des konings kussen. Maar deze biedt hem de hand, opent hem de armen en geeft hem den vredeskus. En de koning geleidt de twee *infantes* voor hun aanstaanden schoonvader en er is een banket en niemand, die niet at of dronk uit zilver, maar de koning en de Cid en de *infantes* en hun oom dronken en aten uit goud.

Acht dagen duurt de samenkomst. Dan geeft de Cid iedereen geschenken: ‘iedereen, die kwam, was wèl tevreden, want hij kreeg muilezel, hakkenei of kostbaar kleedingstuk.’ En de koning zelve krijgt natuurlijk het meeste: vijftig prachtig omhoesde rossen. Dan gaat de tocht naar Valencia en de bruiloft wordt beschreven als de Middeneeuwsche ‘clerc’ dat doet: er wordt zelfs van stierengevecht melding gemaakt maar gelooft mij, dat het de ridders zelve waren, die de stieren bestreden en niet toreros in het genre van Escamillo, dien wij in de opera, of van ‘Bombita’ dien wij in de huidige arena bewonderen.

* * *

Het scheen, dat het tòch ging in het Alcâzar van Valencia, met het huisgezin van den Cid, hoe een kwaad oog hij ook bleef hebben in het huwelijk zijner dochters. Tot er iets gebeurde - iets anecdotiesch, maar dat juist geschikt mij schijnt u te vertellen - dat de twee jonge prinsen stelde in het ware licht. De Cid had uit Afrika een jongen leeuw ten geschenke gekregen en de leeuw werd gehouden in een hok van den hof, en als de hof gereinigd werd, werd de leeuw in het hok op gesloten. Nu was het des Cids gewoonte na het middagmaal even in slaap te vallen in zijn hoogen stoel en eens, toen de Cid, zoo sliep in zijn hoogen troonstoel aan het hoofdeinde der tafel, kwamen boodschappers vertellen, dat de prins van Marokko gezien was op zee, met een grooten, grooten vloot. De Cid waakte op en was verheugd, want in drie jaren had hij geen slag geleverd tegen de Mooren en er ging een groote ontroering door het paleis om den aanstaanden oorlog...Maar de Cid sliep weder in, na zijn eerste vreugde. En de twee *infantes*, Don Diego en Don Ferrando gingen met de andere ridders schaak spelen en plotseling, in de poort van de zaal, verscheen de leeuw, want zijne bewakers, minder lakoniek dan de Cid om den aanstaanden oorlog, hadden vergeten den hof te sluiten! En de leeuw stond op den drempel en zag rond, nieuwsgierig als een leeuw, die groot is geworden in een hok en een hof en niet in de woestijn, rond ziet wanneer hij op den drempel van een Romaansch-Arabi-

sche eetzaal staat. Wel de leeuw zag rond en brulde en de Cid ontwaakte niet maar de aanwezige ridders rezen ontzet op en schaarden zich om den Cid om hem te verdedigen maar de twee schoonzonen, de *infantes* van Carrion, beefden van angst en Don Diego schaamde zich niet te kruipen onder den troonstoel van den Cid en Don Ferrando sprong uit het raam in de wijnkuip, waar de persers juist bezig waren te dansen op de druivetrossen...

Intusschen was de Cid ontwaakt en zag de ridders rondom zich heen en de leeuw, die brullend naderde...Maar de Cid, wien de leeuw als een hond verknocht was, riep uit:

- Wat beteekent dàt?

En de leeuw stond stil en kwispelde met zijn zweepstaart en de Cid stond op en nam den leeuw bij de manen en geleidde hem rustig naar hof en hok en bromde de wachters, dat zij, in de vreugde om den aanstaanden oorlog, vergeten hadden de deur te sluiten en keerde toen terug, en zette zich op zijn stoel en allen waren zeer verbaasd. En toen de twee schoonzonen te voorschijn kwamen, Don Diego bleek en met gescheurd wambuis en Don Ferrando rood van druivensap, begonnen alle de ridders te lachen. Maar de Cid verbood hen te lachen en de twee prinsen gingen zich verkleeden. Ze waren echter woedend; zij meenden, dat de Cid opzettelijk den leeuw had los gelaten om hen belachelijk te maken en hun lafheid te laten zien en zij zwoeren zich te wreken. Zoodat zij raad hielden met hun oom, Don Suero Gonzalez, en deze ried hen aan hun woede te verbergen, tot de slag aan de Mooren geleverd was. De lezer zal wel willen gelooven, dat de Cid in minimum van tijd de zeer groote legermacht van den prins van Marokko, die Valencia kwam belegeren, verslagen had. Ter zijde van den Cid streed de bisschop van Valencia, Don Jeronimo en hij laat ons denken aan den goeden bisschop Turpijn, die naast Roland twee eeuwen geleden gevochten had in de engte van Roncevalles, ter eere der Christenheid...Maar een der schoonzonen, Don Diego, vluchtte voor een grooten, sterken Moor, en die Moor werd door een schildknaap, neef van den Cid, gedood, maar de schildknaap duldde, dat Don Diego zijn schoonvader

wijs maakte, dat hij den Moor gedood had...

Toen de slag dus geleverd was, dachten de prinsen van Carrion aan hun wraak, want zij hadden de geschiedenis met den leeuw niet vergeten. En zij stelden dus voor aan den Cid en aan Doña Ximena, dat zij met hunne vrouwen nu eindelijk, na meer dan twee jaren te Valencia te hebben vertoefd, terug zouden keeren naar het land hunner vaderen, naar Carrion, ver in het Westen gelegen.

De Cid noch Doña Ximena kunnen tegen dit voorstel iets in brengen. De twee prinsen hebben het recht hunne jonge vrouwen mede te voeren naar het verre land: daar zullen zij leven aan het hof van den graaf, haar schoonvader, daar zullen zij zien de steden, die haar geschonken zijn als bruidsgift en de schoonzonen zelve zullen rijke geschenken mede krijgen: vijfduizend schilden oorlogsbuit en honderd getuigde rossen en honderd muilezelen en tien gouden bekers en honderd zilveren schalen en borden...Maar als de Cid afscheid van zijn dochters genomen heeft en Doña Ximena van smart bezwijmd is in de armen harer vijf edelvrouwen, ziet de troostelooze vader naar...den vlucht der vogels! Aardig antiek détail, dat ons plotseling verrast in deze Middeneeuwsche atmosfeer van ridderroman! De Cid beschouwt de vlucht der vogels als de antieke *augur* en het voorteeken is noodlottig...

En de Cid, angstig om zijne dochters, die twee mannen volgen, die de Cid niet heeft leeren lief hebben en waardeeren, zendt hen zijn neef Alvar Fañez achterop, de dappere schildknaap, die in den slag twintig Mooren verslagen had, tot zijn arm van bloed gedropen had van zijn elboog tot zijn pols toe. Het was een lange, lange weg naar Carrion, den Douro over en dan door het sombere eikenwoud van Corpes. En de jonge vrouwen waren bang...Want onderweg, toen de kavalkade gegaan was door de landen, die de Cid in leen had gegeven aan zijn vazal, den goeden Moor Abengalvon, hadden hare mannen, hoewel de Moor hen met geschenken verwelkomd had, hem willen vermoorden om hem geheel uit te plunderen...Hun laaghartig plan was verijdeld, maar

de ongelukkige dochters des Cids, Doña Elvira, Doña Sol, zagen nu eerst in in welke handen zij waren weg gegeven! En het woud was somber en de bergen sloten zich als ondoorbreekbare muren en Valencia was verre, verre en alleen hun neef Alvar Fañez was haar ter zijde...Dien nacht werd het kamp op geslagen in dat sombere woud, tusschen rotsen en eiken, waar tusschen huilde de koude wind. En den volgenden morgen bevalen de twee *infantes* hunne ridders en knechten en knapen voort te gaan en het kamp op te breken. En zij bleven alleen met hunne beide angstige vrouwen en deze vroegen, waarom zij hièr bleven, alleen, en zonder ridders en knechten en knapen. Maar de twee prinsen van Carrion antwoordden met hunne vrouwen de mantels en kleederen te scheuren van hare ledematen, met hunne paarderiemen te nemen en haar te geeselen. Tot de dochters van den Cid riepen:

- Don Diego! Don Ferrando! Onze vader gafu de sterke, scherpe zwaarden, die Colado heeten en Tizona: slaat ons de hoofden af, maar doet ons en u niet de schande aan ons te geeselen!

Maar de prinsen van Carrion achtten niet wat hunne vrouwen zeiden: zij geeselden haar met de paarderiemen en schopten haar met de gespoorde laarzen...'O!' roept de kroniekschrijver uit; 'zoo mijn Heer de Cid op dit oogenblik ware aan gekomen!' En de beide vrouwen bezwijmden in een stroom van bloed en de slechte prinsen namen haar mantels en kostbaar bontwerk en lieten haar liggen in het sombere eikenwoud, tusschen de rotsen, waar tusschen huilde de wind.

Gij begrijpt, o lezer, dat de trouwe neef, Alvar Fañez, niet met de andere ridders is vooruit gereden. Dat hij zich heeft verborgen, dat hij de twee bezwijmde vrouwen vindt en ze redt van de raven, die reeds zwermen om hare bloedige lichamen. Dat hij ze wascht met het water uit de rivier en ze wikkelt in zijn eigenen mantel en ze doet neêr leggen op een bedde van bladeren. Maar daarbij wil ik u zeggen, dat de andere ridders, toen zij de *infantes* alleen hen zagen achterop komen, weigerden hen meer te verzellen, schande over hen riepen en terug reden naar het woud om de beide ongelukkigen te zoeken...Zij vonden haar echter niet, want Fañez

was reeds, met de beide half naakte vrouwen op zijn paard naar een dorp gereden...
En brengt ze in Valencia terug...

* * *

Wilt ge van de ridderlijkheid weten dier dagen nadat ik de onridderlijkheid u er van heb verteld? De koningen van Arragon en Navarre vragen aanstonds voor hunne zonen de twee verstootene jeugdige vrouwen ten huwelijk. En na het geding, dat de Cid de prinsen van Carrion aan doet voor de rechtbank des konings, huwen Doña Elvira en Doña Sol de *infantes* van Arragon en Navarre en worden later de koninginnen dier rijken...

Maar de Cid voor de rechtbank des konings is...een type, zouden wij zeggen. De Cortes zijn verzameld en de Cid krijgt van den koning vergunning te zetelen op zijn eigen ivoren zetel en met dit recht, dat alleen prelaat of koning sedert naast hem zetelen mag. Het ziet er voor de gedagvaarde prinsen van Carrion slecht uit. Maar de Cid, zijne verontwaardiging bedwingend, stelt rustig zijn eersten eisch: hij vraagt van zijne vroegere schoonzonen de twee goede zwaarden terug, die men heet Tizona en Colado. De slechte prinsen zijn reeds blij: zij geven de zwaarden. En de Cid heeft dit woord:

- O goede zwaarden, ik gaf u in hoede van twee prinsen, die mijn schoonzonen waren, maar zij hielden u hongerig en gaven u niet het vleesch, dat gij gewoon waart!

En daarna eischt de Cid terug de vijfduizend schilden oorlogsbuit, de rossen en muilezelen en het vaatwerk. De *infantes* worden veroordeeld die geschenken terug te geven. En als de Cid nu zeker is van zijn zwaarden en de rest terug te krijgen van zijn onwaardige ex-schoonzonen, barst hij in woede uit. ‘Hònden, die mijn dochters geeselen dorst in het eikenwoud!’ Zoo de koning hem, den Cid geen rècht geeft in deze zaak, zal hij het zelve nemen gaan, te Carrion. ‘Sire, zoo gij geen recht mij geeft, zal ik naar Carrion gaan en het zelve mij geven!’

Dat de Infantes worden veroordeeld te strijden met de neven

van den Cid, is begrijpelijk en ge zult niet verwachten, o lezer, dat de schandelijke onridderlijkheid, dus, de ondeugd, het in die dagen, af legde, tegen over de ridderlijkheid, dus de deugd.

De Cid
IV

Jaren lang leefde de Cid rustig in Valencia en de Mooren, die hij overwonnen had, waren tevreden met zijn rechtvaardig bewind. Toen brachten boodschappers echter de tijding, dat koning Bucar van Marokko, onverzoend om zijn vroegeren nederlaag, geheel het Heidendom, van het Oosten toe tot het Westen, op hitste zich te verzamelen ten einde Valencia te heroveren...En zag de Cid den wil van God.

Want hij werd oud van dagen en hij zag vóor zich verschijnen zijn vader, die, oud van dagen, en zijn eenigen zoon, die, jong van jaren, gestorven waren. En zij wenkten hem te komen...En hij zag vóor zich verschijnen de H. Petrus, die, dankbaar, dat de Cid zijn abdij en klooster bij Cardeña steeds zijne giften geschonken had, hem verwittigen kwam, dat binnen dertig dagen des Cids laatste uur zoû slaan...

En de Cid hoorde verder, van zijne boodschappers, dat de vloot van den koning van Marokko, dien zes-en-dertig andere Moorsche koningen vergezelden met een bizonder groote heermacht, in zee was gestoken, op weg naar Valencia. En omdat zijn geestesgezicht verhelderde, naar mate zijne dagen eindigden, zag de Cid wat moest worden gedaan...

Valencia te behouden zoû de onmogelijkheid blijken en de Cid ried zijne vrouw, Doña Ximena, ried den Bisschop, Don Jeronimo, ried alle zijne ridders en trouwen aan Valencia te verlaten, als

het oogenblik daar zoû zijn. En gebood de Mooren, die in de stad leefden onder zijn bewind, te gaan buiten de stad en daar te leven met hunne geloofsgenooten, tot de strijd beslist zoû zijn. En in de nacht riep de Cid zijne vrouw en den bisschop en alle zijne ridders rondom zijne sponde en zeide, dat hij zijn laatsten dag voelde naderen en deelde hun zijne laatste beschikkingen mede, die zéer vreemd waren en weêrgâloos in de geschiedenis der menschen, als den lezer weldra zal blijken.

De Cid deed de boete, die de bisschop hem op legde voor zijne mogelijke misdaden en zeven dagen voor dien, welke hij meende zijn doodsdag te zullen zijn, vroeg hij de rood gouden kistjes, waarin de balsem en myrrhe, die hem de Sultan van Perzië ten geschenke gezonden had. En uit zijn gouden beker, waar uit hij gewoon was te drinken, dronk hij rozewater, dat hij mengde met enkele korrelen myrrhe en een weinig balsem, en nam geen ander voedsel. En zeven dagen lang voedde hij zich aldus en zijne oogen werden zeer helder en zijn gelaatskleur zeer frisch...hoewel hij toch iederen dag meer en meer verzwakte...

Tot hij stierf, den Zondag van Quinquagesima, negen-entwintig Mei van den jare Onzes Heeren 1099. En de zijnen, die zich herinnerden zijne laatste beschikkingen, aarzelden niet die te volvoeren, hoe weêrgâloos vreemd zij ook waren. Doña Ximena dus en de bisschop en alle de ridders wieschen het doode lichaam des Cids twee malen in water lauw, een derde male in rozewater en zalfden en balsemden het eindelijk...En terwijl de missen werden gelezen en de gebeden gezegd om het lijk, dat rustte in de kerk van de H. Maagd der Deugden, wachtten zij de komst af van den koning van Marokko.

Hij kwam en landde. Zes-en-dertig Moorsche koningen vergezelden hem en zelfs éene Moorsche koningin: zij was een negerin en haar volk was een volk van negerinnen en zij was geschoren van hoofdhaar, met alléen een kuif op den kruin en zij waren allen in maliën omkleed en onfeilbare boogschutteressen. En drie dagen lang vochten de Moorsche legers onder de muren der stad en dachten haar te bestoken, maar leden groote verliezen en hoe-

wel de belegerde Christenen wisten, dat hun overwinning slechts schijn was en zij niet zouden stand kunnen houden, juichten zij van zege op de muren, zoo als de Cid het in zijne laatste beschikkingen bevolen had. En koning Bucar en de zes-en-dertig andere koningen en de negerkoningin, die de Star der Boogschutters heette, verwonderden zich, dat de Cid zelve nog niet aan het hoofd zijner ridders uit de stad te voorschijn kwam. Want zij wisten niet, dat de Cid was gestorven.

Maar de vierde dag, tegen midnacht, openden de poorten der stad en Alvar Fañez viel met zijne voorhoede de zwarte Amazonen aan en na een vreeslijken slag, moesten de strijderessen vluchten of werden gedood. En achter die voorhoede verschenen de ridders van den Cid zelven en in hun midden verscheen hun de Cid: hij scheen reusachtig en bereed zijn strijdros Bavieca: hij zat roerloos recht in volle wapenrusting en in zijn geheven hand bliksemde zijn goed zwaard Tizona en zijne verschijning was zoo vreeslijk en indrukwekkend, dat hij den Mooren een onoverwinlijke wraakengel scheen en dat zij niet dorsten weêrstaan, minder nog aan vallen en dat zij vloden naar zee, naar hun schepen, en dat zij bij duizenden werden af gemaakt en hunne tenten vol kostbare wapenen en have achter lieten in handen der Christenen...Want de Christenen hadden, volgens den laatsten wil van den Cid, zijn lijk wederom gezalfd en gebalsemd en hem toen op zijn ros Bavieca in het zadel gezet, tusschen twee planken, die naar den vorm zijns lichaams geheel hem omhielden en hem toen omgespt in zijn rusting en omhuld in zijn wapenrok van sindaal en zij hadden hem zijn arm in de hoogte aan een houten arm gebonden en zijn zwaard Tizona hem in de vuist geklemd - alles naar den laatsten wil van den Cid - en aldus bereden, werd het ros Bavieca, geleid tusschen de rossen der ridders en verscheen de Cid aan de Mooren als een hemelsche verschijning van toorn en kracht. En terwijl zij vluchtten toe naar de stad, kwamen de andere Christenen de stad uit, rondom Doña Ximena en zij voerden allen op lastdieren hunne have meê en allen gingen in de donkere nacht den weg op naar Castilië, als de Cid het op zijn sterfbed had bevolen.

Den volgenden morgen bespeurden de Moorsche bewoners van Valencia, die de Cid geboden had gedurende den slag in de voorwijken der stad te vertoeven, dat de poorten der stad open waren en dat de Christenen Valencia hadden verlaten. En herinnerden zij zich gezien te hebben, dat de Cid - dien zij levend dachten - den weg op gegaan was, tusschen alle de zijnen, naar Castilië. En verwonderden zij zich zeer en zochten zij de verslgen Mooren van koning Bucar aan het strand en op hunne schepen. En keerden zij allen terug naar Valencia en vonden de waarheid, ter hunne gerieve, geschreven in Arabische letteren op de muren van het Alcâzar. Dat de Cid, ontzield, maar te paard, met alle de zijnen, naar Castilië was getogen. En zij vestigden zich te Valencia en Valencia bleef Moorsch tot koning Don Jayme van Arragon het in latere eeuw, met de hulp van God en San Jago, veroverde.

De legende heeft, in den eenvoudigen stijl des kroniekschrijvers, een onbetwijfelbaar accent van waarheid. De ruwe zede, die volgens den wil van den doode, den doode zelven niet laat in welvoegelijke rust, maar hem mede voert als een schrikbeeld en een banier, om de vijanden ontzag in te boezemen, moge onze zielen schokken, zij schokte niet de zielen der Middeneeuwsche tijdgenooten des Cids. Langs den geheelen weg naar Castilië stroomt het volk toe om het wonder te zien: de Cid, ontzield, maar frisch van gelaatskleur en recht van leden, het zwaard Tizona ter hand, de wonderlijk klare oogen recht voor zich uit...Doña Ximena weigert het lijk haars gemaals in een kist te leggen: zoo lang de Cid en Campeador, door de Perzische balsems en zalven, zoo levend schijnen blijft, zal zij hem òf te paard mede voeren, of doen zetelen op zijn ivoren zetel.

Intusschen naderen uit Westen en Noorden de dochteren van den Cid, die de *infantes* van Arragon en Navarre hebben gehuwd. Het eerst ontmoet de lijkstoet des Cids Doña Sol, met haar gemaal, de *infante* van Arragon. Tusschen honderd gewapende ridders verschijnt zij: de schilden hangen omgekeerd aan de zadelknoppen ten teeken van rouw; Doña Sol is gehuld in een grove pij te midden van hare vrouwen, allen gehuld in grove pijen als zij, en

zij verschrikt als zij haar dooden vader te paard ziet en barst dan in snikken uit en werpt zich op den grond en trekt zich de haren uit, ‘die waren als gouden draad’. Maar Doña Ximena nadert ernstig hare dochter en zegt haar zacht, dat zulke rouw niet overeenkomstig is met den wil van haar vader, den Cid, en dat zij hare smart overmeesteren moet. En van Osma en Gormaz en Santesteban stroomt meer en meer het volk naar den heirweg toe, waarover de lijkstoet des Cids gaat naar het klooster van San Pedro de Cardeña, dat hij steeds zoo zeer geliefd had.

Intusschen hoort de koning Don Alfonso, die te Toledo vertoeft, dat de Cid, ontzield, maar in statie en gezeten op zijn ros Bavieca, nadert en verneemt des Cids tweede dochter, die van Navarre is uit getogen, met haar gemaal, den jongen koning en tweehonderd ridders en tusschen hare vrouwen, dat de wil haars vaders geen rouw gedoogt, zoo dat, nu zij den lijkstoet ontmoet, zij zonder klachten en rouwvertoon, in volle statie, ook nadert en zij slechts neêr knielt bij het, te paard zittende, lijk en haar dooden vader de hand kust, als ware hij levend geweest. En tusschen zijne vrouw en dochteren en schoonzonen en steeds meer ridders en omstuwd van het volk, dat aan stroomt en stroomt, is, na vele dagen rijdens, de doode Cid het klooster genaderd, waar zijn vorst Don Alfonso hem wacht en er zijn missen en avonddiensten en het Requiem wordt vele malen gezongen, zoo als betaamt aan een doode van zoo vele verdienste als was geweest mijn Heer de Cid en Campeador.

En ter rechterzijde van het altaar van St. Pieter, op zijn ivoren zetel en onder een geblazoeneerden tabernakel van goud en goudlaken en azuursteen, zetelt de Cid: de koningen van Castilië en Navarre en de *infante* van Arragon en de bisschop Don Jeronimo hebben zelve het lijk uit zijn houten omhulsel genomen en o wonder! het is stijfrecht gebleken en nu zit de Cid in zijn troon, met zijn heldere oogen en zijn langen baard en Tizona geklemd in de vuist en gekleed in een scharlaken *tartari* en de koorden van zijn mantel in de andere hand. En tien jaren zit de Cid alzoo, vóor zijne oogen verdoffen en de zijnen het welvoegelijk achten hem eindelijk te doen onzichtbaar zijn...

En in die tien jaren gebeurde het volgende. Op den sterfdag van den Cid was de abt, Don Garcia Tellez, gewoon een lijkrede ter eere des Cids te zeggen maar op de open plaats voor de kerk, omdat deze de duizende toehoorders, die samen stroomden van alle zijden, niet kon bevatten. En op een dezer dagen, was er alleen één Jood in de kerk gebleven en toen hij den Cid daar zoo levend zag zetelen, met zijn zorgvuldig gekamden baard en zijn frisch starende oogen en Tizona geklemd in de vuist en in de andere hand de koorden van zijn mantel, herinnerde de Jood zich, dat de Cid zich nooit tijdens zijn leven aan den baard had laten raken en hij kreeg nu een ingeving van spot om den Cid te willen trekken aan den baard. En zijn schendende hand ging uit naar den baard van den Cid, maar ten zelfden tijd hief des Cids hand, die de mantelkoorden hield, zich op en trok Tizona voor de helft uit de scheede...En de Jood slaakte een kreet en viel in zwijm voor den Cid en de abt stortte binnen en al het volk en toen zij den Jood hadden besprenkeld met wijwater en hij bij zichzelven kwam, vertelde hij hun de waarheid en wilde zich doopen laten. En de abt doopte hem in naam der H. Drieëenheid en noemde hem Diego Gil en Diego Gil, voortaan, deed dienst aan het lichaam des Cids.

Tot, na tien jaren, de oogen des Cids verdoften...En de abt Don Garcia Tellez het voegzaam achtte een krypt vóor het altaar te doen uit graven en doen overwelven en daarin het lijk des Cids, getroond, te doen nederlaten, Tizona ter hand, maar zijn schild en banier aan de muur.

Terwijl ter zijde hem lag, in eeuwige ruste, Doña Ximena en voor de poort van het klooster het ros Bavieca, veertig jaren oud en toen gestorven, ter aarde besteld was tusschen twee machtig groeiende olmen.

Murillo

Iedere belangrijke schilderijengalerij in Europa beroemt zich minstens wel op één of twee Murillo's, maar de steden, waar men het best dezen meester ziet, zijn Sevilla, in het Museo Provincial, Madrid, in de groote zaal van het Prado, die hem gewijd werd en München, in de Alte Pinakothek. In Sevilla ziet men Murillo het sympathiekst, zelfs meer dan in Madrid, waar deze schilder der talrijke Maria-Hemelvaarten op wreede wijze geëclipseerd wordt door Velasquez, hoe weinig rechtvaardig het ook is beide schilders te vergelijken. Maar in Sevilla is Murillo de grootste attractie en wordt hij, na de teleurstelling, die de door de litteratuur zoo gevierde stad geeft, de reden, dat men zich met Sevilla verzoent. Het Museo Provincial is te danken aan het feit, dat in 1835, toen een oproer in Sevilla de kloosters bedreigde, de deken van het Capucijnerklooster drie-en-twintig Murillo's in bescherming gaf bij het Domkapittel en deze prachtige doeken geven aldaar zulk een completen indruk van dezen schilder, als men niet gauw elders van welken schilder ook vinden zal. Zelfs zonder de Murillozaal van het Prado, zoû men alhier in dit Sevilliaansche muzeum Murillo kunnen zien, bestudeeren, bewonderen. Meer dan hij in Sevilla geeft, geeft hij niet in Madrid en de Madrileensche verzameling completeert hem alleen en niet meer.

Bartolomé Esteban Murillo, van wiens levensloop weinig te verhalen is omdat hij een rustig, stil, arbeidzaam leven leidde, zonder veel emotie, zonder vele verplaatsingen dan een tweejarige reis naar Madrid, waar Velasquez hem ontving, de groote Velasquez, de schilder *à succes*, de hofschilder, en hem veel liet zien

van Italiaansche en Vlaamsche school, Murillo begon met maakwerk: hij schilderde voor de zeevaarders naar Amerika vanen en heilige-beeldjes en dit jeugdwerk, dat misschien wel aardig interessant zoû zijn te zien, is geheel verloren gegaan. Na zijne reis naar Madrid keerde Murillo terug naar zijn vaderstad Sevilla; hij had veel gezien, begrepen, vergeleken, hoewel hij niet verder was geweest dan Madrid, genoeg om zijn kleine, rustige ziel eenige aansporing te geven zijn uiterste best te doen. Hij voelde sterk dringend zijn talent in zich; hij zag óm zich en vond zijn realisme - zoo als wij dat vooral in München nu zien - hij zag *in* zich en vond zijn mystiek idealisme. Beide vond hij zeer zeker niet anders dan zijne nooit groeiende, placide, vrome ziel hen vinden moèst: het realisme wat plaatjesachtig van aardig populaire typen: het idealisme wat zoetelijk en niet hooger reikende dan zijn catechismus duldde maar zoo dra hij zijne penseelen greep, vond hij nog iets anders, vond hij zijne *kleur*. Zoo is Murillo geworden een kleurkunstenaar, een groot schilder met het penseel en werd hij nooit een groot schilder met de ziel. Zijn techniek ontwikkelde zich na zijne eerste, zoo-genaamde ‘koude’ methode, door zijne ‘warmere’ en lumineuzere periode heen naar die laatste, die men in Spanje noemt ‘el vaporoso’; die periode, waarin zijne kleur is geworden licht en lucht, glans en gloed, schemerschijn en schaduwdiepte, en waarin de penseelstreek plaats maakt voor een lichtelijk en meesterlijk zeker aantoetsen, aantikken, als of de tint neêr valt van den tooverenden kwast met droppels van irizeerenden dauw, met eene methode, die bijna niet meer ‘schilderen’ is maar de kunst wordt zacht vervloeiende grein naast grein af te tikkelen op het doek tot er ontstaan die bewonderenswaardige hemelgloriën, die doorlichte wolken, die doorgloeide draperieën, die doorglansde Maagde-gelaten boven die in bruin donker versmolten heiligen-koppen met de schampen goudlicht aan het profiel en die in extaze spiegelende oogen...Het wordt dan eene schoonheid van kùnst, van heel hooge kunst, wier meesterlijke techniek weet op te heffen dat wat de meester nooit zeer hoog voelde omdat zijne ziel niet meer was dan de ziel van een eenvoudig,

vroom, rustig thuis blijvend mensch, die echter, met het penseel in de hand, vooral in die laatste jaren van het ‘vaporoso’, weêr wist te geven den glans en den gloed van het Goddelijke, zoo niet altijd dat Goddelijke zelve...Het is een groote verdienste voor een meester-schilder van Hemelvaarten en heiligen-vizioenen en òm zoo groote verdienste zoû het onrechtvaardig zijn langer stil te blijven staan bij wat klein, conventioneel en vooral zoetelijk bleef in Murillo's uitbeeldingen en compozitie's.

En vooral in Sevilla laat men zich gaarne gaan om dezen meester te bewonderen. Vele der drie-en-twintig doeken zijn om zijne technische kwaliteiten werken van den eersten rang, werken van een allereersten schilder. De H. Antonio de Padua, met den lelietak in de hand, en het Jezuskind staande op het boek van den heilige en in zijne dwepende omhelzing, het is sentimenteel als de Paduaansche Antonio bijna altijd is: hij doet altijd een beetje ziekelijk aan, deze jonge, gebaarde heilige, wien men bidt te doen wedervinden wat men verloren heeft - een bruid, een brief of een sleutel - en zijn lelietak en zijn Jezuskindje op den arm geven hem altijd iets sentimenteels. Maar zie hem hier bij Murillo: de glans van het goddelijk kind tegen dat sombere bruin-zwart van pij en lokken en baard om goudbleeke gelaatstint: het is zóo heerlijk diep vol van schakeering in weinig kleur, het somber en het glanzen vloeien en gloeien zoo fluweelig en zonnig tegen elkander aan, de schaduw versmelt in het licht, de donkere heilige vergloeit in het stralende kind, dat het bijna Rembrandtiek wordt, dat wij vergeten het zoetige thema, het al te wijze kindje en de al te dweepzieke heilige, maar alleen apprecieeren willen dat prachtige stralen en donkeren.

* * *

Ook de Christus, die, aan het kruis, den eenen arm zich van het hout heeft bevrijd en dien slaat om den schouder van den knielenden H. Francesco, vertoont die zelfde waardevolle kwaliteiten van licht en duister, van glorie en diepte, van prachtvol fluweelig koloriet, zwart en goud. Het is die ter zijde gebogen neêr blikken-

de kop, die meer bij Murillo te herkennen zal zijn: hoewel driekwart, toch het profiel duidelijk uit teekenend omdat de smalle zijde van het gelaat in schaduw der donkere lokken verdoezeld is en een fèlle schamp valt op de rechte neuslijn en op het voorhoofdvak boven het, geheel in schaduw weg gezonkene, oog in de breede gelaatszijde, terwijl verder nog de baard schaduwdoezelt boven de bleeke borst en de doorntakken der stekelkroon wederom felle lichttinten vatten. Zoo een gelaat wordt wel wonderbaarlijk mooi van mysterie, wederom vooral om de meesterlijke techniek, waarmede het is geschilderd en verdeeld in donker en glans: het wordt wel éven mystiesch en vooral zeer indrukwekkend op den gevoeligen toeschouwer, die niet aanstonds behoeft te bespeuren, dat er wel wat *truc* is in deze knappe techniek, wel wat gewild effect, en dat toch eigenlijk de Italiaansche meesters genialer en oprechter waren, om een bovenaardsch gelaat weêr te geven.

* * *

Maar de ‘vaporeuze’ manier van den meester oefent ook op den minder argloozen toeschouwer een machtigen indruk van schoonheid. Wat men ook denken moge van Murillo's te zoetelijk vrome en kleine ziel, een doek als dat van ‘San Feliz de Cantalicio’ is toch wel een meesterwerk van eersten rang. De Maagd, die in een wolk van licht en tusschen cherubs verschijnt aan den heilige en duldt, dat hij één oogenblik zijn liefsten wensch vervult: het Jezuskind in de handen te houden. Blijven wij niet staan bij het sentimenteele onderwerp, maar zien wij hoe het is geschilderd. Het licht van de wolk is een onstoffelijk glanzen, waarbij verre de gedachte blijft aan schilderen, aan penseelen, aan verf: het is een diepe atmosfeer van glorie, waaruit de Maagdefiguur, wier handen het Kindje in de handen van den grijsaard hebben gelegd, op doemt als een vizioen van de zachtste kleuren: het meisjesgelaat, het haar, de even gesluierde hals, de stoffen van gewaad en mantel, het is alles gedaan met een fijnheid van telkens neêr tikkenden toets, die met dauw schijnt te tinken, met teêr kleurigen,

spiegelenden dauw: de korrel van de kleur krijgt het brosse en broze van kapellewiekmaterie en dat bijna onaanroerbare, ja onbegrijpbare der hemelsche materie geeft aan de geheele lichtende verschijning dat vizionaire, dat onwezenlijke, dat - vooral om de tooverige techniek en minder om verrukte extaze - ons werkelijk de glorie voor toovert van hemelschheid. Vergelijk er eens even Fra Angelico bij, als vergelijken van een Middeneeuwschen Primitief met een zeventiend'-eeuwschen meester vergund is: bij den Florentijnschen monnik is de kleur kunsteloos en naïef - hoe liefdevol ook - gestreken en uitgeveegd en omlijnd in preciezen vorm maar deze beminnelijkste der Primitieven heft zijn gróote, vrome ziel op in extaze, terwijl hij werkt, zoo dat hij bezwijmt, het penseel in de hand: bij den meester Murillo blijft de ziel zoetelijk en klein en onmachtig tot hooger gevoel dan enkel Katholischen eerbied voor de Moeder Gods, maar zijn kunst is een wonder en dóor die kunst, door zijn techniesch geheim geeft hij ons een indruk van schoonheid en, werkelijk, van hemelsche goddelijkheid, en daarom noemen wij ook hem een groot Meester.

* * *

Murillo is vooral de schilder der Hemelvaarten der Maagd, der in glorie op stijgende Assomptie's of der Onbevlekte Ontvangenissen, die hij gebeuren laat ook in een zweven in licht en lucht. En het is dit zweven, dat steeds prachtiglijk bereikt wordt in dóorzichte, doorzienbare atmosfeeren van dauwigen glans, met den voet van de Maagd op een maansikkel, tusschen zacht mede op zwevende mantelvouwen om de zwevende figuren zelve. In het muzeum van Sevilla zijn er verschillende dier zusterstukken; 'la grande', waar de Maagd haar geluk ondergaat als een koningin en fier; die andere, waar zij is als een verrast maagdelijn, wie de extaze overweldigt...De engelenkrans is steeds om haar heen en velen dwepen met Murillo's engeltjes. Zij zijn wel eens lief maar die lieflijkheid bezwijmt bij de gezonde gratie der Rafaëleske hemelkinderen, die misschien zonder gelijke bleven. De engeltjes van Murillo komen mij steeds voor als volmaakt geschilderde

bonbon-engeltjes. Zij wringelen en krinkelen steeds om elkaâr met een affectatie van harmonie, om elkander aan te vullen, bloemetjes-wijze in een krans. Rafaël heeft nooit dat bonbon-achtige en gemaniereerde in *zijne* heerlijke cherubijnen. Murillo's om en op elkaâr tuimelende engeltjes zijn noch gezien, noch gevoeld: zij blijven sierlijk bijwerk, ornamentatie-werk, maar zijn steeds geschilderd, vooral in de latere periode, met het ‘vaporeuze’ penseel, dat maar behoeft neêr te dauwen of de verrukkelijk luchtige kleur dropt op het doek. En niettegenstaande die kunst blijven Murillo's engeltjes steeds het werk van den schilder, die begon met maakwerk: met plaatjes en vanen voor de Zuid-Amerikaansche zeevaarders. Is de kunst ook die van een meester geworden, de ziel bleef die van een klein dichterlijk, klein geloovig mensch: het blijft steeds de techniek, die overheerscht: het schijnt, dat deze Hemelvaarten groote kunstwerken zijn geworden om de techniek des schilders alleen: hij zelve steeg nooit mede op in de etherische luchten, die hij tooverde...

Fra Angelico schilderde nooit zoo meesterlijk: zijne hemelluchten waren effen gouden achtergronden, maar zijn ziel steeg òp in dat kunstlooze goud...

* * *

En zoo bleven de realistische genrebeelden des meesters eigenlijk ook altijd harmonieus kleurig geschilderde plaatjes. Velasquez had reeds het voorbeeld gegeven met zulke even humoristische, realistische beeldingen: vooral de hofnarren van Filips IV hadden hem den lust gegeven geestige portretten, misvormde gestalten te geven, wars van alle mooi-doenerij. Murillo, wellicht zelve misschien wel eens moê van zijne groote, vrome schilderijen, van zijne ‘vaporeuze’ Hemelvaarten en Assomptie's, vermeide zich met rond te kijken in de nauwe straatjes, die uit komen en vooral weg warrelen ter zijde van de Sierpes of Slangenstraat. En Murillo zag er de havenlooze straatjongens; zij dobbelden er om een *centesimo* met dobbelsteenen; zij dompelden er hunne vieze snuitjes in een watermeloen, een dier heerlijke zomervruchten, waarmeê

men in Italië *per un soldo si mangia*, *si beve e si lava il muso* (voor een stuiver eet, drinkt en zijn...smoel wascht) en ook werd er gevlooid naar hartelust in zwarte lokken en bijna even groezelig hemd. En Murillo schilderde, om zich te verstrooien van de hemelsche luchten en de Moedermaagden, al die genre-beeldjes na, ge-influenceerd door wat hij in Madrid had kunnen zien van onze prachtige Vlaamsche volkstafereelen - Brouwers, Ostade, Jan Steen. Hij bracht echter in dit even amuzant gedachte realisme niet de franke, prachtige brutaalheid der Nederlandsche meesters: zijne kleine ziel dorst zulk heerlijk *sans-gêne* niet aan en zijne realistische schilderijen werden zoetelijk als zijne kleine Jezusjes en Johanneskinderen reeds waren: het werd te 'lief' en te 'aardig', zoo als wij kunnen zien in München bij de 'Hoofdreiniging', de 'Meloeneters', de 'Smullende Straatjongens', de 'Dobbelende Knapen'. Maar werden deze realismes klein van opvatting om deze te 'lieve aardigheid', de groote kleurmeester bleef ook in dezen arbeid de bewonderenswaardige technicus, die hij was: de kleur der straatjongensstukken is voornaam ingehouden van harmoniesch in elkaâr smeltende bontheid; zonveeg en schaduwdoezel vallen in de nauwe straatjes over de ronde boefjes-tronies, de gescheurde broekjes, de kapot geloopen schoenen, de zwart nagelige vingertjes, die graaien in het rijpe ooft of gooien met de dobbelsteenen, even kunstvol als glorie en wolk gloeide en duisterde door de groote, vrome hemelvoorstellingen; ook de kleinere compozities zijn niet minder zorgvol samen gesteld in steeds harmonische ommelijn dan de Madonna's in hare cherubkransen, aanbiddende heiligen aan haar voet en de schilder blijft de zeer te bewonderen kunstenaar met het penseel, wiens techniek nooit minderwaardig werd...ook al verveelt hij ons wel eens met zijn brave slopjeshumoristiek en zijne zoo weinig echt extatische zwevingen in onvergelijkelijk mooi geschilderde, doorzichtige luchtatmosfeeren.

Verantwoording

Op 22 mei 1912 schreef Couperus aan zijn uitgever Veen: '[...] ik zoû gaarne dit jaar willen ontvangen de som van ƒ 1000, maar daar ik weet van te voren, dat je zeer bedenkelijk zult kijken bij dat getal, zoû ik je willen voorstellen: bereken welke hoeveelheid copie ongeveer met dit honorarium gelijk staat, en laat mij je deze hoeveelheid in met zorg bij elkander gekozene bundels afstaan.'[1] Couperus bood onder andere een bundel opstellen over Italië aan. Veen was bereid op het voorstel in te gaan. Hij verlangde naast het boek over Italië kopij voor twee bundels feuilletons.[2] Begin juni 1912 sloot hij met Couperus een contract voor de uitgave van een bundel opstellen over Italië, getiteld *Uit blanke steden onder blauwe lucht*, en van twee bundels feuilletons 'in den geest van Van en over mijzelf en anderen.'[3] Nog diezelfde maand stelde Couperus voor buiten het contract om een van de twee bundels feuilletons te vervangen door een tweede bundel *Uit blanke steden onder blauwe lucht*. Als Veen echter wilde vasthouden aan de twee overeengekomen bundels, dacht hij aan twee series *Bladen uit mijn Dagboek*: I Rome en II Genève, Florence. De series zouden apart verkocht moeten worden.[4] Veen antwoordde op 6 juli 1912: 'In

1 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*. Ed. H.T.M. van Vliet. Utrecht/Antwerpen, [1987]. p. 134.
2 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 136.
3 Een exemplaar van dit contract is in bezit van Veen, uitgevers te Utrecht en een bevindt zich in de Couperus-collectie van het Letterkundig Museum.
In september 1910 was bij L.J. Veen een bundel feuilletons en verhalen verschenen onder de titel *Van en over mijzelf en anderen*.
4 Vgl. [Louis Couperus]: *Waarde Heer Veen/Amice; Brieven van Louis Couperus aan zijn uitgever*. Ed. F.L. Bastet. 's-Gravenhage, 1977. 2 dln. Dl. 1: *1890-1902*. Dl. 11: *1902-1919*. In: *Achter het boek* 12 (1973), afl. 1/3 en 13 (1974), afl. 1/3. Dl. 11, p. 122-123.

principe vind ik uw voorstel van een 2e deel prachtig en kunnen wij het daarop wel houden [...]. De bundel komt dan later.'[5]

De bundel feuilletons die Veen nog te goed had, wilde hij in 1913 uitgeven als tweede bundel *Van en over mijzelf en anderen*. Maar Couperus had andere ideeën. Op 10 november 1912 schreef hij: '[...] ik zend je nog het bundeltje waar je recht op hebt, maar woû je zoo graag voorstellen dit nu eens uit te geven als *ik* het dacht: genre brochure-vorm van ± 3 vel ieder, spoorweglectuur-formaat, aan de kiosken verkrijgbaar voor heel weinig geld: iedere 14 dagen een brochuretje, en als je dit plan eens wilt overdenken, geef ik je er een troep *andere* Dagboekbladen bij, om eens te zien of, er zoo meê scharrelende, we er niet meer bij verdienen. Als het *niet* goed gaat, behoef je mij *niets* te geven voor de andere *Dagboekbladen*; kunnen wij er op die manier een geregeld uitgaafje van maken, [...] dan geef ik er nu en dan eens een klein novelletje bij of wat ook, maar ik heb nu zoo een idee dat zoo iets goed zal gaan en woû het nu eens probeeren met je, des noods *zonder* contract. Kan je mij, als het goed gaat, er nu en dan eens ƒ 50 of ƒ 100 op geven, dan is dat prachtig. En gaat het niet goed, dan vraag ik niets voor de Dagboekbladen, die je bij *dit* hoopje (dat je toekomt) er dan op de koop bij toe hebt gekregen.'[6] Volgens Veen was het idee de 'Dagboekbladen' als spoorweglectuur uit te geven 'uit den booze'. De goedkope boekjes van ƒ 0,10 à ƒ 0,15 waren onverkoopbaar: '[...] heusch, ik zou [...] zoo gaarne jou idee daarin eens willen volgen, maar het zou een absolute mislukking zijn. De boekhandel zou er voor passen en de spoorwegboekhandels kunnen de uitgave-kosten niet dekken om van winst nu maar niet te spreken.' Daarom hield Veen voorlopig vast aan zijn plan een tweede bundel *Van en over mijzelf en anderen* uit te geven.[7]

In juni 1913 had Couperus dringend geld nodig. Hij vroeg aan Veen opnieuw ƒ 1000,- te leen. Als onderpand bood hij vier bun-

5 Brief aan Couperus in het archief-Veen (Letterkundig Museum).
6 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 139-140.
7 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 141.

dels ‘Dagboekbladen’ aan.[8] Veen antwoordde pas op 6 augustus. Hij beloofde ƒ 1000, - over te maken. Voor deze aanbetaling accepteerde hij de vier bundels, al wist hij nog niet wanneer hij ze zou kunnen uitgeven: ‘Echter een ding. Zouden wij de bundel die ik nu reeds heb liggen en voorjaar 1914 gereed wordt gemaakt, niet kunnen noemen Tweede bundel Van en over mijzelf en anderen. Heb je hier iets op tegen?’[9] Couperus gaf de voorkeur aan zijn oorspronkelijke idee de feuilletons in series uit te geven onder de titel *Bladen uit mijn Dagboek*: serie I Rome; II Genève, Florence; III Sicilië, Venetië, München, IV Van en over alles en iedereen en V Spanje: ‘Ik heb die boekjes zoo zorgvuldig samen gesteld: in *Het Vaderland* hebben die feuilletons waarlijk *heel veel* succes, getuigen de brieven, die ik er over krijg; ook weet ik, dat de Directie er *bizonder* meê is ingenomen (en dat *niet* alleen uit een aesthetiesch oogpunt!) en zoû het mij verwonderen als je geen debiet voor die boekjes vindt, maar...geef ze zoo goedkoop mogelijk, *niet* ingebonden: deel des noods ieder deeltje (van ± 23 feuilletons) in twee kleinere deeltjes, en laat er dan, om de 3 maanden b.v., eén verschijnen, te beginnen het volgende jaar. Als dit kàn, had ik het zoo het liefst, veel liever als dat je er weêr deftige bundels van maakt. Toe, denk er nu eens over na in dien geest: ik heb zoo een vast idee, dat een dergelijke uitgave goed zoû gaan: in het buitenland zijn toch ook van die heel goedkoope uitgaven! Natuurlijk, als je berekent, dat het absoluut zoo *niet* gaat, dan leg ik mij er bij neêr, maar zoó zoû het mij toch wel het liefste zijn.

‘[...] Vindt je als algemeene titel *Van en Over Alles en Iedereen* beter dan Bladen etc, dan kan dit ook.’[10] Veen nam in december 1913, toen hij de kopij van drie bundels had ontvangen, een beslissing over de wijze van uitgeven. Hij schreef aan Couperus: ‘Dit voorjaar druk ik één bundel Van en Over Alles en Iedereen in

8 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 144.
9 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 145.
10 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 145, 146.

kleine oplage zoodat deze uitgave uitverkocht is zoodra ze verschijnt en druk ik deze door op kleiner formaat waarin dan ook de andere bundels direct komen. Ik geef dan bv in September compleet tien deeltjes [...] en gaan deze dan voor 50 cts per deel.

Ik kan dan eens zien of dit inslaat. Gaat dit dan is voor verdere bundels ook plaats. Wij bereiken dan dit jaar (1914) dat de copie er ingeplaatst is.

Natuurlijk behandelde ik het liefst alle deelen als het eerste maar dan zou het 1915 of 1916 worden en dat is te lang.'[11] Couperus antwoordde: '*Als* er een bundel in officieel formaat moet verschijnen, dan lijkt mij een der anderen, die ik je zenden zal, meer geschikt dan het bundeltje "Rome". [...] Maar is het niet beter de titel *Van en Over Alles en Iedereen* alléen te behouden voor de goedkoope serie en de eerste bundel een andere titel te geven, die dan later als *ondertitel* dienst kan doen?'[12] Uiteindelijk werden Couperus en Veen het eens over de keuze van de bundel 'in officieel formaat' en van de hoofdtitel van de serie van vijf bundels. In juni 1914 verscheen bij L.J. Veen te Amsterdam de tweede bundel *Van en over mijzelf en anderen*. Deze bundel in octavoformaat werd van hetzelfde zetsel op kleiner formaat papier doorgedrukt en vervolgens als deel IV opgenomen in de serie *Van en over alles en iedereen*. De vijf bundels van de serie werden door Veen in juni 1915 tegelijk in de handel gebracht. Elke bundel was gesplitst in twee, apart gepagineerde, deeltjes. De tien deeltjes waren ook los verkrijgbaar.

Bronnen

Voorzover ons bekend, zijn van de feuilletons in de bundels *Van en over alles en iedereen* de volgende door de auteur geautoriseerde bronnen overgeleverd;[13]

11 Brief aan Couperus, gedateerd 10 december 1913, in het archief-Veen.

12 [Louis Couperus]: *Amice*, p. 147.

13 De tweede bundel *Van en over mijzelf en anderen* die als deel IV deel uitmaakt van de serie *Van en over alles en iedereen* blijft hier verder buiten beschouwing. Zie voor de samenstelling en de bibliografische beschrijving van deze bundel: Louis Couperus: *Van en over mijzelf en anderen*. Utrecht/Antwerpen, 1989. Volledige Werken Louis Couperus [dl.] 27.

A. manuscript van ‘De kathedraal van Barcelona’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn Dagboek LXVII’: kopijhandschrift van de hand van Couperus, bestaande uit vijf gelinieerde foliovellen, die eenzijdig zijn beschreven met zwarte inkt; ze zijn genummerd 2-5, het eerste blad is ongenummerd gebleven, op de achterkant ervan staat: ‘Feuilleton voor 26 April *N.B Geen* proef zenden wegens onzeker adres. Verzoeke te corrigeeren aan Het Vaderland zelve, *zeer nauwkeurig* volgens manuscript, met in acht name van spelling en interpunctie. En te vragen aan een der heeren litteraire redakteurs een laatsten blik op de proef te slaan. LC’; het handschrift bevindt zich in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag (sig. C. 383 H. I).

B. voorpublikaties in tijdschriften:

‘Naar Rome’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek IV’. *Het vaderland* 21 januari 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.

‘Het pension’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek V’. *Het vaderland* 28 januari 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.

‘De Gesù’ en ‘Thee in Excelsior’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek VI’. *Het vaderland* 4 februari 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.

‘Bij Pier Pander’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek VII’. *Het vaderland* 11 februari 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.

‘Biagio’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek VIII’. *Het vaderland* 18 februari 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.

‘San-Saba’ en ‘Palazzo Massimo’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek IX’. *Het vaderland* 25 februari 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.

‘De straat’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek X’. *Het vaderland* 4 maart 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.

‘Aragno’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek XI’. *Het vaderland* 11 maart 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.

‘Pincio’, ‘Villa Borghese’, ‘Zoölogische tuin’ en ‘Villa Madama’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek XII’. *Het vaderland* 18 maart 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.

‘San Paolo en Tre-Fontane’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit

mijn dagboek XIII'. *Het vaderland* 25 maart 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Giulio' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XIV'. *Het vaderland* 1 april 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'De Uil' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XV'. *Het vaderland* 8 april 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'De Villa van Hadrianus' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XVI'. *Het vaderland* 15 april 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'De opera' en 'De cinematografo' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XVI [= XVII]'. *Het vaderland* 22 april 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Heilige Week' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XVII [= XVIII]'. *Het vaderland* 29 april 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Mijn vriend Jan te Rome' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XX'. *Het vaderland* 13 mei 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Worstelwedstrijd' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XXI'. *Het vaderland* 20 mei 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'De Hollandsche schilders' onder de verzameltitel 'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië VIII'. *Het vaderland* 26 april 1911, Eerste Avondblad B, p. 1.
'De tentoonstelling in de Terme Diocleziane' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XXII'. *Het vaderland* 27 mei 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'De expozitie in Castel S. Angelo' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XXIII'. *Het vaderland* 3 juni 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'De expozitie op de Piazza d'Armi' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XXIV'. *Het vaderland* 10 juni 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Afscheid van Rome' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XXV'. *Het vaderland* 17 juni 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.

‘De wolken der goden’. *Het vaderland* 24 juni 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
‘Wonen of niet wonen?’. *Het vaderland* 8 juli 1911, Eerste Avondblad A, p. 1.
‘Diverse pluimages’ onder de titel ‘Van en over vogels’. *Het vaderland* 1 juli 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
‘Aan den boord van het meer’. *Het vaderland* 15 juli 1911, Eerste Avondblad A, p. 1.
‘De teedere dingen’. *Het vaderland* 5 augustus 1911, Eerste Avondblad, p. 1.
‘Klein-cosmopolis’. *Het vaderland* 12 augustus 1911, Eerste Avondblad, p. 1.
‘Het onoverkomelijk verschil’. *Het vaderland* 23 september 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
‘De angst’. *Het vaderland* 16 september 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
‘Midzomerloomtes’. *Het vaderland* 26 augustus 1911, Eerste Avondblad, p. 1-2.
‘Licht en donker’. *Het vaderland* 30 september 1911, Eerste Avondblad A, p. 1.
‘Begin en einde’. *Het vaderland* 14 oktober 1911, Eerste Avondblad A, p. 1.
‘Terug in Florence’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek XXVI’. *Het vaderland* 4 november 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
‘Zondag’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek XXVII’. *Het vaderland* 11 november 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
‘Stemming op straat’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek XXIX’. *Het vaderland* 25 november 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
‘Fiesole’ en ‘Op de toren’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek XXXII’. *Het vaderland* 16 december 1911, Eerste Avondblad A, p. 1.
‘De Medici I-III’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek

XXXIV-XXXVI'. *Het vaderland* 30 december 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2; 6 januari 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2; 13 januari 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Dingen van Florence I-II' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XXXX-XXXXI'. *Het vaderland* 9 maart 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2; 16 maart 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Madonna della Stella' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XXXI'. *Het vaderland* 9 december 1911, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Florentijnsche nachten' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LXIV'. *Het vaderland* 11 januari 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Prato' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LXV'. *Het vaderland* 25 januari 1913, Eerste Avondblad A, p. 1.
'Bella Napoli' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XXXVII [= XXXVI]'. *Het vaderland* 10 februari 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Palermo, la Felice' en 'Taormina' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XXXVII'. *Het vaderland* 17 februari 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Syracuze' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XXXVIII'. *Het vaderland* 24 februari 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Messina' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XXXIX'. *Het vaderland* 2 maart 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2. 'Terug in Venetië' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XXXXIV'. *Het vaderland* 27 april 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Rondom den Campanile' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XXXXV'. *Het vaderland* 4 mei 1912, Eerste Avondblad A, p. 1.
'Feest van San Marco' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XXXXVI'. *Het vaderland* 11 mei 1912, Eerste Avondblad A, p. 1.
'Lido' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek

XXXXVII'. *Het vaderland* 18 mei 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Schimmen van Venetië' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LI'. *Het vaderland* 15 juni 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Bibelots van Venetië' en 'De Pozzi' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek XXXXVIII'. *Het vaderland* 25 mei 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Restaurant-emotie's' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LII'. *Het vaderland* 22 juni 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Van de drijvende dingen...' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LIII'. *Het vaderland* 29 juni 1912, Eerste Avondblad A, p. 1.
'Verona' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LXIII'. *Het vaderland* 23 november 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'"Lachend dorpje"' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LIV'. *Het vaderland* 13 juli 1912, Eerste Avondblad A, p. 1.
'De Hollanders in het Glaspalast'. *Het vaderland* 9 augustus 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Bronzen-beeldenspel' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LV'. *Het vaderland* 20 juli 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Terug in München' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LVI'. *Het vaderland* 27 juli 1912, Eerste Avondblad A, p. 1.
'"Circe"' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LVII'. *Het vaderland* 3 augustus 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Münchner potpourri I-II' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LVIII en LX'. *Het vaderland* 10 augustus 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2; 24 augustus 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Rubens' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LIX'. *Het vaderland* 17 augustus 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Wagner's tekst van Der Ring des Nibelungen I-II' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LXI-LXII'. *Het vaderland* 7

september 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2; 14 september 1912, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Barcelona' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LXVI'. *Het vaderland* 19 april 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'De kathedraal van Barcelona' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LXVII'. *Het vaderland* 26 april 1913, Eerste Avondblad A, p. 1.
'Tarragona' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LXVIII'. *Het vaderland* 10 mei 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Valencia' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LXIX'. *Het vaderland* 17 mei 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Còrdoba' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LXX'. *Het vaderland* 24 mei 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Sevilla' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LXXI'. *Het vaderland* 31 mei 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Sol y sombra' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LXXII'. *Het vaderland* 7 juni 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Palmas y pitos' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LXXIII'. *Het vaderland* 14 juni 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Granada' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LXXIV'. *Het vaderland* 21 juni 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'De Alhambra I-II' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LXXV-LXXVI'. *Het vaderland* 28 juni 1913, Eerste Avondblad A, p. 1; 5 juli 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Wie de Alhambra bewoonden I-IV' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek L [= LXXVII]-LXXX'. *Het vaderland* 12 juli 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2; 26 juli 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2; 2 augustus 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2; 16 augustus 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Het Escorial' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LXXXI'. *Het vaderland* 23 augustus 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
'Toledo' onder de verzameltitel 'Bladen uit mijn dagboek LXXXII'. *Het vaderland* 30 augustus 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.

‘De legende van Roderik I-II’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek LXXXIII-LXXXIV’. *Het vaderland* 13 september 1913, Eerste Avondblad A, p. 1; 20 september 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
‘Avila’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek LXXXV’. *Het vaderland* 27 september 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
‘El Greco I-II’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek LXXXVI-LXXXVII’. *Het vaderland* 11 oktober 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2; 18 oktober 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
‘Burgos en de Cid’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek LXXXVIII’. *Het vaderland* 25 oktober 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
‘De Cid II-IV’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek LXXXIX-LXXXXI’. *Het vaderland* 1 november 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2; 8 november 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2; 15 november 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.
‘Murillo’ onder de verzameltitel ‘Bladen uit mijn dagboek LXXXXII’. *Het vaderland* 22 november 1913, Eerste Avondblad A, p. 1-2.

Couperus ontving in de regel van zijn feuilletons in *Het vaderland* een proef die hij zelf corrigeerde. Alleen als hij moeilijk of helemaal niet te bereiken was, werd de proef door de redactie gecorrigeerd. Zo zal een deel van de Spaanse feuilletons op de krant zijn gecorrigeerd, getuige Couperus' aantekening op het kopijhandschrift van ‘De kathedraal van Barcelona’. Couperus vertrok half maart 1913 naar Barcelona. Zijn reis door Spanje duurde tot begin juni.[14]

C. uitgave in boekvorm:

Louis Couperus: *Van en over alles en iedereen*. Amsterdam, L.J. Veen, [juni 1915]. 10 dln. 5 of 10 bdn. Deel I: *Rome* I en II; deel II: *Genève, Florence* I en II; deel III: *Sicilië, Venetië, München* I en II; deel IV: *Van en over mijzelf en anderen*. Tweede bundel. Tweede

14 Vgl. F.L. Bastet: *Louis Couperus; Een biografie*. Amsterdam, 1987. p. 434-440.

druk [= Tweede oplage van de eerste druk];[15] deel v: *Spaansch toerisme* I en II. Met een bandtekening van K. Sluyterman.[16]

De bundels *Van en over alles en iedereen* zijn gezet naar de publikaties van de feuilletons in *Het vaderland*. Couperus bewaarde de nummers van de krant zorgvuldig en zond ze als kopij naar Veen. Toen hij in 1913 de kopij van twee bundels stuurde, drukte hij de uitgever op het hart de kopij als 'goud' in zijn brandkast te bewaren: 'Je begrijpt, het zoû heél lastig zijn, al die Vaderlanden van jaren her weêr te vinden.'[17] En hij vroeg Veen '*schoone*' proeven te zenden: '[...] het is maar na te drukken en als het met een beetje zorg gebeurde, heb ik er niet zoo ontzettend veel werk aan, en zie alleen een laatste revizie na.'[18]

In november 1912 stuurde Couperus de kopij voor de bundel feuilletons die hij volgens het contract van juni 1912 aan Veen nog verschuldigd was. Toen hij een jaar later met Veen de uitgave van een serie van vijf bundels was overeengekomen, zond hij in november van dat jaar de kopij voor twee bundels. De twee nog ontbrekende zouden 'spoedig' volgen.[19] Begin januari 1914 ontving Veen de laatste bundels.[20] Een van de vijf bundels, getiteld *Van en over mijzelf en anderen* tweede bundel, zou eerst apart worden uitgegeven. De serie van vijf zou later worden gepubliceerd onder de algemene titel *Van en over alles en iedereen*. Verder kreeg elk van de vijf bundels een aparte ondertitel, zoals *Rome* I/II enzovoort.[21]

Op 6 februari 1914 ontving Couperus de eerste proeven van de apart uit te geven bundel *Van en over mijzelf en anderen*. Ruim een week later volgde de eerste proeven van de bundel *Rome*. Coupe-

15 Vgl. Louis Couperus: *Van en over mijzelfen anderen*. Utrecht/Antwerpen, 1989. Volledige Werken Louis Couperus [dl.] 27.
16 Deze bandtekening was door Sluyterman in 1912 gemaakt voor *Uit blanke steden onder blauwe lucht*.
17 [Louis Couperus]: *Amice*, p. 145.
18 [Louis Couperus]: *Amice*, p. 145.
19 [Louis Couperus]: *Amice*, p. 145.
20 Brief van Veen aan Couperus, gedateerd 8 januari 1914, in het archief-Veen.
21 Vgl. [Louis Couperus]: *Amice*, p. 148-149.

rus was er niet tevreden over; hij had verschillende aanmerkingen:

'[...] Ieder verhaal natuurlijk met nieuwe bladzijde beginnen, titel in het midden, en niet in eén rits alles maar door drukken.

[...] Geen enkel woord cursief. Ik haat cursief en gebruik het *nooit*. Die zetter heeft maar te volgen zoo als ik het deed. Dus alles wat de heer zetter op eigen houtje cursief zette, weêr veranderen in de kleine, staande type (hoe heet het?) zoo als in *Het vaderland* stond.[22] [...]

"Ik corrigeer dan nog maar niet, niet waar, en verwacht *een andere proef*. Als de heeren zetters zich maar hielden aan wat er staat (en dan nog wel *gedrukte* copie!) dan hadden zij het minder lastig!"[23] Veen stuurde Couperus' brief ter "overweging en correctie" door naar Thieme en antwoordde Couperus:

Je brief ontving ik en deel wel je opinie dat het zoo gedrukt, niet wordt wat het zeker voor den aparten bundel geschikt is. De drukker was van opinie dat bij de goedkoope uitgave dit zoo moest, maar gaf toe dat voor den grooten bundel het te benauwd is.

Wij kunnen echter twee dingen doen. Het boek afdrukken voor de goedkoope uitgave, zooals het nu gezet is en voor den grooten bundel met fr. Titel en elke feuilleton op nieuwe pagina beginnen. Of wat mij beter lijkt: Elke feuilleton op nieuwe pagina beginnen en geen fransche titel. [...] Voor de goedkoope uitgave is het niet gewenscht dat voor elk artikel een fransche titel komt.[24]

Gij kunt in elk geval de vellen corrigeeren en wordt het gedrukt zooals jij besluit dat het zijn moet. Bij jou correctie wordt dan tevens het verloopen in orde gebracht, d.i. de minste onkosten. Laat mij dus even weten.'[25]

22 Couperus bedoelt romein-gespatieerd dat in *Het vaderland* werd gebruikt om woorden nadruk te geven.

23 [Louis Couperus]: *Amice*, p. 153.

24 Met 'Franse titel' bedoelt Veen een aparte bladzijde met alleen de titel van het feuilleton en met een blanco achterkant.

25 Brief, gedateerd 9 februari 1914, in het archief-Veen.

Couperus wilde beslist dat elk feuilleton op een nieuwe bladzijde zou beginnen: ‘Ge weet, dat ik zelve aanried de goedkoope uitgave heel eenvoudig te maken maar novellen, die niets met elkaar te doen hebben *niet* op aparte bl: te laten beginnen, vind ik weer heel armoedig.’[26] Couperus beloofde de gezonden proeven te corrigeren, maar hij had nog niet alle vellen ontvangen. Op 16 februari 1914 stuurde Veen vier vellen die nog gezet waren ‘op de oude wijze’ en tegelijk schreef hij aan Thieme: ‘Ik ontvang vel I/IV van Couperus maar nu is dit ook weer op de oude wijze gezet. Ik zond je toch bericht dat elk stuk op een nieuwe pagina moest beginnen. Wij kunnen dat met de revisie doen maar m.i. had je dat reeds met dit deel direct kunnen beginnen.’[27] Enkele dagen later berichtte Veen aan Couperus: ‘De copie van deel Van en over mijzelf en anderen 2 is uitgezet en bedraagt nu 145 à 146 bldz zoodat ik nog ongeveer een 70 bldz moet hebben tot volmaking van dat deel.’[28] Couperus schrok dat hij nog zoveel kopij moest leveren: ‘Dat is wel een heeleboel [...]. Ik had wel gedacht als ze noodig waren 3 of 4 feuilletons te zenden maar nu zijn het er 10! [...]

Enfin, als het zoo moet, zal ik je er ± 10 zenden. Ik heb niet gaarne, dat de bundel *niet* dat zoû worden wat je je voorstelt, maar...je voorstelling is wel wat alomvattend.’[29] Veen ontving als aanvullende kopij negen feuilletons.

Op 10 maart 1914 schreef Veen aan Couperus dat de drukker een berekening had gemaakt van de kopij van de gehele serie: ‘Van & over mijzelf wordt 13 1/2 vel dus voldoende voor een deel. De gezonden copie er bij gerekend. [...]

Rome 1/2 wordt 12 vel dus misschien met nog een of 2 stukken, voldoende.

Genève, Florence 1/2 wordt 11 1/2 vel dito.

Sicilië, Venetië en München 1/2 wordt 11 1/2 vel dito.

26 [Louis Couperus]: *Amice*, p. 154.
27 Brief in het archief-Veen.
28 Brief, gedateerd 20 februari 1914, in het archief-Veen.
29 [Louis Couperus]: *Amice*, p. 155.

Spaansch Toerisme 1/2 wordt 15 vel. Daar kan dus 1 à 2 vel af.

Gij ziet veel ontbreekt er dus niet aan. Mij dunkt als gij nu Van & Over mijzelf corrigeert dan kan dat deel af gemaakt en verschijnen als aparte bundel.

Geef mij dan even op of van Spaansch toerisme de laatste stukken af kunnen. Ik laat dat dan ook zetten en hebt gij dan het geheel in proef en een beter overzicht.

Van het voorwerk van bundel "Van & over enz" krijgt gij dezer dagen een proef.

Mij dunkt, nu zal je de zaak duidelijk vinden. Met een kleinigheid is het nu te vinden, want ik behoef mij niet zoo angstvallig aan 14 vel per deel te houden maar waar gij zelf die kleine goedkoope uitgave gewild hebt, moet men toch ook zooveel per deeltje geven dat de menschen het goedkoop vinden.'[30] Couperus antwoordde: 'Je brief brengt mij heusch in verlegenheid. Bij *Rome* iets te voegen, is mij absoluut onmogelijk: ik heb *niets*, dat geschikt zoû zijn.

Voor München en Florence zal ik zien een paar feuilletons te zenden.

En *Spanje* moet dan maar te groot worden want die laatste stukken over Velasquez kunnen er niet af, dat zoû jammer zijn en ik zoû ze niet elders weten te gebruiken.'[31] Veen ging ermee akkoord de bundel *Rome* op 12 vel te houden: '[...] zie het te deelen op de helft ±, m.a.w. dat Rome 1 & Rome 11 ongeveer even groot wordt.

Als München en Florence dan ook ± 12 vel worden, dan ben ik ook tevreden en kan van Spaansch Toerisme niets af, nu dan laten wij dat ook maar.'[32]

Eind maart 1914 ontving Couperus de revisieproef van *Van en over mijzelf en anderen*. Hierin was geen rekening gehouden met zijn uitdrukkelijke wens geen cursief te gebruiken. Daarom vroeg

30 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 147-148.
31 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 148-149.
32 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 149.

hij een andere proef te zenden. Veen antwoordde op 4 april: 'Van den drukker kreeg je een excuusbrief plus de vellen gecorrigeerd zooals gij wenscht.

Gij krijgt nu nog binnenkort 3 vel van Over mijzelf en maakt dat te zamen een deel van ± 13/14 vel, dus mooi in onze berekening.

Bij de andere deelen zal het, hoop ik, ook gaan maar zal mischien wel een enkel feuilleton van deel 1 naar deel 11 moeten verhuizen (altijd als dit kan), opdat er niet te groot verschil in dikte komt tusschen die 2 deelen. Enfin wij kunnen dit afwachten tot alles gezet is. Voorloopig komt het er op aan om den eersten bundel in de wereld te krijgen.'[33]

Couperus was inmiddels naar Rome vertrokken, waar hij volgens zijn vrouw aan het 'vagabondeeren' was. Zij stuurde de proeven door. Elisabeth Couperus had ze wel willen corrigeren, maar haar man was 'zoo putteluttig' dat ze het niet aandurfde.[34] Couperus ontving in Rome een groot aantal proeven, maar niet de nog ontbrekende vellen van de bundel *Van en over mijzelf en anderen*. Geïrriteerd schreef hij aan Veen: 'Ik geef je nooit meer 4 of 5 bundels te gelijk want ik word gèk van die proeven, die me overstroomen, terwijl ik *niet* krijg, die het noodzakelijkst zijn. Ik *kan* niet zoo methodeloos werken. Als ik de proeven behoorlijk had gehad, was de Bundel reeds lang uit: *ik* wensch niet liever dan af te maken wat voor mij ligt. Maar dit is om gek te worden. Ik mis nu vel 3 van 112; misschien bij de post verloren: zend mij dit nu dadelijk en dan ook de ontbrekende andere vellen, dan maak ik den Bundel af en zend je alles tot afdrukken want revizie wil ik niet meer hebben al staan er nog de gekste dingen.

[...] Laat dus *niet verder* de andere bundels drukken: laat ze den eersten eerst *af maken*: ten minste dat is methode en niet mij maar overwerken tot ik groen en geel zie!'[35] Veen beloofde geen proe-

33 Brief in het archief-Veen.
34 [Louis Couperus]: *Amice*, p. 159.
35 [Louis Couperus]: *Amice*, p. 159-160.

ven meer te zenden totdat de bundel *Van en over mijzelf en anderen* klaar was. De vijf bundels van de serie waren toen vrijwel geheel gezet. De bundel *Spaansch toerisme* was in vergelijking met de andere nog steeds te dik. Hij zou 16 vel worden. Daarom stelde Veen voor enkele stukken daaruit te laten vervallen.[36]

Veen wilde de serie *Van en over alles en iedereen* in september 1914 uitgeven en hij vroeg Couperus 'deel voor deel' af te werken, dan kon hij ze achter elkaar afdrukken.[37] De apart uit te geven bundel *Van en over mijzelf en anderen* werd half mei 1914 afgedrukt en bij de binder afgeleverd. Een maand later zond Veen een deel van de kopij van *Spaansch toerisme* naar Couperus terug. De feuilletons over Velasquez werden uiteindelijk niet opgenomen. Veen heeft nog overwogen er een klein boekje van te maken voor zijn Gele Bibliotheek, maar daarvoor waren ze naar zijn mening niet geschikt.[38] Na deze ingreep in *Spaansch toerisme* hadden alle deeltjes van de serie ongeveer de juiste omvang.[39]

In juni 1916 stuurde Couperus de proeven van de bundel *Rome* voor afdrukken naar Veen. Deze stelde voor in verband met de losse verkoop van de bundels de hoofdtitel *Van en over alles en iedereen* te laten vallen. Couperus kon geen begrip opbrengen voor Veens overwegingen: 'Waarom is de titel nu in eens leelijk?? Ik dacht, dat je de titel juist aardig vondt. Ik voor mij vind de titelbladen nu goed en begrijp niet wat verwarring kan geven. Alleen had ik wel vermeld op de een of andere manier, dat het een *serie* is. [...] Maar doe in Godsnaam nu maar *wat je wilt* met die titelbladen. Ik weet het dan niet en wil niets op mijn verantwoording hebben. Is de andere titel dus niet verkoopbaar, ga je gang dan maar...'[40] Veen gaf toe aan Couperus' wens en liet de titel *Van*

36 Brief, gedateerd 17 april 1914, in het archief-Veen.
37 Brief, gedateerd 20 april 1914, in het archief-Veen.
38 De vier feuilletons werden later gebundeld in *Prozar??* Amsterdam, Van Holkema en Warendorf, 1923, p. 185-206.
39 Brief, gedateerd 24 juni 1914, in het archief-Veen.
40 [Louis Couperus]: *Amice*, p. 166.

en over alles en iedereen toevoegen op de titelpagina's van de bundels.[41]

Op 27 juli 1914 vroeg Veen aan Couperus of er weer een deeltje kon worden afgedrukt: 'Van de 5 zijn er nu 2 klaar, maar wilde ik wel in Sept. verschijnen.'[42] Na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog op 1 augustus 1914 hoorde Veen enkele maanden niets meer van Couperus. Hij hoopte de bundels in 1914 klaar te krijgen, maar het was onzeker geworden of ze nog dat jaar zouden verschijnen.[43] Op 8 oktober schreef hij aan Couperus: 'Waar zit je tegen woordig. Ik schreef reeds een paar kaarten, maar vernam niets. [...] Laat eens wat van je hooren.'[44] Couperus stuurde de proeven van de bundel *Genève, Florence*, maar zonder de vermelding 'fiat afdrukken'. Toen hij een revisieproef van de bundel ontving, liet hij Veen weten: 'Ik had geene revizie bedoeld: de proeven kunnen worden afgedrukt.'[45]

Half januari 1915 vroeg Veen aan mevrouw Couperus haar man aan te sporen de proeven van de laatste twee bundels te sturen.[46] Begin februari keerde Couperus met zijn vrouw in Nederland terug. Op 11 maart vroeg Veen hem de twee bundels te sturen, anders zou de verschijning van de serie weer uitgesteld moeten worden.[47] Een week later zond Couperus de proeven. Hij wilde nog een revisie hebben van één feuilleton dat hij had toe-

41 Brief aan Couperus, gedateerd 2 juli 1914, in het archief-Veen. Eind april 1915 vroeg Veen nog aan Couperus of hij de titel *Van en over alles en iedereen* ook op de band en het omslag van de bundels wilde. Volgens Veen zou dat 'niet zoo aardig staan' en was het ook niet nodig, omdat de lange titel van de serie op de titelpagina's van de bundels was gedrukt. (Brief, gedateerd 29 april 1915, in het archief-Veen.) Enkele dagen later hebben Veen en Couperus elkaar in Amsterdam gesproken. Couperus zal bij die gelegenheid te kennen hebben gegeven dat hij de titel van de serie ook op de band en het omslag wilde.

42 Brief, gedateerd 27 juli 1914, in het archief-Veen.

43 Brief aan Couperus, gedateerd 12 september 1914, in het archief-Veen.

44 Brief in het archief-Veen.

45 [Louis Couperus]: *Amice*, p. 167.

46 Brief, gedateerd 12 januari 1915, in het archief-Veen.

47 Brief in het archief-Veen.

gevoegd.[48] Veen stuurde de proeven door naar Thieme met de opdracht ‘direct’ af te drukken.[49] Eind maart werd ook het vel met het toegevoegde feuilleton voor afdrukken naar Thieme gestuurd. Half april 1915 waren de vijf bundels compleet en afgeleverd bij de binder. De serie *Van en over alles en iedereen* verscheen in juni 1915. Couperus vond de bundels ‘waarlijk heel mooi en een voudig’. Hij hoopte dat Veen ‘eenig pleizier van deze boekjes’ zou hebben.[50]

Het was aan vankelijk de bedoeling in één of in alle bundels van de serie een recent portret van Couperus op te nemen. Daarvoor bestelde Veen enkele afdrukken van de foto die de fotograaf Kaminsky te München in 1913 van Couperus had gemaakt. Op 10 april 1914 stuurde Veen een afdruk van het portret naar Couperus.[51] Deze reageerde zeer verontwaardigd. Volgens Couperus was het een ‘monster-portret’ dat absoluut niet mocht worden gepubliceerd: ‘Als je het geplaatst had, zoû je *10* feuilletons in Het Vaderl. er over gehad hebben!’[52] Hij eiste van Veen een schriftelijke belofte dat hij het portret niet zou gebruiken. Veen antwoordde: ‘[...] natuurlijk uw wil geschiede, maar om te bewijzen dat hier de schuld ligt aan de foto zend ik je deze even. Verscheur deze maar als je deze ook slecht vindt.

Ik zend je er ook bij de twee andere foto's die ik van je fotograaf kocht. Vindt gij die ook af te keuren, dan maar in het geheel geen portret. [...] Ik zal de 4 stuks clichés vernietigen want anders krijgen wij er later nog last van en tien feuilletons over mijn persoon daar schrik ik van maar dan beloof ik je dat ik dan ook

48 [Louis Couperus]: *Amice*, p. 173. De briefkaart is in de editie-Bastet onjuist gedateerd op 7 in plaats van 17 maart 1915.
49 Brief, gedateerd 17 maart 1915, in het archief-Veen.
50 [Louis Couperus]: *Amice*, p. 178.
51 Brief in het archief-Veen.
52 [Louis Couperus]: *Amice*, p. 160. Op 4 oktober 1913 had Couperus onder de titel ‘Mijn zooveelste’ een feuilleton gepubliceerd waarin hij Vcens uitgave van zijn roman *Herakles* op ironische wijze bekritiseerde. (Vgl. Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 221-222.)

een feuilleton zal schrijven over een schrijver die zoo haatdragend is dat hij een foutje van 14 jaar geleden steeds weer ophaalt.'[53]

De uitgave van de bundels in 1915 is de eerste en enige druk van *Van en over alles en iedereen* die tijdens Couperus' leven verscheen. De oplage was 1300 exemplaren. Op 17 april 1915 gaf Veen aan binderij Tenthoff opdracht 750 exemplaren in te naaien en 550 exemplaren door te sturen naar Brandt en Zn die voor de gebonden exemplaren zorgde.[54] De serie werd in drie uitvoeringen te koop aangeboden: ingenaaid, 500 exemplaren in linnen gebonden en 50 luxe-exemplaren in leer gebonden. De bundels waren verkrijgbaar als serie van 5 of van 10 deeltjes en als 5 of 10 losse boeken. Om de verkoop te bevorderen had Veen een prospectus laten drukken in een oplage van 50.000. Een deel daarvan zond hij naar Nederlands-Indië.[55] In 1914 had hij Couperus om een aanbiedingstekst gevraagd, maar deze was toen juist druk bezig met de proeven van de bundels: 'Wat de prospectus betreft, maak iets zelf, heusch ik heb het al zoo eeuwig druk en dat nog in mijn zoogenaamde vacantie. Zeg dat een herdruk van de Vaderlandjes, die zeer bemind zijn en door allen gaarne gelezen worden, wel opnieuw zullen worden gelezen in een goedkoope editie. Ik heb *zeer veel* succes met die feuilletons dus je kan daar over opsnijden als je wilt, beter dan ik het zelve kan.'[56]

Op 15 september 1915 informeerde Couperus naar de verkoop van de serie *Van en over alles en iedereen* en vroeg hij of Veen bereid

53 Brief, gedateerd 20 april 1914, in het archief-Veen. Het 'foutje' is de verandering van *de* in *het* 'salon' die de corrector van Thieme in de roman *Langs lijnen van geleidelijkheid* (1900) op eigen gezag had aangebracht. Couperus was hierover zeer verontwaardigd en kwam er later herhaaldelijk op terug.

54 Brieven aan Tenthoff en Brandt en Zn in het archief-Veen.

55 Brief aan Thieme, gedateerd 24 maart 1915, in het archief-Veen.

56 [Louis Couperus]: *Amice*, p. 159-160. Een exemplaar van het prospectus bevindt zich in de bibliotheek van de Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels (U.B. Amsterdam). In het prospectus is ter aanbeveling van de serie een passage afgedrukt uit de recensie van de tweede bundel *Van en over mijzelf en anderen* in de *NRC* van 24 juni 1914. De titel van de serie is volgens het prospectus: *Van en over mijzelf en iedereen*.

was het volgende jaar ‘iets dergelijks’ uit te geven. Volgens Couperus werd er dikwijls in kiosken en aan stations naar de boekjes gevraagd die echter ‘schitterden door absolute afwezigheid.’[57] Veen antwoordde: ‘De deeltjes zijn door den Boekhandel heel aardig gekocht en moeten wij nu merken of ze ook verkocht werden (door de reizigers). Dat ze niet aan de Spoorboekhandels liggen, is waarlijk onze schuld niet. Dat is een monopolie en zij wilden er niet aan en dan kan je praten als Brugman, het geeft niets.’[58] Veen wilde geen serie meer uitgeven. Wel was hij bereid losse bundels, desnoods in kleine deeltjes, te publiceren.

Tussen de exemplaren van de bundels *Van en over alles en iedereen* zijn, voorzover we hebben kunnen nagaan, geen tekstuele verschillen.

Tekstkeuze

Voor deze uitgave van *Van en over alles en iedereen* is de eerste en enige tijdens Couperus' leven verschenen druk van de bundels als basistekst gekozen. Deze vertegenwoordigt de laatste door de auteur actief geautoriseerde versie. Couperus heeft de kopij ervan geleverd en de proeven ervan zelf gecorrigeerd. Voor de tekstsamenstelling van de bundels is gebruik gemaakt van de exemplaren die zich bevinden in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag.

De tweede bundel *Van en over mijzelf en anderen* (1914) die in 1915 als deel IV in de serie *Van en over alles en iedereen* voor de tweede maal werd uitgegeven, is in dit deel van de Volledige Werken niet opnieuw opgenomen. Zie hiervoor deel 27: *Van en over mijzelf en anderen* (1989).

Correcties

In de tekst van deze uitgave van *Van en over alles en iedereen* zijn, mede op grond van een woord-voor-woord vergelijking van de

57 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 153.
58 Louis Couperus en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 156.

tijdschriftpublikaties van de feuilletons met de eerste druk van de serie bundels *Van en over alles en iedereen*, de hieronder volgende correcties aangebracht. Na het paginacijfer en het regelnummer wordt eerst de verbeterde lezing gegeven; na de ‘Duitse komma’ (/) volgt de oorspronkelijke, foutieve lezing. De laatste is voorzien van een asterisk (*) als zij ook in de tijdschriftversie voorkomt. Indien dit niet het geval is, worden alleen bij de feuilletons waarvan een handschrift bewaard is gebleven ook de lezingen van het handschrift (H) en van de tijdschriftpublikatie (V) vermeld. Hierbij is de volgorde V, H aangehouden, omdat de tijdschriftpublikatie van de feuilletons als kopij heeft gediend voor de eerste druk van de bundels.[59]

18,12	schud/schudt*
19,12	waard/waad
20,2	* */*geen afscheidingsteken*
23,1	‘centraal’(!)./‘centraal’(!)*
23,11	Rome,/Rome
23,32	hen/hem
26,34	is,/is.
27,24	sina's-appel/sina's-apper*
29,12/13	deze overdadige pracht is tòch mystiek; zij/deze overdadige pracht is tòch mystiek; deze overdadige pracht is tòch mystiek; zij
36,19	beeldhouwwerk/beelhouwwerk

59 In deze editie zijn de inhoudsopgaven van de bundels samengevoegd tot één en voorin geplaatst. De tweedeling van de bundels is niet overgenomen. Zij heeft geen inhoudelijke functie, maar ze is aangebracht met het oog op de uitgave in twee losse deeltjes.
Niet verbeterd zijn de door Couperus consequent fout gespelde naam ‘Arragon’ in plaats van ‘Aragon’ en het woord ‘*duenna*’ in plaats van ‘*dueña*’ (p. 454). De werkwoordsvorm ‘gaf’ in r. 21 van p. 594 is een congruentiefout van het type dat bij Couperus dikwijls voorkomt. Hij hangt samen met het gebruik van de samentrekking. In r. 3 van p. 661 ontbreekt ‘hij’; waarschijnlijk is het onderwerp weggelaten (samengetrokken) omdat deze zin gelezen moet worden als samentrekking met de voorafgaande. De lezing ‘gebleken’ in r. 31 van p. 675 lijkt een zetfout voor ‘gebleven’. Maar de twee overgeleverde versies van het feuilleton hebben beide ‘gebleken’, en deze lezing is niet per se onzinnig.

36,23	spontaneïteit/spotanëiteit*
41,4	verlaten en,/verlaten, en
41,25	Geluk/geluk
41,34	‘in-de-courant-zetter’/‘in-de-courantzetter’
42,7	ieder/iedere
44,8	arm)/arm).
44,15	als Biagio/als Biago
52,16	reeds/ginds
57,20	flâneer/flaneer
57,23	Sibyllen/Sybillen
61,1	entr'acte.../entr'acte,..
61,27	klappaaien/klapaaien
62,29	‘*cornacchie*’/‘*cornachie*’
66,32	lezers,/lezers
69,2	bewonderen/bewonder
69,7	glaasjes/glaasjes-
70,18	geweest.../geweest,..
71,25	Emanuel/Emmanuel
72,21	den/een
75,20	Barbaar, stelde/Barbaar-, stelde
77,8	geleidt/geleid*
77,15	eigen-rijtuig!!]/eigen-rijtuig!!)]
82,1	*fuori/fuore**
84,6	zeggen/zeggen
86,6	groenen/groeien
86,9	maakte/maakten*
93,1	zich éens/éens
98,32	heb/hebt*
101,11	elkaâr/elkâar
101,23	willen/wil*
103,21	rug...)./rug...)*
107,26	hoofd.../hoofd,..
108,6	immens,/immens.
113,13	héele/kéele
123,22/23	reuzebaziliek/reuzebazilliek

128,23	de/'de
136,18	niet./niet?*
138,25	met/men
139,17	Pruisiesch/Pruissiesch*
139,28	-beenen/beenen
139,31	ernst,/ernst
140,21	zelfs/zelf
141,2	Italiaan.../Italiaan.,.
141,9	broêr/broer
146,6	is;/is,
146,9	met hèm/mèt hem
147,1	wijde/weide
149,15	smaak/smaaak
150,4	cauchemars/chauchemars
152,31	Spalato/Spàlato
155,28	suggestief/sugestief*
157,4	neër/neér*
159,4	Italië/Italie
160,18	historische/historìsche
161,7	leerlingen/leerllngen
162,19	officiëele/officieële (officieele V)
163,9	vluchtte, vluchtte,/vluchtte, vluchtte
168,32	*mijn*/mijn *mijn*
171,2	heb het/het
171,15	verbergen:/verbergen;
173,12	banende/badende
181,7	moê/moe
187,5/6	portier-tuinman/portiertuinman
189,31	misschien/misschen
191,14	poëtiesch,/poëtiesch
192,22	het aan/aan
194,16	omdat/omdat,
196,26	menschheid/menscheid
196,27	zwaluw is,/zwaluw, is*
197,13	vogel-van-de-wereld/vogel-van-de wereld

198,5	lag/lang
198,13	droom:/droom.
199,1-5	wakker... En omdat [...] zeggen... MUSSCHEN/ wakker... MUSSCHEN En omdat [...] zeggen...
204,7	halfronden/halfrondden*
204,16	zijn...?/zíjn...?
206,4	tooverschrijn/tooverschijn
206,19/20	baldakijn-allee/baldakijnen alle
207,4	zomerlicht/zonnelicht
209,1	met/met de
211,10	harst-aromen/harts-aromen*
212,4	vegingen/vergingen
213,2	zie, zei/zei, zei
220,29	Franschman-/Franschman, -
220,32	mevrouw die-en-die,/die-en-die,
221,1	Franschman/Fanschman
221,10	niet op/op
224,19	flâneer/flaneer*
225,4	de/*de*
225,30	*onoverkomelijke/onverkomelijke*
227,13	ontmoeten/ontmoetten
228,30	om,/om;
234,13	om.../om.,.
234,25	weêrschijnen/wêerschijnen
237,19	verlichten/verlichtten
240,2	is/ìs
242,1	*Luna-Park*, giet/*Luna*- giet *Park*, giet
243,4	duisterder/duisterer*
243,7	meer, er/meer en
244,25	bronsbruin/bronst bruin
244,26	niet/nie-

245,26	ergens.../ergens..,
254,34	in/ìn
255,27	achter,/achter
259,6	men niet/men
260,2	vol.../vol.,.
268,3	zelfs/zelf*
276,33	gehandhaafd/gehandhaaft*
278,32	Piero/*Piero**
279,16	deze/dezen*
280,23	Alessandro/Allessandro
281,5	gehuwd/gehuwd,
282,11	beroemdste/beroemste
282,12	*delle/della*
283,1	van de/van
283,12	de Zwarte/dé Zwarte
284,22	krijgsmanroem zijns vaders/krijgsmanroems zijns vader
284,26	zoû/zou*
287,21	Francesco/Franceso
289,22	vertoont/vertoond
291,12	ter/ten
291,23	typiesch/tipiesch
292,8	Euridice/Euridicie
294,14	des Derden/de Derden
294,16	verwikkelingen/verwikkingen
295,27	voorwaarde/voorwaarden
297,9	groezelige/groezelige,
303,15	Fiorenza's/Florenza's
305,7	haal!)/haal!).*
308,5	priëel/prieël
309,21	goudbrokaat,/goudbrokaat
314,6	vóort/vóor
316,2	bevindt/bevind
317,26	December/Decembēr
318,15	flâneeren/flaneeren

318,17	‘waarheen?’./‘waarheen?’*
318,22	een/eens*
318,30	ge,/ge.
320,21	naar/maar
320,33	‘mannen’,/‘mannen’.
321,15	gemakkelijker/gemakkelijk*
321,26	Bohême. Want Bohême/Bôheme. Want Bôheme*
322,4	daarboven;/daarboven:
322,25	Italië/Italie
322,26	werd.../werd,..
323,16	'30/30
323,24	Libyë/Lybië
332,26/27	ge héel/gehéel
333,17	verlaten.../verlaten..,
333,26	stad./stad*
335,9	gaan.../gaan..,
338,17	elkaâr/elkâar
340,29	zitten/ziten
341,28/29	herkennen/herkenen
342,15	haneveêren/hanevêeren*
343,9	dan/den
343,11	etc./etc..
343,21	Taormina/Taormia
343,22	‘allerhöchst-herrschaftlichen’/‘allerhöchst-herschaftlichen’
345,11	rust,/rust.
346,6	Michiel/Michel*
346,6	De Ruyter/De Ruiter
348,34	Spreek/Speek
353,18	ruïnes/ruìnes
354,13/14	melancholie, droeve/melancholiek droeve
356,21	en,/en
357,9	rechts.../rechts,..
358,24	architekt,/architekt
361,25	zagen,/zagen.

362,1	hen/hem
364,1	beeldhouwwerk/beeldbouwwerk
365,11	voort,/voort.
369,8	wederom,/wederom
369,16	aan/àan
369,17	voerden/voerden,
373,8	verplettere,/verplettere,.
373,14	geloovig,/geloovig
374,26	dat/dan
376,29	in de/in
382,6	bij/hij
383,16	lag/lagen
383,29	nevellicht,/nevellicht.
384,29/30	Weêr varen wij over de lagune, heen en weêr...Wij varen door/Weêr varen wij door
388,8	Venetië's/Venetie's*
389,23	schrijvers/schijvers
392,14	hoogverraad/hoog verraad
393,9	Faliero/Falieri*
393,14	heldhaftige/helfhaftige*
393,24	verfijndste/verfijnste
394,12	op roepen/roepen
395,13	brillante/brilliante
398,26	mooiïgheidje, hem/mooïigheidje, hem
399,20	dell'/del'*
401,1	andere/ander
403,13/14	restaurant/restraurant
404,4	restaurant/restraurant
405,4	kip S.G./kip. S.G.
405,10	nog al/nog
406,1	niet/niét
406,5	komende,/komende.
406,11	*wilt*??/wilt??
406,23	S.G.-gerechten/S.-G.-gerechten
407,31/32	niet-gerokten/niet gerokten

408,2	‘*soigné*’/‘*sogné*’
409,3	rezerveeren.../rezerveeren..
409,4	in-een/in een
411,6	verraste/verrastte*
412,1	zelfs/zelf
413,15	visschen/vissehen
417,14	als/al
420,27	Lope/Lopez*
420,30	groote/grooto
420,33	ontroeren:/ontroeren;
422,22	menschenmassa's,/menschenmassa's
424,13	geloofik,/geloof,
424,26	ik,/dat ik,
425,2/3	het kleine/het
426,29	hebben./hebben,
430,20	theatraal/theadraal
431,13	weêr/weér
432,15	‘Jan/Jan*
432,19	Wiggers.’/Wiggers.*
433,1	‘Ach/Ach*
433,1	*das*!!’/*das*!!*
433,15	‘Jan’,/'Jan,*
433,16	'dat/dat*
433,22	Marie/Maríe
435,22	**/*geen afscheidingsteken*
436,2	bronzen-beeldenspel/bronzen-beeldensprel
436,29	mauzoleum,/mauzoleum
439,16	bronzen-beeldenspel/bronzenbeeldenspel
439,22	als/al
440,15	behalve/behalve,
440,18	voorvaderen/voovaderen
440,25	waarop,/waarop
443,13	voel,/voel.
444,3	*villegiatura/villigiatura**
445,14	Lanen/Lanen.

446,2/3	hygiënische/hygiënsche
446,10	weêr/weer
446,29	moderne,/moderne.
448,3	ving.../ving,..
449,17	tweeërlei/tweeêrlei
451,26	op/op de
451,30	Aïaia's/Aïaias' (Aiaias' v)
453,1	Italië/Italie
455,8	toneelspel,/toneelspel
456,20	**/*geen afscheidingsteken*
456,21	begonnen/begon*
457,22	Dolomieten/Domolieten
461,22	onontkenbare/onontkoombare
461,24	innige,/innige
465,6	‘geleistet’./‘geleistet’*
466,28	Münchner/Müncher
467,31	uit/in
467,32	Duitscher/Duitschers*
468,3	Beiersch/Beijersch*
468,10	*Spiel/Spiel*,
468,27	hiëratiesch/hieratiësch*
472,8	beminde/beminde,
473,10	armoedige,/armoedige
474,3	Apokalyptische/Apokalytische
474,9	Droomer/Droomen
474,15	Heidensch,/Heidensch
476,16	Overvloeds./Overvloeds,
478,31	Snorri/Snorro*
478,35	Nibelungen/Niebelungen*
480,4	Noordsch-Germaanse/Noorsch-Germaansche
480,4/5	Noordsche/Noorsche
480,8	Noordschen/Noorschen
480,31	Noordsche/Noorsche
480,34	Noordsche/Noorsche
481,21	godenfamilie/godenfamillie

483,28	interessanter/interessant
483,30/31	Noordsche/Noorsche
484,2	antwoord/antwoordt
484,13	roepen:/roepen;
486,3	Hunding/Hünding*
486,15	Brünnhilde/Brunnhilde
486,26	Noch für ihres Schosses Frucht!/Noch für ihres Schosses Frucht! Noch fûr ihres Schosses Frucht!
488,22	‘Walküre’/‘Walküre’,
488,23	‘Götterdämmerung’/Götterdämmerung*
489,35	heroïsche/heroïschē
494,14	cosmopolitische/cosmopolistische*
496,30	*caballeros/caballero's**
498,4	schaduw/schaduw,
499,7	*dance-girls/dance girls*
500,17	*jour,/jour* (*jour*, V, H)
501,25	Galileeër/Gallileiër (Gallileiër V, Gallileeër H)
503,19	hen/hem*
505,5	zoû/zou
505,21	scheî/schei
507,20	ik mij/ik
507,26	kilometerboekjes/kilometerboekje
509,15	interessant/interressant
511,19	Capilla/Cappilla*
512,19	*inodoro/inodore**
513,10	noch eene/noch eens
513,26	gedijt/gedijdt*
514,12	Chr.)./Chr.)
514,20	hardnekkige/handnekkige
515,29	woelig/woelìg
517,27/28	fonteine-stralen/fonteine-stalen
519,25	tot de/tot dē
521,5	aanschouwde./aanschouwde,
522,10	*mudejar-stijl/mudejar stijl*

522,17 Arabiesch/Arabiësch

523,1	incrustatie/incustatie (incrustazie V)
523,27	Alcâzar-tuinen/Alcazâr-tuinen
524,1	hôtel/hotel*
525,19	zwaait.../zwaait..
525,33	Alcâzar/Alcazâr
527,4	bekend/bekent
528,8	verwelkomd/verwelkomt
528,26	altijd),/altijd)*
529,9	*Desamparados/Desemparados* (*Desenparados* V)
529,30	de Tenorio/Tenorio
531,12	mooi./mooi,
531,24	daar/dat
532,24	schoonmaakster/schoomaakster
532,25	En/Er
532,29/30	Verschrikkelijke/Verschikkelijke
535,10	mogelijke/mogelijk
537,22/23	onwaardeerbaar/onwaardeerbaar, (onwaardeerbaren V)
538,27	alles-vermogend/allesvermogend
538,34	poëzie/poëzië
539,8	weêr/wêer
540,10	dan/dat
541,6	Indië/Indië,
542,20	lachlust/lachtlust
542,24	Artillero.../Artillero..
543,5	wapperen/waperen
544,15	gebeurt/gebeurd*
545,29	*banderilleros/banderilleros*,
546,18	had/was
546,26	*geste./geste*..
546,34	werden/worden*
547,20	betaald/betaalt
552,15	vluchten/vluchtten*
552,29	heerlijkheid./heerlijkheid,
554,5	Alhambra,.../Alhambra,,...

559,1 zoèken/zoekèn

559,26	Verleden/verleden
560,26	honderd-vijf-en-twintig/honderd-vijf-en twintig
567,5	Leeuwenhof/Leeuwen hof*
572,18	vizioen/vizoen
572,20/21	tweede-gezicht/tweede gezicht
578,25	Spaansche/Spaaasche
584,4	armen/ramen
585,24	in/ln
586,1	geloof,/geloof
586,13	wordt/word
586,18	Almunecar/Almuneçar
586,28	Historie/historie
586,31	*Santo*/Santo
588,11	glorie/glorïe
588,23	Afgezanten./Afgezanten,
590,14/15	daarna met tienduizend ruiters en een leger van veertigduizend man./daarna met tienduizend man.
591,4	wringend./wringend
592,4	onttroonde/onttroondde
594,15	fladderen/vladderen
595,2	glorifieerden/gloriefieerden
596,34	er/en
601,27	*de/di*
609,23	mooi./mooi,
609,34	verdwijnende,/verdwijnende
610,4	Middeneeuwschen/Middeneeuwscher*
610,22/23	grinnikende/grinnekende
610,32	zwarte/zware
612,26	is./is,
618,4	wetten,/wetten.
620,4	Gothischen/Gotischen
621,1	poëem/poeëm
621,7	poëem/poeëm
623,14	dubbele/dubbbele

623,34 zaal/zaal,*

623,36	niet...?)./niet...?)*
625,22	vizioen/vizoen
628,2	Avila/Avilla
628,13	Enrique Larreta/Enrico Larrete*
628,13	*de/di**
629,2	*de/di**
629,30	riep:/riep;
630,26	Zij/Zjj
632,7	Mendès'/Mendè's
632,9	Jesus/Jezus
633,12	zinnen/zinnen,
633,13	lucht./lucht
634,20	Muéveme,/Muéveme.
634,29	beloofdet,/beloofdet
635,2	mij./mij,
635,7	hoop,/hoop
636,18	zenuwzieke zin/zenuwziekte, zin
642,4	zijn/*zijn*
648,26	beul.../beul,..
651,26	-rijkjes/rijkjes
658,12/13	schilden./schilden*
658,18	*zijn*/zijn
662,4	vermeld/vermeldt
663,25	heetten/heeten
667,17	dochters/dochter
668,32	dat/dát
671,24	Ximena/Xinema
675,29	Arragon/Arrragon
683,1	*e/et**
683,27	bewonderen/bewondere

Varianten

De eerste druk van de serie bundels *Van en over alles en iedereen* vertoont ten opzichte van de overgeleverde handschriften (H) en ten opzichte van de tijdschriftpublikatie (V) de hieronder vol-

gende woordvarianten. Na het paginacijfer en het regelnummer wordt eerst de lezing van de eerste druk gegeven; na het ‘ontstaan-uit-teken’ (<) volgen de vroegere tijdschriftversie en in voorkomende gevallen de handschriftversie.

[9],1-13	VOORREDE < *ontbreekt*
13,1	NAAR ROME < *ontbreekt*
14,8	te < in
14,33	vale < vuile
15,9	den Toren < de Quattro Torre
15,16	den Toren. < de Quattro-Torre...
15,34/35	zee, in den dorren < zee; de dorre
21,10	morgen, in Rome, < morgen...
25,22	voor < van
28,21	en metaal < en van pracht
30	*datering ontbreekt* < 2 *Januari*.
36,5	weet < zièt
36,18	kan < kan mij
36,30	zelfs < zelfs hier
41,30	u < het u
50,1	fel < hel
52,32	u dat? < u?
53,32	ouden < hoogen
58,13	of < en
58,15/16	tintelende < tinkelende
59,29	geleerd om te staan in een < geleerd te staan, te staan in een
61,28	in < in de
62,12	doet de < doet
82,15	om hare materie < om hare afmetingen en hare materie
82,30	en < en als
83,7	dat < dat de
95,16/17	Giulio. - Je < Giulio. Ik kijk hem aan. Hij bedoelt dat hij...geld voorschiet, dat hij woekeraar is geworden... -Je

101,33	waarover < over welke
104,30	in mist < in nevel en mist
105,21	ik < ik u
105,28	den < op den
106,27	Maar, neen, < Maar zelfs
107,5	met < in
107,23	vloeide < vloeide het
108,34	tot hier < hier
111,8	zich behoefden < ooit zich behoefden
112,14	peignoir < peignoirs
117,20	hebben zijn < zijn
117,26	En < Maar
118	*naschrift ontbreekt* < *Naschrift* Maar nù ben ik toch blij ook even te kunnen zeggen, dat die groote film van de *Società Cines*, van Rome, die niet meer of minder geeft dan de *Gerusalemme Liberata* van Tasso...prachtige dingen heeft gegeven met de weêrgave van strijdende kruisvaarders en woeste volksmassa's! Verbàzend bravi! En het heeft mij erg geamuzeerd, de mannen van Jeruzalem te zien repeteeren door die zelfde massa's en kruisvaarders in...de Campagna, bij de Via Appia! Het was soms heusch...of het ècht was!!
129,3	Antiek Toerisme < Antieke Toeristen
130,7	ik u < ik
131,15	en < en aan
132,20	huppen in < huppen uit
133,31	heldere < hellere
134,3	lijsters < meerlen
134,12	lijsters < meerlen
138,24	akteurs en < akteurs en ambtenaren en
139,29	de emotie < de emotie, de emotie
140,22	laat < laat mij
143,4	van < voor

143,27	In 1911, te Rome. < *ontbreekt*
144,34	dichte < vochte
147,30	en < en van
148,27	en < en toch
148,28	kant en < kant, bont en
149,29	tintelend < tinkelend
151,27	In 1911. < *ontbreekt*
154,26	herinner ik mij < kèn ik
161,16	dan...< dan...dan...
168	*erratum ontbreekt* *Erratum* Ik neem de gelegenheid tebaat een correctie te maken in *Dagboekblad* XXII: *Terme Diocleziane*. De zetter, wien ik mijn vuist toon! - heeft daar gezet in plaats van *mijn vrouw...mijn vriend*, (vierde kolom), zoodat het geheele feuilleton een beetje is gaan rammelen! Want *mijn vriend* bevond zich op zee, terwijl ik, alleen met *mijn vrouw*, den weêrgegeven dialoog voerde op de Expozitie. Vond de lezer dus *ook*, dat het feuilleton 'rammelde', dan leze hij het over...met de correctie. Terwijl ik verder den zetter niet meer toorn...maar hem een compliment maak, dat hij meestal zoo mooi mijne hiëroglyfen ontcijfert...
169,4/5	wel eenige sentimentaliteit < wel eenig sentiment, misschien wel eenige sentimentaliteit
170,12	de nomaden < de nomaden: de nomaden
171,30	ge < ge wel
173,23	hare < hunne
173,24	hare < hunne
174,9	klein < heel klein
179,24	goud < goud, vooral goud
187,13	verlang < smacht
188,30	om ons heen < om ons
191,1	DIVERSE PLUIMAGES < VAN EN OVER VOGELS
191,24	Zomer 1911. < *ontbreekt*

192,19	beestjes. De zwanen < beestjes. Dan zijn deze zwanen[60] in mama Genève's waterpartij zóo nijdig altijd tegen elkaâr, dat ze altijd om en bij...staart, zal ik maar zeggen, bloedige plekken vertoonen, zoo dat zij ook dàar alles behalve blank zijn...Ja, de zwanen
193,18	zij < de kooien
193,27/28	haviken en gieren < leeuwen en tijgers
199,30	stierf het weg < het stierf weg
200,32	zit en blijft er. < zit er en die blijft er.
203,25	niet zoû < zoû
204,6	coquetteeren zij < en coquetteeren
204,18/19	en naar de diamanten < en naar de wolken en naar de diamanten
204,28	toch zoo < toch
205,13	mijmeringen < mijmering
211,32	hadden < zouden
218,2	intusschen < echter
222,28	zoowel tot woordspeling als tot < zoowel als tot woordspeling, tot
225,32	eigenlijk < werkelijk
229,15	de rotsen < de torens der rotsen
248,24	volgen < volgen op
250,2	ik < ik ook
253,2	oude < oude, oude
261,5	aangedaan < weêr aangedaan
261,12/13	Trovatore < Trovatore, Mefistofele,
264,26	ernstige < ernstigere
265,13	jaren < jaren, jaren
267,25	zwarte, zware < zware, zwarte
271,32	zich < hem
276,2	wel < wel het
278,33	geliefd < zeer geliefd
279,20/21	paleizen, < paleizen en

60 In *Het vaderland* staat de zetfout ‘zwaren’

286,30 opgebouwd < gebouwd

288,28 eens < hier ter plaatse eens

289,5 vooraf gaande mededeelingen < beide vooraf gaande feuilletons

289,6 deze < dit

291,31 en vele < vele

292,23 alle < alle de

294,21 is als < is

295,8 van < beide van

295,14 deftig < deftig en

295,22 drijft < drijft er

300,16 welke < en welke

303,29 wel òok < òok wel

304,23 over de < over

309,20 duizende < duizende, duizende

311,25 cel < kleine cel

313,25 Minerva < Mars

314,19 wordt bemind < wordt bewonderd en wordt bemind

315,7 in hare < in het gebaar harer

320,18 geen < wat

331,23 als te < als

335,29 nog < van nog

335,31 Want < Maar

342,19 hun < hare

343,4 deze schetsen < dit feuilleton

344,6 ziet men < men ziet

344,14 verliefd met < verliefd van

344,15 haar < zich met haar

345,8 fluweel, en < fluweel, terwijl

345,14 *niets* < *niets* anders

346,23 gemakkelijk < gemakkelijker

350,20 dat < wat

350,28 die < de

351,19 ving aan haar te veranderen < veranderde haar

353,7	zeer < zeker
353,11	blauwe < blauwende
353,22	aardbeving < aardbeving, een aardbeving
354,32	gehuild, < gehuild, gehuild
355,24	overmorgen < dan overmorgen
357,12	Kind! Wat < kind! Wat ben ik toch flauw en nerveus! Wat
358,22	van < in van
363,11	blinkend < blindend
365,17	rustende < uit rustende
365,18	hun < even hun
365,28	ééne enkele < ééne enkele, eene enkele
368,19	klauwen < de voorklauwen
384,35	dan de tien < dan tien minuten, dan de tien
391,23	ruwe < de ruwe
392,5	tot lagune < en lagune
399,1	die aan < aan
400,13	slijmerige < vlijmerige
412,9	had dan < had
414,30/31	schip scheen < scheepje meer scheen
416	*noot ontbreekt* < Wij herinneren er, met name de Indische bladen aan, dat nadruk van deze feuilletons verboden is.
419,4	niet < nog niet
437,35	voor < van
446,6	verblindend < verblindend, schitterend
451,22	omdat < omdat zijn
452,32	afgespeeld < gespeeld
456,1/2	MÜNCHNER POTPOURRI 1 < *ontbreekt*
463,14	van < van zijne
467,7	men zich < ge
470,2	een < mijn
473,17	een < er een
475,22/23	na voor < na

477,10 golven van < golven in

480,16	naar < naar de
485,18	grootheid < grootheid en grootschheid
489,1	zulke < zulk een
498,13	is er < is
500,10/11	te bewijzen < te doen bewijzen V, H
501,29	reeds duistere < de reeds duistere H
502,13	bouwmeester [...] bouwde < bouwmeesters [...] bouwden H
502,19	hij, in zonde geboren, slechts < hij in zonde geboren is, slechts V, H
506,15	feuilletons < je feuilletons
510,13	zelfs niet < niet zelfs
511,10	herinneren < herinnerden
514,5	wij zien < zien wij
514,7	wij kunnen < kunnen wij
515,2	strepen < streken
516,17	of niet minder < of minder
517,25	windend < wendend
519,11	in < met duizende bloemen in
519,23	Poort der Vergeving < Poort der Palmen
522,6	mozaïeken < marmeren, mozaïeken
522,7	door < in
522,8	door < in
523,30	is ons < is voor ons
524,22	is steeds < steeds
525,18	een < den
528,31	volgen < volgden
529,7/8	bij voorbeeld < bij voorkeur
530,16	zijn < geven
532,31	Maria Padilla, die < Maria Padilla, zijn maîtresse, die
537,2	talmen < blijven
539,14	lucht < lichte lucht
540,4	toch < toèn
541,9	die < de
547,32	De < Die

549 *naschrift ontbreekt* < ⁎*⁎

Telegraphisch mijn eersten dank aan allen die mij den tienden Juni tot een meer dan gewonen feestdag maakten. - Louis Couperus.[61]

551,26 en het is nù < en is het nú

553,30 een Sleutel < den sleutel

554,5 de Alhambra,...[62] < de Alhambra,...de Alhambra,

554,29 6 Jan. < 2 Jan.

558,6 in en < in en geven onzen stok af en

559,9 Mohammed V, maar van Mohammed V is < Mohammed V - Mohammed V, die gedwongen was mèt den heiligen Ferdinand tegen zijn eigene geloofsbroeders te strijden - en zoo weemoedig was om zijn overwinning, dat hij overal in de Alhambra liet aan brengen die spreuk: Er is géen Overwinnaar dan God! Maar van den weemoedigen overwinnaar zelven - wiens spreuk wij frisch zien in gedrukt in het nieuwe stuc, met de sierlijke Arabische letter - van Mohammed V is[63]

559,32/33 wanneer ik wel hier het Verleden omhoog had zien rijzen, met den Moorschen heerscher, die dezen hof heeft gesticht? Wanneer < wanneer ik Mohammed V hier had zien zitten, droef, vol berouw, omdat hij, ter redding van Granada, aan Ferdinand den Heilige zelve had voorgesteld zijn vazal, zijn vriend, zijn bondgenoot te zijn? Wanneer

559,34 zuilen < zuilen hier

560,34/561,1 het devies der Moorsche heerschers van Granada: < de weemoedspreuk van Mohammed V:

561,29 gedachte < gedaante

61 Dit naschrift is in *Het vaderland* vet gedrukt. Op 10 juni 1913 was Couperus vijftig jaar geworden.

62 Zie de lijst van correcties, p. 718.

63 Zie het 'Naschrift' hierna, p. 729-730.

561,33 hij niet, om < hij, met om

562,23 was - < waren,

562,23 ontstond < waren,

563,9 door afstammelingen van < door

563,12 Mozaraben-hal < Mudejaren-hal

567,27 in de < in die

568,7 jacht, een toernooi < jacht, en toernooi

569 *naschrift ontbreekt* < *Aan mijne Lezers*.

-Ik meen allen, die zoo beminnelijk waren mij met den 10n Juni geluk te wenschen, te hebben geantwoord. Vele brieven en briefkaarten echter werden mij gezonden naar Spanje en dwaalden mij achterna. Zoo er wellicht brieven verloren gingen en den schrijver dus geen antwoord gewerd, verzoek ik hem vriendelijk dit wel te willen reclameeren en zal het mij aangenaam zijn ook hèm te bedanken voor zijne vriendelijkheid. L.C.[64]

573,11 zich < hem

573,33 Sedert voeren zijne nakomelingen deze spreuk in hun heraldiek devies. < *ontbreekt*[65]

575,19 waakte. < waakte over haar kind.

577,11 wraakzucht < wraak

577 *naschrift ontbreekt* < *Naschrift*. Een rectificatie, die ik schuldig ben, is deze:

In mijn opstel *De Alhambra* I heb ik eene verwarring gemaakt tusschen Mohammed I en Mohammed V. Mohammed I is de stichter van de Alhambra en de overwinnaar van Sevilla, die uit riep: Er is geen overwinnaar dan God! Hij was de tijdgenoot van Ferdinand, die in latere jaren werd heilig verklaard, en leefde in de dertiende eeuw. Mohammed V leefde meer

64 Op 10 juni 1913 was Couperus vijftig jaar geworden. Van half maart tot begin juni 1913 had hij een reis door Spanje gemaakt.

65 Zie het ‘Naschrift’ hieronder.

	dan een eeuw later en bouwde zich den Myrtenhof. Hij had echter, met zijne voorvaders, als devies aan genomen den spreuk van den eersten Mohammed en zoo geschiedde het, dat, om de bogen van den Myrtenhof, die spreuk zich rondt en...dat uw feuilletonist zich vergiste. Hij vraagt zijn lezers nederig vergiffenis.
578,3	Begonnen, < Daar ik nu eenmaal begonnen ben,
578,14	worden kan < kan worden
585,6	zeker < zeer zeker
592,17	Jij < Gij
592,18	je < uw
592,20	Chico < haar Chico
593	*errata ontbreken* < *Errata*. In het vorige feuilleton was het een *vos* en geen *ros*, die, als noodlottig dier, Boabdil ongeluk spelde; in feuilleton LXXVII (en niet L) hebben de Abencerragen samen *gezworen* en niet *gezweerd*(!).[66]
594,24	Want < Maar
595,29	een Vijfden < den Vijfden
597,22	hemelkoepel < den hemelkoepel
598,9	galante < elegante
606,29	als toen < toen
609,26	is, dat Toledo < is, dat wij weten, dat Tolédo
611,3	blauwen < bleek blauwen
612,16	ziet < zag
623,2	dat weêr < dat
623,5	weder < verder
624,22	wimpels < de wimpels
627,12	in boete om < in boete om Florinda, in boete om
628,26	op de < op
629,32	middernacht < de middernacht
637,23	der < toe der
638,24	wolkenlucht. < wolkenlucht aan.

66 Errata bij de feuilletons ‘Wie de Alhambra bewoonden I en I’ in *Het vaderland*.

643,8	in < van
649	*erratum ontbreekt* < *Erratum*. In het vorige feuilleton, zes regels vóor het einde, leze men *zelfportretten* voor: zelfs portretten.[67]
658,17	geld: < geld. Léenen het geld:
660,3	den hemel < hemel

Afbrekingstekens
In deze uitgave van *Van en over alles en iedereen* moeten de volgende afbrekingstekens als een koppelteken gelezen worden:

22,29	centrale-	120,4	en-
26,19	'geen-	127,4	links-
27,19	'geen-	128,4	klokke-
32,21	*de-*	128,7	Grand-
33,28	groot-	129,18	gewoon-
34,13	in-	129,22	ge-
34,16	amuzant-	134,3	lente-
43,21	assurantie-	142,4	oud-
46,19	*evening-*	142,21	Greco-
47,17	twee-	143,11	Sant'-
49,7	verdiepingen-	147,7	volle-
52,8	stuc-	149,33	Klein-
70,5	sigarette-	156,28	centrale-
90,14	collega-	161,11	Bibliotheek-
104,23	SCIROCCO-	162,14	burcht-
108,16	exedra-	165,10	Sant'-
110,22	opera-	187,5	portier-
113,30	opera-	205,9	Mont-
117,1	entrée-	206,19	baldakijn-
117,12	kleine-	214,24	Nieuw-
117,18	nieuwe-	215,35	bont-
117,32	heerlijk-	217,20	vloo-
118,12	kleine-	221,11	nationaliteiten-

67 Erratum bij het feuilleton ‘El Greco I’ in *Het vaderland*.

231,33	Mont-	424,17	blauw-
239,10	*du-*	430,7	kracht-
239,25	maan-	432,30	avond-
239,27	*Luna-*	432,33	en-
243,21	arkade-	445,29	Augustus-
248,26	huizen-	446,12	mode-
259,11	zijde-	447,5	vrouwe-
269,5	heilige-	450,20	baroque-
283,32	en-	451,22	zes-
291,23	Medici-	452,23	opera-
292,10	Medici-	453,2	ultra-
300,26	Zijde-	454,3	ultra-
312,14	Lieve-	454,21	liefde-
316,13	Koningen-	455,12	schouw-
317,4	theater-	456,10	sardijne-
321,4	theater-	456,11	zalm-
322,5	Italo-	457,22	*chaise-*
323,19	Ain-	457,25	dames-
326,13	grammatica-	457,29	eerste-
334,1	diamant-	465,19	compozitie-
334,17	trotsch-	466,24	verleiders-
336,27	alabast-	467,19	zware-
344,24	lava-	468,2	Boeren-
361,26	den-	473,6	niet-
363,4	Renaissance-	475,28	Silenos-
363,5	heiligen-	476,21	jeugd-
365,32	koffie-	485,31	Wotan-
381,29	Grand-	486,8	dochter-
388,12	en-	489,27	pretentie-
393,3	en-	498,18	eenvoudig-
394,23	veldheer-	498,34	tingel-
397,25	twee-	499,12	*limpia-*
399,21	Drie-	507,30	ole-
405,9	restaurant-	508,2	algebra-
424,14	Mont-	519,15	morgen-

523,26	en-	617,3	Artur-
526,5	moskee-	620,3	Visi-
538,12	merinos-	620,19	Visi-
539,27	indrukken-	639,25	groen-
542,21	*à*-	650,21	Westminster-
566,12	purper-	651,27	Visi-
572,20	tweede-	672,19	en-
579,32	Ali-	677,18	Murillo-
582,1	natuurlijk-	680,1	drie-
596,31	Renaissance-	683,29	slopjes-
602,8	verveling-		

* Voor de bibliografische gegevens werd onder meer gebruik gemaakt van het *Bibliografisch Repertorium Louis Couperus*, een door Z W O gesubsidieerd project, onder redactic van G. Borgers, E. Braches, K. Reijnders, uitgevoerd door Marijke Stapert-Eggen.

Zie voor de editieprincipes van de Volledige Werken Louis Couperus: *Algemene verantwoording van de Volledige Werken Louis Couperus*. Utrecht/Antwerpen, 1987. De editieprincipes zijn vastgesteld door Ernst Braches, Jan Fontijn, Karel Reijnders, Marijke Stapert-Eggen en H.T.M. van Vliet.